

יאיר דואר

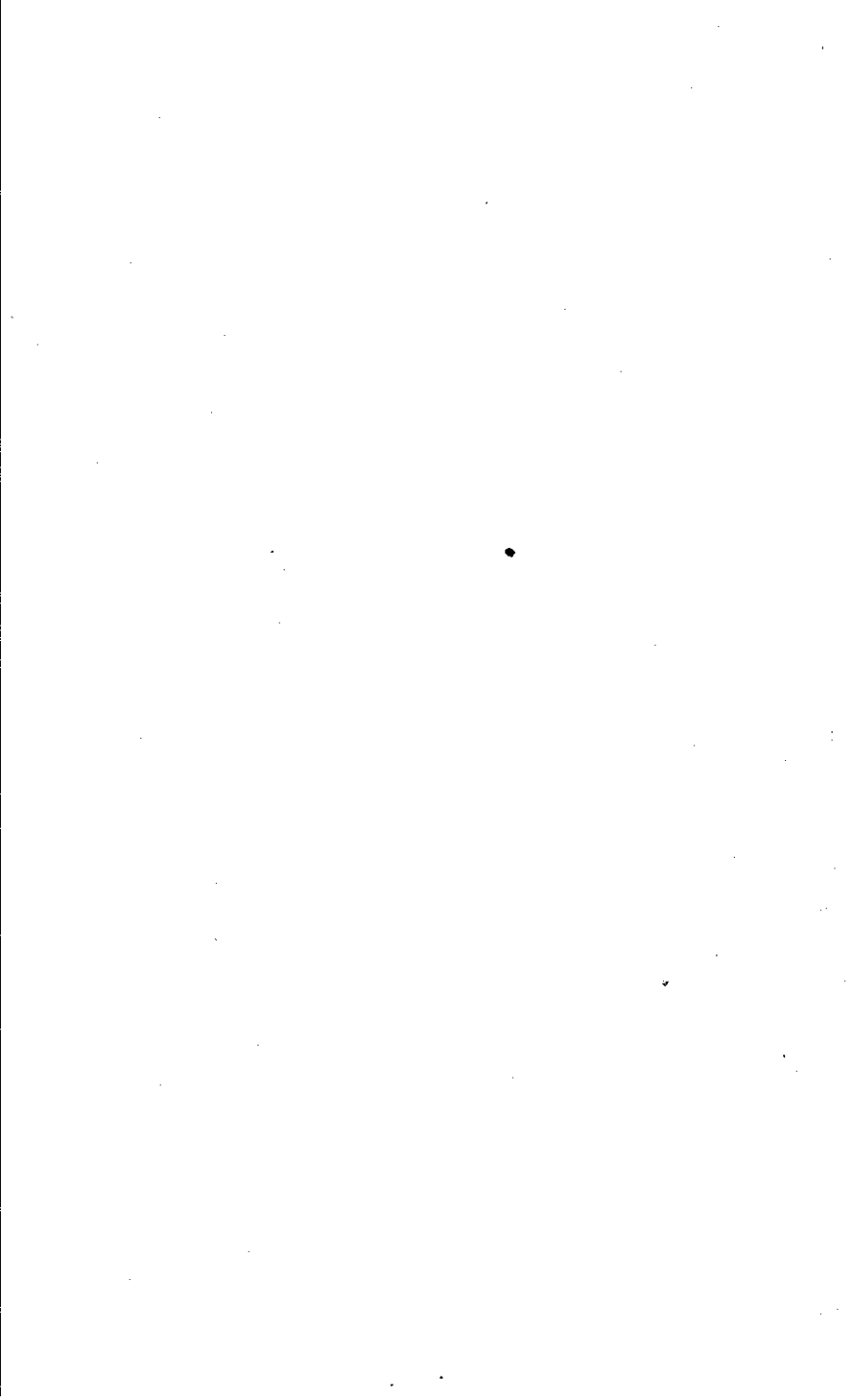
לנו המגל הוא חרב (ב)

לנו המגל הוא חרב (ב)

יאיר דואר

יאיר דואר

לנו המגל הוא חרב (ב)

•

יד טבנקין

משרד הבטחון — ההוצאה לאור

Yair Douer

Our sickle is our sword
Nahal Settlements form 1967 untill 1992

מסת"ב x-0866-05-965 ISBN

©

כל הזכויות שמורות למשרד הבטחון - ההוצאה לאור וליד טכניקין, מכון ע"ש
ישראל גלילי לחקר מדיניות ההתיישבות, הבטחון והחורץ
הודפס בישראל, תשנ"ז-1997
סדר: ההוצאה לאור - משרד הבטחון
לוחות והדפסה: דפוס חידקל

All rights reserved by the Ministry of Defence, Israel

הקדמה

החלק הראשון של ספרי "לנו המגל הוא חרב" כלל פרקים אלה: ההתיישבות הבטחונית המדינית עד לקום המדינה ולאחריה; הרקע להקמת ההיאחזויות ודרך הקמתן ואיזרוחן; מפת היאחזויות הנח"ל עד מלחמת ששת הימים.

חלק זה כולל: מבוא על מדיניות ההתיישבות לאחר מלחמת ששת הימים; ספריהם של 94 היאחזויות ומאחזים שהוקמו ממלחמת ששת הימים ועד 1992. ההיאחזויות והמאחזים מובאים על פי סדר הא"ב של שמותיהם. התעודות והמסמכים, הנוגעים לכליאת מההיאחזויות והמאחזים, נמצאים, אם לא צוין אחרת, בארכיון יד-טבנקין 25/מ, סדרה-23 נח"ל, מיכלים 8-12. תודתי נתונה למר חיים ישראלי, המשנה למנכ"ל ועוזר שר הבטחון, ולאגף הנוער והנח"ל על הסיוע והתמיכה שנתנו לכל אורך הדרך.

יאיר דואר

ראש הממשלה

יח' ניסן תשנ"ה

18 אפריל 1995

אי/197

אלף פנים לנח"ל: לוחמים מסתערים בקו האש, חקלאים אוספים יכולם, אש הקרב ואש מדורות-ההווי. אלף פנים לנח"ל: חניכי "השומר הצעיר" ובית"ר, בני עיר, ומושב, וקיבוץ, בני הארץ הזו ובני העליה האחרונה מארץ מצוקה, נוער חלוצי לוחם. אלף פנים לנח"ל - וכל אחד מהם יפה מן השני והוא חלק מפניו היפות של צה"ל ופניה היפים של מדינת ישראל.

אלף גלגולים עברו על הנח"ל מאז הורה דוד בן-גוריון על הקמתו לפני 46 שנה, בשנת 1949, מהעזרה לעולים במעברות, מההיאחזויות ומאה היישובים על המפה, מגידול הירקות, מהשירות ללא תשלום, מביעור הבערות, גרעיני תנועות הנוער והאחרים, ועד להסתערות במלחמות ישראל, המלאכה הקשה בפעולות הבטחון השוטף, הטירונות, החטיבה, אחזי הפיקוד, האימון המתקדם - וחלקו העצוב, הכואב והגדול, של הנח"ל בבתי-העלמין הצבאיים. אין שיעור לתרומת הנח"ל. על סיפה של המאה-העשרים-ואחת, לקראת אתגרי השלום, עומד הנח"ל על פרשת-דרכים: כאשר אין חולקים על תרומתו הגדולה כימי עבר, חשוב לבחון דרכו לעתיד. כך או אחרת, ספרו של יאיר דואר הוא סיפור הימים שהיו, פרקים בהיסטוריה המפוארת של מדינת ישראל, של צה"ל, של הנח"ל.

יצחק רבין

היאחזויות ומאחזי הנח"ל - לאחר מלחמת ששת הימים לפי סדר הקמתן

1. נח"ל ים 1.10.1967
2. נח"ל סיני 15.12.1967
3. נח"ל גולן 15.12.1967
4. נח"ל מחולה 6.2.1968
5. נח"ל קל"ה 15.2.1968
6. נח"ל גשור 8.4.1968
7. נח"ל צופר 4.8.1968
8. נח"ל ארגמן 2.12.1968
9. נח"ל דקלה 2.7.1969
10. נח"ל גלג 26.11.1969
11. נח"ל משואה 24.11.69
12. נח"ל על 4.6.1970
13. נח"ל כפר דרום 11.10.1970
14. נח"ל קטורה 15.12.1970
15. נח"ל נערן 24.12.1970
16. מצפה שלם 23.9.1971
17. נח"ל נצרים 29.2.1972
18. נח"ל גיתית 24.8.1972
19. נח"ל מכורה 3.1.1973
20. נח"ל קטיף 29.5.1973
21. נח"ל מסורה 19.8.1974
22. נח"ל סוכות 19.8.1974
23. כוכב השחר 25.3.1975
24. נח"ל תקוע 3.6.1975
25. נח"ל חרובית 18.12.1975
26. נח"ל כישור 8.1.1976
27. מלכישוע 15.1.1976
28. רע"י 11.3.1976
29. מבוא שילה 4.9.1976
30. נח"ל צלמון 19.11.1976
31. נח"ל אלמוג 25.1.1977
32. קדש ברנע 27.1.1977
33. רימונים 8.2.1977
34. בית רימון 8.3.1977
35. מסחה 19.4.1977

11.7.1977	36. חולית
29.8.1977	37. ריחן
10.10.1977	38. זוהר
1.12.1977	39. סלעית
30.1.1978	40. חומש
30.1.1978	41. תפוח
6.7.1978	42. מעלה אפרים
21.1.1979	43. ברולח
31.1.1979	44. צרי
7.2.1979	45. שלח
20.2.1979	46. שיאון
2.4.1979	47. מרוזה
30.4.1979	48. אשחר
1.6.1979	49. נטופה
2.10.1979	50. חמדת
16.1.1980	51. תובל
3.2.1980	52. נטור
2.7.1980	53. גדיד
2.7.1980	54. בית הערבה
28.7.1980	55. צבעון
20.1.1981	56. כרמל
31.5.1981	57. הושעיה
10.9.1981	58. מעון
14.1.1982	59. נגוחות
14.1.1982	61. תלם
14.1.1982	62. אדורה
14.1.1982	63. חריש
14.1.1982	64. נמרוד
25.1.1982	65. אליפז
31.1.1982	66. אשכולות
31.1.1982	67. יקין
9.3.1982	68. אלישע
6.4.1982	69. ניסנית
25.7.1982	70. חרמש
29.7.1982	71. נער
6.10.1982	72. ברכה
31.1.1983	73. צורף

31.1.1983	74. טנא
31.1.1983	75. גנים
1.2.1983	76. גינת
21.6.1983	77. מול נבו
25.7.1983	78. בתרונות
25.7.1983	79. עתניאל
1.8.1983	80. מגדלים
1.8.1983	81. מעלה לבונה
1.8.1983	82. דולב
1.8.1983	83. אספר
1.8.1983	84. יצהר
25.7.1984	85. גבעות
25.3.1984	86. רותם
25.7.1984	87. אמיתי
2.9.1984	88. יעלון
23.1.1985	89. שיטים
25.7.1985	90. שמעה
22.1.1986	91. באר מלכה
יולי 1986	92. משכיות
יולי 1986	93. נחשתן
ינואר 1987	94. אבנת
מרס 1990	95. קלע
1.1.1992	96. רחלים

מבוא

התיישבות בטחונית-מדינית לאחר מלחמת ששת הימים

מטבע הדברים, סוגיית הגבולות המדיניים היתה ונותרה סוגיה מרכזית ביחסי ישראל עם שכנותיה מאז הקמת המדינה ועד לעצם הימים הללו. גבולות שביתת הנשק, שבאו בעקבות הסכמי רודוס, היו מקובלים על ישראל, על שכנותיה וכן על מדינות העולם וחפפו בחלקם הגדול את הגבול הבינלאומי: עם לבנון; עם סוריה, למעט האזורים המפורזים שסומנו אחרי המלחמה; עם ירדן, הגבול חפף בחלקו את הקו הירוק שהותווה בתום הקרבות, והבעיה היתה באזור לטרון ובמרחב ירושלים; עם מצרים, למעט האזור המפורז ניצנה וכרצעת עזה.

"עקב מלחמת ששת הימים", אמר אלוף (מיל') רחבעם זאבי, "נתקצרו הגבולות היבשתיים שלנו בכל הגזרות. בגבול סוריה וירדן מצטמצם הגבול במאתיים קילומטרים ומתרחק ממרכז האוכלוסייה שלנו בגוש דן, בנתניה וכירושלים. נוצר מרחב התראה אסטרטגי שלא היה קיים לפני המלחמה. כתוצאה ממלחמת ששת הימים עברו ובטלו השטחים המפורזים שבגבול הסורי ועימם חלפה הבעיה הסבוכה של נוכחותנו ושל עיבוד הקרקעות כשטחים אלה. כך נתבטל גם שטח ההפקר בעמק איילון (לטרון), הדיג בכל רחבי הכנרת נעשה חופשי ובטוח". אחרי מלחמת ששת הימים ברור היה לקברניטי ישראל שסוגיית הגבולות לא זו בלבד שלא באה על פתרונה, להיפך, היא תעמוד במוקד דיונים או משא ומתן עם שכנותיה בבוא היום.

המדיניות הבטחונית-התיישבותית הוצאה אל הפועל באמצעות היאחוות או יישובי הנח"ל כשמגמתה לממש ולקבוע הלכה למעשה בשטח את קו הגבולות שנקבעו בהסכמי רודוס.

קו הפסקת האש של ה-11 ביוני 1967 העניק לישראל אפשרויות ותנאים לעצב גבולות חדשים שהציעו עומק אסטרטגי, אולם בשל ההכרה שאין מדובר בגבולות סופיים - היה בידיה קלף מיקוח חזק במשא ומתן עתידי עם המדינות השכנות (מצרים, ירדן וסוריה).

הנושא הזה, נושא הגבולות, הפך במהרה גם לנתון במחלוקת פנימית בתוך הפוליטיקה הישראלית, כאשר יש הרואים בקווי הפסקת האש שלב בגיבושם ועיצובם של קווי ארץ ישראל השלמה, בו בזמן שבקצה השני של הקשת הפוליטית היו שראו בקווי החדשים, על כל המשתמע מהם, מקור של "צרות", וכי על ישראל לסגת לקווי הארבעה ביוני 1967.

כאמור, סוגיית היישובים לאורך קווי 1967, בתוך כך השימוש בנח"ל ובהיאחוות ומאוזים, היתה סוגיה שנויה במחלוקת מזה ואמצעי חשוב ביד קברניטי ישראל מזה, כל אחד לפי השקפתו; שלמה גזית מבחין בשלוש תפיסות עיקריות:

1. התנחלות כמכשיר לקביעת הסדר מדיני כולל עם מדינות ערב.
 2. התנחלות כקלף מיקוח של ישראל במשא ומתן לקראת הסדר מדיני כולל עם מדינות ערב.
 3. תפיסה המתבססת על שיקול אידיאולוגי-דתי – אמונה בזכותנו על כל שטח ארץ ישראל.
- גזית קבע סייגים להתנחלות: הקמת היישוב תהיה על אדמת מדינה, או על קרקע שעיקרה בור וטרשים. ובמקום שתהיה פגיעה בתושבים המקומיים ינתן פצוי מלא על האדמה והנטיעות שעליה.
- כמו שראה מראש את הנולד, הוא כתב כי: "המתיישבים במקום חייבים לדעת כי בבוא היום יהיה עליהם להחליט אם ברצונם להמשיך ולחיות בתחומי מדינה ערבית או שיעדיפו לחזור לישראל".² (הדגשה שלי - י"ד)

הערות:

1. רחבעם זאבי, דפי אלעזר, תשי"ב, עמ' 161.
 2. תא"ל שלמה גזית - מתאם הפעולות בשטחים, "השטחים המוחזקים חמש שנים", דפי מידע מרכז ההסברה, 1972, ע"ע 24-29.
- גזית המקל והגזר, 1985, עמ' 162.

תוכנית אלון וההתנחלות בשטחים

תהליך ההתנחלות בשטחים התפתח בשלבים. תחילה בשטחים המפורזים בשטחי ארץ ישראל המנדטורית, דוגמת שניר ההיאחזות הראשונה ליד הבניאס, אחריה הוקמו יישובים למרגלות הגולן הסורי, כאשר קבוצת צעירים מהקיבוץ המאוחד עלתה לעבד קרקעות ולתפוש שטחי מרעה ב"עליקה".

הוויכוח העיקרי התנהל בעיקר לגבי ההתנחלות ביהודה ושומרון. שתי עמדות עיקריות בא לביטוי בדינוני הממשלה. הראשונה היתה של השר יגאל אלון, הידועה בשם "תוכנית אלון" ועיקריה: "גבולה המזרחי של ישראל חייב להיות נהר הירדן. רצועה ברוחב של 10-15 ק"מ לאורך בקעת הירדן תהיה חלק משטחה הריבוני של ישראל, אך יש להימנע מהקמת התנחלויות בשטח המאוכלס בערבים מזרחית לרצועה זו כי לדידו שטח זה עתיד להיות שטח ערבי ריבוני. אשר להר חברון ולמדבר יהודה, קיימות אליבא דאלון שתי אפשרויות: חיבור לישראל את הר חברון כולו, על אוכלוסייתו, או חיבור של מדבר יהודה בלבד. הוא המליץ: להתחיל מיד בהקמת שורה של היאחזויות לאורך בקעת הירדן ובסביבות ירושלים והר חברון ולגשת מיד לכניית שכונות ממזרח לירושלים ולשקם את הרובע היהודי בעיר העתיקה, להקים ריכוזים עירוניים יהודיים: בקרבת יריחו, חברון ובשארם א-שיך ומרכזים כפריים בגוש עציון ובפיתחת רפיח. אשר לרצועת עזה הוא הציע שתהיה חלק בלתי נפרד מישראל, כולל תושביה הקבועים שחיו שם עד 1948. תוכניתו אושרה על-ידי הוועדה המדינית של מפלגת העבודה ב-14 באוגוסט 1968. ראש הממשלה אשכול שהשתתף בדיון תמך בתוכנית. התוכנית לא הובאה לאישור הממשלה. הביצוע בשטחים תאם לרוח קווי תוכנית זו.

העמדה השניה היתה של שר הבטחון דיין. הוא שאף ליצור ארבעה ריכוזים גדולים של קרקע על גב ההר, בהם תהיה נוכחות של אוכלוסיה אזרחית יהודית. השלב הראשון יהיה הקמת חמש היאחזויות בגדה שתהיינה צמודות למחנות צה"ל.¹ בנושא זה הועבר סיכום מלשכת עוזר שר הבטחון לראש האגף יהודה שוסטר ב-25 באוגוסט 1967: "סוכם להקים חמש היאחזויות בגדה אשר תהיינה צמודות למחנות צה"ל". היאחזויות נח"ל אלו לא הוקמו, כי דיין לא התכוון להיאחזויות הנח"ל המקובלות, כי אם ל"מאחזים יהודיים צבאיים או סמי-צבאיים בהתאם לקונספציה שלו. בדעבד אלון וגם דיין ראו בהיאחזות, אשר הנח"ל התחיל להקים כבר בשנת 1951, מכשיר ממלכתי לביצוע מדיניות ההתנחלות בעיקר באזורים בעייתיים מבחינה פוליטית או מבחינת התנאים המשקיים.

דיין התייחס לנושא זה בברכתו בעצרת נח"ל, 20 בנובמבר 1969: "לפני 20 שנה, כאשר התפרסמה הפקודה להקמת חטיבת הנח"ל (חיל הנח"ל), נמצאה המדינה, לאחר הקמת המסגרת המדינית, לאחר הכרת העמים בה, מול הצורך למלא את המסגרת המדינית הזאת בתוכן:

ליצור עובדות ובראש וראשונה התיישבות והתנחלות ולשם כך הוקם הנח"ל. אילו אפשר היה עכשיו לשכתב אותה הוראה, צריך היה להוסיף עוד פסוק; כי על מפקדת הנח"ל להכין את הנח"ל לתקופה שתבוא בעוד 20 שנה, לאחר מלחמת ששת הימים, שבה יהיה דרוש הנח"ל כדי למלא את אותן המשימות, אבל בהיקף הרבה יותר גדול לצורך הרבה יותר חיוני ולמול קשיים רבים יותר מאשר חזו".²
אכן דיין צדק בדבריו בהתחשב בזה שעד מלחמת ששת הימים הקים הנח"ל 34 היאחזויות, בעוד שלאחריה הוא הקים 98 היאחזויות ומאחזים.

הערות:

1. יחיאל אדמוני עשור של שיקול דעת: ההתיישבות מעבר לקו הירוק 1977-1967, יד טבנקין 1992. צור זאב התיישבות וגבולות המדינה, 1982, ע"ע 44-46, ראה גם: כהן ירוחם תוכנית אלון, תשל"ג; אלדד ישראל, "תוכנית אלון" - נקודה, עתון יישובי יש"ע, 13 אוגוסט, 1983 עמ' 19.
2. במחנה נח"ל, דצמבר 1969, עמ' 15.

מדיניות בענייני הקרקע והפרסום

במשך כל שנות ממשלות המערך, כל אימת שהוחלט על הקמת היאחזות, התנהלות או יישוב, הקפידו בעיקר בנושא קרקעות. עוד במחצית השנייה של יוני 1967 ערך מדור התכנון של מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית סקרים על קרקעות בשטחים הראויות לעיבוד. בכל הסקרים צוינו במיוחד הקרקעות שהן בבעלות המדינה או של נפקדים, כי רק עליהן ניתן להקים יישובים. בנוסף לקרקעות מסוג זה, מותר לשלטון הכובד "לתפוס" שטחים לצורכי בטחון, ובנוהל זה השתמשו לגבי קרקעות להקמת היאחזויות נח"ל, שהן צבאיות.

הוקמו היאחזויות נח"ל בהנחה כי מציאותן יכולה לסייע בריכוז הקרקע הדרושה להתיישבות. כל נושאי הקרקע לוו על-ידי דרג שרים. בתקופת ממשלת הליכוד, לכאורה, לא השתנתה המדיניות ביחס לקרקעות בשטחים, אולם כפועל, בשטח, היא כוצעה באופן שונה והיו שהפקיעו אדמות מעובדות כדי לסלול דרך למאחזי נח"ל זעירים.

מדיניות בענייני הפרסום

מדיניות הפרסום על הקמת היאחזויות נח"ל והתנהלויות אזרחיות היתה בעייתית. על מנת לא לעורר הדים בינלאומיים שליליים החליטה הממשלה (מספטמבר 1967) שיינתן כיסוי של היאחזות נח"ל, לכל היישובים האזרחיים שהוקמו או יוקמו בעתיד בשטחים המשוחררים. מדיניות זו של מתן כסות של היאחזות צבאית ליישוב אזרחי בשטחים המוחזקים היתה מובנת לגבי אזורים רגישים שלגביהם לא היתה החלטה פוליטית ברורה; אך מתברר שאף לגבי רמת הגולן וגוש עציון, שמכתחילה היה ברור שיישארו בתחום שלטון ישראל, סוכס לשמור על הסדר זה. גם מדיניות הפרסום לגבי מתעד העלייה להיאחזויות או ליישובים והטקסים היתה זהירה מאוד והיא השתנתה בהתאם למדיניות הממשלה שכינה באותה התקופה, ויחסה להתיישבות בשטחים. לא דומה מדיניות ממשלה מערך לזו של ממשלת הליכוד, אף ששתי הממשלות היו רגישות בנושא זה בהתחשב במצב הפוליטי-מדיני באותה התקופה ומחשש מתגובות בינלאומיות ובעיקר של ארצות הברית. במכתב מה-9 בנובמבר 1970 של תא"ל שלמה גזית מתאם הפעולות בשטחים נכתב: "אין שינוי לגבי ההחלטה הקובעת איפול על הקמת ההיאחזות בכפר דרום, לפחות עד העלייה הסופית על הקרקע. יש לוודא שהטקס יהיה צנוע ומינימום השתתפות אנשים מהחץ". צורת פרסום, שלאחר מעשה, היא טיפוסית לעליות הראשונות בשטחים. היאחזות נח"ל סיני, שעלתה ב-15 בדצמבר 1967, קיבלה פרסום ראשון צנוע ביותר, בגליון פברואר של במחנה נח"ל: "מחרשה עברית מפלחת את אדמת אל-עריש". היאחזות נח"ל גולן, שעלתה באותו המועד, זכתה לפרסום דומה באקראי בגליון במחנה נח"ל מחדש מארס 1968: "היאחזות על

רמה, היאחזות נח"ל גולן הגיעה בחודש החולף לחדשות בעקבות ההתקפה עליה. עברה כשנה עד אשר ניתן פרסום מלא ותמונה על טקס העלייה בנח"ל גולן בגליון יום העצמאות ובה הופשר הפרסום על ההתיישבות באזור זה. לגבי היאחזויות נח"ל קלי"ה ונח"ל מחולה, שעלו בבקעת הירדן בפברואר 1968, הופיעה בגליון אפריל 1968 כתבה בכותרת סתמית "שתי היאחזויות חדשות". גם בגוף הכתבה וגם בתמונות אין שום זכר לא לשם ההיאחזויות ולא לאזור בו הוקמו. לעומת זאת ביחס לעלייה לנח"ל גיתית כאוגוסט 1972, למרות הדיונים והלבטים הקשים שקדמו ומעטה החשאיות שהיה ביום העלייה, דובר צה"ל פירסם הודעה על העלייה בקול ישראל ביום העלייה עצמו. ההודעה היתה סתמית וקצרה: "היאחזות נח"ל גיתית עלתה ממזרח לסרטבה". הוא כמובן לא הזכיר שזה באזור עקרבה, שם שעלה לכוותרות בגלל ריסוס שדות של ערבים מקומיים. לדעתו היתה הגזמה בצנזורה על הפרסום בנושא ההתנחלויות או סלילת כבישים, גם במקרים שלא היה חשש לתגובה מצד ארצות הברית. בזהירות מיוחדת נהגו הן ביחס לטקסים פומביים והן ביחס לפרסומים בתקופת המשאומתן עם מצרים על הסכם השלום. בתקופה שאריאל שרון וארנס כיהנו כשרי בטחון היו פחות זהירים בפרסומים ולעתים נתנו פרסום רב לעליות וגם ערכו טקסים פומביים רבים, דוגמת הטקסים שנערכו ביום העצמאות תשמ"ב לציון עלייה ואיזרוח של אחת-עשרה היאחזויות. אריאל שרון ראה בפרסום עלייה להיאחזות, או הקמת התנחלות, מכשיר פוליטי והתרסה כלפי מדינות העולם וארצות הברית שראו בהתנחלות מעשה הנוגד את החוק הבינלאומי ופוגע בסיכויים לשלום.

הערות:

1. יחיאל אדמוני, עשור של שיקול דעת: ההתיישבות מעבר לקו הירוק 1967-1977, יד טבנקין 1982 עמ' 189.

מפת היאחזויות הנח"ל 1967-1977

בחלק הראשון של ספרי "לנו המגל הוא חרב" הובאו שתי המפות הראשונות של ההתיישבות הנח"ל, ובחלק זה תוצג פעילות הנח"ל בציוור מפות ההתיישבות, בעיקר הבטחוניות-מדינית בשנים 1967-1993. המפה השלישית לדעת משה נצר משקפת את ההתיישבות ממלחמת ששת הימים ועד מלחמת יום הכיפורים. כאן חלה מהפכה, תרתי משמע: גם מהפכה מדינית וגם מהפכה בנושא ההתיישבות. שוב ממלא הנח"ל, ככלי ממלכתי-התיישבותי מרכזי של המדינה, את התפקיד הראשי. הנח"ל נשלח לאותם מקומות שלא ניתן, או שלא רצו, או שלא בשלו התנאים הפוליטיים ליישבם ההתיישבות קבע.

כך בבקעת הירדן כפי שמציין משה נצר: "חיילי הנח"ל נשלחו להקים את מחולה וקלי"ה". היתה זו החלטה פוליטית שליישובים אלה יופנו אך ורק חיילים נח"לאים. תקופה זו נמשכה שנים אחדות ובמערך מסוים – שוב על-פי שיקולים מדיניים – החילונו ל'אזרח' היאחזויות נח"ל ואף להקים יישובים אזרחיים". דומה היה המצב גם באזור פיתחת רפיח, שבה הוקמו היאחזויות הנח"ל: נח"ל ים, נח"ל סיני ונח"ל דקלה, שהוקמו משיקולים בטחוניים בעיקרם, אך גם מראייה מדינית לטווח ארוך. ואכן בשל הסדרי הביניים פונתה נח"ל ים ובמערך מאוחר יותר, לאחר חתימת הסכם השלום, הועתקה אף נח"ל סיני מאזור אל-עריש צפונה. ומוסיף משה נצר:

"ההתיישבות נוספת ורחבת הקף של היאחזויות נח"ל נעשה אף כרצועת עזה. בזמנו, כשקבעו שרצוי להיאחד בנצרים, מורג וקטיף - היה זה משיקול בטחוני בעיקרו. כמובן שהנח"ל היה שותף ביישוב רמת הגולן, בעלייה לראש צורים שבגוש עציון, בהמשך ההתיישבות המקובלת בערבה ובכל מקום אחר".¹ אני סבור ש"המפה השלישית" משקפת את מדיניות ההתיישבות עד 1977, תום תקופת שלטון ממשלות המערך. בין השנים 1977-1984 בתקופת שלטון ממשלות הליכוד ועד הקמת ממשלת האחדות הלאומית ניתן להבחין בשתי תקופות מבחינת מדיניות הממשלה בהקמת התנחלויות והיאחזויות נח"ל בשטחים. התקופה הראשונה, מחודש מאי 1977 ועד לחודש אוגוסט 1981, המועד בו מונה אריאל שרון לשר הבטחון. התקופה השנייה, תקופת כהונת שרון שמדיניותו נמשכה עד 1984, אף כי הוא חדל מלכהן כשר בטחון כבר בפברואר 1983, וזאת מאחר שעזרו לענייני ההתיישבות תא"ל (מיל') אורי בר-און, נשאר בתפקידו והמשיך לבצע את מדיניות ההתנחלות והתוכניות שהיתווה שרון. התקופה השלישית היא תקופת שתי ממשלות האחדות הלאומית, מספטמבר 1984 ועד יוני 1990 עם הקמת ממשלת שמיר. למרות הרוטציה בראשות הממשלה בין פרס ושמיר לא היה שינוי משמעותי במדיניות ההתנחלות של הממשלה, מאחר שרובין כיהן כשר הבטחון כל אותה התקופה.

צעדים ראשונים

בראשית יוני 1967 החזיק הנח"ל בשמונה היאחזויות: חצבה בערכה, כרם שלום על גבול פיתחת רפיח, מבוא מודיעין, צור נתן, מי עמי ומעלה הגלבע על גבול הקו הירוק עם ירדן, קציעות בגבול הישן עם מצרים ובירנית בגבול לבנון. הנח"לאים שאיישו את ההיאחזויות על הקו הירוק ובגבול סיני, היו בכוונות מלאה בימי ההמתנה. חלק מההיאחזויות שימשו בסיסי היערכות לכוחות צה"ל שהיו בכוונות. תמונת השער של גליון במחנה נח"ל מה-1 ביוני 1967 - נחלא"י בעמדת תצפית בהיאחזות המשקיפה לעבר הגבול.

הנח"לאים שישבו בהיאחזויות שליד הגבולות ראו את המלחמה פורצת מבסיסם, עוברת על פניהם ואיתם כרח הגבול שאך אתמול היה קרוב ומאיים. מפקד הנח"ל דאז, אלי"ם צבי לבנון, ראה צורך מיידי לאזרח את ההיאחזויות שעל הקו הירוק, כדי לשחרר כוחות להיאחזויות החדשות. ואכן בתוך כשבועיים אוחזו ארבע היאחזויות: בירנית, מי עמי, צור נתן ומבוא מודיעין.

את התקופה מסיום מלחמת ששת הימים ועד תום 1967 אפשר להגדיר תקופת גישושים וגיוכוש מדיניות להתיישבות בשטחים. כשלושה שבועות לאחר סיום המלחמה ב-30 ביוני 1967 העלה האלוף רחבעם זאבי עוזר ראש אג"ם במטכ"ל, תוכנית לאיזרוח היאחזויות קיימות והקמת היאחזויות חדשות. אך בפועל קמה היאחזות הראשונה, שניר, רק ב-24 באוקטובר 1967 ואף היא קמה על הגבול ממש בשטח שכתחום מדינת ישראל (על-פי הסכם שביתת הנשק).

בתוכניתו ציין זאבי את הצורך בהיאחזויות נח"ל חדשות על-פי קטגוריות אלו:

- א. היאחזויות בשטחים המפורדים לשעבר.
- ב. היאחזויות בשטחים מסופחים.
- ג. היאחזויות בשטחים בעלי משמעות בטחונית, כפי שהיה בעבר.
- ד. היאחזויות במקום יישובים עבריים נטושים בגדה המערבית (כמו גוש עציון).

קטגוריות ב' ו-ד' דלעיל (בשטחים מסופחים ויישובים עבריים נטושים), מותגו בהחלטות ממשלה.

כחלק מהתוכנית, עלה הרעיון לקלוט נוער מתגרב מחו"ל, שלפי הערכות אמור היה לעלות ארצה בהמוניו. המגמה היתה, איפוא, שהנח"ל יאזרח את כל ההיאחזויות הקיימות כך שיוכל להתפנות להקמת חדשות, וכן יקלוט את המתגדבים. בפועל, נקלטו בהיאחזויות רק מתגדבים מחו"ל שהסכימו להתגייס לצבא במסגרת מח"ל (מתגדבי חו"ל).

בחודש ספטמבר 1967 הסתמנה התקדמות-מה בנושא ההתיישבות בשטחים. בדיון בהשתתפות שר הבטחון ב-8 בחודש סוכס להקים היאחזות נח"ל ברמת הגולן - בג'יבין (נח"ל גולן). בדיון נוסף אצל שר הבטחון כעבור חודשיים הוחלט - גם על דעת ראש הממשלה ושר החקלאות - שאין הגבלה להקמת יישובים בגולן. סוכס שמשרד החקלאות יתכנן יחד עם הגופים המטפלים בהתיישבות ומערכת הבטחון תסייע. חשוב לציין, שלגבי ההיאחזויות שקמו לאחר מלחמת ששת הימים

ועד 1977 נהוג היה להוסיף קידומת "נח"ל" לפני כל שם של היאחזות. למשל - "נח"ל ים", "נח"ל סיני" ו"נח"ל על".

במחצית הראשונה של 1968 התגלו כעיות תקציביות למימון ההתיישבות הבטחונית. בדיון אצל ראש הממשלה הוצע לשאוב את הכספים החסרים לביצוע תוכניות ההתיישבות מתקציבי האוצר, הבטחון השיכון ומחלקת ההתיישבות. שר הבטחון דיין לא שבע נחת מההצעה וכתב ב-7 ביוני 1968 "לא נראה לי מוצדק לחייב את תקציב הבטחון בפעולות התיישבות".

הבעיה התקציבית צצה מאחר שעדיין לא היה מוסד מוסמך שאמור היה לתאם ולהחליט על הקמת התנחלות או היאחזות חדשה. לפני מלחמת ששת הימים הקמת היאחזות היתה בתחום סמכותן של מערכת הבטחון והמחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית והיה הסכם המעוגן בחוזה בין שני מוסדות אלה.

ההתיישבות-התנחלות בשטחים היתה כרוכה גם בשיקול מדיני ובטחוני. בגלל הכעיה הפוליטית והרגישות בעולם, ובעיקר בארצות הברית, המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית, שעיקר תקציבה היה מהמגבית המאוחדת, היתה מנועה מלממן היאחזויות והתנחלויות מעבר לקו הירוק. בשל מצב זה, לדברי יחיאל אדמוני, ראש הממשלה אשכול היפנה כתשעה בנובמבר 1967 בקשה פורמלית ליושב ראש ההסתדרות הציונית, שהמחלקה להתיישבות של ההסתדרות הציונית תסייע לממשלת ישראל בהקמת יישובים חדשים בשטחים. במכתב הפנייה כלולה התחייבות שכל ההוצאות הכרוכות בהקמת היישובים הללו יחולו על הממשלה. בישיבת המחלקה להתיישבות כ-1 באפריל 1971 התקבלה ההצעה, שנושא ההתיישבות בשטחים המוחזקים יטופל במסגרת ההסתדרות הציונית, ושתוקם בה, לשם כך, לשכה מיוחדת.

עד לשלהי 1967, עסקה בנושא השטחים מליאת הממשלה, לרוב במסגרת "ועדת שרים לענייני בטחון" שהאצילה סמכויות, בעיקר לגבי הצד האופרטיבי, לוועדה המורכבת משלושה שרים - יגאל אלון (בתפקידו כסגן ראש הממשלה, ששימש כמרכז הוועדה), משה דיין (שר הבטחון), חיים גבתי (שר החקלאות, תוך מעורבות אישית של ראש הממשלה). בינואר 1970, מותנה רשמית ועדת שרים לענייני התיישבות וליושב-ראש שלה התמנה אלון, ששימש בתפקיד זה עד שהוחלף על-ידי השר גלילי במאי 1970. מאז נשאה הוועדה את השם "הוועדה הבינמוסדית להתיישבות", להלן הוועדה הבימ"ל.²

ועדה זו הוסמכה להחליט על הקמת היאחזות או יישוב בשטחים ולהקציב את המשאבים הדרושים לכך מתקציב הבטחון, השיכון או מתקציבים אחרים.

הקמת היאחזויות בשנת 1968:

בגולן הוקמה היאחזות אחת, נח"ל גשור, ובה סיים הנח"ל את תפקידו ביישוב הרמה לפי שמלכתחילה ראו המוסדות המיישבים את הרמה "חלק בלתי נפרד מישראל", כדברי יגאל אלון במכתבו לראש הממשלה ב-2 באוגוסט 1968 וכו' כתב

בין השאר: "הגיעה העת להשלים את איחודה של רמת הגולן עם מדינת ישראל באמצעות החלת החוק הישראלי על כל שטחי הרמה". ועדת השרים לכלכלה, החליטה להעניק למשקיעים התמריצים המקובלים באזור פיתוח א'. וושינגטון אדישה לפעילותנו ברמת הגולן".³ בסופו של דבר התקבל חוק "סיפוח הגולן" רק לאחר שהוקמה ממשלת מנחם בגין ב-1977. נכון שהנח"ל החזיק באל על כהיחזות לתקופה של שנתיים וחצי אך זאת מאחר שתושביו האזרחיים הראשונים עזבו אותו. הנח"ל חזר לרמה רק ב-1980 כשהקים את נטור.

באותה שנה החלה הקמת היאחזויות בקעת הירדן. הראשונה מחולה בצפונה של הבקעה, השניה קלי"ה בדרומה ליד ים המלח, והשלישית ארגמן בין שתיהן. בשנים 1969-1970 הוקמו בבקעת הירדן ההיאחזויות: גלגל, משואה ונערן. ב-1971 הוקמה מצפה-שלם באזור ים המלח. ההחלטה על הקמתה של מצפה שלם הולידה מושג חדש, "טרנס היאחזות".⁴ היאחזות זו קמה בשל דרישת גורמי בטחון, אחרי שבאזור היו כמה נסיגות חדרה של מחבלים באמצעות סירות. כך נוצר התקדים של הקמת היאחזות לפי דרישת מערכת הבטחון למרות שטרם נבדקו האפשרויות להקמת יישוב קבע. לימים הפך המושג "טרנס היאחזות" ל"מאחז" שכמוהו הוקמו רבים בעיקר בזמן ששרון כיהן כשר החקלאות ואחר כך שר הבטחון. במקביל, הוקמו בשנים 1968-1970 שתי היאחזויות בערבה - נח"ל צופר ונח"ל קטורה.

ההתיישבות כרצועת עזה ובפיתחת רפיח:

ברמת התכנון החל הטיפול ביישוב רצועת עזה בשנת 1967. אך היישום עצמו התאחר. הטיפול המוסמך הראשוני בנושא "הרצועה" נעשה במסגרת ועדה בראשותו של פרופ' ר' בקי. האחרון הציע להקים שלושה מושבים ומרכז כפרי בפיתחת רפיח (שטח סמוך לגבול הבינלאומי-מנדטורי, מדרום לרצועת עזה). בנוסף הציע להקים יישוב קיבוצי מדרום ל"פיתחה" בשייח זוויד (לימים דיקלה) על הציר רפיח-ואל-עריש, וכשלב ראשון היאחזות נח"ל.

ב-9 במאי 1968 הציע השר אלון לממשלת ישראל להקים שני יישובים, ובלשוננו: "בין כמתכונת היאחזויות נח"ל ובין כמתכונת יישובים אזרחיים בין רפיח לבין העיר עזה". ליישובים אלה צפו חשיבות עליונה לעתיד המדיני של הרצועה מפני שהם באו לפצל את הרצועה דרומה מהעיר עזה, שלא להזכיר את החשיבות הבטחונית של הנוכחות היהודית בלב רצועת עזה. אלא שלא הכל היו שלמים עם הקמת יישובים בתוך הרצועה - היאחזויות באזור אבו מדיאן (נח"ל נצרים) והיאחזות באזור סומירי (לימים נחל קטיף). חיים גבתי, שר החקלאות, סירב לאשר הקמת התיישבות חקלאית באזור זה כל עוד לא הובטחה האפשרות לספק מים בכמויות הדרושות אך לא שלל הקמת היאחזויות צבאיות על שטחי קרקע מוגבלים.

משום הפעילות החבלנית העוינת באזור במערכת הבטחון ראו כעניין רב הקמת שתי היאחזויות בהקדם האפשרי. במהלך דיון נוקב בנושא בוועדה הבינומסדית

להתיישבות ב-24 בפברואר 1970 הוצע להקים "ברצועה" שתי נקודות: נצרים (שהוזכרה ולא יושבה), ומורג (צפונית לחאן יונס). השר אלון תמך בהצעה. משה נצר, ראש אגף הנעור והנח"ל במשרד הבטחון, הכהיר: "כל גרעין קיבוצי בעל ערך יראה את ההתיישבות ברצועה בסדר עדיפות נמוך אם בכלל. לכל הדעות, הנח"ל במתכונתו הרגילה אינו מתאים להתיישבות באזור.

כתוצאה מהדיונים הללו הוקם נח"ל דקלה (1969), נח"ל כפר דרום (1970), הוא סיפור אחר, כפי שמספר משה נצר (המובא בסיפורה של ההיאחזות בספר זה). בעקבות המלצת גורמי בטחון, לרבות שר הבטחון דיין והרמטכ"ל חיים ברלב, להחיש את הפעילות ההתיישבותית ברצועה, הוחל בבירור האפשרויות להקמת גוש יישובים באזור סמיירי (קטיף) בנוסף ליישוב באבו מדיאן (נצרים). גורמי הבטחון העדיפו להקים דווקא את יישובה של אבו מדיאן בגלל מיקומה בין העיר עזה לשני מחנות הפליטים הגדולים שאטי מזה וג'בליה מזה. אבו מדיאן צריך היה לסגור את התרחבות עזה דרומה, להשיג ניתוק בין עזה לדרום הרצועה.

ראוי להזכיר, כי לגבי רצועת עזה קיים היה בדרך כלל קונסנזוס בין חברי הממשלה (ממשלת הליכוד הלאומי). "יונה" כמשה קול אמר בוועדה הכימ"ל: "אמנם, אין החלטה רשמית של ממשלת ישראל בקשר לסיפוחה של רצועת עזה, אך למעשה, כל המפלגות בדעה שהרצועה צריכה להיות חלק של מדינת ישראל, מה עוד שהיא נמצא בתחומי הגבול הבינלאומי". נתן פלד, שר מטעם מפ"ם, אמר: "הנושא של הקמת היאחזויות בטחוניות ברצועת עזה אינו מוטל בספק. הקמת יישובי קבע מעורר בעיות של עיתוי ושיקולים אחרים". מכאן שהשר גלילי יכול היה בצדק לומר, שהוא מקווה שפלד יצטרף להצעה להקים היאחזות קבע בחאן יונס (נח"ל מורג), בשים לב לכך שכל הסיעות המהוות את ממשלת ישראל שותפות להכרה שרצועת עזה איננה צריכה להיות מחוץ לתחום מדינת ישראל. בסכמו ישיבה של הוועדה אמר גלילי "אין לשר החקלאות (גבתי) כל ערעור, או ספק מדיני, לגבי ההתיישבות שלנו ברצועה בכלל; יש לו ספקות אם הדברים בשלים להחלטה ולהכללה במסגרת התקציב לשנת 1972/3, מאחר שאנו בשלבים ראשונים של גישוש והכשרת הקרקע".⁶

אכן, בשנים 1972-1975 היתה תגופת התיישבות באזורים אלה. הוקמו חמש היאחזויות: נח"ל נצרים, נח"ל מורג, נח"ל קטיף, נח"ל סוכות, נח"ל חרובית ומאחז נח"ל צבאי - מסורה שפורק אחר כך. בנוסף להיאחזויות הנח"ל, הוקמו באותו אזור מספר יישובים אזרחיים. הנח"ל חזר והקים היאחזויות באזור: ב-1977 את קדש ברנע וחולית וב-1979-1980 את בדולח ואת גדיד, וב-1982 את ניסנית, ליד בית ליהיה ברצועה.

ההתיישבות בבקעת הירדן וב"קו השני":

השלב השני בגל ההתיישבות התאפיין בתחילת יישוב "הקו השני" על מורדות הרי אפרים ויהודה ויישובים אזרחיים בבקעה פצאל ונתיב הגדוד.

ההתיישבות בקו השני ו"הכרסום" בהר אפרים ובשטחי הגדה עוררו בעיות – בעיקר פנימיות – בחלקן בגלל הבעלות על הקרקע עם השכנים הערבים ובחלקן עקב "תסיסות פוליטיות יהודיות". בעקבות הפסקת האש בגבול עם ירדן החלו מנשבות ביישוב היהודי רוחות חדשות, הרהורים וערעורים על זכותו להמשיך ההתיישבות ועל הסכנה של "נישול התושבים המקומיים".

אווירה זו גרמה להיסוסים ורתיעה בחוגי הממשלה לקבלת החלטות ביחס להקמת יישובים, בעיקר בקו השני של הבקעה. אמנם בשנים 1972-1973 קמו כאותו אזור שתי היאחזויות – גיתית ומכורה ויישוב אזורי בקעות, אך הם קמו לאחר לבטים וקשיים. היחמה להקמת גיתית ומכורה באה מכיוון אלוף פיקוד המרכז וראש אגף הנער והנח"ל יוסף יהלום.

בפרוש שנת 1973 כבר נהפכה ה"גדה" (יו"ש) לטריטוריה שנויה במחלוקת לא רק בין היהודים לערבים (תרצו פלשתינה ומדינות ערב), אלא אף בין יהודים ליהודים. גברו הקולות בישראל שהתנגדו להתיישבות מעבר לקו הירוק. החלו בודקים את הנעשה בה על-ידי הממשל הצבאי לשלוחותיו. גם לגבי אופי ההתיישבות כשטחים, דרכי השגת ("ריכח") הקרקע, היחסים בין הפלסטינים למתיישבים היהודים.⁷

ב"קו השני" – כמורדות הר השומרון הוקמו כתקופת ממשלות המערך גם היאחזויות: רימונים, רעי ומכוא שילה. בבקעת הירדן ואזור ים המלח הוקמה נח"ל אלמוג. היאחזויות האחרונה שהוקמה כשטחים בתקופה זו היתה מסחה (אלקנה), מזרחה מכפר קאסם.

במקביל, הוקמו באותה התקופה ועד הקמת ממשלת הליכוד היאחזויות בתחום הקו הירוק: בגליל – נח"ל צלמון, בית רימון וכישור ובהר הגלבוע – מלכישוע. אפשר שבדברים שאמר השר ישראל גלילי, בישיבה האחרונה של ממשלת רבין לאחר "המהפך הפוליטי", מתוקף היותו האחראי המיניסטריאלי על ענייני ההתיישבות, יש מעין סיכום לגבי התקופה: "כל היישובים מעבר לקו הירוק הוקמו מכוח החתירה של הממשלה לשלום בגבולות בני הגנה, כשטחים שמבחינה משפטית החוק הישראלי לא הוחל עליהם, תוך נכונות לפשרה טריטוריאלית ואולם אף יישוב לא הוקם על מנת לנטוש אותו. כולם קמו בהתאם להחלטות מוסמכות. החברים ביישובים מודעים לסכנות מצד גורמי חוץ ומוכנים למבחני מאבק זה. לא הכרזות יפיגו דאגת המתיישבים, אלא בטחון פנימי שמדינת ישראל תיאבק על גבולות בני הגנה ולא תשוב לקווי יוני 1967. בדרך כלל, השכלנו לעשות מעשינו בתחום ההתיישבות בהירות ובשיקול דעת מבחינת השיטה, האזורים והעיתוים, באופן שלא היה בהם התגרות בתושבים המקומיים, או לעורר צעדים של התקוממות. אפשר להבחין ברגישות מיוחדת של ארצות הברית כלפי התיישבות באזורים רגישים, צפופי אוכלוסייה, החורגים מהפרמטרים המקובלים על ממשלת ישראל, כמקרה קדום. חריגים היו תפיסת השטחים בפיתחת רפיח וריסוס שטחי עקרבה. המדיניות שנקטנו הכבידה על גורמים ערבים לשים מכשולים מדיניים ואחרים על דרכנו".⁸

אם לסכם, לאחר מלחמת ששת הימים, היה הנח"ל בהתפרצות אל עבר יעדים חדשים והיו לכך מספר סיבות: מציאות מסגרת מוכנה ונענית לקריאה ואתגר; חוסר הבהירות הפוליטית לגבי עתיד השטחים, אפילו ברמת הגולן, גרמה להעדרת המסגרת הצבאית על פני יישובים אזוריים; מצב בטחוני בעייתי בחלק מהאזורים (כגון בקעת הירדן); חוסר ודאות לגבי האפשרויות לביסוס יישובי קבע באתרים בעלי חשיבות אסטרטגית חייבה הקמת דפוס להתיישבות זמנית, שאיפשרה ללמוד תנאי המקום והסביבה. והנח"ל נענה וכיצע. אחת התוצאות - המצב הבטחוני במרבית האזורים שונה ללא הכר. מידת המעורבות שהתפתחה בין המחלקה להתיישבות למפקדת פיקוד הנח"ל היתה מיוחדת במינה.

בתקופת ממשלת רבין עלו להתיישבות 52 יישובים (מהם 33 מעבר לקו הירוק ומאז מלחמת ששת הימים הוקמו בסך הכל 112) (מהם 76 מעבר לקו הירוק). באותה התקופה הקים הנח"ל 37 היאחזויות מהן 7 בתחום הקו הירוק, כלומר 40% מכלל היישובים שהוקמו מעבר לקו הירוק היו של הנח"ל.

הערות:

1. משה נצר, דפי אלעזר, שם, תש"ס 1981 עמ' 98.
2. יחיאל אדמוני, עשור של שיקול דעת, ההתיישבות מעבר לקו הירוק 1967-1977, ע"ע 36, 210.
3. שם, ע"ע 32.
4. שם, ע"ע 92.
5. שם, ע"ע 62-66.
6. שם, ע"ע 105-107.
7. שם, ע"ע 102, 103.
8. שם, עמ' 188.

מדיניות ההתנחלות של הממשלות לאחר ה"מהפך"

בנאומו של ראש הממשלה מנחם בגין ב-20 ביוני 1977 בו הציג את ממשלתו ואת קווי היסוד, אמר בנושא ההתנחלות: "לעם היהודי זכות היסטורית נצחית לארץ ישראל - נחלת אבותינו. הממשלה תתכנן, תקים ותעודד התנחלות עירונית וכפרית על אדמת המולדת". ההכרזה של בגין היא במובהק הצהרה אידיאולוגית ואין בה כל הגבלה לגבי אזורי ההתיישבות. זה שונה ממדיניות ממשלות המערך שכאה לביטוי במסמך גלילי מספטמבר 1973 אשר הגבילה את ההתיישבות לאזורים אלה: פיתחת רפיח, בקעת הירדן, רמת הגולן, סביבות ירושלים ואזורי קלקיליה וטול-כרם.

פירוש ופירוט לקווי היסוד של ממשלת בגין בנושא ההתנחלות נמצא בחוכרת של מתתיהו דרובלס, ראש החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית העולמית, "ההתיישבות ביהודה ושומרון - אסטרטגיה, מדיניות ותוכנית", שפורסמה בינואר 1981: "נוכחות צבאית בלבד באזורים שממערב לירדן, איננה מספקת לבטחוננו של אזור רגיש זה. מאחר שכל היישובים ביהודה ושומרון ממוקמים על הרים גבוהים השולטים על צירים ראשיים, בעלי עבירות קשה לשריון ולרכב. עתה שומה עלינו לנהל מירון עם הזמן, לאור השיחות המתנהלות על עתיד יהודה ושומרון. העובדות שנמשך לקבוע באזורים אלה יחתכו את גורלם יותר מכל. מכאן שחשוב היום להדגיש, בעיקר על-ידי מעשים, כי האוטונומיה אינה חלה ולא תחול על שטחים, כי אם על האוכלוסייה הערבית בלבד. לפיכך אדמות המדינה ואדמות הטרשים הבלתי מעובדות ביהודה ושומרון חייבות להיתפס מיידית, כדי ליישב את השטחים שבין ריכוזי אוכלוסיית המיעוטים וסביבם כאחד, במגמה להקטין עוד למינימום את הסכנה של התפתחות מדינה ערבית נוספת בשטחים אלה, שכן כהיותה מנותקת על-ידי יישובים יהודיים, יהיה קשה לאוכלוסיית המיעוטים ליצור איחוד ורצף טריטוריאלי ומדיני. אסור שייווצר כל צל של ספק בדבר כוונתנו להחזיק לתמיד בשטחי יהודה ושומרון".¹

יש לציין את גילוי הלב של דרובלס על הכוונות האמיתיות של מדיניות ההתנחלות של ממשלת הליכוד ומשמעות האוטונומיה, מדיניות שהיתה מנת חלקם של כל ממשלות הליכוד כולל ממשלת שמיר שניסה לערפל אותה בימי ועידת מדריד. אשר לאופי ההתנחלות מבחין עזרו של שר הבטחון אורי בר-און, בין מתנחלים "בעלי מוטיבציה לאומית דתית לבין מתיישבים חילונים שרצו לשפר תנאי חייהם ומגוריהם ולצאת ממקומות צפופי אוכלוסייה".²

ביחס לתרגום מדיניותו של מנחם בגין בשטח - הקמת היאחזויות והתנחלויות - קיים הבדל משמעותי בין התקופה שבהן עזר ויצמן כשר הבטחון (יוני 77 - יוני 80) לתקופה שאריאל שרון היה בתפקיד (אוגוסט 81 - פברואר 83).

לאחר הקמת ממשלת הליכוד הראשונה הוקמה ועדת שרים להתיישבות שכראשה שר החקלאות אריאל שרון. למרות ששרון כיהן כיושב-ראש ועדת השרים להתיישבות בתקופה שעזר ויצמן היה שר בטחון, מבין 22 היאחזויות שהוקמו

בתקופת כהונתו - רק 4 הוקמו בלב השומרון ובהר חברון, והיתר - 6 בתחום הקו הירוק, 2 בקרבת הקו הירוק (תיקונים על-פי תוכנית אלון), 3 בפיתחת רפיח וברצועת עזה, 2 ברמת הגולן ו-5 בבקעת הירדן ובמורדות הרי אפרים. באוגוסט 1981 התמנה אריאל שרון כשר הבטחון. בחודש ינואר 1982, חמישה חודשים אחרי ששרון נכנס ללשכת שר הבטחון פירסמה לשכתו חוברת "הנח"ל ביהודה ובשומרון, תוכנית תשמ"ב", בה נאמר: "יעודם העיקרי של מאחזי הנח"ל - לשמש חלוצי ביישובם של אזורים ומקומות אשר למרות קיומם של שיקולים בטחוניים ולאומיים ליישב אותם, צורות התיישבות אחרות אינן יכולות ליישב אותם כתנאים ובזמן נתונים, בין היתר בגלל מגבלות תקציביות וכספיות אשר אינן מאפשרות ליישב בהם אוכלוסייה אזרחית עם כל הדרוש לכך (מכנים פיתוח תשתית וכו'). בנוסף, שיקולים בטחוניים מקומיים מחייבים לתפוס השטחים שהם אדמות מדינה ואשר נמצאים בסמוך ליישובים ערביים מתפשטים. כזה המצב במספר חבלי ארץ ביהודה ובשומרון, בדרום הר חברון, בדרומה ובצפונה של בקעת הירדן ובצפון הרי שומרון. יש להניח, כי הקמת מאחזי נח"ל באתרים אלה הווה תמריץ לאיזון של נקודות התיישבות אלה, כפי שהיה בעבר. האתרים המוצעים: בהר חברון - 5, בדרום בקעת הירדן - 2, בצפון בקעת הירדן 3, בצפון השומרון - 4".

אכן, בסיוע עוזרו של שרון אורי בר און, הוקמו בחודש ינואר 1982 בלבד, במהירות ובלי בדיקה רצינית של מעמד הקרקעות והתנאים הכלכליים והמשקיים להקמת יישובי קבע בעתיד במקום המאחזים, שישה מאחזים ביהודה ושומרון, אחד ברמת הגולן ושתי היאחזויות בתחום הקו הירוק. עד סוף אותה השנה הוקמו חמישה מאחזים נוספים מהם אחד ברצועת עזה ואחד באזור יריחו.

בקצב מהיר זה הוקמו עד הקמת ממשלת האחדות הלאומית עוד אחד-עשר מאחזים והיאחזות אחת באזור יריחו ובסך הכל הוקמו, על-פי מדיניות שרון, 31 היאחזויות/מאחזים, מהם 22 מאחזים ביו"ש וברצועת עזה, 3 בבקעת הירדן ו-1 בגולן ו-5 בתחום הקו הירוק.

בסיכום, מדיניות הקמת המאחזים גרמה קשיים חברתיים לגרעינים ובעיות לתנועות ההתיישבות אך מבחינתו של שרון היתה זו הצלחה מאחר שבאמצעות מאחזים אלה הצליח להגשים את מדיניותו שעיקרה - הפרדה בין יישובים ערביים, כך שלא יהיה אפשר להקים חבל ארץ רצוף של אוטונומיה לפלשתינאים בעיקר ביהודה ושומרון. בנוסף לזה, זו היתה תרומה להתיישבות היהודית. מתוך עשירים ושלוש מאחזי נח"ל, ארבעה-עשר אחריו והפכו ליישובי קבע, בעיקר של גוש אמונים.

מהקמת ממשלת האחדות הלאומית ב-13 בספטמבר 1984 ועד להקמת ממשלת שמיר, ב-11 ביוני 1990, כיהן רבין כשר הבטחון, ובתקופה זו הוקמו בסך הכל 6 היאחזויות/מאחזים: אחד בדרום הר חברון, שניים בשיפולי הר שומרון, אחד באזור ים המלח ושתי היאחזויות בתחום הקו הירוק. בתקופת ממשלת שמיר הוקם מאחז צבאי אחד - רחלים.

מאז 13 ביולי 1992, עת הקים רבין את ממשלתו, לא הוקם אף לא מאחז או היאחזות נח"ל.

הערות:

1. ארכיון י.ט., שם, מיכל 6 תיק 6.
2. דפי אלעזר, תשמ"ב, עמ' 57, 58.

המאחזים, הבעיות והוויכוחים

כבר בממשלת יצחק רבין, כאשר הציג שר הבטחון פרס להקים את תקוע וכוכב השחר הוא הדגיש: שמדובר במאחזים צבאיים, עד שהמחלקה להתיישבות תשלים את הברורים וכו'; לעומתו כששר הבטחון שרון הגיש הצעה להקמת 14 מאחזים צבאיים הוא ציין ש"ייעודם לשמש חלוץ ביישוב אזורים ומקומות שלמרות קיומם של שיקולים בטחוניים ולאומיים ליישבם, צורות התיישבות אחרות אינן יכולות לעשות זאת בתנאים ובזמן נתונים. מה גם ששיקולים בטחוניים מקומיים מחייבים לתפוס השטחים".

כנושא זה אמר אורי בר-און, עוזר שר הבטחון לענייני התיישבות, שהיה גם אחראי על ביצוע תוכנית הקמת מאחזים והיאחזויות הנח"ל: "דעתי ברורה, זוהי ארץ ישראל. גם הורינו, כשבאו לכאן, לא באו מפני שחיפשו מקום נוח וטוב אלא מפני שזוהי ארץ אבותינו. זוהי הארץ שלנו, הארץ היחידה שיש לנו, ואנחנו באנו לארץ ישראל לא רק כדי לבנות את תל-אביב וחדרה, אלא כדי לשוכ גם לחברון, לבית אל, לשילה ולירושלים. מערכת הבטחון יחד עם גורמי ההתיישבות, קובעת בכל תחילת שנה תוכנית להקמת מאחזים ותוכנית להתיישבות בכלל". כיום, רוב המאחזים מיועדים להכשיר את השטח ליישובים עירוניים או קהילתיים, לא חקלאיים. ולשאלה של כתב במחנה נח"ל: "דרכי הגישה למאחזים רבים עוברות בתוך שטחים ערביים. מדוע?" בר-און עונה: "במדינות מתוקנות בעולם, כביש הוא דרך ציבורית, והשטח עליו מיועד הכביש לעבור, עשוי להיות מופקע לצורכי ציבור, וכך נעשה הדבר גם פה. לעתים, אכן יש פגיעות בשטחים מעובדים או פרטיים, אם כי הכבישים ככלל משמשים את כל האוכלוסייה".¹

דבריו של בר-און ביחס לנוהל המקובל להפקיע שטח פרטי לצורכי ציבור נכונים, אך יש בהם גם הטעיה מאחר שבמספר מקרים הדרכים שנשללו על אדמות מעובדות של ערבים, שימשו למעבר של מאחז נח"לאי קטן בלבד, ולא לצורכי האוכלוסייה המקומית. אכן, במספר מקרים בעלי הקרקעות המופקעות התלתנו על כך בפני שר הבטחון.

בתקופה הנדונה מאחזים הוקמו על-פי החלטת שר הבטחון ומומנו מתקציב הבטחון. שר הבטחון לא קיבל את אישור הוועדה הבינמשרדית אלא הביא העניין

לידיעתה (אוגוסט 1981). משמעות הדבר היתה, שהמחלקה להתיישבות לא היתה חייבת, על-פי ההסכם שהיה לה עם אגף הנוער והנח"ל, לדאוג לענפים יצרניים במקום לנח"לאים. למעשה מרבית המאחזים קבלו סיוע מסוים מהחטיבה להתיישבות בעיקר בגלל היחסים שנקמו במשך שנים בין האגף למחלקה ולחטיבה להתיישבות. האגף עמד על כך שלמאחז יוצבו גרעינים אורגניים שלמים ולא חברי גרעינים בודדים. מאחר שמרבית המאחזים היו ממוקמים באזורים שלא תאמו את ההשקפה הפוליטית ביחס למעמד ועתיד השטחים, היתה התנגדות בעיקר מצד הקיבוץ הארצי לשבץ גרעינים במאחזים. במשך הזמן, מאחר שהסתבר שאין אפשרות להימנע מלשבץ גרעינים למאחזים אלה, הושגה פשרה ששיכרן הגרעינים במרבית המאחזים, בעיקר המרוחקים והמבודדים, תהיה על חשבון פרק הבטחון השוטף. לגבי מאחזים באזורים לא מבודדים ועם אפשרות לפתח ענפי תעסוקה יצרניים - השירות של הגרעינים היה על חשבון פרק ההיאחזות, אך לא נקבעו מסמרות בנושא זה. למרות הפשרה שהושגה, המשיכה להתנגדות, בעיקר מצד הקיבוץ הארצי והשומר הצעיר. במועצת הכוגרים השנייה של השומר הצעיר, שהתכנסה בקיבוץ כפר מנחם, קראו אחדים מהדוברים לנח"ל לחדול מאיש המאחזים. גם ראשי התק"ם הצטרפו לתביעה זו. ראשי התנועות הקיבוציות של התק"ם והשומר הצעיר נעזו עם עוזר שר הבטחון אורי בר-און ותבעו שוב להוציא את גרעיני הנח"ל מהמאחזים ביו"ש. עוזר השר אמר, כי יעשה את המאמצים להתחשב בהם, אך מכיוון שרוב הגרעינים הם של התנועה הקיבוצית המאוחדת (תק"ם) והשומר הצעיר, אין גרעינים שיבואו במקומם ואין כוונה אלא לאייש את המאחזים. לדעתו, צריכות התנועות לנצל את המצב שגרעינים יושבים במקום כזה או אחר, לגיבוש הגרעינים.²

אכן, התק"ם, למרות התנגדותו העקרונית לאייש המאחזים, בעיקר באזורים בעייתיים, קיבל את "עצת" אורי בר-און וקבע נוהל לגבי הטיפול במאחזים: "פרק המאחז יוקדש לשיפור הפעילות הנח"לאית, חברתית על בסיס היות גרעין שלם במאחז. התנועה תדאג למלווה חברתי לפרק המאחזים. הנוהל ואורחות החיים החברתיים במאחז יהיה על-פי דגם ההיאחזות. באחריות המשק המאמץ לשתף בפעילות החברתית והתרבותית במשקו את חברי הגרעין מהמאחז וכן לעודד את הפעילות התרבותית במאחז עצמו הן על-ידי הדרכה והן בעזרה באמצעים. בסיס התעסוקה של המאחז יהיה כמשק המאמץ, לעבודת יום בלבו. הגרעין יתרכז כולו במאחז לקראת הלילה. משקי היעד ישמרו על קשר והכוונה לגרעיניהם במאחזים."

נוהל זה היה בכחינת "הוצאת מתוק מעז". התק"ם קיבל את הגזירה, אך ניסה להפיק מהמצב את התועלת החברתית בגיבוש הגרעינים כהיותם יחד בניגוד לבט"ש, שהבנות שירתו במקומות מרוחקים מהבנים. המשקים המאמצים קיבלו על עצמם "עול" הטיפול במאחזים, אך קיבלו גם תמורה - עבודת חברי הגרעין כמשקם.

לעומת התק"ם, הקיבוץ הארצי לא השלים עם הגדירה ולעתים אף לא שלח מריכים למאחזים שמבחינתו היו בעייתיים מבחינה פוליטית-אידיאולוגית. עמדת האגף שבאה לביטוי בדברי לוי מן, חבר בית השיטה, שעמד בראשו אז, היתה, כי הוא "אינו רואה בכך סתירה בין הנח"ל ויעודו קידום ההתיישבות. הוא לא קיבל את טענתה של עליזה עמיר-זוהר, מזכירת הקיבוץ הארצי, כי "כאשר המאחזים מוקמים בלב אזורים ערבים מיושבים בגדה והנח"ל לאים היושבים בהם אמורים להקים תשתית ליישוב 'גוש אמונים', איננו יכולים שלא להתנגד לעיוות כתפיסתנו הפוליטית".³ אני סברתי שהנח"ל כיחידה צבאית הוא זרוע ממלכתית לביצוע מדיניות ההתיישבות של כל ממשלה שקיבלה את אמן הכנסת, גם אם זה אינו תואם את השקפתם הפוליטית של אחת או יותר תנועות נתר או תנועות התיישבותיות. התווכחתי עם נציגי התנועות והסברתי להם, כי אין להם זכות להתנגד להצבת גרעיניהם למאחזים, או היאחזויות בשטחים, בפרק שהנח"ל לאים משרתים בשרות סדיר במדים. לעומת זאת מקובל (ולא נקבע בחוק או בפקודות מטכ"ל) שבפרק השל"ת, משבצים את הגרעינים בהתאם להמלצתם כמוכן באישור אגף הנוער והנח"ל כמייצג ומבצע את מדיניות משרד הבטחון בנושא ההתיישבות. הזהרתי אותם, שאם יתעקשו, הם "ישברו את הכלים" לגבי הסדרים בנושא, שהיו קיימים מראשית הנח"ל. נראה לי, שלגבי התק"ם לפחות שכנעתי אותם והם היו יותר גמישים לגבי שיכון הגרעינים בעת חילוף המחוזים.

כמנהל מחלקת הנח"ל, שהופקד על שיכון הגרעינים, דאגתי שלמקומות ה"קשים מבחינת אידיאולוגית" לא ישובצו גרעינים של השומר הצעיר. לדוגמה, למאחזים חומש וברכה ואחרים בלב השומרון שובצו גרעינים של תנועות בית"ר, הנוער הלומד הלאומי, בני עקיבא והנוער העובד הירי, שהזדהו לרוב עם ההתיישבות באותם האזורים.

ניתן לומר, שלא פרץ משבר חמור בנושא ולא התגלתה סרבנות לשרת באותם מאחזים "קשים" פרט למקרים של נח"לאים בודדים. אף במקרים אלה לא ויתרנו ומאחר שהבחירה לשרת בנח"ל היא חופשית, העמדנו בפני סרבנים אלה את האפשרות לחתום על עזיבת גרעין ולעזוב את הנח"ל.

בזמן ממשלת האחדות הלאומית, בה רבין היה שר הבטחון, פרץ שוב הוויכוח בנושא זה. ראש האגף באותה התקופה היה אריה שמחוני (ויסר), ולשאלה של כתב במחנה נחל ענה: "הנח"ל מחזיק כיום ארבעה מאחזים. מהבחינה הנח"לאית הטהורה - אין למאחזים מקום בנח"ל. הנח"ל צריך להכין היאחזויות עבור מתיישבים שיאזרחו אותן ולא להתזקק במגדל וגדר. למאחזים אין ליווי ולכן הם נדונים לניוון. עם זאת שר הבטחון החליט שחשוב לקיים את המאחזים, והנח"ל מקיים את ההוראה הזו בהתאם לפקודות הנדרשות".

עוד שר הבטחון לענייני התיישבות, שמעון שבס, שנשאל על-ידי כתב במחנה נח"ל: "האם עתיד לחול שינוי כמצבם של המאחזים בעקבות השינויים הפוליטיים?" ענה: "זו אינה שאלה של שינויים פוליטיים. העדפנו לשים דגש על היאחזויות בקו העימות מתוך תחושה וידיעה שהן לא טופלו מספיק בשנים

האחרונות. העדפנו להוציא הגרעינים מהמקומות שלא אמורים להיות יישובים חקלאיים כדי שלא יתייבשו שם".
 לשאלה: "מה תשיב לחיילים היושבים בכיתות המשמר (על חשבון פרק התעסוקה המבצעית) במאחזים ושואלים מדוע בכלל צריכים אותם שם?" ענה שבס: "במשך השירות, חיילים עושים כל מיני דברים, לא רק מסתערים. הנח"ל יושב שם משום שזה תפקידו".⁴

פיגור צפון סיני ופיתחת רפיח והשפעתו על האידיאולוגיה של "התיישבות מדינית-בטחונית"

אידיאולוגיה זו, שהיוותה את אחד הרכיבים החשובים בחינוך נח"לאים להתיישבות - להקמת היאחזויות ויישובים - הועמדה לאחר הפיגור בסימן שאלה, בעיקר עקב העובדה שבין 12 היישובים החקלאים שפנו מפיתחת רפיח וצפון סיני, היו 8 יישובים שקמו בזמנו, בשלב הראשון כהיאחזויות נח"ל: נח"ל ים, נח"ל סיני, נח"ל דקלה, נח"ל מסורה (מושב אוגדה), נח"ל סוכות (קב' סופה), נח"ל חרובית, קדש ברנע וחולית.

החשש מדעווע רעיוני בקרב חברי תנועות הנוער - הנח"לאים בדרך - הניע את שר החוץ משה דיין להתייחס לנושא זה ב"כנס המזכירות הארצית של תנועת הנוער העובד והלומד" שעסק בנושא ההתיישבות. הכנס נערך בקן התנועה ברמת השרון ובחלקו השני של הערב השיב דיין לשאלות המשתתפים בנושאי ההתיישבות. לגבי עתידה של פיתחת רפיח אמר: "בעוד שלוש שנים יצטרכו להוריד את כל היישובים ששם. אני מאמין, שהמתיישבים יתעקשו להישאר שם גם תחת שלטון מצרי, אבל הסכם השלום בינינו לבין מצרים קובע שהיישובים שישנם היום בפיתחת רפיח, כמו ימית וחולית ושאר הגוש הזה, יורדו ויעברו משם. אנשי היישובים אינם רוצים ככך ואינם מרוצים. כך גם חלק מתנועות ההתיישבות שתומך בהם. אבל הכנסת החליטה לקבל את הסכם השלום עם מצרים ואלה תנאי ההסכם: הורדת היישובים בפיתחת רפיח לא תיצור תקדים להורדת יישובי הבקעה. אני בעד המשך הקמת יישובים נוספים, אבל תוך כדי בדיקה וכיור יסודי לגבי המקום אליו מעלים את היישוב במגמה שזה יהיה יישוב קבע ויוכל להתפרנס ולהחזיק את עצמו".⁵

לעומת דיין, אמר בנושא זה ישראל גלילי בוועידת הקיבוץ בגבעת ברנר ב-9 בנובמבר 1978: "מלב כלנו עולה הדאגה שמא הוויתור המסוכן על גבול בטחון בסיני וההסכמה לעקירת יישובים מושרשים - יהיה דגם לזירות אחרות. גוברת הדאגה שמא המשמעות התקדימית הנובעת להסכם בסיני תחול כאופן אוטומטי גם על בקעת הירדן, על גוש עציון, על רמת הגולן, על כפרות ארץ במרחב ירושלים".⁶

גם במרכז איחוד הקבוצות והקיבוצים, שהתקיים בינואר 1979 בעין גדי ודן בתוכנית ההתיישבות של התנועה, עלה הנושא. "היו אלה דבריו של סטנלי מרון (מעין צבי), שעוררו את המרכז כולו לוויכוח לזהט. סטנלי טען ש"אין להפריד את נושא ההתיישבות מן התמורות המדיניות המתרגשות אלינו. בעקבות מלחמת יום הכיפורים ושיחות קמפ דייוויד שונתה מדיניות החוץ שלנו ללא הכר. זו מציאות שבה אין עוד מיקומם של יישובים מסוימים מכתיב את מפת הגבולות. הגבול המציאותי היחיד עבורנו עכשיו הוא הקו הירוק". ניב מחניתה אמר "עדיין לא הוכחה התיזה, שההתיישבות קובעת תמיד את מפת הגבולות"; הוא הציע למרכז פשרה, צורה חדשה של התיישבות - מעין "קיבוץ על גלגלים". כלומר - אין להשקיע משאבים עצומים לפתוח חקלאי, במקומות שעתידם מוטל בספק, אלא להקים בהם תעשיות-בת לתעשיות קיימות ביישוב הוותיק. ברוך אזניה הזהיר מפני התקפלות שאין לה גבול. "אם מתחילים בצפון ים המלח, למה לא להמשיך בדורמו". אשר מגיב (מעין צבי) אמר: "ההתיישבות היא הכוח שאותו נוכל לגייס כמאבקנו על האזור לאחר האוטונומיה. אבל, אם אנחנו אומרים למתיישבים הצעירים להקים ביתם על מנת שלנו יהיה קלף חזק למיקוח, עלינו גם להעמידם על האמת המרה, שכמאבק אפשר גם להפסיד; שאין לדעת מראש את הנגזר בסופו. עלינו לומר להם, שאיננו יכולים להבטיח להם דבר, שלא הכל תלוי בנו. זו אמת נוראה, אך נורא יותר יהיה שלא לאמרה".⁷

למרות שהדברים נאמרו לפני חמש-עשרה שנים, הם רלוונטיים גם היו לאחר חתימת הסכם העקרונות עם אש"ף ולקראת החלת האוטונומיה בעתיד הקרוב על השטחים או חלקם.

הערות:

1. במחנה נח"ל, ינואר 83 ע"ע 2, 3.
2. שם, נובמבר 83, עמ' 9.
3. שם, דצמבר 83, עמ' 8.
4. שם, ספטמבר 86, ע"ע 4, 5, 7, 8, 9.
5. במחנה נח"ל, מאי 79, עמ' 3.
6. זאב צור, שם, עמ' 312.
7. אגרת - איחוד הקבוצות והקיבוצים, 16 בינואר 1979, עמ' 8.

איני יכול להתנבא מה יהיה עתידם של היישובים בשטחים, שהוקמו בשלב ראשון כהיאחזויות, וכן מה יעלה בגורלם של 10 היאחזויות/מאחוזים שעדיין קיימים בשטחים, אך אני יכול לסכם את תרומת הנח"ל להתיישבות במשך 44 שנות קיומו בהצגת העובדות: הוא הקים ואייש 130 היאחזויות ומאחוזים (כלי להביא בחשבון את ישוב קלע בגולן, שהנח"ל החזיק בו כשנה וחצי, ולא את רחלים, שהוא מאחוז צבאי). החלוקה שלהם לפי אזורים:

32	ביהודה ושומרון
23	בבקעת הירדן (דרך אלון ומורדות השומרון)
6	כרמת הגולן
8	בפיתחת רפיח וסיני (פנו ע"ה החזרת סיני)
7	ברצועת עזה
54	בתחום הקו הירוק

בתקופה זו אוזרתו והפכו ליישובים 93 היאחזויות בהם:

קיבוצים - 33 (מתוכם 9 הקיבוץ הארצי ו-4 הקיבוץ הרתי, היתר התק"ם)

מושבי עובדים ומושבים שיתופיים 37

יישובים קהילתיים 23

חלק מיישובים אלה נעזבו לאחר האזור.

בנוסף לנ"ל הוקמו על-ידי גרעיני הנח"ל, ללא שלב היאחזות 57 יישובים:

בתחום הקו הירוק 44

כרמת הגולן 9

ביהודה ושומרון 4

כמו כן תוגברו גרעיני הנח"ל והשלימו כ-200 יישובים קיימים.

אבנת

הוקמה בחילוף המחוזיים ינואר 1987, בחלקו הצפוני-מזרחי של מדבר יהודה, כ-15 ק"מ צפונית למצפה שלם. שמה תחילה היה קדרון על שם נחל קדרון העובר כאזור, אלא שהשם שונה מאחר שקיים מושב בשם קדרון בשפלה. על הימים הראשונים לאחר הקמתה נכתב: "בהיאחזות גרעין אחד - 'תכלת' לקלי"ה. בעיצומו של האמון לחיילי ההיאחזויות, מצא עצמו אורי, הרס"פ, מתפקד כסגל שלם, עם רוב הכנות ועם כמה בנים שנשארו. לכולם עבודה רבה: בהיאחזות עצמה, במצפה שלם ובמפעל טיהור מי השפכים של נחל קדרון, מים המשמשים להשקיית שדותיהם של הקיבוצים השכנים. בעתיד תוקם במקום מתפרה". כולם רצו לפתח את המקום, אלא שכל יחמה מוגבלת, בהעדר מינימום של משאבים. ההיאחזות הוקמה על-ידי משרד הבטחון, ללא עזרת הסוכנות.

אריה מאיר (פיסקה), סגן מנהל חטיבת ההתיישבות בהסתדרות הציונית, שהיה מודע לבעיית קדרון, אמר: "קיימת אמנה בין ההסתדרות הציונית לבין משרד הבטחון, לגבי השותפות שיש לשני גורמים אלו עם צה"ל בעניין הנח"ל; זה כולל בין היתר את התחייבות החטיבה לסייע להיאחזויות באחזקותן השוטפת ובפיתוח תשתית. לגבי המאחזים, המוקמים על-ידי משרד הבטחון, אין שום הסכם רשמי. ועדת השרים לענייני התיישבות צריכה להחליט על הקמת היישוב, ואז ניתן תקציב למטרת פיתוחו. לעת עתה אין אישור כזה. אין אנו חולקים על הצורך בהקמת יישוב שבין קלי"ה למצפה שלם. הדעות חלוקות רק לגבי המיקום המדויק. לפי אנשי המקצוע של החטיבה, ספק אם ניתן לקיים במקום יישוב של קבע, בגלל סוג הקרקע, ובגלל הקירבה אל מיתקני הטיהור. עד שלא תהיה החלטה ברורה של ועדת השרים - אין לנו אפשרות חוקית להזרים לשם כספים. אנחנו מחפשים דרך להקל על החיילים החיים שם". חברי 'תכלת', מהיותם קרובים למשק היעד, זוכים לפינוקים ולביקורים תכופים. ההזדמנות להיות הראשונים בנקודה החדשה משכה אותם ויש להם שפע של רעיונות.¹

ב-12 במאי 1987 התקיים טקס עלייה לקרקע, ללא נוכחות נציגי העיתונות. כמקובל, היה מסדר צבאי מפקד הנח"ל, תא"ל יורם גלבע, קרא את פקודת היום, שנאמר בה בין היתר: "חברי גרעין תכלת - שותפים אתם לחוויית היצירה מבראשית. אך זיכרו: שיגרת היומיום אפורה וקשה, וכל אחד מכם ידרש לתת את המירב למען יהפוך המקום ליישוב נח"לאי נוסף, פורח ומשגשג". שמעון שבס עזר שר הבטחון לענייני התיישבות ציין בדבריו ברכתו: "מבלי שנתיישב בארצנו, בחזית המזרחית של מדינת ישראל ובצפון ים המלח ומבלי שנהיה חזקים כדי להגן על עצמנו בשעת מבחן - תהליך השלום שכה אנו מייחלים לו לא יעבור בהצלחה".

ב-31 במארס 1988, כשנה לאחר הקמת ההיאחזות, נערכה במקום "ביקורת קליטה": "מצבה: גרעין תרשיש - 11 בנים/ות, גרעין חולית - 29 בנים/ות. גרעין חולית קשר טוב מאנך למשק היעד מצפה שלם, טיפול מסור ושוטף. גרעין רשיש - קשר למשק היעד חוקק טוב, בעיות טיפול עקב המרחק. פעילות תרבותית - תכנון למחזור: פתיחת חדר תרבות, ארגון 5 טיולים, 4 ימי עיון, ביצוע שני ערכי תרבות שבועיים, שבוע אירועים - שנה לאבנת. אירוח היאחזויות מול נכו ואלישע לערב משותף. פעילות צבאית: 3 חיילים לגשר אלנבי סריקת גדירות וציר קדרון. פעילות משקית מטע - 3 חיילים. תדיראן - 10 חיילים, חביות - 3 חיילים. עבודות חוץ - במצפה שלם 3-10 חיילים/ות.

ב-23 בספטמבר 1989 נערכה "ביקורת קליטה": "מצבה: גרעין מורד למצפה שלם וגרעין יוטב לקלי"ה סה"כ 52 בנים/ות. פעילות חברתית: סקירה שבועית, ערכי תרבות פעמיים בשבוע. פרויקטים: אימוץ גרעין שנמצא בשל"ת ומסגרת שמיטת לנח"ל בירושלים, הקמת פסל סביבתי במצוק דרגות. פעילות במסגרת "חודש הנח"ל". פעילות משקית - תדיראן - 18 חיילים, חביות - 2 חיילים, גן ירק - 3 חיילים. עבודות חוץ - במצפה שלם - 15 חיילים ובקלי"ה 7 חיילים".

מדור"ח זה אנו למדים שבמשך כשלוש שנים מאז שהוקמה ההיאחזות לא היתה התקדמות משמעותית בפיתוח התשתית המשקית במקום.

כעבור חמש שנים, ב"סיכום תחזית משקית חברתית" מאוקטובר 1991, נכתב: "בהיאחזות גרעין 'צוקית' - של"ת ראשון בעין גדי. להיאחזות הגיעו 10 בנים ו-17 בנות. גרעיני עולים: 'אבן פינה' לצאלים וגרעין 'אופק' לרתמים. בהיאחזות 5 בנים ו-10 בנות. פעילות משקית: האדמה באזור בעלת מליחות גבוהים מן הרגיל ובכדי לגדל גידולים חקלאיים יש צורך לשטוף את האדמה. מטע התמרים: ניטע לפני כ-9 שנים על-ידי קיבוץ מצפה שלם ובהמשך עבר להיאחזות קדרון. כ-9 חודשים הושקעו בו כ-260 ימי עבודה. גודנו 2.7 טון תמרים. רווח 943 ש"ח. יש לזכור שהמטע הוא מטע צעיר ואינו אמור להיות ריווחי. גידולי שדה: תירס 12 דונם, חצילים 4 דונם. הושקעו 152 ימי עבודה. רווח ליום עבודה כתירס - 186 ש"ח, בחצילים כ-83 ש"ח. מפעל החביבות - העבודה אינה סדירה והיא מתבצעת אם יש הזמנות. הכנסה לי"ע - 12.63 ש"ח.

בסוף שנת 1993, שבע שנים מיום הקמתה, אבנת עדיין היאחזות נח"ל ואין דנים על אזורחה. הנח"לאים, המפקדים והמדריכים עשו ועושים כל שניתן לפתח את המקום ואת התשתית המשקית הצנועה ובעיקר לתת תעסוקה יצרנית לנח"לאים ופעילות חברתית ותרבותית נאותה. ככל שניתן לשפוט על סמך התנאים בשטח, צדקו המומחים של החטיבה להתיישבות שקבעו בזמנו ש"ספק אם ניתן לקיים במקום יישוב של קבע". בנוסף לבעיית התנאים המשקיים הקשים של הנקודה, קיימת בעיה של כוח אדם אזורי להפיכת המקום ליישוב קבע. קשה להניח שהתק"ם יוכל להקצות כוח אדם למטרה זו בשעה שארבעת יישוביו שבזוור, פרט לקלי"ה, מונים כמה עשרות חברים ומשוועים לתגבור.

סביר להניח, שגורלה של קדרון ועתידה יהיו מושפעים מהפתרון שיימצא ליישובים באזור עם החלת האוטונומיה, ובעיקר עם התחלת הדיונים על פתרון הקבע.

הערות:

1. במחנה נחל, מאי 1987, עמ' 24.
הגרעין שעלה להיאחזות: תכלת הנוע"ל לקלי"ה.
הגרענים שקיבלו הכשרתם: הנוע"ל - מה יש למשמר דוד, מורד וחולית למצפה שלם, צוקית (לעין גדי), יוטב לקלי"ה.
גרעיני עולים: אבן פינה לצאלים ואופק לרתמים. עוד תנ" מסורתית לחנתון, הימים צופי תל"ם ללוטן, תרשיש המתיישב הצעיר לחוקק, נעור המחזה"ע לגבים, וגרעין אוג.

אדורה

הוקמה: ב-31 בינואר 1987 כהרי יהודה, צפונה לכפר הערבי דורא, נקראה תחילה - מצפה אמציה. אדורה: 1984 כמושב שיתופי וקהילתי המשתייך לתנועת חרות בית"ר. הקמת אדורה כלולה בהחלטת ועדת השרים להתיישבות על "פריסת מאחזים בשנת התשמ"ב" (כמו אחיותיה נגוהות ועירית).

על סמך החלטה זו התקיים ב-3 בנובמבר 1981 דיון אצל סגן הרמטכ"ל בו הוחלט בין היתר: "כל מאחז יכיל 20-25 חייל ויתן מענה להרכב הגרעין. המאחזים יוקמו על בסיס מודל מינימלי המאפשר קיום רמת חיים סבירה ויכללו עבודות תשתית מחייבות; 2-3 מבנים: למטבח חד"א, ושירותים; משטחים לאוהלים; היועץ הכספי לרמטכ"ל יעביר למרכז בנינו (של צה"ל) התקציב הדרוש לצורכי תכנון. עוזר שר הבטחון להתיישבות מתבקש לזמן דיון בכל הקשור לאיתור מקור תקציבי".

הדיון המיוחד על מקור התקציב, להקמת המאחז הזה והאחרים, נדרש מאחר שוועדת השרים להתיישבות "רשמה לפניה את החלטת שר הבטחון", אך לא אישרה תקציב להקמה כפי שנוהג ביחס להיאחזות רגילה, בה שותפה בתקציב גם החטיבה להתיישבות. ב-31 בינואר 1982 עלו למקום ראשוני הנח"לאים: גרעין "ליאון" להאן וגרעין העולים החדשים ברוש. מזג האוויר היה קר מאוד וגשום ומצב הרוח - בהתאם. החברה מסתבר, החלו לחפש לעצמם עבודות, פשוט כדי לעשות משהו, ואילו הכנות נאלצו לעזוב את המקום לאחר שבוע, כתוצאה מהתנאים הגרועים. הן שבו רק לאחר חודש. התקופה ההיא מכונה כפי החברה "תקופת האבן".

טקס העלייה לקרקע נערך ביום העצמאות תשמ"ב 28 אפריל 1982 במסגרת "מבצע ה-11" של הנח"ל. האישיות המרכזית בטקס היה מפקד הנח"ל לשעבר תת אלוף (מיל) יהונתן דותן שייצג את מפקד הנח"ל וסקר את המסדר של נח"לאים בני שני הגרעינים. את משרד הבטחון ייצג משה גת, באותם ימים יושב-ראש ועדת מליח העליונה. את המסדר קבל סא"ל דוד (קליבנסקי) לימים סגן מפקד הנח"ל. את ברכת מחלקת ההתיישבות של ההסתדרות הציונית הביא אריה (פיבקה) מאיר¹.

מדו"חות מאוקטובר ונובמבר 1982 אנו למדים: "במאחז נמצא גרעין יעלים למצפה שלם, המונה 28 איש. מירב התעסוקה מסתכמת בהחזקת המקום וגם בקיבוץ נתיב הל"ה אשר אימץ את המאחז. האווירה בגרעין מתוחה. המחסור במספר הבנים והלחץ בשמירה מוסיף אף הוא למתח. הקשר בין הבנים והכנות אינו הדוק. ניכר חוסר הדרכה והכוונה בכל הקשור לתפקיד גרעין. בתקופת השל"ת שהה הגרעין בעין גדי. ממצפה שלם החלו לבקר את הגרעין כבר בטירונות. גם היום מגיעים אחת לשבוע".

על-פי בקשת משקי חרות בית"ר העניקה החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית לאדורה מעמד של היאחזות החל מתקציב 84-85. לאור זה הוחלט לאכלס את אדורה בשני גרעינים, החל מיולי 84, ולהקים עוד מבנים לנח"לאים. עוזר שר הבטחון להתיישבות אישר העברת שני מבנים טרומיים להיאחזות. החטיבה להתיישבות החליטה על הקמת מבנה למעדון, הקמת לול וגרייה וכן העמדת טרקטור לרשות ההיאחזות. תנועת בית"ר קיבלה על עצמה לספל בהקצאת שטח של 35 דונם מרושתים ממושב אמציה.

בדו"ח קצינת חברה וגרעינים לאחר ביקור בהיאחזות ב-12 באוגוסט 1985 נאמר בין היתר: "נתוני כ"א: סגל: מ"פ, רס"פ, מ"כית, 3 מ"כים, חובש. מלווים: משקי - אליעזר מחפץ-חיים, אין מלווה חברתי."

גרעין יחד' למגדל-עוז/ירוחם; גרעין ישי' לחפץ-חיים, בסך הכל 32 בנים ו-9 בנות. שילוב טוב בין שני הגרעינים. המוטיבציה בינונית-גבוהה. ועדות עדיין לא התארגנו סופית, אך קיימת מוטיבציה להשקיע בתחום התרבותי חברתי. המשמעת הצבאית טובה. הקשר למשקי היעד: ישי' - קשר טוב מאוד; יחד' מעוניינים להסב את משק היעד מגדל-עוז לירוחם (עבודה קהילתית)."

אלה היו שני הגרעינים האחרונים שאיישו את אדורה. בהתאם להחלטה של עוזר שר הבטחון להתיישבות הוצבה החל מינואר 1986 כיתת משמר. עוד בשנת 1984 הוקם באזור, על כביש חוצה יהודה, יישוב קהילתי כפרי, הממשיך לתנועת משקי חרות בית"ר בשם אדורה, וכדי לתת קוד נפרד להיאחזות שהמשיכה לתפקד עוד כשנתיים, כונתה ההיאחזות אדוריים או דורן.

הערות:

1. במחנה נח"ל, מאי 82, ע"ע 5 ו-9.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: פברואר 1982 עמ' 4; אוגוסט 1984, עמ' 4; ינואר 1985, עמ' 32; אוגוסט 1985, עמ' 4; ינואר 1986, עמ' 4; ספטמבר 1986, עמ' 8. הגרעינים שעלו להיאחזות: ליאון להאון וגרעין עולים ברוש. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: יעלים הגרע"ל למצפה-שלם, נווה למושב צוקים, להב (הדר) ועל בית"ר לתלם, הילה ללוטם, ישי - עזרא לחפץ חיים, יחד בני עקיבא למגדל-עוז.

אליפז

הוקמה ב-25 בינואר 1982 בנגב הדרומי, הערבה, בפתח בקעת תמנע כ-28 ק"מ צפונית לאילת. מקור השם בתנ"ך. אחרתה ב-25 בינואר 1983 על-ידי הקיבוץ הארצי.

הטיפול בהקמת ההיאחזות החל בחודש מארס 1981, על-ידי מזכירות הקיבוץ הארצי שהיתה מעוניינת להקים בהקדם קיבוץ שכן לקיבוץ סמר שבערבה. מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית אישרה עקרונית את משבצת ההתיישבות, אך לא היו לה האמצעים בתקציב 82-1981 להקים את מחנה היאחזות הנח"ל, כשלב ראשון לקיבוץ.

מזכירות הקיבוץ הארצי פנתה לרמטכ"ל רב-אלוף רפאל איתן בבקשה לאשר הקמת ההיאחזות ולסייע בהקמת המחנה על-ידי הספקת מספר מבנים טרומיים. הבקשה היתה חריגה, כי כמקובל, מחנה היאחזות מוקם על-ידי מחלקת ההתיישבות של הסוכנות, או על-ידי משרד השיכון. צה"ל נהג להקים מחנות רק במאחזים המקומיים בשטחים הנתונים לממשל צבאי. הרמטכ"ל נענה לבקשת הקיבוץ הארצי ואישר את הקמת ההיאחזות וכן הספקת מספר מבנים יבילים (קראוואנים) למגורי הנח"לאים ולשיירות. זמן קצר אחר-כך אושרה ההחלטה גם על-ידי סגן שר הבטחון, מרדכי צפורי. בגלל אופיה החריג של ההחלטה הביצוע התעכב. התנהלו דיונים ממושכים, בתחילה ישירות בין מזכירות הקיבוץ הארצי והמטכ"ל (בניגוד לנהל המקובל) ואחר-כך בהשתתפות נציג מחלקת ההתיישבות, על חלקו של כל צד בהקמת המחנה. רק בסוף נובמבר 1982 התקיים דיון מסכם בלשכת סגן הרמטכ"ל, בהשתתפות נציגי הצדדים המעורבים, וכן נקבע מועד העלייה, תוכנית ביצוע וחלקו של כל אחד בהקמת ההיאחזות.

ב-25 בינואר 1982 עלו חלק מחברי גרעין שלום כחלון להיאחזות והשתכנו בתנאים קשים ללא סידורי מים חמים, ובחדר אוכל ומטבח באוהלים גדולים שהוקמו על-ידי פיקוד הנח"ל. כשבועיים מאוחר יותר הצטרפו יתר חברי הגרעין, כלול הבנות.

בתקופה הראשונה עסקו הנח"לאים כסידור המחנה, גינות נוי ועיבוד שטח של 60 דונם גן ירק. גרעין שלום לא היה די מלוכד וחזק לשאת במשימה הקשה של החזקת היאחזות באזור שומם ומרוחק ובחודשים הראשונים היו בעיות קשות בתפקוד ההיאחזות.

טקס העלייה הרשמי להיאחזות נערך ביום העצמאות תשמ"ב ב"מבצע 11 ההיאחזותית" במסגרת חגיגות 100 שנים להתיישבות. בגלל קיום 11 טקסי עלייה באותו המועד, לא ניתן היה לקיים במתכונת הרגילה. לפיכך גויסו לאותו היום מפקדי הנח"ל לשעבר לקבל את המסדרים. בטקס באלפז קיבל את המסדר האלוף (מיל') אהרון דורון, שהיה מפקד הנח"ל בשנים 1954-1956. את ברכת הממשלה הביא סגן ראש הממשלה שמחה ארליך.¹ באותו המועד קיבלה הנקודה מעמד של היאחזות מן המגזין ומחלקת ההתיישבות כללה אותה בתקציבה.

בחודש ספטמבר 1982, פנתה מזכירות הקיבוץ הארצי למוסדות בבקשה לאזרח את ההיאחזות בינואר 1983. כמועד זה עמדו חברי גרעין הנח"ל קרצן, שהיו מיועדים להיות מתיישבי הקבע, לסיים את הפרקים הצבאיים במסלול שירותם כנח"ל ולצאת לפרק השל"ת בהיאחזות המאורחת. מנכ"ל מחלקת ההתיישבות לא ראה בעין יפה בקשה זו, וסבר בצדק, שיש הצדקה להשקעה במחנה זמני של

היאחזות רק אם היא משמשת מקום הכשרה לנח"לאים מספר שנים ולא שנה אחת בלבד.

האחזות נקבע לחודש ינואר 1983. הטקס התקיים ב-25 בינואר 1983 במתכונת צנועה, כי הנקודה הקבועה טרם נבנתה. את המסדר קיבלו לוי מן, ראש אגף הנוער והנח"ל שהביא את ברכת שר הבטחון, ומפקד הנח"ל תת-אלוף אמנון אשכול שקרא את פקודת היום. את ברכת ההנהלה הציונית הביא חבר הנהלה אברהם שנקר.² סיימה את עצרת הברכות מזכירת הקיבוץ הארצי עליזה עמיר, שאמרה לחברי גרעין קוצר בין היתר: "למרות היותכם כה רחוקים מן העין אתם קרובים ללב".

הנח"לאים מסרו את דגל ההיאחזות והבעלות עליה לחברי גרעין קוצר, שהיו עדיין בשירות חובה (אך ללא מדים) וקיבלו הכשרה מיוחדת בקיבוץ גזית כדי למלא ייעוד קשה זה, וכן למספר בני קיבוצים בשנת שירות (שין שינים). כך הפכה ההיאחזות לקיבוץ אליפז, הקיבוץ ה-81 של הקיבוץ הארצי.

הקיבוץ הצעיר קיבל משק של כ-120 דונם תמרים, כ-60 דונם צמחי חורבה - המשמש לתעשיית שמן, בתי רשת לגידול פרחים ותעסוקה בהפעלת פרק תמנע. בחודש אוגוסט 1984 הונחה אבן פינה לנקודה הקבועה לא רחוק מהמחנה הזמני.³

נחושותן

היאחזות זמנית שהוקמה ביולי 1986 במחנה של היאחזות אליפז שאוחררה ב-25 בינואר 1983. שלושה ימים אחרי שהנח"לאים, חברי גרעין "שכרון" שבו למקום כחיילים, הוחלף השלט בכניסה. אבל על פינת החי עדיין מתנוסס השם "אליפז". המים מגיעים להיאחזות בג'ייקנים מנקודת הקבע של אליפז. במטבח מתלכטות הבנות אם מותר להן לקרוא לזה שאמורים להודיע לו שהמים אזלו בשמו הפרטי או שצריך לפנות אליו בתואר הרס"פ. בקיבוץ הצעיר אליפז פזורים הבתים הטרומיים במרחב החול, כשחלקם עדיין אינם מחוברים לשום שבי. ניתאי, שהתחיל כאן בתוך ש.ש. מטעם קיבוץ גזית (המאמץ את אליפז), הוא עכשיו חבר מן המניין. לדבריו, הוא לא סבל מהניתוק מהנקודה הזמנית הירוקה, שהפכה להיאחזות נחושותן. הסיבה לכך נעוצה בוודאי בעובדה שניתאי עבד בבניית נקודת הקבע במשך כשנתיים. לא מפריע לי שכחדר שלי גר באליפז הישנה עכשיו משהו אחר. אני רק קצת מרחם עליו. הבעיות שכבר צצו בין הקיבוץ להיאחזות נובעות מהתנגדותם של כמה אנשים בקיבוץ להעסקתם של נחלאים בקיבוץ - מי מטעמי יעילות, מי מנימוקים של נחחות, ומי מסיבות רגשיות: אינם רוצים לראות חיילים בקיבוץ שלהם. בעיה נוספת קשורה לעובדה שעד שתאחר נחושותן, יעברו כאן למעלה מ-10 מחוזרים של נח"לאים.⁴

במשך למעלה מחמש שנים תיפקדה נחושתן כהיאחזות שהכשירה למעלה מעשרה גרעינים נח"לאיים וסייעה בכוח אדם לסמר ואליפז. בסופו של דבר לא הפכה נחושתן ליישוב קבע והמחנה פורק לאחר שמילא תפקידו.

הערות:

1. במחנה נח"ל, אפריל 82, עמ' 9.
2. שם, ספטמבר 83, עמ' 8; על המשמר, 26 בינואר 1983.
3. השבוע, 28 בינואר 1983; שם, 10 באוגוסט 1983.
4. במחנה נח"ל, ספטמבר 1986, עמ' 16; נחושתן מופיעה כרשימה הרשמית של ההיאחזות באגף כהיאחזות ה-129.

פרסומים נוספים:

- במחנה נח"ל: מרס 1982, עמ' 11; פברואר 1984, עמ' 22; אוקטובר 1984, עמ' 16; מרס 1986, עמ' 5.
דבר, 29 בינואר 1982; על המשמר, 21 בפברואר 1982; השבוע, 7 במאי 1982; שם, 24 במאי 1985, עמ' 10.
קיבוץ, 12 בספטמבר 1991, עמ' 8.

הגרעין שעלה להיאחזות אליפז - שלום השומר הצעיר לכרם שלום.
גרעיני השומר הצעיר שקבלו הכשרתם: אל-יד ליד מרדכי, פעמיים לשדה יואב.
הגרעין שאיזרח את ההיאחזות - קוצן השומר הצעיר.
הגרעין הראשון לנחושתן - שכרון השומר הצעיר לכרמים.
גרעיני השומר הצעיר שקיבלו הכשרתם: נחשול לחשון, ניב לדביר, חמסין לאלפז, תופן לכישור, זמורה לכרמים.

אלישע

הוקמה ב-9 במארס 1982 ממזרח לעיר יריחו. נקראה תחילה פרת ואחר כך אלישע על שם הנביא אלישע שפעל באזור.

הקמת מאחז אלישע כלולה בתוכנית לפריסת מאחזי הנח"ל בשנת תשמ"ב, שהתקבלה בוועדה להתיישבות באוגוסט 1981 ובמסמך סגן הרמטכ"ל מה-3 בנובמבר 1981. ב-8 במארס עלו בני גרעין "נירין" לנערן עם קומץ עולים חדשים מגרעין "אש" ואיכלסו את מאחז אלישע.

מפקדת הטקס, סג"ס סנדרה ילין, קראה אל הבמה את מפקד הנח"ל לשעבר אל"מ (מיל') גבי מגל, את היועץ הכלכלי של משרד הבטחון נחמיה חסיד, ואת מנהל חבל ירושלים מטעם הסוכנות מר יצחק עופר. השלושה צפו במסדר הצבאי שבוצע ללא דופי על-ידי בני ההיאחזות. לאחר מכן קרא אל"מ (מיל') גבי מגל את פקודת היום מטעם מפקד הנח"ל וענד לדגל יחידת היאחזות הבקעה את סרט הבד

המייצג את אליעז. כן כרך מר ישראל נדיבי, ראש המועצה האזורית בקעת הירדן. החיילים עבדו, בנוסף לעבודות הכרוכות בפיתוח המקום, ביישובים נערן ונעמה ובהכשרת שטחים על גדות הירדן.¹

כאוקטובר ביקרה במקום קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "באלישע נמצא גרעין 'תלתן' לנערן המונה 34 חיילים. תעסוקה - עבודת חוץ בנערן - 6 חיילים. חלק אחר של החיילים עוסק בבינוי ושיפוץ של ההיאחזות וכן במטלות צבאיות. מצב חברתי - גרעין תלתן מגובש וקיבל לכל אורך הדרך הדרכה טובה מאוד מנערן. הסגל עובד צמוד עם הגרעין ומכוון אותו. ערבי תרבות התקיימו עד כה בתדירות נמוכה. הגרעין בעל מוטיבציה גבוהה לפעול. אין מלורים חברתי ומשקי בהיאחזות אך קיימת הדרכה צמודה מצד נערן".

בראשית 1983 הסכימה המחלקה להתיישבות להעניק לאלישע סיוע משקי למרות מעמדו כמאחז. הנח"לאים באלישע נרתמים למבצע גידור אדמות המדינה שבסביבות המאחז, כיתר היאחזויות הנח"ל באזור, לשם הכשרתן לעיבוד חקלאי. מדו"ח ביקור של ראש ענף התיישבות בנח"ל, שלוש שנים וחצי לאחר הקמת המאחז, אנו למדים שלא חלה התקדמות משמעותית במאחז: "מצבה 18 בנים 19 בנות סגל 6 מפקדה 3. גן ירק - 30 דונם, יעסיק - 2 חיילים/ות + מש"ק (פרט לימי קטיף), עבודת חוץ בנערן - 8 חיילים/ות מתפרה תעסיק - 4 חיילות".

כתשע שנים למן הקמת המאחז ועדיין אין החלטה או התקדמות ממשיה לקראת איזווח המקום. על כך אנו למדים מסיכום מחזור אוגוסט 89 - ינואר 90 של המלווה החברתי, דורון נצר: "במאחז הגרעינים: תמיר-בית"ר למושב גיתית, הגרעין הגיע להיאחזות אחרי תקופת משבר של הבנות בפרק הקודם. לעומתן, הבנים הגיעו עם הרבה מוטיבציה, דבר שגרם לניתוק מסוים בין הבנים והבנות. כיום המצב השתפר והגרעין התגבש מחדש. בתקופה האחרונה הגרעין עמד בפני החלטה אם להישאר באלישע מחזור נוסף, על חשבון השל"ת, לבסוף הוחלט בחיוב, דבר שגורם לעדיבה של מספר בנים וכנות מהגרעין. הגרעין השני - גרעין בירן - המחנות העולים לפלמ"ח צובה. בתקופת השירות בחטיבה קבוצת הבנות שהיתה כמחלקת משק בקב' דפנה, היתה מגובשת וראו תקופה זו כמוצלחת. הקשר בין הבנים והבנות בתקופה זו התרופף, כיום הקשר טוב יותר. שני הגרעינים בעלי רקע חברתי ואידיאולוגי שונה, לכן נוצרו מספר קשיים בקשר ביניהם. לאחר ימי העיון המצב הירדד. היתה הרגשה של חכית נפץ שעמדה להתפוצץ, אי לכך נערכו שיחות עם המ"פ והמלווה החברתי. המתח בין שני הגרעינים נרגע כתקופת אימון הרענון של הבנים ונוצרה התקרבות. כיום ניתן להגדיר את המצב החברתי טוב, ישנו שיתוף פעולה בין שני הגרעינים כשכל גרעין שומר על ייחודו".

בעיתון דבר מה-31 במאי 1992 הופיעה ידיעה "היאחזות אלישע, צפונית מזרחית ליריחו, הופכת בימים אלה להתנחלות חדשה, כך התברר בסיוור של פעילי מרצ. מציינים, כי אלישע היא אחת משש הנקודות להתיישבות שאושרו כהתנחלויות

עוד בימי ממשלת האחדות הלאומית. בשבוע שעבר אישר שר השיכון והבינוי, אריאל שרון, את איזורח המאחז כהתנחלות של משקי חרות.

למעשה המאחז לא אהרז וגרעיני נח"ל המשיכו לאייש אותו.

בינתיים היו הבחירות לכנסת (13 ביוני 1992) וקמה ממשלה בראשות רבין.

אזרח אלישע מהווה בעיה לממשלה בראשות מפלגת העבודה מאחר שהיא ממוקמת בקרבת העיר הערבית יריחו וכפרוזדור המעבר, בהתאם לתוכנית אלון, בין הגדה המערבית לירדן. בהקשר זה נציין, שהיאחזויות הנח"ל שהוקמו באזור זה באישור ממשלת המערך - אלמוג וקלי"ה, היו מדרום לכביש ירושלים - גשר עבדאללה וירדן. גם באזור שמצפון ליריחו הקפידה ממשלה זו לא לאשר יישוב אזרחי בקרבת העיר כדי להשאיר אופציה פתוחה לפרוזדור המעבר לירדן. היאחזויות הנח"ל בית הערבה ומול נבו הנמצאות בתחום הפרוזדור אושרו על-ידי ממשלת הליכוד.

הדו"ח על המאחז מה-20 בדצמבר 1992 שיגרתי ולא מזכר עתידו ההתיישבותי של המאחז. בין היתר נכתב בדו"ח זה: "טבלת סד"כ - גרעין אביחי, בית"ר לחברון וגרעין שכה תק"מ לנתיב הל"ה, בסה"כ 25 בנים ו-18 בנות. מצב חברתי: גרעין אביחי - קיימות שתי קבוצות - 4 עולים חדשים מרוסיה והשאר ישראלים, היחסים ביניהם מבוססים על שיתוף. הקשר עם חברון נעשה כיוזמת הגרעין ובעזרת המקשרת המגיעה אחת לשבועיים למאחז עם נציג התנועה. הקשר עם המשפחות המאמצות בחברון טוב מאוד וראוי לציון מיוחד.

גרעין 'שכה' היחסים בין הבנים והבנות טובים. הקשר עם נתיב הל"ה חזק ומתמשך. גורמים המפריעים לפעילות חברתית תקינה: חוסר מועדון, תנאי מגורים ירודים והתעסוקה המבצעית. מוסדות המאחז לא פועלים כראות. תחום משקי: יש גן-ירק גדול, כל הגידולים נקטפו במשך המחזור האחרון. מפעל הדפסים מתוכנן לעשות עבודה שתביא רווח של 8000 ש"ח למחזור. אין מספיק פרסום למפעל. שלוחת אלקי - עושה מעגלים עבור מפעל במצפה יריחו. מטע התמרים - היה כמצב קשה ונעת נעשה בו מבצע נקיון יסודי. היבול שנקטף היה בכמות של 20 טון פרי. בסיכום רואים שמתבצעת עבודת שטח טובה והמוטיבציה גבוהה, אך אין תוכנית משקית כללית, אין תכנון קטיף. יש להיכנס לתהליך תפעול ועדת המשק ולקבוע נהלים של ישיבות תכנון והערכת מצב.

הערות:

1. במחנה נח"ל, מאי 82, ע"ע 4, 8.

פרסומים נוספים: במחנה נח"ל: אוגוסט 1984, עמ' 4; אוגוסט 1985, עמ' 4; ינואר 1986, עמ' 4; מאי 1990, עמ' 10.

הגרעין שעלה למאחז נירן לנערן.

הגרעינים שיקבלו הכשרתם: לירם הנוע"ל למגרה, תלתן הנוע"ל לנערן, אשל הנוע"ל לשזפון, קדם הנוע"ל למצפה שלם, טיף גרעין פרטי למרום גולן, קיים תל"ם ליהל, שרב הנוע"ל לסופה, יחדיו הנוער הציוני לאושה, אורן הנוה"ע חטיבה מקצועית לנערן, משעול הצופים לסוללים, הילה גרעין פרטי לאור הנר, עשור הנוע"ל לנערן, דטורה הנוע"ל לנווה איתן, אטר המחזה"ע לעיל, קטלב המחזה"ע לעין זיוון, ניר הנוע"ל לגבעת השלושה, סול הנוע"ל לאלמוג, אל הנוע"ל לרותם, תמיר לסופה, אביחי בית"ר לחברון, שכה לנתיב ה"ה.

c

אלמוג

הוקמה ב-25 בינואר 1977 בצפון ים המלח, כקילומטר מדרום לכביש יריחו גשר עבדאללה ע"ש יהודה אלמוג (קופלביץ), חבר כפר גלעדי שקשר חייו עם ים המלח. אזוריה: ב-16 בינואר 1979 על-ידי איחוד הקבוצות והקיבוצים כקיבוץ אלמוג.

ועדת השרים להתיישבות, בישיבתה בסוף חודש יוני 1976, אישרה מחדש החלטה עקרונית על הקמת היאחזות נח"ל בקלי"ה ב' (אלמוג). המוסדות המיישבים היו מוכנים לגשת מיד לביצוע ההחלטה ולהתחיל בבניית המחנה. הכעיה היתה תקציבית, ה"איחוד" היה מעוניין בהקמת יישוב נוסף באזור, שכן לשתי הקבוצות המבודדות - קלי"ה ומצפה שלם (היאחזות שעמדה ערב איזרוחה). על מנת לזרז את הקמת היאחזות אלמוג הסכים ה"איחוד" לקדם תקציב למחלקת ההתיישבות של הסוכנות, להקים ולבנות את המחנה. הוחלט שהעלייה היאחזות תהיה בחודש ינואר 1977, גם אם המכנים לא יהיו מוכנים והחיילים יאלצו לגור באוהלים. אך ה"איחוד" הצליח לסיים חלק ניכר מעבודות הבנייה עד מועד העלייה.

ב-19 בינואר 1977 עלו חברי שלושה גרעינים להיאחזות: עוז, ליעד וחלמית. למזלם, הם לא היו צריכים לגור באוהלים, אלא קיבלו מחנה שכלל מבני מגורים, חדר אוכל ומטבח. יתר מבני הציבור היו בשלב בנייה. בטקס העלייה הפומבי והממלכתי אמר שר הבטחון שמעון פרס, בין היתר: "באזור הזה נולדו לא מעט דברי נבואה, גם בתקופתנו התהלך בסביבה אדם-נביא, יהודה אלמוג איש כפר גלעדי, שניבא עתיד גדול לאזור הזה".

הנח"לאים קיבלו גן ירק קטן שנשתל על-ידי חברי הקיבוץ השכן קלי"ה וזאת כדי לא להפסיד את עונת החורף שהוא העונה החקלאית החשובה באזור. בחודשי הקיץ, עונה מתה באזור זה, עבדו הנח"לאים בחפירות ארכיאולוגיות בקומראן. מכיוון שההיאחזות היתה מיועדת מראש להפוך לקיבוץ של ה"איחוד", פיתוח המקום והמשק התנהלו בקצב מזורז.

על המצב והנעשה בהיאחזות, כשנה ורבע לאחר הקמתה, נכתב במחנה נח"ל: "עד לפני תקופה קצרה, נחשבה היאחזות אלמוג לכבשה שחורה מבין היאחזות

הבקעה. המצב החברתי היה גרוע, והגן, שתלו בו תקוות רבות, לא הניב, משום מה פירות. והנה בא מחזור חדש (הגרעינים צוקית ואשכול) והביא עמו חיים חדשים. היום נח"ל אלמוג פורח ומשגשג, האדמה הצהובה שבמרכז ההיאחזות הפכה למשטח ירוק. גן הירק הוא סיפור הצלחה בפני עצמו, שטחו מגיע לכ-18 דונם, מתוכם 13 דונם עגבניות והשאר אבטיחים. בתחילת העונה היה צורך לשטוף את האדמה בשל אחרי המליחות הגבוהים שבה. עד עתה הוצאו מהשטח כ-13 טון עגבניות וכימים הללו ממש מתחילים כאיסוף האבטיחים. היאחזות אלמוג סובלת בעונה זו ממש מחוסר ידיים עובדות. חלק גדול מהחברה נמצאים בשירות מבצעי ובקורסים. יום ללא 'גיוס' נחשב פה כיום לא שגרתי.

כששאלתי את שמעון, מפקד ההיאחזות, על המשמעות הצבאית באלמוג הסביר: 'המדיניות פה שאין הכדל בין חיילים וסגל, כולם משפחה אחת. הרגלנו את החברה למשמעת עצמית גבוהה. אין עונשים ואין פקודות, לא קיים שאיש סגל נח כשחייל עובד'.

פעולות התרבות, ההווי וערכי השירה מתקיימים במשך היום בגן, הלילה מוקדש לשינה שכן עובדים מהזריחה ועד השקיעה ואחרי ארוחת הערב נופלים מן הרגליים. באלמוג הוקם זה מכבר כוח חילוף וליווי למטיילי מדבר יהודה. גם בארכיאולוגיה עסוקים בהדרכתו של הארכיאולוג הנודע פסח בר-אדון. ויש עוד הרבה סיפורים קטנים והרבה אנשים נחמדים באלמוג וכל אלה יוצרים משפחת 'החיים היפים', משפחה שיש בה הרבה-הרבה אידיאלים ועקרונות. ובסודי סודות מדברים על איזורח בסוף המחזור הנוכחי".²

בחודש אפריל 1978 החליטה ועדת השרים להתיישבות על איזורח ההיאחזות לקראת סוף השנה. לאחר שהובטחו התנאים הבסיסיים לאיזורח: החלטה ממשלתית, מחנה בנוי, תקציב ותשתית משקית מינימלית, החליטה הוועדה להתיישבות חדשה של ה"איחוד" להמליץ בפני מוסדות התנועה לאזרח את אלמוג בינואר 1979, מבלי להמתין לגיבוש גרעין מתיישבי הקבע. לאיוש המקום לאחר שאזרח הוחלט על גיוס גרעין של כ-20 בנים ובנות משקים, בחלק במסגרת שנת שירות".

ביתניים, חלה תמורה מדינית, עם חתימת הסכם קמפ דייוויד בספטמבר 1978. ההסכם שכלל פינוי כל היישובים בצפון סיני ובפיתחת רפיח, עורר ספקות לגבי עתיד היישובים גם בבקעת הירדן.

בישיבת מרכז ה"איחוד" שהתכנס בעין גדי בימים 3-4 בינואר 1979, נדונה תוכנית ההתיישבות של התנועה כפי שהוצעה על-ידי המזכירות. הסעיף הראשון היה אישור מועד איזורח אלמוג (מן הראוי לציין שזה היה כשבועיים לפני המועד שנקבע לאיזורח ולאחר שבשטח נעשו כל ההכנות ליציאת הנח"ל). בדרך להתכנסות בעין גדי ביקרו חברי המרכז באלמוג: "כמה מבנים טרומיים, מגרש מסדרים עם תורן במרכז - היאחזות נח"ל טיפוסית, בתוך נוף צחיח; אך בנוסף לחיילים המשרתים בהיאחזות, נמצאים במקום גם ראשוני גרעין בני הקיבוצים,

לגרעין זה, והם עומדים בקשר עם 30 חברים נוספים - לא רק קיבוצניקים - ועם שתי מסגרות של הנוער העובד והלומד. אשדות יעקב הוא הקיבוץ האומן. אין עדיין מה לראות במקום עצמו, אך כשמספרים לנו על תשתית משקית לא מבוטלת של 50 ד' תמרים נטועים עם תוכנית להגיע עד 400 ד', על 2000 ד' מובשרים לגידולי שדה, לול להודיים, שייצר 200 טון, והשתתפות בפרוייקט תיירות משותף ליישובי האזור - אנו מתחילים להבין, שפה יקום יישוב, שיפרנס בכבוד את יושביו, ויגדלו כאן ילדים והכל".

בדין האזור שהתקיים בעין גדי לאחר הביקור באלמוג, טען סטנלי מרון (מעין צבי), כי "אין להוריד את נושא ההתיישבות מן התמורה המדינית המתרגשת עלינו. עם שינוי זה שומה גם עלינו לראות את המציאות סביבנו באור חדש. זו מציאות שבה אין עוד מיקומם של יישובים מסוימים מכתוב את מפת הגבולות. הגבול המציאותי היחיד עבורנו עכשיו הוא הקו הירוק. לכן עלינו לדחות את האזור עד להחלת הריבונות הישראלית בבקעת ים המלח". בסופו של ויכוח אושרה הצעת המזכירות לאזור את ההיאחזות במועד שנקבע.³

מועד האזור חל בתקופה עדינה מבחינה מדינית, לאחר חתימת הסכמי קמפ דייוויד ולפני חתימת חוזה השלום עם מצרים, והתנהל ויכוח עם האמריקנים בנושא העלאת התנחלויות ביהודה ושומרון בתקופת המעבר. לאור זה ניתנה הוראה על-ידי המטכ"ל לא לערוך כל טקס פומבי ביום האזור, כדי לא להעיר זאבים.

ב-16 בינואר 1979 נערך מסדר צבאי צנוע לציון האזור. למסדר הוזמנו בנוסף למתיישבים המעטים נציגי מחלקת ההתיישבות של הסוכנות, שעסקו בפועל בהקמה ובפיתוח של ההיאחזות, נציגות מזכירות ה"איחוד" וכמובן קציני פיקוד הנח"ל ונציגי אגף הנוער והנח"ל. מפקד הנח"ל קרא, כמקובל, את פקודת היום וראש האגף רפאל (רפול) שפר אמר דברי ברכה קצרים. דגל ההיאחזות נמסר למתיישבים.

בעיתונות היומית לא ניתן כל פרסום וגם במחנה נח"ל הביא פיסקה קצרה במסגרת שיחת המפקד: "עם כניסת הגרעין ההתיישבותי להיאחזות אלמוג הניח הנח"ל חוליה נוספת לשרשרת היישובים שהקים סביב ים המלח - עין גדי, קלי"ה ומצפה שלם".

רק ב"איגרת" ניתן הסיפור על האזור שנעשה: "כמעט בחשאי, ללא דגלים וללא רוב עם ועיתונאים. למען לא ייראו לעיני עולם שלם". מזכירות התנועה התכנסה שבועיים לאחר האזור ביישוב החדש לציון המאורע ולעידוד המתיישבים החדשים והצעירים.⁴

מכיוון שמספר חברי הגרעין האזורי המתיישב היה קטן ולא הספיק כדי לענות על בעיות הבטחון במקום - הוא תוגבר בנח"לאים מהיחידה שעסקה באזור בפעולות בטחון שוטף. המתיישבים הצעירים של אלמוג, הקיבוץ ה-92 של "האיחוד",

קיבלו תשתית משקית לא מבוטלת של 50 דונם תמרים נטועים עם תוכנית להגיע ל-400 ד', 220 ד' מוכשרים לגידולי שדה ולול הודיים.

הערות:

1. במחנה נח"ל, מרץ 1977 (2)
2. חגיגה באלמוג, במחנה נח"ל, מאי 78 (17), עמ' 17.
3. "איגרת", 16 בינואר 1979, עמ' 4.
4. במחנה נח"ל, 3 בפברואר 1979; "איגרת", 13 בפברואר 1979.

רשימות ופרטומים נוספים:

על העלייה להיאחזות: "דבר", 26 בינואר 1977; "איגרת", 1 בפברואר 1977; במחנה נח"ל, פברואר 1977; שם, דצמבר 1982, עמ' 15.
גרעני הנח"ל שעלו להיאחזות: עוז וליעד הנוע"ל לחמדיה; חלמית הנוע"ל לכפר רופין.

הגרענים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות: אשכנז"ל - הנוע"ל לקלי"ה; גל-הנוע"ל לראש הנקרה; דקל-הנוע"ל לסופה; שש הנוע"ל לכפר החורש, משוש-הצופים לכפר חרוב; תל"ם - הנוער ליהל; קמה-הנוע"ל לאפיק; יהל-תל"ם-נוער ליהל; ירושלים גרעין פרטי למסדה; הנוה"ע - החטיבה המקצועית ליפעת.
איזרח את ההיאחזות - גרעין מקיבוץ של בני משקי האיחוד.

אמתי

הוקמה ב-25 ביולי 1984 בחבל שלום, דרומית מערבית לכרם שלום. מקור השם - ראשי תיבות של אריה וילנר, מרדכי 'אנילכין', תוסיה אלטמן ויוסף קפלן מראשי המרד בגיטו ורשה.

מלכתחילה תוכננה אמתי כאחות שלישית לקיבוצים השכנים, "סופה" ו"חולית", אולם בקיבוץ הוותיק השכן, ניר יצחק, הועלה באותו הזמן הרעיון להפוך את הנקודה למעין שכונה מרוחקת של הקיבוץ וזכה לכינוי "קיבוץ מוליד קיבוץ". לאחר שהתגלגל הנושא במשך למעלה משנה בין הגופים השונים, דחתה אסיפת החברים את הרעיון ואז הוחלט להקים היאחזות במשבצת התיישבותית זו. בשלב ראשון הוצבה במקום ב-3 במאי 1984 כיתת משמר של נח"לאים. "מספר מבנים טרומיים, שני אוהלים, כיתת משמר, מפקד, חובש, נהג, קבלני בניין ופועלים - מרכיבים כיום את אמתי, היאחזות שבדרך. שחר, המפקד באמתי, הוא החבר היחיד הקבוע בנקודה, כל השאר מתחלפים על-פי סכב. במשך היום נמצאים בשטח, הפועלים העוסקים בהכנת התשתית. על פי קצב העבודה הנוכחי, 12 שעות ביום, ייתכן מאוד שכבר בחילוף המחזוריים הקרוב, תוכל אמתי לקלוט גרענים.¹

טקס העלייה לקרקע ב-13 בנובמבר 1984 היה צבאי והשתתפו בו מפקד הנח"ל תא"ל יורם גלבוץ, ראש אגף הנדסה והנדסה ליד מן והרב הפיקודי, רס"ן שלמה טובול.

"דרך תחתית מובילה לאמת, בצידה מפחרים שרידי הקירות שפוגו מימית. הגבול החדש עם מצרים קרוב. היום שלושה וחצי חודשים לאחר ההתמקמות, כבר מתחיל הירק לבצבץ והממטרות מזוממות על דשא טרי טרי. בהיאחזות שני גרעינים השייכים לתנועת השומר הצעיר: נמש - לקבוץ כרמיה, ומדרים - לסמר שבערבה. יש היטמעות טובה בין שני הגרעינים. מוטי מרציאנו, מקיבוץ כרמיה, הוא האבא שלהם, ועושה הכל כדי לעזור. סיור בשטחה הלא גדול של ההיאחזות מעביר אותנו על פני פינת החי, שהועברה מניסנית לאחר שאוחדה, ומשם הגיעה גם הנגרייה - בה מייצרים מדפים עומדים לתליית בגדים ושולחנות. המגורים אינם סתם קרונות אלא בתים ממש".

שני הגרעינים נמש ומדרים סיירו בינואר חצי שנה של פעילות בהיאחזות, ובמקומם באו שני גרעינים המיועדים ליישב קבע את שומריה, הקיבוץ החדש. בגן הירק בטטות, כרוב וכרובית, פלפל חריף וחסה. חדר אוכל יש כמובן ומעודן, מרפאה, נגרייה, בתי 'קוביות' ודשא. במרחק חמש דקות נסיעה מכרם שלום עולה וצומח סיפורו של קיבוץ אמת².

אך גם לאחר שעברו שבע שנים מיום הקמת ההיאחזות היא לא הפכה לקיבוץ ה-86 כפי שחלמו המייסדים. בשנים 90-91 החל לראשונה באמת מסלול של חוות הכשרה עבור גרעינים לאחר רצף פרקים בחטיבת הנח"ל. הגרעינים הראשונים שאיישו את החווה היו "חוח", ו"ניר" מחזור צ"ד. הסגל מונה שני מ"כים וחוכש. 21 חיילים חולקו ל-3 כיתות, וכל כיתת כוננות ביצעה שני סבבים מפוצלים של תעסוקה מבצעית, כך שיצא לכל חייל לבצע בממוצע 14 שבועות מתוך הפרק. למעשה, החווה תופקדה כמשק עצמאי עם בעלי תפקידים שניהלו כל אחד בתחומו את סידור העבודה. את החווה ליווה כמלווה משקי נמרוד מניר יצחק.

בהערכת מצב שנעשתה כאמצע הפרק, הגיעו חברי החווה למסקנה שכל האנרגיה והעיסוקים הושקעו בתחום המשקי והכלכלי ואילו הצד החברתי-תרבותי הוזנח. למשך שלושה שבועות החווה אימצה קבוצת מתנדבים קנדים שעסקו בעבודות חקלאיות והיו שותפים לכל פעילויות החווה. מבחינה צבאית: חיילים כ"ק השתתפו באימון הקמה (של הגדוד). (מתוך הדו"ח בקורת משקית שנערכה ב-1 באוקטובר 1991). בחודש ינואר 1994 יצא הנח"ל מההיאחזות והמחנה נמסר לצה"ל.

הערות:

1. במחנה נח"ל, יולי 1983, עמ' 8.
2. שם, נובמבר 1984, עמ' 10; השבוע, 22 בפברואר 1985, עמ' 6.

פרסום נוסף:

במחנה נח"ל: ספטמבר 1983, עמ' 5; נובמבר 1985, עמ' 50; ספטמבר 1989, עמ' 10; יוני 1990, עמ' 12. הגרעינים שעלו להיאחזות - השוה"צ לכרמיה ומדרים לסמר.

גרעינים שקיבלו הכשרתם: השוה"צ: שומריה, מחור לסמר, נעפיל למעפיל, לב ללהב, צפע לגעתון, מורג לחריש, אשל לשובל, מרחכים למגן, אנפה לגטור, גולן לשער הגולן, קמה לחריש, טווים לפלך, קציר לעברון, מהר לסמר ועל על.

אספר

המאחז הוקם ב-1 באוגוסט 1983 בהר יהודה, כ-10 ק"מ מצפון-מזרח לחברון. מקור השם באר אספר. תחילה כונה קיצי.

אזרח: ב-16 ביולי 1984 כיישוב קהילתי המשתייך לפועלי אגודת ישראל. המאחז הוקם במסגרת תוכנית שר הבטחון אריאל שרון להקמת 22 מאחזי נח"ל, בגל השלישי של ביצוע התוכנית.

הגרעין הראשון שעלה למאחז באוקטובר 1983 היה גרעין גלילות שהתעבר מהיאחזות יקין. טקס העלייה לקרקע התקיים בינואר 1984. "מלבד המזומנים, הסתובבו שם עליזים וחסרי סבלנות, בני גרעין מעוז למגדל עוז (של בני עקיבא) שהיה באספר. יועץ שר הבטחון להתיישבות בידך את עם ישראל, על שלוש הנקודות החדשות שמוקמו סביב חברון, ומיהר להבטיח שלמרות שכיום אלה רק מאחזים, עתידם ההתיישבותי לא יאחר להגיע. למאחז אספר, לדוגמה, יש כבר גרעין הצמא ומחכה ליום בו יוכל לאזרח את המקום. הטקס נגמר, כולם שרו את 'התקוה' והביטו אל ציון.

לגבי גרעין מעוז רק החלה התגייסה. הקבוצה כולה התיישבה על ספסלי האורחים, ושיחה ידידותית קלחה ביניהם לבין אמנון אשכול, אורי בריאון, שהמשיך לחזק את ידיהם בחשיבות מעשם. שירתם האדירה נתנה את האות לשעוט לעבר חדר האוכל ושם התחיל טקס מסוג אחר.¹

ב-28 בנובמבר 1983 ביקרה במקום ענת בן-יעקב, קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "במאחז גרעין מגדל עוז - 24 בנים ו-13 בנות. הגרעין נמצא במצב של רווחה מסוימת מבחינה חברתית. פעילות התרבות נעצרה. קיימת הרגשה של שחיקה ועייפות של תעדת התרבות. האנומיה מתוחה. המוטיבציה לשהות במאחז ירדה. אצל הבנים ישנו רצון מוגבר ליציאה לאחרי פיקוד. ביום יום ישנו מצב של מוסר עבודה נמוך. תעסוקה: עבודת חוץ בקיבוץ מגדל עוז, שישה איש בממוצע". לאחר ביקור נוסף ב-5 באפריל 1984 היא דיווחה: "במאחז גרעין איתן לראש צורים וגרעין עולים שתיל לשלוחות בסה"כ 13 בנים ו-10 בנות. קשר למשק היער: המקשר נמצא פעם בשבוע במאחז, פרט לכך אין ביקורים מהמשק. יש בנות שלא מעוניינות להגיע לשל"ת למשק. הבנים קרובים יחסית למשק ולא קיימת בעיה

דומה לזו של הבנות. השילוב בין הגרעינים מוצלח. האווירה במקום טובה. ועדת תרבות פעילה. יחסי טגל חיילים - תקינים. אין הפרות משמעת חריגות". במכתבו מה-10 בינואר 1984 לעוזר ראש אג"ס במטכ"ל כתב אורי בר-און: בהתאם לתוכניות האזרח של מאחזי הנח"ל, יתקיים טקס האזרחות של מאחז הנח"ל אספר על הר כנוב צפונית לחברון ב-16 ביולי 1984". בהקשר זה כתב העיתון על המשמר (3 ביולי 1984): בישיבה שתתקיים ביום השישי הקרוב בפקוד הנח"ל, בהשתתפות נציגי הסוכנות היהודית תיפול ההחלטה לאזרח עד 23 ביולי חמישה מאחזים צבאיים הממוקמים בשטחים: יצהר, אספר, ניסנית, נצרים וגבעת דיו [שכלל לא היה מאחז של הנח"ל]. לקראת הבחירות נכנסו המשרדים הנוגעים בדבר בממשלת הליכוד לישראל של עשייה וכנוהל חפז, תוך שפיכת מלינוני שקלים, קבעו חמש נקודות תוך הסתמכות על אישור עקרוני קודם לאזרח מאחזים של הנח"ל".

ב-16 ביולי 1984, כמעט שנה לאחר שעלה על הקרקע, התקיים טקס האזרחות ומאחז אספר היה ליישוב ה-20 של פועלי אגודת ישראל. מתוך המספר הכולל של המשפחות המיועדות לגרעין המיישב, כבר הגיעו חלק ובהן 50 ילדים! שאר המשפחות אמורות להגיע בחודשים הקרובים, עם השלמת מבני המגורים. חברי הגרעין, עולים חדשים, רובם מארצות-הכרית וצרפת, התלכדו כגרעין ב"ישיבת התפרצות" בירושלים, שם למדו. לצד אברכים נושאי ספרי תורה, עלו להעברת הדגל שני גרעיני תנועת בני עקיבא: איתן לראש צורים, וגרעין העולים שתיל לשלוחות. מאחר שהטקס התקיים מספר ימים לפני הבחירות, נמנעו הנואמים - אורי בראון וראש החטיבה להתיישבות בסוכנות, מתתיהו דרובלס - מהכרזות פוליטיות והסתפקו באיחולי הצלחה למתיישבים. רבים מהנוכחים בטקס האזרחות - היו אנשי תקשורת מהארץ ומחו"ל, שעניין אותם הקשר הפוליטי. בסיום הטקס הופיעה על הבמה להקת-אברכים, ששרה במקצב הדיסקו את 'הנה אנוכי שולח את אליהו הנביא'. תוך דקות עברו הרוקדים אל המגרש הפתוח וההתלהבות סחפה אחריה רבים מהנוכחים במקום.²

כינתיים, באספר לא היו מקורות פרנסה ומכיוון שגם הישיבה טרם קמה - ייאלצו מחצית מהאברכים לנסוע מדי יום לישיבת האם בירושלים. בנוסף לבעיות הפרנסה, עומד אספר בפני בעיית קרקע. השטח השייך למינהל מקרקעי ישראל מצומצם ונראה שיהיה צורך להפקיע קרקע מידי השכנים הערבים. הנח"ל המשיך להחזיק במקום מספר חיילים לסיוע בשמירה ורק ב-26 בנובמבר 1984 ירדו אחרוני הנח"לאים מהמאחז.

הערות:

1. במחנה נח"ל, פברואר 1984, עמ' 18.
2. שם, אוגוסט 1984, עמ' 21.

פרסומים נוספים:

שם, ינואר 1984, עמ' 5; מעריב ודבר, 17 ביולי 1984.
 גרעין שעלה - גלילות הנועה"ע הרתי לראש צורים.
 גרעינים שקיבלו הכשרתם: ב"ע: מגדל עוז, איתן וראש צורים, גרעין עולים
 לשלוחות; גרעין חב"ד ופרצת.

ארגמן

הוקמה ב-2 בדצמבר 1968 כ-8 ק"מ צפונית לגשר דמיה בבקעת הירדן ונקראה
 ע"ש אל"ם אריק רגב ורס"ן גד מגלה שנפלו במרדף אחרי מחבלים באזור. אוזרחת
 ב-18 במאי 1971 כמושב שיתופי של תנועת חרות-כית"ר.

על הקמת היאחזות ארגמן, כבר נקמו בדיון שהתקיים אצל ראש הממשלה לוי
 אשכול בסוף דצמבר 1967, בנושא "עיבודי הקרקעות באזור ברדלה". באותו דיון
 סוכם, שמחולה תהיה הראשונה משלוש היאחזויות שיקומו בחלק הצפוני של
 בקעת הירדן.

קרוב לשנה עברה עד שקמה ההיאחזות השנייה באותו אזור - ארגמן. על הסיבות
 שגרמו לדחיה זו ניתן ללמוד מדברי סגן ראש הממשלה יגאל אלון בסיור שערך
 בבקעת הירדן ב-6 בנובמבר 1968. בביקורו בהיאחזות קליה, טענו הנח"לאים
 בפניו ש"הסוכנות איננה מפתחת את האזור במהירות הדרושה", על זה השיב השר
 בין היתר: "קצב הפיתוח באזור זה היה תלוי עד כה בהכרעות מדיניות. אני שמח
 לציין, כי המחסום הפיסי והפסיכולוגי להתיישבות בסביבה זו כבר הובקע".
 בשיחה שקיים השר באותו סיור ביקש יגאל אלון מנציגי מחלקת ההתיישבות של
 הסוכנות וממפקדי צה"ל באזור לברר תנאי ההתיישבות והפיתוח החקלאי, וכן
 הצעות והערות לקווי תוכניתו לשם התאמתם לצרכים הצפויים של ההתיישבות
 היהודית בבקעה ועל השיפולים ההרריים ממערב לבקעה, וכן פרטים שונים
 הנוגעים למתיישבים הערבים באזור: מספר, פרטי בעלות התושבים הערביים על
 הקרקע ותוכניות לקידוח מים.¹

עבודת המטה להקמת ההיאחזות החלה כבר בסוף אוגוסט 1968. באותו מועד
 הגיש סגן מפקד הנח"ל למחלקת ההתיישבות במטכ"ל מסמך ובו דרישות של
 פיקוד הנח"ל לכיצוע העלייה המתוכננת למחצית נובמבר של אותה השנה. משרד
 השיכון קיבל על עצמו להקים, עד למתעד העלייה, מבנים טרומיים לחדר האוכל
 והמטבח, מבנה לאפסנאות וחדר נשק ושירותים.

ב-20 בנובמבר 1968 הגיע מספר קטן של נח"לאים לאזור כחלק חקלאי. מכיוון
 שמחנה ההיאחזות לא היה מוכן, הם השתכנו במחנה הצבאי גרי, הסמוך לקרקעות
 המיתועדות לארגמן. בניסיון "לתפוס" את עונת השתילה בבקעה הם הצליחו
 לשותל כ-40 דונם פלפלים והכשירו חלקה נוספת לשתילת עגבניות וגידולים
 נוספים.

ב-2 בדצמבר 1968 הקים הנח"ל את ההיאחזות. הנח"לאים היו חברי שלושה גרעיני הקיבוץ המאוחד: מירון, האלה ד', גרעין עולים ושני גרעינים של תנועת המושבים: הנח"לאים הקימו מאהל זמני על שטח טרשי, כ-3 ק"מ דרומית לכפר הערבי מרג' א-נעג'ה. העיתונים מאותם הימים, כנראה בגלל רגישות פוליטית, לא הזכירו את העלייה להיאחזות (למרות שכמקום נמצאו כבר כ-100 נח"לאים) אלא כתבו "הוחל בהכשרת נח"ל ארגמן בשיפולי השומרון המזרחי". בכתבה סופר בין היתר: "כוח חלוץ של הנח"ל עולה ומכשיר בשכונות אלה שטח טרשי בו תתמקם היאחזות נח"ל ארגמן, המקום משקיף על גאון הירדן וצופה אל הגלעד..." מפקד הנח"ל צבי שמאלי שביקר במקום אמר: "בהקמת ההיאחזות הפעם יש מן החידוש לגבי מה שהיה נהוג בעבר, שהיינו יושבים וממתנים בסבלנות עד שהמקום ייבנה; כיום לא זו בלבד שהעלייה להיאחזות לא תמתין למגורים אלא קבענו שהנח"לאים הראשונים ישתכנו באוהלי סיירים, גם שאר הכוח ישתכן באוהלים עד הקמת ההיאחזות עצמה כמתוכנן בעוד חצי שנה".²

אך נבואתו של מפקד הנח"ל לא התקיימה. הקמת ההיאחזות לא הושלמה במועד; מרבית הנח"לאים הוסיפו לגור באוהלים. אף על פי כן ב-6 במאי 1969 נערך הטקס החגיגי של העלייה על הקרקע כמקובל. את המסדר קיבל אלוף פיקוד הדרום רחבעם זאבי שקרא את ברכת הרמטכ"ל בר לב, בה נאמר בין היתר: "חיילי ההיאחזות תורמים מימד חדש לבטחון האזור, להפיכת קו הפסקת האש לגבול בטחוני ממש". אלוף פיקוד המרכז הדגיש בדבריו שנח"ל ארגמן, אינה רק צירוף של חצר, משק, טרקטור וממטרות סובבות בבקעה, אלא גם תמרור גבול במדבר. מצודת משמרת נוכח פני אדום ומואב. ההיאחזות כתם ירוק במקום בו שפכו דם, אריק (רגב) גד (מנלה), סטמפל ואחרים". ראש אגף הנוער והנח"ל משה נצר, שסיים את סידרת הברכות בטקס, הביע תקווה ש"בקרב נזכה לראות היאחזויות אחיות סביב נח"ל ארגמן מצפון ומדרום לה".³

כשנה לאחר שהנח"לאים עלו למקום הם זכו לעבור למבני-הקבע. אומנם הכתים היו טרומיים אך היו בהם סידורי מיוזג אוויר, חדר אוכל ומטבח מודרניים, בית תרבות ואף בריכת שחייה. מבנים אלה היו מיועדים לשמש בעתיד למבני ציבור במרכז המושב. הנח"לאים עיכדו שטח של כ-500 דונם. כן עסקו בהשבת שטחי קרקע ספוגי מלח והכשרתם לגידולים.⁴

בניגוד לתכנון הראשון לאזרח את המקום על-ידי תנועת המושבים, אישרו השרים גלילי וגבתי בפברואר 1971 את איזרוח ארגמן על-ידי תנועת חרות-בית"ר. התנאי לכך היה שהתנועה תצליח לארגן קברוצה בת 40-50 מתיישבים, שיקבלו את אישור מחלקת ההתיישבות עד 15 באפריל 1971.

בראשית מארס 1971 נתן שר הבטחון דיין את אישורו לאיזרוח המקום, אך היתנה זאת באיסור כל טקס או פרסום יזום שיעלה את הנושא לכותרות. לפיכך הוציא פיקוד הנח"ל פקודה על עריכת טקס פנימי ללא פרסום, ללא השתתפות אישי ציבור ומפקדים בכירים לבד מראש אגף הנוער והנח"ל ומפקד הנח"ל. הטקס נערך

ב-18 במאי 1971 במעמד אלוף פיקוד המרכז רחבעם זאבי, מנחם בגין ועזר ויצמן. כדי לשמור על הנחיית שר הבטחון לא השתתפו נציגים בכירים אלה באופן פעיל במסדר ובטקס, אלא ישבו בקהל המזמנים. את המסדר קיבלו מפקד הנח"ל צבי לבנון, שקרא את פקודת היום, וראש האגף שהביא ברכתו למתיישבים. את ברכת התנועה הביא ראש תנועת בית"ר העולמית בן ציון גבעוני. כתוכנית האומנותית, בנוסף ללהקת הנח"ל, הופיעה להקת המחול של משקי עמק הירדן.⁵

ארגמן היתה ההיאחזות השנייה שאוחרתה על-ידי תנועת חרות-בית"ר לאחר דקלה בפיתחת רפיח שאוחרתה 24 שעות לפנייה. היו ששאלו מדוע רק אחרי ארבע שנים לשחרור הבקעה הגיעו ראשוני הבית"רים לגדת הירדן, ולפיתחת רפיח. מתי דרובלס ראש המחלקה להתיישבות של משקי חרות-בית"ר השיב ב"כתב אישום": "מיד לאחר מלחמת ששת הימים וליתר דיוק ב-11 ביולי 1967 פנתה המחלקה שלנו לשר החקלאות, ליו"ר המרכז החקלאי מר אברהם הרצפלד, לראש מחלקת ההתיישבות בסוכנות ד"ר רענן וייץ, וביקשנו מיד 3 נקודות התיישבות בשטחים המשוחררים - אחת בגולן, שנייה בבקעת הירדן ושלישית בסניני. ואולם מטעמים של שיקולים פוליטיים-מפלגתיים צרים דחו אותנו כלך ושוב, ולא היו מוכנים להקציב לבית"ר אף יישוב אחד בשטחים המשוחררים. את היישוב הראשון - נח"ל דקלה שבדרום - קיבלנו לאחר התערבותו האישית של יושב-ראש התנועה מנחם בגין, בהיותו אז שר בממשלת ישראל.⁶

ב-19 במאי 1971 בשעות אחר הצהריים עזבו הנח"לאים את המקום והמתיישבים האזרחים קיבלו את האחריות ליישוב. מינהל מקרקעי ישראל מסר לרשותם כ-6500 דונם קרקע מהם כ-4500 דונם ראויים לעבוד חקלאי. בן נמסרו להם בארות שהיו בעבר בבעלות ממשלת ירדן, שלדעת המומחים ניתן להפיק מהן כמליון ממ"ק לשנה. כך תמה פרשת היאחזות הנח"ל ארגמן והחלה פרשת המושב השיתופי של תנועת חרות-בית"ר.

הערות:

1. דבר, 7 בנובמבר 1968; המודיע, 7 בנובמבר 1968.
2. דבר, אומר ומעריב, 9 בדצמבר 1968.
3. במחנה נח"ל, 1 ביולי, עמ' 16; הצופה, למרחב, על המשמר, 7 במאי 1969.
4. למרחב, מ-12 ביולי 1969.
5. במחנה נח"ל, 1 ביולי 1971.
6. בטאון תנועת חרות-בית"ר, יוני 1971.

רשימות ופרסומים נוספים:

על האיזורים - הארץ, 19 במאי 1971 (למרות איסור שר הבטחון לתת פרסום לאירוע).

במחנה נח"ל: ספטמבר 1969, עמ' 5; יולי 1970, עמ' 18; אוגוסט 1970, עמ' 19; ספטמבר 1970, עמ' 26; יוני 1971, עמ' 25; אוגוסט 1971, עמ' 18, "ישוב אזרחי"; ידיעות אחרונות, 7 ימים, 24 בפברואר 1973; ימים ראשונים, איגרת, 1 בינואר 1969.

גרעיני הנח"ל שעלו להיאחזות: מירון והאלה ד' גרעינים פרטיים לנתיב הל"ה. גרעין עולים לשדה נחום. אל מול אדום - גרעין מושבי לחצבה; גבעת יואב - בני מושבים לגבעת-יואב.

גרעיני הנח"ל ששירתו וקיבלו הכשרתם כהיאחזות: נתיבים - הכשרה צעירה לקב' רעים, בארי-חג. לקב' בארי; הנוה"ע לקב' חולתה; להגשמה - בני-עקיבא מושבי לרמת מגשימים; גינת ר' נוער עובד דתי; גבעת-יואב כ' גרעין מושבי; האלה ט' גרעין פרטי לנתיב הל"ה; דווקא - המחנה"ע לבית קשת; תל-רום - הנדסה"ע ליראון; טליל - הנוה"ע לעין זיון; רגבים - הנוה"ע חטיבה מקצועית לרגבים; הנוה"ע חטיבה מקצועית למעוז-חיים; יודפת פרטי ליודפת; גלעם הנוה"ע למלכיה.

אשחר

הוקמה ב-30 באפריל 1979 על גבעת קאדר שבהרי שגור שבגליל התחתון. תחילה נקראה קידר ולאחר שהפכה בראשית 1982 למדרשה חינוכית-חקלאית של הנח"ל, שונה שמה לאשבל.

אשחר הוקמה, כאחותה מרוה, במסגרת מבצע איכלוס הגליל. ב-30 באפריל 1979 עלו חברי גרעין "עמק" למקום, "וכבר הפכו את המאהל הצבאי על הרכס החשוף שעליו התמקם להיאחזות לכל דבר. וכך אפשר למצוא גינות פורחות, פנית מרגוע, מועדונים מעוצבים מחומרים טבעיים ליד מטבח משוכלל וכו' מקררים גדולים, תנורי אפייה העומדים על חול ומעליהם פרושה יריעת אוהל. בהיאחזות אשחר פינת חי נח"לאית ממש - עם ברווזים בבריכת מים של בטון. חברי הגרעינים המרוצים מהאווירה החלוצית ביטאו את הרגשתם במסכת קצרה בטקס העלייה על הקרקע (שהתקיים ב-24.5.79): "לא גרים פה בבתיים, או בווילה, פה גרים באוהלים מאה אחוזים." בטקס השתתפו סגן שר הבטחון מרדכי צפורי, מפקד הנח"ל אל"ם גבי מגל, הממונה על מחוז הצפון ישראל קניג, יו"ר האגודה לפיתוח הגליל המערבי דוד קורן, נציגי המוסדות המיישבים ואורחים רבים. את הנח"לאים העושים במלאכה בדרך סגן שר הבטחון שאמר שכאן נקבעות עובדות לדורי דורות. הגליל הוא חלק מהותי מההיסטוריה של עם ישראל. אך לא באנו לכאן כדי לדחוק את רגלי הערבים. בגליל יש מקום לישוב גדול של שני העמים זה בצד זה. הנח"לאים אשר כמה ימים קודם לכן עסקו עדיין בהכנות קדחתניות לקראת הטקסים, חזרות למיסדר, ניקוי וייפוי המאהל, זכו בכרכות חמות מנציגי תנועת הנוער, ממחלקת ההתיישבות בסוכנות ומילדי קיבוצי היעד - האון ונווה אור.¹

לאחר הטקס, החלו לטפל בפתרון הבעיות השוטפות במקום. בפגישת עבודה של נציג האגף עם מנהל חבל הצפון של המחלקה להתיישבות סוכס שמפקד הנח"ל יבקש שחברת דיור לעולה תשתף את הנח"לאים בהקמת המבנים במקום, ומנהל החבל יטפל ברכישת עדר עזים (20-30 ראש). מנהל החבל מסר, כי הוא מפעיל לחץ כבד על דיור לעולה בנושא הבינוי וכן כי יצאו מכרזים להתקנת מערכת החשמל והגנרטורים. מר אריה מאיר יטפל באישור עיבוד 7 דונם בשטח 9. רדיו טלפון ומוטורולה הוזמנו.

עברו כשנתיים ללא התקדמות. בתוכנית המשקית מפברואר 1981 נאמר בין היתר: "כוח אדם: 34 בנים 33 בנות, סגל - 11; תעסוקה משקית: 2, גן ירק - 6, הרכבת רוכסנים ודנטלים - 8, עבודת חוץ - 4. תעסוקה צבאית: 19. שירותים: גר ופינת חי - 8. בתוכנית: הגדלת העדר והקמת אוהיה.

כבר בשנת 1980 היה ברור לכל הגורמים, שלא קיימים תנאים משקיים להקמת יישוב קבע במקום והועלתה ההצעה למסור את המקום לגדנ"ע כמחנה אימונים והכשרה. תוכנית זו בוטלה לאחר שמרווה נמסרה לגדנ"ע למטרה זו.

כדי למצוא פתרון לעתידה של אשחר ולמדרשה החקלאית-חינוכית של הנח"ל שהיתה ממוקמת מאז הקמתה כמחנה הטיורים, שידוך שלא היה מוצלח וגרם לבעיות, הגישו ב-31 באוגוסט 1981 סא"ל דוד קליבנסקי, סגן מפקד הנח"ל, ואשר גופר, הממונה על ההיאחזויות באגף, הצעה להעברת המדרשה לאשחר בתנאים אלה: "בעיקרון אשחר תמשיך להתקיים כהיאחזות עם הטיפול והתמיכה הרגילה של המחלקה להתיישבות של הסוכנות; ישובץ בה דרך קבע גרעין אחד בשנת ההכשרה שלו. הגרעין הזה ישוכן יחד עם סגל המדרשה במגורים הקיימים ולחניכי הקורסים השונים (שיתחלפו) יוקמו אוהלים לפי הצורך. יש חוסר כחודרי לימוד הדרושים למדרשה. פתרון אפשרי לבעיה זו הינו שיתוף האגף לחינוך התיישבותי במשרד החינוך בתיקצוב הבנייה". הומלץ להעמיד בראש ההיאחזות-מדרשה קצין בכיר בדרגת רס"ן שיגרום להפיכת המקום למרכז נח"לאי לחינוך להתיישבות כתחומי החקלאות והחינוך הרעיוני. במשך השנים נפתרה בעיית הכיתות על-ידי הבאת מגורנים.

על "היצור" החדש היאחזות-מדרשה נכתב: "מזה כמעט שנה פועלת המדרשה החקלאית של הנח"ל 'אשחר' שבגליל. מתקיים קורס נור, בו משתתפות 25 נח"לאיות, זהו הקורס השני. שבעים, זו תקופה קצרה מדי כדי ללמוד את נושאי הנור, אך הבנות יצאו למדות ומכונות יותר. יש מגמה להוסיף לבנות שבע השתלמות. הקורסים רצניים וקשים במיוחד, כשהשיעורים ניתנו משבע בבוקר עד שש בערב. מאוחר יותר מתקיימים ערבי תרבות או דיונים בנושאים כלליים."

במדרשה הועברו במחזור האחרון 14 קורסים חינוכיים וחקלאיים בהם השתלמו כ-300 חיילים. מעבר לבעיות בתוכנית הלימודית, היתה בעיה קשה של התייחסות סגל הפיקוד בהיאחזויות לקורסים. פועל יוצא מזה הוא רמת החניכים שהגיעו לקורסים, ללא שום בדיקת התאמה של החיילים לתפקיד. אלה הורידו את הרמה של הקורס כולו.²

ב-3 במארס 1987 נחתם זכרון דברים בין החטיבה להתיישבות של הסוכנות היהודית לצה"ל בנושא "הקמת מדרשת הנח"ל באשבל (אשחר)" ובו נאמר בין היתר: "צה"ל מתכנן הקמת מדרשה לגרעיני נח"ל בהיאחזות אשבל. ההיאחזות תשמש כעתיד כבית אולפנא לנח"ל. כתיאום עם חבל הצפון של הסוכנות הוכנה על-ידי ענף 40 (של מרכז הבנייה של צה"ל) תוכנית הבינוי במקום. מאחר שהמשבצת הקרקעית מוקצת במינהל מקרקעי ישראל לסוה"י, תעמיד הסוה"י לרשות צה"ל השטח לבינוי המדרשה. נושא הקרקע לעיבודים חקלאיים ייבדק על-ידי נציג הסוכנות".

o

הצרות:

1. במחנה נח"ל, יוני 1979, עמ' 2; דבר, 25 במאי 1979.
2. במחנה נח"ל, פברואר 1983, עמ' 8; יוני-יולי 1983, עמ' 14.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, פברואר 1979, עמ' 2; מאי 1979, עמ' 3; ספטמבר 1984, עמ' 14. הגרעין שעלה להיאחזות: עמק, גרעין פרטי לנווה-אור. גרעינים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות: אל רן הגוע"ל למורן, נטע המחנה"ע ללוטם, נינוה ונאות הגוע"ל לנווה-אור, שבלול המחנה"ע ללוטם, חורב הגוע"ל לרביד, הראון גרעין פרטי ליראון, מירון גרעין פרטי לגדות, נשפט גרעין פרטי למנרה, צלמון הגוע"ל לרביד, אדום צופים לאפק, יבל צופים לתובל, כזיב הצופים לגשר-הזיו, שחר השוה"צ לשער הגולן, לרום הגוע"ל ליזרעאל, שבלול הגוע"ל למורן, תופז הצופים לתובל, גשר גרעין עולים לכפר בלום, פסגות הגוע"ל למרום גולן, דרכים הגוע"ל למצובה, רמה הגוע"ל ללוחמי הגיטאות.

אשכולות

הוקמה ב-31 בינואר 1982 בדרום הרי יהודה מצפון מזרח לקיבוץ להב. השם סמלי. נקראה תחילה מצפה להב.

אחריה ב-5 באוגוסט 1991 על-ידי גרעין של גוש אמונים. הקמת המאחז נכללה בתוכנית לפריסת מאחזי נח"ל בשנת תשמ"ב שהתקבלה בוועדה להתיישבות בקיץ 1981 ובמסמך של לשכת סגן הרמטכ"ל מה-31 בינואר 1981. על העלייה למאחז והימים הראשונים שם נכתב: "ממזרח לקו הירוק, על גבעה ממנה ירו הירדנים על קיבוץ להב הסמוך במלחמת ששת-הימים, יושב מאחז אשכולות. בנוסף לאנשי הסגל יושבים במקום חברי גרעין 'אל ניר' לבית ניר וגרעין 'ניצוץ' לקיבוץ להבות חביבה. חברי גרעין 'ניצוץ' הם עולים חדשים מדרום אמריקה ולמרות הרקע השונה אין כל חיכוכים עם בני הגרעין הישראלי [בזמן כתיבת הכתבה טרם עלו בנות הגרעינים לנקודה]. כשאתה מהלך בין הקראותים,

המדרכות הנבנות וראשוני הפרחים המתחילים לפרוח, קשה להאמין כי לפני חודשיים בלבד היתה זו גבעה חשופה לחלוטין.

הנח"לאים עלו לנקודה במזג אוויר נורא, כאשר על הגבעה לא חיכה להם כלום, זולת הפקודה - פה יקום מאחז! 'היו תנאים איומים ובלי ציוד חורף מתאים. בימים הראשונים היה ממש קשה', סיפר ישראל מפקד המאחז, 'עמלנו שעותיים וחצי עד שעלה בידינו להקים את האוהל הראשון'.

המאחז נעזר רבות בקיבוץ בית ניר אך את עיקר המחמאות מרעיף ישראל על חייליו שגם ברגעים הקשים ביותר לא איכדו את בטחונם בעתיד טוב יותר".

טקס העלייה לקרקע התקיים ביום העצמאות תשמ"ב במסגרת "מבצע ה-11". "הטקס החל בשעה 10 בדיוק. על במת הנכבדים עמד מפקד הנח"ל לשעבר אלוף (מיל') שמואל אייל וכן משה קוחנובסקי, נציג משרד הבטחון. הטקס כלל שלושה חלקים: מסדר צבאי, ברכות ותוכנית אמנותית, כן הוצמד סרט ההיאחזות לדגל היחידה. בטקס השתתף קהל של הורים ומחמנים. היאחזות אשכולות זכתה לשמה בשל כרמי הענבים שהם הגידול המרכזי באזור".

באוקטובר 1982, ביקרה במקום קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "במאחז נמצאים גרעין פז לאלופ, וגרעין כרמים לכרמים, ס"ה מונה ההיאחזות 33 אנשים. תעסוקה - קיימת עבודת חוץ בכרמים, שבעיקר מעסיקה את הבנות. יתר התעסוקה מסתכמת בהחזקת המקום ותעסוקה מבצעית. המדריך המשקי צופה בעיה חמורה בכוח אדם, מאחר ובעתיד אמור המאחז להתחיל לעבד כ-30 דונם.

מצב חברתי - כתחילת התקופה ניכר מתח מסוים בין שני הגרעינים. המתח נבע מסכסוכים אישיים על רקע עבודה, שמירות וכד'. התקיימה שיחה בנושא המאחז והציפיות מהפרק. נבחרו: מזכירות, ועדת תרבות, ועדת פרויקטים, סדרני עבודה ומרכזי ענפים. המדריך החברתי שוחח עם כל ועדה וביחד הגדירו את תפקידה. המזכירות קיבלה גיבוי מלא מהסגל והגרעינים להחלטותיה. ועדת תרבות עדיין לא גיבשה לעצמה תוכנית לטווח ארוך. ניכרת מוטיבציה גבוהה והתלהבות רבה לפעול ולתרום בכל התחומים במאחז.

לגרעין כרמים ישנם מקשרים ממשק היער, הם שהו במשק בחקופת השל"ת. גרעין פז שומר על קשר הדוק עם גרעין קרצן שהוא גרעין א' לאלופ. המדריך המשקי-חברתי הוא גייג'י מבית ניר, שנשאר מחזור נוסף".

שנה לאחר הקמת המאחז ביקר במקום כתב במחנה נח"ל וכתב: "הדרך בה אנו נוסעים לאשכולות עוברת בתוך שדה ערכי זורע. כאן היינו חייבים להפקיע (את האדמה) מסבירים לי. נכנסנו לחדר האוכל. מספר נח"לאים ישבו שם. 'איפה כולם' שאלתי בפליאה, לאחר שנודע לי בדרך שכל מאחז מתוכנן לעשרות אנשים. בחיך ממורמר ענו לי היושבים בחדר: 'בקורסים, בגרוד, בכל מקום. הגרעין מתגבש, כמו שהבטיחו, רק לא כל כך ביחד'. לבני המאחז קשרים הדוקים עם הבדואים. באר שבע היא כמעט חוץ-לארץ, ואת הכית רואים פעם בחודש. למאחז גן ירק מטופח, הנמצא במרחק של מספר קילומטרים מהמקום. הסיבה - השטחים

הגובלים באשכולות, כולם שטחים חקלאיים מעובדים, השייכים לכפר הערבי דהריה".

על מציאות בעייתית זו כתבו במאי 83 חברי שני גרעינים ששהו במאחז - "רובד" ו"גביש" למוכירות הקיבוץ הארצי: "עם תחילת המחזור, כאשר נשלחנו למאחז 'אשכולות' המצוי ביהודה ושומרון, כ-8 ק"מ מהכפר הערבי דהריה, התנגדנו בתוקף לשבת שם, בתקופת ההיאחזות שהיא פרק ההתיישבות בנח"ל, בגלל מיקומם אחרי הקו הירוק. אנו מתנגדים לכל פגיעה בפרק זה. חונכנו להאמין בזכותו של כל אדם לחיות על-פי דרכו לזכות לחיים של חירות, שלום וצדק. את כל אלה בחרנו להגשים בקיבוץ. איננו רואים כל קשר בין היאחזות זו, הנמצאת מעבר לקו הירוק לבין הדרך בה בחרנו".

במכתב תשובתה ציינה מזכירת הקיבוץ הארצי כי: "אנחנו מנהלים מאבק רצוף ועקשני על מנת לשחרר אתכם מן החובה שמטיל עליכם צה"ל לשרת דווקא בפרק ההתיישבותי של מסלול הנח"ל, את מגמות ההתנחלות העומדות בסתירה קשה עם אמונתכם והשקפתכם. הבאנו את הנושא לדיון בפני שר הבטחון".²

שנתיים מהקמת המאחז והתנאים במחנה קשים. עוזר שר הבטחון להתיישבות ביקר במקום כ-2 באפריל 1984 ומורה לחבר קו מים מאזור להב, לחבר את היישוב לרשת החשמל, להכשיר את הדרך ללהב ולכיוון מזרח ולהוסיף מבני מגורים.

שבע שנים עברו מהקמת המאחז ועתידו ההתיישבותי היה לוט בערפל אך יש התקדמות בתעסוקת הנח"לאים במקום כפי שמצוין בסיכום מחזור פ"ט ינואר-יולי 1989: "מבחינה חברתית מחזור זה לא זכה להצלחה גבוהה, גם מבחינה תרבותית מחזור זה לא התעלה לרמה גבוהה. מבחינה משקית חל מפנה גדול בנושא השלוחה של תדיראן, שהיום הוא מפעל מצטיין מבין היאחזויות הנח"ל. גם בנושא עבודת חוץ חל שינוי גדול והיום חלק נכבד מהנח"לאים עובד בעבודת חוץ ויש דרישה מהקיבוצים לעובדים. המתפרה והנגרייה סכלו מבעיות שיווק וכעיות באיכות המוצר, לכן נתקענו עם מלאי גדול במתפרה. כגן הירק סבלנו מפגעי מזג האוויר, אבל עכשיו יש התאוששות. המחזור הזה לא ענה על הציפיות שלנו ממנו, אבל בכל זאת לא נעצרה תנופת הקידום".

נשאלת השאלה כמובן, הקידום לקראת מה, הן המטרה העיקרית היא להפוך את המקום ליישוב קבע, והרי היה ברור מראש שהקיבוץ הארצי שאייש את המאחז באופן קבוע לא התכוון מלכתחילה לאזרח את המקום כבוא היום. כמי שהיה אחראי בזמנו באגף לשיכון הגרעינים בהיאחזויות, אציין שהקיבוץ הארצי שאייש את המאחז באופן קבוע לא התכוון מלכתחילה לאזרח את המקום כבוא היום, והסכים מרצון לאייש בגרעיניו מאחז זה למרות שהיה בעבר לקו הירוק, מאחר שהוא היה ממוקם באזור קיבוצים שלו, כהם עברו הנח"לאים.

אכן, במאסר 1992 הנח"ל "התעייף" מלשבץ גרעינים והנקודה הוחזקה על-ידי כיתת משמר של חיילי נח"ל.

כ-5 באוגוסט 1991 הגיעה למקום "גאולה" ממקום אחר. באישור שר הבטחון משה ארנס אוזרהח היאחזות נח"ל בדרום הר חברון והיתה להתנחלות חדשה של גוש אמונים. לאחר לחץ שהפעילו ראשי המתנחלים, אישרה להם מערכת הבטחון ליישב משפחות אחדות באשכולות.

יום לאחר הגעת 15 משפחות מגרעין אשכולות שישבו עד כה במחנה יתיר שיגר שר המדע והאנרגיה, יובל נאמן איגרת ברכה למתנחלי אשכולות: "אני שמח שהחלטתנו בישיבת ועד השרים להתיישבות שעמדתי בראשה בשנת 1983 זכתה סוף סוף להתגשם בשעה טובה דווקא בימים קשה אלה". ח"כ אמנון רובינשטיין (שינוי) אמר: "זהו מעשה אוילי ומקומם שרק מחליש את מעמדה של ישראל לקראת ועידת השלום". יועץ שר הבטחון לתקשורת דני נווה אמר כי הקמת ההתנחלות לא נועדה לחבל באמצעי השלום. ראשיתו של תהליך האיזורים היה לפני שמונה שנים. אין שום סיבה מיוחדת לכך, שהאישור התקבל דווקא בימים האחרונים. זו אינה החלטת ממשלה חדשה ואין בכך שום סימן פוליטי. אין כל שינוי במדיניות ישראל לגבי ההתנחלות בשטחים".³

הערות:

1. במחנה נח"ל, מאי 1982, עמ' 4, 10.
2. שם, ינואר 1983, עמ' 3; השבוע, 17 ביוני 1983, עמ' 14.
3. הארץ, על המשמר ודבר, 6 באוגוסט 1991.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: פברואר 1982, עמ' 4; נובמבר 1982, אוגוסט 1984, עמ' 4; ינואר 1985, עמ' 4; נובמבר 1985, עמ' 32; ינואר 1986, עמ' 4.
הגרעינים שעלו להיאחזות: אל-ניר השוה"צ לבית ניר וניצוץ עולים ללהבות חביבה.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: בוגרי השוה"צ - כרמים, פעמים לשדה יואב, דיבון לניר עוז, נביעות לגבולות, שריג לכרמים, חושן לאלפז, טל-אל להראל, מיקשור לרוחמה, מקורי לניר עוז, דווקא ללהבות הכשן, לעד לבית זרע, נערן למרחביה ודרך לשמיר. כפרי עולים לכפר מנחם, ארז הגוה"ע חטיבה מקצועית לשריד.

באר מילכה

הוקמה כ-22 בינואר 1986 ברמת הנגב כ-17 ק"מ מצפון למסוף הגבול בניצנה. תחילה נקראה ביר מלגה.

השם של ביר מלגה עלה בתכנוני ההתיישבות כבר במחצית שנות השבעים, אך רק עשר שנים מאוחר יותר עלה הנח"ל למקום והחזיק בו כארבע שנים וחצי ובסופו של דבר עזב את המקום, מבלי לאזרח אותו. בחודש נובמבר 1985 עלה למקום חלוצ ורק בחודש ינואר 86 אוישה ההיאחזות על-ידי גרעין נח"ל.

על הימים הראשונים נכתב: "שלט גדול ולכן, שעליו סמל הנח"ל והכתובת 'ביר מלגה' עומד בצד הכביש. 100 מטר פנימה יותר, מתגלים כמה אוהלים, שני מבני קבע ועוד כתובת: 'ביר מלגה לא מאמינה בדמעות'. זהו, זו כל ההיאחזות. הדרך לשם שווה כתבה בפני עצמה. הנוף עוצר נשימה. הגבול החדש-ישן עם מצרים, שההיאחזות שבדרך, מרוחקת ממנו כמאתיים מטר, עובר בין דיונות אדירות. בצד המצרי צצה בודקה קטנה וכה חייל מצרי, הממהר לכחון אותנו בחשדנות במשקפת התלויה על צווארו. 'את המקום מחזיקים בעקרון, חיילים המשרתים בהיאחזויות מצפה שיטים, אמתי ועלון המתחלפים כל שבועיים. חוץ מהם יש כאן ארבעה מתגברים קבועים, חובש אני והמפקד, שאיננו כאן עכשיו. סדר היום הוא כזה: בבוקר פתיחת ציר וטיור גדרות, אחר-כך מסדר בוקר שאחרי ציאה לעבודות תשתית. כשהגענו לכאן' נזכר יובל בנוסטלגיה של מייבש ביצות, 'לא היה כאן כלום. רק חול וחול'.

אף שהגבול שקט מאוד, הלילות רוחשיים לא אחת פעילות. לפני זמן מה נתקלו חיילי צה"ל לא רחוק מכאן, ליד קדש ברנע במחבלים שניסו לחדור משטח מצרים. ממול לביר מלגה מתנשאים פגיומי היישוב החדש של המושב קדש ברנע [ההיאחזות נח"ל לשעבר] שעתיד להיות היישוב המאמץ של ההיאחזות".¹

ב-19 ביוני 1986 נערך טקס העלייה לקרקע. "ביר מלכה, שהיתה זמן מה גם באר מלכה, עלתה סוף-סוף רשמית על הקרקע תחת השם נח"ל באר מלכה, כפי שקבעה ועדת השמות הממלכתית - על שם אשת נחור. הנופו דגלים, נישאו נאומים - וכשכל המכובדים הלכו, אירגנו לעצמם נח"לאי המקום מסיבה משתוללת, שסיכמה לא רק יום מתיש, אלא גם חצי שנה יפה.

הרבה דברים יפים קרו בבאר מלכה, מאז נטשה את המקום כיתת המשמר והגיע אליו גרעין 'זיקה' לזיקים שבנה ונבנה בו כחצי השנה האחרונה: פני הנקודה השתנו ללא הכר. גם הגרעין שהגיע לכאן אחרי של"ת וטירונות הפך בזכות המשימה שהוטלה עליו ובזכות סגל מצוין, שניווט את ענייני המקום בתבונה - לגרעין מגובש היטב. הקפיצה המדהימה שעשתה הנקודה השוכנת כ-10 ק"מ מצפון לניצנה, מכמה אוהלים עזובים כאמצע דיונות - ליישוב פורח, מחייבת - עם כל אי הנעימות שבדבר - את השימוש כפראזות של 'הפרחת השממה' וכו'. הכיטורים השחוקים הם תיאור מדויק של מה שקרה שם. 'מבחינה תרבותית וחברתית', ממשיך עמוס - מפקד ההיאחזות - 'יהיה בסדר מהתחלה, אני לחצתי לעמוד במשימות בכל השטחים, זה השתלם. מהר מאוד הם נעשו מודעים לכוח שלהם כנוף שיכול להחליט, למשל, שלא מתרחצים כמה ימים ובלכוד שיהיה אפשר לשתול דשא'. סמי, איש זיקים, שהוא המלווה המשקי של ההיאחזות, מסמל כאן את המגזר האזרחי שמימן את הקמת הנקודה. בטקס הוא 'מסור לנח"ל את דגם היישוב לתקופת ההיאחזות, וזה יחזור לידיים אזרחיות בטקס האירוח. כינתיים נגדשת באר מלכה באורחים. הטקס מתחיל. אריה שמחוני ראש אגף הנוער והנח"ל: 'פעם תוכלו להגיד - אנחנו היינו פה הראשונים'. מפקד הנח"ל

תא"ל יורם גלבוע: 'לאחר תרומתכם להתיישבות, אתם נקראים להטות שכס גם למשימות של הביטחון השוטף'. הטקס תם".²

לאחר ארבע שנים וחצי הסתיים סיפורה של ההיאחזות. "עם סיום הפרק הנוכחי (יולי 90), תיסגר היאחזות באר מילכה", כך מסר ל"במחנה נח"ל" ראש ענף התיישבות בפקוד הנח"ל, רס"ן חיים דנה. בקשת הסגירה יצאה מהסוכנות, מאחר שלטענתה סיימה ההיאחזות את שליחותה, משהוקם בסמוך המושב כמהיין. גם התק"ם ביקשה לצאת מהמקום, בשל המחסור בגרעינים לאיוש כל ההיאחזות הקיימות.

לאחר יציאת הנח"לאים המחנה אומנם פורק, אך ניתן לומר שההיאחזות מילאה תפקידה בזה שהכשירה את האזור להקמת יישוב אזרחי - מושב כמהיין.

הערות:

1. במחנה נח"ל, נובמבר 1985, עמ' 18.
2. שם, יולי 1986, עמ' 8.

פרטומים נוספים:

במחנה נח"ל: ינואר 1986, עמ' 4; יולי 1988, עמ' 20; ספטמבר 1989, עמ' 10.

הגרעין שעלה להיאחזות: זיקה השוה"צ לזיקים.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: השוה"צ: חרצן לבית קמה, אשחר לדן, אחרים לחצור, רחב לגבולות, אבגד לפלך.

צפיר ואנמר של תנועת המושבים, היו מיועדים לאזור את המקום.

בדולח

הוקמה ב-21 בינואר 1979 כ-3 ק"מ צפונית-מערבית לרפיח. נקראה תחילה קטיף ו', אחר כך גדיד, בשל הדקלים הצומחים באזור.

ביוני 1980 החליטה ועדת השמות הממשלתית שנקודה זו תיקרא בדולח (שם סמלי), וקטיף 3, צפונה יותר, תיקרא גדיד על-שם הגרעין המושבי שהיה מיועד להתיישב שם. ביולי 1980 הוקמה שם, כשלב ביניים, היאחזות נח"ל גדיד. היא אוחררה ב-5 ביולי 1982 על-ידי הגרעין של "עצמונה" (מתנועת "אמנה") שפונה מצפון סיני.

ב-5 בינואר 1979 שיגר סגן שר הבטחון מכתב למטכ"ל: בהתאם להחלטת ועד השרים לבטחון מה-3 בינואר 1979 יש להקים היאחזות קטיף ו' - דרום חבל עזה, תוך שלושה שבועות. ב-15 בחודש התקיים סיור של הגורמים המיישבים לקביעת מיקום ההיאחזות. מאחר שההחלטה על ההקמה היתה של ועדת שרים לבטחון ולא להתיישבות הרי ההחלטה אינה מחייבת/מאפשרת לחטיבה להתיישבות להקציב כספים ומשאבים להקמתה. לפיכך פיקוד דרום הנדסה התחייב להתחיל בעבודות ההכשרה (על חשבון תקציב הבטחון) מידית. ב-23 בינואר 1979 כתב

עוזר ראש אג"מ בלשכת סגן הרמטכ"ל למפקד הנח"ל ולשאר הגורמים במערכת הבטחון הקשורים לכיצוע העלייה: "ניתן כזה אישור הקמה להיאחזות נח"ל קטיף ו' בנצ. 61694662. העלייה תברצע ביום ב' 22 בינואר 1979".

ביום א' ה-21 בינואר בשעות הערב עלה החלוץ למקום.

"בלילה גשום וקר בחודש ינואר, עלו על משאית שבעה בנים מגרעין 'אבשלום' לקיבוץ מפלסים, בפיקודו של המ"כ ירון מגרעין 'שש' לכפר החורש, ונסעו להקים היאחזות. כשהגיעו לנקודת ההקמה, הנמצאת על גבעת חול קטנה כשני ק"מ צפונית לרפיח, וכק"מ מחוץ הדקלים בקירבת כפר הדייגים 'תל רפח', כבר עבדו שם אנשי חיל ההנדסה ביישור השטח ובסלילת דרך הגישה למקום. לאור עששיות הקים החלוץ את חמשת האוהלים הראשונים בנקודה. כשהגיעו שאר אנשי הגרעין כבר היו כל האוהלים ניצבים על עומדם, גדר תייל הקיפה את ההיאחזות. במרכז המאהל כבר עומד תורן ועליו מתנוסס כגאוזה דגל הנח"ל. עמדות השמירה מרופדות בשקים ובדוקה קטנה נבנית לש.ג. כל ההתחלות קשות. שמשון הרס"פ, מקיבוץ כברי, ושלום אלפסי, הנהג מקריית גת, מתרוצצים בנפת רפיח ומנסים להשיג עוד קצת אוכל, עוד כמה כרזלים, עוד קצת צבע, עוד קצת חומרי גלם להיאחזות הנבנית. אוהל המועדון הולך ומוקם. ערבי הווי במקום, בגלל המגבלות הפיזיות, מסתיימים בשירה לאור המדורה עם הגיטרה של רמי. כימיה הראשונים של ההיאחזות, ניסו עיתונאים רבים להגיע אליה ולצלמה מקרוב כדי לזכות ב'סקופ'".¹ בגלל המצב הפוליטי העדין בעת שהתנהל המשא-ומתן על חתימת חוזה השלום עם מצרים והענקת האוטונומיה על רצועת עזה והגדה לא ניתן פרסום על הקמתה ולא נערך טקס עלייה על הקרקע.

כאמור, הוקמה בדולח תחילה כמאחז צבאי, רק ב-7 בפברואר 1979 החליטה הוועדה להתיישבות המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית על הסכת 3 מאחזי הנח"ל, ביניהם קטיף ו' (בדולח) להיאחזות נח"ל החל-מ' באפריל 1979 ולהיערך תקציבית לטיפול המקובל החל משנת התקציב הקרובה.

בעקבות החלטה זו ביקרו אנשי החטיבה להתיישבות במקום וסיכמו כי: "תוך שכרע תתקצב גדיד בכ-100,000 ל"י. מרכז המשק יקבל מידית קופה קטנה לניהול שוטף. ציוד מועדון ירכש על-ידי מרכז המשק בהקדם. טנדר פגיו יוחזן באפריל 1979. תעסוקה יצרנית: אפשרות מידית בכית האריזה במושב נצר-חוני. תיבדק האפשרות להביא עוד מיכלים של 10 קוב ומגדלים, לצורך צבירת מים כדי לאפשר עיבוד של 2-3 דונם גן ירק בהשקיה בטיפטוף. הקמת משתלה לצמחי חול, צמחי נוי וצמחי יער בסדר גודל של כ-30,000 שקיות. אושר סכום של 2,000 ל"י לצבעים".

ההחלטות הללו הביאו להתקדמות בשטח התעסוקה היצרנית בהיאחזות. בדו"ח התעסוקה של חודש יוני 1979 נאמר: בגן ירק - 10 דונם כרוב, 2 דונם חסה, 2 דונם תירס; מלאכה: שלוחה ממפעל כיתן בדימונה תפירה של 2000 זוגות מכנסים, מפעל רגב 40 ימי עבודה. "גרעין קטרי" לשדה בוקר נחת בהיאחזות ב-4-

ביולי 1979. אכן הוא משקיע הרבה בכל הקשור לשיפור פני ההיאחזות. יש מועדון לתפארת, וספרייה, פינת חי מקסימה, משתלה לצמחי חול, גן ירק וצמחי נוי בכל רחבי ההיאחזות. היחמים והמבצעים הם 11 בנים, המדרשה החקלאית בפרדס חנה [של הנח"ל]. יש ועדת תרבות חזקה, שהצליחה לארגן כמעט בכל ערב פעילות. בט"ו באב ארגנו ערב אהבה. האירוע המרכזי האחרון היה יום החייל - לציון שנה לשירות הצבאי של הבנים - אחרי מסע מתייש וטיטוריים נוסח הטיירות, הלכו הבנים לישון בשעה מאוחרת, והתעוררו למחרת כ-10 בבוקר כשמעליהם ניצבות בגות הגרעין עם סיגורי מלמלה לבנים ובידיהן מגשים עם לחמניות כחמאה, חלב ושאר מעדני בוקר. ערבי דיסקו, שהיו נפוצים מאוד בתקופת הבט"ש, התגלו לא מתאימים לאווירת ההיאחזות - ופתאום מצאו עצמם חברי הגרעין ורקדים ורקודים עם, קוראים שירה, ומאזינים להרצאות על מוסיקה קלאסית מפי מיכאל בן הגרעין. חיים בתערוכת של יצירה וקטורים, של התאהבות בנוף וגעגועים לעיר, של יחסי שכנות עם הכדואים ופעילות צבאית בתוכם - זה קצת מבלבל אבל זה הנח"ל. ובלייל הסופה - כל האוהלים נקרעו ועפו, המשתלה נהרסה. ולמחרת יום שישי עלתה גדיד לקרקע מחדש.²

לאחר הסופה חזרו החיים בהיאחזות למסלול עם עליות, ירידות ובעיות: בעיית התעסוקה קשה, מלבד בתקופת ההקמה, אין מה לעשות, קו המים בתכנון אך טרם הגיע, החיילים גרים במבני בד ובאוהלים. המדריך המשקי והחברתי מתלונן במכתבו (1 בפברואר 1980) "נח"ל גדיד אמורה להיות מתוקצבת על-ידי הסוכנות. למרות זאת כמשך החודש האחרון אני נתקל בקשיים לקיים רמת פעילות נורמלית בהיאחזות. הצד המשקי לא תוכנן כראוי - בעת תכנון הגן ירק לא נלקחו בחשבון ההוצאות לדשן. אין כל הקצבה לנושא כינר והחזקה. הגרטור מתקלקל לעתים קרובות, אי לכך כל פעילות תרבותית נתקלת בקשיים מרובים. למרות הקשיים תוכננו: גן של 20 דונם מעורב - כרוב כרובית וחצילים, משתלת צמחי חולות; מתפרה לכרובות וכריות, פיתוח המקום, גינון ושיפור התנאים. גם בתחום כוח האדם ישנם קשיים עקב לחצים צבאיים. חלק גדול מחברי הגרעין עסוקים בפעילות זו".

רסאל שפר ראש האגף העלה במכתב למנכ"ל המחלקה להתיישבות (14 באפריל 1980) את בעיית עתיד בדולח ותקצובה. בתשובה כתב שמעון רביד המנכ"ל "נכון שבפברואר 1979 חשבו שהקמת קטיף ו' (כדולח) תתקצב בשנת התקציב 1980/1979, אך לא כך קרה. בינתיים הוחלט על הקמת היאחזות בקטיף ד' (גדיד) וזו תוקצבה לבנייה. קטיף ו' לא תוקצבה גם בשנת 1981/1980. הסכמנו לפני משורת הדין לדאוג לתעסוקת הנח"לאים בקטיף ו' על המשתמע מכך, הדרכה קו מים וכד'. יותר מכך לא נוכל לעשות עד שקטיף ו' לא תתקצב לבנייה. לא נראה לי שיש סיכוי לכך בקרוב".

למרות מכתבו של רביד הורגשה התקדמות בהיאחזות: "גן הירק פורח ונראה במצב טוב מאוד. החבל יחל בתוך שבועיים לבנות על-ידי קבלן 5 מכנים שהועברו מגני טל. הוזמנו מרצפות לריצוף מגרש כדור-סל. עם הכניסה למועדון החדש

יסייע החבל ברכישת ציוד מתועדן משלים. הנרי נמצא בתנופה. לרגל חודש הנח"ל (נובמבר 1980) נערכו ימי עיון על הנח"ל. הנח"לאים עדיין גרים באוהלים אך עומדים להגיע מבני קבע בכל יום. על ההיאחזות עברו משכרים בעקבות ליל הסופה (השני), אוהלי המגורים התעופפו כולם וכלית כרירה עברו הנח"לאים לצריפים הסמוכים אותם קיבלו מזה"ל. כמו כן חוברה ההיאחזות מחדש לגרטרוד חשמלי, אחרי שבאותו ליל סופה נותקו חוטי החשמל".³

ב-10 באפריל 1981 ביקרה קצינת חברה וגרעינים במקום ודיווחה: "הגרעין היחיד בהיאחזות הוא גרעין קוטב של הצופים למגל. לטירונות הגיע הגרעין מגובש, עמד יפה בדרישות הצבא וגילה הרכה מוטיבציה לצבא ולנח"ל. מתחילת ההיאחזות מגלה הגרעין חוסר רצון וחוסר איכפתיות לכל הנעשה בהיאחזות ובגרעין והפעילות החברתית והתרבותית מסתכמת בשיחת היאחזות ובשמיעת מוסיקה במתעדן, למרות שהמדריך (ממגל) דאג לכל התנאים האובייקטיביים הדרושים כדי שהגרעין יוכל לפעול על הצד הטוב ביותר, ואף דחף והמרץ את החברה לעשות. לשם חידוש הקשר עם מגל מומלץ לגייס משלחות קשר".

ההיאחזות סבלה כל הזמן מחוסר ענפי משק ותעסוקה יצרנית. בנובמבר 1981 נחתם הסכם עם מפעל כיתן דימונה להעברת אלף זוגות מכנסיים צבאיים להיאחזות לעבודת גיהוץ וניקוי חוטים מיותרים. ההכנסות הוקדשו לפיתוח ההיאחזות כמקובל.

ב-9 ביוני 1982 כתב אריה מאיר מהחטיבה להתיישבות לראש האגף: "ההיאחזות נח"ל בדולה מיועדת ליישוב זמני עבור גרעין 'עצמונה'. אי לכך אנו מבקשים לאזרח את המקום בגמר המחזור הנוכחי, דהיינו, סוף יוני תחילת יולי 1982. עבודות התשתית והבינוי לגרעין האזרחי יתבצעו כבר עתה בשטח, אולם עד האחרון לא תהיה פגיעה במתקן ההיאחזות כדי לא לשבש את החיים התקינים של הנח"לאים".

ב-28 ביוני 1982 אישר אורי בריאון, עוזר שר הבטחון להתיישבות, את איזרוחה בחודש יולי 1982.

ב-5 ביולי 1982 אזרחת בדולה. "את ההיאחזות הפורחת הצופה אל חוף הים העבירו הנח"לאים לידיהם של המתיישבים האזרחיים מפוני עצמונה שבחבל ימית. המושב השיתופי שיקום במקום ייקרא מצפה עצמונה.

לאחר טקס צבאי, במהלכו נמסר דגל ההיאחזות למתיישבים החדשים, נשא דברים סגן מפקד הנח"ל, סא"ל דוד (קליבנסקי). ראש אגף הנוער והנח"ל, רפול שפר, אמר בכרכתו: 'אתם משחררים אותנו ממקום זה כדי שנוכל להקים נקודות נוספות בחלקי הארץ השונים'. עוד בירכו מתתיהו דרובלס ראש החטיבה להתיישבות ורבה של עצמונה. צעירים רתיים אלה, המשתייכים לתנועת ההתיישבות 'אמנה' של גוש אמונים, התגוררו מאז פינום מעצמונה ביישוב הארעי מורג, השוכן בין חאן יונס לרפיח בחבל עזה. שלדי חממות ראשונות כבר הוקמו ביישוב הצומח על גבעות החול. בקרוב יונחו יסודות בטון ראשונים לבתיהם של המתיישבים. ספר

תורה ראשון הביאו איתם ומיקמו בית כנסת ארעי. חברי הגרעין מבטיחים כי תוך שנה ישיגו את כל אשר נחרב בעצמונה כאשר פונו. על ההיאחזות והנח"לאים אומרים המתיישבים האזרחים החדשים: "גן הירק ופינות הגן הלא מועטות שבמקום מהווים מחמאה של ממש עבור חיילי המגל והחרב. הירוק הזה שעל רקע הדיגונות הצהבהבות שמסביב והממטרות הסוככות משרים אורורה של רעננות גם בצהרי יום חם של שלהי אב".⁴

הערות:

1. במחנה נח"ל, מארס 1979, ע"ע 7,6.
2. שם, דצמבר 1979, ע"ע 17,11.
3. דו"ח אשר גופר, 13 באוקטובר 1980; במחנה נח"ל, דצמבר 1980, עמ' 5; שם, ינואר 1981, עמ' 5.
4. במחנה נח"ל, 12 ביולי 1982; הצופה, 8 ביולי 1982; מעריב, 9 ביולי 1982; נקודה, 3 בספטמבר 1982, עמ' 8.

פרסומים נוספים:

- במחנה נח"ל: יוני 1979, עמ' 11; יוני 1980, עמ' 14; נובמבר 1980, עמ' 10; דצמבר 1980, עמ' 5; ינואר 1981, עמ' 5.
- הגרעין שעלה להיאחזות - אבשלום הנדל"ל האומי למפלסים.
הגרענים שקיבלו הכשרתם: קטן נוער לנוער לשדה בוקר, למדבר הצופים לחולית, תיעד הנדל"ע חטיבה מקצועית לחל-יוסף, קוטב הצופים למגל, הר-דוף הצופים לטללים, חול הצופים לחולית וגידרון הצופים לנח"ל-עז.

בית הערבה

הוקמה ב-2 ביולי 1980 כ-8 ק"מ מדרום מזרח ליריחו וכ-2 ק"מ מבית הערבה הישנה. תחילה כונתה אלמוג ג' אך ועדת השמות הממשלתית החליטה לקרוא לנקודה בית הערבה על שם היישוב שהוקם ב-1939 ונינטש במלחמת העצמאות. אחרונה ב-1 בספטמבר 1988 בקיבוץ של התק"ם.

אין ספק שההחלטה על הקמת היאחזות באזור יריחו ובשם זה הושפעה בראש וראשונה מזכרונות ומרצון לחדש את שמו של היישוב - בית הערבה שהיה בזמנו סמל להתיישבות באזור צחיח זה.

ברוח זו התבטא אל"מ צבי שמאלי מפקד הנח"ל בפקודת היום שלו לציון העלייה להיאחזות: "עלייתכם לנח"ל קלי"ה מגשרת פער בן 20 שנה מיום שנינטשו בית הערבה וצפון ים המלח". לאור האמור לעיל נשאלת השאלה מה טעם מצאה ועדת השרים להתיישבות לקבל החלטה ב-30 באפריל 1979 על הקמת מאחו אלמוג ג' שקיבל אותו השם, בית הערבה. תמונה עד יותר החלטת התנועה לאייש מאחו זה ולאזרחו. לאחר הוריוכת הקשה שהיה במרכז ה"איהוד" בינואר 1979 לאזרח האחזות אלמוג, ובהתחשב במצב החברתי הקשה של היישוב קלי"ה באותה

התקופה (כ-30 חברים מהם רק שישה זוגות נשואים ו-5 ילדים). כמובן, שזו מבחינת "חוכמה לאחר מעשה" בעיקר בהתחשב בלבטים שליוו את ההחלטה של התק"ם בשנת 1991 להקים את "ישוב הקבע, חמש שנים לאחר האיזורוח".

מן הראוי לציין שבמכתב המטכ"ל מה-8 באפריל 1980 על הקמת אלמוג ג' נאמר כי: "לצורך מתן תמורה להיאחזות מכוא שילה שתימסר לצה"ל התחייב צה"ל להקים מאחז חלופי - אלמוג ג'. לפיכך התשתית והמבנים הזמניים נעשו כאמצעים של צה"ל ולא של הסוכנות היהודית כמקובל. מפקד הנח"ל דאז גבי מגל, שהיה מעוניין לקבל תחליף למכוא שילה לשיכון גרעיני נח"ל הכשרה, פעל במרץ לעלייה למאחז מבלי שנעשתה עבודת מטה מסודרת. לאחר כחודש ימים, קיבלה בית הערבה מעמד של היאחזות, על-ידי המחלקה להתיישבות של הסוכנות.

ב-1 ביוני 1980 עלה חלוץ לנקודה מורכב מחברי הגרעינים "אשכול" לכפר חרוכ ו"צנוכר" לחל קציר. ב-28 בספטמבר 1980 התקיים טקס העלייה לקרקע. "בין כלי הרכב הצבאיים שהביאו עימם חיילים ואזרחים אורחים, קציני מטה של הנח"ל ושל צה"ל, הופיע גם אוטובוס המועצה האזורית סולם צור, עמוס בחברי כברי וגשר הזיו, שפגשו מבית הערבה לפני למעלה משלושים שנה בזמן הקרבות של מלחמת-השחרור. מפקד הנח"ל, אמנון אשכול, שהיה בין הפורצים שהגיעו למקום ביוני 1967, סיפר, שכאשר הגיע עם אנשיו למקום, גילה שהירדנים לקחו כשלל את כל שניתן היה לקחת, ופוצצו את השאר. ארבעים שנה לאחר הקמתה בידי שנים-עשר חלוצים שהביאו את בית הערבה לידי יישוב בן מאתיים חברים ושלושים ושבעה ילדים, עולים עתה למקום בני גרעיני "הילה" לאלמוג, ו"עובדה" לאילות.

בברכתו אמר מרדכי צפורי, סגן שר הבטחון, שהמעשה שנעשה פה היום, מוכיח ומחזק את אמונתו, שזרע שנזרע בארץ ישראל, אכן לא ילך לאיבוד. אך ההתרגשות אינה שלמה.

אחדים עצורים משהו, אפשר שהם מודעים לכך שבהקמת ההיאחזות הזו יש משהו פוליטי. הצעירים יותר בני הוותיקים - יודעים היטב שהם אינם מסכימים כל כך עם אותו הבט פוליטי. "תוכנית אלון" היא חלק בלתי נפרד מה"אני מאמין" של החברה האלה מכברי. הם יודעים היטב שההיאחזות החדשה מוקמת ממש על המסדרון שאלון השאיר פנוי בתוכניתו. הם לא מגיבים כשאחד העיתונאים שואל אם אינם סבורים שההיאחזות כאן יסתמו את הגולל על האופציה הירדנית. דוד קורן מגשר הזיו אינו מתלבט. אודי הוא הילד הראשון שנולד בבית הערבה הישן. רק ברגע האחרון, לפני שנכנס לאוטובוס, הוא מוכן להודות שאינו "מת על הרעיון" של ההיאחזות החדשה. לסיום הטקס, הנעימה את האוזן הקולית של כברי, ואיתה הסולן שהבטיח לכולנו עץ ירוק בארץ חרבה, איך נשכח את בית הערבה.²

כדי להשלים את הזכרונות ולהחזיר את היחוב' לבית הערבה הישנה הוענק ב-20 במאי 1981 נס הקוממיות לוותיקי בית הערבה בהיאחזות. "הנס הוענק בשעתו ליישובים שנטלו חלק במלחמת השחרור".³

לאחר החגיגות צריך היה להתחיל בעבודה. בדו"ח מה-1 בפברואר 1982 נכתב: "מצבה - גרעין אנמר לקלי"ה ויהב ליפתח - 36 בנים ו-33 בנות. תעסוקה: בריכות סולריות 2 בנות, גן ירק - 5 ד' בצל, 7 ד' חצילים, 3 ד' עגבניות, מספר העובדים לא קבוע. במתפרה 2 בנות; סנדלרייה לא מתפקדת, אין הזמנות מעינת. מפעל "רגב" לצעצועים יש חיבור לחשמל, טרם התחילו לעבוד. קטיף בפרדס של גילגל 5-15 חיילים. חוות הדעת על הגרעינים טובה.

ביולי 1982 הנח"לאים לוחמים בלבנון, אך הנח"ל ממשיך בהתיישבות כפי שמסופר ב"דף הקשר" ללוחמים בלבנון מ-4 ביולי 1982. "בהיאחזות בית הערבה למשל נטעו השבוע מאות שתילי תמרים שהובאו מקליפורניה. את פני השתילים קיבלו חיילי היאחזות בית הערבה וחיילים מהיאחזות אחרות שכאו לעזור בנטיעה. בין המסייעים היו גם חברים מקיבוצי הסביבה".³

מדו"ח ועדת ההכשרות של התק"ם מאותה התקופה אנו למדים, ש"יש 15 דונם מעובדים ועוד כ-30 דונם לא מעובדים; עבודה בשטחי חוגלה כ-200 דונם מיקשה אבטיחים; יש בית מלאכה לתיקון מיטות צבאיות; עבודות חוץ במשקי הסביבה; מדריך משקי - רונן פרסר מכפר בלום, מדריך חברתי - מריוס זילברשטיין ממצפה שלם". בתוכנית משקית לחודשים ינואר-יולי 1984; "אוכלוסייה: הגרעינים - אמבר דקל וכורס בס"ה 40 בנים ו-28 בנות. מבנים - 21 מבני מגורים, חדר-אוכל קטן צפוף ומיושן, מועדון מתפרה ומחסן. כלי רכב: סנדר פיג'ו של תק"ם; פורד טרנזיט של הסוכנות. ענפים עיקריים: גן ירק 51 דונם, בחוגלה 200 דונם אבטיחים המעובדים באחריות משפחה מהמושבה כינרת, כוח אדם לעבודה נח"לאים מההיאחזות. מתפרה - 3 מכונות תפירה עובדות 4-5 בנות, נוי - 2 נח"לאים קבועים, פינת חי - נח"לאי קבוע להחזקה שוטפת, תמרים - 60 דונם. עבודת חוץ כאלמוג וכקל"ה 10-15 איש. פעילות צבאית - בהיאחזות 11 נח"לאים בגרוד - 2 ובמחסום.

שש שנים עברו מהקמת ההיאחזות והיא "הגיעה לפירקה" - לשלב האירוח. בנושא זה מן הראוי לציין, שעוד בפברואר 1983 הודיע התק"ם לחטיבה להתיישבות כי "הם מעוניינים לאזרח את היאחזות בית הערבה בספטמבר 1983. אך זמן קצר לאחר הודעה זו הם חזרו בהם וכתבו למנכ"ל המחלקה להתיישבות יהודה דקל כי חזרו ושקלו את מועד אירוח בית הערבה וסיכמו כי האירוח יעשה במועד מאוחר יותר. ענפים יצרניים: שלחין - 500 דונם; מטעים - 125 דונם, ובתכנון עוד 100 דונם מטעים ומפעלון קטן. תקציב משוער כהשקעה קבועה 100 אלף דולר ובנוסף לזה תקציב של כ-100,000 דולר לשנה השקעה כמפעל התיירות בחוף קלי"ה.

ב-25 ביוני 1986 הודיעה החטיבה להתיישבות למוכירות התק"ם, כי "התקציב שנוכל להעמיד לרשות בית הערבה יהיה 250 אלף דולר לכל המטרות".

בדיון שהתקיים במשרדו של נתן הראל, סגן ראש אגף הנוער והנח"ל, ב-15 ביוני 1986 טוכם: "טקס האיזורח יתקיים ב-1 בספטמבר 1986. גרעין צליל וגרעין איתן ישובצו עם חילוף המחזוריים לבית הערבה וישהו שם עד 1 בספטמבר 1986 והם ישתתפו בטקס, מיד לאחר האיזורח יעברו להיאחזויות מול נבו ואלישע".

במכתב למזכירות הקיבוצים כברי וגשר הדיו "שושבניני" בית הערבה הודיעה מחלקת ההתיישבות של התק"ס על מועד איזורח בית הערבה ושזו תאחר על-ידי קבוצה של 24 בנים במסגרת שנת שירות שלפני צבא ו-7 בוגרי צבא, אליהם יצטרפו שני מלורים בוגרים.

בהתאם למתוכנן, התקיים טקס איזורח ממלכתי ב-1 בספטמבר 1986. שר הבטחון יצחק רבין אמר בברכתו שאיזורח בית הערבה נותן ביטוי להתיישבות הבטחונית הלאומית האמיתית. מזכ"ל התק"ס אהרון ידלין ציין בברכתו, כי למרות שהתק"ס נאלצה להאט את קצב ההתיישבות, הוחלט בכל זאת כי יש לאזרח את בית הערבה. חברי גרעין משכוכית, הגרעין המיועד לאזרח את בית הערבה, הריעו בקהל. בתום טקס האיזורח אחרוני המברכים והקוראים פנו לביתם, חולפים על פני כתובות מחאה ליד הקיבוץ בן עשר הדקות: "איזורח סיפוח", "הקול קול פרס - הידיים ידי הליכוד". עדת אפרוחים, נערים ונערות רבים, פזורה על מידשאה. מזכיר הקיבוץ, כוגר צבא כראיון ראשון לתקשורת: "זה קצת מפחיד להיות מזכיר קיבוץ בן שעתיים. קיבוץ בית הערבה, הקיבוץ הצעיר ביותר בעולם, פוסע בטוחות אל השעה השלישית בחייו".⁴ לרוע המזל, הדברים לא התגלו כראוי; אף מתיישב קבע לא היה בבית הערבה והנקודה הוחזקה על-ידי 22 ש.ש. ו-23 נח"לאים בשל"ת. ב-1991 דנו בהקמת נקודת הקבע והוחלט, שהיא תקום בשלבים. בסוף 1991 היו בקיבוץ 12 חברים.⁵

הערות:

1. יחד, 1 בפברואר 1980, עמ' 6.
2. במחנה נח"ל, נובמבר 1980, עמ' 6; דבר, 29 בספטמבר 1980, עמ' 3.
3. במחנה נח"ל, יוני 1981, עמ' 2.
4. שם, ספטמבר 1986, עמ' 4; יחד, 5 בספטמבר 1986, עמ' 3.
5. סיכומי אוכלוסיות התק"ס: 1989-1991, "קיבוץ", 14 באוגוסט 1991, עמ' 5.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: מאי 1968, עמ' 19; על בית הערבה הישנה, יוני 1980, עמ' 14; נובמבר, 1982; שם, אוגוסט 1986, עמ' 11. על העלייה לקרקע: הארץ, על המשמר וידיעות אחרונות, 29 בספטמבר 1980. הגרעינים שעלו להיאחזות: אשכול לכפר-חרוב וצנובר לתל-קציר.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: צור גרעין פרטי לחמדיה, חוף הנוע"ל לאלמוג, אנמור הנוע"ל לקלי"ה, יהב הנוע"ל ליפתח, דרכים הנוע"ל לכפר עזה, נדב הנוה"ע החטיבה המקצועית לרגבים, דקל הנוע"ל ליהל, כורם הנוה"ע החטיבה המקצועית לקריית-ענבים, אמבר הנוע"ל לרמת רחל, צאלון הנוע"ל לנערן, שיטפון הנוע"ל לקלי"ה, לאן הנוה"ע חטיבה מקצועית לעינת, מצוק הנוע"ל למצפה-שלם, בוקע הנוע"ל לקלי"ה, פלג הנוע"ל לאלמוג, עינב הנוע"ל חטיבה מקצועית לקריית ענבים, בהק הצופים לפלמחים, ואיתם המחז"ע.

בית רימון

הוקמה ב-8 במארס 1977 על הר טורען שבגליל התחתון. אורחה ב-28 ביוני 1979 בקיבוץ המשותף לקיבוץ הדתי.

היחמה להקמת יישוב באזור יצאה ממנכ"ל המחלקה להתיישבות יחיאל אדמוני. במכתבו מה-19 באוגוסט 1976 לראש אגף הנער והנח"ל משה נהוראי הוא כתב: "בתוכניתנו לשנה זו היה להקים יישוב זמני אזורי בהר טורען. היישוב אמור היה להיות מאוכלס על-ידי גרעין צופים המסונף לקיבוץ הדתי. מתברר עתה שהגרעין האמור איננו מגובש עדיין במידה מספקת כדי לקבל לידיו יישוב ולו זמני. מכיוון שאנו רואים חשיבות עליונה בהקמת יישוב על הטורען עוד השנה, הרינו מציעים שהנח"ל יאכלס את המחנה שנקים על הטורען לתקופה של 6-12 חודשים. החל מחודש ינואר 1977".

ראש האגף היה סבור, שאין הצדקה מבחינה חינוכית לגבי הגרעינים להקים באזור זה של הגליל היאחוות שהיא יחידה צבאית. במכתב תשובתו לפנייה זו הוא כתב: "לא אמליץ למשרד הבטחון ולצה"ל לבצע היאחוות צבאית שעלותה בכוח אדם, מחנה ואחזקה הינה גבוהה ואינה נדרשת במקום זה. מאידך, את המטרה ניתן להשיג בעלות מאחז אזורי ואיושו על-ידי גרעין נח"ל בתנאי של"ת".

בדיון שדימן משה נצר בהשתתפות הנח"ל והמחלקה להתיישבות ב-7 באוקטובר 1976 סוכם להמליץ בפני שר הבטחון על הקמת היאחוות נח"ל, בינואר 1977. כן סוכם שצה"ל יעמיד לרשות ההיאחוות אוהלים, והחטיבה להתיישבות תקים תשתית ומבני שירותים ותספק ציוד כמקובל בהיאחוות הנח"ל. ההערכה של השקעת המחלקה להתיישבות בשלב ראשון כ-500,000 ל"י. ב-30 בנובמבר 1976 התקבל אישורו של שר הבטחון להקמת ההיאחוות.

ב-6 בפברואר 1977 התקיים דיון בהשתתפות כל הגורמים על דרכי הביצוע של העלייה למקום והוחלט שלכית רימון יעלה הגרעין "שוכה עולמים" מהיאחוות קטיף. ב-27 בחודש הוחל בפירוק הפיזי של המיתקנים הצבאיים בקטיף.

כמתוכנן, ב-8 במארס התקיים טקס העלייה לקרקע, ש"היה בבחינת חג לכל יישובי הגליל התחתון. בין המברכים ח"כ יוסף בורג, אלוף פיקוד הצפון רפאל איתן, ראש אגף הנער והנח"ל משה נהוראי ומפקד הנח"ל אל"מ רענן שריר. הקיבוץ השכן

לביא שלח נגר שכנה צריף ראשון שישמש חדר ובית כנסת, אליו הוכנסו שלושה ספרי תורה כשירה ובמחולות".¹

על הימים הראשונים בהיאחזות נכתב: "חבורת הצעירים, שהגיעה כאותו לילה להיאחזות, לא דמתה כלל לאותם חלוצים מראשית המאה. הם לכשו מדים ונעליים גבוהות ובלוריתם היתה גזוזה קצר קצר - לפי מיטב המסורת הצה"לית. עדיין חיים באוהלים, ואולם החורף המתקרב מזרז את העוסקים במלאכת הקמת מבני הקבע, אליהם יועברו בזמן הקרוב. 'הפעילות לאחר העבודה רבה ומגוונת, כך חגי, חברת גרעין 'ישורות עולמים': 'ישנם ערבי ויקודים, שיעור בערבית, וכשהיה רב מגיע - היו גם שיעורים מסודרים'. עוסקים בניקוי וכשיפוץ. חלק מחברי ההיאחזות עובדים בקבוצת לביא השכנה, כהכשרה לקראת היותם מאזרחי הנקודה בעתיד. האחרים עוסקים בכניית המכנים החדשים, בצביעת המעודן, הקמת מיתקנים שונים וב'תכשיטיה'. אולם למרות כל העיסוקים והעבודות ישנה הרגשה ש'מפספסים' את פרק החקלאות בנח"ל.

'כנוסף ליחסים הטובים שרקמנו עם הנוף הדומם שמסביב' הוסיפה חגי, 'נוצרו גם קשרים טובים עם אחד משבטי הבדואים החי בסמוך אלינו. קשרים אלה גורמים לנו להכיר את הסביבה ולהפיג מעט את הרגשת הכידודת המתגנבת לא אחת ללב היושב במקום מרחק זה'. גם חברי הקיבוצים 'אומנים' את הגרעינים היושבים בהיאחזות - עלומים ולביא - עושים רכות להפגת הכידודת ולקירוב הלבבות. מדי שבוע יוצאות בנות ההיאחזות לאפות את עוגות השבת במטבחיה של קבוצת לביא, וילדי המשק מגיעים להיאחזות על מנת לטעום טעמן של עוגות אלו. מסדר בוקר בכל בוקר, גילוח, צחצוח נשק, ניקוי חדרים, קיפול שמיכות וכל הסיפור מסביב, מסדר מ"פ, מסדר מג"ד ומסדר מפקד הנח"ל. מסדר כתנות בכל יום. מסעות ואימוני ירי. 'אתם חיילים לכל דבר, גם אם אתם נוסעים על טרקטור', אומר המ"פ. שמירה בלילה כרגיל. וכאשר יצאה הגזירה מלפני 'רפול', על חבישת כובעים במחנות - איז לו לעובר על החוק. זמן מועט לאחר כואנו צמחה הגדר הראשונה, המקיפה את ההיאחזות. לאחריה צמחה גדר נוספת, ואחריה עוד גדר ועוד גדר ועוד גדר. בסך הכל קשה לומר שהר טורען נהנה בשבי הגדרות המכתרים אותו. ומי שעוד פחות מרוצים היו שכנינו מהכפרים שבבקעת בית נטופה, שמרחב השליטה של עדריהם על מורדות הטרורען צומצם במידה ניכרת. אבל הם נאלצו להבין - כאבותיהם בראשית המאה - שכאן באו יהודים להתיישב".

גידור השטחים נעשה כדי להבטיח שטח מרעה לעדר שישמש להיאחזות וליישוב בעתיד וגם כדי למנוע השתלטות הרועים הערבים על שטחים אלה. לשם כך ביקשה המחלקה להתיישבות ממינהל מקרקעי ישראל להחכיר לה שטח מרעה של כ-4360 דונם. לאחר קבלת השטח עבודת הגידור נמשכה כמרץ. "עיקר גאווה של אנשי בית רימון היא על ענף הבקר. בשלב הראשון העבודה קשה ומסובכת ויש צורך לגדר את כל שטח המרעה. בחודשים הראשונים לשהייתו במקום עסק המחזור הנוכחי בגידור השטח ההררי שהיקפו כ-22 ק"מ. העבודה היתה קשה

מכיוון שהשטח מלא סלעים המקשים על תקיעת היתדות. לפרוייקט כולו היקצו שמונה חודשים אך אנשי בית רימון הצליחו לסיימו בחמישה חודשים בלבד. ראשוני בני הבקר רועים כבר בשטח. העדר קטן, הציוד והמכלאות רעועים והסיוורים בשטח נעשים ברגל, בעוד שבכל שטחי הבקר בארץ הם מתבצעים מעל גבי סוסים".

התיכונים והבעיות עם הרועים הערבים לא איחרו לכוא כפי שכתב מרכז המשק של ההיאחזות לחבל הצפון של הסוכנות: "ביום שבת (5.3.78) הושחתו כ-200 מטר גדר מרעה בצלע הצפונית של שטח המרעה. התקשרתי מיד עם משטרת נצרת והודעתי להם על הנעשה והנזק. כן נתתי הוראה לאנשי ההיאחזות למנוע כניסת העדרים (הערבים) לשטח המגודר. ביום שלישי בבוקר הופיעו כ-6 מוכתרים ו-2 אנשים שהציגו עצמם כאנשי משרד החקלאות בנצרת (המטפלים בכפרים של המיעוטים). הסברתי להם שיש לי מפה מהסוכנות ולפי זה אני עובד". הוא סיים את מכתבו בבקשה לקבל ממנו הוראות בקשר להמשך העבודה. יחד עם זה הוא ציין, שהוא מקווה שלאחר שהעדר יגדל לפי המתוכנן ל-300 ראש תיפתר הבעיה של השליטה על שטחי המרעה.

בנוסף לעדר "צוות אחר של נח"לאים עוסק בנושא הנוי. לאחרונה נזרעו בשטחים שבעמק (בית נטופה) שמונים דונם אבטיחים בעל הניזון ממי גשמים בלבד. גם בעבודה קהילתית עוסקים בבית רימון. מדי בוקר יורדות בנות החן לבית-הספר הממלכתי-דתי בעפולה ומשמשות שם כממלאות מקום למורות החסרות. מה שמאפיין את בית רימון הוא ההווי הדתי. ריקודי עם מותרים אך לא במעורב. בשבת מקפידים על 'שלוש הסעודות'. מדי בוקר, מיד לאחר מסדר ההשכמה, מתכנסים כל הבנים לתפילת השחרית. שני ערבים בשבוע מוקדשים ללימוד גמרא ולשמיעת הרצאות מפי רבנים. וכינתיים משפצים וכונים, מייפים וצובעים וכשבעוד כשנה כשיתאזרח המקום, יוכלו להגיד שהנח"לאים שישבו במקום, היו באמת בסדר גמור".²

בישיבת המזכירות המורחבת של הקיבוץ הדתי, שהתקיימה בהיאחזות בית רימון ביולי 1978, נידון הנושא של איזרח המקום ונמסר דו"ח: "בהכשרה המיועדת לבית רימון הנמצא בקיבוץ לביא - 12 אנשים אליהם יצטרף גרעין מאנגליה. התנאים המשקיים בבית רימון שונים מאלו של הקבוצות הצעירות האחרות. רק 2000 דונם שלחין מתוכננים. המשק יצטרך להתבסס על תעשייה וחקלאות של בתי רשת וחממות".

בסיכום הדיון התקבלה הצעת המזכירות: "לאזרח את בית רימון בקיץ תשל"ט ולהטיל על המזכירות הפעילה ועל ועדת המשק לעשות את כל ההכנות לביצוע החלטה זו. איושה של בית רימון יתבסס על ההכשרה בלביא ועל גרעין כיסופים שדה אליהו שיופנה לשם בינואר 1979 כמשק יעד שלו".

טקס האיזרח התקיים כ-28 ביוני 1979 ונכחו בו כאלף איש מחברי הקיבוץ הדתי ככל הארץ. חברי בני עקיבא, אנשי צבא, נציגי מוסדות ואנשי היישובים השכנים כולל יישובים ערביים. שר הפנים יוסף בורג שהביא את כרכת הממשלה אמר:

"הממשלה שמחה על כל התנחלות ועל כל ההתיישבות המקדמת את בניית ארץ ישראל". מפקד הנח"ל אל"מ גבי מגל קבל את מסדר החיילים וראש האגף רפול שפר ציין, כי "בית רימון מחדשת את ההתיישבות בגליל התחתון".

בית רימון הפכה לקיבוץ ה-15 של הקיבוץ הדתי. כיום גרים במקום כ-60 איש - גרעין כיסופים (שהיה מיועד למגדל עוז) מונה 23 איש. חברי הגרעין השני הם כעיקר מח"לניקים (מתנדבי חו"ל) - אנגלים ואמריקנים ומספר ישראלים. ישנם כיום שבעה זוגות נשואים ושני ילדים - בן ובת. ילד נוסף בדרך.

בית רימון התפתחה ופרחה. אפשר לחוש באוויר המקום ששוב אין זו היאחזות צבאית אלא יישוב אזרחי. החדר שימש כמשרד המ"פ משמש כיום כ... מחסן בגדים. ובשכילי הקיבוץ דוחפות שתי אמהות צעירות את עגלות ילדיהן. בבית רימון אין עדיין ענפי עבודה רבים ומרבית חברי הקיבוץ יורדים יום יום לעבוד בקיבוץ לביא. על הרכס ממול, שטח של 200 דונם מטע אפרסקים ושיזפים ו-4300 דונם מרעה טבעי. עבודת הגידור נמשכת. שני אנשים רועים עם הבקר המונה כבר מאה ראש בלי עין הרע. הגיעו המכונות הראשונות לנגריית בית רימון שתהיה שלוחה של הנגרייה בלביא, אך עדיין ה'אין' מרובה בה מה'יש'. אבל החשוב ביותר ישנו - נכונות לעמוד בהצלחה באתגרים הקשים שעוד נכוננו לקיבוץ.¹

הערות:

1. במחנה נח"ל, אפריל 1977, עמ' 2; דבר, 8 במארס 1977; הצופה, 9 במארס 1977.
2. זרעים, מר חשון תשל"ח, עמ' ט'; שם, אלול תשל"ח, עמ' י'; במחנה נח"ל, יוני 1978, עמ' 8.
3. הצופה, 29 ביוני 1979; זרעים אלול תשל"ט; הארץ, 29 ביוני 1979, עמ' 12.

פרסומים נוספים:

- במחנה נח"ל, פברואר 1977; שם, מארס 1978; שם, יולי 1979; מעריב, 6 בדצמבר 1976.
- הגרעין שעלה להיאחזות שובה עלומים בני-עקיבא לקיבוץ עלומים; הגרעינים שקיבלו הכשרתם: ישורון עלומים בנ"ע, גליל צופים דתיים ללביא, כיסופים כפר עציון בנ"ע, רימון צופים דתיים לבית-רימון, אריאל בנ"ע ליכנה, כיסופים בנ"ע לכארות יצחק, כיסופים בנ"ע לסעד, אריאל הנוה"ע הדתי ליכנה. הגרעין המאזרח: כיסופים-שרה אליהו בני עקיבא.

ברכה

המאחז הוקם ב-6 באוקטובר 1982 על השלוחה הדרומית של הר גריזים ליד שכם בשומרון. אחר כך ב-8 באפריל 1983 על-ידי תנועת "אמנה" - גוש אמונים, כיישוב קהילתי.

בישיבת הוועדה להתיישבות, המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית, שהתקיימה בסתיו 1981, נדונה תוכנית פריסת הנח"ל בשנת תשמ"ב. התוכנית כללה פריסת מאחזי נח"ל ביהודה, שומרון ובקעת הירדן, בהתאם להנחיית שר הבטחון א. שרון למערכת הבטחון להקים מאחזים על חשבון תקציב הבטחון. המאחזים תוכננו באתרים המיועדים כעתיד להתיישבות, במגמה להפוך מאחזים זמניים אלה, בשנים הקרובות, ליישובי קבע. ברשימת הנקודות שסומנו נכלל מאחז הנח"ל - גריזים.

בראשית נובמבר אותה השנה, התקיים בלשכת הרמטכ"ל דיון בהשתתפות: נציגי האגפים השונים של המטכ"ל, משרד הבטחון ונציגי מחלקת ההתיישבות, על הפרטים ודרכי הביצוע של התוכנית הזו. בין היתר הוחלט לאייש את המאחזים המתוכננים בגרעינים לא גדולים - כ-25 נח"לאים (גברים), שזהו המספר המינימלי הדרוש לצורכי הבטחון וההגנה על הנקודה; אליהם יצטרפו כמובן חברות הגרעין. כמו כן הוחלט שמחנה המאחז, שכאמור יבנה על-ידי ועל חשבון מערכת הבטחון, יהיה קטן מזה הנהוג לגבי היאחזויות הנח"ל הרגילות. העלייה למאחז, על גבעה כקילומטר וחצי דרומית לקריה השומרונית שעל הר גריזים, היתה מתוכננת לראשית אפריל 1982. הוחלט לקרוא למאחז "ברכה" ולא גריזים למנוע כפילות לשם ההר ומתוך כבוד למקום המקודש לשומרונים.

ראש אגף הנער והנח"ל דאז, רפול שפר, שהיה סבור שמוטב לא להעלות גרעין נח"ל לאזור שאינו מקובל על התנועות ההתיישבותיות הגדולות, פנה כפרברואר 1982 למזכיר ישיבות ה"הסדר" בהצעה להקים במאחז ישיבה. הכוונה היתה שהמקום יאוש על-ידי תלמידי הישיבה העושים חלק מתקופת שירות החובה שלהם בצה"ל כתנאי שירות ללא תשלום (של"ת). מזכיר הישיבות קיבל הצעתו, אך התוכנית לא יצאה לפועל.

הקמת המאחז נדחתה בגלל עיכובים שונים שנבעו מקשיים כפריצת הדרך ופרוץ מלחמת לבנון. רק בחמישה באוקטובר 1982 עלו חברי גרעין עילם (הגברים בלבד) כחלוץ למאחז. חברות הגרעין הצטרפו בסוף אותו החודש, לאחר שהושלמו הקמת השירותים וסידורי המים החמים. המאחז תוגבר על-ידי מספר חברי גרעין עוליים מצרפת.

טקס צבאי צנוע, לציון העלייה למאחז, התקיים ב-18 בנובמבר 1982 בהשתתפות עוזר שר הבטחון אורי בר-און.¹

בתקופה הראשונה עסקו הנח"לאים בסיוע בעבודות הבנייה ובפיתוח גינות הנר והחצר של המאחז. במקביל, החל הממשל הצבאי לאתר שטח של כ-20 דונם

אדמות מדינה או אדמות נפקדים הניתנים לעיבוד על-ידי הנח"לאים. בסוף דצמבר קיבל המאחז לרשותו לעיבוד שטח קטן של כ-3 דונם. הנח"לאים החלו בסיקול השטח והכשרתו לעיבוד והקימו פינת חי; כך מתאר מפקד המאחז בעלון המאחז את התקופה הראשונה: "הגענו הנה באחד מאותם הימים המעוננים, המכסים את ברכה, ימים שבהם הרוח מנשבת בעוצמה היכולה להעיף חיילים למחור להיאחזות. מלבד כמה מבנים שהוקמו כחופזה ושטח מעובד למחצה, כלום לא היה. כך חשבתי לעצמי: חלוציות היא להקים, להפריח מבראשית עד ליישוב ירוק ופורח. אך בחיי יום יום טפחו על פנינו הרוחות, הקור והשלג ושאר איתני הטבע. חקלאות ונוי בפירוש כלתי-אפשריים בטמפרטורה זו שאפילו האבנים רועדות מקור".

זמן קצר לאחר עליית הנח"ל למאחז החלו הדיונים על איזרוח המקום, בין היתר בגלל הלחץ של מועצת יש"ע. משרד השיכון החל להקים מבנים נוספים, ליד המחנה הקטן של המאחז, עבור משפחות מתיישבי הקבע. עבודות הבנייה ונהמת הדחפורים, הפריעו לשיגרת החיים של הנח"לאים. אלה הרגישו עצמם כמחנה מעבר, דבר שפגע בהתלהבותם כחלוצים ראשונים, המקימים יישוב.

טקס איזרוח ממלכתי נערך ביום העצמאות תשמ"ג - 18 באפריל 1983. כמקובל, היה הנח"ל אחראי על ביצוע הטקס הצבאי שכלל מסדר, פקודת היום של מפקד הנח"ל, ברכת ראש האגף ומסירת דגל המאחז למתיישבים האזרחים, ועל עצרת הברכות שלאחר הטקס הצבאי הופקדה המועצה האזורית שומרון. הטקס לווה באירועים מצערים של הפגנה והתכתשויות. "מסביב לבמת הטקס עמדו למעלה מאלף מתנחלים מהשומרון ותומכי גוש אמונים, שבאו להזדהות ולשמוח עם המאזרחים. מולם ולאורך כל הדרך העולה מהכביש הראשי למאחז התרכזו כמה אלפים מתומכי "שלום עכשיו", שבאו למחות נגד הקמת יישוב יהודי בלב היישוב הערבי בשומרון בסמוך לשכם. הנח"לאים עמדו נדהמים וחסרי אונים מול הסערה שעמדה להתחולל."²

בגלל מזג האוויר הסוער ועל מנת למנוע התנגשות מסוכנת בין שני המחנות, בוטל הטקס הפומבי בחוץ ונערך טקס צנוע בחדר האוכל הקטן של המאחז, בהשתתפות שר הבינוי והשיכון דוד לוי, עוזר שר הבטחון אורי בר-און ויושב-ראש המועצה האזורית שומרון. מיד לאחריו, הוצאו הנח"לאים והנקודה עבר לאחריהם המלאה של המתיישבים החדשים.

הערות:

1. במחנה נח"ל, דצמבר 1982, עמ' 4.
2. במחנה נח"ל, מאי 1983 עמ' 18-19; דבר, הצופה וידיעות אחרונות, 19 באפריל 1983.

פרסומים נוספים:

נקודה, 17 במאי 1983.

גרעיני הנח"ל שעלו ושירתו בהיאחזות עד לאיזורחה: עילם - הנוער העובד והלומד הלאומי; גרעין עולים מקיבוץ מצרפת.

בתרונות

המאחז הוקם כ-25 ביולי 1983 בעמק הירדן מדרום למושב שדמות מחולה. תחילה נקרא ברוש על-שם מוצב צה"ל. באוגוסט 1992 עזב הנח"ל את המחנה והוא חזר להיות מחנה של צה"ל.

המאחז הוקם בהחלטת אורי בר-און במחנה צכאי ירדני שהפך לאחר מלחמת ששת-הימים לשטח אימנים לצה"ל עם ההחלטה על הקמת המאחז, הרסו חלק מהמבנים ושיפצו את המכנה הגדול והמרכזי לשיכון הנח"לאים שבמאחז (תמוהה בעיני החלטת אורי בר-און להקים במקום מאחז באזור שהיו בו היאחזויות יישובים רבים ולמעשה האדמות היו מעובדות על-ידי יישובים אלה. בדעבד מסתבר שזו היתה החלטה שגויה מאחר שהמקום היה מחנה צבאי ולאחר שעברו בו קרוב לעשרים גרעיני נח"ל הוא חזר להיות מחנה צכאי).

התכנון הראשון היה שגרעין "קרון" המיועד לקיבוץ שדה בוקר יעלה למקום, לפרק ההיאחזות (מאחר שהמאחז קיבל סיוע משקי מהסוכנות).

ב-31 באוגוסט 1983 ביקר במקום אורי בר-און עם נציגי המוסדות המיישבים וסיכם: "קו המים ומזגנים על-ידי משרד הבטחון, תעסוקה חקלאית, כלי עבודה ואמצעים על-ידי המועצה האזורית בקעת הירדן והחטיבה להתיישבות. טיפול בהבאת שלוחה של מפעל למקום בטיפול מרכזי אילת מהמרכז החקלאי".

ב-13 במארס 1984 התקיים טקס משותף של העלייה לקרקע בהיאחזות מול נבו, בהשתתפות תא"ל אמנון אשכול, מפקד הנח"ל, לוי מן ראש האגף ונציגי התנועות. ב-22 במאי 1985 ביקר במקום קצין היאחזויות ודיווח: "מצבה: גרעינים צוק וכיסופים 24 בנים, 31 בנות 9 אנשי סגל. עד סוף החודש יעבדו הנח"לאים כמושב שדמות מחולה בקטיף הרימונים. 6 חיילים/ות יעבדו בקיבוץ מעוז חיים בענפים יצרניים. ההיאחזות קיבלה שטח בן 60 דונם בצמוד להיאחזות".

מוסיף נציג מחלקת ההכשרות של התק"ם מנשה פולק: "תחילת הפרק לשני הגרעינים היתה צולעת, בכל גרעין לחוד וכיחוד. הגרעינים באו עם מוטיבציה גבוהה, אך מחמת שגיונותיו של המ"פ נפגמה המוטיבציה עד כדי חוסר איכפתיות גמורה. ההיאחזות סבלה מליווי משקי חלש מאוד עד כדי יצירת אבטלה סמויה. לעומת זאת, הליווי החברתי (אלכס) היה מעולה. היו בעיות עם הקשר בין גרעין כיסופים למשק היעד (מצר). מפעל החביות יעסיק 6 חיילים/ות. הפיקוד יבדוק העברת מכונת תפירה נוספת למתפרה. חיילי היאחזות עובדים בשטח (14,000 דונם). בגאון הירדן עובדים 11 חיילים.

"לצד ענף החביות הנצחי וענף הכובות הוקם גם ענף מתפרה, שעיקרו יצור שרואלים. תחילה ברוחם ובנמרוד ואחר-כך גם בכרוש. הבנות מתלהבות מתוצרת עצמן עד כדי כך שהן רוכשות אותה בעצמן. הכל - כבר בעיר ובכית ההורים, החברים והחברות. אין פלא, כשהמחיר הוא 12 שקלים ליחידה, ברור שיחטפו והעסקים פורחים".¹

הערות:

1. במחנה נח"ל, יולי 1986, עמ' 18.

o

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, מאי 1984, עמ' 44; אוגוסט 1984, עמ' 4; ינואר 1985, עמ' 32; אוגוסט 1985, עמ' 4; ינואר 1986, עמ' 4; ינואר 1991, עמ' 16.
הגרעין שעלה למאחז: שגב צופים לאשרות יעקב מאוחד.
הגרעינים שקיבלו הכשרתם: דמעה הנוע"ל לאפיק, אורן הנוה"ע החטיבה המקצועית לבית-אורן, דרור הנוה"ע החטיבה המקצועית לגבר-עם, צוקים הצופים לקדרים, כיסופים המתיישב הצעיר למיצר, לוטם הצופים לגלעד, עידן המתיישב הצעיר לתל-יוסף, תומר הנוע"ל לכפר-רופין, נולד הנוע"ל לבית-אורן. גרעיני בני עקיבא: אבינדב למלכישוע, שגיא לרמת-מגשימים, ברוך לשדה אליהו, גבע לטירת צבי, זוהר הנוה"ע הדתי לעין צורים, יסעור לכנרת, אחר לנווה-אור, ליעד לגלעד.

גבעות

הוקמה ב-25 ביולי 1984 בהר יהודה, כ-4 ק"מ מצפון לכפר עציון. השם מקראי. תחילה נקרא אנחיל.

בדיון שהתקיים ב-3 ביוני 1982 בהשתתפות יהודה דקל, מנהל המחלקה להתיישבות של הסוכנות, עוזר שר הבטחון להתיישבות אורי בר-און, ראש האגף ומפקד הנח"ל סוכס בנושא אנחיל: "על מנת לשמור על אדמות המדינה ולמנוע חדירות ופלישות לשטח, יש לזרז הקמת היאחזות בתכנון שדה ולהכשיר מידית שטח לחלוץ - נח"ל בשטח. כינוי ההיאחזות על-ידי החטיבה להתיישבות, אולם עקב קשיים תקציביים [ההיאחזות לא היתה מתוכננת בתקציב], יבדוק עוזר שר הבטחון האפשרות לאשר מבנים יבילים. כן סוכס לבקשת יהודה דקל, כי אנחיל יהיה במעמד של מאחז נח"ל [עם סיוע משקי] והחל מתקציב 84-1983, יתוקצב כהיאחזות לכל דבר. הוטל על אריה מאיר לגרום מידית לסימון ומדידת השטח באמצעות קמ"ט אפוטרופוס (לנכסי נפקדים) כמקובל".

למרות הדחיפות שראו המוסדות המיישבים בהקמת אנחיל, הקמתה החלה במאי 1983 והנח"ל עלה למקום ביולי 1984. בהיאחזות, שני גרעינים שחף למלכישוע מתנועת בני עקיבא, ורעות לקיבוץ עין צורים, השייך לגורר העובד הדתי. מסתבר,

שהשילוב בין שני הגרעינים קצת קשה. נציג בני עקיבא מאיץ בגרעין שחף ליטול יחמה ואחריות ולהיות הכוח המוביל בהיאחזות. חברי ההיאחזות, יש לציין, קמים רבע שעה לפני כל הנח"ל, כדי להספיק לתפילת בוקר. לוח הזמנים לוחץ יותר, כתוצאה מהזמן הדרוש לדת, אומר המ"פ אריה, החובש כיפה סרוגה על ראשו המתולתל. בדרך כלל, נהנים כאן החיילים במשמעת טובה יותר, בזכות החינוך הדתי. "זכינו בפרס הסוכה הנאה"; הוא מפרט את ענפי המשק של גבעות: "צוות גינון, מפעל חביות, פינת חי. שלוחה של מפעל מעין צורים המייצר ברוי קיטור וגו'; עבודות חוץ במשקי האזור, מתפרה ולעתיד הקרוב גם חקלאות".

הקשר של גבעות עם היישובים הדתיים באזור מצוין. הם מלווים על-ידי קיבוץ כפר עציון ומשתתפים בחיי התרבות שלו. אחד הדברים המייחדים היאחזות דתית, הם היחסים בין בנים לבנות. עירית שכטר, המ"כית, מגינה על טוהר המידות של בנות ההיאחזות "יש חברויות, אך הן נפסקות במסדר השינה", היא אומרת. עירית טוענת, שאצל החיילים הדתיים ישנן אמות מוסר גבוהות, המתבטאות בצניעות.

טקס העלייה על הקרקע התקיים ב-12 בנובמבר 1984. נוכח בטקס השור יוסף בורג שאמר: "כל רצוננו הוא לבנות ולא להרוס, להגן ולא להרוג. פנינו לשלום והלוואי ויבינו זאת אויבינו". מפקד הנח"ל, תא"ל יורם גלברע, ראש אגף הנוער והנח"ל, מר לוי מן והרב הפיקודי, רס"ן שלמה טובול, נכחו גם הם בטקס וכירכו את הנח"ל וחייליו.

בחודש אוגוסט 1985 ביקר בהיאחזות קצין ההיאחזויות ודיווח: "בהיאחזות הגרעינים שחף ורעות - 36 בנים ו-35 בנות, אנשי סגל 9. עבודות חוץ: יתבצעו בקיבוץ ראש צורים על-ידי כ-15 חיילים/ות מדי יום בעבודות יצרניות. העבודות יתבצעו בהופעה צבאית מלאה. מפעל חביות: יעסיק כ-5 חיילים. מפעל ח"ן יעסיק כ-3 חיילות. גן ירק: בן 10 דונם, יעסיק כ-3 חיילים/ות. דיר: יעסיק כ-3 חיילים/ות. שלוחה של 'ערצם': תעסיק כ-3 חיילים. גידור - עד סוף אוקטובר על ההיאחזות לגמור את גידור אדמות המדינה, כמו כן יש לערוך סיורים באדמות אלה אחת לשבוע".

כדו"ח מה-15 בספטמבר 1986 הוא כתב: "מצבת כוח אדם": גרעין על"ה לאלוני הבשן, גרעין אורות לחפץ חיים, גרעין צופית לבית רימון סה"כ 33 בנים ו-21 בנות. גרעין על"ה: חסרי מכנה משותף. בנים - קבוצה מקרית, אווירה אפסית. מקשרים לא מגיעים באופן סדיר. גרעין אורות: בנים בלבד, קשר חזק למשק היעד. רמה לא גבוהה. גרעין צופית: הרוח החיה, גרעין דומיננטי; מקשר למשק היעד קבוצה, מעורה כמה שנעשה.

תרבות: הוועדה מתפקדת יפה מאוד. ימי עיון מתוכננים; התעברו שתי הרצאות. מתוכננות הרצאות נוספות. סקירה שבועית נעשית על-ידי אחד החיילים/ות. סקירה משקית: מפעל חביות מעסיק 4-5 חיילים. מפעל ח"ן - ייצור בזכות 3-4 בנות. נגרייה מעסיקה חיילת אחת. גן ירק - עם הגידולים של המחזור שעבר; מכינים את השטחים כ-80 דונם לגידולי חיסה וירקות.

תע"מ: פתיחת ציר כל בוקר, מחסומים, סיור אדמות מדינה פעם בשבועיים. סיור בדהריה + מחסום פעם בחודש".

במחזור אוגוסט 87-ינואר 88, היו הגרעינים דותן וידיד שרצו, וכרוב המקרים אף הצליחו, לעבוד ולפתח את ההיאחזות בצורה יפה, הנהגה עצמית וניהול על-ידי בעלי תפקידים בכל התחומים הן המשקי והן החברתי.

בחוכרת סיכום מחזור פ"ט - 1989: "גרעינים: אלון, ועצמאות בני עקיבא למושב אלוני הבשן ולעין צורים. מדרוך חברתי רפי אילן (עין צורים), מדרוך משקי דובי פוגלמן (קיבוץ לביא). גרעין סייפן הצופים הדתיים לקיבוץ סעד. ענפים יצרניים: גן ירק 12 דונם - עובד בן אחד, מפעל חביות 4 בנים/ות, לול 1 - בן, לפידים - 1 בן, דיר - 1 בן, נוי וחממה 2 בנות, קבוצת בנייה - 3 בנים, חן - 3 בנות. עבודות חוץ - 11 בנים ו-12 בנות. עבודות בטחון - 12 בנים, 4 בנות. פעילות חברתית: המזכירות התאספה באופן קבוע אחת לשבוע והיתה אחראית לתפקודה השוטף של ההיאחזות והיתה גם אחראית על מערכת האזהרה והענישה בהיאחזות. ועדת דת: פעלה באופן שוטף ודאגה שהתפילות תתקיימנה בזמן ושכלל ארוחה כשבת יאמר דבר תורה. כן דאגה לקיום שיעור שבועי עם גודי ספיר תלמיד ישיבת הגוש, ולשיעור גמרא עם המ"פ.

ועדת תרבות: הפעילות היתה מגוונת מאוד ורבה וכללה ערבי תרבות, ימי עיון, הצגות, מורשת קרב, הרצאות, סרטים, סיורים, טיולים, שיעורי לימוד וכד'. ועדת יציאות: הוועדה והמ"פ מחליטים ביחד אם לאשר את החופשות המיוחדות. ועדת משק: כללה את כל ראשי הענפים + סדרן העבודה, מרכז המשק והמ"פ. התנדבויות: גרעין אלון בבית האבות "בית האלה" בטיפוח הנוי. גרעין עצמאות לקחו על עצמם שיפור המראה של המוסד למפגרים 'בית תקוה'. ההיאחזות כולה נרתמה לשמח את בית האבות "בית האלה", בפורים וביום העצמאות. שמונה חבריה התנדבו לעזור בלימודים ובחונכות של שני ילדים כל אחד בבית-הספר של המועצה בגוש עציון. נושא ההתנדבות בעזרה לזולת פעל בצורה יפה מאוד והביא קורת רוח רבה לכל הצדדים".

בדו"ח מיוני 1991 נכתב: "מצב כוח אדם - גרעין 'אליאב' - נועד דתי עובד, רוב חברי הגרעין אינם דתיים. הגרעין מגובש ובעל מוטיבציה גבוהה, הקשר עם משק היעד - טירת צבי יותר חזק מצד הבנות. גרעין 'תומר' גרעין תורני מחזור צ"ד. הבנים לומדים בישיבה והבנות במדרשה בעין הנצי"ב. הגרעין אינו מגובש מבחינה חברתית. הקשר עם משק היעד טוב מאוד. גרעין 'בר' הבנים הגיעו מהחטיבה. קשר עם משק היעד טוב.

תחום משקי: מפעל בגטייה. המוצרים שיאפו יהיו: עוגיות מלוחות, קרואסונים וחלות מתוקות לשבת, השיווק העיקרי יתבצע בסופי השבוע ליישובי גוש עציון. תכנון ימי העבודה בנוי על כ-10 חיילים בכל יום. ההכנסות הצפויות לחודש מסתכמות בכ-8000 ש"ח. פרויקטים: שערים: בימים אלה מסתיים ביצוע מכרז

של יישובי גוש עצינן. ההיאחזות זכתה במכרז לכניית שערים עבור יחידת צה"ל. הרווח הצפוי כ-29,000 ש"ח.

דיר: עקב משבר ענף - התמותה גדולה, בהיעדר מרעה, ההיאחזות נאלצת לקנות אוכל מוכן, דבר הכרוך בהוצאות גדולות והעתיד של הדיר לא ברור. עברו למעלה משמונה שנים מיום הקמת ההיאחזות ולא הורגשה כל התקדמות ממשית בפיתוח ענפי משק ואין מדברים על איזרוח. במחנה נח"ל (ינואר 1990, עמ' 16) התפרסמה אומנם ידיעה "ההחלטה על איזרוח גבעות בקרוב", אך לא היה לזה המשך מעשי.

הערות:

1. במחנה נח"ל, דצמבר 1984, ע"ע 11, 31; זרעים, כסלו-טבת תשמ"ה, עמ' 12.

פרסום נוסף:

הגרעינים שעלו להיאחזות: שחף בני עקיבא למכישוע, ורעות הנוה"ע הדתי לראש צורים.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: בני-עקיבא: דע-אל לנצרים, גאי לבית-רימון, צוריאל למכישוע, סער לעלומים, אלון לאלוני-הבשן, חיטל לרמת-מגשימים, אליאב וגבע לטירת-צבי, תומר לעין-הנציב, צורים לראש-צורים, צוחר למגדל-עוז, עצמאות לעין-צורים. הנוה"ע הדתי: להבים לבארות-יצחק, מעגל למעלה-הגלבוע, אליאב לטירת-צבי. צופים דתיים: צופית לבית-רימון, דותן ליבנה, סייפן לסעד, אורות לאלונים. עזרא, לחפץ-חיים.

גדיד

הוקמה ב-2 ביולי 1980 כ-2 ק"מ צפונית-מערבית לח'אן יונס. תחילה נקראה קטיף ד'. השם סמלי: גדידה - קטיף תמרים. אדריחה: ב-18 באפריל 1984 כמושב המשתיך לתנועת הפועל המזרחי. במקום גם ישיבה שהועברה מימית. באפריל 1979 הינחה סגן שר הבטחון מרדכי צפורי את היחידה לבטחון לאומי שבמשרד הבטחון להכין תוכנית מאחזי נח"ל וכיניהם הקמת קטיף ד' בדרום חבל עזה "בגלל הצורך המדיני להיאחז בחבל עזה". בוועדה להתיישבות, המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית, הוחלט ב-30 באפריל 1979 על הקמת מאחז נח"ל בקטיף ד'.

הפרוגרמה להקמת מבנים להיאחזות, שישמשו מוקד למושב המתוכנן, שהוגשה ב-19 ביולי 1979 על-ידי חבל ימית, כוללת הקמת מגורים ל-80 חיילים וסגל, מפקדה, אפסנאות ונשקיה, שירותים, מרפאה, חדר-אוכל ומטבח, מועדון/בית-כנסת.

באוגוסט העביר משרד הכטחון לחטיבה להתיישבות תקציב "להכשרת האתר תוך שבועיים". ב-3 בספטמבר פנה אריה מאיר מהחטיבה להתיישבות, לנציגו בחבל ימית וביקש ממנו לתכנן תעסוקה לחיילי הנח"ל שתהיה צמודה להיאחזות. בדצמבר אישר קצין מטה בממשל הצבאי "להעביר לרשות ההסתדרות הציונית החטיבה להתיישבות, 12 דונם אדמות מדינה בסמוך להיאחזות, עבור גן ירק. ב-4 בספטמבר 1980 התקיים טקס פומבי של העלייה לקרקע בו השתתפו ראש אגף הנוער והנח"ל רפאל שפר והמפקד החדש של הנח"ל אל"מ אמנון אשכול וכן מתמנים רבים וכיניהם הורים. סגן שר הכטחון, מרדכי צפורי, שהיה אורח כבוד בעלייה לקרקע, כירך את הגרעינים 'רוח' ו'שובל' היושבים במקום. וציין, כי 'חבל עזה, יהודה ושומרון והגולן אינן סיני, ובאזורים אלה לא יהיו היישובים היהודיים נושא למיקוח'.

ב-7 באוקטובר 1980 סיירו נציגי הנח"ל וההתיישבות במקום וכתבו בדו"ח: "מרצפות יגיעו להיאחזות תוך 10 ימים לריצוף שבילים ומגרש כדורסל, אושרה התקנת 4 דודי שמש למקלחות. חיבור ההיאחזות לרשת החשמל הארצית יבוצע בקרוב. טרם החמן טלפון. ההיאחזות קיבלה כד לתפירת וילנות. המדריך מישל דיווח, שהחלו לקטוף ולשווק חצילים. המדריך יורם דיווח שהמצב החברתי בהיאחזות איננו טוב".

קצינת חברה וגרעינים שביקרה בהיאחזות נפגשה עם נציגי גרעין עיבל לגרופית, נציגי גרעין קידר לחצרים ועם מלווים משקיים מחצרים. "גרעין עיבל טענו שהקשר של הגרעין לקיבוץ גרופית טוב והבעיה העיקרית היא המיקום הגיאוגרפי של הקיבוץ. הועלה הרעיון לאפשר לאלה שרוצים לנסוע, ביציאת שבת, לגרופית, לצאת ביום חמישי אחר הצהריים, על מנת להגיע בערב הביתה ובבוקר יום שישי מוקדם להגיע לטיסה לאילת. גרעין קידר צייר מצב שבו יש פער גדול בין שני הגרעינים. לדעתם גרעין עיבל לא משתתף בפעילות השוטפת. גרעין קידר, גרעין של הצופים לחצרים, מנה כ-24 חברים, רובם מדימונה ו'נספחים' מירושלים, רחובות וחיפה. חל שיפור במצב החברתי בגרעין מתחילת ההיאחזות עד עתה, אך עדיין ניתן לאמר שהגרעין לא מגובש, לא מסוגל להגיע להחלטות ולבצען. את השל"ת הקצר יעשה הגרעין בקיבוץ חצרים. הגרעין הרגיש שהוא לא חשוב במיוחד לקיבוץ, והקיבוץ לא עשה הרבה לשינוי ההרגשה. לאחרונה מגלים החברה אדישות וחוסר רצון לעשות מעבר למינימום הנדרש בהיאחזות".

בדו"ח של סגן מפקד הנח"ל מספטמבר 1981 נכתב: "מצבה: גרעין חציר לכפר רופין, גרעין נטיף לקיבוץ משמרות סה"כ 35 בנים. תעסוקה משקית - גן-ירק 15 ד' - 2-3 בנים ובנות. מפעל (פל-קר) - 5 בנים ובנות. מפעל (סקופוס) לא פועל באופן סדיר אלא כשחסרה עבודה. תעסוקה מבצעית - סיור 5 חיילים + מ"כ. בונקר - 2 בנות. הגרעינים מסתדרים ביניהם די טוב. חל שיפור ניכר בכל התחומים". ב-2 בפברואר 1982 הודיע יהודה דקל, מנכ"ל חטיבת ההתיישבות, לראש האגף רפאל שפר כי: "היאחזות נח"ל גיד נמצאת במרכז של אתר הבנייה של המרכז האזורי

דקלים של יישובי גוש קטיף. בשטח כבר מתבצעות עבודות העפר להקמת היישוב. בכך השלימה היאחזות הנח"ל את תפקידה במקום זה ובכוונתנו למסור מבנה לשימוש המועצה האזורית חבל עזה". בסוף מארס 1982 הוציאה לשכת סגן הרמטכ"ל הוראה לכל הגורמים שהנח"ל יפנה את היאחזות גדיד עד תאריך 18 באפריל.

ב-6 באפריל 1982 הודעתי לראש האגף רפאל שפר על לוח הזמנים הסופי להעברה מגדיד לניסנית: כאותו יום עליית החלוץ; 11-15 באפריל העברת כל ההיאחזות; 18 באפריל - מסירת גדיד לישיבה. בזה תם סיפורה של גדיד והחל סיפורה של ניסנית.

הערה:

1. במחנה נח"ל, אוקטובר 1980, עמ' 29; דבר, 5.9.80, עמ' 4.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, יוני 1980, עמ' 14; שם, נובמבר 1980, עמ' 10. הגרעינים שעלו להיאחזות: אשרה נוע"ל לארז, רוח ושובל. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: עיבל הנוע"ל לגרופית, קידר הצופים לחצרים, חצור הנוע"ל לכפר רופין, נטיף הנוע"ל למשמרות, יותם המכבי הצעיר למעוז חיים, תפנית הצופים לניר עם.

נח"ל גולן

הוקמה ב-15 בדצמבר 1967 סמוך לקו הפסקת-האש עם סוריה ברמת הגולן, ליד הכפרים הנטושים ג'יבין ואל-מא על שפת ערוץ ואדי רוקד. אוזרה ב-8 במאי 1972 על-ידי איחוד הקבוצות והקיבוצים ונקראה קיבוץ אפיק, שהוקם בקירבת הכפר הערבי הנטוש פיק.

היאחזות זו היתה השלישית שהוקמה לאחר מלחמת ששת-הימים בשטחים המוחזקים. היא כלולה בטבלת תכנון יישובים והיאחזויות שפירסמה מחלקת ההתיישבות והגמ"ר במטכ"ל ב-18 בספטמבר 1967 בשם ג'יבין. במכתב של עוזר ראש אג"ם מה-10 באוקטובר 1967 יש סיכום על הקמת 12 היאחזויות נח"ל, ביניהן נח"ל גולן.

בהתאם למכתב סגן מפקד הנח"ל צבי לכנון מה-10 בנובמבר 1967, עלה החלוץ למקום ב-27 בנובמבר 1967. הכוח העיקרי הגיע למקום במחצית חודש דצמבר. כמו לגבי יתר ההיאחזויות הראשונות לא ניתן פרסום לעלייה אף לא ב"מחנה נח"ל". הפרסום הראשון היה ב"איגרת לחברים": "בימים אלה עלו הגרעינים המיועדים להיאחזות ג'יבין, אשר ברמת הגולן. את המחזור הראשון יהיו חברי גרעין הנוע"ל 'דולב', המיועד להשלמת מעיין כרוך, ואתם - גרעין בני מושבים, המיועד לחצבה. במקום הותקנו מבנים טרומיים המותאמים לחדרי מגורים, חדר-

אוכל, מועדון וכו'. ההיאחזות היא בטיפול מלא של 'האיחוד'. לעזרת ההיאחזות גוים החבר פנחס איבגדורי מקבוצת כנרת".

על הימים הראשונים כתב איבגדורי: "לפני שהגענו הנה, היה זיכוח לאיזה זרם התיישבותי יהיה שייך היישוב, כשיתאזרת, ובהתאם לכך על אחריות מי תהיה ההיאחזות. בסוף הוחלט שהיישוב ישתייך לאיחוד הקבוצות והקיבוצים. הגענו הנה קרוב ל-20 איש. הציוד הראשוני למטבח ולמגורים הגיע יחד אתנו, באותו יום. מיד עם כוואנו ניגשנו לפירוק האוטומובילים ולסידור הדברים ההכרחיים. הכל היה חדש, ראשוני, ונעשה מתוך התלהבות".

לאה ואודי, ממזכירות גרעין "דולב", מספרים: "על ההרגשה הנפלאה של הראשוניות, היה זה מעמד בל יישכח, בייחוד בעת הנפת הדגל-כפעם הראשונה, בנר שני של חנוכה (27.12.67), בנוכחות נציגים מעמק הירדן, פיקוד הנח"ל ומחלקת ההתיישבות של הסוכנות. שרנו 'התקוה' ולא יכולנו לשיר מהתרגשות. וגם הדלקנו חנוכייה ענקית מול עיניהם של הסורים, שיתפקעו".

ומוסיף מפקד ההיאחזות, שמעון, בן גבע, הנמצא כאן כמגויס במסגרת שנת שירות שלישית: "ההיאחזות הוקמה מסיבות בטחוניות. לפני שכאנו הנה היו כמה חדירות והיתקלויות. עכשיו שורר כאן שקט. אך יש גם עתיד משקי-חקלאי למקום הזה. לרשות הנקודה עומד שטח של 2000 דונם פלחה, ובתוכנית 1500 ד' סורוגם, 200 ד' כותנה (בעל), קטניות, אבטיחים, 35 ד' שלחין לגן ירק, וגם ענפי חי: בקר לבשר, צאן ולול. מבחינה צבאית, אין בעיות עם החברה. יש משמעת, יש נכונות לעשות הכל. ההרגשה מצוינת, הנוף נהדר והאוכל טוב".

אשר ליחסים בין שני הגרעינים מספרת לאה: "בהתחלה חששנו איך נחיה אתם. הם שונים מאתנו בזה שהם גרעין של תנועת המושבים, אך לא היו כל בעיות. אנו עובדים ביחד, עוסקים בפעילות תרבותית ביחד ואפילו גרים ביחד". סיכומו של איבגדורי לאחר שהייה של כחמישה חודשים במקום, ורוד פחות: "התוכניות בהתחלה היו נרחבות אך הן צומצמו בהדרגה ובחלקן אף בוטלו. למשל, תיכננו גן ירק בן 30 דונם בהשקיה, אך זה בוטל מסיבות שונות. שטחי הפלחה לתבואות קיץ צומצמו בהרבה. כן מתעכבת בנייתם של סככת המכוניות והמחסנים. דיר הצאן נמצא עדיין בחיתוליו. הלול הקטן מתעכב. עבר עלינו חורף קשה וקר (היה שלג), המחנה טובל כולו במים. המדרכות שסומנו במפה, עד היום לא גמורות. הנני עושה רק את צעדיו הראשונים. נשתלו פרחים ושיחים ראשונים. התחילו בהקמת המתבן, שיהיה זמנית לדיר ובעוד שבועיים שלושה נהיה בעלי עדר צאן מרינו בן 150 ראש. ולבסוף העיקר האנשים - חברי ההיאחזות. היה לי די קשה; אולי אין לי הסבלנות הדרושה. אולי אני מחמיר מדי, מכל מקום נראה לי שהחברים הצעירים (הנח"לאים) לא גילו התעניינות מיוחדת בענייני משק ועבודה, אם כי היו בודדים מסורים באמת, בלב ונפש, אך כציבור היתה זאת נקודה חלשה. ייתכן שכאשר אנשים יודעים מראש שהם באו למספר חודשים בלבד, יעבדו ולא יראו מפרי עמלם, קשה לדרוש מהם התעניינות. אולי גם תנאי המקום לא סייעו להתעניינות

משקית, כי החברים היו נתונים רובם ככולם בענייני בטחון וצבא. החיים החברתיים היו בסדר, הן מבחינה תרבותית והן כיחסי אנוש יום-יומיים.¹ אכן ההיאחזות סבלה מבעיות בטחון קשות. ב-20 בפברואר 1968 נורתה פצצת בזוקה לעבר מטבח ההיאחזות ומההתפרצות נפצעה קשה ומתה מפצציה דניאלה לוקאש, בת מושב בית יצחק, חברת גרעין המושבים. זו היתה התקפה ראשונה ובעקבותיה באו התקפות נוספות.

ביום רביעי 24 באפריל 1968 בגשם שוטף נערך אחרי הצהרים הטקס הרשמי של התנחלות היאחזות נח"ל גולן ברמת הגולן. הטקס נפתח במסדר נח"לאי המקום. מפקד הנח"ל, אל"מ צ. שמאלי, אמר בין היתר: "נחלצתם להיאחז ולהיות כאן, אולם בראשית צעדיכם קופדו חייה של חברתכם, החיילת דניאלה לוקאש ז"ל, בידי אורבים מרצחים". מזכירת איחוד הקבוצות והקיבוצים סנטה יוספטל הביאה את ברכת האיחוד, ועוזי פיינרמן בִּכְרָךְ בשם תנועת המושבים. "גלריית טיפוסים מעניינים בגרעין המח"ל. כולם בלי יוצא מן הכלל מגודלי זקנים ורובם בוגרי אוניברסיטאות, ביניהם זמר אופרה מקצועי, וגם סנדרה כהן ממנציסטר, חניכת תנועת 'צעיר ציון'. ב-5 ביוני 1967, בשעה 10 בבוקר, היה צריך מטוסה להמריא לארץ, אלא שבינתיים פרצה המלחמה וכל הטיסות התבטלו. ביום שישי, סמוך לסיום המלחמה, מגיעה סנדרה ארצה. והמסלול הישראלי שלה מתחיל: קיבוץ גבע, גיוס לנח"ל, טירונות, קיבוץ יפתח ונח"ל גולן. סנדרה השתלבה בחיי ההיאחזות. היא שומרת, עובדת, קוראת ואוהבת לרקוד. כאשר שאלו אותה אם היא תישאר בארץ, היא ענתה (כנעלכת) מה בכלל השאלה? ברור שאשאר".²

נח"ל גולן נכנסה לשיגרה רגילה של היאחזות. כל חצי שנה התחלפו הגרעינים. אך בשונה מהיאחזויות אחרות סבלה מהתקפות והפגזות רבות ועלתה לכותרות העיתונים. ההיאחזות משכה עיתונאים וצלמי טלוויזיה מכל העולם, אך הנח"לאים המשיכו בשיגרת החיים. הכנות תפרו דובונים למכירה והבנים קטפו חמניות. "על הדשא הירוק נוי מטופח מאוד שתי בנות קצרות מכנסים ושרוול. במרפסת אחד החדרים מתקן מישוהו מיטת ברזל. ובמזעזעז זמר (צרפתי) צורח מהפטיפון וחיילים משחקים שש-בש. עמיחי, סגן מפקד ההיאחזות, מחייך אלינו: 'באתם בשעה לא מעניינת: רוב ההתרחשויות הן בלילה, אז יוצאים לפעילות מבצעית. אתמול שוב הופגזנו בקטיושות'. מסתבר, כי יש הרבה עבודות לבצע, בשעות אלו של אחר הצהריים בשלהי קיץ. כבר גמרנו לקצור את 2,000 הדונם חיטה ושעורה. יש לסיים את קטיף העגבניות (35 ד') השום והבצל. כגן הירק נפתחו בפעם הראשונה ממטרות המשקות 100 דונם. זמן רב גוזלים בדיקת הדרכים ממיקוש ואימונים אחר הצהרים".³

באוקטובר 1969 הכין צוות המדריכים תוכנית משקית לשנת תש"ל (69-70), כפי שנהוג בכל משק. בהתאם לתוכנית זו יהיו במשק: לול - 40 מטילות, צאן - 160 רחלות מרינו. פלחה בעל - 2,400 דונם, גן בעל 62 דונם, גן ירק שלחין 42 דונם. מכונות: 3 טרקטורים, סנדר וגייס ארוך. לטיפול בענפים אלה, יחד עם עבודות סיקול והכשרה, יידרשו כ-5,500 ימי עבודה של נח"לאים בשנה. ההכנסות

הצפויות מהתוצרת כ-193,000 ל"י. הוצאות בסך 220,000 ל"י, סכום זה כולל הוצאות כלליות ושכר מדריכים, אך אינו כולל תמורה עבור עבודת הנח"לאים. ניתן ללמוד מתוכנית זו, שלמרות שהמשק של היאחזות זו היה באופן יחסי מפותח הרי ההכנסות לא כיסו את כל הוצאות הייצור (גירעון של 27,000 ל"י) ולא נתנו כל תמורה כספית לעבודת הנח"לאים. עם זאת יש חשיבות לפיתוח ענפי המשק בהיאחזות הזן כדי לתת ההכשרה חקלאית לנח"לאים והזן כדי לפתח ענפי משק ליישוב האזורי בעתיד.

כמכתבה מ-5 בינואר 1970 ליגאל אלון סגן ראש הממשלה, הודיעה סגנה יוספטל מזכירת ה"איחוד" כי המזכירות "עומדת לדון על איזורח 2 היאחזויות נח"ל בקיץ 1971. עדיפות ראשונה ניתן לנח"ל גולן. ברור שלשם האיזורח יצטרכו להקים את נקודת הקבע במקום המיועד, המרוחק מן ההיאחזות כמה קילומטרים. לפי קצב הבנייה ברמת הגולן לא תתאפשר ההעברה למקום הקבע בקיץ 1971, אלא אם יתחילו בבנייה באביב 1970. נמסר לנו שלא אושר תקציב לבנייה זו, לכן נבקש להעמיד את תוכנית האיזורח לדיון בוועדת השרים להתיישבות חדשה".

באפריל 1971 התחיל האיחוד לעשות את ההכנות המעשיות לאיזורח ההיאחזות. נקבעו הגרעינים שיאזורחו: האחד גרעין אתגר (ניר), שקיבל הכשרתו כקיבוץ אפיקים, הוצב להיאחזות להכרת המקום ולקשירת קשר ליישובו בעתיד; הגרעין השני ארגוב קיים טקס הכרזה חגיגי על הקמתו ועל ייעודו ההתיישבותי בגולן. כמו כן נקבע קיבוץ אילת-השחר כקיבוץ אומן לקיבוץ הצעיר שיקום במקום נח"ל גולן. הקיבוץ האומן החל לטפל בשני נושאים: גיוס גרעין שלישי והכנת תוכניות משקיות בתיאום עם המוסדות המיישבים.⁴

בדו"ח מיוחד ליום הנח"ל, החל כמקובל בחודש נובמבר, נכתב ב"במחנה נח"ל" על ההיאחזות: "אם יש נפשך לדעת את מקור הכוח לעמוד תחת הפגזות ולהישאר במקום; אם יש נפשכם לראות יופי של ימי בראשית, בו בחורה בודדה חוזרת ממרעה עם עדר כבשים, אם תאבו לראות איך קירות בטון, המשמשים לבטחון, הופכים לקירות חיים המספרים לך על המקום - טלו נא את מקל הנדודים ועלו אל פסגת הרמה אל היאחזות נח"ל גולן. ארבע שנים הספיקו לה היאחזות על מנת לעטות עצמה במעטה ירוק. נח"ל גולן עומדת להתאזרח".⁵ בדיון משותף של האגף, פיקוד הנח"ל והסוכנות שהתקיים ב-6 בינואר 1972 סוכם, שההיאחזות תאזרח במאי 1972. מאחר שהגוף האזורי המאזרח לא יתיישב במחנה ההיאחזות, המחנה יהפוך לבסיס צבאי.

באפריל סמוך למתעד האיזורח, התנהל מעל דפי ה"אגרת" ויכוח: "התנחלות אזרחית מעבר לקו הירוק - כן או לא?" כץ-עוז (כצ"ה) אמר בורכוז זה: "מרכז איחוד הקבוצות והקיבוצים החליט בשני יונים כרוב מכריע על מדיניות ההתיישבות של האיחוד. הוא סימן לעצמו בעצם, שישה יישובים. מעבר לקו הירוק, שהם: כפר חארכ (חרוב), נחל גולן, נחל קלי"ה, שני יישובים בערבה ומצפה שלם. אתי ידעיהו (חניתה) הביע דעה נגד ההתנחלות: "אני מקבל כמובן

מראש, כי כל חבר איחוד חייב לקבל את הקו הממשלתי או את הקו המוסכם על המוסדות כצו לאומי. אנחנו מבצעים מה שהוטל עלינו מבלי לבדוק עקרונות; העקרונות מתבררים רק מתוך הביצוע והם לא קודמים לביצוע. יש כאן סתירה מוסרית: אתה דורש משהו בשם הקיום הלאומי שלך, ובאותו הזמן אתה סותר קיום לאומי של משהו אחר. מה שלא ברור לי היום - או כמעט ברור לי ההפך - שההתיישרות מעבר לקו הירוק היא הכרח חיוני. אינני מתרשם שאנחנו נמצאים בסכנת השמד יום-יומית מוחשית. אי-לכך נראה לי, שהנימוק של קיום מדינת ישראל כצו מוסרי עליון, הדוחה כל שאר הצווים המוסריים הוא חסר תקף כיום".⁶

ב-8 במאי 1972 נערך כמתוכנן טקס האיזרוח והעברת דגל היחידה לגרעין המתיישבים. שר החקלאות, חיים גבתי, סקר את מסדר הנח"לאים ואמר בין היתר: "שעל אף ההפגזות וההתנכלות מצד הסורים מתרחים יישובי הקבע ברמת הגולן". את מסדר הנח"לאים קיבלו יחד עם השר מפקד הנח"ל צבי לבנון וראש האגף יוסף יהלום. את ברכת התנועה הכיא מזכירה מאיר זרמי. "במקום ההיאחזות יוקם קיבוץ אפיק, גרעין ההתיישרות ישוכן לפי שעה במחנה הישן של גבעת יואב, עד שייבנה היישוב הקבוע של הקיבוץ, בקירבת נאות גולן. משרד השיכון התחיל בבניית בתי הקיבוץ בהשקעה של 2.8 מליון ל"י. לרשות המתיישבים הועמדו 4,500 דונם קרקע מזה 3,000 דונם בהשקיה. המשק החקלאי יתבסס בעיקר על רפת חלב, מטעים נשירים, גידולי שדה וירקות. המים יישאבו מהכנרת".⁷

ב-3 באוקטובר 1973, שלושה ימים לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים, שבעה עשר חודשים ממועד האיזרוח, נערך טקס חנוכת קיבוץ אפיק היישוב הי"ד ברמה. בכרכתו למתיישבים אמר אלוף פיקוד הצפון י. חופי: "להקמת יישובים בגולן יש לא רק משמעות התיישרותית משקית אלא גם משמעות בטחונית. כמו בעבר ישתדל צה"ל לאפשר לכם גם בעתיד לעסוק בהקמת יישובים כדי להבטיח הגבולות". באותו מקום שומם רצחיה צמח יישוב רענן, שצחור בתיו מתבלט ביתר שאת על רקע קירות האבן השחומים והמחוספסים של מחנה-צבאי סורי לשעבר, פיק, ומעודון הקצינים הסורים המשמש עתה חדר-אוכל ארעי לאנשי הקיבוץ. הקיבוץ לא צמח בדרך נס, אלא בזכות ההשקעות נכבדות של משרד השיכון והמחלקה להתיישרות של ההסתדרות הציונית, ובזכות עבודתם המאומצת של גרעיני המתיישבים, אתגר וארגוב, חניכי הנוער העובד מהשרון והדרום. נוצר באפיק גרעין אנושי מגובש, בלתי מבוטל מבחינה מספרית, יחסית לקיבוצים בני כ"ה ומעלה בעמק הירדן.⁸

הערות:

1. איגרת איחוד הקבוצות והקיבוצים, 10.1.68, ע' 2; 5.6.68, עמ' 11; "בין רוקד לכנרת: 31.1.68 עמ' 8; "שלג בנח"ל גולן". במחנה נח"ל, מארס 1968, עמ' 6.

2. דבר, 25.4.68. ראה עוד על הטקס: על המשמר, הארץ, למרחב והצופה מאותו התאריך; במחנה נח"ל, מאי 1968, ע"ע 4, 41.
3. במחנה נח"ל, ספטמבר 1969, עמ' 4; מאי 1970, עמ' 32; על ההפגזות וההתקפות: במחנה נח"ל, אוקטובר 1969, עמ' 24; נובמבר 1969, עמ' 21; פברואר 1970; דצמבר 1970.
4. איגרת, 14.10.70, עמ' 5; 7.4.71, עמ' 7; 26.5.71, עמ' 2.
5. במחנה נח"ל, נובמבר 1971, עמ' 4.
6. איגרת, 17.4.72, עמ' 3.
7. על טקס האירוח: דבר, 8.5.72; וכן הצופה 9.5.72; במחנה נח"ל, יוני 1972, עמ' 23.
8. דבר 2.10.73, עמ' 6; דבר, 4.10.73, עמ' 9.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: מאי 1970, עמ' 32; אוגוסט 1970, תמונת שער; ספטמבר 1970, עמ' 27; פברואר 1973; שנה לאחרות, למרחב, 4.3.68, עמ' 4.
הגרעינים שהקימו את ההיאחזות: דולב הנוע"ל למעיין ברוך, אשלים בני מושבים לחצבה.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: גור-און הנוע"ל להאון; גלים הנוע"ל למסדה; רהב הצופים לתל קציר; הכשרה צעירה לבית העמק; צבר הנוע"ל לראש הנקרה; שגב הצופים לשילר; רם הצופים למבוא חמה; גחלת חג. לגשר הזיר; הבונים ג.ע. לניר עם; תחזקנה בראשית ג.ע. לגזית; רותם הנוע"ל למסדה; פרטי למבוא חמה; עינב הנוע"ל לעיל גב; סנפיר הנוע"ל לגנון; אראל הנוע"ל למעיין ברוך; עד-אל הצופים לתל קציר; פרטי למבוא חמה; הנוה"ע חטיבה מקצועית לראש נקרה; הנוה"ע חטיבה מקצועית למצובה; נווה הנוע"ל לנווה איתן; גיא הצופים למגל; דולב הצופים לתל קציר; סלעית הנוע"ל ליפתח.
אירוחו אתגר (ניר) וארגוב הנוע"ל.

גינת

המאחז הוקם ב-1 בפברואר 1983 מערכה לג'נין. מקור השם 'גינה' כשמה של ג'נין - עין גנים שבנחל יששכר. תחילה נקרא "נח"ל גן". הנח"ל יצא מהמאחז ביולי 1986 ובמקום הוצבה כיתת משמר.

הקמת המאחז אושרה בהחלטת הוועדה להתיישבות מסוף 1981 על תוכנית "פריסת מאחזי הנח"ל בשנת תשמ"ב", ועוד לפני גמר הקמת המאחז, פנתה היחידה לבטחון לאומי שבמשרד הבטחון במכתב לגורמי איו"ש "לאשר כדחפיות העמדת קרקע מאדמות נפקדים לצרכי עיבוד חקלאי על-ידי הנח"לאים". לראשונה

נקבע מועד העלייה למאחז ל-1 בנובמבר 1982; אך מאחר שעבודות הבינוי לא הסתיימו - המועד נדחה.

ב-23 באפריל 1983 ביקרה במאחז קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "במאחז נמצא גרעין תגל ללוטן. בנים 18 בנות 14. המדריך יוחנן ריטר מלוטן. מצב חברתי - היחסים בין הבנים והבנות מינימליים. אין חיי חברה ערים. הבנות דומיננטיות יותר מהבנים. הפעילות התרבותית חלשה. חברי הגרעין ברמה אישית גבוהה, מסוגלים מבחינת יכולת לקדם את העניין, אך נראה לי, שאין הם רואים את קידום הגרעין כגוף כדבר חשוב. ישנה מתיחות רבה בין הסגל לחיילים, על רקע מצב זה. הקשר ללוטן חלש. מעט מחברי לוטן מגיעים למאחז.

תעסוקה - עבודת חור' בקיבוץ יזרעאל וכן במפעל החשמל שבמקום, בנר ובשירותים.

שנתיים מהקמת המאחז ומדו"ח מחודש ינואר 1985 אנו למדים שחלה התקדמות קטנה בנושא המשקי ובהתפתחות המאחז: "במאחז גרעין אבוקה לנווה איתן - 12 בנים ו-21 בנות, מדריך משקי/חברתי חזי.

סקירה חברתית תרבותית: ועדת התרבות עובדת על-פי תוכנית חצי שנתית, חודשית ושבעית. אסיפת היאחוות מתקיימת אחת לשבוע. קשר עם משק היער טוב מאוד. הסגל מלווה בצורה טובה את הורעות ואת המאחז. חלוקת עבודה לפי ענפי המאחז: פיתוח המחנה, פינת חי ושבילים - 5, גן ירק - 3, מפעל תכשיטים - 1 עבודות חור' - 7".

שלוש שנים וחצי מהקמת המאחז התברר לנח"ל, שהמאחז לא יהפוך ליישוב קבע אורחי לכן הוא הפסיק להציב לשם גרעינים להכשרה והופקדה כיתת משמר. שש שנים מיום שהנח"ל עזב ושם מאחז גינת חור' לכותרות: "חברי גרעין 'גינת', המיועד להתיישב מצפון לגנין, ניסו אתמול להיאחז באתר המיועד ליישוב, על-פי החלטת הממשלה מ-1983. אנשי הגרעין וחבריהם נחסמו על-ידי כוח משמר הגבול. חברי הגרעין שוהים מאז ספטמבר במושב שדה יעקב, לתקופת הכשרה, לאחר שראש הממשלה יצחק שמיר, הודיע לחברי הגרעין, במאוס 1991, כי הוחלט לממש את החלטת הממשלה מ-1983 ולאזרח את מאחז הנח"ל במקום. מאז הודעה זו נקבעו שני מועדים לעלייה לקרקע, אך הם בוטלו בגלל לחץ שהפעילה ארצות-הברית. לפנות ערב מסר יועץ השר סלי מרידור, לחברי הגרעין, בשם השר משה ארנס כי 'השעה אינה כשרה לעלייה לקרקע'."

הערה:

1. הארץ, 10.6.92, עמ' 1.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, נובמבר 1983 - מפה; אוגוסט 1984, עמ' 4; 'נואר 1985, עמ' 32; אוגוסט 1985, עמ' 4; 'נואר 1986, עמ' 4. הגרעין שעלה למאחז תגל תנועה רפורמית ללוטן.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: אלה עולים לכיסופים, תהל לאל-רום, מעיין אבוקה לנווה-איתן, מטר לגבים, נשר לכפר בלום.

גיתית

הוקמה ב-24 באוגוסט 1972 כגבול שומרון ובקעת הירדן. כ-10 ק"מ דרומית-מערבית לצומת הג'יפתליק.

אוזרחה: ב-16 בדצמבר 1975 כמושב של תנועת חרות בית"ר.

העלייה לגיתית היתה בעייתית בגלל נושא הקרקעות. לראשונה הועלתה בדיון אצל שר הבטחון שהתקיים ב-26 באוגוסט 1971 ההצעה להקים היאחזות באזור תל-טל (תל טוויל) על-ידי אלוף פיקוד המרכז רחבעם זאבי. בדיון בוועדת שרים להתיישבות שהתקיים ב-12 באוקטובר 1971 סוכם לכלול את הקמת ההיאחזות בתקציב של שנת 1971/72, ולראות הקמת היאחזות/יישוב בתל-טל בקדימות ראשונה.

למרות ההחלטות הללו לא היתה כל התקדמות בשטח בעיקר בגלל הבעיה של חוסר קרקע בבעלות ממשלתית. אלוף פיקוד המרכז רחבעם זאבי, שכאמור היה יוזם ההצעה לעלות למקום, התלונן במכתבו ששיגר ב-2 באפריל 1972 לראש אג"ם במסכ"ל על "התחמקות המחלקה להתיישבות מהקמת יישוב בתל-טל בשנת 1972. שיטת הכירסום בהחלטות, ההכטחות הבלתי מכוסות והבטחות שווא של המחלקה להתיישבות ראויה לגינוי ולתגובה חריפה".

בעקבות זאבי פנה תת-אלוף גזית מתאם הפעולות בשטחים לשר גלילי בבקשה לזיזם בהקדם דיון חוזר בנושא במגמה לבחון מחדש האפשרות של התיישבות השנה בתל-טל, בין על-ידי גרעין אוזרחי ובין על-ידי היאחזות נח"ל.

במקביל ללחץ על הדרג הפוליטי שיקבל החלטה ברורה על מועד העלייה למקום, קיים האלוף זאבי דיונים בדרג המבצעי. ב-14 במאי 1972 הוא הציע להקים היאחזות ארעית, במחצית תודש יולי באזור חיב"ה ב', "מקום שיהיה קרוב ככל האפשר למיקום הקבע". בדיון נוסף ב-14 באוגוסט 1972 סוכם שהעלייה תתבצע כעבור שבועיים באזור ה"אמבטיה" בשיטת "חומה ומגדל" ושיוטל איפול גמור על מועד העלייה. ערב העלייה להיאחזות בעיית הקרקע עדיין לא נפתרה. את הבעיה הזו העלה השר ישראל גלילי במכתבו לראש הממשלה גולדה מאיר: "לאחר הבדיקה שנערכה על-ידי אנשי מינהל מקרקעי ישראל, המחלקה להתיישבות ומפקדת יו"ש הגענו לכלל מסקנה (בהסכמת שר הבטחון) כי להיאחזות הנח"ל שתעלה מחר יוקצו לעיבוד שטחים בעמק פצאל ולפי שעה לא יוחל בעיבוד שטח האמבטיה".

בעיית הקרקעות נפתרה בחלקה בדיון שהתקיים אצל שר הבטחון ב-25 באוקטובר 1972 בהשתתפות השרים גבתי (חקלאות) וישראל גלילי. עוד סוכם בדיון זה: "כשלב א' לבנות את נקודת הקבע של גיתית באדמת תל-טל. לתפוס פיזית (עיבוד)

800 דונם מתוך השטח של ה-5000. להמשיך המאמץ להגיע להסדרים לגבי 1000 ד' נוספים". כמו כן ניתן אישור לחרוש את אדמות ה"אמבטיה". בגלל הרגישות והחשיבות המדינית של החלטה זו היא הוכאה לאישור בישיבת הממשלה ב-13 בנובמבר 1972.

בהתאם למתוכנן הוקמה גיתית ב-24 באוגוסט 1972 והיתה ההיאחזות הראשונה באזור זה. למרות ההחלטה על הטלת איפול וצנזורה, פורסמה ידיעה קצרה על העלייה להיאחזות, בליווי תמונה על הקמת הצריפים ככל העיתונים היומיים בגלילות של ה-25 באוגוסט ברובם בעמוד הראשון.

"ב-02.00 לפנות בוקר, הגיעו הנח"לאים אל גבעה קרחה במדבר שומרון והחלו להקים יישוב 'חומה ומגדל' נוסח 1972. לרשות ההיאחזות קרקעות ממשלתיות, ממזרח לשטחי הכפר עקרכה. בנקודה יושבים שני גרעינים של ה'איחוד' וגרעין 'המתנחל הצעיר'. את היאחזות הנח"ל גיתית הקימו בכמה שעות. קציני המטה של פיקוד המרכז בראשותו של האלוף מתחן את מחצית הגדר וקציני המטה של פיקוד הנח"ל בפיקודו של אל"מ אשר דר, יחד עם נבחרת של אגף הגנרל והנח"ל מתחן את המחצית השנייה".¹ כך נראו הדברים על פני השטח, אך ההיסוסים והדחיות בהקדמת ההיאחזות היו קשורים לאירוע של ריסוס שדות החיטה של תושבי הכפר עקרכה, על-ידי צה"ל במחצית חודש מאי 1972 שעורר ויכוח ציבורי. האלוף זאבי ניסה לתת לכך סיבה חינוכית: "בגיתית היה מקרה קיצוני של נכונות לעלות בסגנון חלוצי מאוד, שפירושו גם סבל של הנח"לאים בחודשים הראשונים. עלינו כתגאים צבאיים. עשינו את זה עד הסוף כחומה ומגדל. ואני חושב שיש בזה סמליות רבה ואספקט חינוכי גדול מאוד לנח"ל. זה לא נעשה בחשאי כדי לרמות מישהו. אך אצלי בתוך הלב אולי היה חשש, שאם אנחנו נמרח את העלייה על הרבה ימים, תתחיל צעקה של כל מיני יהודים ולא יהודים ואז אולי היה עיכוב נוסף". ויוסף יהלום: "זה היה יותר נגד היהודים שלא יעשו בעיות".²

ב-20 באוגוסט 1974 ביקרה במקום קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "בהיאחזות שלושה גרעינים של המאוחד - צוקים למגרה, אגמון למחניים וחורב לגלגל. מזכירות ההיאחזות פועלת טוב מאוד, מקשרת בין סגל וחייילים, אחראית על בעיות עבודה ומשמעת ודואגת לפעילות תקינה בהיאחזות. קשר טוב וכוונה עם סגל ההיאחזות. ימי עיון אינם נערכים במקום. בשיחות עם המזכירות הסברתי להם, שיש להם זכות ליום עיון בחודש והצעתי שהמזכירות תעלה נושאים הנראים להם חשובים ואנחנו יחד עם התנועה נמציא את המרצים ואת האנשים. נראה לי שמדריך חברתי היה יכול לעזור לפתרון הבעיות החברתיות של גרעין גלגל. היה מדריך, של"תיק שצא לתעסוקה מבצעית".

התוכנית המשקית לשנת תשל"ה (1974/75) הראתה התקדמות רבה ועיבוד שטחים גדולים (1600 דונם - בעל) בשטח ה"אמבטיה", שבזמנו הדרג המדיני החליט לא להעמידם לרשות ההיאחזות. בנוסף לשטח זה, קיבלה היאחזות כ-110 ד' קרקע שלחין - גן-ירק - באדמות בקעת פצאל. ההכנסות המתוכננות מהתוצרת

108 אלף ל"י וההוצאות כ-50 אלף ל"י. לרשות המשק הועמדו שלושה טרקטורים ומכונות חקלאיות אחרות וכן שני טנדרים וג"פ.

בסקירה של מתאם הפעולות בשטחים מה-13 ביולי 1975 נמסר כי ההיאחזות "מאוישת על-ידי גרעיני הקבה"מ. יש בה מבנים טרומיים - קלים וקשיחים. מיועדת לאירוח על-ידי תנועת החרות במזרח משוער - 1977. האירוח מותנה בעיקר בגילוי מים בקידוח הנעשה במקום".

ב-1 בדצמבר 1975 הודיע יאיר יליף, מהמחלקה להתיישבות, למשה נהוראי, ראש האגף, כי "לאחר שהורכב גרעין אזרחי לגיתית בכוונתנו לאזרח את ההיאחזות מיד, תוך חודש דצמבר".

ביום ג', 16 בדצמבר 1975, התקיים טקס האירוח והעברת האחריות להיאחזות לגרעין האזרחי. תחת גשם שוטף בירכו את המתנחלים החדשים מר משה נהוראי, ראש אגף הנוער והנח"ל שאמר: "גיתית הוקמה כאן, כדי לשמש שלוש מטרות: לנסוך בטחון בעובר בארץ המרדפים, להוות המשך להתנחלות הציונית בחבלי הארץ השונים ולתת תוקף לעובדה כי הירדן מהווה את גבולה הבטחוני של מדינת ישראל". אלוף פיקוד המרכז יונה אפרת בירך את המתנחלים כפתגם: "כל המקיים יישוב חדש - כאילו גאל את כל ארץ ישראל". את טקס האירוח חתם חבר הכנסת מר מנחם בגין, שאמר: "חנוכת גיתית היא לנו בבחינת אחת התשובות לאוייבינו. שם בלב השומרון, ניתנה תשובה אחת על-ידי ידידנו - הנער המופלא המאמין והמסור בלב ונפש. עוד תינתנה תשובות רבות מן הים ועד לנהר, בדרום ובצפון למען יוכל עם ישראל להתנחל בכל חלקי ארץ ישראל".

בפקודת היום מטעם מפקד הנח"ל רענן שריר, נאמר: "במשך שלוש השנים, מאז הוקמה ההיאחזות, הפך המקום מאזור ערין המשמש מסתור לחוליות מחבלים ליישוב חי, נבנה ומתפתח. לא בעין יפה קיבלו אותנו שכנינו, ודם חיילי הנח"ל (חמישה נח"לאים שנהרגו בשעה שרכבם עלה על מוקש) נוסף לדם לוחמי המרדפים".

הגרעין המושבי של תנועת חרות-בית"ר, שקיבל את המקום, מנה מספר משפחות וכן ארבעה רווקים. הם גרו תחילה במבנים ששימשו את ההיאחזות והתוכנית היתה שהם יעברו תוך מספר חודשים ליישוב הקבע שיתבסס על מטעים.¹

הערות

1. דבר, 28.8.72; במחנה נח"ל, ספטמבר 1972, עמ' 8. (כרשימת הגרעינים של האגף לא מצאתי שמות הגרעינים הראשונים שעלו, מאחר שהעלייה היתה באמצע המחזור. סביר להניח שאחד הגרעינים היה איתן של "המתנחל הצעיר").
2. ראיון עם האלוף זאבי, 30.11.72; ועם יוסף יהלום 4.12.72 - ארכיון י.ט. 25/מ סידרה 23 נח"ל מיכל 6.
3. במחנה נח"ל, ינואר 1976, ע"ע 2, 12; הארץ, 1.7.75 עמ' 2.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, פברואר 1973, עמ' 2; אפריל 1973, עמ' 18.
הגרעינים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות: און הצופים ליראון, שחמון המחנה"ע
לאילות, אל-הר המחנה"ע לאייל, אגמון המחנה"ע למחניים, צוקים הנוע"ל למנרה,
חורב המתנחל הצעיר לגילגל, גביש המחנה"ע לנתיב הל"ה, תפחד המחנה"ע
לצובא, שילוח הנוע"ל לנווה אור, רגבים פרטי לרגבים, תומר המחנה"ע לאילות.

גלגל

הוקמה ב-26 בנובמבר 1969 באזור פצאל בקעת הירדן, כ-16 ק"מ צפונית ליריחו.
אוזרחה ב-17 במאי 1973 על-ידי הקנבוץ המאוחד.

בתחילת דצמבר 1968 דנה הממשלה בהצעת שר החקלאות חיים גבתי להקים
היאחזות אחת בתת-אזור פצאל הנמצא מדרום לאזור הג'יפתליק ומצפון לעוגיה.
השר מסר שאותרו באזור כ-1600 דונם אדמה ממשלתית הראויה לעיבוד וכי
השטח נחרש על-ידי מינהל מקרקעי ישראל כדי לציין את בעלות המדינה על
השטח. בשטח, מעיין המנוצל כולו על-ידי התושבים המקומיים, ומקורות קידוח,
ולפי דעת הידרולוגים יש סיכוי סביר למציאת מים. שר החקלאות ציין, שניתן
להקים את ההיאחזות הראשונה מיד, ובשלב הראשון, ללא תעסוקה חקלאית; עד
שיגיעו המים מהקידוח יהיה צורך להוביל מי שתייה במיכליות או לרכוש אותם
מהתושבים המקומיים מהמעיין.

הדיון הזה לא הביא לצעדים מעשיים מיד, ורק באוגוסט 1969 התחיל הטיפול
המעשי בהקמת ההיאחזות, שעה שסגן מפקד הנח"ל הגיש "נייר עבודה" למחלקת
ההתיישבות והגמ"ר (הגנה מרחבית) שבמטכ"ל לקראת הדיון שעמד להתקיים
בנושא. הוא פירט במסמך את האמצעים, הציוד המבנים וכ"י הדרושים לביצוע
העלייה למקום.

בראשית אוקטובר 1969 התקיים במחלקת ההתיישבות במטכ"ל דיון בהשתתפות
נציגי מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית, משרד השיכון, אגף הנוער
והנח"ל, פיקוד הנח"ל וקצין מפקוד המרכז, וכו' נקבע ה-10 בנובמבר כמועד
העלייה וחולקו המטלות בין המוסדות השותפים לביצוע.

ב-20 באוקטובר הוציא פיקוד הנח"ל פקודת ביצוע ליחידת הנח"ל באזור, שכללה
לוח זמנים לעלייה להיאחזות. ב-10 בנובמבר 1969 עלו כחלוץ להיאחזות חלק
מחברי גרעיני הנוה"ע שניר, אבוקה וקורן. כעבור 9 ימים הצטרפו יתר חברי
הגרעינים כולל הבנות.

ב-15 בינואר 1970 התקיים טקס העלייה הרשמי אלא שבשל הרגישות הפוליטית
לא נכח שר.

"אל היאחזות הנח"ל בשטחים החדשים הצטרפה אתמול היאחזות נח"ל גלגל,
שעלתה על הקרקע בבקעת הירדן, צפונית-מערבית ליריחו. טקס ההתנחלות היה

פשוט. התפאורה - במה מעוטרת בנסי היאחזויות הבקעה ואחרות, וכתובת גדולה 'ויחנו בגלגל'. ברקע - אוהלים רחבי ידיים, מוקפים בחומות ממולאות עפר, המעלות בזכרון את עליות 'חומה ומגדל'. למישהו פה היה מספיק הומור כדי לכנות את שורות האוהלים בשמות: דינגוף, ריינס ופרישמן. וסמוך להם כמה בתים טרומיים, חלקם בבנייה. מסביב - מישור חום-אפור, שטוח ולוהט, והרים מטושטשים מעבר. מגרש החנייה היה מלא עד אפס מקום. באו אזרחים וחיילים, הורים ואחים, חברות וחברים, ונציגים רשמיים מטעם כל מי שהיתה לו יד במאורע. לאחר המסדר החגיגי - עלו בזה אחר זה המברכים: צבי לבנון, מפקד הנח"ל, רחבעם זאבי (נגדי) - אלוף פיקוד המרכז, משה נצר, ראש אגף הנוער והנח"ל, נחום שריג, מזכיר הקיבוץ המאוחד, ורבים אחרים. סגן ראש הממשלה יגאל אלון שלח ברכה בה נאמר: 'היאחזות מצטרפת להיאחזות. כל אחת בנפרד וכולן יחד בונות לישראל את גבול המגן, התורם לבטחונה של המדינה ומשמש מנוף במאבקה על גבולות בטוחים ומוסכמים במסגרת של חוזה השלום הנכסף עם מדינות ערב. נח"ל הגלגל פותחת סידרה של התיישבות חקלאית בטחונית בעמק פצאל המשתרע בין ההר והנהר'. חיילת חנינית קראה ברגש את מגילת ההיאחזות. אברהם הרצפלד הנציח לא איכזב את מעריציו הרבים ופצח בשירו המסורתי 'שורו הביטו וראו'. על הקירבה לגבול, אומר המפקד ישי (בן קיבוץ שדה נחום): 'עוד לא נתקלנו במחבלים, או בהפגזה, אולם זה צפוי בהחלט, בכל רגע. זוהי גזרה סוערת במקצת'. והמפקד מוסיף: 'יש כאן כרגע שלושה גרעיני נח"ל של הקיבוץ המאוחד, שלושתם שייכים כבר למשקים קיימים. הגרעין המיועד לאכלס את היישוב הזה נמצא עדיין בקיבוץ מחניים. מים אנחנו מקבלים מקידוח אל-פצאל, יש שם קידוח חדש של עשרות קוב לשעה וזה בהחלט לא רע. כרגע קיימת כבר משבצת עיבוד ראשונה בת 50 דונם המיועדת לאכטחים, מלונים וירקות. למשק גלגל (בעתיד) כבר יועדו כ-4000 דונם'. יש גם אוהל תרבות גדול, מרוצף¹. השם נח"ל גלגל ניתן להיאחזות על-פי הצעתו של אלוף פיקוד המרכז לאחר עליית הגרעין. ימים מספר לפני טקס העלייה הרשמי, הועלתה הצעה על-ידי ועדת השמות הממשלתית לקרוא להיאחזות נח"ל הגדודים, אך הצעה זו נדחתה בתקיפות על-ידי האלוף.

הגרעינים הראשונים עלו למחנה זמני קטן מוקף גדר וחומה שהגנה בפני אש של נשק קל בדומה ליישובי 'חומה ומגדל', אך בלי מגדל. במחנה היו מספר צריפים ושורות של אוהלים המוקפים עמדות ומקלטים. בחודשים הראשונים הובלו מי השתייה במיכליות ולאחר מספר חודשים הגיעו המים בצנור מהקידוח של מקורות והנח"לאים החלו לעבד חלקה בת 50 דונם, בה גידלו מלפפונים, חצילים ועגבניות, כן הועברה מקיבוץ נען שלוחה מהמפעל להרכבת ממטרות.

כשנה לאחר מכן הוקמו בתים טרומיים קשיחים והחומות הוסרו; ההיאחזות הפכה ליישוב קטן ומלא חיים כפי שמתואר בעלון ההיאחזות מאותה התקופה: "רק בת שנה וכבר מלאו שתי מסיבות סיום. המדרכות החדשות, מגרש כדורסל, הגות

האדומים ותמיד שמי התכלת מעל. גן הירק כולל: 18 דונם חצילים, 18 דונם מלפפנים ו-19 דונם עגבניות. הם משתרעים בחלקה שמצפון להיאחזות. היבולים היו עד עתה 1 טון מלפפנים ו-1 טון חצילים". במשך הזמן השטח שהנח"לאים עיברו גדל ל-150 דונם. הם היו מסוגלים לעבד שטח גדול מזה, אך המגבלה היתה בהספקת המים שהגיעה ל-80 מ"ק לשעה.

על ההיאחזות בת השנתיים כתב עלי מוהר: "משמאל לכביש נגלים לפתע כמה בתים טרומיים אפרפרים, בתוך צחיחות הקדומים של הנוף. מדשאות ירוקות ושכילים הנגמרים סמוך מאוד לתחילתם ומוכילים אל מדבר לכן ובוהק האורב מכל צד, זה בעצם הכל. ועם זאת יש משהו עליז מאד ותקיף מאוד במקום הזה. אולי מפני שעל אף הצוקים הפרועים והמרחבים הפראיים מסביב נראית ההיאחזות מסודרת, קומפקטית, נקייה מאוד וישרת קווים. גם השלטים המוצבים פה ושם תורמים לאווירה. המרפאה מכונה 'המכון הפתולוגי', חדר המפקד קרוי 'בית המחוקקים', והשכילים קיבלו שמות והיו לרחובות כמו 'רחוב האשליות' ו'רחוב בלי שם'. סג"מ יוסי, נח"לאי שהגרעין שלו מיועד לפלמחים, מספר, כי רבים מחיילי ההיאחזות עסוקים בכל לילה בפעילות בטחונית שוטפת, חלק מהם באבטחת ההיאחזות עצמה וחלק בתפקידים בגזרה. דבר זה מפריע כמובן לפעילות התרבותית השוטפת שכן אי אפשר לבס את כל האנשים. חיילי הנח"ל עובדים בגן הירק ובמפעל שלהם המכניס כ-8000 ל"י לחודש או שלושים לירות ליום עבודה. קיבוץ נען מעביר להיאחזות את חלקי הממטרות שהוא מייצר, וכאן מרכיבים אותן, 1500 ביום. את מש"קית התרבות ירדנה מצאנו במועדון. היא שטפה את רצפתו וסידרה אותו, היא אחראית לכל הפעילות התרבותית. היא אמרה שזאת עבודה קשה מאוד ואחראית, כיוון שהיא חתומה על המון כלים יקרים נורא. היא גם מארחת ומדריכה את כל המבקרים הרבים הבאים להיאחזות. שמעון עלה מרוסיה לפני כ-15 שנים, ועתה הוא עובד בנרי. הוא דווקא היה רוצה להשתקע כאן".²

בדיון שהתקיים ב-6 בינואר 1972 על עתיד ההיאחזות, בהשתתפות נציגי מחלקת ההתיישבות ואגף הנוער והנח"ל, נמסר, שההיאחזות לאחר כשנתיים מתוכננת לאיזורה על-ידי תנועת המושבים, אך תוכנית זו לא יצאה לפועל, בראשית 1973 הודיע דני רחוליו מזכיר הקה"מ לי. אדמוני מנכ"ל מחלקת ההתיישבות שמזכירות התנועה החליטה להקים שני קיבוצים באזור גלגל-נערן שאחד מהם יהיה היאחזות גלגל שתאזרח בחודש מאי או נובמבר 1973. בדיון משותף שהתקיים ב-8 במארס 1973 התקבלה הצעתו של ראש אגף הנוער והנח"ל שהאיזורה יהיה בחודש מאי. התוכנית שהתגבשה קבעה שבשלב ראשון יעלו כ-25 אזרחים שיגויסו על-ידי התנועה. גרעין ראשון זה יתוגבר ביולי על-ידי 35 חברים נוספים. עוד נקבע, שהיישוב החדש ייכלל בתקציב ההתיישבות רק באפריל 1975, ועד למועד זה יתבסס המשק על שלוחת מפעל הרכבת הממטרות ושטח שלחין מצומצם בהתאם לימכת המים.

בגלל המספר הקטן של הצעירים שגויסו על-ידי התנועה, מספר שלא ענה על צורכי הבטחון של היישוב, היה הכרח למצוא מקור נוסף לתיגבור המקום בגברים. סוכס בין ראש אגף הגיוס והנח"ל ומזכירות הקיבוץ המאוחד, שגרעין המח"ע "למרות הקור" (שהיה מיועד להשלים את קיבוץ אל רום), יוצב בתום הטירונות במאי 1973, בהיאחזות לתקופה של חצי שנה בתנאי של"ת, דבר שאינו מקובל לגבי טירונים.

הטקס הממלכתי הפומבי של האיזרוח נערך ב-17 במאי 1973 במעמד שר החקלאות ח. גבתי ואלוף פיקוד המרכז. גבתי אמר בין היתר: "איזרוח נח"ל-גלגל הוא חוליה נוספת בשרשרת המגן של היישובים לאורך הירדן, שתמנע כל חדירה של כוחות עוינים סדירים או בלתי סדירים מעבר לנהר".³ בנובמבר 1973 הגיעו ליישוב גרעיני הנח"ל גלגל וחורב. הנח"ל המשיך לתגבר את היישוב.

הערות:

1. אומר, על המשמר ודבר, 16.1.70; בקיבוץ, 28.1.70, עמ' 3; במחנה נח"ל, פברואר 1970, עמ' 4; "ימים ולילות", מעריב, 23.1.70.
2. דבר השבוע, 5.11.71, עמ' 5;
3. מעריב 18.5.73; "גלגל יישוב קבע", דבר, 18.5.73; א. סדומי, "קיבוץ חדש", שם, 22.5.73; במחנה נח"ל, יוני 1973, ע"ע 4, 18.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, ספטמבר 1970, עמ' 26; נובמבר 1971, עמ' 6; בקיבוץ, 19.3.73; "החלטות המרכז", שם, 28.5.73. זאב צור, כרך ד', ע"ע 143, 144, 255, 320. הגרעינים שעלו להיאחזות: אבוקה ושגיר הנוה"ע למרום גולן; קורן הנוה"ע להגושרים.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות:

גדות-הנוה"ע חטיבה מקצועית לגדות; אשכר-המח"ע לצובא; חג. מגבעת חיים (מאוחד); בית הערבה - המח"ע לאל רום; רגב - הנוה"ל לבית גוברין; רמה - הנוה"ע חטיבה מקצועית לגדות; מחניים - הנוה"ע חטיבה מקצועית למחניים; זיו - המח"ע ללוחמי הגיטאות; שחקים - המח"ע לנתיב הל"ה; גולן - הנוה"ל לנווה-אור; יוגב - המח"ע לאילי; שדה נחום - גרעין עולים לכפר סולד; טל - הנוה"ע הציוני למי-עמי; אל-עד - המח"ע מעוז חיים; כסלו - גרעין פרטי ופסגות הנוה"ל למרום גולן; בקעה - גרעין פרטי למושב שיתופי בקעות. שני גרעיני הקבע שהשלימו את הקיבוץ הצעיר גלגל ביוני 1975: גלגל - המח"ע; חורב - המתנחל הצעיר.

גשור

הוקמה ב-8 באפריל 1968 ליד צומת רפיד שכרמת הגולן. בעקבות מלחמת יום הכיפורים פניה הנח"ל את ההיאחזות, ב-10 בדצמבר 1973. ב-1975 הוקם קיבוץ, המשתייך לקיבוץ הארצי, בשם גשור סמוך למושב אל-על.

לראשונה הוזכר התכנון להקמת היאחזות נח"ל - גשור ב"רפיד" במכתבו של ראש ענף התיישבות במטכ"ל מה-31 בדצמבר 1967, בו צוין שטרם הוחלט סופית על הקמת ההיאחזות. בדיון על העלאת יישובים, שהתקיים במחלקת ההתיישבות במטכ"ל ב-1 בפברואר 1968 סוכם הפרטים בקשר לעלייה להיאחזות: "עיתוי - מאי 1968; מיקום - כ.נ.צ. 23272625, משרד השיכון הודיע שבניית הנקודה תסתיים תוך 75 יום, לאחר קבלת האישור התקציבי. באם ראש אג"מ יראה את העלייה כדחופה קיימת אפשרות לנצל את שני הבתים במקום ועוד מספר אוהלים".

המטכ"ל ראה חשיבות בעלייה למקום בהקדם, לפיכך הוחלט על הקמת ההיאחזות בשני שלבים. שלב א', עד יום העלייה ב-8 באפריל 1968: שיפוץ שני מבנים (סוריים) הקיימים במקום שישמשו לחדר-אוכל ומטבח ומבנה נוסף שישמש למגורים ל-30 נח"לאים. כמו כן הקמת מבני שירותים, גדר ותאורה והצבת מיכלית מים במקום. שלב ב': בניין מבנים המתוכננים על-ידי משרד השיכון וסיום סלילת כביש גישה. מאחר שמועד העלייה להיאחזות נקבע לפני מועד חילוף המחוזים (מאי), הוחלט שגרעין השומר הצעיר - עשת יעבור מהיאחזות שניר ועלה למקום. בשונה מהעלייה לשניר, שהיתה בתחום גבולות מדינת ישראל שנקבעו ב-1948, העלייה לגשור ברמת הגולן היתה כרוכה בקבלת החלטה עקרונית בקיבוץ הארצי ביחס להתיישבות בשטחים המוחזקים.

בישיבתו ב-31 בדצמבר 1967 החליט הוועד הפועל של הקיבוץ הארצי להפנות גרעינים להיאחזות: על-פי שיקולים בטחוניים שהוחלט עליהם במוסדות המוסמכים במדינה ולשאת גם בעול היאחזות בטחונית-התיישבותית שתבוצע על-ידי החברים. הדגש הברור והמוחלט הוא כי מדובר בהיאחזות בטחונית שאינה באה לקבוע עובדות מדיניות. החלטה עקרונית זו הכשירה את עליית גרעין השומר הצעיר לגשור וגם את העלייה להיאחזות נטור ב-1980.

בהתאם למתוכנן, עלו הנח"לאים חברי גרעין עשת למקום ב-8 באפריל 1968. ימים ספורים לפני 'ליל הסדר' - היה הדבר. קבוצת צעירים וצעירות, יוצאי היאחזות נח"ל שניר, המשיכו את דרכן ההתיישבותית 'על הגובה'. הקרן הקיימת פרצה דרך לנקודה באורך שני קילומטרים מכביש קונייטרה. בגובה של 700 מטר מעל פני הים, ליד הכפר הסורי הנטוש רפיד, סמוך לתל פאריס כדרום-מזרח הרמה, במרחק שני קילומטרים מערכה לקו הפסקת-האש עם סוריה - הולכת ומתבססת היאחזות נח"ל גשור.

הגבול החדש מורגש כאן באוויר ובאווירה. חברי ההיאחזות שומרים על כוונות גבוהה ומוכנים לכל. בערב הראשון, במסדר הפתיחה בתוך הרי גולן, אמר סגן יצחק לפיקודי: 'אנו נמצאים במקום כדי להיות כאן, ולהגן על הרמה שלנו. הגענו הנה כי כך רצתה המציאות, ואנו חייבים להישאר כאן ולמנוע הישנות מצב המוכר לכולם. אתם צריכים להיות דרוכים, לעמוד מוכנים תמיד, ולהפוך את הרמה לרמה ישראלית במובן האמיתי: רמה פורחת, ירוקה ותוססת. עלו והצליחו'.

עמידה שפירא, בוגרת 'תיכון חדש' בתל-אביב, הגיעה להיאחזות הישר מנח"ל שניר מלאה התלהבות. 'זה משהו מיוחד לגמרי להיות שותף להקמתו של דבר חדש, משהו שהוא כולו שלך, שאתה ממש חלק ממנו ולא סתם בורג קטן. העבודה נעשית כאן באווירה בינלאומית, את האווירה העולמית מספקים המתנדבים (צעירים יהודים שהגיעו בעקבות מלחמת ששת-הימים והתנדבו לנח"ל).

ואכן התוכניות רבות: לרשות המתנחלים הועמדו 1500 דונם פלחה ומטעים נטושים, ואפילו כרם מחכה לטיפולם. הם מקווים לפתח כאן את ענף הלול, להכשיר חלקה גדולה לגידול אבטיחים והרשימה עדיין ארוכה".

בלילה השמירה מטולת בשלב זה כל אפשרות של ניהול חיים תקינים, אך מה שמאפיין את כולם, ויאמר בגלוי, זו איזו שהיא הרגשת פחד המקננת ביושבים. הפגיעה בחברת נח"ל גולן (שמתה מאוחר יותר מהפגיעה) והקירבה לגבול עושים את שלהם.

את ההיאחזות מנהלת מזכירות הגרעין: היא קובעת מי יקבל המלצה לנסיעה הביתה, היא מתעסקת בענייני שמירה, תורניות כספים וכו'. הסגל מנהל את החיים הצבאים. ליד חדר האוכל אנו מקבלים מאציק, מפקד ההיאחזות, תדריך מפורט על האזור. מסתבר, כי ההיאחזות מוקמה באן כלל המבנים הסוריים שנותרו במקום. בעוד שבמחשבה שנייה התברר, כי מכחינה בטחונות נמצאת ההיאחזות בטוחה אש ותצפית של הסורים, סיבה המביאה עתה לשיקולי העתקה למסתור ומחסה מאחורי גבעת תל אל-פארס.

למרות שהיא בודדה באזור הצחיח, יש להיאחזות אבא, הדומה לכל האבות ורק דורש - הצבא. ואמא טובה ודואגת - הסוכנות. מלבדם, עוד כמה יועצים: מוסקה משער הגולן, איש החקלאות, ומשה בוריים, איש שמרת, מדרך הגרעין.² שישה חודשים לאחר עליית הנח"לאים למקום, התקיים טקס העלייה הרשמי שקיבל פרסום גם בעיתונות היומית.

היאחזות גרעיני השומר הצעיר "אל-עד" ו"לפיד", בנח"ל גשור, צינה אתמול בטקס רשמי, במעמד קדיש לחי' יושב ראש הכנסת ורעייתו, דוד אלעזר אלוף פיקוד הצפון, מפקדי הנח"ל, חיים שור מזכיר הקיבוץ הארצי, מנהל חבל הגליל מ. שמיר, חברי הנח"ל, הורים ומשלחות מיישובי הרמה ועמק הירדן.

צבי שמאלי, מפקד הנח"ל, שקיבל את המסדר, אמר: "כבר בראשית דרככם קופדו חייו של חברכם, החייל דניאל טייב המנוח, על-ידי מחבלים הזוממים להתנכל

ולרצוח". ש. אורבך, שהביא את ברכת משרד השיכון, שהופקד על הקמתה הפיזית של הנקודה, הודיע, כי הוחל בסלילת הכביש באורך 3 ק"מ לנקודה הקבועה, וכי הבניינים הקבועים יבנו מבטון מזוין, בציפור גרנוליט.

היאחזות נח"ל גשור מקיפה כ-2500 דונם אדמת בזלת, מהם מעובדים כ-700 דונם לתבואות קיץ וכ-700 דונם לתבואות חורף. כן קיימים 20 דונם גן ירק, בצל ושום. המשק החי כולל 150 ראש צאן 'מרינו', הניזונים על מרעה טבעי עשיר שבאזור. בעתיד ינסו ענפים חדשים כגון כותנה, ענבי יין, מטעי אגוזים ופיסטוק חלבי".³

על הנעשה בהיאחזות שנה ומעלה לאחר העלייה למקום נכתב בעלוני ההיאחזות ממארס 1969 ונובמבר 1969: "בזה הרגע אני רואה לפני את התכשיטים שהגיעו מכס. כולי התפעלות", כותבת חברת קיבוץ בית ניר לחברת גרעין הנח"ל חרף, המוצב בהיאחזות והמיועד להשלים את משקה, בקשר לקבלת דגם של תכשיטים שעשו חברות הגרעין בגשור, וזאת כדי לפתור את בעיית חוסר התעסוקה של הכנות. על הנעשה בענפים החקלאיים נכתב בעלון: "בדיר - ההמלטות נגמרו כאופן כללי. מספר הטלאים - 93, 60 מהם נגמלו ו-35 טליות יישארו להגדלת העדר. יש תוכניות להפוך את העדר הזה לעדר נסיוני שיזון רק ממרעה (ללא תוספת קש); יגדרו חלקה של 1500 דונם והעדר יישאר שם כל השנה בלי טיפול ממשי יסודי (חוץ ממחלות וטיפולים מיוחדים), זה יחסוך כנראה כמה בני אדם. כפלחה - הצלחנו להגיע לעיבוד השטחים עד הזריעה. אנחנו זורעים בשני דירלים מבוקר עד ערב - שטח של 3500 דונם. יש לציין שאנחנו היחידים ברמה הנמצאים בהספק כזה וזה הודות לכך שהחברה משקיעים, למרות הגטל הבטחוני. השדות שזרענו לפני שבוע כבר נבטו והמראה נעים לעין - שורות ישרות נמשכות לאורך השדה. בנוי - השתילים הצעירים נקלטו יפה באדמת גשור וצמחו די מהר. הם מספקים אפילו פרחים יפים לצנצנות שכחדרי הכנות, וגם לחברי קיבוץ דן. עם הדשאים לא כל כך הצלחנו".

במזכירות ההיאחזות נדונו גם נושאים אחרים והוחלט להציע לחברים לבחור מזכירות חדשה, אן להצביע הצבעת אמן במזכירות הנוכחית. "ההרגשה היתה שאין גיבוי מן החברה או מרות עליהם. הרעיון שעלה היה להטיל עתשים על החברה מצד המזכירות כנציגי ההיאחזות; הכוונה לאיחורים למסדרי השכמה, בחזרה מחופשות והתפרפרות מהעבודה. ככלל הוחלט לערוך בירורים לאותם החברה ולהטיל עליהם עונשים בהתאם; למשל - איחור בחזרה מחופשה יגרור ריתוק לחופשה אחת. המאחר למסדר השכמה יהיה רץ בוקר למשך שבוע. בקשר למתדון יש אחראי, בעל המפתח, וחובה עליו להישאר עד חצות (שעת הסגירה). לסגל אין שום זכויות יתר במתדון עצמו וגם הם צריכים להישמע להוראות האחראי. למתדון ייקבעו ערכים מוגדרים, כלומר, ערב אחד יוקדש למוסיקה קלאסית, ערב אחד לשירי עמים, ערב כול-בו, ערב טלוויזיה וכו', וזה יפורסם על לוח המודעות".

מסתבר, שהיו בעיות בהפעלת ה"אוטונומיה" שניתנה למזכירות לנהל את החיים החברתיים והתרבותיים בהיאחזות. ביטוי לבעיות אלו ניתן בדיון שהתקיים ב-5

בינואר 1970 בהיאחזות, בהשתתפות קציני חינוך ומג"ד יחידת 902, שתחת פיקודו היתה ההיאחזות. לשיפור המצב הוצע, שהסגל יקח על עצמו את האחריות לכיצוע חיי תרבות פעילים בהיאחזות, כמו שלקח על עצמו את האחריות לכצע את הפעילות הבטחונית. הוצע עוד, שתתקיים שיחה בהיאחזות במועדים קבועים (רצוי אחת לשבועיים), יתעלו בה הבעיות הספציפיות של ההיאחזות, ייסקרו מבצעים ותוכניות ותינתן סקירה בטחונית-מדינית. קצין חינוך פיקודי הבטיח לטפל בנושא המדריכים החברתיים.

על מפקד המדרשה (החקלאית של הנח"ל) הוטל להכין יום עיון בנושא "העיבוד החקלאי ברמת הגולן". קצין ההסברה נדרש לתכנן יום עיון בנושא ידיעת הארץ ברמת הגולן, כולל ציר טיול וכן לקשור קשרים עם בית-ספר שדה קונויטרה. סוכם גם להעמיד מקשר מקרב ההיאחזות לחיילי המח"ל (מתנדבי חו"ל) המוצבים בהיאחזות, ולהקדיש להם שעה ליום ללימוד עברית. קצין חינוך פיקודי אמר היה לשלוח מורה.

ב-8 ביוני 1970 ספגה ההיאחזות הפגזה כבדה מתותחי הסורים. חיילת היאחזות נח"ל גשור ברמת הגולן (דורית שקד) נהרגה ועשרה חיילים נפצעו. בעקבות חילופי האש הכבדים עם הסורים הופעל חיל האוויר. על המצב והאווירה בהיאחזות לאחר שבוע כתב "הארץ": "לא נעזוב אומרות בנות היאחזות נח"ל גשור. החיים חוזרים למסלולם. אך זה מראית עין; עם כל שיחה עולים שוב ושוב מאורעות השבוע החולף. בתים טרומיים נפגעו פגיעות ישירות, אלה שלא נפגעו סבלו שריטות עמוקות מרסיסים שפגעו בהם. 12 הבנות הנמצאות כרגע בהיאחזות, עיקר עבודתן היא במטבח. הנושאים העיקריים בעול הם הבנים, אומרת אילנה. הם עושים את רוב העבודה הקשה מלבד הפעילות הבטחונית השוטפת. תחום אחר שמטפלות בו הבנות הוא החברה. מסיבת השבועות המתוכננת פרוחה בעשן הפגזות הסורים. המועדון שהיה 'היפה ביותר בכל הרמה' ספג פגיעה ישירה וכעת אין מקום אחר להיכנס בו. זהבה: ידעתי שאני באה למקום שמפגזים אותו מדי פעם, אבל אני כבר קשורה למקום הזה, אינני חושבת לעזוב אותו כלל. אנחנו הולכות שכם אחד עם הבנים ותפקיד לא קטן יש לנו בשמירה על המורל שלהם. על הארון בחדרה של זהבה מונח דובון קטן. תעשיית הדובונים הן קוראות לעיסוקן. דובונים רבים אפילו שווקו. מבנה תעשיית הדובונים שלהם, 'המפעל' כפי שחלק קורא לו, נשרף. פעם בשלושה שבועות יוצאות הבנות (לסירוגין) לשבת אחת הכיתה, הבית דואג אבל משלים. להיאחזות יש משקים מאמצים; בית זרע שלח את הטבחית שלו, שלומית שמה, וקיבוץ מגן שלח עזרה - נערה חמודה המוכנה לעזור בכל".

בעקבות ההפגזות על ההיאחזות ויישובי רמת הגולן כתב אלי לנדאו, סופר הצבאי של "מעריב": "האם 'מלחמת החלקות', שאיפיינה את מלחמתנו עם הסורים עד למלחמת ששת-הימים, חייבת להימשך גם היום, והאם ישראל נוהגת בצורה נכונה בהקמה קו חדש לאורך הגבול הסורי הנוכחי, קו העשוי לגרור מצב דומה

למלחמה שקדמה למלחמת ששת-הימים. ישראל זקוקה לרשת מגן של בטון וברזל ברמה. יישובים, בתים וגני ילדים - כל אלה מחלישים את עמדתה של ישראל. היישובים האזרחיים המצויים בקו האש הסורי הם לסורה על האחראים לבטחון בחזית זו. יש למקמם מאחורי קווי הארטילריה. דני צדקוני כותב ב"למרחב": "רמת הגולן איננה רק זירת קרבות. על הפרק עומדת שאלת הזזתם של היישובים בגולן למערך עורפי יותר או השארתם במקומותיהם הנוכחיים. אם יוחלט על האפשרות הראשונה, יוקפא שלב הפיתוח ברמה למשך שנתיים-שלוש, ועד אז אם לא יפתו מהרמה, יצטרכו אלה בין כה וכה להישאר במקומותיהם הנוכחיים עוד כשנתיים-שלוש. מכאן, שהחומרה הנוכחית במצב לא תוקל, ומי יערוך לכך שהתפתחות מדינית וצבאית בלתי צפויה לטובתנו לא תבטל כליל את הצורך בהרחקת היישובים?" השיקול הצבאי הצרופ, שאלי לנדאו נתן לו ביטוי ברשימתו, מתנגש כאן עם שיקול התיישבותי ומדיני.

נושא הזזת נח"ל גשור הועלה בדיון שהתקיים ב-19 ביוני 1970 בהשתתפות רמ"ח הגנה מרחבית בפיקוד הצפון, שהציע להזיז את הנקודה למקום זמני במדרון האחורי, עד לבחירת מקום יישוב הקבע, שיידרשו לו כשלוש שנים. עלות הזזת ההיאחזות הוערכה בכשני מיליון ל"י ומשך הביצוע כשנה. בשלב זה הוחלט לבנות מחסה מהפגזות ל-15 איש וכן לזרז את חלוקת הציוד למקלטים.

ב-3 בספטמבר 1970 הוחלט על חלוקת המטלות ולוח הזמנים להקמת מחנה קבע לגשור ב"תנוריה", מזרחה מהמקום הקודם. "נח"ל גשור - למגורי קבע", כך הכתירו העיתונים היומיים את הידיעה על ההעברה למחנה חדש. נאמר שהיאחזות נח"ל גשור, במרכז רמת הגולן, עוברת לנקודה החדשה המרוחקת מקו הפסקת-האש במבצע מזורז. בתוך ארבעה חודשים, הוקמו נוסף ליחידות הדיוור, גם מטבח, חדר-אוכל, מחסן, מיתקני בטחון ומגרש כדורסל. בבניית המבנים הושקעו 1.2 מיליון ל"י.

בסיום הבנייה "נענכה הרמת כוסיית עם נציגי משרד השיכון, הסוכנות היהודית, פיקוד צפון ושאר הגורמים שיר להם בהקמת המבנים החדשים, שקירותיהם החשופים מתכסים אט-אט צבע. בחדרים מופיעות להן תמונות ראשונות. אווירת התחלה חדשה, במקום חדש".⁵

התוכנית המשקית להיאחזות לשנת 1970, שעוכדה על-ידי חבל הגליל של המחלקה להתיישבות בסוכנות היהודית בשיתוף המדריכים בהיאחזות, כללה נתונים אלה: אוכלוסייה - גרעין וסגל 100 איש.

ענפים - צאן 160 רחלות ושיות; לול 900 מטילות; פלחה 2300 דונם; גן-ירק.

שלאין - 40 דונם; גן-ירק בעל - 100 דונם.

מכונות: 3 סרקטורים, 1 טנדר וג'יפ אחד.

ימי העבודה התחלקו: עבודה יצרנית - 30%; לצורכי בטחון - 36%; שירותים -

20%; עבודות עזר וכלליות - 14%.

ההוצאות לענפי המשק והחצר 207,000 ל"י.

הכנסות: מהפלחה - 113,200 ל"י; גן-ירק 28,700 ל"י; צאן ולול - 28,400 ל"י; שונות - 10,000 ל"י, סך הכל הכנסות 180,000 ל"י. גירעון 26,780 ל"י, ללא הוצאות החזקת החיילים, אך כולל החזקת המחנה.

ב-6 בינואר 1972 בדיון שנטלו בו חלק נציגי המחלקה להתיישבות והאגף שנסב על עתיד ההיאחזות, נמסר, שהקיבוץ הארצי רואה עתיד להיאחזות גשור ולאירוחה בתנאי שהמחלקה להתיישבות תעביר לקיבוץ הארצי תוכנית משקית המצדיקה הקמת יישוב. עיבוד התוכנית כרוך בבעיית חלוקת המשכצות הקרקעיות ברמת הגולן בין היישובים. היישוב במידה שיוקם - לא יהיה במקום הנוכחי אלא 15 ק"מ צפונית לגשור. ככל מקרה מתוכננת בשלב זה ההיאחזות לתקופה שלא תעלה על 5 שנים. תקציב המחלקה להתיישבות להיאחזות לשנה הקרובה - 400,000 ל"י.

ראש האגף, יוסף יהלום, לחץ על איורוח המקום ופנה ב-25 ביוני 1972 להרצפלד, יושב-ראש הוועדה להתיישבות חדשה במרכז החקלאי, לקבוע משכצת קרקעית ליישוב בעתיד. ב-8 במאי 1973 כתב יהלום למזכירות הקיבוץ הארצי ותבע מהם לאורח את המקום בנכסם. ביוני 1973 החליט הוועד הפועל של הקיבוץ הארצי להקים שני קיבוצים חדשים - גשור ברמת הגולן וקטורה בערבה. החלטה התקבלה בתום ויכוח נוקב. הוויכוח התנהל בעיקר מסביב השאלה: האם יצירת עובדות התיישבותיות ברמת הגולן - מרחיקה את השלום המיוחל או מקרבת אותו.⁶

ב-17 באוגוסט 1973 הודיע מפקד הנח"ל אל"מ אשר דר למחלקת ההתיישבות במטכ"ל כי בהתאם לתכנון נח"ל גשור תתאזרח במאי 1974. עד לאירוח חייבים חיילי הנח"ל להיות במקום, כדי לשמור על הקיים ולהכין ההיאחזות (לאירוח). ולאחריו יהיה על המתיישבים החדשים (האזרחים) לגור בהיאחזות הקיימת עד שיוקמו מבני הקבע של היישוב. לא ברורה לנו האלטרנטיבה המוצעת על-ידי קצין הגמ"ר בפיקוד הצפון בקשר למגורים עבור חיילי נח"ל גשור. ככל מקרה, אין כוונה לעזוב את נח"ל גשור. יש לזכור שההיאחזות היא רכוש הסוכנות.

נראה שכל ההדגשים במכתבו של אל"מ דר באו כדי למנוע מפיקוד צפון להפוך את ההיאחזות למחנה צבאי להצבת יחידת צה"ל.

על גשור במלחמת יום הכיפורים סיפר מפקד ההיאחזות: "הבנות עזבו את המקום בשבת ב-5.30 אחר הצהריים, תחת אש ארטילרית חזקה, שהחלה בשעה 2. הבנות פונו לדרגיה וללביא, כשהבנים נותרים במקום, עד 3.30 לפנות בוקר (יום א' 7.10). בנות ההיאחזות כמעט והתמרדו. קשה היה לשכנען לעזוב את המקום ואת הבנים. רצינו להישאר, סיפרו כמה מהן, שעה קלה לאחר שהגיעו למקום מבטחים, אך היתה זו פקודה, והיה עלינו לכבועה. גם הבנים, מאוחר יותר, התמרמרו על כך שנאלצו לנטוש את המקום, אך היתה זו פקודה תעליהם היה להשלים עמה. עם הדיפת כוחות האויב ניתנה לחיילי גשור הפקודה לשוב ליישובם. כך, בבוקר חג הסוכות ב-11 באוקטובר, עלו לרמה בשיירה חגיגית. עם הגיעם, ניגשו החיילים לשיקום הנזקים שנגרמו להם. הקרב שנאלצו הסורים לנהל על הגבעות שבקירות

ההיאחזות, לא הותיר להם זמן לפגיעה מכוונת בהיאחזות לכן נפגעו בה רק המוסך ואחד הבתים, מפגיעות ישירות. 'בוא נראה מה עם הדיר' - אמר אחד הנח"לאים, תיכף לשובו להיאחזות. 'אלה הם החבר'ה של הנח"ל', אמר סגן המפקד, 'דואגים לדיר באמצע המלחמה'. דקות אחדות לאחר שובם הביתה כבר סובבו הממטרות בנח"ל גשור, גן-הירק - הושקה, וחדר האוכל - מורק. כעבור שבועיים, באחד הבקרים שטופי השמש, שבו ועלו לרמה בנות ההיאחזות. 'בהעדרנו שהתה יחידה מסוימת של צה"ל' - סיפר אחד הנח"לאים. 'אנשיה, רובם קיבוצניקים ומושבניקים, דאגו, בין פעילות אחת לשנייה, לטפל בחי שבהיאחזות ולתת לכבשים אוכל ומים, הודות להם נמצאו הכבשים בחיים'¹.

בנובמבר 1973 תבע צה"ל לפנות את ההיאחזות מתייליה על מנת להכניס למחנה מפקדה צבאית. כתשובה לתביעה זו כתב שמעון אבירן מזכיר הקיבוץ הארצי לראש האגף יוסף יהלום: "התפללנו מאוד לשמוע שבכוונתכם להוריד את הגרעין ובה לקבוע למעשה את פינוי גשור. איננו מוכנים בשום אופן לירדת היום מרמת הגולן, להיפך - תוך הזמן הקרוב ביותר, תיפול החלטה בתנועה על איזרוח הנקודה".

כ-21 בנובמבר כתב מפקד הנח"ל למטכ"ל, כי "במקום נשארה קבוצה של 11 חיילים לשמור על הקיים. בתנאים הנוכחיים לא ניתן לעשות זאת, מאחר שלמעשה השתלטה המפקדה הצבאית על כל ההיאחזות. פעילות משקית לא ניתן לקיים במקום עקב הנזקים שנגרמו לגן-הירק (בגלל הפעילות הצבאית במקום), ומאידך, גם פעילות מבצעית לא מקיימים חיילי הנח"ל הנמצאים במקום. לאור הנתונים הגיל קיימנו דיונים עם אגף הנוער והנח"ל ובהתאם להמלצת האגף החלטנו להוריד חיילי ההיאחזות מן המקום בתחילת חודש דצמבר ולא יאחר מעשרה בחודש".

כ-2 בדצמבר נפגש אלוף אשר דר מפקד הנח"ל עם נציגי הקיבוץ הארצי כדי לבחון את בקשת הקיבוץ הארצי להחזיק מאחז ברמת הגולן, לאור הסיכום שחיילי נח"ל גשור יעזבו, את ההיאחזות כ-10 בדצמבר. בסיכום הדיון הסכים מפקד הנח"ל "לתת אור ירוק לבדיקת האפשרות להקים את ההיאחזות בנח"ל על" אך היתנה זאת בכך "שהתנועה, בתיאום עם הסוכנות, תכין תוכנית תעסוקה להיאחזות; שיימצא גרעין מתאים שימנה מינימום 25-30 איש; שעם גמר מצב החירום ושחרור אנשי המילואים - יאורח המקום על-ידי התנועה".

כ-1975 הוקם קיבוץ גשור במקום ארעי ליד צומת פיק. הנקודה הקבועה הוקמה ליד תל זכי, סמוך למושב אל-על.

הערות:

1. דואר - "התיישבות בטחוניית לאחר מלחמת ששת-הימים", עמ' 47, ארכיון י.ט. 25/מ סדרה 23 נח"ל מיכל 6; השכרע בקיבוץ הארצי, 12.1.68, ע"ע 4,2.
2. במחנה נח"ל, מאי 1968, ע"ע 3-4; השכרע, שם, 24.5.68, עמ' 10.

3. על המשמר, 10.10.69, עמ' אחרון; דבר, 10.10.68; הארץ, 15.1.68 - תמונת הטקס. השבוע, 18.10.68, עמ' 2; במחנה נח"ל, אוקטובר 1968.
4. דבר, 9.6.70; הארץ, 9.6.70, 19.6.70; מעריב, 5.7.70; "איזה קו?", למרחב, 10.5.70, עמ' 5.
5. למרחב, 6.3.71, הארץ ודבר, מ- 3.2.71; במחנה נח"ל, מארס 1971, עמ' 5.
6. על המשמר, 26.6.73.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: ספטמבר 1969, עמ' 3; יולי 1970; אוקטובר 1970, עמ' 28; נובמבר 1971; דצמבר 1973; על המשמר (עלייה) 23.11.76; הארץ, 1.6.76; "התלבטות יש לאזרח", השבוע, 29.3.74.

הגרעין שעלה להיאחזות עשת השוה"צ לשמרת. הגרעינים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות: לפיד ח.ג. לרשפים, אלעד השוה"צ לגעתון, חרף השוה"צ לבית ניר, סלע ח.ג. לברעם, מגידו ח.ג. לכרמיה ומגידו, מורג השוה"צ לבית קמה, עזית השוה"צ לרן, רביד השוה"צ לדביר, עירון השוה"צ לשדה יובא, שלח השוה"צ למגן, יד חנה פרטי, משגב השוה"צ לגעש, שריר השוה"צ ללהבות חביבה, עומר ח.ג. לנחשון, געתון ח.ג. לגעתון, ברקן השוה"צ לסאסא, סופה השוה"צ לסער, עוז הנוה"ע חטיבה מקצועית לגבעת עוז, אילון ח.ג. לסאסא, גולן ח.ג. ללהבות הבשן, כינור השוה"צ לנחשונים, הירד השוה"צ לגבולות, לבטים השוה"צ לשניר, שלף השוה"צ לניר עוז, שחק השוה"צ לשניר, שלהבת ח.ג. לגעש, אל-על בוגרי בי"ס חקלאי למושב אליעד, חציל השוה"צ לבית ניר, מרחב הנוה"ע חטיבה מקצועית למרחב.

דולב

המאחז הוקם ב-1 באוגוסט 1983 בצפון הר יהודה, כ-6 ק"מ צפון מערב לראמאללה, על יד עין קנייה. דולב, כשם הנחל הסמוך. אוזרח ב-26 בספטמבר 1983 ככפר קהילתי דתי המשתיך לתנועת אמנה.

המאחז הוקם במסגרת תוכנית שר הבטחון אריאל שרון להקמת 22 מאחזי נח"ל, בגל השלישי של ביצוע התוכנית. העבודות החלו בינואר 1983. בישיבת ועדת השרים להתיישבות מה-19 באפריל 1983, הודיע דוד לוי, שר הבינוי והשיכון, על בניית יישוב קבע באותו האתר על-ידי משרדו.

ב-28 ביולי 1983 פנה אריה מאיר מהחטיבה להתיישבות לאורי בר-און, עוזר שר הבטחון, להתיישבות בבקשה "לאשר כניסת גרעין אוזרחי למאחז. הממועד המשותר הוא סוף אוגוסט". מנתונים אלה ברור, כי הנח"ל החזיק במאחז תקופה קצרה,

פחות מחודשיים. סביר להניח, שהנח"ל לא שיכן גרעין נח"ל למאחז אלא החזיק בתקופה הקצרה כיתת משמר.

כשנה לאחר האיזורים ביקר ביישוב כתב במחנה נח"ל וכתב: "במרומי הגבעה שוכן דולב - כפר קהילתי דתי. בסוכות לפני שנה, עלו לכאן חמשת המשפחות הראשונות, שהשתכנו בקרונות מגורים. בתים לא היו, מים חמים לא היו. על מותרות כמו קו טלפון - אין מה לדבר כלל. משרד השיכון דרש שימתינו, אך הן סירבו. הבתים של משרד השיכון, קוביות עם גגות אדומים על צלע ההר, עומדים על תילם - אך טרם מוכנים לדיור. שכונת המגורים הנוכחית, היא שעטנו צפוף של קרונות ומבני המאחז הצבאי. טקס איזורים מעולם לא התקיים. כתחליף, יחגגו בסוכות שנה ליישוב. כשנה זו הם הספיקו להפיח רוח חיים במבני המאחז השוממים. את השק"ם הפכו למעון לחינוכות. גם חדר-האוכל עבר מטמורפוזה והוא משמש עתה גן ילדים ומועדון. את מבנה התעשייה שיפצו והפכו לבית כנסת, שם נפגשים בוקר וערב לתפילה. 'אי אפשר להאשים אותנו בחיי לוקסוס', אומרים הדולבניקים - ובצדק. מי שמצפה למצוא חווילות פאר בדולב, לא ימצא את מבוקשו. גם לא בעתיד' מבטיחים אנשי המקום. לשם כך קבעו לעצמם כלל ברזל: בנייה צנועה ואחידה לכולם. לעובדה, שיהודה ושומרון אינן מסופחות רשמית למדינת ישראל אין כמובן משמעות עבורם. זוהי ארצם, ארצו של יהושע בן נון ושבט בנימין. 'בעין קינייה ישבו פעם יהודים', הם מצביעים על הכפר הערבי השכן. 'אנו מקיימים יחסי שכנות טובה עם הכפרים השכנים. הכפרים רחוקים כאן מהשפעת האש"פיסטים שבערים. אנחנו לא מפריעים להם והם לא מפריעים לנו'. הרוכ כבר החליט. 'רק למען הנוף הנשקף מכאן, שווה להישאר' אומרת פסיה בהתרגשות, וכעלה מצהיר: 'אפילו אם יחזירו את יהודה ושומרון לירדנים - אני נשאר כאן'".¹

הערות:

1. במחנה נח"ל, אוקטובר 1984, עמ' 19.

דקלה

הוקמה ב-2 ביוני 1969 בפיתחת רפיח, בצד הכביש רפיח-אל-עריש. תחילה כונתה "נח"ל דקלים". אחרת ב-17 במאי 1971 כמושב עובדים של תנועת חרות-בית"ר. זו היתה ההיאחזות הראשונה באזור. הרעיון להקימה עלה לראשונה בישיבה אצל שר החקלאות ב-21 בנובמבר 1968. עם זאת ההצעה הוכאה להחלטת הממשלה ב-8 בדצמבר 1968. כמו כן נמסר שיש באזור 2000 דונם המעובדים על-ידי הממשל הצבאי ומקור המים להשקייתם הוא נקז הפיר ליד שפת הים המספק 550 מ"ק מים ליום.

בדיון שהתקיים ב-6 במארס 1969 במטכ"ל בנושא "ביצוע תוכנית ההתיישבות בשנת 1969", נקבע מרעז להקמת ההיאחזות בשיח' זריד - 1 ביוני 1969.

בפקודה שפירסם סגן מפקד הנח"ל ב-28 באפריל 1969 לאחר שנועד עם הקיבוץ הדתי שגרעניו היו מיתעדים לעלייה להיאחזות, נאמר: "היאחזות נח"ל דקלים תעלה לקרקע ביום ב', 2 ביוני 1969. היאחזות זו תהיה כפופה פיקודית ליחידת נח"ל חורב. הבינוי יבוצע על-ידי משרד השיכון בשני שלבים: שלב א', היאחזות זמנית שתתבסס על האזור המשקי של היאחזות ותכלול בניין בן 3 חדרים, חדר-אוכל ומטבח, מועדון, מקלחת ושירותים, 17 משטחים לאוהלים למגורים ואחד לאפסנאות, תאורת גדר ותאורת פנים, מגדל לזרקור. בינוי קבע: לפי התכנון שאושר. הבנייה תתחיל מיד עם גמר יישור השטח. מים: יותקנו במקום מיכלי מים שיהיו מחוברים לקו המקומי וישמשו להשקיית הגני ורחצה; יותקן מיכל מים מיוחד למי שתייה, שיוכאו על-ידי הסוכנות במיכלית. כוח-אדם בהיאחזות יהיה מורכב מהגרעניים עין צורים, ס"ה 73 חיילים. לוח זמנים: חיילי היאחזות יתייצבו במפקדת הגדוד (חורב), הממוקמת בהיאחזות נח"ל סיני, ביום 25 במאי 1969 לצורך אימון; החלוק יעלה להיאחזות ביום ג' 27 במאי 1969. הגוף העיקרי יעלה להיאחזות ביום ב', 2 ביוני 1969."

הקמת שלב א' של היאחזות הושלמה במועד. ימים ספורים לאחר עליית הגרעניים למקום, עוד לפני שהתקיים הטקס הרשמי, התפרסמו בעיתונות היומית כתבות על היאחזות, "חלוצי בני עקיבא מקימים יישוב בסיני - ימים מספר לאחר העלייה על הקרקע ביקרנו בהיאחזות הצעירה ביותר בסיני, פגשנו נח"לאים ונח"לאיות במצב רוח מרומם. יש לנו הרגשה של ראשוניות. כל הדרך מעין הנצי"ב להנה שרנו פעמים אין ספור: 'שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה'. כשהגענו למקום, לא היה כלום. גלי חול טובעניים. רוח העיפה את החולות שחדרו עמוק לעינינו וממולנו עמדו שני מבנים בודדים בלב מדבר שומם. חדרי מגורים לא היו, האוהלים הקימונו ביום שהגענו. חשמל ומים לא היו בימים ראשונים. רק לפני מספר ימים עלו על הקרקע וכבר מדברים על הפיכת היאחזות ליישוב קבע. דוד והלל מעיין הנצי"ב רוצים שהנקודה תישאר של בני עקיבא. בעקבות כתבות אלו פרץ ויכוח בין הקיבוץ הדתי לתנועת בית"ר, לאיזו תנועה מיועדת משכצת התיישבותית זו. ב"הצופה" התפרסמה ידיעה: "היאחזות נח"ל דקלים היא בידי בני עקיבא ואין בדעת הגורמים המיישבים של הפוהמ"ו לפנות בתקופה הקרובה נקודה זו, ציינו אמש חוגים מוסמכים כתנועה כתגובה לידיעה שפורסמה ב'קול ישראל' בשם תנועת בית"ר כאילו גרעין משלה מקבל לידי היאחזות זו. סופרנו מציין, שתנועת בית"ר לא הצליחה לארגן מספר מספיק של חברים המסוגל ליישב היאחזות ובשל כך לא עלו הם עד כה על הקרקע."

האגף מצידו הבהיר, בהודעה לעיתונות, שהעלייה בינתיים היתה של חיילי נח"ל במסגרת שירותם הסדיר, מבלי לקבוע בזה לאיזה תנועה שייכת המשכצת ההתיישבותית. במקביל פנה ראש האגף למנכ"ל מחלקת ההתיישבות וביקש אישור בכתב לאיזה תנועה מיועד היישוב. כמועצת הקיבוץ הדתי שהתקיימה ב-16 ביוני 1968 הכהיר מזכיר התנועה את המצב לאשורו: "נכון הוא, כי 'בני עקיבא'

והקיבוץ הדתי הם חלוצי ההיאחזות הזאת ונכון הוא כי ההיאחזות במקום זה הוכטחה להתיישבות לנוער בית"ר. אך מה מצאה תנועת בית"ר להודיע בצורה פוגעת ברדיו כאילו 'בני עקיבא' ינטשו את המקום. מוכנים אנחנו להיות ראשונים בנח"ל דקלים וכאשר בית"ר יצליח לרכז גרעינים להתיישבות שם, נמלא אחר התחייבותנו.¹

ב-13 ביולי 1969 התקיים טקס העלייה לקרקע. כמקובל בנח"ל, הגרעינים המשתתפים במסדר החגיגי והזוכים בהילה של ה"חלוצים", הם הגרעינים המאיישים באותה התקופה את ההיאחזות אף אם הם משתייכים לתנועה אחרת מזו העתידה לאזרח את המקום. כך נהגו גם הפעם גרעיני בני עקיבא. הם שהכריזו על "מגילת היסוד" של הנקודה. כדי למנוע רוגז ותועומת מצד תנועת בית"ר, איפשר הנח"ל לנציג התנועה להביא את ברכתו בטקס.

הדים למחלוקת בין שתי התנועות מצאו כיסוד בכותרות הכתבות על הטקס בעיתונים. הצופה מה-14 ביולי: "ההיאחזות 'בני עקיבא' נח"ל דקלה ציינה עלייתה על הקרקע במעמד חגיגי. הטקס התקיים אתמול בהשתתפות נציגי הקיבוץ הדתי, ומפקדת הנח"ל. ההיאחזות הוקמה על יד שני גרעיני 'בני עקיבא'."

"היום", יומון של חרות כתב: "נח"ל דקלה, ההיאחזות חדשה בפיתחת רפיח, חברי גרעין בית"ר השוהים עתה בקיבוץ סעד, יעלו תוך מחצית השנה במקום נח"לאי בני עקיבא."

ועוד נכתב על הטקס: "היתה שמחה גדולה על אדמות שייח' זויד. באו אורחים רבים. הורו אנשי ההיאחזות ובני משפחותיהם, חניכי בני עקיבא וחניכי בית"ר. ובאו כל אורחי הארץ ההולכת ומתאכלסת, וכראשם יריד המתנחלים כאשר הם - אברהם הרצפלד. מפקד הנח"ל אל"מ צבי לבנון קרא את ברכתו: 'בטוחני, כי הינכם מגיחים יסוד ליישוב חדש שייאחו באדמה זו לצמיתות'. אחריו קרא תת-אלוף אשר לוי את ברכת הרמטכ"ל: 'תוקעים הינכם יחד במקום בו פרצו חיילי צה"ל את מתחם האויב'."

היאחזות נח"ל דקלה היא היישוב הראשון בחבל אשכול הנושא את שמו של ראש הממשלה המנוח. לרשות ההיאחזות משבצת של כ-2000 דונם קרקע (שטח שהיה ברשות חברה מצרית לפיתוח המדבר). ההיאחזות תתבסס על גידול ירקות לייצוא ובמקום יוקם גן-ירק של כ-100 דונם. בקרוב יועבר לידי ההיאחזות פרדס של כ-400 דונם מהבשור. המים מחזרים, בעזרת משאבות, מרצועת הים. על אף אחוז המליחות הגבוה, ניתן - על-ידי השקיה בשיטה מיוחדת - להתאימם לגידולי חקלאות.²

בחודש נובמבר 1969 הגיעו להיאחזות שלושה גרעיני נח"ל בוגרי תנועת בית"ר והחליפו את גרעיני בני עקיבא.

בחודש ינואר 1970 נורו מספר פצצות בזוקה מאולתרות לעבר ההיאחזות נח"ל דקלה בצפון-סיני, לא היו נפגעים ולא נגרם כל נזק. ביולי 1970 התארחו בהיאחזות דקלה השר מנחם בגין ואלוף פיקוד הדרום, אריק שרון. "את פני הבאים קיבלו סגן מפקד הנח"ל, המושל הצבאי של האזור וחברי ההנהגה

העולמית של בית"ר. האורחים סיירו בגן-הירק, המשתרע על 100 דונם, וכו גידולי תירס, מלפפונים ובוטנים. גידולי החורף כללו קישואים, חצילים ועגבניות. גידולי העונה מקדימים להבשיל כאן ועתיד כלכלי טוב צפוי להיאחזות כשימצאו מים להשקייית כ-200 דונם הקרקע המהווים את המשבצת הקרקעית של המשק".³

ב-9 ביולי 1970 דנו במחלקת ההתיישבות בעתיד ההיאחזויות, והוחלט להתחיל בתהליכים לאיזרוח הנקודה תוך קבלת אישור הדרג הפוליטי להכין תוכנית משק לאישור מינהל התכנון, לעבד עם תנועת החרות תוכנית כוח-אדם המאזרח. הרעיון היה לאזרח את ההיאחזות ביולי 1971, עם שחרור הבנים חברי גרעין שחזק. ב-10 במארס 1971 הודיע ש. גזית, מתאם הפעולות בשטחים, לשר גלילי יושב-ראש ועדת השרים להתיישבות כי "שר הבטחון אינו רואה מניעה לאיזרוח דקלה אך הוא מתנה זאת באיסור כל טקס פומבי או פרסום יזום אשר יעלה את הנושא לכתורות". טקס האיזרוח נערך אפוא ב-17 במאי 1971. "היום אתם שומטים את השם נח"ל", אמר ראש אגף הנוער והנח"ל משה נצר לגרעיני בית"ר שחזק ומולדת, בעת מסירת דגל ההיאחזות מהחיילים למתנחלים. "זוהי נקודת הקבע ה-58 במספר שהנח"ל סייע בהקמתה ועתה מוסר לידיכם הנח"ל באמונה ובבטחון, את הנקודה בידעיה שתוכלו לשאת על כתפכם את משא המשק והחכרה". על הנעשה ביישוב הצעיר מספר חודשים לאחר האיזרוח נכתב: "דקלה היא, מירי האמריקנית, גרשון מרמת גן, אבי ואריק האוסטרלים. בניגוד לתנועת אחרות אצלנו יש גיוון" אומר צדקה. "כל אחד הגיע לכאן אם בגלל אידיאל פרטי, חינוך תנועתי וגם סתם כך. דתי או לא דתי, יש כבוד הדדי. כיום מתנהלים החיים כמתכונת קיבוצית. אולם, תוך תקופה קצרה עתידה דקלה להיהפך למושב שיתופי. ענפים עיקריים יהיו חקלאות, משולבת בתעשייה, תוך שימת דגש בענף התיירות. בהגשמת התוכניות עוזר להם מוטי בן-יעקוב קאומר: 'אני עומד היום לפני חיסול משקי בנחלת דיכונססקי ומביא את האישה לדקלה וכאן נהיה עד זיקנה או שירקו אותנו".⁴

חלומי של מוטי לא התגשם, לאחר כעשר שנים פונתה דקלה, יחד עם כל היישובים באזור, בעקבות הסכם השלום עם מצרים.

הערות:

1. י. דואר, "התיישבות בטחוניית לאחר מלחמת ששת-הימים", ע"ע 37, 49. ארכיון י.ט. 25/מ סדרה 23 נח"ל מיכל 6. מוסף שבוע הצופה 6.6.69; הצופה, 8.6.69, עמ' אחרון; שם, 17.6.69, "נפתחה המרעצה הט"ז"; הארץ, 6.6.69.
2. במחנה נח"ל, אוגוסט 1969, עמ' 14.
3. שם, פברואר 1970, עמ' 14; אוגוסט 1970, עמ' 18.
4. שם, יוני 1971, עמ' 21; אוקטובר 1971, עמ' 8, "אנשים צעירים".

פרסומים נוספים:

כמחנה נח"ל: יוני 1969, יולי 1959, "לפני כחודש הוקמה, נובמבר דצמבר 1978, "סוף הדרך" המצב ערב הפינוי.

תמונה מטקס האיזורח, מעריב, 18.5.71.

הגרעינים שעלו להיאחזות: נחשון בני עקיבא לעין צורים ונחשון בני עקיבא לעין הנצי"ב.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: שחזק בית"ר לדקלה, יהודה הנח"ל הלאומי, תומר בית"ר לדקלה, נחושת בית"ר לנאות סיני, מולדת בית"ר לדקלה.

הגרעינים שאיזורחו: שחזק ומולדת בית"ר.

הושעיה

הוקמה ב-31 במאי 1981 בגליל התחתון, כק"מ מצפון-מזרח לצפורי. קרויה על שם ר' הושעיה רבה, מחכמי צפורי במאה השנייה. אזורחה ב-25 ביולי 1983 כיישוב קהילתי המשתייך להפועל המזרחי.

ב-20 בנובמבר 1980 פנה שמעון רביד מנכ"ל המחלקה להתיישבות לרפול שפר, ראש האגף בהצעה לייעד את מצפה צפורי כ' (הושעיה) כחוות גדנ"ע. בתשובה לפנייה זו, כתב ב-6 בפברואר 1981 ראש האגף: "שמח להודיעך על החלטת הרמטכ"ל לקבל, כהצעתך, את מצפה צפורי כ' כחוות גדנ"ע. בישיבה שהתקיימה אצל הרמטכ"ל בהשתתפות מר דולצ'ין (יושב-ראש הסוכנות), סוכם, כי הגדנ"ע יפתח במקום קורסים טרום-צבאיים לנוער מחו"ל בהם בני יורדים. הרמטכ"ל הציע על דעת המשתתפים, כי המתנה, שיקלוט מלבד נוער חו"ל גם נוער ישראלי לאינטגרציה, יהיה בעל אופי כפרי. לצורך זה נרצה לפתח פעילות מיני-משקית שתכלול - נוי, בעלי-חיים, מרעה, גן-ירק קטן וכו'. מהמחלקה להתיישבות אנו מבקשים תקן למדריך חקלאי ודמי מחזור לפעילות המשקית, ובעיקר, שמירת קשר בין המצפה/חווה לחבל הצפון (של המחלקה להתיישבות)".

כאפריל 1981, לאחר שהתברר שהאתר במרווה בהתאם לתוכנית המחלקה, אינו מיועד להתיישבות כיישוב קבע, הציע ראש האגף להקים את היאחזות הנח"ל באתר צפורי כ' ואת חוות הגדנ"ע להקים במרווה. ההצעה אושרה על-ידי סגן שר הבטחון והמחלקה להתיישבות.

בהתאם למתוכנן עברו ב-31 במאי הגרעינים יצלח ומגשימים ממרווה, והקימו את היאחזות הושעיה.

ב-23 ביוני 1981 התקיים טקס העלייה לקרקע.¹ ב-6 ביולי 1981 ביקרו ראש האגף, מפקד הנח"ל וקצין ההיאחזות, שדיווח: מצבה - גרעין שלנו לגשר הזיו וגרעין ליאון להאון בסך הכל 30 בנות ו-25 בנים. תעסוקה: גן-ירק (מרווה) 40 דונם אבטיחים וקישואים. גן-ירק (במקום) 5 דונם בהכשרה והכנה, דיר - 17 כבשים, מכוורת פינת חי, שלוחת מפעל "ונטה" מכרמיאל. עבודת חוץ - בקיבוץ הסוללים ובמושב צפורי (עזרת שכנים). תעסוקה מבצעית במפקדת הגדוד.

בינואר 1982 הגיעה היאחזות גרעין יה"ד, שאורגן על-ידי עליית הנוער מקבוצות נוער יוצאי איראן שלמדו בבתי-הספר שלה. הצעירים הגיעו במעמד של תיירים או תושבים ארעיים לכן נקבע להם מסלול שירות מיוחד ומקוצר שכלל שישה חודשי טירונות ורכישת מקצוע צבאי, ששה חודשי היאחזות בהושעיה ויתר השירות בהושעיה בשל"ת (או שחרור). המגמה, שהם יהפכו לגרעין הקבע שיאזרח את ההיאחזות. עליית הנוער קיבלה על עצמה את תפקיד הליווי החברתי ואיגוד המושבים של הפועל המזרחי קיבל עצמו להיות התנועה המיישבת.

ב-10 באוגוסט 1982 ביקרה במקום סמלת חברה וגרעינים ודיווחה: "תעסוקה - המצב השתפר בשבועיים האחרונים. נוסף על כך, רוב הכנים נמצאים באימון גדוד. כבית רימון עובדות 4 בנות, במפעל לתיקון מיטות לצה"ל 4-5 חיילים, פוריקט תפירה - 3 בנות קבועות, נוי - 1, גן-ירק - 1. מצב חברתי - למרות שגרעין יה"ד שוהה בהיאחזות כבר למעלה מחצי שנה וגרעין אריאל עלומים נמצא

בהמתנה עד עלייתו למאחז אנחל, ההשתלבות בין שני הגרעינים טובה. הפעם הרקע הדתי אינו מפריע לתפקוד החברתי (חברי גרעין יה"ד מסורתיים אך לא קיבלו חינוך דתי לקיים מצוות כמו גרעין בני עקיבא). גרעין אריאל עלומים - ניכרת מוטיבציה גבוהה בכל התחומים. הם הדומיננטיים בהיאחזות. הקשר למלישוע הולך ונבנה. גרעין יה"ד - מצבו של הגרעין מאוד לא טוב. חיכוכים בין הבנות והבנים, חבר אחד עזב, שניים בשלבי עזיבה, ושישה חברים נוספים חושבים על הנושא. לגרעין, כגוף, אין את הכוח לבצע דברים. מזכירות הגרעין מורכבת מחבריה בעלי רצון לפעול ולתרום לשיפור המצב.

בדצמבר 1982 ביקר בהיאחזות כתב במחנה נח"ל וכתב: "לפני ארבעה חודשים, הונחה בהושעיה אבן הפינה למדרשה להכשרת גרעינים של עליית הנוער. במקום יושב כבר גרעין יה"ד, המורכב מעולים חדשים ומתעתד לאזרח את המקום בקרוב. בחודש ינואר, יגיעו להושעיה עשר משפחות אזרחים שיהיו את הבסיס האנושי ליישוב הקבע שיוקם במקום. ההיאחזות מאכלסת גרעין דתי נוסף (בני עקיבא), המהווה דוגמה לעבודה למופת, ולחיים בצוותא בין גרעינים דתיים יותר ופחות, לבין סגל שהוא חילוני כחלקו. גרעין יה"ד היושב פה כבר מחזור שני, אמור לאזרח את המקום. מרסל עזי, חבר הגרעין בוגר בית הספר 'מין אורד', עלה ארצה בעקבות אחיו הגדול בשנת 1978. 'אני מכיר המון איראנים שהלכו לצבא', הוא מספר, 'אבל ככל זאת יש דעה רעה עלינו. לו הייתי נשאר בפרס הייתי משלם שוחד ומשתחרר. פה יש כל הזמן מלחמות ואתה צריך לשרת שלוש שנים'. יצחק גולדשטיין, איש עליית הנוער המקשר עם היאחזות הושעיה, מספר: 'הרעיון הוא לקשור את הבוגרים האיראנים לבניין הארץ ולזיקה למורשת, מכיוון שהם הגיעו כשהם מנוכרים לאידיאולוגיה הציונית שלנו. המדרשה שתקום פה תהיה מסגרת שתכשיר את חניכי עליית הנוער לקראת יציאה למסגרת הנח"ל. רעיון נוסף הוא, שאחד מהתפקידים של כוגרינו שישבו פה יהיה לנהל את המדרשה'."

הושעיה היתה היאחזות לא רגילה. זה היה נסיון להקים מדרשה בשיתוף עליית הנוער, שלא היה נסיון קודם בטיפול בהיאחזות. בהיאחזות שובצו גרעינים דתיים ופחות דתיים ובנוסף לזה שובצו בשלב מסוים משפחות אזרחיות שפנו עוד באפריל 1982 לאגף לאפשר להם להתארח בהושעיה כמשפחות מאמצות לגרעין יה"ד.

המורכבות הזאת גרמה ללא מעט בעיות והתנגשויות בין הגורמים השונים. אגף הנוער והנח"ל, שתמך ברעיון הבסיסי והיה מוכן לגמישות ביחס לאופי ומעמד היאחזות מיוחדת זו, נאלץ לא פעם להתערב וליישר את ההידורים.

ב-3 בפברואר 1983 התקיימה ישיבה של כל הגורמים בנושא היחסים בין המשפחות האזרחיות וההיאחזות, וסוכם שההיאחזות תופרד מהיישוב האזרחי על-ידי גדר, וההפרדה תכלול את מבני הציבור, בית-הכנסת והטלפון.

כמחצית 1983 היו המחנה המקורי של ההיאחזות ויישוב קהילתי אזרחי קטן לידו. מבחינת כוח-אדם של נח"ל היו: כ-10 מחברי גרעין יה"ד שעמדו להשתחרר ב-14 ביוני 1983 ו-24 חברים וחברות גרעיני נח"ל בשל"ת. הבעיה היתה כיצד להמשיך ולאיש את ההיאחזות בחברי גרעיני נח"ל כפרק שירותם הסדיר. הגרעין היחיד

הזמין היה "הרשעה", אך הוא עמד לצאת לפרק הבט"ש. הבעיה השנייה היתה היכן להציב את חברי הגרעינים שהיו בפרק השל"ת. בהיאחזות לא ניתן להציבם והיישוב הקהילתי האזורי הצעיר לא היה מסוגל לקלוט את כולם. עליית הנזעור היתה מעוניינת להמשיך בפרוייקט חינוכי זה. לאור נתונים אלה, סיכמו ביוני 1983 יהודה דקל, מנכ"ל המחלקה להתיישבות ועליית הנזעור, שכתום מחזור הנח"ל (סוף יולי) תהפוך היאחזות הושעיה מחנה של"ת עבור גרעיני עליית הנזעור, שיישאר נפרד מהיישוב האזורי. בהתאם לכך, ב-25 ביולי 1983, עבר מחנה ההיאחזות לשליטתה ולאחריותה של המחלקה להתיישבות של הסוכנות והאחריות של הנח"ל הסתיימה, פרט לאחריות הרגילה - הפיקוח על חיילי השל"ת, כפי שזה נעשה לגבי כל משק הקולט של"ת.

•

הערות:

1. במחנה נח"ל, יוני 1981, עמ' 2; יולי 1981, עמ' 14. נראה שטקס העלייה לקרקע היה פנימי, כי לא מצאתי בעיתונות היומית ולא בבמחנה נח"ל כל פרסום.
2. שם, דצמבר 1982, עמ' 11.

הגרעינים שעלו להיאחזות: עברו מהיאחזות מרווה יצלח הצופים לחניתה ומגשימים הנח"ל הלאומי לכפר-גלעד. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: שלנו הצופים לגשר הירדן, ליאון גל"ן (נזעור לנזעור) להארון, יה"ד גרעין עליית הנזעור להושעיה, אריאל עלומים בני עקיבע למירב והושעיה גרעין עליית הנזעור להושעיה.

•

זוהר

הוקמה ב-10 באוקטובר 1977 על הר חברון במחנה משטרת דהריה. הפכה למפקדה של יחידה צבאית ב-14 בינואר 1982.

ב-17 באוגוסט 1977 החליטה ועדת השרים להתיישבות להקים מאחז נח"ל בדהריה כשלב ראשון לקראת הקמת היאחזות נח"ל/יישוב כאזור להב ב'. אחזקת המחנה וכוח-אדם הוטלו בשלב המאחז על צה"ל. התעסוקה הוטלה על ההסתדרות הציונית, כמקובל בהיאחזויות נח"ל. החטיבה היתה אמורה לדאוג למדריך משק, לרכב לצורכי המשק, לפיתוח גן-ירק, להכנסת מפעל תעשייתי קטן ולהתקשרות עם יישובים בסביבה לעבודת חוץ.

לא חלף חודש וכדין של הגורמים המיישבים הוחלט, שעליית החלוצ למשטרת זוהר (דהריה) תהיה ב-5 באוקטובר 1977 והכוח העיקרי יעלה ב-10 בו. הסוכנות תעמיד סנדר פזי לרשות ההיאחזות ותקבע שטח חקלאי לעיבוד בתיאום עם איו"ש. תיאום תעסוקה מבצעית עם פיקוד המרכז - פיקוד הנח"ל.

בדו"ח על סיור של נציגי האגף, הפיקוד והסוכנות שנערך במקום ב-6 באוקטובר נאמר, כי "החלוצ נמצא במקום. כל הכוח מגיע ב-10 באוקטובר מקדש כרנע

כמתוכנן. על-פי בקשת המג"ד, תיבדק האפשרות על-ידי מלמד, נציג הסוכנות, להכניס משק חי להיאחזות. אשר גופר (מהאגף), מלמד ונציג הקיבוץ הארצי מטפלים בהכנת שלוחה ממפעל גלאון (הרכבת מאווררים) להיאחזות. הקיבוץ הארצי יאיש מדרך משקי בימים הקרובים. נמסר על-ידי המג"ד, כי יושרו על-ידי טרקטור של חיל הנדסה כ-10 דונם בתוך שטח ההיאחזות. מלמד יבדוק עם נפתלי יפה, מקק"ל, אפשרות הקמת משתלת עצי מחט".

לאחר כחצי שנה דווח על התקדמות: הנח"לאים מעבדים שטח של דונם וחצי גן-ירק - צנוניות, עגבניות ומלפפונים, עבודה המעסיקה ארבעה חיילים; משתלה של קק"ל, כ-5000 שתילים, מעסיקה חייל אחד; מפעל המאווררים (גל און) מעסיק 5-4 חיילים. פעילות צבאית - אבטחת הכביש מצומת שוקת ועד חברון מעסיקה 6 חיילים.

למרות המעמד המיוחד של זוהר כמאחז צבאי הוצבו במקום גרעיני נח"ל כפרק ההכשרה החקלאית ונוצר הווי נח"לאי רגיל. "מסורת נח"לאית היא ש'הוותיקים' הנותרים בהיאחזות בסוף המחזור 'מותחים' את ה'ירוקים' הבאים אליה כחלוץ. כך עשו גם אייל החוכש ואבנר האפסנאי. הם לקחו על עצמם את תפקיד המ"פ וסגנו, וכשהגיעו החלוצים האומללים הם טורטרו ללא רחם ואף הועמדו למשפט".

אך בנוסף למהתלות נעשית עבודה רצינית: "העוכר ליד נח"ל זוהר ורואה את בניין המשטרה המוקף גדר, בטח חושב לעצמו: 'מסכנים אלה, לא יכולים לגדל כלום'. אז יש לי הפתעות בשבילכם: בחצר הפנימית של הבניין הזה מגדלים שום, אבטיחים, קישואים ומלפפונים במקצועיות ממש. החודש קטפו שם בחצר שלושה דונם שום ששווק במחיר 30 אלף ל"י. לא רק בחקלאות מצליחה נח"ל זוהר. באחד החדרים יושבת שלוחה של מפעל 'גל און' המייצרת מאווררים. מפעל שעובד בקצב מהיר מאוד ורוב תוצרתו משווקת לחו"ל".

על הישגיהם אלה זכו הנח"לאים לצל"ש ממפקד הנח"ל אל"מ גבי מגל: "אני רוצה לומר כמה מלים טובות על היאחזות זוהר. זוהר יושבת במקום נידח למדי, אך פשוט נעים לבוא ולבקר. בגן-הירק יש לצמחים צבע ירוק בריא ומשובב עיניים, המרכזנית בקשר מחללת בחליל צד, המפעלון המייצר בסיסים למאווררי 'גל און' עובד יפה, יש הקפדה על בטיחות בעבודה והאווירה טובה. על אף אזהרות המומחים והיתעצים הצליחו נח"לאי זוהר לגדל גם שני מחזורים של עופות, שאף הביאו רווח נאה. שיחה עם בני הגרעינים בזוהר, מותירה כך תחושה טובה. כמעט שאינך שומע שם טרונות וטענות. התמזל מזלם וזכו גם במדריך משקי בעל יכולת. כל הכבוד."

דברי השבח מפי המפקד עודדו את נח"לאי זוהר להמשיך המאמץ וההתקדמות. במשך שנה החזיקו הגרעינים במאזן תשלומים חיובי, ובמלים אחרות ברווח של למעלה ממיליון ל"י נטו.

הענף הרווחי והמרכזי בנח"ל זוהר הוא הלול. האחראי לענף זה ולענפים אחרים הוא משה כץ, מרישה, המדריך המשקי של ההיאחזות. הגיע מניר עוז, וכל מה שמצא בו היה גן-ירק, אותו השקו בעזרת דליים, ושלוחה של מפעל מאווררים. אומר מרישה: "קודם כל חשוב לדעת, שנח"ל זוהר הינו למעשה מאחז ולא

היאחזות. פירושו של דבר, שמבחינה רשמית אין לה כל תקציב משקי, ושום קשר עם הסוכנות. כל מה שיש זה החזקת מחנה מטעם הצבא. היה לנו מאבק ארוך לקבל החזרים משקיים מהסוכנות עבור תוצרת חקלאית של ההיאחזות שנמכרה ותמורתה נכנסה לקופת החבל של הסוכנות, כשברקע תלויה לה השמועה שנח"ל זוהר הינה בסך-הכל נקודה זמנית, שיש כוונה להורידה מן הקרקע ברגע שיקומו שני המאחזים החדשים בדרום הר חברון - מעון וכרמל. נוסף לקשיי היתמות היה קושי אובייקטיבי של המקום: מחסור באדמה, במים וחורף קשה לגידולים. הצעתי שנקים פה לול, משום שבניר עז יש לול, והוא מוכן לפקח ולתת ליווי מקצועי."

בינואר 1981 הכין סוטי, המדריך המשקי מקיבוץ בית ניר, תוכנית משקית לחצי השנה הקרובה. התוכנית התבססה על עבודתם של 18 בנים ו-13 בנות הפנויים לעבודה יצרנית מתוך מצבת כוח-האדם בהיאחזות של 35 בנים ו-31 בנות - חברי הגרעינים "בית ניר", "קיוות" לנירים ו"נצח" (עולים) לגבולות.

השטח החקלאי שעמד לרשות ההיאחזות 3 דונם באתר ההיאחזות ועוד 30 דונם שהוקצו לה משטח גן-הירק של קיבוץ כרמים, השוכן במרחק כ-15 ק"מ דרומית לזוהר. בנוסף לול של 2500 פטימים ובשלבי הקמה חממה של 100 מ"ר. בתחום המלאכה שלוחה של מפעל התכשיטים של בית ניר, ובשלבי הקמה שלוחה של מתפרת נגבה וכן עבודת חץ בכרמים.

אומדן עודף כל ההכנסות ברוטו לתקופה זו היו כ-400,000 שקל מהענפים כדלקמן: מהלול כ-30,000 שקל, מגן-הירק בהיאחזות כ-40,000 שקל, מגן-הירק בכרמים כ-300,000 שקל וממפעל התכשיטים 13,400 שקל.

ב-16 באוגוסט 1981 עברה מפקדת יחידת ההיאחזותית שברצועת עזה והדרום (משל"ט 960) מנצרים לנח"ל זוהר. מיקום מפקדת יחידה בשטח ההיאחזות הוסיף קשיים ובעיות על אלה שכבר היו. נציגי הקיבוץ הארצי נזעקו, כי חששו שזה עלול להרוס את הצביון המשקי של ההיאחזות. עניין זה, בנוסף למעמד המיוחד של נח"ל זוהר, קירב את קיצה. ב-15 בינואר 1982 בחילוף המחוזיים, הפסיקה נח"ל זוהר לתפקד כהיאחזות והפכה למפקדת שליטה של היאחזויות הנח"ל שבאזור. הצירוף הסוכנותי הועבר להיאחזויות אחרות.

הערות:

1. במחנה נח"ל, מארס 1978, עמ' 14; שם, יוני 1979, עמ' 19; שם, יולי 1980, עמ' 2.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: פברואר 1978, עמ' 14; שם, נובמבר 1980, עמ' 10; שם, ספטמבר-אוקטובר 1980, עמ' 29; שם, דצמבר 1980, עמ' 11.

הגרעינים שעלו להיאחזות: מגידו השוה"צ, שביב גרעין פרטי לגבולות, נגיד השוה"צ לקיבוץ להב.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: לירם גרעין פרטי לרמות מנשה, רועי גרעין פרטי לרוממה, אולי השוה"צ לשדה יואב, חורשים השוה"צ לחרשים, אי-שם השוה"צ

לסמר, כרמון השוה"צ לכרמיה, לי-עוז הנוה"ע חטיבה מקצועית לניר עוז, ברקאי גרעין פרטי, כרם שלום גרעין פרטי, עולים (נצח) לשדה נחום, קיווית השוה"צ לנירים, בית ניר השוה"צ, עוזרד גרעין פרטי לחצור, שקל השוה"צ לכרמיה.

חולית

הוקמה ב-11 ביולי 1977 בפיתחת רפיח על האתר שהוקם בו ב-1974, מאחז אחימר. אזורחה ב-12 בינואר 1978 כקיבוץ של איחוד הקבוצות והקיבוצים. עוד בתקופה שהנקודה היתה במעמד של מאחז צבאי (אחימר) ראה בה איחוד הקבוצות והקיבוצים משבצת התיישבותית המיועדת לו.

מאחר שהנקודה היתה מאחז צבאי היה צורך באישור ועדת השרים להתיישבות להעניק למקום מעמד של היאחזות; אישור זה ניתן באפריל 1976.

בדיון של המוסדות המיישבים עם ה"נח"ל שהתקיים ב-26 באוגוסט 1976, נקבע, "ההיאחזות נבנית על-ידי משרד השיכון. מועד גמר הבנייה תעלייה להיאחזות בינואר 1977, אך עקב בעיות טכניות התברר שקיים פיגור של שישה חודשים בהכנת המחנה והוא יועמד לרשות הנח"ל רק ביולי-אוגוסט 1977".

ב-26 במאי 1977 נדון ענין העלייה למקום, והוחלט שההיאחזות תאוכלס על-ידי נח-אדם מגרעין "חולית" וגרעין "הכי מתוק". יום עיון לגרענים ייערך ב-6 ביולי 1977 וטקס העלייה ייערך ב-11 ביולי 1977.

בהתאם למתוכנן התקיים טקס העלייה ב-11 ביולי 1977 של היישוב ה-100 של הנח"ל - נח"ל חולית. בטקס נכחו נציגי צה"ל והמוסדות המיישבים וכן כל חברי מרכז האיחוד. מפקד הנח"ל אל"מ רענן שריר אמר: "אתם הגרענים 'חולית', 'הכי מתוק' ו'יודפת' הראשונים להקמת היאחזות נח"ל חולית, אולם קדמו לכם חיילי הנח"ל שהקימו ואיישו את מאחז אחימר".

לאחר הטקס אמר מ"פ ההיאחזות סגן אילן מאזיה: "ההיאחזות חולית עלתה לקרקע כשיש בה כבר מגורים קבועים. בעוד כחצי שנה מתכוננים לאזור את המקום. נוסף למגורים יש במקום חדר-אוכל ומטבח, ויש להניח כי בקרוב תיראה ההיאחזות ממש כמו קיבוץ. למען האמת, אני יודע מדוע הושיכו חיילים במקום; יש לנו שכנים רבים - 'סופה', 'שדות' ו'ימית' ואין לנו כמעט חשיבות בטחונית. בחולית יושבים היום שני גרענים המיועדים לחולית; היינו זה גם משק היעד שלהם. גרעין שלישי יגיע בקרוב."¹

עקרונית, המ"פ צדק, אך הבעיה היתה, שהגרענים המיועדים לאזור את המקום - 'חולית' ו'הכי מתוק' - היו חייבים לעבור פרקים צבאיים במסלול שירותם בנח"ל לפני שיגיעו לפרק השל"ת, בו יוכלו לפשוט המדים ולאזור המקום.

שלושה חודשים לאחר העלייה על הקרקע בנח"ל חולית גן-ירק משגשג להפליא בתוך הנוף החולי שקט המקיף את בנייני האכז של ההיאחזות. העבודות בבתי הזכוכית בעיצומן והכול במרוץ עם הזמן לקראת הגעתם של שחילי העובדניות.

ב-18 באוקטובר 1977 הנפיק דואר ישראל מעטפה של יום ראשון עם חותמת "חולית היאחזות ה-100" וב-12 בינואר 1978 נערך טקס איזרח פנימי.² הצנעת

טקס האיזורח נבעה מהמצב הפוליטי העדין בין ישראל ומצרים בעיצומם של הדיונים על הסכם השלום. נושא היישובים וההתנחלויות בצפון-סיני ובפיתחת רפיח היה במוקד הדיונים וסלע המחלוקת בין ישראל ומצרים וארצות-הברית ובין המפלגות בישראל עצמה. העיתון המצרי "אל-גומהוריה" כתב באותם הימים: "הנכונות של ישראל לעבות את ההתנחלויות ולהקים התנחלויות חדשות בין צפון-סיני ודרומו מתבצעת ללא זכות, שכן גבולות מצרים נקבעו לפני אלפי שנים. ההתנחלויות הישראליות בפיתחת רפיח יכשילו יוזמתו של סאדאת". ונשיא ארצות-הברית ג'ימי קרטר הכריז כי "היישובים הישראליים בשטחים הם בלתי חוקיים". וישראל גילי אמר בישיבת מרכז מפלגת העבודה כי "לממשלה אין מנדט להסגיר יישובים לריבונות זרה". שר הבטחון עזר ויצמן הצהיר כי "ישראל לא תקים עתה התנחלויות חדשות בפיתחה אלא תחזק את היישובים הקיימים".¹ גם ב"איחוד הקבוצות והקיבוצים", שהיו לו שני יישובים כאזור - סופה וחולית, התקיים דיון נוקב בנושא זה. "בשבעה הראשון של השנה האזרחית החדשה הוזעקו מזכירי כל קיבוצי "האיחוד" לכנס-חירום, אשר דן באלו צעדים ובאזה תגובה תנקוט התנועה נוכח מדיניות הממשלה. את טעמו ותכליתו של הכינוס ביטאו מוסה חריף ודגן. אמר מוסה: "אנו נקלעים לבעיות להן היבטים תנועתיים, מדיניים והתיישבותיים. קראנו לכנס זה כדי לשמוע דברי חברים. ודברי א. דגן: בהחלטות שלנו על ההתיישבות הדגשנו מפורשות שתפישתנו שונה לחלוטין מתפישתו של "גוש אמונים", שהמוטיבציה שלו היא בראש וראשונה פוליטית. לכן פעלנו בתחום ההתיישבות מעבר לקו הירוק על-פי תוכנית התיישבותית, שהיתה מעוגנת בהחלטות הממשלה וגופים מיישבים. עלינו להדגיש במאבקנו, כי פעולתנו אינה מכוונת ואינה קשורה לשום ציבור ולשום מעשה המכוון לחבל במאמצי השלום. אך גופים פוליטיים וציבוריים, בין אם בשלטון ובין אם הם באופוזיציה, זכאים לקיים מאבק פוליטי ולהביא דעות והשקפות ביחס לתוכניות השלום המוצעות על-ידי מנהלי המשא-ומתן. כל הזמן טענו, שהכל פתוח למשא-ומתן, היום מדברים כבר ברורות על קוים. על כן היה צריך להיות ברור, שלוקחים סיכון בהליכה זאת להתיישבות. אנו צריכים לדאוג לחברים אותם שלחנו להתיישב בשטח המעורפל הזה. אם יצטרכו להזיז יישובים, בוודאי ידאגו, יפצו, יש ביטוח. תנועה חיה ופעולת אינה יכולה להימנע מלהשתתף בכנס דוגמת זה שבחולית. תנועה חייבת להישמע, וקולה של תנועה מגשימה אמין יותר, לכן אני תומך בכל מה שהוצע כאן, כדי שההחלטה הזאת ותחושת המצב יעברו, באמצעות המזכירים שהתכנסו כאן, למזכירות ולאסיפות, לחוגי הנער ולצעירים לגיבוש עמדה מעשית".² ב-17 בינואר 1978 (לאחר הטקס הצבאי של האיזורח) התקיים חג-איזורח של ה"איחוד" וקיבוץ חולית ובאותו החודש התקיים בסופה טקס לציון יום השנה לעלייה על הקרקע ושם אמר נחמן רז: "שמחתה של היאחזות נח"ל, הפושטת מדי-צבא והופכת ליישוב אזרחי, המתחיל לחיות חיים של עבודה ושל שלום - מצטיירת משום נסיבות הזמן ותעתועיהן כמעשה של התגרות, כביכול, ושל חרחור מלחמות. צעירי תנועות-הנער וחניכיה, המאזרחים את היאחזות, מצטיירים, להוותו, כמעכבים את חזון הגאולה. מכאן נאמר להם: לא בשרירות-

לבכם הלכתם למקומות יישוביכם! לא כגנבים בלילה. בשליחותנו אתם עושים במלאכת-החיים-והשלום. בשליחות העם והמדינה הזו נשלחתם בשליחות השלום ובשליחות הבטחון. שאו ברכת חברים לדרך ולעבודה, חיזקו, ואתכם - נתחזק!"⁶ בישיבת מרכז התנועה בחודש מרץ 1978 מדווח מזכיר התנועה מוסה חריף: "פעולות ה'איחוד' התרכזו בעיקר כתיגבור ההתיישבות הצעירה ובהסברת עמדתנו לאור ההתפתחויות הפוליטיות, שחלו בעקבות יחמת השלום של נשיא מצרים. הפעולה התנהלה במקביל בשתי שלוחות, פנימית וחיצונית. בתוך התנועה נערכו ביקורים ביישובים ובבתי-הספר להסברת המצב, ונתלוותה להם הקריאה להתגייסות מיוחדת של ש.ש. ומשפחות צעירות על בסיס הערכות ההדדית הקיימת אצלנו. לקריאה ישנן תוצאות, אך אלה עדיין אינן מספיקות, ואנו חייבים להתמיד בשטח זה. מחוץ לתנועה נזהרנו שלא להתחבר לגורמים פוליטיים. את הפעולה כולה יש לעדכן מדי שנה. כאשר הממשלה - בעיקר משרד החקלאות - תסביר את תמונת המצב לקראת העתיד - כן מאזרחים את אלמוג או לא; כן מקימים את חולית ב' או לא? - יוזמן המרכז לשיבה מיוחדת. כעת אין צורך בהחלטות אופרטיביות מיוחדות".⁷

כחצי שנה לאחר האירוע, חולית נותרה "קיבוץ של של"ת", מאחר שאנשיו נח"לאים המיועדים להתיישב במקום עם תום שירותם כצה"ל. "זאב בנפשי הוא בן 22 וכבר מתפקד כמזכיר המשק ונושא באחריות עצומה למספר עצום של נושאים. הוא לוקח את העניינים כרצינות. עיקר המשק, אומר בנפשי, 'מורכב משני הגרעינים המייסדים - חולית והכי מתוק אליהם התווספו כמה נקלטים מקיבוצים ומהעיר וכן קבוצה גדולה למדי של קיבוצניקים המקיימים במקום שנת שירות. את האוכלוסייה הזאת מדריך המדריך המשקי - אריה מליץ, חבר קיבוץ ברור-חיל הקיבוץ האומן של הגרעינים המייסדים. בחולית כמה אלפי דונם של אדמה נוחה לעיבוד ובתי פלסטיק עוד מתקופת היותה היאחזות נח"ל, גם מגדלים מלונים ופרחים. השטח שבגבול המשק מעובד ומגדלים בו קישואים, מלונים וחצילים".

השל"תניקים עובדים מארבע בבוקר ועד הצהריים, בגלל החום, ואז הולכים לים. חוץ מהעבודה והים הם קיבלו "של"תניקוב" - רובה קלציניקוב. בערכים מתקיימים חוגים ופעולות משותפות עם יישובי המועצה האזורית. בנובמבר 1978 עם התגברות פעמי השלום הולכת ושוטלת תחושה של ישיבה על מזוודות" מה שעשוי היה לערער את המוטיבציה של המועמדים לשנת שירות. אנשי סופה וחולית הדגישו: "דווקא היום אנו זקוקים לכם יותר מתמיד". סך הכל נמצאים היום בחולית שלושים ואחד בנים ועשרים בנות, חברי גרעיני נח"ל, ונוספים להם ארבעה בוגרי צבא ושלוש בנות שירות מאוחר. השאלה היא כמה מהחברים המשתחררים יישארו בקיבוץ".⁸

מספר חודשים לפני הפינוי מפיתחת רפיח התפרק גרעין "חרסית", שהיה מיועד להשלים את חולית. הרקע לפירוק היה הוריוח למי מגיעים הפיצויים שממשלת ישראל החליטה להעניק לחברי הקיבוצים המפונים אישית. עם סיום פינוי פיתחת

רפיח ב-31 במאָרס 1982 עבר קיבוץ חולית למבני הקבע שהוקמו בינתיים כפיתחת שלום.

הערות:

1. איגרת, 25.2.76, עמ' 2; שם, יולי 1977, עמ' 7; במחנה נח"ל, אוגוסט 1977, ע"ע 2, 5.
2. (חולית היתה ההיאחזות ה-72 במניין היאחזויות הנח"ל ולא ה-100); במחנה נח"ל, פברואר 1978, ע"ע 2, 14.
3. דבר, 13.1.78; הארץ, 13.1.78; 15.1.78.
4. איגרת, 17.1.78, עמ' 3.
5. שם, 31.1.78, עמ' 3.
6. שם, 21.3.78, עמ' 2.
7. במחנה נח"ל, יוני 1978, עמ' 10.

פרסומים נוספים:

מעריב, 15.7.77; במחנה נח"ל, יוני 1978, עמ' 14; אוקטובר 1978, עמ' 16; נובמבר-דצמבר 1978, עמ' 9; איגרת, 6.12.77, עמ' 19; קיבוץ, 28.10.87. הגרעינים שעלו להיאחזות: יודפת פרטי למושב שיתופי יודפת; חולית והכי מתוק הצופים שגם איזרחו את ההיאחזות.

חומש

הוקם ב-30 בינואר 1978 בהר שומרון בצד כביש שכס ג'נין ליד הכפר הערבי סילת א-דהר, כונה תחילה מעלה נח"ל. אורח ב-13 בינואר 1981 כיישוב קהילתי של הנוער העובד והלומד הלאומי.

חומש הוקם כמאחז צבאי על-פי החלטת מערכת הבטחון. הסיבה להקמת המאחז במחנה צבאי ועריכת טקס העלייה לקרקע בטקס צבאי פנימי מבלי לתת לו פרסום ב-1 בפברואר 1978, היתה הרגישות הפוליטית באותה התקופה לגבי התנחלויות לפי הדלפות מהבית הלבן ל"ניו יורק טיימס", התחייב שר החוץ משה דיין, בעת ביקורו האחרון בארצות-הברית, כי במשך שנה לא תוקמנה התנחלויות אזוריות וכי כל התנחלות חדשה תוקם במסגרת צבאית. בהצהרתו ככנסת הבהיר דיין, כי בשיחתו עם הנשיא קרט, בספטמבר 1977, אמר שבהתחשב במצב המיוחד של משא-ומתן אינטנסיבי לשלום המתנהל עתה תיערכנה ההתנחלויות במחנות צבאיים¹.

על הימים הראשונים כתבו חברי הגרעינים אביב ואיתן בעלונם: "בחוץ היה קר, הרוח נשבה בחוזקה והכנים עודדו ואמרו שזה אחד מהימים החמים (בלב חשבנו על הימים הקרים באמת), היפנו אותו ישר לאפסנאות, שגם היא כמובן שכנה באוהל. הגענו לאוהל עמוסים בגטקסים, מחסניות, שמיכות וכו'. משטחי האוהלים שעדיין לא הורגלנו אליהם נעו ודעו תחת רגלינו. ידענו שכאן נחיה בעתיד אז

החלטנו לעשות לנו טוב, ליקטנו פרחים וענפים מעצי השקדיה וסידרנו אותם בכוסות על הארונות. קשה לומר שמיד הסתגלנו לאוהלים, לשירותי השדה, לכוונות ולמים הקרים. את הצריף היחיד שהיה במחנה סידרנו עם ועדת התרבות כדי שישמש אותנו לערכים תרבותיים. רבים היו נוהרים אליו גם בשעות היום כדי להתבודד (והיה צורך כזה, כי גרנו שנים עשר איש באוהל). כיום בהיר אחד הגיעו האשקוביות. ההתרגשות אחזה בכולם. קשה לומר שרצינו לעבור לגור בהן, התרגלנו כבר לאוהלים, היו לנו חוויות וזה גיבש המון. הקמנו מועדון, קיבלנו מערכת וטלוויזיה. בקיצור, 'התברגנו'. עם ההתברגנות ירדה המוטיבציה". ב-27 בפברואר 1978 ביקרו נציגי מטה הנח"ל והאגף, וההתרגמות הכללית היתה טובה.

לתנועת הנוער העובד הלאומי, שלראשונה קיבלה על עצמה אחריות למאחז-היאחזות, אצה הדרך לאזרח את המקום כדי לאפשר בו הכשרה, לגרעיני התנועה, שעד אז קיבלו הכשרתם כמשקים של זרמי התיישבות אחרים. בפברואר 1978 הם העלו הצעה להכריז על איזרח יישוב זה על בסיס גרעיני נח"ל העומדים לסיים את אימני הסיוע. אגף הנוער והנח"ל דחה בקשה זו שחרגה מהנהל המקובל שקבע שמאזרחים היאחזויות בגרעינים שסיימו את פרק האימון המתקדם. בנוסף לזה חומש טרם קיבלה מעמד של היאחזות טרום-יישוב ולכן לא היתה זכאית לקבל את הסיוע והתקציבים של המחלקה להתיישבות. לאור הבעיות הללו התקיים ב-26 ביולי 1978 דיון אצל ראש האגף בהשתתפות נציגי התנועה וכו סוכם, שהתנועה תפעל בדרג המדיני לזירוז ההכרה בנקודה כהיאחזות על מנת להכניס את ההסתדרות הציונית לטיפול בה ולהמשך טיפול לקביעת מועד הפיכתה ליישוב קבע.

מאחר שלתנועת הנוער העובד הלאומי לא היה זרם התיישבותי שעמד מאחוריה, קיבל איחוד הקבוצות והקיבוצים את התפקיד, היקצה משק הכשרה לגרעיני תנועה זו והחל לטפל בצד המשקי של מעלה נח"ל. ב-2 באפריל 1979 כתב יק, מרכז מחלקת ההכשרות של האיחוד, לאברהם וולפנזון, מרכז "העובד הלאומי" על הבעיות של המאחז ודרש לשאת בכל הוצאות החזקת הרכב. עוד טען שהמאחז עומד להתאזרח ועדיין לא נעשתה בו שום התחלה של פיתוח לקראת איזרח, לא פיתוח נוי, לא ענף בעלי-חיים כגון ענף עוזים לבנות, ענף משתלת עצי חורש.

גם אגף הנוער והנח"ל היה מודאג מהמצב. ב-21 בנובמבר 1979 פנה אשר גופר, הממונה על ההיאחזויות באגף למחלקת ההתיישבות, ונענה שהנושא נדון בפגישת ראש האגף עם מר שמעון רביד מנכ"ל החטיבה (להתיישבות), והאחרון הודיע שאין החטיבה יכולה להקציב כשלב זה תקציב כל שהוא למאחז הנ"ל.

למרות התשובה השלילית, בדיון שהתקיים עם נציג חבל התיכון של מחלקת ההתיישבות הוא הסכים, לפני משורת הדיון, לסייע למאחז על-ידי הדרכה מקצועית בטיפול במטע השקדים, בהפעלת הלול לפיטום (500 עופות) והקצבה לרכישת מזון לעופות ועוד. הבעיה המינהלית של העברת תקציבים למאחז נפתרה הודות להסכמת ארגון הקניות של משקי חרות-בית"ר, שהגרעינים שלו שירתו במאחז, שניהול התקציב יבוצע באמצעותו ובערכותו. בעקבות סיכום זה הסתמנה

התקדמות אלא שזו היתה אולי משמעותית לגבי מאחז כמו חומש, אך לא הצביעה על הקמת תשתית כלכלית משמעותית עבור יישוב אזורי בעתיד. בניסת תנועת בית"ר לנושא המשקי פתרה בעיה מינהלית-כספית, אך גרמה לסירובול בניהול המאחז לפי שהמדריך המשקי היה מקיבוץ מרום גולן.

האגף והפיקוד היו מודעים למצב הקשה של חומש והיו מעוניינים להוציא את הנח"ל מהמקום מוקדם ככל האפשר, או לפחות להעניק לו תנאים נורמליים של היאחזות. ב-6 ביוני 1980 כתב רפאל שפר ראש האגף לש. רביד, מנכ"ל המחלקה להתיישבות: "המאחז קיים מאז 1978 ובתנאים של תת-קיום מכל הבחינות. הגרעינים משלמים את מלוא המחיר. עתה בשעה טובה, הוחלט על בניית מוקד (ליישוב האזורי העתידי). ממידע שבידי אני מבין, כי הקמת יישוב במקום אינה מתוכננת לטווח הנראה לעין, לכן אבקשך לפעול לתקצוב מלא של ההיאחזות".

נראה, שהזעקות של המדריך וראש האגף השפיעו על המוסדות המיישבים להבהיר את עתיד המקום. ב-9 באוקטובר 1980, העביר ראש החטיבה להתיישבות בהסתדרות הציונית העולמית מכתב למשרד הכטחון ובו כתב: "בהתאם לסיכום והאישור שניתן בדמנו על-ידי סגן שר הכטחון [מרדכי צפורן] בדבר בניית היישוב מעלה נח"ל (חומש) והתנאים הגלורים לאישור הרינו מבקשים להודיע: בכוונת החטיבה להתיישבות לאזרח את מעלה נח"ל (חומש) בין 26-30 באוקטובר 1980. בהתאם לסיכום הנ"ל גם לאחר האירוח מחויבת נוכחות יחידת צה"ל במקום. אנו מציעים שעד חילופי המחזורים בנח"ל (ינואר 1981) תישאר ההיאחזות במקומה". הכוונה היתה שיחידת הנח"ל תבטיח השמירה עד מועד זה. בגיליון במחנה נח"ל מנובמבר 1980, הופיעה הודעה: "החודש תעלינה משפחות להתיישב בחומש. בנח"ל חומש תישאר עדיין יחידת נח"ל". ואכן כך היה, הנח"ל המשיך להחזיק גרעיני נח"ל במחנה של ההיאחזות הסמוך ליישוב האזורי. ב-29 בדצמבר 1980, אישר סגן שר הכטחון "פירוק ההיאחזות במועד חילוף המחזורים בנח"ל ב-15 בינואר 1981. עם פירוק ההיאחזות תמוקם במקום כיתת חיילים לצורכי שמירה ואבטחה. טקס האירוח פנימי, לא לפרסום".

הסיבה לטקס הפנימי ואיסור הפרסום היתה המצב העדין ביחסים עם מצרים ועל רקע התפטרות עוזר ויצמן מתפקיד שר הכטחון. מנחם בגין מילא תפקיד זה באותה העת.

אכן לא היה כל פרסום בעיתונות היומית. הפרסום היחיד היה של הסתדרות העובדים הלאומית כמסגרת לוח הפעילות של התנועה: "נקודת התיישבות ראשונה של הסתדרות עובדים לאומית עלתה על הקרקע במעלה נח"ל (חומש). אוכלוסיית המקום עוסקת בעיקר בעבודות התשתית. הכוונה היא להקים תעשייה זעירה (אלקטרוניקה טקסטיל וכו') וכן לעסוק בעבודת חוץ. בטקס העלייה לקרקע נאמרו דברי ברכה על-ידי מוז"ל ה.ע.ל. ש. כהן שהבטיח למתיישבים סיוע של התנועה".

גם בבמחנה נח"ל לא היה פרסום לטקס האירוח פרט לתמונה של מסירת דגל ההיאחזות מהנח"לאים לידי הגרעין האזורי ומתחת לתמונה כיתוב קצר "היאחזות חומש (מעלה נח"ל) אורחה החודש בטקס צנוע".²

הערות:

1. ידיעות אחרונות, 1.2.78, עמ' 7; שם, 2.2.78, עמ' 4; שם, 3.2.78, המוסף לשבת, עמ' 3.
2. ידיעות אחרונות, 13.1.81, עמ' 34; במחנה נח"ל, פברואר 1981, עמ' 7.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, פברואר 1979, עמ' 3.
 במחנה נח"ל, אוגוסט 1978, עמ' 16; שם, נובמבר-דצמבר 1978, עמ' 17; שם, יוני 1979, עמ' 11; מארס-אפריל 1980, עמ' 27; שם, ספטמבר-אוקטובר 1980, עמ' 27; שם, יוני 1980, עמ' 14.
 הגרעינים שעלו להיאחזות: איתן הנוע"ל לנווה-איתן, אביב גוער עובד לאומי לזרעאל.
 הגרעינים שקיבלו הכשרתם: עלי-ניר (אם אם) לכפר עזה, צפע הנוער העובד הלאומי לנווה איתן, דווקא ולניר הנוה"ע הלאומי למעלה החמשה, סיני בית"ר למחנים, שומרון בית"ר למרון הגולן, תרצה הנוה"ע הלאומי (גוש אמונים) לכפר החורש, גלים הנוה"ע לאלוני אבא.

חמדת

הוקמה ב-2 באוקטובר 1979 בשומרון המזרחי מול נח"ל יבוק, לפיכך נקראה תחילה יבוק. לאחר כשנה קיבלה את השם חמדת, על שם אחד מגיבוריו של ש"י עגנון.

ב-29 באוקטובר 1979 התקיים טקס פנימי לציון העלייה על הקרקע. אורחה ב-1 בספטמבר 1987 כ"טרום קיבוץ" של התק"ם; חזרה למעמד של היאחזות ביולי 1989.

ב-26 ביוני 1979 קיבלה ועדת השרים להתיישבות החלטה להקים מאחז בנבעת 101. במכתבו מ-12 באוגוסט 1979 הבהיר שמעון רביד, מנכ"ל החטיבה להתיישבות לחבל הצפון שנמסר על-ידי ראש אגף הננוע והנח"ל, שהצבא מתכנן הקמת מאחז בנקודה 101 ואם צה"ל רואה נקודה זו בחשיבות עליונה חובה לעזור בתיאום התכנון. "אם יעלה המאחז, הנני מאשר לטפל בו מבחינת אמצעי הייצור מעבר למערכת, אך לא מבחינת כינוי נקודה ו/או תשתית צרכנית במקום". מנוסח המכתב ברור שרביד לא האמין בזכות קיום ליישוב חקלאי באותה נקודה. ומה שעניין אותו הוא עיבוד שטחי הקרקע מעבר לגדר המערכת.

במשך כשמונה שנים החזיקו הנח"לאים, בעיקר גרעיני המחנות העולים, בצפורניים את המקום במזג אורור וכתנאי מגורים קשים. את התנאים האלה תיאר דני מט, נציב קבילות החיילים, במכתבו מה-31 באוקטובר 1983: "המגורים בהיאחזות הם ב-6 אוהלים, 3 למגורי בנות ו-3 למגורי בנים הממוקמים במורד ההר והתנאים בהם קשים הן בקיץ וכוודאי בחורף. בחלק מהאוהלים אין ריצוף.

שירותי ההיאחזות הינם שירותי שדה, שהורכבו בצורה מסוכנת ללא תאורה. לא קיימת דרך גישה עם תשתית מתאימה לתנאי החורף, מהמאהל לשירותים. נמסר, כי במחזור קודם נפלה חיילת לתוך כור השירותים. בשל ריבוי העקרים אירעו מספר מקרי עקיצות על-ידי עקרים צהובים. המטבח בהיאחזות נמצא בצורף שריצפת העץ שלו במצב של התפוררות. למותר להדגיש שהמצב הקשה הזה היה שלוש שנים לאחר הקמת המאחז.

אלא שכתבות של במחנה נח"ל מציירות תמונה ורודה יותר. "התחילו בעיבוד 20 דונם גן-ירק. מתפקד במקום מפעל לייצור סנדלים, שלוחה של עץ זיוון. התוצרת מגיעה במהירות, באמצעות סוכן מהגדה לנסיכיות המפרץ כודת ובחריין".

"היאחזות יבוק שוכנת באחד הגופים היפים ביותר בארץ, אך תמורת זאת היא משלמת מחיר: ירק לצאת ולחזור לכאן - זה שישבת שלם, אומרים אנשי גרעין חיטל. ארוכה הדרך ליבוק, ורק מאזוכיסט, מטורף, חובב טבע, או ציוני נלהב יעשה אותה מרצונו החופשי. ואכן בשני הקילומטרים האחרונים שלפני השער, נלחם הסנדר בבכורה נגד תנאי השטח. בחורף אפילו הקומנדק לא עולה את העלייה. ומה מעסיק את אנשי המקום? שמחה רבה על בור חדש שבנו לשירותי שדה, תכונה סביב סרט שיוקן היום. מחר בבוקר מגיעים כמה אדונים מאיזה חברת זרעים ברמת גן עם זרעים של תירס, אבטיחים ופרחים לזריעה בחלקה שמעבדת ההיאחזות בהסכם עם מושב בקעות. ניתן להבחין ביחסים הפתוחים בין האנשים: שני בנים נשארים לשטוף כלים, שלוש בנות יורדות להכין לזריעה את השטח ליד בקעות. את סידור העבודה בערב עשתה יעל: כל אחד עושה כאן מה שהוא יכול. גרעין חיטל הוא המחזור השני במקום - ואיש אינו יודע שם בינתיים, כמה מחזורים עוד יעברו עד להעברת המקום לנקודה נוחה יותר".

הגרעינים שעלו ראשונים להיאחזות היו נר הצופים לקיבוץ ייטב ועלם הנוה"ע - החטיבה המקצועית למעוז חיים. אחריהם עברו את ההיאחזות עשרות גרעינים, בחלקם הגדול מהמחנות העולים. רבים מהגרעינים נהנו משהותם בהיאחזות ואחדים אף התגבשו למרות התנאים הקשים (ואולי בגללם). חלק מחברי הגרעינים היו "ציונים נלהבים" או "חובבי טבע".

חמדת כמעט בת ארבע. בבמחנה נח"ל נכתב: "חמדת שייכת כרגע לתק"ם ומאוכלסת על-ידי גרעינים של 'מחנות העולים'. הימצאותה מעבר לקו הירוק מונעת עד היום את איחורחה של הנקודה מסיבות פוליטיות-אידאולוגיות. [לדעתי הערכה זו אינה נכונה מאחר שלממשלת הליכוד לא היתה בעיה. הבעיה היא חוסר תנאים משקיים סבירים וחוסר גרעין להפיכת המקום ליישוב קבע - י"ד].

יש הבטחות חזרות ונישנות לשיפור התנאים, התקנת שירותים לפחות, וכינתיים, כך נדמה למתיישבים הצעירים, נופלת חמדת בין הכסאות.

"אולם בחמדת אין רק קיטורים ואין רק טענות. שני הגרעינים החדשים במקום, 'יוגב' למשגב עם ריבוי לאיל, מקבלים את התנאים הקשים בסלחנות ואהבה. אלי מובילה אותנו היישר ליחות החיות, שם עסוקות הבנות בהאכלת טליון כן 5 ימים שאמו הכבשה נטשה אותו. ממשיכים הלאה לעבר 'בתי החרושת'; יש 'בית חרושת' לחביות, מתפרה רבית חרושת' לצעצועים. בהיאחזות יש גם לול עם

כ-100 מטילות ואת הביצים מוכרים לשכנים. שתי בנות מההיאחזות עובדות בפעוטונים של המושבים השכנים ומספר בנים עוסקים בחקלאות כ"זור" הסמוכה. הכסף מעבודת חוץ הולך לסוכנות, לתנועה ובאמצעותם למימון עצמי. מה לעשות? אורחים את חמדת".

למרות המצב וחוסר ההתקדמות בפיתוח ההיאחזות, חברי גרעין "תהל" לאל רום וגרעין "משכ" לעין זיוון הזמינו חברים ואורחים ליום הולדתה הרביעי של יבוק, ב-21 בנובמבר 1983. ימים ספורים לפני האירוע הגיעו קרוואנים, וכנות ההיאחזות מצאו סוף-סוף קורת גג מעל ראשן. בערב החגיגה המתה ההיאחזות המבודדת מהורים, אח"מים וחברי גרעינים ותיקי יבוק, שהביטו סביבם בקרוואנים החדשים כקנאה ואמרו: יפה, אבל מה שהיה פה כשאנחנו היינו. לאתר המפגש, האורחים החזמנו לרכוש עציצים מחביות עץ, כריות רקומות, צעצועי עץ וביצים טריות.

במסיבה שלאחר ארוחת הערב בירך מזכיר תנועת מחנות העולים, וסגן מפקד הנח"ל סא"ל דוד אמר: "כאשר היאחזות מגיעה לגיל 4 בלי שאחזרה, סימן הוא שמשוה מתעכב במערכת שלנו". ונח"לאי בדימוס, בן דוד המייסדים, אמר בתום המסיבה: "יכולים לקרוא לה חמדת או איך שרוצים, יבוק שלנו תישאר תמיד יבוק". ולחמדת בת 4 נכתב גם שיר:

"מפתח אוהל בן ארבע

קורץ אלי כוכב חיוור

קורץ אלי כוכב חיוור,

כשיש ירח ודממה,

אז מה צריך יותר?

בלילה קר, ביום פה חם,

והעולם כלול כער.

יש לי אוהל בלי מזגן

אז מה צריך יותר?

.....

בין כביש אלון לכביש בקעה.

מחנות עולים - עולם אחר,

יבוק שלנו בת ארבע

אז מה צריך יותר?"

הסיבה העיקרית למצבה המשקי של חמדת היא שהסוכנות, בתקופה ההיא, לא התייחסה לחמדת כאל יישוב קבע בעתיד. תזוזה בנושא זה חלה במאי 1987 כשעוזר שר הבטחון להתיישבות שמעון שבס אישר סכום של 200,000 ש"ח להכשרת שטחים חקלאיים. באוגוסט אותה השנה ביקר בהיאחזות שבס יחד עם ראש האגף אריה שמחוני, מפקד הנח"ל תא"ל יורם גלבע ונציג המחלקה להתיישבות אריה מאיר. בביקור זה הבהירו ראש האגף ועוזר השר לנציג הסוכנות, כי אין התשתית המשקית מפותחת דיה וכי הם מתנים את המשך שהיית הנח"ל בחמדת, במימושה של התוכנית המשקית שהוכנה למקום ולא ברצעה בשל אילוצים תקציביים. במכתבו מה-24 באוגוסט 1987 לסגן הרמטכ"ל הודיע עוזר

השר שהיאחזות חמדת מתאזרחת ב-1 בספטמבר 1987 והוא מבקש להנחות את פיקוד הנח"ל כהתאם.

בסקירה לקראת האירוח כתב ראש האגף: "חמדת היא הראשונה מבין שלוש היאחזויות של צפון-הבקעה המתוכננות להיות קיבוצים של התק"ם. מרבית השטחים החקלאיים ליישובים אלה מתוכננים כגאון הירדן, כ-2000 דונם לכל יישוב. עבור חמדת ניטעו 100 דונם תמרים כגאון הירדן ו-100 דונם פרדס באזור נח"ל פרעה. כמו כן נעשתה הכשרה חקלאית רצינית סמוך להיאחזות. בני משקים ש"ש לפני צבא מקבלים לידם את המקום".

ההחלטה על האירוח עוררה ויכוח עם אנשי חטיבת ההתיישבות של ההסתדרות הציונית שביקשה לדחות האירוח עקב קשיים תקציביים, אך התק"ם לא ויתרה. יעקב שרגא, מהמחלקה להתיישבות בתק"ם היה מודע שיש בעיות בהקמת יישובים חדשים ובאכילוסם וכתב "לא מפסיקים להתיישב, חינוך נוער להתיישבות אינו יכול להתבטא רק בהשלמת קיבוצים צעירים, ויש צורך בהקמת יישובים חדשים".

בתק"ם לא כולם היו תמימי דעים עם שרגא, שדחף לאירוח חמדת כדי להמשיך בתנופה החלוצית ולקיים את ההחלטה של התק"ם להקים יישוב אחד בשנה מבלי להתחשב בתנאים המשקיים. אכן בנושא התקציב סוכם, כי "ההיאחזות תאזרח אך תמשיך לקבל רק תקציב של היאחזות"².

טקס האירוח התקיים ב-1 בספטמבר 1987 בנוכחות נציגי ההתיישבות, יעקב צור, שר הקליטה, שמעון שכם, עוזר שר הבטחון לענייני התיישבות, אריה שמחוני, ראש האגף ותא"ל בנצי ויינר, מפקד הנח"ל. שר הקליטה ציין בדבריו: "לפני שמונה שנים נולד רעיון ההתיישבות בצפון בקעת הירדן, ומתוך שבעה יישובים רק אחד מתאזרח היום". שכם אמר: הנח"לאים תמיד היו החלוצים בראש המחנה". המלווה המשקי דובי אילן סיכם: "המצב שלא קל והבעיות בחמדת אמיתיות, אין לקיבוץ אמצעי ייצור ממשיים, אך הבנים מתייחסים מאוד ברצינות וצריך להמשיך הלאה טוב יותר".³

תקוותו של המדריך המשקי לא התגשמה. אומנם המשיכו הלאה, אך פחות משנתיים ועם סיום מתסכל. חמדת חזרה למעמדה כהיאחזות ולא ליישוב קבע. אין צורך בפרשנות לסיבות שגרמו לכך, הן טבעיות כתנאים ובנימוקים שהביאו להחלטה על האירוח.

הערות:

1. במחנה נח"ל: אפריל 1980, עמ' 28; יוני 1990, עמ' 6; ינואר 1984, עמ' 7; מרץ 1984, עמ' 21; נובמבר 1984, עמ' 5.
2. קיבוץ, 26.8.87.
3. במחנה נח"ל, ספטמבר 1987, עמ' 8.

פרטים נוספים:

במחנה נח"ל: ינואר 1980, עמ' 2; ספטמבר 1980, עמ' 28; דצמבר 1980, עמ' 21; מאי 1983, עמ' 4; ינואר 1985; ספטמבר 1986, עמ' 4; קיבוץ, 10.7.91. הגרעינים שעלו להיאחזות: נצר הצופים לייטכ ועלם הנוה"ע החטיבה המקצועית למעוז חיים.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: חיטל לעין דיוון, נודד נוע"ל למשאבי שדה, כרמל לעין כרמל, אהל לגלגל, אצבע הגליל המחנה"ע למשגב עם, להר לצובא, מורג לאייל, אל-עד למעוז חיים, כשיל ללוטם, נותב לנתיב הל"ה, דולב למחניים, תהל לאל רום, משב לעין דיוון, גל-ים לאייל, יוגב למשגב עם, כג"ן למעיין צבי, ניתאי ללוטם, מטר לגבים, סופית לאל-רום, אבוקה לנווה איתן-חמדת, טללים לעין דיוון, מפל לאשדות יעקב, יוקד ללוטם, יקיץ למיצר, ארד לכברי, קידר לקדרים.

חרובת

הוקמה כ-18 בדצמבר 1975 כ-16 ק"מ צפונית-מזרחית לאל-עריש, ליד שפת הים. אחריה כ-28 ביוני 1977 כמושב שיתופי בשם תרס"ג (1903), השנה בה העלה הרצל את הרעיון להתיישבות באל-עריש.

ההחלטה להקים היאחזות באזור קבר עמיר התקבלה בדיון בוועדה הבינמוסדית להתיישבות כ-15 בפברואר 1970, אך בדיון שהתקיים בנושא זה אצל ראש הממשלה ב-2 באוגוסט סוכם, כי "אין קדימה בשלב זה להיאחזות בקבר עמיר". ההחלטה נבעה בגלל בעיות תקציביות.

הנושא עלה מחדש לאחר כחמש שנים, ב-1974, כשדיווח השר גלילי לראש הממשלה שיוקם מאחז צבאי במקום, במגמה לאזרח אותו כיישוב של קבע.

ב-24 בפברואר 1975 התקיים דיון בהשתתפות הנח"ל ונציגי המוסדות המיישבים, בו הביעו נציגי מחלקת ההתיישבות הסתייגות מההצעה להקים יישוב במקום בגלל בעיות מים ותקציב, והודיע שמדובר על הקמת מאהל בלבד ולא על היאחזות לקראת הקמת יישוב.

מי שדחפו להקים את ההיאחזות בהקדם היו משה נצר, מתאם פעולות ההתיישבות, ומשה נהוראי, ראש האגף. ב-5 במאי 1975 אישר שר הבטחון פרס להקים ההיאחזות ב"חרובה" (היא קבר עמיר), לאור החלטת ועדת השרים לענייני התיישבות.

כדי לפתור את בעיות התקציב סוכם על חלוקת ההוצאות להקמת ההיאחזות בין המחלקה להתיישבות ומערכת הבטחון. הראשונה התחייבה להתייחס למקום, בעתיד, כאל היאחזות.

לאחר שנשללה דרך הגישה למקום עלתה ב-27 ביולי 1975 כיתת חלוץ של חיילי הנח"ל שמנתה 8 חיילים ומפקד, במגמה לשמור על המקום, הפועלים וחומרי הבניין. הנח"לאים גרו באוהלים וכתנאים של מחנה צבאי. כעבור זמן מה תיגבר את המקום חברי גרעין מי, שהועברו ממסורה.

טקס העלייה לקרקע התקיים ב-18 בדצמבר 1975 בהשתתפות חבר הכנסת מנחם בגין, אלוף פיקוד הדרום יקותיאל אדם, ראש האגף משה נהוראי, מפקד הנח"ל רענן שריר ואורחים רבים. בין האורחים היו מתיישבים מיישבים סמוכים ושכנים בדווים. "חרובית היא היישוב ה-12 בין עזה לאל-עריש ומחזיקים אותה שני גרעיני בית"ר 'אסא' ו'סלע האדום' (שהתאחדו). ההיאחזות שוכנת במעבר הגיראדי, הידוע כצוואר הבקבוק של דרך הים המובילה בין מצרים לארץ ישראל. את הנוכחים בדרך גם שייח' השייח'ים של האזור ואמר שהוא מקווה ליחסי שכנות ושלום".¹

איחוד הקבוצות והקיבוצים וגם הקיבוץ הארצי איישו את המקום בגרעיניהם במשך כשנתיים, למרות שלא ראו במקום יעד התיישבותי, מאחר² שלבית"ר לא היו מספיק גרעינים לאיש ברציפות.

בגלל המרחק והתנאים המיוחדים לא היתה התקדמות ניכרת בפיתוח ענפי המשק, דבר שגרם לבעיות תעסוקה לנח"לאים.

בדו"ח על ביקור נציגי הנח"ל והאגף המטפלים בהיאחזויות מה-9 במאי 1977 נמסר: "אין עדיין תוכניות משק מושלמות. יוכנו 50 ד' לזריעת פלפל ו-12 דונם לבתי רשת. כימים אלה יבוצע על-ידי קבלן מאל-עריש ניקוז 250 דונם. כרגע מעבדים 16 דונם של גן-ירק. עד האיזרוח לא מתכננים עבודות בינוי. מפעל הגפות לנעלים ממשיך לפעול; לאחר האיזרוח יועבר להיאחזות רימונים".

למרות התנאים המשקיים הקשים זכתה חרובית במקום הראשון בתחרות "ההיאחזות הטובה". הנח"לאים שמרו על המורל וחנכו "בית תה" של ממש. סמוך לחדר האוכל ניצב לו במלוא הדרו צריף אדמדם ועל דלתו נכתב באותיות מלמעלה למטה "בית תה חרובית". בתוך המבנה עצמו פרושה רשת דייגים וקני סוף צהובים מכסים את הכתלים. השולחנות נמוכים וסביבם מפוזרות באלגנטיות כריות מרופדות. מיחס להרתחת מים ממוקם באחת הפינות ולצידו קופסאות משופעות בסוגי תה על כל טעמיו. האווירה שקטה ואינטימית.³

עליית הליכוד לשלטון זרזה את ההחלטה על איזרוח המקום.

ב-28 ביוני 1977 התקיים טקס ממלכתי לציון איזרוח המקום. בין המוזמנים משה לוי, אלוף פיקוד המרכז רענן שריר, מפקד הנח"ל משה נהוראי, וראש האגף. ראש הממשלה מנחם בגין, שנבצר ממנו להגיע לטקס, שלח את ברכתו בה נאמר: "לחיילי הנח"ל אמיצי הלב, אשר התגחלו במדבר, שלוחה ברכתי ליום התאזרחותכם. תסיפו להצליח כעובדי אדמה המופקדים גם על בטחונה של מדינתנו. מחיל לחיל!"³

הערות:

1. במחנה נח"ל, ינואר 1976, ע"ע 2, 12.
2. שם, פברואר 1977, ע"ע 2, 15.
3. שם, אוגוסט 1977, עמ' 2; דבר 29.6.77, עמ' 3.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: מארס 1977; שם, נובמבר-דצמבר 1978, לקראת הפינוי.
הגרעינים שעלו להיאחזות: אסא והסלע האדום (שהתאחדו) בית"ר למושב
שיתופי צור נתן.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: חלד הצופים לקטורה, כפרית הנוע"ל לכפר עזה,
ערכה הצופים לקטורה, להבת הנוע"ל לבית גוכרין, רחב השוה"צ לחורשים, ציון
(שא-שא) וארי בית"ר למעלה החמישה.

חריש

הוקמה ב-14 בינואר 1982 על גבעות עירון כדרום-מזרח קיבוץ ברקאי. כונתה
תחילה מענית ב'.

אזרחת ב-14 בינואר 1985 בקיבוץ ה-84 של הקיבוץ הארצי.
כשלהי 1980, המוסדות המיישבים הודאגו ממצב קרקעות המדינה וממיעוט
היישובים היהודיים באזור נח"ל עירון. רפאל שפר, ראש האגף דאן, העלה גושא
זה במכתבו לסגן שר הבטחון מה-1 בספטמבר והציע לתפוס שטח לאלתר ולהקים
כו שתי היאחזויות.

בינתיים החלה המחלקה להתיישבות להקים באזור מצפים.

ב-27 באוגוסט 1981 הציע אריה מאיר מחטיבת ההתיישבות לראש האגף לכלול
את המצפה במענית ב' בתכנון ההיאחזויות למחזור ינואר 1982. בהמלצת ראש
האגף, אישר אורי בר-און עוזר שר הבטחון לענייני התיישבות, את הקמת
ההיאחזות.

כהתאם למתוכנן, המשכצת היתה מיועדת לקיבוץ הארצי. מאחר שהשטח המיועד
לנקודה היה באזור של כפרים ערביים וחלק מהשטחים עובדו על ידם או שימשו
אותם למרעה, ביקרו נציגים של הקיבוץ הארצי בכפר השכן אום-אל-קוטוף,
לפגישה עם נציגות רחבה של אנשי הכפר. הם הסבירו להם, שאם הוחלט למעלה
על הקמת יישוב כאן, הרי בחירה בקיבוץ של השומר הצעיר היא אינטרס משותף,
מתוך אמונה שיהודים וערבים יכולים לחיות יחדיו, הרי אנשי השומר הצעיר,
שהתחנכו ברוח אחוות עמים, לא יסכימו לגרום עוול כל שהוא לבני העם הערבי.
תוך כדי מגעים עם אנשי הסוכנות, ביקשו אנשי השומר הצעיר שכאשר יגיעו מים
לנקודה החדשה - אנשי אום-אל-קוטוף יוכלו ליהנות ממנה, הוא הדין בחשמל
ובדרך ראשית¹.

ביום העצמאות תשמ"ב, 28 באפריל 1982, התקיים במסגרת "מבצע ה-11" טקס
העלייה לקרקע. את הברכה המעניינת נשא מוכתר אום-אל-קוטוף: "שנים רבות
חיכנו להקמת יישוב יהודי כדי שנוכל להגשים את שאיפתנו לשכנות טובה".
כשהגיעו הנח"לאים מצאו, כי הקיבוצים השכנים כבר הספיקו לסקל, לטעת,
לבנות, ובקיצור - הנח"לאים כמעט הגיעו אל המוכן².

כ-10 במארס 1982 ביקרה בהיאחזות קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: בהיאחזות נמצאים: שני גרעינים חפנית ואחרי, המיועדים לקיבוץ מענית, בס"ה 42 בנים ו-24 בנות; סגל ומפקדה 11 אנשים, מדרך משקי ומדריך חברתי. תעסוקה: גן-ירק 3-5 איש עובדים בהכשרת הקרקע; חממות 2-4 טיפול שוטף, גידור - 3 איש, פיתוח המחנה - 2 אנשים, עבודות חוץ בקיבוצים מצר ומענית - 7 אנשים. סיקול חלקה נוספת - נעשה בגיוסים.

פעילות חברתית תרבותית: עדיין לא נבחרה מזכירות היאחזות, נערכו מספר אסיפות אך חברי הגרעינים אינם מסוגלים להגיע להכרעה בנושא. מצב של חוסר תעסוקה גורם לאדישות בקרב חברי הגרעינים. מוסר העבודה אינו תקין. המדריך המשקי מטפל היטב בצד המשקי של ההיאחזות, אך אינו עובד בשיתוף פעולה עם חברי הגרעינים ועיקר דאגתו לקדם המקום לטובת הקיבוץ בעתיד. המדריך החברתי אינו נמצא ברציפות בהיאחזות והשפעתו חלשה על המתרחש במקום. לשני הגרעינים קשר טוב עם משק היעד - מענית.

בדו"ח מדצמבר 1983 ניכרת התקדמות בעיקר בנושא החברתי: "מצבה - גרעין גביש לאלפיז, וגרעינים מעוז ולנגב. הקשר בין הגרעינים טוב, קיים רצון לפעול. קיים קשר עם משקי היעד. בנושא המשקי, לא ניכרת התקדמות: קיימת בעיה של תעסוקה בגלל המספר הרב של החיילים. יש לסקל שטח לגן-ירק, יש להביא מפעל להיאחזות. על הגדוד לדאוג שההיאחזות תעבד את כל השטח החקלאי המיועד לה. התוכנית המשקית לחודשים ינואר-יולי 1984 מצביעה על התקדמות בכל השטחים: "ההיאחזות מאוישת על-ידי שלושה גרעינים: דרומית ולכיש (גרעין פרטי) קשר טוב לקיבוץ נגבה, גרעין מאור לקיבוץ גבולות, המרגיש טוב בתוכו, אך יש בעיה בקשר למשק היעד.

מכנה ההיאחזות - 16 יחידות דיור, מטבח, מועדון ומשרדים. בית תינוקות (סגור) 4 חדרי בטחון, מפעל חדר גרטור.

ענפי ההיאחזות: עדר לכשר מסוג מרינו כ-100 ראש; חממות: שטח של כ-11 דונם מחולק ל-4 מנהרות. קיימת פינת חי ממחזורים קודמים. מטע: מתחלק לבוסתן ומטע של עצי פרי שונים; במפעל מצר-פלסט מועסקים 2 חיילים קבוע, בפלחה של מצר - שלושה חיילים קבוע. גן-ירק שטח כללי כ-60 דונם בהשקיה.

בדו"ח ביקורת קליטה האחרון לפני האירוח נכתב: "מצבה: גרעין נחת לפלך וגרעין חריש. מצב חברתי תרבותי: הוקמו ועדות, יש תוכנית חברתית תרבותית חצי שנתית. פעילות צבאית: שבועיים ראשונים אימון ביחי; שבועיים אימון הקמה (של הגדוד). תעסוקה משקית: דיר - 133 ראש, חממות - 3 מנהרות, גן-ירק - 15 ד' ארטישוק, 3 ד' קישואים, 3 ד' כרובית, בבוסתן ובפרדס עבודה שוטפת. גרעין חריש: מנסים לבנות תשתית סבירה לאירוח. הם שנתיים ביחד. המצב כרגע טוב". שנתיים וחצי לאחר ההקמה החליטו לאזרח את הגקודה. חמישה-עשר מחזורי הנח"ל של הקיבוץ הארצי עברו במקום ובנו תשתית משקית מבוססת ומבטיחה. הקיבוצים הסובבים - עין שמר, ברקאי, מענית, מצר וגן שמואל - תרמו משאבים וכוח-אדם לעזרת "האח הצעיר". ענפי המשק שנבנו עם הזמן: דיר כבשים עם 140 ראש, גן-ירק, חממות לעגבניות ומלפפונים, 900 דונם פלחה, שנודבו מקיבוצי

הסביבה, 200 דונם פרדס תרומת הסוכנות היהודית, ובנוסף לכל זאת 4 עובדי חוץ כמפעל בקיבוץ מצר.

אמיתי מרמשלטיין מקיבוץ נגבה, הוא המדריך החברתי ולידו פועל ישעיהו מוסק מקיבוץ ממר, המטפל בצדדים הכלכליים. אמנון עמבר, בוגר קן הרצליה, מספר, כי "ההרגשה כיום בגרעין היא טובה ורצינית. בניית המשק תופסת את רוב הזמן, במגבלות של הצבא שעדיין שולט ומטיל עליהם: פעילות אבטחה, מחסומים וכו'. אלה מערר חרדה לקראת ה-16 בינואר, יום האיזרוח. "תמיד דיברנו על העתיד ופתאום העתיד הופך ליום-יום. פתאום נמצא עצמנו ללא השכמה ומסדרים של הצבא. אין אבא ואמא וצריך להתפרנס ולכנות חברה ומשק. אתגר עצום".¹

ב-14 בינואר 1985 הפכה התנחלות חריש לקיבוץ ה-84 של הקיבוץ הארצי. "גרעיני הנח"ל חריש ואדמה, פקדון יקר הופקד בידכם, השכילו להפוך נטע רך זה ליישוב משגשג ופורח", אמר תא"ל יורם גלבע מפקד הנח"ל לגרעינים. "חריש היא סמל לדרך בה צריך לקום יישוב. היא דוגמה לשילוב מוצלח של נח"ל, סוכנות ותנועה מיישבת" אמר שמעון שבס עוזר שר הבטחון, בטקס. בין המכריים היה גם נציג הכפר הערבי השכן אום-אל-קרסוף, שאמר: "חריש היא דוגמה לאפשרות ליישב את ישראל מבלי לפגוע באזרחים אחרים. אנחנו מקווים שנמשיך במסורת של שכנות טובה".

הערות:

1. השבוע, 5.2.82, עמ' 10.
2. במחנה נח"ל, מאי 1982, ע"ע 4, 9.
3. השבוע, 23.11.84, עמ' 13.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: פברואר 1983, עמ' 3; פברואר 1984, עמ' 4; אוגוסט 1984, עמ' 4; פברואר 1985, עמ' 4; אוגוסט 1987, עמ' 30; השבוע: 11.11.83, ע"ע 4, 7, 8; על המשמר, 21.2.82, 15.1.85; דבר, 14.1.85.

הגרעינים שעלו להיאחזות: חפנית וחריש השוה"צ למענית.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: אטד השוה"צ לנטור, מגל הנוה"ע חטיבה מקצועית לכפר מנחם, דרומית ולכיש השוה"צ לנגבה, מאור עולים לגבולות, נחת השוה"צ לפלך, מעוז רסט ולנגב, גביש השוה"צ לאליו.

חרמש

המאוז הוקם ב-29 ביולי 1982 בצפון הר שומרון, כ-5 ק"מ מדרום-מערב ליעבר. אחרת ב-17 ביולי 1983 ביישוב של משקי חרות בית"ר.

הקמת חרמש כלולה בהחלטת הוועדה להתיישבות ל"פריסת מאחזי הנח"ל בשנת תשמ"ב". הצעדים הראשונים להקמת המאוז, בדיקת קרקעות ותכנון, נעשו על-ידי היחידה לבטחון לאומי שבמשרד הבטחון בדצמבר 1981. בפברואר 82 אישר

אורי כר-און עוזר שר הבטחון להתיישבות, הפקעת קרקעות לתוואי גישה לשטח המיועד להקמת המאחז.

ב-29 ביולי 1982 עלו חברי גרעין גלירן למאחז. כעבור כחודש ביקרה במקום סמלת חברה וגרעינים ודיווחה: "במאחז חרמש נמצא גרעין גלירן למורן המונה 12 בנות ו-22 בנים. מצבו החברתי השתפר בתקופה האחרונה לאור השיפור כתנאים (חד"א חדש, חשמל וכד'). הקשר עם קיבוץ היעד מורן רופף. חברי הגרעין שהו בתקופת השל"ת בכית קשת ולא הכירו את מורן. בתקופת המאחז החברה מגיעים לעתים רחוקות למשק וגם כאשר מגיעים אינם מרגישים בכית כפי שהרגישו בכית קשת. מורן משקיע בגרעין. נציגות המשק מגיעה למאחז אחת לשבוע. לגרעין יש משפחות מאמצות. ועדת תרבות החלה לפעול כשהמגמה היא להפעיל את כל חברי הגרעין. פעילות המזכירות עד כה חלשה וכמעט שלא הורגשה בניהול המאחז והוא נוהל על-ידי הסגל. תעסוקה - עבודת חוץ במגל 5 חיילים/ות. כל יתר הבנים הפנויים מתעסקה צבאית עובדים בפיתוח המקום וכנו".

ב-17 בנובמבר 1982 נערך טקס העלייה לקרקע בנוכחות לוי מן, ראש אגף הנוער והנח"ל ועוזר שר הבטחון לענייני התיישבות אורי כר-און, ותא"ל אמנון אשכול מפקד הנח"ל, שעמד על ייחודו של הנח"ל שמשלב, לבד מפעילות מבצעית בצפון - חיזוק ההתיישבות ברחבי הארץ.

קיבוץ מגל קיבל על עצמו לאמץ את המאחז, לדאוג למדריך ולטפל בגרעיני הנח"ל במקום. סוכם שהקיבוץ יעסיק את חיילי המאחז בתעסוקה יצרנית במשקו. ב-5 באפריל 1982 ביקרה במאחז סמלת חברה וגרעינים ודיווחה: "במאחז נמצא גרעין ליגל למגל המונה 12 בנים ו-20 בנות. הגרעין מורכב משתי קבוצות - ירושלים ואור יהודה עם הכדלי מנטליות. בתקופת השל"ת הכדלים אלה כלטו. כעת, לאחר הטייונות והתקופה במאחז, היטשטשו ההכדלים לגמרי. מצב חברתי טוב. הכנות הן החזקות בגרעין ומסתדרות טוב ביניהן (למרות מספרן הרב). הבנים מעטים והכוח שלהם בגרעין קטן. לגרעין יש מוטיבציה גבוהה מאוד. המזכירות חזקה, יש לה גיבוי רציני מצד הגרעין. הקשר עם מגל מצוין. פעילות ועדת התרבות ירדה בזמן האחרון, אך עדיין השבוע מכוסה בפעילות לרוב".

כשנה לאחר הקמת המאחז, הוחלט על איחודו. הגרעין המאזור - גרעין חרמש, המשת"ף לתנועת חרות. תנועת "אמנה" של גוש אמונים, חלקה על החלטה זו וטענה שגרעין עופרים הנמצא בטיפול הוא המיועד לאזור את חרמש. סוכם, לאזור לאלתר את חרמש מכיוון שגרעין עופרים מוכן להיכנס למאחז כתנאים חלוציים. ב-21 ביולי 1983, כמתוכנן, התקיים טקס ממלכתי של האיחוד והעברת המאחז לידי אנשי תנועת בית"ר. שר הבטחון משה ארנס אמר בברכתו: "ההתיישבות חיונית לבטחוננו וזהו הצו העומד לפני כל צעיר בישראל. על החולמים על ריכוזות בכל יהודה ושומרון לדאוג קודם כל למצב שבו ירגישו הערבים טוב ונוח, כדי ליצור יחסי רעות בין יהודים וערבים". דבריו כוונו למוכתרים הערבים המקומיים, שהחמנו ליטול חלק באירוע.

בתום הטקס, לחץ ידיהם ושאל אותם: "האם ישנם ערכים שמראה של יהודי מרגיז אותם?"

גורלו של מאחז חרמש היה שפיר מגורלם של מאחזים אחרים שלא הפכו ליישובי קבע. תוך שנה התאזרח מאחז חרמש ובמקום קם מושב שיתופי של חרות-בית"ר.

הערות:

1. במחנה נח"ל, ספטמבר 1983, ע"ע 7, 33.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: נובמבר 1982; דצמבר 1982, עמ' 4; מאי 1983, עמ' 30; יוני 1983, עמ' 10; דצמבר 1983, עמ' 12; נקודה: 18.7.83, עמ' 5; 18.8.83, עמ' 8.

הגרעין שעלה למאחז: גלירן הנוע"ל למורן.
הגרעין שקיבל הכשרתו ליגל למגל.

טנא

המאחז הוקם ב-31 בינואר 1983 בדרום הר חברון, ממזרח לקיבוץ להב. נקרא על שם דוד טנא, מראשי משרד השיכון. תחילה נקרא עומרים.

אוזרח ב-29 במאי 1984 כיישוב קהילתי של תנועת אמנה.

המאחז הוקם בהחלטת אורי בר-און סגן שר הבטחון לענייני התיישבות ועל רקע הודעת שר הבטחון אריאל שרון, שישראל תקים בשנת 1983 ארבעה-עשר מאחזים ביהודה ושומרון.

טקס העלייה לקרקע נערך באיחור בינואר 1984 "אל אספר וצורף החוגגות הצטרף גם נח"ל טנא. שלום ומאיר גרעיני עולים של השומר הצעיר יושבים בטנא".¹

ב-9 באפריל 1984 ביקרה במאחז קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "במאחז, גרעין עולים - 'עולמי' וגרעין 'תורי' לניר עוז בס"ה 14 בניס ו-7 בנות. מלווה חברתי רפי מניר עוז. בגרעין תור קיימות מריבות, לא פעלו מבחינה חברתית, קיימת בעיה של מוסר עבודה אצל מספר חריגים. כללית, התפקוד לא טוב, חוסר מוטיבציה ורצון לפעול. גרעין 'עולמי' - הרגשה כללית לא טובה, לא מסתדרים עם הגרעין הנוסף. אין מעורבות בועדות ובמוסדות המאחז. יחסי סגל-חיילים - תקינים. תעסוקה: עבודת חוץ בקיבוץ כרמים. תעסוקה מבצעית: דהריה - 2 בסיוור רגלי ו-2 בגדוד".

לאורי בר-און אצה הדרך, הוא תוכנן לאזרח את המאחז כבר באוגוסט 1983, בהסתמכו על החלטת ועדת השרים להתיישבות מה-5 בספטמבר 1982 אך האירוח נדחה. ב-4 באפריל 1984 פנה אריה מאיר מהחטיבה להתיישבות במכתב רשמי לאורי בר-און לאשר את האירוח. כעבור כשבועיים אישר עוזר ראש אג"מ במטכ"ל את האירוח, כמובן על-פי הנחיית אורי בר-און.

טקס האירוח התקיים ב-29 במאי 1984 בהשתתפות מיכאל דקל, סגן שר החקלאות, תא"ל אמנון אשכול, מפקד הנח"ל, אורי בר-און, עוזר שר הבטחון

לענייני התיישבות, מתתיהו דרובלס, יושב-ראש מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית, לרי מן ראש אגף הנוער והנח"ל וסגנו, נתן הראל.
הגרעין האזורי לעומרים התגבש לפני כשנה ומרבית חבריו היו תושבי באר-שבע העובדים בכור המחקר הגרעיני. הגרעין מנה כ-30 משפחות בגילים 25-40, מתוכם 20 התקבלו למתמדות על-ידי תנועת "אמנה" תל-ידי הסוכנות. בשלב ראשון יעלו על הקרקע 8 משפחות בלבד, כמספר המבנים המוכנים לקליטתם. המשפחות בגרעין התגבשו סביב רעיון הקמת כפר קהילתי בדרום הר חברון עם כוונה רצינית להקים בתי מלאכה ומקורות תעסוקה נוספים במקום.

הערות:

1. במחנה נח"ל, ינואר 1983, ע"ע 3, 4; שם, פברואר 1984, עמ' 19.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: נובמבר 1982; מאי 1984, עמ' 44; במחנה נח"ל, יולי 1984, עמ' 32; דבר, 30.5.1984.
הגרעינים שעלו למאחז גרעיני עולים שלום ומאיר.

נח"ל ים

הוקמה ב-1 באוקטובר 1967 במערב סיני על שפת ימת כרדוויל. אחרחה ב-15 במאי 1973 ככפר דיגים.

ביום השבת, ה-2 בספטמבר 1967, סייר שר הבטחון משה דיין באזור, בעקבות סיור זה פירסם שלישו, רס"ן הבינוביץ, את עיקרי הדברים שסוכמו בסיור: "יקום סקר משותף של חיל הים ומשרד החקלאות בו ייקבע המקום המתאים להקמת ההיאחזות. בגרעין להיאחזות ישמשו בוגרי בית הספר לדיג 'מכמורת', אליהם יתווספו מתנדבים (אזרחים) שיימצאו על-ידי משרד החקלאות, האחראי על ענף הדיג. בשלב זה לא יינתן כל פרסום להקמת ההיאחזות. כמועד סופי להקמת ההיאחזות נקבע תאריך ה-1 באוקטובר 1967. האישור הסופי להקמת הנקודה יינתן בישיבת שרים, בהשתתפות ראש הממשלה, אך אין דבר זה צריך למנוע את ההכנות".

מה גרם לדיין להחליט על הקמת היאחזות באזור זה שלא נכלל במפת "הגבולות הבטחוניים" שלו?

משה נצר: "היאחזות נח"ל ים ונח"ל סיני קמו מוקדם יותר, מתוך הרצון לתפוס מאחזים מבלי לקבוע את השלכתם הפוליטית. ההחלטה על נח"ל ים היתה פרי הכרעה אישית של שר הבטחון בעת טיסה בהליקופטר מתל-אביב לקנטרה. הוא ראה במקום כמשלט קדומני".

נראה שבהחלטתו זו, היה לדיין גם שיקול כלכלי עליו עמד במיקורו בהיאחזות: "אפשר להוציא מימה זו כטונה וחצי דגים ביום, ועלינו להעמיד אתגר זה לנגד

עינינו ולנסות להגשימו. אין בלבי צל של ספק שניתן יהיה במרוצת הזמן להעסיק מאות אחדות של דיירים.¹

ב-11 בספטמבר 1967 ביקרה במקום ועדה שכללה נציגי צה"ל, משרד השיכון והסוכנות היהודית שקבעה את מקום ההיאחזות צפונית-מזרחית לתחנת הרכבת. מקום זה נבחר בגלל השליטה על הים ועל המזח.

מאחר שמועד העלייה לקרקע נקבע ל-1 באוקטובר 1967, כחודש וחצי לפני חילוף המחוזים בנח"ל ולא היה גרעין זמין לעלייה, הוחלט שכשלב ראשון יעלו למקום סגל פיקודי ומינהלתי ועוד 14 חברי גרעין מכמורת "נח"ל ימי" (בוגרי בית-ספר מבואות ים ששירתו חלק מהזמן בחיל הים והחלק האחרון כדיג בתנאי של"ת) בסך-הכל כ-35 חיילים. בנוסף לחיילים, כ-10 מדריכי דיג ופועלי סוכנות להקמת המחנה. כשלב ראשון, עד להקמת המחנה, הם גרו במבנים הישנים של תחנת הרכבת "מצפק" שנוקו ושופצו על-ידי הסוכנות. הסוכנות גם הקימה וסיפקה את הצידוד המקובל בהיאחזויות, שירותים ומקלחות. צה"ל ניפק אוהלים למגורים.

דבר העלייה להיאחזות פורסם במרבית העיתונים. ב"מעריב" נכתב: "טקס העלייה להיאחזות הנח"ל הראשונה בצפון סיני, נערך אתמול בבוקר (2 באוקטובר 1967) כחוף אגם ברדוויל, במרחק 70 ק"מ דרומית מאל-עריש. בטקס השתתף מפקד הנח"ל וכן נציגי המוסדות המיישבים". ב"הארץ": "כשלב הראשון ישבו בו בוגרי בית-הספר לדיג במכמורת אשר יעסקו בדיג באגם. אזור אגם ברדוויל נמסר כעבר על-ידי ממשלת מצרים לקבוצת תושבים מצריים כזכיון לדיג בו והם היו נוהגים להעסיק בדיג קבוצות דיגים מקומיים כשכירים".² נח"ל ים היתה לא רק ההיאחזות הראשונה בסיני אלא היאחזות הנח"ל הראשונה שעלתה בשטחים המוחזקים לאחר מלחמת ששת-הימים.

בהתאם למתוכנן, הגיע במחצית הראשונה של נובמבר 1967 גרעין רווד שיקבל את הכשרתו הימית בקיבוץ ופרנסתו על דיג בים-סוף. סיפר אחד המתיישבים: לא כולנו קיבוצניקים משוגעים כמו שחושבים. חברי הגרעין הם תושבי ערים במרכז הארץ, תושבי מושבים. בין הבנות, יש תל-אביביות שמאסו באורות רחוב ודיזנוף. מצב הרוח מרומם. הם יוצאים לדיג בשתי משמרות - בלילה וביום. רק אין די סירות. בתחילה היה השלל קטן והוא נשלח כולו לאל-עריש, המחירים היו נמוכים. כאשר גדל השלל נשלח לאשקלון. שלל הדגים מגיע ל-350 קילוגרמים ליום. בשיטות הדיג שלמדו הם יכולים להגיע לטונות רבות ביום. הם מבקשים עוד סירות.

מאחר שלנח"ל לא היו קצינים בעלי ידע ונסיון ימי, נקבע, שחיל הים יעביר השתלמות למפקדי סירות, מבין חברי הגרעין כמקום ויצבי קצין זוטור מקצועי שיהיה כפוף למפקד ההיאחזות.

היאחזות נח"ל ים הפכה לאטרקציה, וזרם המבקרים, ביניהם אח"מים רבים חברי ועדת החוץ והבטחון של הכנסת, הרמטכ"ל עיתונאים וכו', רק גבר והלך. סופר "למרחב" בנגב כתב: "הושלמה הקמת שורה של צריפי אסבסט חדשים, ובחלק שוכנו כבר חברי היאחזות שגרו במשך חורף קשה וסוער, ובכלל זה סערת

חול, שנמשכה שלושה ימים רצופים, בתוך אוהלים, ליד תחנת הרכבת מיצפק. ג'ימי, חבר מעגן מיכאל, ה'אבא' של ההיאחזות, סיפר, שבהתחשב בטיבם המשובח של הדגים מתקבלים עבורם בשווקי אשקלון ותל-אביב מחירים המסתכמים בארבע לירות לקילו כממוצע. כן סיפר על הכשרת שטח של חצי דונם לגידולי הידרופוניקה: ושבקירוב יופעלו שני מיתקנים ניידים להתפלת מים, שנמצאו תקינים ושלמים במדבר סיני, זמן קצר לאחר מלחמת ששת-הימים.

בתום הקמת הצריפים במחנה החדש נערך ב-15 באפריל 1968 טקס חגיגי לציון העלייה להיאחזות. יצחק טבנקין אמר בברכתו: "כשם כל היהודים, אומר: דם רב שפכנו במשך עשרות דורות - ויכולנו לכל ארביינו, ויכולנו גם לאלה שהשתמשו במקום הזה כמקום בו אפשר לאגור נשק ולשלוח ממנו רוצחים. יכולנו להם במלחמתנו, אך לא בזאת טעם חיינו, לא בכך שמוחלטים אנו בהצוננו לא למות, כי אם בכמיהתנו העזה לחיות. טעם חיינו הוא ביישוב ובפיתוח המקומות שכבשנו בדמנו ובכוח הנשק. אנו קונים בעמלנו ובעקשנותנו את אדמתנו החדשה ישנה". אל"מ צבי שמאלי, מפקד הנח"ל, אמר: "בפרעלכם העיקש והמתמיד אתם מקדשים את זיכרם של אלה שחירפו נפשם פה. מעשיכם יהיה למופת, כמחזור החיילים הראשון הנחלץ לגאול את המקום בשממונו".⁴

הטקס תם והחלו ימי החול האפורים ועימם הבעיות. ריחוקה של ההיאחזות ממרכז הארץ, ובעיקר ממשקי היער של הגרעינים שאיישו אותה, היקשו על הטיפול והליווי החברתי. כל ביקור של נציגי ועדת ההכשרה של התנועה או של המקשר מטעם קיבוץ היעד היה כרוך בנסיעה ארוכה. הקושי השני היה בתחום התעסוקה בעיקר לנח"לאיות. בהיאחזויות הרגילות של הנח"ל פותחו ענפי משק. בנח"ל ים בגלל הקרקע וחוסר מים, לא ניתן היה כמעט לפתח ענפים חקלאיים. הדיג העסיק כ-20 איש ב-4 סירות קטנות. הוקם לול עופות מטילות ולפיטום. בהידרופוניקה גידלו תות שדה, אך הענף סבל מחוסר ידע מקצועי ומתנאים קשים. מסיכות אלו הוחלט על הקמת מזנון אירוח לנח"לאים שהיו בדרכם לטיולים בסני, ותחנת דלק.⁵

התעוררו גם בעיות בטחוניות. ההיאחזות הופצה פעמיים על-ידי מטוסים מצריים, אך הפצצות נפלו מחוץ לשטח ההיאחזות. כן הותקפה ההיאחזות בבזקות מאולתרות שגרמו לפציעה קלה של מספר נח"לאים.

בכתבה על מצב נח"ל ים במלאות ארבע שנים להקמתה נכתב: "נח"ל ים אינה עוד תחנת רכבת מצרית עזובה אשר אוהלים הודיים ניטעו בה לאחר המלחמה. עתה יש לבתים גגות אדומים והם מוקפי חומות עץ (עם שכפ"ץ להגנה); בחול שקועים עצים בני 3 ו-4 אשר גומעים יחד עם בני המחזור גרעיני 'אביר' (לבארי) ו'שיגא' משאבים' (למשאבי שדה) - את מי המכלית המגיעה כל בוקר. 'איננו יכולים לזקוף לזכותנו את כתר הקרבות; אומר יליק מגרעין 'שיגא'. 'אפילו כתור מלכי הדיג איננו יכולים להתגחם; פעם בימים הטובים שלו מהים מאות קילוגרמים והיום, היום יצאו לדיג 17 החברה וחזרו לחוף כשברשותם 17 דגים בדיוק. 'המומחה המקומי, מורגן איש חיל הים, שבא למקום לפני שלוש שנים מסביר: 'נח"ל ים הרי היא דיג. אך עתה היא נמצאת בפרשת דרכים. כמות הדגה שואפת

לאפס. שני הפתחים העיקריים (המחברים את הימה לים) נסתמו ומחפרים גדולים מפנים עתה את החול. עונת הדיג האחרונה היתה חסרת מזל, הסירות התקלקלו בזו אחר זו. ב-20 הימים האחרונים הובאו לחוף כ-600 ק"ג. סמל יואל מחולתה מוסיף: 'אבל זה לא הכל, ישנו לול קטן המספק ביצים לתצרוכת פנימית וליישובים צעירים בדיקלה וכשור ג'. קיים השקם, המשרת את העוברים והשבים. לאחרונה נפתח 'מפעל' קטן בו תופרים את חלקי העור העליונים המסופקים למפעל הנעלים בגבעת השלושה"⁶.

לאחר כארבע שנים וחצי שהקיבוץ המאוחד החזיק בהיאחזות ועשרים מגרעיני התנועה שוכצו וקיבלו הכשרתם בה, הודיע נחום שריג מזכיר הקיבוץ המאוחד לאגף הנער והנח"ל ש"בדיונים שקיימנו בנושא היאחזות נח"ל ים, סיכמנו לתברע שחרור גרעיני הנח"ל שלנו מהחזקת ההיאחזות. לדעתנו, יש להטיל החזקת היאחזות זו על זרם אחר על בסיס תורנות בין התנועות. נבקשכם לתכנן החזקת ההיאחזות מאוקטובר 1972 על יסוד מכתבנו זה".

נחום שריג לא ציין במכתבו את סיבות החלטתם זו, אבל סביר להניח, שהסיבה העיקרית היתה חוסר הבהירות ביחס לעתיד הפוליטי והמדיני של אזור זה.

בעקבות החלטת הקיבוץ המאוחד, התקיים ב-20 באפריל 1972 דיון על עתיד המקום במשרדו של מתאם הפעולה בשטחים, תא"ל שלמה גזית, בהשתתפות כל הגורמים הנוגעים בדבר. לאור הכשלון הרצוף בדיג ביד אנשי ההיאחזות, בהשוואה לשלל הדגה הנאה של הדייגים הכדואים, גם לאחר פתיחת הימה, הוחלט לעשות נסיון של צירוף קבוצה בת 10-12 דייגים אזרחים אל גרעין הנח"ל לתקופה של שישה חודשים (מאי-נובמבר 1972). מטרת הנסיון היתה לבדוק אם יש תנאים כלכליים ליישוב קבע אזרחי במקום. לאחר מספר חודשים התברר לאגף הנער והנח"ל, שלא הושגה התקדמות בנושא זה, ולפיכך לחץ על מתאם הפעולה בשטחים לשחרר את הנח"ל מהחזקת הנקודה החל מנובמבר 1972 ולהעביר את האחריות לפלוגת תעסוקה של יחידת צה"ל אחרת.

ב-10 באוגוסט בדיון נוסף אצל תא"ל גזית, הוחלט להמשיך בנסיון לתקופה נוספת של שישה חודשים; אם יתברר בתקופה זו שיש בסיס כלכלי ליישוב, יופעל לחץ לקבלת הכרעה פוליטית (על אירוח) באפריל 1973.

בנובמבר 1972 שוכצו שני הגרעינים האחרונים מהנער הציוני וממכבי צעיר. במקביל פורסמה ידיעה ב"ידיעות לחברי תנועת המושבים": "נח"ל ים עומד להפוך תוך חודשים אחדים למושכ עובדים. עד עתה היה במקום גרעין של הקיבוץ המאוחד ואילו עתה פנו המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית ואגף הנער והנח"ל במשרד הבטחון למזכירות התנועה וביקשו ממנה ליישב את הנקודה. לפי התוכנית, תשקיע המחלקה להתיישבות סכומי כסף לפיתוח המקום. לפי המסוכם, תתבצע תוכנית הפיכת המקום למושכ בחודש אפריל". תוכנית זו לא יצאה לפועל. בדיון משותף של כל הגורמים שהתקיים ב-14 במארס 1973 במחלקת ההתיישבות של הסוכנות, הוחלט לשחרר את הנח"ל מהחזקת ההיאחזות החל מה-15 במאי ולמסור את המחנה לקבוצת הדייגים במקום. נקבעו ההסדרים והתנאים בין המחלקה לקבוצת הדייגים וכן הסירע של צה"ל בהספקת מים ומזון (תמורת

תשלום מתאים) והובהר לקבוצת הדייגים שאין החלטה בדרג הפוליטי על התיישבות קבע במקום. הם אף חתמו על הצהרה שהם מודעים לכך וכן שהם עלולים להיות מפונים מהמקום, ללא כל תביעות. ההחלטה על-פירוק ההיאחזות, עוררה תגובות כציבור וכעיתונות. למול גל ההפגנות שביקרו את ההחלטה ופירשה ככניעה, לשכת השר גלילי הגיבה והכחישה כי ההחלטה נפלה "מאחר שהישוב נמצא מעבר לקו הגבולות העתידיים של מדינת ישראל". אין לראות בצעד זה כל סימן של שרטוט קווים, וכל מה שנעשה - נעשה מתוך מגעים כלכליים טהורים". לדעתי הסיבה לעזיבת הנח"ל את המקום היתה פרוזאית ועניינית. בחודש אפריל 1972 הוחלט על כניסתה של קבוצת הדייגים האזרחים להיאחזות. קומץ דייגים זה חי בהיאחזות צבאית וקיבל סיוע בעבודת הדיג מהנח"לאים שראו עצמם פועלים כמדים ללא שכר, אצל דייגים אזרחים המעוניינים בפיתוח הענף ובהכנסה גבוהה. מצב זה גרם למתיחות ובעיות והתגבשה החלטה בנח"ל לא להמשיך במצב זה. לאחר שהתברר שקבוצת הדייגים, שבראשה עמד משה מורגן מיוקנעם, התגבשה במקום במשך השנה ומסוגלת לקבל את האחריות ליישוב הנקודה, סוכם במוסדות לשחרר את הנח"ל מהחזקת הנקודה ולהעבירה לידי הדייגים.

ב-15 במאי 1973 נערך טקס צנוע של העברת ההיאחזות לקבוצת הדייגים (ולא טקס איזורח כמקובל). האחריות הכללית למקום, שהיה למעשה מחנה צבאי, נשארה בידי פיקוד דרום אך קיבל מעמד של "קדם איזורח". בטקס אמר אריק שרון אלוף פיקוד הדרום: "המקום אינו קל להתיישבות, אך אני מאמין שהישוב יפרח בשטח הדיג, התעשייה והחקלאות. כל יישוב במרחב הפיקוד הוא חלק מאיתנו. אתם חוד החנית שלנו. אנו לימינכם".

פחות מחמישה חודשים לאחר הטקס פרצה מלחמת יום הכיפורים והדייגים פונו. נח"ל ים הפכה לבסיס צבאי עד לפינוי הסופי של סיני.

הערות:

1. משה דיין, אבני דרך, תל-אביב, 1976 עמ' 553; ראיון עם משה נצר, 9.11.72, ארכיון 6/25 מ/23 נח"ל, מיכל 6; במחנה נח"ל, ינואר 1968, עמ' 2.
2. "מעריב" ו"הארץ", 4.10.67.
3. שפי גבאי, "אומר" 13.11.67; מרדכי גילת, "הנחלאים הולכים אל הים", במחנה נח"ל, דצמבר 1987.
4. שמואל כץ "יום הולדת לנח"ל ים", שער צבעוני וכתבה מצוירת, במחנה נח"ל, מאי 1968; אדווה, "לא אגדה רע", בקברן, מס' 738, 29.4.68.
5. "נח"ל ים מסעדה לעוברי אורח", במחנה נח"ל, ספטמבר 1969, עמ' 71.
6. "איפה הדגים", שם, נובמבר 1971.
7. "הנח"ל זורם", במחנה נח"ל, אפריל 1973; יוני 1973, עמ' 4.

פרטומים נוספים:

במחנה נח"ל: הרמטכ"ל ביקור בהיאחזות, פברואר 1986; מארס 1968, עמ' 4 והנח"ל זורים - מבחני מבני קבע - אוגוסט 1968, עמ' 22; כן-גוריון מבקר, פברואר 1969, עמ' 15; אפריל 1969; והנשיא מבקר, מאי 1969, עמ' 23; "פצצות בזוקה", אוגוסט 1969, עמ' 15; "כלי טיס מצרים ביצעו התקפה", נובמבר 1969; "מפקד היאחזות לשעבר", נובמבר 1974, עמ' 12; "סוף הדרך" נובמבר 1978; "בהיאחזות הנח"ל בסיני" לאחר פינוי סיני אפריל מאי 82 עמ' 14. צה"ל בחילו - נח"ל - תמונות ע"ע 36, 114. זאב צור, כרך ד' ע"ע 119, 120.

הגרעינים שעלו להיאחזות: "נח"ל ימי" למכמורת, רודד המחזה"ע לאילות. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: אלומה הנוה"ע לכיסופים; עינן המחזה"ע למחניים; ארכלים הנוה"ע לחוקוק; גלעד הנוה"ע לנווה אור; כרמל הנוה"ע לבית אורן; החותרים ג' ג.ע. להחותרים; גל-עד הנוה"ע לפלמחים; שיאון המחזה"ע למשגב עם; רוגב המחזה"ע לרגבים; יודד המחזה"ע לרעים; האלה ט' פרטי לנתיב הל"ה; משמר ג.ע. למשמר הנגב; מעוז חיים הנוה"ע חטיבה מקצועית למעוז חיים; עילום המחזה"ע לאילות; הדסים ח.ג. להגושרים; רחם הנוה"ע למשאבי שדה; אביר צופים לבארי; משאבים (שגיא) הנוה"ע למשאבי שדה; יוגב מהחזה"ע לאיל; ירמוק הנוה"ע חטיבה מקצועית לאשדות יעקב; עין דבר הצופים לאל רום; לנגב ט"ו פרטי לרביבים; די זהב הנוער הציוני; המכבים המכבי הצעיר למושב חמרה.

יעלון

הוקמה ביולי 1984 בערכה כ-7 ק"מ מצפון-מערב לצומת קטורה, בקירבת נח"ל יעלון וקרריה על שמו.

ב-1 בינואר 1982 עזבו אחרוני גרעיני הנח"ל את המקום והמחנה נמסר לסוכנות היהודית. בהתאם לסיכום בין הסוכנות למזכירות התק"ם הנקודה נמסרה לקיבוץ נאות סמדר כשלווחה שלו.

טקס העלייה לקרקע התקיים ב-12 בנובמבר 1984 בהשתתפות יעקב צור שר הקליטה, לוי מן ראש האגף ויורם גלבע מפקר הנח"ל. בברכתו, ציין שר הקליטה: "אזור הערכה לא פונק בשנים האחרונות. האורות הנרצצים בו בחשיכה, אינם רבים ואינם מספיקים. הדרוש לעשות עדיין רב מזה שנעשה. דווקא בימים קשה אלה, חשוב שנראה את היעד שלפנינו - יותר עשייה ופיתוח והחזרת האתגרים והחלוציות לעם".

ביעלון שני גרעינים: מיתר וערכה, היוצרים יחד עודף של כשליש כנות, על פני הבנים. "שני הגרעינים שונים זה מזה תכלית שינוי. לגרעין ערכה מסד טוב הם יודעים להחליט החלטות. גרעין מיתר, לעומת זאת, קצת כושל מבחינה ארגונית, אבל האנשים פעילים יותר. למרות הכל, האווירה טובה. בערכה יש יחסים מיוחדים בין אנשים, מין שותפות גורל כלם עוזרים לכולם".¹ כשנה מהקמת ההיאחזות, ביקר כתב במחנה נח"ל במקום ודיווח: "לאחר חיפוש מצאנו את המ"פ ושתי בנות עסוקים בסידור המטבח. המ"פ מיהר להסביר: 'כולם נמצאים באזור הנטיעות'. אחר-כך הוציא מכיסו חודר מהסוכנות שנכתב בו 'חיילי היאחזות יעלון ישתלו אלה ומאתיים וחמישים חוטרי דקלים באזור שיוקצה להם'. הביצוע בשטח, סיפר לנו קובי המ"פ, לא כל כך פשוט כמו בחודר". "השטח שעובדים בו הנח"לאים מרוחק כ-15 ק"מ מההיאחזות ואנו מנצלים את זמן הנסיעה ללמוד מקובי, שהמבצע צריך להסתיים מהר, לפני שמתחיל להיות חם מאוד באזור. לשם כך קמים חיילי ההיאחזות בשעה 4.30 ועובדים ברציפות עד שעה 21.00 בערב!! במבצע משתתפים כ-30 חיילים וחיילות מההיאחזות בני גרעין 'קיים', ולעזרתם תגבורת של 5 כף-למדים מנח"ל חוף. יום העבודה מפרצל, עד הצהריים מוציאים את החוטרים מאתר הנמצא בקיבוץ יהל ונוטעים את הדקלים, אחר-צהריים, בשטח המרוחק 40 ק"מ משטח הוצאת החוטרים, בסמוך לקיבוץ קטורה. על החכירה הצעירים לא משיגים אף אחד, לא מהקיבוץ ולא מפקר מהצבא, ולמרבית הפלא אף אחד אינו מעלה על דעתו להסתלבט בצל, להיפך כלם ממחרים לעבוד על מנת להספיק לנטוע עד הלילה את כל החוטרים שהוצאו בבוקר".²

ארכע שנים וחצי עברו מהקמת ההיאחזות; תקוותו של מאיר, המרכז המשקי שבעור שלוש שנים יקום כאן קיבוץ של התק"ם אינה מתגשמת. בתוכנית המשקית, שמגיש המלווה המשקי, לחדשים פברואר-אוגוסט 1989, אין רמז על מועד איחור קרוב. הוא מציין, כי "פרק ההיאחזות משמש לחברי הגרעינים חינוך ולימוד החיים המשותפים, בעבודה בניהול, בקיום עצמי וערכות הדדית. בהיאחזות שני גרעינים: נדיר לחולית וגמל לכפר עזה, בסה"כ 40 נח"לאים ונח"לאיות הגרים בששה מבנים. ענפי המשק: גן-ירק כ-16 דונם עובדים 2

נח"לאים. מפעלים חביות עובדים 2-3 חיילים במתפרה - 2 חיילות. היתר עובדים בפריקטים ובעבודות חוץ, בקטורה ויטכתה 10-12 חיילים/ות. גם התוכנית המשקית של מחזור אוגוסט 1990 אינה מעידה על התקדמות לקראת איזורח המקום. בהיאחזות הגרעינים נאורים לאורים ותלתן לגרופית - 33 נח"לאים/ות. בגן-ירק עובדים 1-2. בבית מלאכה להרכבת מוצרי חשמל עובדים 4. בעבודת חוץ בנווה חריף וכערדום-תמרים עובדים 6.

ב-25 בנובמבר 1981 נשלח מכתב מקיבוץ נאות סמדר למנהל מרחב הנגב של מחלקת ההתיישבות של הסוכנות: "קיבלנו בכרכה את החלטת אגף הגזר והנח"ל, בתמיכת נציגי הגופים המיישבים, למסור לנו את היאחזות יעלון (בישיבתם ב-21.10.91). מזכירות התק"ם אף היא אישרה ובירכה על ההחלטה (בישיבתה ב-10.11.91) ממכתבך אנו למדים, שהנהלת המחלקה להתיישבות עומדת לקיים דיון בקרוב ולסכם אף היא את עמדתה. לאור זאת ולפי בקשתך אנו מפרטים את התנאים הנאותים מבחינתנו לקבלת המקום: בשלב הנוכחי יתנהל המקום כזיקה לקיבוץ נאות סמדר וישרת קבוצות ויחידים המכשירים עצמם להתיישבות. בהתאם לכך יש לקחת בחשבון את המשמעויות הבאות: 1. איכלוס: כירושלים נפגשת מזה שלוש שנים קבוצה המונה כיום כ-25 אנשים המכינים עצמם להתיישבות. 15-20 מהם מוכנים לבוא עד קיץ 92. הם ייקלטו כיחידים בנאות סמדר כדי שיתערו מהר באורח חיי היישוב בפועל. בגלל מצוקת הדיור הקשה בנאות סמדר, רק צירוף יעלון יאפשר בשלב הנוכחי להתחיל בתהליך הקליטה. עם קבלת המקום הוא יאוכלס על-ידי קבוצת אנשים מנאות-סמדר אשר ישפצו וכשירו את המקום ליעודו. 2. מקורות פרנסה: הענפים הפעילים כיום בנאות סמדר מסוגלים להתרחב ולקלוט עובדים נוספים בהיקף של 25%. עם בניית בית האומניות יתרחב ההיקף אף יותר. פיתוח ענפים עצמאיים ביעלון מחייב בדיקה יסודית במסגרת הכנת פרוגרמה למקום. המזכירות הפעילה של התק"ם סיכמה שהיאחזות יעלון שתאזרח תינתן לאחזקת נאות סמדר - כשלוחה של הקיבוץ. נאות סמדר, שהוקם על-ידי הגרעין הירושלמי לפני כשנתיים (במקום שיזפון שנעזב) הוא היום יישוב גדול ומתפתח (86 חברים ו-45 ילדים), הסובל ממצוקת דיור קשה ביותר. בכוונת הקיבוץ להוריד כעת לערכה גרעין מירושלים המונה כ-35 חברים. טרם נקבע אם היאחזות תסופח לקיבוץ או שייווצרו שני קיבוצים שכנים. האזרחות יתקיים ב-30 בדצמבר".³

לאחר שבע שנים וחצי שהנח"ל החזיק במקום, הגיעו המוסדות המיישבים וגם התק"ם למסקנה שאינם יכולים לאזרח את המקום כמקובל על-ידי גרעין תנועתי והם החליטו למסור אותו כנספח ליישוב נאות סמדר. מבחינת הנח"ל אין זה משנה. לגבי העיקר הוא שהנקודה לא ננטשה והפכה ליישוב אזרחי.

הערות:

1. במחנה נח"ל, נובמבר 1984, ע"ע 10, 31.
2. שם, אוגוסט 1985, עמ' 26.
3. קיבוץ, 20.11.91, עמ' 11.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: אוגוסט 1984, עמ' 4; 'נואר 1985, עמ' 32; מארס 1985, עמ' 10; יולי 1985, תמונת שער; 'נואר 1986, עמ' 4; 'נואר 1989, עמ' 8.

הגרעינים שעלו להיאחזות: מיתר הנוע"ל לגרופית וערכה הנוע"ל לשיזפון.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: הנוע"ל - אפעה לגרופית, נשגב לאילות, נדיר לחולית, ניתאי ליוטבתה, איטן לקטורה, גמל לכפר עזה, הצופים - שיח לקטורה, מתנן לרתמים, תל"מ-נוער - קורא וסנסן ללוטן; קיים ליהל; נים נל"ן לצאלים, נטיף המחזה"ע לאילות; שוקק הנוה"ע חטיבה מקצועית לדורות, גרעין זוגן, ועלומים - המתיישב הצעיר ליוטבתה.

o

יצהר

המאחז הוקם כ-1 באוגוסט 1983 בהר שומרון כ-7 ק"מ מדרום-מערב לשכם. השם סמלי; השם הזמני היה רוגן. אזורו כ-18 ביולי 1984 כיישוב קהילתי המשתייך ל"אמנה". המאחז הוקם במסגרת תוכנית שר הבטחון שרון להקמת 22 מאחזי נח"ל. טקס העלייה לקרקע צוין בטקס המרכזי שנערך במגדלים כ-18 בינואר 1984.

על הביקור הראשון במאחז החדש כתבה קצינת חברה וגרעינים כ-28 באוקטובר 1983 "ביצהר נמצא גרעין נותב לנתיב הל"ה (מחזור ע"ח) בנות הגרעין הגיעו למאחז ביום ראשון ה-23 בחודש. בס"ה 10 בנים ו-7 בנות. אין באפשרותי היום לתאר מצב חברתי קיים כי הפעילות בגרעין מתחילה זה עתה, עם הצטרפות הבנות. יש לציין, שעליית הבנות למאחז מנתיב הל"ה, היתה מלווה בחילוקי דעות, היה חלק מהגרעין שלא רצה באיחוד הגרעין. אך לבסוף הגרעין התאחד שנית. חסר מלווה חברתי צמוד. יחסי סגל חיילים תלכנים. ההספקה למאחז לא סדירה. חסרים אמצעי חינוך וכן הכוונה. מעט מאוד בנים (10 ברוטו) הצריכים לשמור שלוש שעות כל לילה, וארכע שעות כיום. אין עזרה בתיגבור, מצד הגדוד, בנושא שמירות. הרבה בעיות מנהלה והרגשת מרירות על חוסר תשומת לב מספיקה".

לאחר ביקור ב-6 במארס 1984 היא דיווחה: "במאחז גרעין יונתן למושב יונתן וגרעין ענר להושעיה (נמצאות רק הבנות מאחר והבנים משרתים בחטיבה בגלל שינוי מסלול שירותם) בס"ה 7 בנים ו-11 בנות. המאחז קיבל תגבורת חיילים.

מדריך חברתי: נחום ממושב יונתן, נמצא כשלושה ימים בשבוע, מסיים בסוף החודש. מצב חברתי: גרעין יונתן הגיע מהיאחזות שלח, רמת המוטיבציה לעשות פרק זה נמוכה. פעילות חברתית ירודה מאוד בתוך הגרעין. קיים פער ברמה האישית והמנטליות בין הבנים לבנות. יש להם בעיה עם משק היעד. יש בעיות משמעת עם בנות יונתן. גרעין ענר - קיימת בעיית תיפקודו כגרעין. חסר לגרעין זה כל בסיס ורקע על קברצה, קיבוץ, מטרות ויעדים, מכיון שעד לגיוסם שהו בני הגרעין בבית ולא היו בשום מחנה הכנה!

תעסוקה אין, למעט שירותים. פיתוח הנזי כולל אזור המגורים, אזור המשרדים ופינת החי. כאמור, ביצור לא היו ענפי תעסוקה יצרניים וזה היקשה על הכשרת הגרעינים. אך החזקת המאחז על-ידי הנח"ל לא נמשכה זמן רב. כשנה לאחר הקמת המאחז כתב אורי בר-און לעוזר ראש אג"ם: "בהתאם לתוכניות האירוח של מאחזי הנח"ל יתקיים טקס האירוח של יצור ב-18.7.84".

בהתאם למתוכנן התקיים טקס האירוח ב-18 ביולי 1984. שר הבטחון ארנס ופמלייתו הגיעו בשעה שש. בשורות הראשונות במקום הטקס המתינו פלאחים מכפרי הסביבה. שר הבטחון ארנס בירך באלו המלים: "זה מעשה יפה להתיישב בגבעה השוממה הזו. אינני יודע אם יש מעשה נעלה יותר מאשר מעשה ההתיישבות, זו התגלמותו של המפעל הציוני. זהו זה, באמת כבר אי אפשר לחלק את הארץ, קבענו כאן עובדות שקשה מאוד לשנותן, שני עמים יצטרכו ללמוד לחיות יחד!"¹

ב-21 בספטמבר 1984, כחודשיים לאחר האירוח סופר ב"נקודה" על היישוב החדש: "במקום, למעלה מעשרים מבנים חדשים המחכים למשפחות שתאכלסנה אותם. אילן מליחי, המזכיר הטרי ביצור, עונה לשאלתי כמה משפחות גרות ביישוב? - 'שש משפחות, אבל תכתבי שמונה. תוך יומיים תהיינה פה שמונה'. לא יכולתי להעלים את הפתעתי וביקורתי לנוכח הפער בין כמות המבנים הפנויים ומספר המשפחות. 'הגרעין רץ שלושה שבועות, צייק צ'ק הקמנו גרעין ואחר-כך יישוב'. - 'ומה מצבכם לאחר הבחירות [ממשלת אחדות לאומית] לקראת מה אתם צופים? ובקול של טרוניה ענתה: 'יש הקפאות היינו צריכים לקבל מענק עלייה ולא קיבלנו. היינו צריכים לקבל עבור מוסדות הכפר, לתשלום עבור המזכיר ועוד. משרד הפנים עדיין אינו מכיר בנו ועלינו לבלבל את המוח ולגדנד כדי לקבל כספים. יצור יהיה יישוב דתי-קהילתי וכינתיים מוצאים רוב האנשים את פרנסתם מחוץ ליישוב באזור שכם ובמועצה האזורית אלון מורה. בינתיים יש כעשרים משפחות השייכות לגרעין. כאן עוד יהיה יישוב יפה'".

הערות:

1. הארץ, 19.7.84.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: פברואר 1984, עמ' 7; אוגוסט 1984, עמ' 21.

הגרעין שעלה למאחז - נותב לנתיב הל"ה.
גרעינים שקיבלו הכשרתם: להב ויונתן בני עקיבא מושבי ליונתן, ענר גרעין פרטי להושעיה.

יקין

המאחז הוקם ב-31 בינואר 1982 כ-4.5 ק"מ ממזרח לחברון, בקירבת נבי יקין אשר בשמו נשמר שמה של עיר קדומה בנחלת יהודה - הקין. תחילה נקרא מעלה חבר. באוקטובר 1983 הפסיק הנח"ל לשכך למאחז גרעיני נח"ל והוצבה כיתת משמר ולאחר זמן פורק המחנה. בחודש אלול תשמ"ג (ספטמבר 1983) הוקם באזור כפר קהילתי דתי של תנועת אמנה, בשם מעלה חבר.

הקמת המאחז נכללה בתוכנית לפריסת מאחזי הנח"ל בשנת תשמ"ב, שהתקבלה בוועד להתיישבות באוגוסט 1981 ובמסמך לשכת סגן הרמטכ"ל מה-3 בנובמבר 1981. למאחז עלו תחילה הבנים בלבד חברי גרעין עדעד ואחר-כך הצטרפו אליהם הבנות.

טקס העלייה לקרקע התקיים במסגרת "מבצע ה-11" ביום העצמאות תשמ"ב. "הטקס במאחז יקין, השוכן מזרחית לחברון, יכול היה להשתבש בשל שתי סיבות בלתי צפויות. האחת - רוח עזה שהשתוללה במקום ואיימה לתלוש את כל העומד בדרכה והשנייה תושבים עוינים של הכפר בני נעים, שמחקו את השלטים המכוונים ורגמו באבנים אוטובוסים שהובילו מוזמנים. אלא שהטקס התנהל בדיוקנות ועל מי-מנוחות. הוא כלל העברת דגלים וכן נאומים קצרים של מפקד הנח"ל לשעבר, אל"מ (מיל.) אשר דר, ואשר גופר, מאגף הנוער והנח"ל שייצג את משרד הכטחון. את הסוכנות ייצג משה מלמד מחבל הנגב."

חברי גרעין עדעד לגלגל היושבים במקום עוסקים בפעילות מבצעית ובפיתוח המקום. כן עובדים החיילים במפעל תיקון וייצור מיטות צבאיות. חברי הגרעין מודים בפה מלא, כי התקשרו למקום וכלל אינם מתייחסים אליו כאל מוצב צבאי, על כך יעידו גם שתילי העצים שניטעו בתוך הנקודה. לכולם כאן זכור לטובה חג פורים, כשהבנות הגיעו מהקיבוץ והתקיימה מסיבה מפוצצת עם תוכנית אמנותית וריקודים. אלא שהכל נקטע פתאום, בדיוק כמו באגדת סינדרלה, כשהשעון צילצל והבנות היו חייבות לחזור הביתה לגלגל.¹

באוקטובר 1982 ביקרה במקום קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "במאחז יקין נמצא גרעין אלון לכפר סאלד המונה 30 איש. תעסוקה: קיימת בעיה. מלבד עבודות של החזקת המקום הכוללת: מטבח חד"א, ש"ג, תצפית, קשר נוי ופיתוח המקום, עוסקים בתיקון מספר מיטות שנשארו מהמחזור הקודם ובטיפול בשטח קטן של גן-ירק. בעתיד הקרוב יתחילו לעבוד כמושב כרמל. פעמיים בשבוע מוציאים סיורים רגליים בסווח 5 ק"מ באזור. מצב חברתי: קיימת מוטיבציה גבוהה בקרב חברי הגרעין, בעבודה ובתחום החברתי-תרבותי. פעילות תרבותית מתקיימת כמעט כל ערב, אסיפת הגרעין מנוהלת על-ידי המזכירות ובה דנים בבעיות הקשורות אך ורק לגרעין. אסיפת ההיאחזות מנוהלת על-ידי הסגל. לטענת חברי הגרעין המספר המועט של הבנות מהווה בעיה הן בעבודה והן בתחום החברתי. לגרעין אלון קשר הדוק עם כפר סאלד. המרחק הפיסי בין המשק והמאחז

גדול, לכן תדירות הביקורים פחתה. למרות זאת המאחז נעזר באמצעים חומריים הנשלחים מכפר סאלד".

בגלל הסתייגות התק"ם מהמאחזים באזור יהודה ושומרון לא הוצבו מדריכים חברתיים במאחזים. מוני דין, מאגף צעירים בתנועה, מעלה בעיה זו בפני מחלקת ההכשרות של התנועה במכתבו מה-16 בספטמבר 1982: "מזכיר כפר סאלד שגרעינו שוהה ביקין, ולמען האמת אנשים נוספים העוסקים בהכשרות, פנו אלי לבחון מחדש את עמדת התנועה בנושא מלוחם חברתיים למאחזים. כידוע היתה לתנועה עמדה, שמניעה פוליטיים, שלא לראות במאחזים, היאחזויות על כל המשתמע מכך, ולכן גם לא שובצו לשם מדריכים חברתיים או משקיים. עמדתנו נותרה בעינה אך לא הניבה פירות פוליטיים נראים לעין. הגרעינים טובלים, לעבודה של שנים המושקעת בגרעינים נפגעה בשלב חשוב זה של מסלולם".

ב-16 באוקטובר 1983 הועבר הגרעין האחרון שהוצב ליקין למאחז אספר. ביקין הוצבה כיתת משמר. בשלב מאוחר יותר פורק מחנה המאחז. באזור הוקם בחודש אלול תשמ"ג (ספטמבר 83) "שוב כפרי קהילתי דתי בשם מעלה חבר. "למעלה חבר מגיעים בדרך עפר. מספר המשפחות ערב ראש השנה 11, עשר מהן מקריית ארבע... הגברים נוסעים עדיין לעבודה בחוץ, למקומות עבודה קודמים. כעתיד תהיה חקלאות שאינה צורכת הרבה מים ומטעמים מן הסוג שלאזור יש בו יתרון יחסי כמו בוטנה (פיסטוק) וצמחי תבלינים מסוימים. האקלים מדברי כלומר, כלילה קר וכיום חם".²

הערות:

1. במחנה נח"ל, מאי 1982, ע"ע 4, 8.
2. נקודה, 14.10.83, עמ' 7.

פרטומים נוספים:

במחנה נח"ל: פברואר 1982, עמ' 4; נובמבר 1986, עמ' 7.

הגרעין שעלה להיאחזות עדעד לגלגל. גרעינים שקיבלו הכשרתם: אלון לכפר סאלד, גלילות הנוה"ע הדתי לראש צורים, משעולים לטירת צבי, יתיר לסעד.

כדים

הוקם ב-31 בינואר 1983 כ-3 ק"מ דרומית מזרחית לגנין, תחילה נקרא גנים. אוחז ב-28 בפברואר 1984 כ"שוב קהילתי המשתיך ל"עובד הלאומי". המאחז הוקם, כמו מאחז טנא, במסגרת ההחלטה על הקמת 14 המאחזים. עבודות התשתית להקמת המאחז החלו כבר בחודש אוקטובר 1982, אבל מאחר שהנח"ל היה טרוד בטיפול בחייליו הלוחמים בלבנון, לא נערך טקס עלייה לקרקע כמקובל.

ב-14 בפברואר 1983 ביקרו נציגי ועדת ההכשרה של התק"ם במקום ודיווחו: במאחז שלוחה של מפעל לייצור חלקי חשמל. המדריך הוא גדי חרמוני מלוטן. במכתב לאורי בר-און מה-5 בינואר 1984 כותב אריה מאיר מהחטיבה להתיישבות: "בכוונתנו לאזרח את מאחז 'כדים' (גנים ב') בסוף חודש פברואר 1984. בקשתנו כי הנח"ל לא יאכלס מחדש את המאחז עם חילופי המחזוריים שבסוף ינואר 1984. בפער הזמן מסוף ינואר עד סוף פברואר יתבצעו שיפוצים במאחז וחיבורי מים וכיוב לקראת קליטת האזרחים". במכתב לחטיבה להתיישבות אישר בר-און איזורח המאחז וקבע כי: "הגרעין הצבאי (נח"ל) יעזוב את המאחז ב-25 בינואר 1984. פיקוד הנח"ל ישאיר חוליית אבטחה במקום למשך חודש ימים", ולמעשה עד מועד האיזורח. בהתאם למתוכנן התקיים טקס האיזורח ב-28 בפברואר בהשתתפות שר הבריאות אליעזר שוסטק, עוזר שר הבטחון להתיישבות אורי בר-און ומפקד הנח"ל תא"ל אמנון אשכול. "מאחז 'כדים', בצפון השומרון, שאויש לפני חצי שנה בידי גרעין 'דובריה' של הנח"ל, התאזרח בשבוע שעבר בידי גרעין 'שא נור' של תנועת המושבים של העובד הלאומי. אזרחי היישוב, אנשי גרעין 'שא נור' יישבו במשטרת סנור באופן זמני במשך שנתיים וחצי. התנאי להתיישבות ב'כדים' הוא שלכל משפחה תהיה תעסוקה, שכן ביישוב עצמו אין אפשרויות תעסוקה".

הערות:

1. במחנה נח"ל, מארס 1984, עמ' 6; שם, מאי 1984, עמ' 48.

פרסומים נוספים:

- במחנה נח"ל: נובמבר 1982; אוקטובר 1983, עמ' 6; פברואר 1984, עמ' 7.
הגרעין שעלה למאחז: דובריה הנוה"ע החטיבה המקצועית לדברת.
הגרעין שקיבל הכשרה: גלעד.

כוכב השחר

הוקמה ב-25 במארס 1975 על המורדות המזרחיים של הרי שומרון, צפונית-מזרחית לרמאללה, ואזרחתה ב-24 באוגוסט 1980 כיישוב קהילתי של גוש אמונים.

סיור ראשון לקביעת מיקום הנקודה התקיים בשלהי 1974, בהשתתפות נציגי מערכת הבטחון והמוסדות המיישבים. ב-9 בדצמבר דיווח השר גלילי לראש הממשלה רבין, שבכוונת שר הבטחון פרס להקים מאחז צבאי באזור. לשם כך ייסגר שטח של 1000 דונם לצורכי אימונים. תקציב ההקמה ודרך גישה למקום מתקציב משרד הבטחון. המאחז יאויש על-ידי חיילי הנח"ל. כעבור חצי שנה יוחלט אם לפתח את המקום כהיאחזות.

ב-24 בינואר 1975 התקיים דיון אצל משה נצר "מתאם פעולות ההתיישבות והגמ"ר". בדיון זה הודיע נצר למשתתפים שבהתאם להחלטות שהתקבלו אצל שר הבטחון ועל דעת יושב-ראש ועדת השרים להתיישבות [גלילין], הוחלט להקים מאחזים צבאיים ב'כוכב השחר' ובתקוע".

בדיון הוחלט להקים את המאחז על גבעה 601; פיקוד מרכז יכשיר את דרך הגישה לנקודה, יקים מבנים קלים ויניח קו צינורות למים ממעין סמיה. גרטורים יסופקו בהשאלה על-ידי הסוכנות. התקציב לביצוע כל העבודות הללו 1,600,000 ל"י - יחול על משרד הבטחון. העלייה למאחז נקבעה ל-4 במארס 1975.

ביום המיועד הקימו את המאחז חברי הגרעינים תורן ותמורה. מאחר שמועד העלייה חל לפני חילוף המחוזרים הרגיל, לא היו גרעינים זמינים לעלייה. שני הגרעינים שעלו הוצאו מהיאחזויות מצפה שלם ומורג.

על העלייה למקום והימים הראשונים נכתב: "עמדנו בדרך יפהפיה ומעוקלת. בוואדי, למרגלות הגבעה עליה עצרו האוטוכוסיס, היו פזורים שכרי קורות, חלונות ודלתות, מנורות מנופצות לרסיסים. הבטיחו לחברה, שמיתקנים בסיסיים יותקנו בשטח עוד לפני הגיעם. אכן המאחז הוקם ארעית, אלא שבלילה שבטרם יום העלייה כמעט ריחף עם הרוח. הגייג'י, מפקד ההיאחזות מסביר: 'בשלב הראשון לא מתוכננת כל פעילות חקלאית, המקום מוקם כמחנה צבאי גרידא, שבו הבנים יבצעו פעילות צבאית והבנות תחזקנה ה'עסק' מבחינה משקית".

ב-25 בחודש מארס נערך טקס העלייה על הקרקע. את מסדר הנח"לאים סקר אלוף פיקוד המרכז יונה אפרת. לאחר הנפת הדגל קרא מפקד פיקוד הנח"ל, רענן שריר את פקודת היום ולאחריו בירך ראש האגף משה נהוראי: "נצטרף כולנו לאלה החוזים שלום בעתיד, כאשר בקעת הירדן, ההר והארץ כולה יהיו מקום שקט להלך בהם, ויהודים ישבו בצד שכניהם וידם עוסקת במגל".

לאחר מספר שבועות ביקר במקום שר הבטחון פרס. "הרוח, מסתבר ממשיכה להתל, גם היום באנשי המאחז. מדי יום ולילה היא מספקת להם תעסוקה מלאה: מעיפה מקלחות, סוכות שג. וכל חפץ אחר שהיא פוגשת בדרכה. אך מלבד מלחמת הרוחות - מתקיימת במאחז החדש גם פעילות אחרת. כשהרוח נחה לה סוף-סוף. שושי נהנית להקשיב לפעיית הכבשים ונעירת החמורים בזמן שהיא מציירת על המבנים הטורמיים המשמשים מגורים לבנות. גם ימי ספורט נערכים. דותן - רוצה יותר זמן פנוי לפעילות חברתית ולעניינים אישיים. למרות שהגרעינים הבירו לא מזמן, הרי יש רצון להכיר אחד את השני. הדבר מתבטא בהשתתפות ערה בפעילות החברתית. גם היחסים עם הסגל מצוינים. המ"כים יוצאים לעבוד אחנו מדי יום; והרס"ל הוא חבר בוועדת התרבות. בסך-הכל מסתבר שהמורל גבוה והחכמה מרוצים".¹

בגלל המעמד הארעי של המאחז, אין לו אבא משקי. ראש האגף נהוראי פנה לקק"ל ולמחלקת הייעור לספק שתילים ולסייע לנח"לאים לנטוע על הגבעות החשופות; אך עיקר התעסוקה של הנח"לאים ממשיכה להיות בבטחון השוטף באזור.

במחצית 1976 קיים משה נצר דיון בהשתתפות המוסדות המיישבים כדי להחליט על צעדים להקניית מעמד של היאחזות לנקודה, בהתאם להחלטה עקרונית בנדרן

של ועדת השרים להתיישבות מה-29 ביוני 1976. בדיון התקבלה עמדת מחלקת ההתיישבות, שמשדר הבטחון ימשיך להיות אחראי להחזקת המקום לפחות עד אפריל 1977. יחד עם זאת הוטל על מחלקת ההתיישבות להתחיל כיצירת ענפים לתעסוקה לנח"לאים. בגלל תנאי הקרקע ובעיקר חוסר מים הכונה היתה לבסס את התעסוקה על מלאכה. המחלקה קיבלה על עצמה לצייד את המאחז בציוד מלא כנהוג בכל היאחזות וכן להקים מבנה למלאכה. התקציב הנדרש לכך הוא כחצי מליון ל"י.

בינואר 1977 נערך הסכם עם "מרחבית תעשיות" חברה-בת של הסוכנות היהודית, כמתווכת בין קיבוץ אורטל לכוכב השחר, כדי לפתור את הבעיות הכספיות - תחשיבים, תשלומים וכד'. התעסוקה היתה הרכבת רוכסנים מחלקים שיוצרו על-ידי הקיבוץ. התכנון היה שבכל משמרת יעסקו בהרכבה 6-9 חיילים. בגלל חוסר תנאים (רשת חשמל מתאימה) החליט קיבוץ אורטל בחודש אוקטובר להוציא את שלוחת הרוכסנים מהמקום.

בעיית התעסוקה היצרנית לנח"לאים לא נפתרה, הסיבה העיקרית לכך היא שבגלל חוסר תנאים להקמת יישוב חקלאי (חוסר מים וקרקע) היתה החלטה עקרונית במחלקת ההתיישבות שבמקום ובכל אזור גב ההר יוקמו כפרים תעשייתיים, רעיון שהעלה רענן ויץ, אך לא היו עדיין תוכניות מעשיות לביצוע.

במשך שלוש שנים התחלפו הגרעינים בהיאחזות מבלי לקבל כל הכשרה חקלאית ומבלי שתהיה להם הרגשה שהם מקימים תשתית ליישוב בעתיד. ב-20 באפריל 1978 התקיים ביקור של מנכ"ל המחלקה להתיישבות בהשתתפות נציגי כל המוסדות המטפלים בהיאחזות, כדי לעמוד על המצב במקום ולברוק מה ניתן לעשות כדי לשפר התנאים. בסיכום הביקור התקבלו מספר החלטות:

א. לשפר את תנאי החיים לנח"לאים, לבנות מטבח וחדר אוכל, שירותים ולרצף את המגורונים הצבאיים.

ב. לגדל בבית הרשת פרחים ולהכניס ענף מלאכה (תיקון מיטות) כשיתוף עם מרכז ציוד של צה"ל.

ג. נמסר למבקרים, שביחמת המדריך נזרעו 2 דונמים חירס ומתוכנן לזרוע דונם אבטיחים.

לאחר כשנה היו בהיאחזות לול ברווזים קטן, משתלת צמחי נוי וחמישה דונם גן-ירק.

למרות התנאים האלה, הנח"לאים, מתאהבים במקום. על כך מספר הרס"פ קומי לוי שעה שהוא נפרד ממחזור של גרעינים המסיים את תקופת הכשרתו: "אהבתי לראות אתכם יוצאים מן ההיאחזות עם המבט העצוב שכולו אומר אהבה למקום לנוף. אהבתי את ה'פייטוריות' של הבנים בעיקר שהמדובר היה ביציאה למבצעית. הערצתי את הקשריות האמיצות שלנו". ומש"ק החינוך מירון טל שר את שיר הפרידה:

"היאחזות נח"ל כוכב / כך אני מאוהב / הנך פנינה בצבא / כמוך טרם נבנתה. דורות של נח"לאים השאירו כאן עקבות, / עקבות של יצירה נעורים ואהבות. / אנו עוזבים אותך היום, / וייתכן שאף בעקבות הסכמי השלום / לא נראה אותך

שוב לעולם, / אך לעד תשארי בלב כולם". במחצית 1980 חגגה ההיאחזות 5 שנים לעלותה על הקרקע וכתה בפרס "ההיאחזות הסוכה". הפרס ניתן לה בזכות "איך לעשות נוי והיאחזות יפה ופורחת. כל חדר וגיתו הוא. ענף הנוי הוא מהענפים הגדולים והמעסיקים הרבה ידיים עובדות. שדרת הסייפנים מוכילה מהשג. ועד לרחבת חדר-האוכל לידם נקלטו הדקלים בצורה מוצלחת".²

כאותה שנה הגיש המדריך המשקי לראשונה תוכנית משקית של הענפים המזעריים: משתלה של צמחי נוי, חלקת אבטיחים של חצי דונם לצריכה של ההיאחזות, 2 דונמים ארטישוקים ואווייה קטנה שסבלה מתנאי מזג-האוויר הקשים. עיקר העבודה היה בסיקול. בסיכום ניתן לומר שזו היתה "עבודה יומה" לתת תעסוקה בעיקר לנח"לאיות, כי הנח"לאים, כאמור, עסקו בעיקר בפעילות צבאית.

ב-3 באוגוסט 1980 התקיים דיון אצל סגן שר הבטחון מרדכי צפורי ובו סוכם, שהנח"ל יסנה את ההיאחזות ומסור את האחריות לגרעין האזרחי לא יאחר מה-15 באוגוסט.

ב-24 באוגוסט 1980 נערך מסדר גדודי בהשתתפות נציגי הסוכנות ותנועת ההתיישבות של גוש אמונים, לציון העברת האחריות לאזרחים. בגלל הרגישות הפוליטית שהיתה באותה התקופה לגבי נושא ההתנחלויות (חליפת מכתבים בין ראש הממשלה מנחם בגין והנשיא סאדאת) לא נערך טקס פומבי ולא ניתן כל פרסום.

הערות:

1. במחנה נח"ל, אפריל 1975, עמ' 14; שם יוני-יולי 1975, עמ' 6.
2. שם, יוני 1979, עמ' 10; שם, פברואר 1980, עמ' 16; יולי 1980, ע"ע 2, 5.

פרסום נוסף

בקיבוץ, 15.1.79. "נקודה", בטאון היישובים בישי"ע, 30.9.80.

עלו להיאחזות הגרעינים: תמורת צופים למבוא חמה ותורן גרעין פרטי לאפיק. הגרעינים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות: עופר הצופים למגל, לרמה הנוה"צ לנאות גולן, סנפיר הנוה"צ לדי זהב, מרום המח"ע למשגב עם, תדהר המחזה"ע לאייל, שנהב הנוה"ע חטיבה מקצועית למענית, אל-נווה הנוע"ל לנווה אור, שונית המחזה"ע לאיילות, חי עד המחזה"ע לגשר (התפרק), טל הנוה"ע חטיבה מקצועית למשמר הנגב, ענבר הנוה"ע חטיבה מקצועית לכפר סאלד, לפידות הצופים לרעים, דולב המתנח"ל הצעיר לייטב, עפרת המחזה"ע לאיילות, רביד המחזה"ע להר רביד, עגור הנוע"ל וכסיף הנוה"ע חטיבה מקצועית לנערן.

כישור

הוקמה ב-8 בינואר 1976 בחבל תפן, כ-5 ק"מ מדרום לעיירה מעלות, ואוחרחה ב-15 בינואר 1980 כקיבוץ של הקיבוץ הארצי.

ההחלטה על הקמת היאחזות באזור תפן התקבלה בוועדת השרים להתיישבות במחצית דצמבר 1975. ב-25 באותו חודש התקיים הדיון על ביצוע העלאת ההיאחזות בהשתתפות כל הגורמים הנוגעים בדבר וסיכומו: "עליית הכוח ב-6 בינואר 1976 למחנה קיים של פלוגת השדה של יחידת הנח"ל 908 כולל כל המיתקנים הקיימים. נדרש מצה"ל להקים תוספת שירותים. טקס העלייה ב-8 בינואר 1976 - מאושר לפרסום".⁶

על "תקיעת היתד הראשונה" נכתב: "כישור" נושאת את שמו של נחל כישור, שעובר בסמוך. גרעני השומר הצעיר המיישבים הראשונים את המקום - 'אגדה', 'שקמה' ו'תקומה' - מהווים את גרעין החלוץ למרכז האזורי תפן, שמתוכנן במקום על שטח של אלפי דונמים, ושעתיד לשרת את היישובים החדשים שיוקמו בצד אלה הוותיקים, עבריים כעריבים, במסגרת תוכנית של 'יהוד הגליל'.

אורי פינקרפלד, מראשי הקיבוץ הארצי, לא הסכים להכרזות שליוו את העלייה למקום והגיב: "סיירו ובדקנו בשטח, בירנו את הבעיות השונות ולאחר דיונים מקדימים אנו מתכוונים להשתתף במעשה ההתיישבותי ולהיות בין הראשונים באזור. אזור תפן הוא אזור הררי יפה נוף, בין מעלות וכרמיאל, והכפרים הדרומיים - ירכא, ג'ת, ינוח וכסרא והערבי דיר אל-אס מקיפים אותו מסביב. כיוון שרקע חקלאית פגרה אין באזור - אף לא דונם אחד, ואין כוונה להפקיע מהתושבים קרקע חקלאית - הרי התוכנית היא להקים קיבוץ ללא כל קרקע לעיבוד בסביבתו, להקים משק משולב של ענפי חי בחצר, מטע במרחק (על קרקעות של משקים יהודים) ותעשייה. את הסיסמה של 'יהוד הגליל' צריך למחוק סופית ולאמץ את העקרון של התיישבות ופיתוח לתועלתם וקידומם של כל תושבי האזור. דוגמה לפיתוח יחסי שכנות טובים".⁷

"טקס העלייה על הקרקע היה צנוע, בטקס השתתפו שר הקליטה שלמה רחון, מזכיר הקיבוץ הארצי נתן פלד, אלוף פיקוד הצפון רפאל איתן, מפקד הנח"ל רענן שריר וראש אגף הנוער והנח"ל מישקה נהוראי. בדברי ברכתו אמר שר הקליטה, כי יישוב הנח"ל הוא המשך להתיישבות החלוצית בגליל תוך שמירה על יחסי שכנות עם הערבים והדרוזים. בקהל נראו רבים מתושבי אילון (המאמץ את ההיאחזות) געתון ויחיעם. הדרך עדיין איננה דרך וגרים באוהלים, אך העיניים הכורקות של החברה וחיוך האושר אצל הוותיקים מבטיחים, כי כאן יקום יישוב". לאחר החגיגה החלו ימים קשים ואפורים לנח"לאים בהיאחזות. מעבר לדרך החתחתים המובילה לכישור, ברור היה שנח"ל כישור איננה היאחזות בנוסח המקובל. זה מחנה שיושב בו גוף חיילי נח"ל המקיים פעילות חברתית מסוימת, אך אין בו כל פעילות משקית. הבנים עסוקים בפעילות בטחונית שעות רבות ביום, והבנות עובדות בקיבוצים (באזור הרחוק) ובעבודה קהילתית בעיירה מעלות.

מורגש חסרונה של הפעילות המשקית. כשהחברה חוזרים ממילוי תפקידם הם בדרך-כלל עייפים וקשה לקיים פעילות חברתית כלשהי. רק עתה ניגשים המוסדות לתכנון הממשי: מיקום נקודת הקבע, מכנה היישוב, כמה יעסקו חבריו. התכנון ימשך לפחות שנה.²

במחצית 1976 קיבלה על עצמה המחלקה להתיישבות לטפל בכישור כבכל היאחזות, לספק את כל הציוד המקובל ולדאוג לתעסוקה יצרנית. באמצעות חברה-בת שלה "תעשיות בהתיישבות כפרית" הכניסה היאחזות שלוחות של ענפי מלאכה שונים: מתפרה, תעשיית כוכות עבור מפעל בכרמיאל והרכבת חלקים למכשיר השאה (ברמ"ד - שלוחה של קיבוץ עברון). מספר נח"לאים עסקו בסיוע למחקר ארכיאולוגי שנערך באזור.

באוקטובר אותה שנה נערך טקס חנוכת הבתים בנקודת הקבע של היאחזות כישור. הנח"לאים עברו ממחנה האוהלים ומהמבנים הזמניים שהיו במחנה הצבאי למחנה היאחזות שנבנה כמקובל.

ההעברה למחנה החדש אומנם שיפרה את תנאי החיים של הנח"לאים, אך הבעיה העיקרית של התעסוקה לא נפתרה, בגלל חוסר תנאים להקמת משק חקלאי רגיל. בשטח זה היאחזות דורכת במקום; הנח"לאים עוסקים בטיפול בעדר עזים קטן, מתפרת בובות ו-30 דונם גידול תבלינים, ומספר נח"לאים יוצא לעבודת חוץ במשקים באזור, מספר נח"לאיות עוסק בעבודה קהילתית בעיירה מעלות הסמוכה. בסוף 1978 התבחר עתיד היאחזות, כשמנכ"ל מחלקת ההתיישבות ש. רביד הודיע לאגף הנוער והנח"ל שבדעתו להציע איזרוח כישור בחודש יולי 1979.

לאחר קבלת החלטה זו מכינה המחלקה לכלכלה ומשק של הקיבוץ הארצי "פרוגרמה משקית ותוכנית פיתוח" לקיבוץ העתידי כישור. בתוכנית זו נקבע מועד האיזרוח לינואר 1980. הפרוגרמה המשקית התבססה על שימת דגש בתעשייה, אך הודגש שלא יקום כפר תעשייתי קיבוצי ללא חקלאות. הוצע שהמשק בגוש צלמון יהיה מבוסס על: מטע סובטרופי - 500 דונם; שלחין גידולי תעשייה 1000 דונם; לול פיסום, עזים לבנות - 150 ראש ורפת חלב בשלב מאוחר יותר, בשלב ראשון 4 דונם חרציות בבתי צמיחה ושלוחת תעשייה ליצירת אבזרי צינורות מקיבוץ געתון וכן מתפרה מסחרית.

ב-15 בינואר 1980 אוזרה כישור. בטקס פנימי צנוע אמר מפקד הנח"ל אל"מ גבי מגל: "ראשון בא הנח"ל לאזור תפן, כחלוץ לפני המחנה וראשונים אנו לאזרה יישוב". וראש האגף רפאל שפר אמר: "שלוש שנים ישבתם פה ויצרתם עובדה בשטח. תמה היאחזות, אך עדיין לא תם המעשה". עם הפיכת היאחזות נח"ל כישור לקיבוץ צעיר התגייסו קיבוצי 'השומר הצעיר' והעניקו לה מתנת יום הולדת הנה כי כן, קיבלו כריות חשמליות, טלוויזיה, כלי פלסטיק לחדר האוכל, מכונה לקילוף תפוחי-אדמה ואפילו 'חמסה' נגד עין הרע, אך המתנה היתה ללא ספק מתנת בית-הספר 'מבואות עירון' שחניכיו הקימו תוך יום אחד חממות בלב הקיבוץ. בתוך שטח המגורים של היאחזות הוקמה בן לילה חממת תגורים לחצי דונם גן-ירק (פלפלים ועוד). הגרעינים המאזרחים 'כישור' ו'פלך' (עדיין בשל"ת)

היו עשורה ימים בסמינר מיוחד בו דנו בשאלה איזה קיבוץ ברצונם להקים. שמעו על דינמיקה קבוצתית, התווכחו על מה זה קיבוץ ואיך. ואחר-כך ניגשו למלאכה³. את הקיבוץ הצעיר איישו בנוסף לחברי שני הגרעינים בני קיבוצים מהש.ש. ובסך-הכל קרוב לחמישים איש. "ההתחלה היתה קשה מאוד, מספרת אורלי, בלי תנאים, בלי מקור פרנסה במקום, בחורף גלילי סוער במיוחד. עתה עם המעבר לנקודה החדשה השתנו התנאים. קשה להקים קיבוץ עם אנשים שהם במסגרת שירות צבאי, לא כולם שלמים עם היותם כאן, אלא נשארים מחוסר ברירה. שיחת חברים מתקיימת לפחות פעם בשבוע בהשתתפות מלאה בדרך-כלל. הוחלט על הליכה בכיוון של מחסן פתוח וקופה פתוחה. לכישור בעיות אובייקטיביות ורציניות. הנקודה מבודדת מאוד ומנותקת מכל השירותים, אספקת החשמל היא באמצעות גנרטור והמים מובאים למיכלים המצויים במקום. הבעיה הכאובה היא חוסר קרקע. איננו רוצים להיות קיבוץ שהוא תעשייתי בלבד. בינתיים מתפרנסים מעבודה במפעל - שלווחה של קיבוץ געתון שהוא הקיבוץ המאמץ. מתקיים פה נסיון לגידול צמחי תבלינים ובושם, לשם כך הוכשרו מאה דונם אדמה קשים במיוחד. עד כה הנסיון מצליח. כ-20 חברים יורדים יום-יום לעבוד בגעתון, יחיעם ועין המפרץ. הדבר יוצר נתק חברתי. בשלבי בנייה נמצאים עכשיו שני לולים וישנה תוכנית להרחבת המפעל"⁴.

הערות:

1. במחנה נח"ל, ינואר 1976, עמ' 2; השבוע ביקבוץ הארצי, 2.1.76.
2. על המשמר, 9.1.76; במחנה נח"ל, פברואר 1976, עמ' 12; השבוע, 9.4.76, עמ' 14.
3. במחנה נח"ל, פברואר 1980, עמ' 2; שם מארס-אפריל 1980, ע"ע 22 ו-28.
4. השבוע, 20.6.80, עמ' 4.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: אוגוסט 1976, מארס 1977, עמ' 14; מאי 1979, עמ' 18; יוני 1979, עמ' 11; ינואר 1983, עמ' 17. השבוע, 15.4.77; כישור כת ארבע, 6.7.84, עמ' 3. על המשמר, 16.1.76 - חוזרים לגליל. קיבוץ תעשייתי, על המשמר, 9.1.76; מעריב, 16.1.80, התאורחה כקיבוץ.

הגרעינים שעלו להיאחזות: שקמה השוה"צ לרברים, תקומה השוה"צ למגן, אגדה פרטי לגבולות.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: להר השוה"צ לאדמית, שניר השוה"צ, ברעם פרטי, העשרים פרטי לרמת השופט, דוד השוה"צ לבית זרע, מצר השוה"צ למצר, כפיר הנוה"ע חטיבה מקצועית לזן, דף חדש השוה"צ לסער, יעוז פרטי לאילון, זיקים השוה"צ, לעד השוה"צ לאדמית, שור השוה"צ לגשור, סהר הנוה"ע חטיבה

מקצועית לכפר מסריק, רכדים השוה"צ, שחל פרטי לכרקאי, ואלול השוה"צ לנחשון.

הגרענים שאחרו: כישור ופלך השוה"צ.

כפר דרום

הוקמה ב-11 באוקטובר 1970 ברצועת עזה בצד הכביש עזה-רפיח כ-3 ק"מ מדרום לריר אל-בלח. אחרתה ב-16 בדצמבר 1975, כמחנה-מעבר ומקום הכשרה למתיישבים כגוש קטיף.

זו היתה ההיאחזות הראשונה ברצועת עזה. לראשונה נדון נושא ההתיישבות ברצועת עזה בישיבה שהתקיימה ב-21 באוגוסט 1968 אצל שר הבטחון משה דיין, בה הוטל על מינהל מקרקעי ישראל לאתר אדמות הניתנות לרכישה ברצועה.

בדיון שהתקיים ב-15 בפברואר 1970 בוועדה הבינומסדית להתיישבות חדשה, בראשותו של השר יגאל אלון, הועלתה ההצעה להקים שני יישובים-היאחזויות ברצועת עזה ולכדוק "אפשרויות נוספות של פתרון בעיות הקרקע ומקורות הפרנסה להיאחזות גם מחוץ לשטח הרצועה"; הכוונה לשטחים בתחום הקו הירוק הסמוכים לרצועה.

בישיבת הממשלה מה-13 בספטמבר 1970 נדונו תוכניות ההתיישבות בשטחים. הוחלט "להחיש הקמת שתי היאחזויות ברצועה - כפר דרום ואבו מדיין (נצרים)". על הרקע להחלטה להעלות את ההיאחזות הראשונה ברצועה בכפר דרום אמר משה נצר: "הייזום להליכה לכפר דרום היה כולו שלנו. זה רעיון שהעליתי אישית, מסיבות סנטימנטליות, כמי שהיה מפקד גדוד הפלמ"ח, שפינה את כפר דרום בזמן מלחמת הקוממיות. העניין התחיל להתבשל כשהתברר שהמחלקה להתיישבות חושבת שיש סיכוי ואפשר לבנות יישוב על 320 דונם, ושר החקלאות התפתה לאפשרויות להשיג חלקות נוספות של קרקע מעבר לקו הירוק. דבר רציני נוסף הוא הסנטימנט שזה יישוב יהודי שנעזב. העלייה היתה חפזה, בגלל הבעיה הקריטית עם האוכלוסייה המקומית שישבה על האדמות שלנו, והיה צריך לפנות אותם." בעקבות החלטת הממשלה התקיים דיון במחלקת ההתיישבות כמטכ"ל בהשתתפות הגורמים המיישבים ונקבע לוח הזמנים לעלייה וחולקו המטלות בין הגורמים.

על העלייה למקום נכתב: "ב-11 בחודש אוקטובר (1970), יום ראשון שלאחר מוצאי יום כיפור, הגענו למחסום ארז. כמה מכוניות חנו לצירי הכביש. לידן עמדו אנשים בחולצות לבנות. חיך שכאילו נחנק באיכו היה מרחף על השפתיים. ראיתי בהם, בוותיקי כפר דרום, שהם מהססים לשמוח. לפני עשרים וארבע שנים, כמוצאי יום כיפור תש"ו (1946) - עלו הם לכפר דרום. ב-8 ביולי 1948 נטשו את הנקודה, לאחר מלחמה ארוכה להחזיק במקום, והיום, אחרי שנים ארוכות של שתיקה, על ההבטחה שבקרבם - 'עוד נשוב לכאן' - הם שבים. שבים כדי להיות נוכחים בלבד. שני גרעיני החלוץ הגיעו עם בוקר, בפיקודו של סגן יורם. רובם בנים וחמש בנות מחייכות בעליצות. אותו יום, הוצב שולחן קטן על הקרקע הלא

דרוכה עדיין. בירכו מפקד הנח"ל, ראש אגף הנער והנח"ל, נציגי הסוכנות ומשרד השיכון, ואף המא"ז של כפר דרום הישנה". זה היה טקס צנוע פנימי, ללא פרסום. ביום ב' ה-30 בחודש נובמבר, כחודש וחצי לאחר עליית החלוץ, התקיים הטקס הרשמי, אך גם עליו ניתן פרסום רק מספר ימים מאוחר יותר. "היאחזות נח"ל של הקיבוץ הדתי חידשה לפני כחודשיים את היישוב כפר דרום. הדבר הותר לפרסום רק עתה, לאחר שהשכבע נערך הטקס הרשמי לרגל העלייה על הקרקע. תכנון חידושו של היישוב התחיל עוד לפני שנתיים. היישוב החדש נמצא מזרחית מהכביש הראשי, בין מחנות הפליטים מועזי מצפון ואל-כרג' בדרום.

במקום נמצאים כבר מבני מגורים, מבני משק, בית כנסת ומבני ציבור, אשר כולם הוקמו בבנייה טרומית. זהו היישוב הראשון שהוקם באזור עזה".

המבני אנשים באו לשמוח עם חברי שלושה גרעיני התנועת הדתיות: שגב, המיועד למבוא חורון, מתנח"לים ב', שיועד לשעלבים ולהגשמה שפניו לקיבוץ סעד. אות רשמי לפתיחת הטקס ניתן בתקיעת חצוצרה, עם כואו של אלוף פיקוד הדרום אריק שרון, שסקר את מסדר הנח"לאים. אל"מ צבי לבנון קרא בחגיגות את פקודת היום. הגיע תור הברכות של בעלי השמחה הרבים. אמר משה נצר: 'משמעות כפולה לנח"ל כפר דרום. זהו מאחו וחידוש יישוב כאחד. העקשנות והאמונה ניצחו'. בירכו עוד נציגי משרד השיכון, הסוכנות, תנועת עזרא והקיבוץ הדתי. אחרון דיבר אברהם דיאמנט, מא"ז כפר דרום של מלחמה השחרור: 'הלב מלא וגדוש. בשם הלוחמים מאז, וברשות חברי בני דרום אני רוצה לכרך את הצעירים. אנו חשים שהם בנינו'. מפקד ההיאחזות אמר: 'כפי שאתם רואים יש לנו כבר מקלחות, חדר אוכל ומתעודן. מה שלא היה לנו ביום כוא החלוץ בימים אלה מתחילים לבנות לנו בתים טרומיים. בינתיים מסתדרים יפה באוהלים. בסוף השבוע נתחיל כנראה לעבד את שטחינו. בינתיים הגישה קשה לשם. יש לנו חלקות מפחרות של 260 דונם. בתוך אלה נעבד, כנראה, את החווה החקלאית שנטשו המצרים. ייתכן ויהיו שם גם לולי עופות".²

סמוך לעלייה למקום המליץ המינהל האזורי של רצועת עזה במכתב למחלקת ההתיישבות של הסוכנות "לבנות בכניסה להיאחזות מבנה עץ או טרומי, או לפחות אוהל יפה מצויד מרוהט שימש כחדר הכנסת אורחים לנכבדים הערבים מיישובי הסביבה. האוכלוסייה בסביבה משתדלת לקיים יחסים עם אנשי ההיאחזות. מפקד ההיאחזות (המוכתר) הוזמן לבקר בביתו של ראש העיר דיר אל-בלח ואחרים באו לבקרו בהיאחזות. אי קבלת אורחים נחשבת כעלבון ומאידך לא רצוי שייכנסו לתוך היישוב. כמו כן מגעים הדוקים עם האוכלוסייה יסייעו לנו ככל הקשור להסדרי קרקעות".

על המצב בהיאחזות בשנה הראשונה נכתב: "מיד כשהגענו לכאן הליכשו עלי את גן הירק. היו בו 6 דונם של מלפפונים בני שבע וחצי כעור וכן שדה חרוש וכנוסף לכל אלה 4 שורות של אבטיחים. בינתיים צמחו להם גם עשבי בר שונים ואזי הוצעו הבנות לשם עישוב צמחים אלה. בתחילה לא תפסו הבנות את עניין העישוב. וכשבת אחת באה אלי ואמרה לי שהיא גמרה את השורה, התברר שהשורה גמורה מעשכים וממלפפונים גם יחד. אט-אט גדלו המלפפונים וכשבע

שעבר זכינו וערכנו קטיף ראשון שהניב כ-7 ארגונים בלבד. וכיום ו' האחרון נערך קטיף שלישי שהניב כ-32 ארגונים. לגבי האכטיחים התחלנו לבדוק מדי יום שלושה ארבעה אבטיחים. בהקשר לשטח החרוש התוכנית היתה לעשות שטח עגבניות. לפני שבע שנים שתלנו עגבניות. בנוסף לשטח שמעבר להיאחזות, קיבלנו שטח נוסף של 192 ד', וכעת על 30 דונם מתוכו הניחו כבר צנורות השקאה מאוד מאוד גדולים".

"חדשה, כל כך חדשה עד ששום עשבים שוטים, בוץ דביק או מסדרים נוספים - לא יכלו לה. כזו היא נח"ל כפר דרום. המבנים, הגנרטור, המסגרייה, המטבח - חדשים. ואולי גם האנשים. 'היום זה יום רגיל' - אומר דבי בלוס. בש"ג יושבים עדי ומחליפו אגנוז: בתצפית עכשיו ג'רר, עד שיבוא ראובן. בשטח הרחוק, החדש, משקים עתה מנחם וכלום. כלול מחלק אוכל - פרנקו. ובגן-הירק הקרוב - שכטר ופישר. דואר - אילן. ריצוף עמדות - אדלר, הלל יפרח ואוחיון. והם ממהרים, כי יש לזכור: החורף קרוב ואיתו הבוץ. בגידור השטח הרחוק (190 דונם שקיבלו רק עתה) תוקעים עמודים ומותחים רשת. ובאימונים לקראת הנח"ל המוצנח - עסוקים כרגע יעקובוב, אבנר, כן משה וכל החברה. זה יום רגיל בהחלט בנח"ל כפר דרום. בעיות? יש בעיה של מים. עדיין שותים ומשקים ממי המיכלית. ישנה, אומנם, באר - אבל יש צרות עם המשאבה. ונוי, אתה שואל מדוע אין כאן נוי? פשוט משום שגנץ לא מרשה. יש תכנון, נאמר לנו, ופעם הרי יהיה כאן יישוב אזרחי ואסור לשתול היכן שמתחשק. בינתיים שותלים עגבניות בהדליה, חצילים בצלים. ומטפחים פודס ועיר, זיתים ותמרים. שובך יונים בחווה, תרנגולי ההודו, בית הכנסת וכדור עץ - אינם גוזלים את כל זמנם של הנח"לאים; הם תורמים את חלקם לסיירת המקומית, מזכיר פורת סגן מפקד היחידה. 'כפר דרום היא שותפה פעילה ומדי פעם מזנקת למרדפים וסריקות'."

בדיון על "מגמות להתיישבות האיחוד" שהתקיים כ-10 בנובמבר 1971, בהשתתפות נציגי מחלקת ההתיישבות ואיחוד הקבוצות והקיבוצים, סוכם, כי "בפני הוועדה הבינתרבותית לייעוד משבצות להתיישבות תוכא לאישור ההצעה להעמיד לרשות האיחוד את משבצות היישובים כפר דרום וחאן יונס. במידה והוועדה אכן תאשר הנ"ל, תאושר כפר דרום על-ידי גרעיני האיחוד במאי 1972 ומגמת איזורח סתיו 1974".

השמרעה על החלטה זו הגיעה לאחניהם של הנח"לאים בהיאחזות. קמה צעקה גדולה ותגובתם היתה "דתיים ישבו אז (בכפר דרום שלפני מלחמת העצמאות) ושומרי מצוות ימשיכו דרכם". הקיבוץ הדתי המשיך לשלוח גרעינים להיאחזות עד לאיזורח. בדיון שהתקיים בשלהי ינואר 1972, בהשתתפות נציגי מחלקת ההתיישבות, האגף והקיבוץ הדתי, הודיעו האחרונים, כי "הקיבוץ הדתי עומד על רעתו שלמערך ההתיישבות בדרום יש צורך ביישוב נוסף כהשלמה לסעד ועלומים".

בינתיים לא ניתן כלל לאזרח ולהקים יישוב קבע בגלל חוסר קרקעות סמוך למקום ההיאחזות. במחצית דצמבר 1972 דנו במחלקת ההתיישבות במטכ"ל, עם נציגי המוסדות המיישבים ומינהל מקרקעי ישראל בנושא מיקום הקבע ליישוב. בדיון

נמסר: שטח המחנה - 33 דונם; שלחין צמוד למחנה - 12 דונם, שלחין מעוכד 240 דונם, אדמות לא מעוכדות - 88 דונם מאחר והחלקות מפורצות על-יד שטחים של תושבים מקומיים. חלקם אינם מוכנים למכור ואלה שמוכנים למכור דורשים מחיר גבוה, כ-8000 ל"י לדונם. עמדת נציגי הסוכנות היתה שמבחינה חקלאית יש להקים את היישוב באדמות סומיירי (אזור קטיף) או ליד כיסופים ואת ההיאחזות להשאיר במקום הנוכחי כדי לשמור על המחנה והאדמות. עמדת נציגי פיקוד המרכז, שלגביהם העדיפות היתה צורכי הבטחון, היתה, שיש להקים את יישוב הקבע במקומו הנוכחי ולהקים יישוב נוסף בסומיירי. אכן בסופו של דבר כך קרה; במקום ההיאחזות לא קם קיבוץ ובאזור סומיירי קמה היאחזות נח"ל קטיף, שהתאזרחת למושב נצר חזני.

בגלל חוסר קרקעות לפיתוח משק חקלאי הוקמה הודיה עם 1400 עופות וכן מתפרה לחלק העליון (גפות) של געליים שלוחה למפעל הנעליים של קיבוץ גבעת השלושה.

בדיון שהתקיים ב-18 בפברואר 1972 במרכז החקלאי אצל הרצפלד כהשתתפות נציגי הקיבוץ הדתי הוצע לאחרונים לקבל את המשכצת של היאחזות נח"ל נצרים ולעביר את כפר דרום לאיחוד הקבוצות והקיבוצים. במכתב ששלחה מזכירות האיחוד ליוסף יהלום, ראש האגף, וליחיאל אדמוני, מנהל מחלקת ההתיישבות, נאמר: "לאחר שנפלה הצעתנו למיקום כפר דרום בגבעה 86, הננו רואים לנכון להודיעכם שאין אנו רואים בכפר דרום הקיימת - מקום ליישוב או להיאחזות של איחוד הקבוצות והקיבוצים". מזכירות האיחוד לא ציינה במכתבה נימוקים להחלטה זו. אבל אפשר שהיו לכך שתי סיבות: האחת היתה שגבעת 86 (סחור), המיקום שהציעה המזכירות להקים את יישוב הקבע היה מזרחי יותר, בתחום הקו הירוק; בניגוד להצעת פיקוד המרכז להקים את היישוב במקום בו נמצאה היאחזות כפר דרום, שהיה מעבר לקו הירוק ברצועה עזה; וזה היה בניגוד למדיניות ההתיישבות של התנועה שהעדיפה התיישבות בפיתחת רפיח על פני התיישבות ברצועה עזה.⁴ השנייה, שהאיחוד היה מעוניין להקים את היישוב החדש קרוב יותר לשני הקיבוצים שלו, כפר עזה ונח"ל עז, על מנת ליצור גוש יישובים של האיחוד. בעקבות מכתב האיחוד הודיע מנהל מחלקת ההתיישבות לראש האגף, שלאור תוכניות ההתיישבות לאזור סומיירי (קטיף), המיועדת לכי המושבים של הפועל המזרחי, הרינו באים בזאת להציע לעד את היאחזות כפר דרום לגרעיני איגוד המושבים שיעלו להתיישב באזור (כמחנה הכנה ומעבר).

בינתיים המשיך הקיבוץ הדתי לשלוח את גרעיני הנח"ל של תנועתו להיאחזות. המשק של ההיאחזות המשיך להתפתח. תוכנית המשק לשנת תשל"ד (74/73) נראתה כך: קרקע - 300 דונם מהם 15 ד' פרדס מיועד לעקירה. מים - באר מקומית בשאיבת 75 מ"ק לשעה, אין מיגבלת שעות, מליחות 650 מ"ג לליטר. לול - אימון להודים 3500 יחידות במחזור. מתפרה לנעליים 6 מכונות תפירה, 15 אלף זוגות נעליים; גן-ירק סתיו - עגבניות - 20 ד'; חצילים 30 ד'; קישואים - 15 ד'; בצל לייצוא 50 ד'; פלחה - 100 ד' חיטה; 25 ד' כותנה - נסיון.

בביקור קציני פיקוד הנח"ל מה-4 ביולי 1974 העלו חברי מזכירות הגרעינים בהיאחזות את הבעיות הבאות: חברי הגרעינים ציפו שבתקופת ההיאחזות החיים יתנהלו על-ידי הנח"לאים בעצמם. ציפיותיהם לא התמלאו. מספר בנים וכנות התאכזבו ורוצים לעזוב את הנח"ל. הבנים נמצאים כלחץ, הרכה עבודה הרכה מסדרים ובשעות המעטות שהם פנויים העיפות גוברת וקשה לעשות פעילות חברתית. מרגישים שיש דיסטנס בין המ"פ לחיילים. הגרעינים אינם מרוצים ממשי היער שלהם (טירת צבי ושדה אליהו). פעילות תרבותית מצומצמת עקב חוסר זמן שהבנים והבנות ביחד. במכתב לשר הבטחון העלה משה נצר, מתאם פעולות ההתיישבות בשטחים, את בעיית עתיד ההיאחזות: "הועלתה ההצעה לאזרח את ההיאחזות, אך לדעת אנשי המחלקה להתיישבות אין אפשרות להקים במקום יישוב חקלאי. כמגמה לקדם האיזורח העלינו ההצעה למסור את המקום ל"איגוד ישיבות ההסדר" להקמת ישיבה במקום כימית". ההצעה הזו לא התבצעה ובסופו של דבר הודיע ראש האגף במכתבו למנהל מחלקת ההתיישבות, כי "הנח"ל יסיים את אחריותו ויצא מההיאחזות בחילוף המחזוריים. כ-16 בדצמבר 1975 עזב הנח"ל את המקום ומסר את האחריות לסוכנות היהודית, למחנה נכנסו מספר משפחות מתיישבים שהיו מיתעדים להקים יישוב בגוש קטיף.

הערות:

1. יאיר דואר, 'התיישבות בטחוניית לאחר מלחמת ששת-הימים', ע"ע 39-41, 49; ראיון עם משה נצר, 9.11.72, שם, ע"ע 50, 51 ארכיון י.ט. / 125 מסדרה 23 - נח"ל מיכל 6.
2. 'היאחזות נח"ל', הצופה ועל המשמר, 4.12.70; תלמה גן, 'מדרום תפתח הטובה', במחנה נח"ל, ינואר 1971, עמ' 6.
3. יפרח, עלון ההיאחזות, מילי 1971; 'המים באים במיכלית' - במחנה נח"ל, נובמבר 1971, עמ' 8.
4. האיחוד אומנם החזיק בהיאחזויות צבאיות ברצועת עזה, אך לא איזרח אף אחת מהן ולא הקים אף יישוב אזרחי ברצועה. לעומת זאת האיחוד איזרח שתי היאחזויות בפיתחת רפיח - חולית וסופה.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: נובמבר 1970, עמ' 6; דצמבר 1973, עמ' 24, במלחמת יום הכיפורים; נובמבר 1974, סיפור העלייה לקרקע, עמ' 13; ינואר 1975, תמונה מטקס העלייה.

הגרעינים שעלו להיאחזות: מתנחלים ב' ושגב - עזרא למבוא חורון, להגשמה בני-עקיבא לסער.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות: נען (איתן צופים דתיים לרמת מגשימים; יחדיו בני עקיבא ליבנה, עלומים וראש צורים. מוריה צפון בני עקיבא לרמת מגשימים; עלומים ומודיעין עזרא לשעלבים ולמבוא מודיעין; מוריה בני עקיבא

לראש צורים וללביא; הראל בני עקיבא לראש צורים וכארות יצחק; ניר עוז צופים דתיים ללביא; צורים בני עקיבא לכארות יצחק, סעד וראש צורים; שגב צופים דתיים ללביא; צורים בני עקיבא לסירת צבי ושדה אליהו; שחם בני עקיבא למעלה הגלבוה ועין הנצי"ב; גאיות צופים דתיים לשלוחות; שחם בני עקיבא לעין צורים.

כרמל

הוקמה ב-22 בינואר 1981 בדרום הר יהודה, כ-7 ק"מ מצפון-מזרח לסמוע, על שם עיר בנחלת שבט יהודה. במסמכים הראשונים נקראה "מעון כרמל", אולם ועדת השמות נתנה שמות לשני אתרים מאחזים - "מעון" ו"כרמל". אחרחה ב-5 בנובמבר 1981 כמושב שיתופי של תנועת "אמנה".

בראשית אפריל 1979 הינחה סגן שר הבטחון מרדכי צפורי את המטכ"ל להכין תוכנית להקמת מאחזי נח"ל בדרום הר חברון "מתוך צורך מדיני להיאחז באזור זה". ב-30 במאי 1979 אישר שר הבטחון עוז ויצמן את ההקמה.

ב-14 באוגוסט 1980 דנה הוועדה להתיישבות, המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית בנושא והחליטה שהמעורבות בהקמת המאחזים בשלב זה הינה בהשתתפות במיקומם, יחד עם שלטונות צה"ל, על מנת להבטיח מקום מתאים להקמת יישוב קבע אם וכאשר יוחלט על כך. עוד החליטה שבאחד המאחזים יוקם מבנה תעשייתי למפעל תע"ש, שיוכל בעתיד להיות תשתית כלכלית לאזור המקום.

מאחר שכרמל ומעון קיבלו מעמד של מאחז ולא היאחזות, נקבע, כי הקמת המאחז, מבני המגורים והציבור ומערכות התשתית יבוצעו על-ידי צה"ל. הקמת מבני התעשייה תבוצע על-ידי חטיבת ההתיישבות; אמצעי הייצור הישירים (ציוד חומרים וכד') יינתנו על-ידי התעשייה הצבאית או התעשייה האווירית. לפני העלייה למקום נשלחו חברי הגרעין התעשייתי של תנועת הנוע"ל הדתי להכשרה באחד ממפעלי תע"ש בירושלים והתאכסנו בכפר עציון, משק היעד שלהם.

בפקודת העלייה למאחז שפירסם פיקוד הנח"ל ב-18 בינואר 1981 נאמר: "היאחזות 'מעון כרמל' מתכוננת לעלות לקרקע בין התאריכים 21-23 יוני 1981. בשלב ראשון יוקם מאחז זמני שיתבסס על אוהלים ממקורות הגדוד וכן מספר מבנים, רכוש מערכת הבטחון, מהיאחזות חומש [שהתאזרחה]".

מהאמור לעיל ברור, שמאחר שההחלטה היתה של סגן שר הבטחון "מתוך צורך מדיני" לא החטיבה להתיישבות ולא צה"ל לא "ששו" להשקיע משאבים שם. מרדכי צפורי נאלץ לאלתר פתרונות על-ידי רתימת התעשייה הצבאית להקים שלוחה שם, וכדי לחסוך בהוצאות הועברו ציוד ומבנים מחומש.

בניגוד למקובל לא נערך טקס עלייה לקרקע. במחנה נח"ל ממארס 1981 הסתפק במספר שורות לציון מאורע זה: "בדרום הר חברון במאחז זמני עלתה לקרקע היאחזות כרמל - חזר זו לא מילה. הנח"לאים מגרעין 'הנונת' עובדים במרץ בבינוי ובאבטחה".

ב-9 ביוני 1981 ביקרו במקום אשר גופר מהאגף, קצין היאחזויות ונציג חבל הנגב של הסוכנות ודיווחו: "החיילים ישולבו בעבודה אצל הקבלן הכונה את מבני תע"ש". כעבור חודש התקיים ביחידה לבטחון לאומי במשרד הבטחון דיון על "איזורח המאחזים מעון וכרמל". בדו"ח על הדיון נכתב: "קיימת הנחיה של סגן שר הבטחון והחלטת ועדת השרים להתיישבות לאיזורחן של שתי הנקודות מוקדם ככל האפשר. החלטת הממשלה המקורית היא על הקמת שני יישובים ולכן אין צורך פורמלי באישור מדיני נוסף לאיזורח. מתוך שיקולי תכנון כוח-האדם של הנח"ל מומלץ לשחרר גרעינים ממעון וכרמל נפיקוד הנח"ל לא שבע נחת מטיפול במאחזים אלה מאחר שהם היו רחוקים מכל מפקדה של יחידת היאחזויות]. עמדת החטיבה להתיישבות: 'למרות החלטת ועדת השרים מיום 5 ביולי 1981 אין עדיין תקציב לאיזורח ועל-פי החלטת החטיבה לא ניתן לאזרח ללא מימון'. מומלץ להפעיל את מפעל התע"ש על-ידי חיילי הנח"ל ואנשי גרעין זיף שיוכשר לכך". גרעין "זיף" היה גרעין אזרחי וחבריו נכנסו לכרמל ב-10 בספטמבר 1981. טקס איזורח כרמל ועלייה למאחז מעון התקיים ב-5 בנובמבר 1981 בהשתתפות שר הבטחון אריאל שרון שסקר מסדר נח"לאים ואמר בכרכתו: "לאור המתרחש באזורנו יכלה ישראל לבחור בדרכים אחרות, אך היא בחרה בשלום והיא תמשיך בדרך זו. אנו מאמינים בבטחון וביצירה ותשובתנו ל-8 הסעיפים של סעודיה היא - 8 יישובים של ישראל".

בטקס הסגנוני, שנערך במזג אוויר קר נוכחו מאות מוזמנים ובהם שר התקשורת, הרמטכ"ל, אלופי צה"ל, ראשי המינהל האזרחי ליהודה ושומרון וכן נציגי אגף הנוער והנח"ל, התנועות ונציגי הסוכנות.¹

על גרעין זיף וכניסתו לכרמל נכתב: "בי"א באלול אשתקד (10 בספטמבר 1981) אוכלס כרמל אשר שימש זמן קצר כהיאחזות נח"ל. כיום, חצי שנה לאחר האיזורח, מתגוררות במקום 11 משפחות ומספר רווקים. משה ברנר (25) ממייסדי כרמל מסביר: 'בהתחלה כונינו בשם גרעין זיף שמרבית מייסדיו היו תלמידים בשיבת קריית ארבע, תחילה דובר על זיף, בסופו של דבר התיישבנו דרומה מזיף בכרמל. קיבלנו הכשרה בעצמונה ובאלול תש"מ (ספטמבר 1980) נאמר לנו כי אנו יכולים כבר להתחיל לעבד 600 דונם בעמק ערד, מרחק 50 ק"מ מכרמל. שנה שלמה גרנו בערד".

"בהמלצת משה אנו מקישים כדלת ביתם של מוראל וישראל פלד. מוראל (20) עלתה ארצה לפני שנתיים מגרנובל שכפרת. במסגרת הכשרת נוער של בני עקיבא, במכון מאיר שבירושלים הכירה את ישראל (25) עולה חדש מניו יורק. 'המשפחה שלך בצרפת יודעת שאת מתגוררת במקום כזה? אני שואלים, לא בדיוק... אני מנחשת שהם לא היו שבעי רצון ביותר לו ידעו'. עקיבא (לונדון (24), מזכיר הפנים של המקום, בוגר ישיבת ההסדר בימית, מספר, כי מכנה התעשייה המוקם והולך במקום, מיועד לשכן כתוכו מפעל קטן של תע"ש שיתן פתרון תעסוקה של נשות המקום. בימים אלה אנו מסיימים נטיעת 70 עצי שזיף ו-30 דונם עצי בוטנה (פיסטוק). אנו פועלים גם להקמת מכון להכשרת עולים בני נוער שיבואו לפה לשנה-שנתיים, ילמדו כיצד חי יישוב כדוגמתנו. לשאלתנו, מה

הבעיות המציקות היום לכרמל, עקיבא עונה: 'הבעיה בה"א הידיעה היא מחסור במבנים. יש לנו משפחות שהתקבלו כבר לכרמל, אך אינן מגיעות אלינו מחוסר דיור הולם. בנוסף לכך יש בעיית המחסור במים זורמים בתוך יחידות הדיור, אך בעיה זו תיפתר, כנראה, במהרה. כתושב כרמל יוכל להתקבל מישוהו שיוכל להשתלב פה מצד אחד בעבודה חקלאית ומצד שני אחוז כזה שיהיה מוכן להקדיש גם עתים לתורה. מדי לילה, בתום העבודה ולמרות העייפות אנו משתדלים לעסוק בתורה. למי שבא לכאן (אנשים המתאימים בשנות העשרים ושלושים), צריך להיות רצון עז להתמודד עם האתגר שבהפרכת המדבר הזה, שלאמתו של דבר אינו מדבר כלל".²

•

הערות:

1. במחנה נח"ל, נובמבר 1981, עמ' 2.
2. נקודה, 7.4.82, עמ' 18.

פרסום נוסף

נקודה, 14.10.83, עמ' 5.

הגרעינים שעלו להיאחזות: גרעין יהונתן של הנוע"ל וגרעין מנור של הנוע"ל הדתי לכפר עציון.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: ראי הצופים לרעים, אדוה הנוה"ע חטיבה מקצועית להחותרים.

•

מבוא שילה

הוקמה ב-4 בספטמבר 1976' בשיפוליו המזרחיים של הר שומרון על "דרך אלון"; הפכה למחנה צבאי בשם גבעת אדומה ב-2 ביולי 1980.

ב-29 ביוני 1976 החליטה ועדת השרים להתיישבות להקים שתי היאחזויות חדשות, אחת מהן במריאר (נ.צ. 723545). כעבור חודשיים דנו כל הגורמים המיישבים בדרכי ביצוע ההחלטה הזו. הוחלט שהחלוץ יעלה לאלתר בתנאים ארעיים; גוף עיקרי יעלה להיאחזות ב-21 בספטמבר; המחלקה להתיישבות תשלם את הכנת תוכנית המיתאר עד ה-1 בספטמבר. התכנון המפורט של ההיאחזות ודרך הגישה ייעשה מיד, כך שאפשר יהיה להשלים את פרישת הדרך, את המשטחים ואת הקמת מבני השירותים לא יאוחר מה-20 בספטמבר. הקמתם תעשה כך שלא תפריע להכשרת משטח ההיאחזות. המחלקה להתיישבות תסיים את התכנון וביצוע אספקת המים, על-ידי צינור קבוע, מעין סמיה, עד ה-15 באוקטובר 1976. יש אישור להנחת הקו אולם עדיין אין אישור לחבור למקור המים. באחריות המחלקה להתיישבות לדאוג לתעסוקה יצרנית החל מיום העלייה של הגוף העיקרי. בניו שלב ב' (מבני ציבור ומגורים לבנות), ייעשה במקביל ובהמשך ישיר לביצוע שלב א'.

החלוץ עלה במועד המתוכנן וב-21 בספטמבר 1976 התקיים טקס העלייה לקרקע. את הגרעינים העולים "מפרש" ו"רן ניר" בירכו ראש אגף הנוער והנח"ל משה נהוראי והאלוף יונה אפרת. מפקד הנח"ל רענן שריר פירסם, כמקובל, פקודת יום לכבוד האירוע.

לאחר הטקס החלו הימים האפורים עם הבעיות של תנאי מגורים, שירותים זמניים, דרך גישה לנקודה משובשת, לעתים מנותקת, והעיקר חוסר תעסוקה יצרנית בגלל מחסור במים וקרקע מתאימה לחקלאות.

כדי לפתור את הבעיה באופן חלקי סוכם עם מושב גיתית שהנח"לאים יעבדו בנטיעות ב"אמכטיה" (כינור לשטח אדמה של המושב). המושב התחייב לדאוג להסעה מההיאחזות למקום העבודה. כמו כן הועבר בית מלאכה קטן לתיקון מנעולים עבור צה"ל מההיאחזות מצפה לשם שעמדה להתאזרח.

ב-13 באוקטובר 1977, שנה לאחר העלייה למקום, סיירו נציגי הגורמים המטפלים בהיאחזות כדי לעמוד על ההתקדמות שהושגה ועל הבעיות. בסיכום הסיור נאמר:

"* כל הסיכומים בנושא הרכבת מכשירי החשמל ותיקונים אחרים שהועלו בסיור הקודם - תוקנו.

* העבודה בגינון והקמת שבילים וגדרות מתבצעת על-ידי החיילים בצורה טובה. קיימת בעיה של מחסור זמני בחומרים.

* עד כה טרם הופעלה המנעוליה באופן שוטף. הסמג"ד וקצין ההיאחזות החליטו בפקודה להפעיל את המנעוליה באופן שוטף תוך קביעת מיכסת ייצור.

* הפסקת העבודה בגיתית נמשכת; הסמג"ד וקצין ההיאחזות החליטו בפקודה להוריד מדי יום, תוך תיאום עם גיתית, 4-5 בנים ו-3-4 בנות באופן שוטף.

* טרם הוחל בהקמת בית-החרושת, בהכנת השטח ובקביעת הגידולים."

כשהגיע גרעין ראם, המיועד להשלים את קבוצת מצובה ביולי 1977 להכשרה בהיאחזות, יזם המדריך מטעם מצובה הכנסת שלוחה של מפעל תפירת חיתולים של הקבוצה להיאחזות, וזאת כדי לתת תעסוקה יצרנית לגרעין זה.

בינואר 1978 סיים גרעין ראם את תקופת ההכשרה שלו בהיאחזות. בעקבות עזיבתו, החליטה קבוצת מצובה להפסיק את משלוח החיתולים לתפירה בהיאחזות. ראש האגף משה נהוראי פנה במכתב למזכירות מצובה "להמשיך ברצון הטוב הקיים בקבוצת מצובה ולסייע לחלץ את נערי ונערות הנח"ל משואת הבטלה ההרסנית, כי לא ההנאה הכלכלית מחייבת עבודה יצרנית אלא שמירת עתודת הנוער להתיישבות". מחלקת ההכשרות של איחוד הקבוצות והקבוצים כתבה אף היא למזכירות מצובה: "אנו רואים חשיבות רבה ביותר בהיחלצות משקים בטיפול בגרעינים ובהכשרתם לכל עבודה חקלאית ותעשייה - במשקים צעירים ובהיאחזויות. אנו פונים בזאת בשם המחלקה, הממשיכה לטפל בהיאחזות גם לאחר צאת גרעין ראם, שתמשיכו לאפשר לנו ליצור לעבוד ולפתח את אשר התחילו בעזרתכם במחזור הקודם. נעשה כל מאמץ לעמוד בדרישות שלכם - אתם עשו מאמץ למען המפעל החשוב הזה". השלוחה של תפירת החיתולים נשארה בהיאחזות. את חומר הגלם הביאו ממצובה, ואת התוצרת הביאו למצובה. מי ששואל כשביל מה בכלל המפעל אינו מבין שבנח"ל קודם כל יש טעם לכל דבר יצרני.

שנתיים מאז העלייה למקום ודרך הגישה להיאחזות נותרה משוכשת עד כדי כך "שגורמי צה"ל, הדוחפים מזון להיאחזות ברכב קירור, הודיעו, כי הדרך גורמת להם נזקים וכי יפסיקו לדחוף מזון להיאחזות אם לא תתוקן הדרך". אך מעל לבעיות יש הוגו בהיאחזות. "בוקר אחד פקחו עיניהן התמימות בנות ההיאחזות ולתדהמתן הרבה הבחינו בחבריהן להיאחזות בני המין החזק והמבוקש, כשהם עומדים כאמצע האוהל עם כוס קפה בידיהם וחיוך אומר סוד על פניהם: "בוקר טוב, בוכה, היום יום החיילת ואנו לשירותכן". את ארוחת הבוקר הכינו כמובן הכנים ולאחר אכילה בצוותא פרשו הבנות לעבר "מסלול יום החיילת". התחנה הראשונה של הבנות היא בירושלים - חנות "משכית". שעה ארוכה הסתובבו בין השמלות השטיחים והתכשיטים כשהן "שוטפות" את העיניים והאזנן. בחמאם התורכי כמעט ולא רואים דבר מלבד אדים. כולן מתערטלות ותוך דקות ספורות מורידות את כל אבק הבקעה למרחצאות. מרוצות אך עייפות שבו להיאחזות. וכערב מסיבה משותפת עד אור הבוקר".²

גם במשק ההיאחזות יש התקדמות: "כמיות גדולות של חצילים שווקו על-ידי תנובה. זרעו 20 דונם אבטיחים, החטיבה להתיישבות מכינה תוכנית משקית על-פי הנתונים במקום: שטח ההיאחזות כ-40 דונם קרקע טרשי. גן-ירק - 20 דונם מתוך משבצת של 60 דונם ליד פרדס גלגל בבקעה מרחק של 29 ק"מ מההיאחזות. כלים חקלאיים - טרקטור, 4 מרססים, 4 מכונות תפירה ורחבת. תוכנית פיתוח - ייעור - אורן וברוש, מטע - זיתים וחורכים. הרחבת משק בעלי-החיים - כיום יש

בהיאחזות 26 פרגיות, ניתן להגדיל במבנה הקיים את המספר עד ל-200 פרגיות. יש מקום להקים דיר לכ-10 עזים. הרחבת פינת המלאכה לצורכי ההיאחזות, מאחר והיא מרוחקת מכל יישוב אחר היכול לספק שירותים אלה.³

עברו כשלוש שנים וחצי מאז הקמת ההיאחזות והתברר לגורמים המיישבים שלא ניתן להקים במקום יישוב אזורי קבוע. למרות זאת קבעה ועדת השמות הממשלתית שם לנקודה העתידה לקום במקום "נח"ל גבעת אדומה" על-שם הכפר הערבי הסמוך דומה.

בדיון שהתקיים בחודש מארס 1980 בהשתתפות נציגי המוסדות המיישבים, הנח"ל והמטכ"ל סוכם לפרוס במקום מפקדת אוגדה. מאחר שהמחלקה להתיישבות השקיעה במקום משאבים במטרה להקים יישוב ומאחר שהדבר לא עלה יפה, הרי כהתאם למקובל במקרים דומים היה על צה"ל לפצות אותה על הוצאותיה. בחודש יולי 1980 עזב גרעין הנח"ל האחרון את המקום.

הערות:

1. במחנה נח"ל, אוקטובר 1976. אין לי הסבר מדוע נרשם מועד ההקמה 4.9.1976 ברשימה הרשמית של מועדי הקמת ההיאחזויות ואיזרוחן שבאגף, למרות שהחלוץ עלה ב-26.8.1976 וטקס העלייה נערך ב-21.9.1967; החלטתי לא לשנות מועד זה שברשימה.
2. שם, פברואר 1977, עמ' 19.
3. שם, מאי 1979, עמ' 3.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: פברואר ומארס 1978, דצמבר 1979, עמ' 6, יוני 1980. הגרעינים שעלו להיאחזות: מפרש הנוע"ל למעגן, רן ניר הנוע"ל למסדה. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: אדווה הנוע"ל הלאומי לנווה ים, ברקמן הנוע"ל הלאומי לחולדה, ראם הנוע"ל למצובה, אבטח הנוע"ל לאפיק, שדמות הנוע"ל לאלומות, שלף הנוע"ל לעין גב, איך זיו הצופים לגשר הזיו, מדן הצופים לקטורה, חרמון הצופים לחולית, מצפור הנוע"ל לאלומות, עשת חברת נוער לאפיק, אשכול הצופים לכפר חרוב, כאופק הצופים למעיין ברוך, חרסית הצופים לחולית, צנובר הצופים לתל קציר.

מגדלים

המאחז הוקם ב-1 באוגוסט 1983 בדרום השומרון, כ-28 ק"מ ממערב למג'ל בני פאדל, אזור ב-11 בדצמבר 1985 כיישוב כפרי המשתייך לתנועת "אמנה". המאחז הוקם במסגרת תוכנית שר הבטחון אריאל שרון להעלאת 22 מאחזי נח"ל, בגל השלישי של ביצוע התוכנית. במאחז הוקמו 5 יחידות למגורים, מטבח, חדר-אוכל, מועדון, בית מלאכה, משרדים, מחסנים ומגדל מים.

בספטמבר עלו הראשונים חברי גרעין דקל ליהל. "בני הגרעין שמאכלסים את המקום הם חניכי החטיבה המקצועית של הנוער העובד והלומד. הנח"לאים שהגיעו בתום הטירונות ואימון ההקמה, נלהבים מיופיו של המקום ומן האפשרות ליצור יש מאין. "אני בעד המאחזים", קובעת נחרצות פאני אסרף, חברת הגרעין. "צריך להבין שלא באחי לנח"ל כדי לייצג את האידיאולוגיה של התנועה. באתי, כי רציתי לשלכ התיישבות וצבא, והנושא של התיישבות חשוב לי מאוד, אני לא נכנסת לשאלות כמו "קו ירוק" או "שטחים כבושים". אני מרגישה שבכל אזור בארץ, בו אנו שולטים, צריך להציג נוכחות שלנו. אם עושים את זה בפרק צבאי, הנוכחות הרבה יותר מרשימה. אסור להשאיר את השליטה באזור בידיהם של גורמים זרים. בהקמת נקודה חדשה יש הרגשה של יצירה ואני מרגישה כבר קשר למקום הזה". במגדלים רוצים להשקיע ומוצאים את הדרך לכך למרות קשיים טכניים רבים ומחסור בציוד".

כאיחור של חודשים אחדים, הוכרז על עלייתם לקרקע של המאחזים מגדלים, מעלה לבונה ויצהר. את הטקס הקצר שהתקיים במגדלים ב-19 בינואר 1984, הנמצא על גבעה רמה בשומרון, ניהל קצין ההיאחזות דני. האורחים היו עוזר שר הבטחון לענייני התיישבות אורי בר-און, ראש המועצה המקומית שומרון, בני קצובר, ראש ענף בניו סא"ל רמי ואחרים.

בברכתו אמר בר-און: "חגה של מגדלים הוא חגו של כל עם ישראל ובעיקר חג לגרעיני הנח"ל. אנחנו מאמינים בכם ובטוחים שהקמתם של מאחזים בשומרון, מרכז ארץ ישראל יהיה זכרון נעים לכל ימי חייכם". ובני קצובר אמר: "כל הכבוד לנח"ל שגם במקומות אלה ממשיך ללכת ראשון ולא סוטה מדרכו. בטקס זה החל בט"ו בשבט, ישנה משמעות של נטיעה המבטיחה את הפירות - קרי היישובים שיוקמו במהרה".

ב-22 במארס 1984 ביקר במאחז קצין ההיאחזות ודיווח: "במאחז גרעין סופה - 17 בנות ו-24 בנים.

פעילות צבאית: פעם בשבוע נערך יום צבאי עם תוכנית גדודית. כל שבוע יורד מ"כ + חייל לתע"מ בממשל ג'נין; לאימון הקמה (של הגדוד) יצאו 12 בנים. תעסוקה: בעבודות חוץ במעלה אפרים 4 חיילים/ת כל יום; מפעל חביות מעסיק 3-4 חיילים/ת; מפעל אהילים מעסיק 3 חיילות כל יום.

חברה וגרעינים: הורעדות עובדות יפה מאוד. סגל מנחה נכון ומשתף פעולה. קשר למשק היעד (יראון) תקין. פעילות תרבות עניפה ומסודרת. מצב חברתי טוב מאוד. המדריך החברתי טוב מאוד. מוסר עבודה גבוה, ישנה הקפדה על שעות העבודה. בנות דומיננטיות יותר, תופסות את כל תפקידי המפתח".

במכתב מה-24 בפברואר 1985 לראש האגף אריה שמחוני מודיע שמעון שכם, עוזר שר הבטחון להתיישבות, כי "צוות המו"מ בממשלה (אחדות לאומית) החליט על איחור מגדלים תוך שנה מהקמת הממשלה. משמעות החלטה זו, שעד ספטמבר 1985 גוף אזרחי יאזרח את המאחז הנ"ל. אנא תאם עם גורמי ההתיישבות הכנות לאיחור המאחז ביולי 1985. אין כוונתי להמליץ על השארת גרעין נח"ל למחזור נוסף". בהתאם לזה הפסיק הנח"ל לשבץ למאחז מחודש יולי

1985 גרעינים והוצבה כיתת משמר. "שר הבטחון יצחק רבין נענה לבקשת מועצת יש"ע לאזרח שני מאחזי נח"ל, הנכללים בששת היישובים שהוחלט על הקמתם בהסכם הקואליציוני.

בשני המאחזים "מגדלים" שעל כביש חוצה שומרון ו"צורף" נמצאים חיילי נח"ל העומדים לסיים את שירותם במקום רק בעוד חודשים אחדים. רבין הבהיר לאנשי יש"ע, כי הוא מוכן לשחרר את חיילי הנח"ל כבר עתה אם רצונם להביא אזרחים למקום. עם זאת הזהיר, כי לא יתן להקים יישובים ביהודה ושומרון שלא בהחלטת ממשלה. האזרח תלוי עתה במשרד השיכון ובמחלקה להתיישבות של ההסתדרות הציונית.²

ב-2 בדצמבר 1985 העביר הנח"ל את האחריות על הנקודה לחטיבה להתיישבות חבל תיכון. ב-11 בדצמבר 1985 אזרח המאחז. במעמד יצחק שמיר ממלא מקום ראש הממשלה ושר החוץ, מתתיהו דרובלס ראש החטיבה להתיישבות בהסתדרות הציונית, שמעון שבס עוזר שר הבטחון לענייני התיישבות, אריה שמחוני ראש אגף הנוער והנח"ל ומפקד הנח"ל תא"ל יורם גלבוע החל הטקס הצבאי. "אזרח מגדלים", אמר שמיר, "משמעותו הקמת יישוב חדש על אדמת השומרון בארץ-ישראל. המעלה בזכרוננו את אבות אבותנו אשר לחמו במקומות האלה לפני אלפי שנים למען עם ישראל, ולמען היוותנו הבעלים על ארץ-ישראל, האזרח הוא נר חנוכה נוסף במנורת ההתיישבות היהודית".³

הערות:

1. במחנה נח"ל, דצמבר 1983, עמ' 11, 13; שם פברואר 1984, עמ' 7.
2. דבר, 3 במארס 1985
3. נקודה, 20.12.85, עמ' 4; במחנה נח"ל, ינואר 1986, עמ' 7.

פרסומים נוספים:

- במחנה נח"ל, אוגוסט 1984, עמ' 4, ינואר 1985, עמ' 32.
- הגרעין שעלה להיאחזות: דקל הנוה"ע החטיבה המקצועית ליהל.
- הגרעינים שקיבלו הכשרתם: הנוה"ע חטיבה מקצועית: אורן לבית אורן, דרור לגבר עם, סופה צופים ליראון, תמוז המתיישב הצעיר למעיין ברוך, גרעין עולים - בז.

מול נבו

הוקמה ב-25 ביולי 1983 ב"ערבות יריחו" ובערבית ה"עיר", ליד "עין חג'לה" לכן נקראה תחילה עין חוג'לה.

בשנת 1993 הפסיק הנח"ל להציב בה גרעינים והוצבה לשם כיתת משמר.

ההחלטה על הקמת ההיאחזות התקבלה בוועדת השרים להתיישבות עוד ב-30 באפריל 1979 ונכללה גם בהחלטה מסוף 1981 של הוועדה להתיישבות על "התוכנית לפריסת מאחזי הנח"ל בשנת התשמ"ב". בהתחשב בהחלטה הראשונה קיבלה מול נבו מעמד של היאחזות לכל דבר ונבנתה על-ידי החטיבה להתיישבות. הגרעין שעלה להיאחזות היה ליגל לקבוץ מגל, שסיים את פרק הבט"ש במאחז חרמש שהתאזרח. "למי שביקר לפני חצי שנה במאחז "חרמש" קשה להאמין, בביקור היום, ב"מול נבו", שמדובר כאותו גרעין עצמו. יושבים בני גרעין ליגל ומתחבטים בבעיות חברתיות קשות. הנה דוגמה לגרעין שהקים מאחז טוב ומתקשה בבניית היאחזות. "בחדושיים, שבהם ישבו פה הבנים לכד נהרס הכל", טוענת מיכל ממזכירות הגרעין. "הנסיון שלנו אומר שלא טוב לשים גרעין בפרק ההיאחזות מיד לאחר ישיבה במאחז. במקרה שלנו פשוט נשחקנו. יש לנו הרגשה שכבר עשינו את הכל בחרמש, וכאן, כמול נבו זוהי בעצם חזרה על אותו סיפור". טקס העלייה לקרקע נערך ב-13 במארס 1984.¹

מסיכום ועד ההיאחזות ב-13 באוקטובר 1985 אנו למדים כי "נקנה ציוד נגרירה להפעלת מפעל החביות; מתפרה התחילה לעבוד; הובאה שלוחה של כריכית תיקים מקיבוץ תל יוסף, נורמת תפוקה ליום עבודה 3000-4000 תיקים. באותה התקופה ביקר במקום צבי לבנון מפקד הנח"ל לשעבר. לשאלתו אם יש פעילות משקית עונה הרצל, המדריך המשקי, נח"לאי לשעבר וחבר קיבוץ משמר דוד היום: "בעיקרון, החיילים עובדים היטב בכל מקום. בעבודות חוץ הם קצת ממורמרים, כי הם מרגישים כמו פועלים שחורים, למרות שהם עובדים בקיבוצים". ומוסיף "אותי מקומם שאנחנו יעוסקים בפעילות צבאית רבה מדי. מתייחסים אלינו כאן יותר כחיילים, מאשר כאל מתיישבים לעתיד".² מדו"ח קצין היאחזות מה-2 בספטמבר 1985 אנו למדים: "בהיאחזות שני גרעינים - צוותא - גרעין קטן וקומפקטי, מגובש וקשור למשקו, גם המשק הראה נוכחות בהיאחזות. נראה שפעילותו הכרוכה של המדריך ליאונרדו תרמה גם היא. וגרעין יעד - התחיל את הפרק עם בעיות פנימיות בתוכו, אך במהלך הזמן השתפר. תפקוד שני הגרעינים בהיאחזות היה טוב, בעיקר כתוצאה של שילוב טוב בין המדריכים לסגל הצבאי.

מבחינה משקית - נטעו כ-50 דונם תמרים, נבנה לול פיתוס ל-100 הודים, כמו כן הובאה שלוחה מהמפעל בכפר גליקסון. עבודות חוץ יתבצעו בקיבוץ רמת רחל במשך חודש ספטמבר על-ידי 10 חיילים/ות. גן-ירק באלישע בן 15 דונם שיעסיק 3 חיילים/ות". שמונה שנים, מאז העלייה על הקרקע היתה התקדמות משקית, אך היה תכנון לאיזרח הנקודה למרות שלכאורה היא בשלה לכך. על ההתקדמות אנו למדים מדו"ח מאוקטובר 1991:

"מצבת כוח אדם: גרעין אינ"ב מיתעד לרתמים וגרעין הפנית מיתעד לרכיבים בס"ה 30 בנים ו-22 בנות. מדרך משקי חיים פרחי, חברתי - ליאת פראן.

הגרעינים השתלכו יפה מבחינה חברתית שתדמיה להצלחה של הפעילות בהיאחזות. הוקמו שני מפעלים (שלוחת תדיראן ואלקטרה) וענף הנוי שופר במידה רבה. בזכות ההתאמה החברתית ומוסר העבודה הגבוה הצליחו המפעלים לעמוד על הרגלים ובייחוד האלקטרוניקה שהיה רווחי במיוחד.

במשק: תמרים - סיימנו עונה עם יכול טוב (7-8 טון) וכעת מכינים את השטח לשתילה של כ-12 דונם נוספים. גן-ירק - שתלנו כ-10 דונם חצילים ועוד 5 דונם כרובית. עבודות חוץ - בחודשים יולי-ספטמבר השתדלנו והשתלבנו בעבודת חוץ עד כמה שאפשר.

על השלוחה של "תדיראן" כתב רון גולדמן: "השלוחה פועלת כבר מספר שנים, היא מתחלקת לשניים: אגף הסוללות, ואגף הרני-אורים (הזרקורים הידניים). מרכז המפעל יוסי סוקלוב מגרעין כהל לחולית מסביר, כי קיים אינטרס להקים כמול נבו נקודת יישוב שלא תסתמך בצורה בלעדית על חקלאות. המפעל פותר בעיית אבטלה פוטנציאלית ומשמש כיחידה הרווחית במקום. יותר מ-20,000 ש"ח רווח נקי במחזור".³

על הסיבות שמול נבו לא אחרחה עומד איתן בר-יוסף בכתבתו, בעקבות עיון ב"תוכנית מסגרת להתיישבות חדשה של התנועה הקיבוצית המאוחדת לשנת 1985-2000", תוכנית המתייחסת בין היתר גם להיאחזויות נח"ל: "ייט"ב, בן למעלה מ-15, משמש זה שנים כתחנת רכבת המונית. היום, עם שני בוגרי צבא כלכד; בית הערבה, הקיבוץ הצעיר ביותר בתנועה, בן שלוש וחצי, מתלבט ומתחבט; מול נבו, רותם ומשכיות, היאחזויות שלא הפכו לקיבוצים; חמדת היאחזות נוספת בבקעה שהפכה לקיבוץ, שכעבור שנה שבה והיה להיאחזות. סך-הכל מתוך 41 קיבוצים מתוכננים, הוקמו שמונה, נותרו ארבעה, כולם כמצב מאוד לא יציב, שניים אינם קיימים כלל, והשאר היאחזויות נח"ל. בהיאחזות מול נבו כאזורי המגורים, אפשר להתקל בשלט "רחוב הנסיך הקטן". מול נבו נראית כמו המון היאחזויות אחרות, שגם בהן רשומים על הקירות החרושים של יהנתן גפן; יש בה חלקת דשא, צהבהב משהו, וסמל נח"ל גדול, ומעין קסטרוסיה, ושלטים קטנים מעץ, שמצביעים לכיוון המוסדות הקטנים בחצר הליליפוטית הזו; שלוחה של תדיראן, חדר-אוכל, מרפאה, מגורי סגל. יש כמובן, זולה, חדג'לה, הלא היא עין חוגלה, שניצב בלב האדמה המלוחה. בתוכנית של התק"ם נאמר, כי ההיאחזות אושרה כקיבוץ של התק"ם, ומצויר שם רצף גרעינים שאמור לנחות בנקודה ולהקים אותה; עד שנת 2000 צריכים היו לעבור שם שמונה גרעינים של הנח"ל. הדבר היה קרוב להתחלת מימושו; היה אפילו גרעין אחד שכבר יועד למול נבו, "נבו" שמ, אבל אז החליטו שחשוב יותר לבסס את הקמת חבל יתיר, ושינו את היעד של "נבו" לארדון, ארדון לא הוקם מעולם ו"נבו" קיבל יעד שלישי, לרכיד. מול נבו נותרה כהיאחזות. הסיכוי שתאחדו אי-פעם ותהפוך לקיבוץ נראה היום אפסי, כמעט מגוחך. אבל גרעינים ממשיכים להגיע להיאחזות. עכשיו נמצא גרעין

"תפנית, לרביכים, וגרעין "אינ"ב" לרתמים. אינ"ב זה ראשי תיבות של, את יעדנו נמצא בשל"ת". זה כמעט סמלי, בשל"ת לא במשק.⁴

לרוע המזל תחזיתו של בר-יוסף התאמתה, מול נבו לא הפכה ליישוב. בשנת 1993 הפסיק הנח"ל לשבץ גרעינים והוצבה שם כיתת משמר. האם יימצא למול נבו גואל? ימים יגידו.

הערות:

1. במחנה נח"ל, דצמבר 1983, עמ' 12; שם, מאי 1984, עמ' 44.
2. שם, נובמבר 1985, עמ' 6.
3. שם, מארס 1991, עמ' 8.
4. קיבוץ, 10.7.91, עמ' 4; שם, 17.7.91, עמ' 4.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: מאי 1984, עמ' 44, אוגוסט 1984, עמ' 4, ינואר 1985, עמ' 32, ינואר 1986, עמ' 4.

הגרעין שעלה להיאחזות: ליגל למגל.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: שני המחנה"ע לאילות, אשבל המחנה"ע לגלגל, גרעין תמח פרטי למעיין ברוך, נועם תנועה מסורתית לחנתון, רועי צופים לרעים, אתגר לבחן, אל-ים לנווה ים, תפנית לרביכים, אינ"ב לרתמים, אתגר הנה"ע לבית אורן, נשמה צופים לחצרים, איתם המחנה"ע לצובא, קלח צופים לחצרים.

גרעיני הנוע"ל: שעל למשאבי שדה, יעד למשמר דוד, אלומה לצאלים, גבר-עד לגברעם, בר למורן, סחף לאלמוג, חלום למעוז חיים, יותם לרותם, צוותא לבית הערבה, וכהל לחולית.

מורג

הוקמה ב-30 במאי 1972 בדרום רצועת עזה כ-3 ק"מ מדרום לח'אן יונס. השם סמלי. אזורחה ב-29 ביוני 1978 כמחנה מעבר לגרעינים (אזרחיים) המיועדים להתיישב באזור.

לראשונה הועלתה ההצעה להקים היאחזות במקום בתוכנית של מחלקת ההתיישבות במטכ"ל מה-23 באפריל 1981. בסיכום דיון שר הבטחון דיין מה-26 באוגוסט 1971 היא נכללה בין שלוש ההיאחזויות שהשר הינחה להעדיף הקמתן; וכן לכלול הרצאות הקמתה בתקציב 1972/1973. כ-20 בינואר 1972 התקיים דיון, בהשתתפות כל הגורמים הנוגעים בדבר, על הקמתה וסוכם כי: "ההיאחזות תאחרר בכוא העת על-ידי איחוד הקבוצות והקיבוצים, תאריך העלייה סוף מאי 1972. משרד השיכון יקים: תאורה בטחונית, גידור ומגדלי שמירה, שירותים, מגורים וחדר-אוכל באוהלים או בצריפים".

לאחר שהתעוררו בעיות תקציביות בקשר להקמת המחנה הזמני, הסכים משרד הבטחון לשאת בהוצאות אלו מאחר שהשר, כאמור, רצה בהקמתה בהקדם. ב-3 במאי 1972 עלו למקום חברי הגרעינים שביט, שמל"ת ועומר. למחרת התקיים טקס צנוע בנוכחות אלוף פיקוד המרכז, רחבעם זאבי. העיתונים דיווחו בקצרה: "נחל מורג, נקודת היישוב השלישית ברצועת עזה, עלתה אתמול על הקרקע דרומית לח'אן יונס. היא משתייכת לאיחוד הקיבוצים והקבוצות, תוכננה והוקמה על-ידי ההסתדרות הציונית ותתבסס על ירקות חורף לייצוא, מטע נשירים, פרס ומשק בעלי-חיים. אדמות ההיאחזות, בשטח של כ-3000 דונם נמצאות בתחומי 'הקו הירוק' כחבל הבשור".¹

על "ביקור הבכורה" שלו במקום כתב יגאל גלאי: "לא יכולתי להשתחרר מהרושם, שמה שאני רואה כאן - את החול הלכן ואת האוהלים הרחבים האלה פגשתי כבר בנחל נצרים, הסמוכה, ביום עלייתה על הקרקע. זמזום הגנרטור רודף אחרי עוד מנח"ל סיני. או למשל סוור, החברה עושים על הכביש מחסומי-פתע לכלי רכב. כפי מנפנף בידו. המכונית נעצרת. בודקים רשיונות ואת הציוד בבגאד, פתאום - כל האימונים, גלגולי הקרב, התדריכים, הניוטים - מונחים, מקופלים יפה באיזו מגירה אחרת בארון המיוחד שנקרא 'חיל'. כאן ברצועה הלחימה היא שונה, כי האויב נראה אחרת. 'יבש ברצועה' נאנח רפי, יבש. ערבי רוכב על חמור עמוס שקים. משאית משנת תרפ"ו. ערבייה זקנה עם שק על הראש. רק שקים, לא רימונים, לא מטענים, לא מוקשים, שקים. אתה הולך לבדוק רשיונות ותעודות זהות. לא הכי מלהיב. אוכלים את הסנדוויצ'ים שהבנות הכינו כמטבח. כשחוזרים - כבר לילה".²

התעסוקה הצבאית היתה עיקר עיסוקם של הנח"לאים, בתקופה הראשונה, מאחר שבהיאחזות לא היה עדיין משק עזר. גן-ירק של כ-40 ד' היה עדיין בשלב תכנון. חלק מהנח"לאים עבד בקיבוץ צאלים.

ב-9 בנובמבר 1972 התקיים טקס העלייה הרשמי על הקרקע בנוכחות שר החקלאות והפיתוח חיים גבתי, אלוף הפיקוד "גנדי" ומפקד הנח"ל אשר דר. אשר דר קורא את פקודת היום: "חזרנו אל השטחים שנעזכו במלחמת השחרור ובמבצע

קדש". אלוף הפיקוד: "יום זה הוא תשובה למהססים ולמלעידים על הנח"ל". אחת החיילות קוראת בהדגשה את מגילת היסוד ל"היאחזות הנ"ג של נח"ל". יוסף יהלום ראש אגף הנוער והנח"ל, יברך על "ישוב הדיונות החשופות". נציג מחלקת ההתיישבות הזכיר, שהעלייה על הקרקע התרחשה כעצם עוד לפני חודשים מספר. "היום חוגגים את כניסת הנח"לאים לבתים מוכנים ואת כניסת חבל אשכול לתוך רצועת עזה". נציג מחלקת השיכון הוסיף: "שטח חול זה קיבלנו ב-10 באפריל וב-15 במאי כבר היו הבתים הראשונים". מאיר זרמי, מזכיר איחוד הקבוצות והקיבוצים, היפנה הברכות אל ההורים שגידלו את הנח"לאים ואל תנועות הנוער שנטלו עליהם עומס רב להדריך ולהכשיר את גרעיני הנח"ל לייסוד יישוב קבע.¹

בחודש מארס 1973 הגיש המדור לתכנון ופיתוח של חבל הנגב במחלקת ההתיישבות הצעה לאיזורח נח"ל מורג, בה נכתב: "מורג נועד להיות קיבוץ של תנועת איחוד הקבוצות והקיבוצים המתוכנן ל-100 יח' חקלאיות בשלב הסופי. המשכצת שאותרה באזור מורג היא כ-12,500 של דיונות וקרקעות חוליות, הנמצאות בעיבוד ובדרגות שונות של חזקה ואחזקה על-ידי התושבים המקומיים. כיום מעבד היישוב כ-100 דונם, ונוכל להגדיל תוך מספר שנים משכצת זו עד 1000 דונם. בשטח הרצועה קיימת בעיה חריפה של שאיבת יתר ממי קידוחים מקומיים. את עיקר מימיו יקבל היישוב ממי המוביל במשכצת חוות הבשור. במשכצת זו יקבל היישוב 3500 דונם קרקע מרושתת לשלחין ופרדס. יוקצו לו 1.2 מליון מ"ק מים מהמוביל. התוכנית מניחה שלושה שלבי פיתוח. שלב א' הוא שלב האיזורח (עד סוף 1974), שלב ב' הוא שלב הבנייה כ-4 שנים לאחר האיזורח, שלב ג' הוא שלב פיתוח מלא".

בעקבות התוכנית פורסמה בעיתונים הידיעה על היאחזות נח"ל מורג שתיהפך ליישוב אזרחי לא יאוחר מסוף 1974 ותשתייך לאיחוד הקבוצות והקיבוצים. כחצי שנה לאחר פרסומים אלה חל שינוי בעמדת התנועה לגבי תוכנית האיזורח של ההיאחזות, למרות ההחלטה העקרונית של מרכז התנועה מחודש אוקטובר 1971 שנאמר בה: "המרכז מטיל על המזכירות לבחון אפשרות התיישבות באזור חוף ים המלח (החלטה שבוצעה) ומרכז הרצועה וביא תוכנית התיישבות לאישור המרכז בהקדם". על שינוי זה עמד מזכיר הפנים של התנועה אברהם כץ-עוז: "לגבי החלטת המרכז בדבר התיישבות במרכז הרצועה חל שינוי, והאזור התנתק כנראה לפיתחת רפית. מצב איזורחה של נח"ל מורג אינו ברור מסיבות תנועתיות ומסיבות פוליטיות. נראה לי, כי מן הבחינה המדינית היה פיגור ניכר בהקמת יישובים באזור הרצועה עצמה (נראה שהחמצנו את המועד הקובע). האפשרות לקבוע כיום עובדות ברצועה מוטלת בספק נוכח תגובת העולם הרחב, ולא רק מתוך חשש פנימי וחוסר ידיעה ברורה בדבר גורל הרצועה הרצוי לנו. ספק רב אם תחליט כיום המדינה על יישובי קבע ברצועה. לא כן בפיתחה. כוחנו מצומצם וחייב להיות מושקע במקומות עדיפים מן הבחינה התנועתית".² מן הראוי לציין שההירהורים והעירעורים שהעלה כץ-עוז בנושא ההתיישבות ברצועה נכתבו לאחר מלחמת יום הכיפורים וסביר להניח שהם הושפעו גם מהעזווע שעבר על

היישוב ועל מעצבי המדיניות. בסיכום, האפשרות של איזרוח המקום על-ידי האיחוד ירדה מהפרק, וההיאחזות חזרה לשיגרה רגילה.

תוכנית המשק להיאחזות לשנת תשל"ד, שהוגשה באוגוסט 1973, כללה הגדלת גן הירק ל-105 דונם וכן לול של 500 מטילות. כמות המים מהבאר המקומית 75 מ"ק/שעה. הכנסות צפויות - 223,000 ל"י והוצאות - 150,700 ל"י (לא כולל עלות העבודה של הנח"לאים).

ב-2 באוקטובר 1974 ביקרה קצינת חברה וגרעינים במקום ודיווחה: "בהיאחזות שני גרעינים של הנוער העובד איחוד. רחף - משק היעד האון. גרעין מגובש אין בעיות מיוחדות בין הכנים לבנות. הקשר להאון היה די רופף עד כה. נראה שבזמן האחרון זה השתפר. חברי הגרעין אינם רוצים במיוחד להגיע להאון. הבנות מעוניינות לצאת לעבודה קהילתית בתקופת השל"ת. רה"ן - משק יעד ראש הנקרה. גרעין מגובש מאוד. כל חנופה מגיעים למשק. ומהמשק באים לבקר בהיאחזות. מדריך חברתי מהמשק נמצא במקום. הבנות רוצות לצאת לעבודה קהילתית בתקופת השל"ת.

יחסים טובים בין החיילים לסגל. יש נכונות מצד המ"פ להקשיב לחיילים. מזכירות חזקה מקשרת בין המ"פ לחיילים. מטפלת בבעיות הנוצרות בהיאחזות. ועדת תרבות פעילה. מתקיימים ערבים ומסיבות וחוגים שונים. קשרים טובים בין שני הגרעינים".

ההיאחזות דורכת במקום. בתוכנית המשק לשנת תשל"ה (1974/75) אין התרחבות משמעותית. גן-הירק 140 דונם. מספר המטילות 450. נוסף דיר קטן המונה 11 עדים. עברו למעלה מ-3 שנים מאז הוקמה ההיאחזות. המחלקה להתיישבות מציעה למסור את המקום לאיגוד המושבים של הפועל המזרחי, "כמחנה קדמי" למשפחות מתיישבי קטיף, למשך מספר שנים. ההיאחזות התלבטה בבעיית חוסר תעסוקה למספר גדול של נח"לאים שהוצבו להיאחזות, לאחר שהעלייה לחולית נדחתה. בדצמבר 1976 הוקם קשר עם חברת "מרחבית תעשיות", הקשורה לסוכנות היהודית וסוכם להכניס להיאחזות מפעל קטן להרכבת חלקים של שנאים קטנים מתוצרת מפעל "שנאי חולדה". העבודה היתה בקבלנות והתמורה נזקפה לזכות תקציב ההיאחזות.

בנוסף לבעיות התעסוקה נוצרו בעיות של צפיפות בחדרים וחוסר ציוד בחדר האוכל ובחדרים.

ב-6 באוקטובר 1977 הודיע מנכ"ל המחלקה להתיישבות למשרד הבטחון שהם מעוניינים בהפיכת מורג למרכז קליטה לגרעינים לאזור פיתוח רפיה וגוש קטיף. על הנעשה בהיאחזות כחצי שנה לפני שהנח"ל עזב נכתב: "יש אומרים שהיאחזות מורג יכולה לשמש דוגמא משקפת למושג 'היאחזות נח"ל'. יש בה שלושה גרעינים, 'ירבה', 'גביש', 'משוש', גן-ירק, מפעלון קטן ופעילות בסחונות מקומית. יש הסוברים שזו היאחזות שבעה מדי, מתורבתת מדי, קרובה יחסית לארץ ואין בה כבר תנאי בראשית חלוציים. מבחינה תרבותית המצב הוא קצת יותר מעודד. ועדת תרבות פעילה המורכבת מחיילים ומאנשי סגל. בנוסף לערבים

המאורגנים מתקיימים אחת לשבוע שני חוגים - חוג למלאכת-יד - בהדרכת אחת החיילות במקום - וכו כ-40 משתתפים. השני הוא החוג לצילום - כ-20 משתתפים. המדריך החקלאי בהיאחזות, מוישה כירנבוים מחולדה. העבודה חשובה לו, הוא שווה בהיאחזות משך כל ימי השבוע ומגיע לקיבוצו רק בסופי שבוע. "אחרי הצבא רציתי מאוד לצאת לשנת שירות. הציעו לי מספר הצעות וכיניהן מדריך חקלאי בהיאחזות, הצעה שקסמה לי. אני שם כמעט שנה. בחולדה עבדתי בגידולי שדה וכשבאתי הנה לא היה לי מושג על גידולי ירקות, אבל בעזרת מדריכים והרבה רצון הצלחנו להתגבר. גן-הירק כולל חצילים, לפת, כולרבי, סלק, כרובית ופול. זה עתה סיימנו לקטוף מלונים וקישואים. כמוכן שכל התנובה מתעכרת ליתנובה. הגידולים הם מאוד קצרים, עונתיים, והמגמה היא לגדל הרבה סוגי ירקות כדי שהעבודה תהיה יותר מגוונת ומעניינת. אני משתדל שכל מחזור גם ירוע את הגידולים וגם יקטוף את הירקות, כדי שהחבר'ה שזרעו, גם יראו את היכולים ולא יפסיקו להשקיע ולהקדיש מאמצים. מבחינה אישית אני מבסוט".

כ-18 באפריל 1978 מחליטה ועדת השרים להתיישבות לאשר את כוונת המחלקה להתיישבות לאזרח ההיאחזות כמחנה מעבר של גרעינים אזרחיים המיועדים להתיישב באזור. ב-20 ביוני 1978 הגיעו ראשוני חברי הגרעין האזרחי המשתתף ל"איחוד החקלאי" וכעבור 9 ימים האחריות על המקום עברה לידיהם. כהתאם להנחיות צה"ל לא ניתן פרסום ולא נערך טקס לציון השינוי שחל כמעמד נח"ל מורג.

הערות:

1. במחנה נח"ל, יולי 1972, עמ' 18; דבר, 1.6.72.
2. במחנה נח"ל, אוגוסט 1972, עמ' 17.
3. איגרת איחוד הקבוצות והקיבוצים, 21 בנובמבר 1972, עמ' 3; דני צדקוני, דבר, 10 בנובמבר 1972.
4. א. כץ (כצ'ה), "המשך התיישבות והנח"ל", איגרת, 20 בפברואר 1974, עמ' 5.
5. מרק אריאל ונגה גולדמן, "מורג פרופיל", במחנה נח"ל, נובמבר 1977, עמ' 16.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: אפריל 1975, עמ' 62; יוני-יולי 1977, עמ' 11.

הגרעינים שעלו להיאחזות: שביט בני מושבים לצובא, שמל"ת הנוע"ל למסדה, ועומר הנוע"ל לצאלים.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות: שנער הנוע"ל למעיין ברוך, המתנחל"ל הצעיר להאון, חרון הנוע"ל למעיין ברוך, ציחור הנוע"ל לכפר עזה, שני הנוע"ל לאורים, פלשת פרטי לנח"ל עוז, עקב הצופים לשדה בוקר, שגיא צופים לבית-העמק, רוה"ן הנוע"ל לראש הנקרה, רחף הנוע"ל להאון, ארגמן הנוע"ל לכפר עזה, מרגליות הנוע"ל לרמת רחל, געשון הצופים לנחל עוז, בר הנוע"ל לעמיעד,

סוסיטא הנוע"ל לעיזן גב, בוקר פרטי למעיין ברוך, מזה פרטי למעגן, סלעית הצופים לגונן, נביות פרטי ליזרעאל, שקד פרטי לחולדה, שריר פרטי לניר עם, לענין הצופים לבית העמק, תרמיל הצופים לאפיק, חרצן הנוע"ל לאל רום, גדיד הצופים לנח"ל עוז, חרמש הצופים למגל, ירכוז הצופים לגונן, בנטל הצופים למרום גולן, גביש הצופים לתל קציר, משוש הצופים לכפר חורב, חמד הנוע"ל לגרופית, מדים הנוע"ל לאורים, צוקים הנוע"ל לקליה.

מחולה

הוקמה ב-6 בפברואר 1968 בצפון בקעת הירדן, בצד כביש יריחו בית שאן, כ-6 ק"מ מדרום לטירת צבי. מקור השם עיר מקראית - אבל-מחולה. נקראה תחילה סוכות. אזורחה ב-13 בנובמבר 1969 כמושב שיתופי של איגוד המושבים - הפועל המזרחי.

מחולה היתה ההיאחזות הראשונה שהוקמה בגדה המערבית. הדיונים במטכ"ל על תוכנית להקמת היאחזויות נח"ל בגדה החלו כבר בחודשים אוגוסט-ספטמבר 1967. לגבי הביצוע היו מגבלות פוליטיות וכן בעיה של מציאת קרקעות של תושבים "נפקדים", שאינן מעובדות על-ידי חקלאים מקומיים.

ההחלטה על הקמת ההיאחזות התקבלה בסוף דצמבר 1967 בדיון שהתקיים אצל ראש הממשלה אשכול בעניין "עיבודי הקרקעות באזור ברדלה"; שהשתתפו בו שר הבטחון דיין, שר העבודה, שר החקלאות ומנהל מחלקת ההתיישבות של הסוכנות. ראוי לציין, שנושא הדיון היה "עיבוד קרקעות" ולא הקמת היאחזויות או יישובים וזאת בגלל הרגישות הפוליטית. הקלה על ההחלטה העובדה שמיקום מחולה היה לא רחוק מה"קו הירוק" וכעין המשך להתיישבות היהודית בעמק בית שאן.

הדיונים המעשיים על הקמת ההיאחזות התקיימו במטכ"ל, בהשתתפות כל הגורמים הנוגעים בדבר ב-2 בינואר 1968, ובפיקוד הנח"ל כעבור יומיים. הוחלט ש"המיקום של ההיאחזות יושפע מהשאיפה לקבוע במרכז האדמות הראויות לעיבוד ומהשאיפה לשלב היישוב בבטחון שוטף. כמו כן מן הצורך לראותו כחלוץ מתוך 3 היישובים שיוקמו באזור זה (לכן דרומית ככל האפשר)". נקבע עוד שעליית החלוץ תהיה ב-8 בינואר ועליית הגוף העיקרי עד ה-20 בחודש. הודגש, שהביצוע מותנה באישור נוסף, אלא שזה לא בא בזמן בגלל אי הבהירות באשר למספר הדונמים של אדמות נטושות. ראש אגף הנדסה והנח"ל קבע, שהצורך המינימלי לקיום ההיאחזות הוא 500 דונם, לפיכך ביצוע העלייה "קופא". רק ב-1 בפברואר הוציא פיקוד הנח"ל את פקודת העלייה. בהתאם למתוכנן ב-6 בפברואר 1968 עלה למקום החלוץ - בנים חברי גרעין גלברע מושבי שעברו מהיאחזות קציעות שהנח"ל עמד לפנות. בנות הגרעין הגיעו למקום ב-12 בחודש. בהתאם להוראות לא ניתן כל פרסום לעלייה להיאחזות ולא התקיים כל טקס. בני עקיבא מציננים את יום העלייה בט"ו בשבט תשכ"ח 14 בפברואר 1968 יום שכל חברי הגרעין היו במקום ונערכה מסיבה פנימית לציון האירוע.

פרסום ראשון על ההיאחזות, ללא ציון השם והמיקום, פורסם בבמחנה נח"ל באפריל 1968: "אל מול הרים נישאים על שלושה דונמים ויותר, יושבים נח"לאים צעירים העוסקים בשילוב המגל והחורב. כמרץ, בשמחה מופגנת וברצון עז להצליח, ממלאים הנח"לאים העתידים להשלים את מושב ניר עציון (משק היעד של גרעין גלברע), משימות כבדות משקל, שכן עיקר תכלית ישיבתם כאן היא לסגור אחת ולתמיד את הגבול שהיה עד כה פרוץ לכל רוח. גדר תיל ארוכה, גבוהה, תוחמת את ההיאחזות. נורות חשמל גדולות הקבועות על עמודי חשמל הנעוצים באדמה סביב סביב, שופכות עם רדת החשיכה אור על השטח כולו ומסייעות ביד השומרים במשימותיהם. בהיאחזות פנימה זורעים אנהלים אחדים.

המטבח הכולט לעין גם הוא מורכב מאוהלים, בעוד שבשולי היישוב אפשר לגלות את מבני השירותים הנאים. על גבעה סמוכה מנהל כוח נח"לאי אורח חיים משל. כעל כף היד מונח ופרוש שטח שמנגד (ירדן), בו ניכרות תנועות צבא קטנות. הנח"לאי הממושקף כמו יתר חבריו, שמח לאיש גבול 'חרש'. על ההיאחזות מנצח מפקד מסור - חגי שמו, בן טירת צבי. הוא שולח מבט לעתיד הקרוב, שכן תוך זמן קצר תעתיק ההיאחזות את מיקומה ויתגודד קצת צפונה אל גבעה רחבה וגדולה שם ישתכנו במבני קבע נאים. בינתיים כבר פרוסות תוכניות חקלאיות רבות, עליהן מושתת היישוב. באזור הסמוך הוקצו להיאחזות כ-4000 דונם. השטח ינוצל לגידולי שלחין ופלחה ואפילו גן-ירק קטן בן 50 דונם יהפוך בעתיד הקרוב מחלום למציאות".

פרסומים, עם ציון השם, היו באוגוסט, למעלה משה חודשים ממועד העלייה: "היאחזות מחולה התיישבה בחורבת א-סכות, כ-2.5 ק"מ מדרום לקו הירוק לשעבר בדרום עמק בית שאן, במקום, המרוחק כשני קילומטר ממעבר 'אום צוץ' שכירדן. מחולה שולטת היטב על מעבר זה. הנח"לאים, מכתיים מסורתיים, משתדלים לשמור על אוירה מסורתית. פעמיים בשבוע מתקיים שיעור בגמרא. בהתחלה היה קשה. היו משברים חברתיים. התעוררו בעיות קשות. אבל התגברנו. ההתלהבות סחפה את כולנו. בינתיים אנו מעבדים 350 דונם. בקרוב נעבד עוד 120 דונם ירקות. ואם יגמרו לחפור את הכאר החדשה בזמן - נורע 1000 דונם חיסה וכותנה".²

השלטונות הישראליים היו זהירים כלפי חוץ בכל נושא ההיאחזות הראשונה בגדה, מסיבות פוליטיות ומדיניות חוץ. אך במסמכים הפנימיים היה ברור, שמתכוונים להקים יישוב קבוע באזור שהיה במרחק קטן מה"קו הירוק" ונכלל במסגרת תיקוני הגבול של תוכנית אלון. ב-15 בפברואר 1968 נחתם זכרון דברים בין הממשל הצבאי למחלקת ההתיישבות של הסוכנות כדלקמן:

1. "כל האדמות הנטושות באזור נח"ל מחולה אשר נתפשו על-ידי הממנה על הנכסים באזור יהודה והשומרון, כפי שסומנו על גבי התרשימים, מסודות לעיבוד למחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל בחכירה בתנאים כפי שיקבעו בחוזה שיחתם, מטעם מפקדת אזור יהודה והשומרון, עם הסוכנות היהודית.

2. דין זכויות המים כדין הזכויות בקרקע".

הכוונה בסעיף 2 היתה שההיאחזות תקבל מהבארות באזור את מיכסת המים שהיתה לבעלי הקרקעות הנטושות.

ב-25 בפברואר שלח ראש האגף לכל המעוניינים מכתב האומר: "יש להתייחס להיאחזות זו כיישוב קבע. האגף יודיע שם התנועה המיישבת. המיקום יהיה בשטח הפתוח בקירבת הבית (הערבי)".

כעשרה חודשים לאחר העלייה לקרקע, התקיים הטקס הרשמי והפומבי לציון העלייה להיאחזות. נכחו אלוף רחבעם זאבי אלוף פיקוד מרכז, אל"מ צבי שמאלי, מפקד הנח"ל ומשה נצר, ראש אגף הנוער והנח"ל. בדברי ברכתו אמר אלוף הפיקוד: "לפני ל"ב מאות שנים פרצו אויבים מן המדבר ועלו אל העמקים הפוריים

של בני העברים. אז קם שופט ומצביא בישראל, גרעון בן שבט המנשה. ממש כאן, בערבות הירדן, שעטו לוחמיו של גרעון כשבפיהם הסיסמה 'חורב לה' ולגרעון'. אחרי שלושת אלפים ומאתיים שנה חזרו ופרצו מן המדבר אויבים, וניני ניניו של גרעון מפליאים מכותיהם. אך הפעם הסיסמה בפיהם: 'מגל וחורב לה' ולגרעון'. כשם התנועה בירך ח"כ חזי וכן ילדי כפר הרא"ה, המושב המאמץ. בסיום הטקס קראה נח"לאית, כמקובל, את "מגילת היסוד של נח"ל מחולה": "הננו בוגרי בני עקיבא, אנשי נח"ל, עולים בעזרת השם, הבוחר כעמו ישראל באהבה, המנחיל לו את ארץ סגולתו, לקבוע יישובנו ולבנות ביתנו כמחולה אשר בבקעת הירדן, כנחלת מנשה בן יוסף על גבול שבט יששכר, הארץ אשר חזרה ונכבשה על-ידי צבאות ישראל בששת הימים אשר עשה ה' כדי לתקוע יתד למושב דתי נוסף, כמסגרת איגוד המושבים של הפועל המזרחי".³ זו היתה הכרזתו של גרעין נחשון מושבי של בני עקיבא אשר שהה באותה תקופה, כמחלקת נח"ל (במדים), ואשר חלק מחבריו היה בין המאזרחים את ההיאחזות.

לגבי מחולה היה ברור מלכתחילה שכאן יקום יישוב קבע ולכן לא היה צורך בהחלטה ממשלתית מיוחדת, על האזרחות. בנובמבר 1969 בשלו התנאים לאזרחות, אך עדיין לא היה גרעין זמין למתיישבי הקבע. לפיכך אחרת ההיאחזות על-ידי קבוצה קטנה של בוגרי גרעין נחשון א' ו-ב' ומספר של אזרחים בעלי תפקידים, גובר מרכז משק וכד'.

למעלה מחודש מיום קיום הטקס, פורסם ב"הארץ": "היאחזות נח"ל מחולה אזרחת ונהפכה בכך ליישוב האזרחי הראשון בבקעת הירדן. טקס האזרחות נערך באחרונה ביישוב בנוכחות נציגי המועצה האזורית בית שאן. ראש אגף הנוער והנח"ל במשרד הבטחון משה נצר, ומפקד הנח"ל, אל"מ צבי לבנון, נפרדו מאנשי ההיאחזות ובירוכם על הפיכתם ליישוב אזרחי מלא. עם הפיכתה ליישוב אזרחי רואים התקדמות בביצוע הצד האופרטיבי של תוכנית אלון. נוסף למחולה מצויים בבקעת הירדן היאחזויות נח"ל ארגמן ונח"ל קל"ה. אדמות היישוב כ-700 דונם. אלה הן אדמות נפקדים או אדמות שהיו שייכות לממשלת ירדן. באזור מצויים מים בשפע. סמוך למחולה מצויים שני כפרים ערבים שמסיה וכדעה. 500 יושביהם מקיימים יחסים טובים עם אנשי מחולה".⁴

כ-1971 השלים את מחולה גרעין נח"ל גדיל של בני עקיבא - להגשמה (שהיה בהיאחזות, במדים בעת האזרחות). הנח"ל המשיך לתגבר את המושב, במשך מספר שנים, בגרעינים.

הערות:

1. מכתב לשכת ראש הממשלה מ-31.12.67.
2. "במשוך היובל חמישים שנות בני עקיבא", תל-אביב, תשמ"ז ע"ע 137, 168; מרדכי גילת, "שתי היאחזויות חדשות", במחנה נח"ל, אפריל 1968, עמ' 15; צבי אילן, "שתי היאחזויות חדשות", למרחב, 29.8.68; נורית ברצקי, "היאחזות מחולה", מעריב, 13.10.68.

3. סופר הצופה בגליל, 21.11.68; דבר, 21.11.68 עמ' 8; כמחנה נח"ל, דצמבר 1968, עמ' 122; "זרעים", כסאון בני עקיבא, טבת תשכ"ט, עמ' ג'.
4. זאב שיף, "היאחזות מחולה נהפכה ליישוב אזרחי", הארץ, 17.12.69, עמ' 2. הסופר טעה בכתבו "אזרחת בשבוע שעבר" צריך להיות בחודש שעבר.

פרסומים נוספים:

- במחנה נח"ל: "60 דקות ב-9 היאחזויות" ספטמבר 1969; תלמה גן, "מה מתחולל במחולה", במחנה נח"ל, מרץ 1970, עמ' 12; שעת פילוג, אפריל-מאי 1984. "יום הולדת למחולה בת הארבע", "זרעים", אדר תשל"ב, גליון ו', עמ' ד'; נקודה, 25.5.84, על הפילוג. אפרים תלמי, "נח"ל מחולה בבקעה", דבר לילדים, 24.6.69.
- הגרעין שעלה להיאחזות: גלבע מושבי בני עקיבא לניר עציון (חלק מחבריו גם איורח).
- הגרעינים שקיבלו הכשרתם: נחשון מושב א' וכ' בני עקיבא למשואות יצחק (חלק מחבריו איורח). להגשמה מחולה בני עקיבא וגם השלים את המשק, בשל"ת.

מכורה

הוקמה ב-3 בינואר 1973 במזרח הרי שומרון כ-8 ק"מ צפונית-מערבית לקרן סרטבא, ואזורחה ב-13 ביולי 1976 כמושב של האיחוד החקלאי.

הקמת יישוב ב"כרירה" נכללה בהצעה שהגישה החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית לוועדה הבינמוסרית להתיישבות באוקטובר 1972. בדיון שהתקיים אצל שר הבטחון ב-25 באוקטובר 1972 בהשתתפות השרים גבתי וגלילי סוכס לאתר שטח של 1000 דונם ראויים לעיבוד מתוך כלל השטח ולהתחיל לעבד את השטח החל מ-10 בנובמבר 1972.

הגורמים המבצעים עשו כל ההכנות לעלייה למקום; ממתצית נובמבר החלה פריצת הדרך הזמנית בתוואי מחמרה וריכוז האמצעים. רק ב-28 בדצמבר 1972 ניתן האישור הסופי לעלייה למקום. ששה ימים לאחר קבלת האישור עלה הנח"ל למקום למחנה זמני. נערך טקס פנימי ללא פרסום.

על העלייה והימים הראשונים בהיאחזות כתב חיים שקדי: "על קו ההר הראשון, מעל לבקעת הירדן, היא יושבת בודדת, מתגדגדת כעלה ברוח. בערב הינך הולך לישון באוהל ובחצות אתה מתעורר ורואה את האוהל מועף לעברו השני של ההר והצריפים נוטים ליפול. קולות 'הבס' והגוף החד מיני מאוד, מכליטים מיד את ייחודה של נח"ל מכורה היאחזות לגברים בלבד, כפי שמחייכת תנועת צעירי אגודת ישראל שגרעיניה: יהודה, צור משה, דוד ומאיר מאיישים את ההיאחזות.

אולי מתוך ערגה להווי ימי 'חומה ומגדל', הועלה כוח החלוץ של המתיישבים לשטח, כלילה קר ואפל. מספר יוסי גרוסמן, שנמנה עם הכוח העולה: 'המשאית שהביאה אותנו לכאן נתקעה באמצע הדרך, כיוון שבעצם לא היתה דרך. כשהגענו סוף סוף רועדים מקור, מצאנו שלושה חברים עם אוהלי סיירים וחצי צריף של המטבח, שכבר היה מוכן. פרקנו את הציוד, בנינו את אוהל המגורים ולמחר התחלנו בהקמת הצריפים'.

כועז, שהוא כיום מפקד ההיאחזות, רואה בעיניו את מכורה צומחת ופורחת, מלאת ילדים ומשפחות 'בינתיים', הוא אומר, 'עד כמה שזה לא נעים לספר, אנו נראים כמו סתם חיילים בתוך מחנה בשלבי הקמה, אבל עוד תראה, זאת תהיה היאחזות לתפארת'. אך צעדים ממשיים לקראת עתיד מבטיח זה, אי אפשר בינתיים לעשות. חברי הגרעינים שאינם מקבלים את היתר המכירה של הרבנות הראשית, המאפשר עיבוד אדמות בשנת השמיטה, נמנעים בינתיים מהכשרת שטחים ומפעילות חקלאית, מה גם שהפעילות הצבאית והאימונים הקשורים בה גוזלים את מרבית זמנם. בצד הכשרת מגרש המסדרים והכדורסל, התחילו חיילי ההיאחזות בתקיעת יתדות לקראת הקמת האווייה וכל השאר. עד שתושלם האוטוסטרדה יש למכורה קצת קשיי תחבורה, וטרקטור עובר שם כל הזמן. כמעלה הדרך ומכסה אותה בכורכר לבל תנותק ההיאחזות בגלל הגשמים והבוץ. כשחסמו השלג ואחר כך הגשמים את הדרך, גילו כולם התעניינות ביושבי מכורה. ביום הניתוק הראשון שלחו להם שקיות לס"ו בשבט כהליקופטר מהמעצה האזורית בית שאן.

המדריך החברתי, משה קליין, מעלה את הבעיות המיוחדות: 'זאת הפעם הראשונה שהתנועה שלנו, אגודת ישראל, יוצאת להתיישבות בהיאחזות של ממש, זה כמוכן מעורר בעיות, בגלל הקו המיוחד של התנועה בנושא היחסים בין המינים (לכן בהיאחזות בנים בלבד). לא ברור לי, איך יהיה שלב המעבר מהיאחזות ליישוב קבע. ליהודה מורגנשטרן אין בעיות הסתגלות. 'כל החיים שלנו ללא בנות. בבית-הספר וכישיבות התרגלנו להיות עצמאיים. את עבודת המטבח עשינו כבר ונעשה אותה, גם להבא, על-פי תורנות.'¹

כדי לסייע למדריך קליין הצטרף למקום הרב שמואל דב ספוקינא. התקוות שמכורה תיכנס למסלול חיים של היאחזות רגילה לא התגשמו והתעוררו בעיות כפי שעולה ממכתבו של ראש האגף יוסף יהלום למפקד הנח"ל אשר דר: 'ידענו מראש כי אין לחברי הגרעינים מוטיבציה לשכת בהיאחזות. זה היה נסיון חשוב ולרעתי בהחלט לא גרוע, במיוחד בהתחשב בכמה גורמים שהיו לרעת העניין שנת שמיטה, אי עבודה בשדה; מספר קטן מדי שלא איפשר תחלופה. היאחזות מכורה עלתה בפתאומיות ללא הכנה משקית מתאימה. העלאת גרעין דוד למכורה היה רצון התנועה, כדי להעמיד את עצמה במבחן, מאחר ולתנועה אין משק יעד אחר אלא קוממיות שסיימה את איכלוסה, התנועה רוצה להמשיך בהקמת יישובים, בתנאים דומים של תנועות אחרות, ואין כל סיבה שלא נעזור בזאת עם כל המגבלות (אי הסכמה ליישוב מעורב בנים בנות, סגנון הווי ותרבות מיוחדים)'.²

עמדת ראש האגף לא התקבלה ובחילוף המחזוריים במאי 1973 הפסיקו גרעיני צעירי אגודת ישראל לאייש את ההיאחזות. ממועד זה ועד לאיזרוח אוישה ההיאחזות על-ידי גרעינים מתנועות שונות. אף זרם התיישבותי לא קיבל על עצמו את האחריות להיאחזות בקביעות.

ב-11 ביולי 1973 התקיים דיון לשיפור מצב ההיאחזות. הסוכנות התחייבה לחדש את הציוד ולהעביר את ההכנסות מעבודת הנח"לאים בסיקול ופרדס לרשות ההיאחזות כדי לשפר את התנאים בה. כן התחייבה הסוכנות להכניס מפעל להרכבת תריסים. במחצית יוני 1974 סיים משרד השיכון את בניין בתי הקבע ונערך טקס חנוכה 'הבית. באוגוסט ביקרו בהיאחזות ראש הממשלה י. רבין, שר הבטחון ש. פרס והרמטכ"ל רא"ל מרדכי גור.³ באותו החודש ביקרה קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: 'גרעין חוגלה - הבנות אינן יודעות מה יהיה משק השל"ת שלהן. הגרעין אינו מגובש במיוחד. גרעין עוגן - קשר טוב למשק (מעגן). בנות רוצות לצאת לעבודה קהילתית בתקופת השל"ת המאוחר. גרעין דימור - הרגשה של התפוררות המסגרת הגרעינית. קשר טוב למשק. הבנות רוצות במשך שהייתן באלומות לעבוד בטכריה בעבודה קהילתית. מזכירות ההיאחזות אינה גוף המייצג את החיילים. אינה משמשת כמקשרת בין הסגל לחייל. המ"פ משאיר למזכירות לקבוע בהרבה תחומים כמו חופשות, בעיות עבודה'.

תוכנית המשק לשנת תשל"ה 1974/75 כללה 10 דתם עגביות, 18 דתם בצל לזרעים, 12 דתם בוטנים, 18 דתם מלפפונים, 8 דתם גזר קיצי, 4 דתם סלק אדום, ו-12 דתם קישואים. מכיתים 700 דתם לזריעת שעורה. באותה התקופה סגל המדריכים האזרחי

היה מדרך חברתי שחר עופר מנאות גולן ומרכז המשק אלי לביא ממושב חמרה. מספר הנח"לאים הנח"לאיות היה 60.

בתוכנית העבודה של משה נצר, מתאם פעולות ההתיישבות בשטחים לשנת 1976 נקבע מועד איזרוח מכורה לינואר 1977.

במכתב מזה-1 באפריל 1976 פנה שלמה וולף, מנהל המחלקה להתיישבות של האיחוד החקלאי, ליחידא אדמתי מנהל המחלקה להתיישבות בהצעה לאיזרוח את ההיאחזות ביולי אותה שנה. במכתבו הוא מציין כי 14 משפחות קיבלו את אישור ועדת הקבלה ליישוב העתיד. ב-27 במאי הודיע אדמתי לראש האגף משה נהוראי על המועד הסופי לאיזרוח בחודש יולי 1976.

ב-13 ביולי 1976 נערך טקס האיזרוח. בטקס האיזרוח החגיגי נכחו אורחים רבים, בהם שר החקלאות, מר אהרון אדן, אלוף פיקוד המרכז יונה אפרת, ראש אגף הנער והנח"ל משה נהוראי, מפקד הנח"ל רענן שריר, מזכיר האיחוד החקלאי ואחרים. כפקודת היום הדגיש מפקד הנח"ל כי "גרעיני נח"ל רבים לקחו חלק בבניית היישוב, כל אחד תרם את חלקו בהכנת ההיאחזות ליישוב קבע". ראש האגף איחל למתיישבים: "באורך רוח, סבלנות ואהבה אין קץ תהפוך לכם מכורה, משם למשמעות - לאדמת מולדת".

"המתיישבים החדשים בעלי משפחות בשנות השלושים לחייהם, בעלי מקצועות שונים, חיכו למקום יותר משנתיים. הקבוצה, ככלל זה נשים וילדים, אורגנה על-ידי ההסתדרות הציונית ומחלקת ההתיישבות של האיחוד החקלאי. הם באו מעיירות הפיתוח כמו דימונה וערד. לאחרים מהם רקע חקלאי, אחדים מהם בעלי מקצועות טכניים שונים. בית מלאכה לתיקון מנועים בשביל משרד הכטחון הוא המפעל הראשון. תחילה הם יעבדו חלקה של 200 דונם. מאוחר יותר, לאחר השלמת קידוחי מים בקירבת מקום, תתאפשר השקיית חלקות גדולות יותר והמתיישבים יקבלו עוד כאלף דונם נוספים".¹

הערות:

1. "לגברים בלבד", כתבה וצילומים, במחנה נח"ל, מארס 1973, עמ' 6.
2. שם, אוגוסט 1974, עמ' 18.
3. "ההיאחזות מכורה", שם, אוגוסט 1976, עמ' 2; הארץ, 15.7.76, עמ' 6; דבר, עמ' 4.

פרסום נוסף:

"נקודה", בטאון היישובים בישראל, 21.3.80.
הגרעין שעלה להיאחזות: דוד - צעירי אגודת ישראל לאלומה. תוגבר על-ידי חברים מהגרעינים צור משה, מאיר ויהודה מאותה התנועה.
הגרעינים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות: בקעות האיחוד החקלאי למושב בקעות, מכבים המכבי הצעיר למושב חמרה, ענבל הנח"ל למלכיה, חלמיש האיחוד החקלאי למושב חמרה, שיאון הנער הציוני לנווה אטיב, יעד בוגרי בית-ספר חקלאי למרום גולן, תמח הנער ולומד העובד הלאומי לחולתה, דימור הנח"ל לאלומה, עוגן הנח"ל למען,

חוגלה האיחוד החקלאי למרום גולן, יבוק בית"ר לתל קציר, רמה הנער הציתי לנאות גולן, אבוקה הנער הציתי לעין-השלשה, רעם האיחוד החקלאי לבקעות, נהריים הצופים לאשדות יעקב (איחוד), סופה הצופים לקטורה, עשור הצופים למרום גולן, אשנב השדה"צ לבר עס, כרוב הצופים לחצרים, נתיב ברמה הצופים למבוא חמה, טולל הצופים לטוללים, אמתה צעירי אגודת ישראל מרכז אזורי קדמה.

•

מלכישוע

הוקמה ב-15 בינואר 1976 על הר מלכישוע שבפיסגת הרי הגלבוע (על-שם אחד מבני שאול המלך). בתקופה הראשונה כתתה על-ידי הנח"ל "מעלה נח"ל". אחרתה ב-19 ביולי 1982 כקיבוץ של הקיבוץ הדתי וקיבלה את השם מירב.

בישיבת ועד השרים להתיישבות שהתקיימה ב-16 בדצמבר 1975 אושרה הקמת היאחזות מעלה גלבוע ב' - היא מלכישוע. ב-23 באותו החודש התקיים דיון של נציגי המוסדות המיישבים והנח"ל לקביעת השלבים והפרטים לכיצוע ההחלטה, שבשלב אי יהיה: הקמת מאהל על-ידי הנח"ל, בסיוע המחלקה להתיישבות, ב-6 בינואר 1976; מי השתתף יוכאו במיכליות, עד שיתנח קו המים ממעלה גלבוע, הספקת החשמל על-ידי גברטור. כן סוכם לספק תעסוקה לנח"לאים במסגרת קיבוץ מעלה הגלבוע השכן. שלב ב' יכלול הקמת מבני ציבור - חדר-אוכל מטבת, מועדון ומפקדה על-ידי המחלקה להתיישבות.

ב-15 בינואר 1976 נערך טקס העלייה על הקרקע. "נח"ל מלכישוע, שאתם מקימו, הוא התגלמות הסניתזה שבין בניין הארץ והגנתה. אתם תגנו עלינו וה' יגן עליכם", אמר שר הפנים יוסף בורג באנגלית, בשל השתתפותם של 250 חברי משלחת ה"בתדס". ההיאחזות תאוכלס על-ידי גרעין "צאלים" של תנועת הצופים (הדתיים) שקיבל הכשרתו כקיבוץ לבאי, וגרעין צפריר - בני עקיבא שקיבל הכשרתו בשירת צב, יעמד לרשותו 3000 דונם בדרום עמק בית שאן ו-800 דונם בגלבוע. כמו כן תוזור הנחת צינור מים להשקיית 1800 דונם בגלבוע, ממקורות בדרום עמק בית שאן.

את המסדר הצבאי סקר רפאל איתן אלוף פיקוד הצפון; מפקד הנח"ל רענן שוריר קרא את פקודת היום; כן בירכו מזכיר הקיבוץ הדתי יששכר כוכבא, שמעון רכיד ואחרים. את מסכת הברכות חתם ראש האגף משה נהוראי¹.

למחרת הטקס: גבעה חשופה ומסולעת, משטח חשוף ופרוץ לרוח קרה וצורבת, נח"לאים קפואים ורתועים, בראש ההר, בתוך כמה אדוהלים, שאיתם מבטיחים מחסה איתן בפני הסערה הצפויה עם ליל. הצורך בעבודה יום יומית אפורה וקשה, ללא זוהר ופירסומת על מנת לבנות את היישוב.

עברה שנה וחצי, ההתקדמות בפיתוח ההיאחזות איטית, כפי שמציין ראש האגף משה נהוראי, הנח"לאים עדיין גרו באדוהלים ורק לבנות גיבנו מבנים ארעיים, הדרך להיאחזות קשה. "כשיגיע החורף", אמר מאיר חבר גרעין "ישורון" שלוחות, "יש להניח שזו תהיה צרה גדולה, הכרך והרוח, הגשם והבדידות ודאי לא יוסיפו למצב הרוח. מספר מבנים, אדוהלים, מעט דשא ופרחים והמקן מצב רוח. החברה מתים לעבוד, מספר יוסי, אנו מחזיקים בשטח קטן מאוד לחקלאות בו גידלנו בצל לזרעים. אך מאז הסתיימה העונה מחפשים אנו ללא הרף עבודות שתות כדי לפתח ולפנות. אנו חודשים בדריכה במקום" מסיים יוסי. "כשבאנו הנה, הגיע אחת לשבוע רב להיאחזות - למדנו ושמענו שיעורים. לצערנו הפסיקה פעולה מבורכת זו. הדשאים המוריקים, פינות הנר המטופחות, פינת החי ההומה, האוכל הטעים המתבשל במטבת, המעגלייה וההכנות לקראת החורף המשמש וכו' מעידים כאלף עדים - שמח ונחמד במלכישוע"².

עברה שנה וחצי, ההתקדמות בהיאחזות איטית כפי שמציין ראש האגף משה נהוראי למנכ"ל החטיבה להתיישבות. "החיילים גרים באדוהלים, השירותים

והמקלחות הינם שירותי שדה צבאיים ארעיים. כמטבח ושירותי המגורים של החיילות הביוב אינו גמור. ממשיכים להביא מים מבחוץ לכישול ולשטיפת הכלים. מחצית הימים בכל שבוע אין בהיאחזות מים, כתוצאה מכך מעט הפרחים וחתימת הרשא שהחלו לגדול נדונים לכליה. לאחר תחנונים, הועמדו לרשות ההיאחזות 100 דונם אדמת בעל במרחק 10 ק"מ לגידול מיקשה אבטיחים וכן כ-12 דונם בצל בעל ליד ההיאחזות. לא ניתנו כלים לעיבוד השטח וכלי מסגרייה לאחזקת הציד. תקציבים, תוכניות והבטחות קיימים אך אינם מתבצעים. אין אזור נראה לעין בשנתיים-שלוש הקרובות".

בעקבות מכתב זה שופרו תנאי החיים לנח"לאים: הוקם ביתן שירותים לבנים וכן מבנה עבור בית-המלאכה; אושרה כניסת הכנים למבנה התעשייה שעמד ריק. בדו"ח על ביקור במקום ב-20 בספטמבר 1978 מעלים נושאים אלה: "חסר גרטור שני, טרם שיוקו את הבצל היבש, אושרה יציקת שבילים לקראת החורף, יתקינו מסנן מים ליד המיכלים, המתמלאים מצינור המגיע ממעלה הגלכוע. בקיבוץ מעלה הגלכוע עובדים יום יום 4-6 נח"לאים ו-6 חיילות עובדות בעבודה קהילתית בבית שאן".

בתחילת שנת 1980 איישו את ההיאחזות שני גרעינים אחד של חניכי בני עקיבא, שכלל גם עולות חדשות מארצות אנגלוסקסיות והשני כוגרי מוסדות חינוך דתיים. אחת מהן מספרת על האופי המיוחד של ההיאחזות: "ההיאחזות הנח"ל הדתית מעניקה לחיילות הדתיות כל מה שמעניק להן הבית, מבחינת הדת. כליל שבת, קבלת שבת, תפילה וחיירות, מטבח כשר למהדרין ואווירה דתית מחמירה, אין פותחים בשבת רדיו או טלוויזיה, והחשמל מופק על-ידי גרטור כמשך כל השבת (התרגלנו לישון בשבת עם אור מלא)". דו"ח העבודה מאותה השנה מעיד על התקדמות - בימים של עבודה בקטיף ירקות עובדים בגן-הירק 20-30 נח"לאים.

למרות תנאי הקשים זכתה מלכישוע ב-1981 במקום הראשון בתחרות ההיאחזות הטובה. מפקד ההיאחזות: "כשהגיע הגרעין הנוכחי למלכישוע, היתה זו כבר היאחזות בת חמש שנים. ואף על-פי כן, היה הרבה מה להוסיף. החברה בנו סככה לתפארת, שתלו גן קטוסים גדול ולבסוף הוסיפו מתעדן שקושט וטופח היטב. אחד הגורמים העיקריים לאווירה הטובה ולפעילות הרבה - גיבוש בין שני הגרעינים: 'השקעה' של הסגל ועם קצת מזל, השתלבו שני הגרעינים עד אל לסירת צבי ושוהם למגדל עוז בצורה נפלאה והעבודה זרמה. ועדת התרבות היתה פעילה מאוד. היתה מוטיבציה לעבודה. כאשר הגענו הכל היה מונח, אך החברה היותר טובים סחבו את כולם אחריהם להמשיך ולפעול". בסוף 1981 "מרכלים" כנח"ל כי: "ההיאחזות תאזרח בחודש יולי. כך מספרת לי חיה מגרעין ראם שלדבריה עתיד להאזרח את המקום. את תפקיד האומנת של הגרעין לקח על עצמו קיבוץ שדה אליהו".³

בדו"ח על ההיאחזות לקראת האזור מה-31 בינואר 1982 נכתב: "נמצאים שני גרעינים מירב ולכיא; תעסוקה - גן-ירק מפעל חכיות וכסאות (תיקון לצה"ל) פינת חי ועבודות שירותים. מצב חברתי - ההשתלבות בין שני הגרעינים טובה. יש נכונות גבוהה לעבודה ויש רצון לנצל את כל האפשרויות הניתנות בהיאחזות".

ביוני 1982 אישר המטכ"ל את האידרוח. מלכישוע היתה באותה התקופה ההיאחזות הוותיקה ביותר בנח"ל. "בין הסיבות להשעיית איזורחה אפשר למנות שתיים עיקריות: האחת, בעיות בחלוקת הקרקעות באזור, והשנייה, חוסר הצלחה של התנועה המיישבת למצוא גרעין מתאים שיאזרח את המקום. רק עתה, עם קביעתו של גרעין 'ראם' בגרעין שייטול לידיו את מלכישוע הוסרה המכשלה האחרונה".

ב-19 ביולי 1972 כשש שנים וחצי לאחר עלייתה לקרקע אזורחה מלכישוע והפכה לקיבוץ הששה עשר של הקיבוץ הדתי. דרך העפר הארוכה לא מנעה את כואם של מאות אורחים ומזמנים לטקס הנאה, נשאו בו דברים סגן שר החוץ, הד"ר יהודה בן מאיר, ראש אגף הנדסה והנח"ל, רפאל שפר ומפקד הנח"ל אל"מ אמנון אשכול. טקס האידרוח שנדחה כבר פעמיים, עמד בסימן המלחמה בלבנון. במיוחד הורגש חסרונם של מיישבי המקום, בני גרעין "ראם" (עמיחי), שנמצאו באותה עת בבחמרון שבלבנון.

ההיאחזות הצטיינה בשילוב לימוד תורה עם עבודה חקלאית ותעשייתית, כשכין היתר גדולו במקום כרוב, כרוכית צנונית בצל וחסה. מפעלי התעשייה כוללים מפעל לייצור עציצים וכארים למשקאות מחביות דגים משומשות ומפעל לייצור עציצים מפוליתלן המהווה את מקור הפרנסה העיקרי. במקום נמצאים כשלושים מבני הקיבוץ הדתי וכחמישים אנשי גרעין הנח"ל (הבנות והבנים הבלתי קרובים). היישוב החדש יתקיים משטח חקלאי בעמק בית שאן. במגילת היסוד לקיבוץ הצעיר נאמר: "עניינו נשואות לאבינו שבשמים שיצליח דרכנו. בעוד חברינו לוחמים על 'שלוש הגלילות' תוקעים אנו פה יתד לבניין. פנינו לשיתוף פעולה פורה עם שכנינו, יהודים וערבים כאחד."⁴

הערות:

1. הצופה 16.1.76; במחנה נח"ל, ינואר 1976, ופברואר 1976; זרעים, בטאון בני עקיבא, אדר א', תשל"ו.
2. שם, מר חשוון, תשל"ח; במחנה נח"ל, ספטמבר 1977, עמ' 8.
3. זרעים, כסלו, תש"ם; במחנה נח"ל, פברואר 1981, עמ' 11; שם, דצמבר 1981, עמ' 18.
4. שם, יוני 1982, עמ' 3; שם, יולי-אוגוסט 1982; זרעים, אב-אלול, תשמ"ב, הצופה, 19 ביולי 1982.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, "דף קשר", 20 ביולי 1982; בטאון הקיבוץ הדתי, כרך כ"ד, עמ' 198; תשל"ו, זרעים, אב-אלול תשמ"ב, עמ' י"א.

הגרעינים שעלו להיאחזות: צאלים צופים דתיים לטירת צבי, צפריר בני עקיבא ללביא.

הגרעינים שקיבלו הכשרה: שובה בני עקיבא לשלוחות, מיכאל ב"ע לכפר עציון, מערב יהודה תנועת עזרא למבוא חורון, כיסופים עין צורים ב"ע, השישה עזרא

לחפץ חיים, כסופים טירת צבי ב"ע, כסופים תורני ב"ע לראש צורים, צוראל
הנוה"ע הדתי לכפר עציון, גולן עין הנציב ב"ע, גולן עלומים ב"ע, גולן שלוחות
ב"ע, עמיחי עין הנציב ב"ע, עמיחי עין צורים ב"ע, אריאל לביא ב"ע, אריאל
עלומים ב"ע רעות גלכוע ב"ע, מידב צופים (דתיים) לשלוחות.
איזרחו ראם (עמיחי) ואריאל בני עקיבא.

מסורה

הוקמה ב-19 באוגוסט 1974 בפיתחת רפיח כמאחז זמני וכונתה תחילה רפיח ה'. גרעין הנח"ל עזב בסוף פברואר 1976 ונשאר רק משמר. במסרה חזרה למחלקת ההתיישבות של הסוכנות בדצמבר 1976.

עוד בשנת 1968 היו דיונים והחלטות על הקמת היאחזויות ויישובים בפיתחת רפיח. ב-1969 הוקמה היאחזות דקלה ו-ב-1971 הוקם יישוב אזרחי שדות. במכתב מה-1 בינואר 1974 כתב שלמה גזית לשר גלילי: "בפיתחת רפיח נרכשו 12000 דונם. לאור זה אני ממליץ לקבל בהקדם החלטה להעלות היאחזות". במכתב לשר הבטחון פרס העלה גם ראש האגף יוסף יהלום את נושא הקמת ההיאחזות בפיתחת רפיח וכתב "לאחר בירורים ממושכים, בדרגים שונים: ועדת שרים להתיישבות, מחלקת ההתיישבות והתנועות - מסתמנת כעת אפשרות מוסכמת, על דעת כל הגורמים הנ"ל, לממש התיישבות בתהליך מזוור. יש לנו בנח"ל, בשני המחוזים הקרובים, מספר מתנדבים יותר גדול מכל מחוזי הנח"ל האחרים עד כה. בתנועות התיישבות (כולל הקיבוץ הארצי ותנועת המושבים) יש התעוררות ומסתמנת ההכרה והרצון להיענות לאתגרי התיישבות חדשים. ביכולתו של הנח"ל להקים כו זמנית ומיד 4-6 מאחזים (טרם היאחזות) ולאורח אותן תוך 3-5 שנים. לכן אבקש לקיים בדחיפות דיון בנושא פיתחת רפיח". לדעתי, מספר סיבות דחפו את יהלום לקחת יוזמה בנושא זה. הראשונה היא השקפתו האישית, שיש לקדם את ההתיישבות בכל חלקי ארץ ישראל. השנייה היתה נח"לאית: מחודש מאי 1973 לא הקים הנח"ל אף לא היאחזות ומספר ההיאחזויות שהנח"ל החזיק בהן באותה התקופה עמד על 8 בלבד.

ב-31 ביולי 1974 התקיים במטכ"ל דיון בהשתתפות גורמים שונים והוחלט להקים בשלב ראשון, ב-19 באוגוסט, שני מאחזים: מסורה וסוכות. ואכן ב-19 באוגוסט עלו הנח"לאים למאהל מסורה. היו אלה חברי הגרעינים אחיטן (לאל רום), מירון (לסאסא) ומחווה (גלגל לנווה-אור). בין הנוכחים, אלוף פיקוד המרכז, יונה אפרת, מפקד רצועת עזה וצפון סיני תא"ל אברהם אורלי, ראש אגף הנוער והנח"ל יוסף יהלום ומפקד הנח"ל אל"מ אשר דר. יוסף יהלום ציין את התקופה כתקופה הקשה ביותר לנח"ל מבחינה התיישבותית. "לצערי" אמר יהלום, "המסדר הזה להקמת המאחז הוא באיחור של כמה שנים. אך אני מקווה שנגבר על הפיגורים, ונראה כאן בקרוב יישוב פורה ומצליח".¹

יוסף יהלום לא היה שבע רצון מהמעמד הבלתי-כרוז (מאהל - מאחז צבאי) שניתן למסורה ומיד לאחר טקס העלייה הוא הריץ מכתב לשר הבטחון: "בהנחה שיש חשיבות עליונה מהבחינה המדינית והבטחונית-האסטרטגית ליצירת עובדות בשטח, לדעתי הקמת ששה 'המאהלים' - אין בכוחם לשרת מטרה זו אלא לזמן קצר ביותר. לכן אני חוזר על הצעתי להפוך את 'המאהלים' הקיימים או חלק להיאחזויות לא יאוחר מדצמבר 1974".

כפועל, לא חל שינוי במעמד מסורה. היא הוקמה באמצעים של צה"ל והסוכנות נדבה מספר פריטים של ציוד אך לא סייעה בצורה רצינית כפי שהיא נהגה לגבי

כלל ההיאחזויות. הנח"ל מצידו טיפל במסורה כבהיאתחות - שלח גרעינים ודאג שהיו מדריכים במקום. הנח"לאים עבדו בגן-הירק הקטן ובמשקים באזור. באוקטובר 1974 ביקרה במקום קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "כמאחז שני גרעינים של הקיבוץ המאוחד וגרעין של הקיבוץ הארצי. אחיטן - לאל רום, גרעין לא מגוכש, בעל רקע תנועתי חלש. מרוצים ממשק היעד. הגרעין השני - 'מקורה' לנווה אור, בנים בלבד פלג מגרעין גלגל. הגרעין רוצה מאוד להגיע למשק היעד. הגרעין השלישי מירון לסאסא - גרעין חזק ומגוכש, קשר טוב מאוד למשק. כמאחז פעילות תרבותית חלשה וקשר טוב בין החיילים והסגל. נמצאים שלושה מדריכים חברתיים - זוג מסאסא ומדריכה מאל-רום".

בסקירה של מתאם פעולות ההתיישבות בשטחים ממחצית יולי 1975 נאמר: "מסורה התעלתה כמאחז צבאי - מבנים מקומיים משופצים ואוהלים, מיועד לאיזרוח על-ידי תנועת המושבים כ^ב1976/77. בפברואר 1976 הודיע סגן מפקד הנח"ל למג"ד 904: "מאחז מסורה יפורק ב-26 בפברואר 1976", אך הנח"ל המשיך להחזיק במקום עד דצמבר, עד למסירתו לאחריות הסוכנות. "מסורה ננטשה מיושביה (הנח"לאים) והפכה למאחז המוחזק על-ידי חיילים. גן-הירק נבלע בחולות, ורק דגל הנח"ל והמקרה הגדול שבמטבח, הזכירו שפעם היה כאן מאחז נחמד".²

באזור הוקם מושב אוגדה.

הערות:

1. "אחוז כזה", במחנה נח"ל, ספטמבר 1974, עמ' 4.
2. "סוף הדרך", במחנה נח"ל, נובמבר-דצמבר 1978, עמ' 9.

הגרעינים שעלו למאחז: מירון פרטי לסאסא, גלגל המחה"ע לגלגל, אחיטן הצופים לאל-רום.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: אברהם בית"ר לפלמחים, אמנון בית"ר לצור נתן, בני אריה בית"ר למעלה החמישה, נשנה השוה"צ לזיקים, מי-פרטי ללהב, אקליפטוס הצופים לגדות.

מסחה

הוקמה ב-19 באפריל 1977 כ-8 ק"מ ממזרח לראש העין, במצודת המשטרה שבקירבת הכפר הערבי מסחה. אחרחה ב-6 ביולי 1977 כיישוב קהילתי של גוש אמונים כשם אלקנה.

ב-18 במאי 1976 העלה משה נצר, מתאם פעולות ההתיישבות, בפני שר הבטחון את ההצעה, שהיתה על דעת מנכ"ל המחלקה להתיישבות, להקים היאחזות במסחה. הוא ביקש את אישור השר על מנת להביא ההצעה לאישור ועדת השרים להתיישבות. הנושא נדון אצל ראש הממשלה ב-14 באפריל 1977 וסוכם, כי לשטח הסמוך למבנה משטרת מסחה, הנמצאת בבעלות המדינה, יעלה מאחז צבאי (נח"ל) וכן יאפשרו לחלוץ של גרעין מערב השומרון להתמקם במקום. ייסגר או ייתפס שטח נוסף של כ-500 דונם. יש להכין מחלקה (לא פחות מ-20 חייל) בסיקור קצין ולהעלותה לשטח החל מיום א', 17 באפריל 1977.

ב-19 באפריל עלה גרעין נח"ל (גדיש) למסחה - כהקדמה להתיישבות אנשי גוש אמונים (גרעין מערב השומרון). גרעין הנח"ל נועד להכשיר את המקום. ב-1 במאי 1977 עלתה על הקרקע במסחה קבוצה של 15 גברים - ראשיהן של 15 משפחות מגרעין "מערב השומרון" של גוש אמונים. הטקס לא היה רשמי, אם כי חברי הגרעין קיבלו אישור רשמי לעלייה על הקרקע. ראש הגרעין, ניסן סלומיאנסקי, אמר, כי לפי שעה יעסקו ראשי המשפחות בשיפוץ בניין תחנת המשטרה ובהקמת מחנה אוהלים. משרד השיכון הקים מספר קטן של דירות בגלל חוסר תקציב להתיישבות מסוג זה. חברי הגרעין, כ-500 משפחות, למעלה מ-2100 נפש, יעשו מאמצים כדי לאסוף כספים ולהקים יחידות דיור נוספות. בדעת חברי הגרעין, שרוכם בעלי מקצועות חופשיים וביניהם עולים חדשים מברית המועצות, להקים במקום יישוב תעשייתי עירוני.

במעטפה שהוציא דואר ישראלי לכבוד פתיחת סוכנות דואר במקום נרשם שם היישוב "פארים" (מסחה) על יד היאחזות נח"ל⁵ אלעדה במעלות השומרון - ל"ג בעומר תשל"ד.

ב-10 במאי דיווח משה נצר לשר הבטחון: "אני שמח להודיעך כי 15 המשפחות הראשונות עלו היום למחנה היישוב הזמני במסחה, כל המשפחות שוכנו במבנים טרומיים קשיחים. בניין המשטרה שופץ והותקן כמבנה ציבורי. יחידת הנח"ל שוהה עדיין במקום. לדעתי, רצוי ואפשר לפנותה לקראת סוף החודש".

החיים בצוותא, באותה הנקודה, של חיילי נח"ל ואזרחים היו קשים לשני הגופים, ובעיקר לנח"ל שהיה צריך לנהל אורח חיים של היאחזות צבאית. גם איחוד הקבוצות והקיבוצים, שראה בהצבת גרעין שלו המיועד לנח"ל עוד פתרון זמני, תבע את הרצאת הגרעין מהמקום. נצר שהיה מודע למצב לא רגיל זה לחץ על שר הבטחון פרס לקבלת אישור להוצאת הנח"ל מהמקום. אכן אישור זה התקבל. מאחר שבאותה התקופה, לאחר נצחון הליכוד בבחירות לכנסת, עמדה לקום ממשלה חדשה ובה שר בטחון חדש, חל עיכוב בביצוע הוצאת הנח"ל. ב-9 ביולי החליט שר הבטחון הוצא (פרס) "להשאיר הנח"ל בשלב זה". יומיים לאחר שעזר רצמן נכנס לתפקידו כשר הבטחון, פנה משה

נצו במכתב ללשכתו והעלה את נושא הרצאת יחידת הנח"ל מ"פאריס" (מסחה) עד ל-1 ביולי 1977. לאחר קבלת אישור שר הבטחון עזב הנח"ל את המקום ב-6 ביולי.

הערות

1. הארץ, 19.4.77; דבר, 19.4.77; הצופה, 20.4.77; שם, 2.5.77.

מעון

הוקמה ב-10 בספטמבר 1981 בדרום הר יהודה, כ-7 ק"מ ממזרח לכפר יטא, על-שם עיר בנח"ל יהודה, ואורחה ב-1 ביולי 1982 כיישוב קהילתי של תנועת "אמנה".

ההחלטה על הקמתה, מעמדה כמאחז והתייחסות החטיבה להתיישבות אליה, זהים לאלה של אחותה ושכנתה כרמל. היא נכללה ביחידת היאחזויות של הנח"ל - משל"ט 960.

טקס העלייה לקרקע נערך ב-5 בנובמבר 1981 במעמד שר הבטחון אריאל שרון, ראש האגף רפול שפר ומפקד הנח"ל אל"מ אמנון אשכול וכן מנכ"ל תע"ש ונציג תנועת "אמנה".

בינואר 1982 פנה מנהל מחלקת הנח"ל באגף הנער והנח"ל לחטיבה להתיישבות להעניק למעון מעמד של היאחזות, אך נציג המחלקה אריה מאיר סירב. הוא הסכים להמשיך לסייע לה בענפי המשק.

בהסכם עם תע"ש על המפעל ככרמל סוכם שגם חיילים ממעון יעבדו במפעל. מאחר שלא היתה תעסוקה הסכים קיבוץ בית גוברין לאמץ את המאחז ו-8 חיילים מהמאחז עבדו יום-יום במשק, בפברואר 1982 הוקם במקום בית-מלאכה לתיקון מיטות וכסאות עבור צה"ל.

ב-28 ביוני 1982 אישר עוזר שר הבטחון להתיישבות אורי בר-און את איזרוח מעון, וב-12 ביולי התקיים טקס איזרוח מעון. בהשתתפות סגן שר החקלאות מר מיכאל דקל, ראש החטיבה להתיישבות בהסתדרות הציונית, מר מתתיהו דרובלס, עוזר שר הבטחון לענייני התיישבות אורי בר-און, ראש אגף הנער והנח"ל רפאל שפר ומפקד הנח"ל אל"מ אמנון אשכול. אורח נוסף חבר הכנסת חנן פורת, איש התחייה. סגן שר החקלאות כדכרי ברכתו ציין את הסמליות שבטקס המתקשרת עם 100 שנות התיישבות מ-13 הבילויים, עוזבי חומת ירושלים. אורי בר-און בירך בשם שר הבטחון וציין פעילות הנח"ל במבצע שלום הגליל.¹

הערות:

1. במחנה נח"ל, יולי 1982, עמ' 3; מעריב, 14.7.82; נקודה, 12.11.82, עמ' 8.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, נובמבר 1981, עמ' 2; נקודה, 31.8.84, עמ' 20. הגרעין שעלה להיאחזות: נאות הנוע"ל לצאלים.
הגרעינים שקיבלו הכשרתם: גודד הנוע"ל לבית גוברין, אלון הנוה"ע החטיבה המקצועית לכפר סולד.

מעלה אפרים

הוקמה ב-6 ביולי 1978 במורדות המזרחיים של שומרון על הכביש היורד לכקעת הירדן.

פונתה מגרעיני נח"ל והפכה למחנה צבאי במחצית אפריל 1979 ובמקומה הוקם מרכז אזורי בשם מעלה אפרים, עבור יישובי פצאל שבבקעה.
מעלה אפרים הוחזקה על-ידי הנח"ל כמאחז זמני כדי לשמור על מחנה מעבר שהקימה המחלקה להתיישבות של ההסתדרות הציונית עבור היישובים בכקעת הירדן. פתרון זה תאם את ההנחיה של תת-אלוף שלמה גזית, מתאם הפעולות בשטחים, מה-7 במארס 1978: "תוכנית ההתיישבות בבקעה לא תביא להפסקת רציפות קיומו של יישוב אזרחי במעלה אפרים, אשר צריך יהיה לשאת עצמו גם מבחינת שמירה ואבטחה". באותה התקופה החזיק במקום גרעין מושבי שהיה מיועד להקים את מושב תומר שבבקעה. גזית העלה בפני המחלקה להתיישבות מספר הצעות לפתרון אך קבע במפורש שלא נראה פתרון על-ידי הצבת היאחזות נח"ל במעלה אפרים, גם לא כפתרון זמני.

למרות הנחיה זו עלה הנח"ל למקום מפני שהיה לו גרעין פנוי לעלייה למאחז הזמני עד להקמת היאחזות אשחר.

ב-20 ביוני 1978 אישר סגן שר הבטחון את הצבת הגרעין במקום ואשר לתקציב החזקת הנח"ל והספקת הצידור הצרכני קבע סגן השר שהכיסוי יהיה על חשבון החטיבה להתיישבות או מתקציב הבטחון. בסופו של דבר, הסכימה החטיבה להתיישבות, שהיתה מעוניינת בפתרון זה, לספק את ציוד המטבח חדר האוכל והמועדון, לספק חשמל לתאורה ולמלאכה, לספק מים לעיבוד גן-ירק במקום וכן תעסוקה במשקי הסביבה.

ב-6 ביולי 1978 עלו למקום ללא טקס חברי הגרעינים כגנן ורוגש. על החיים וההווה במקום נכתב: "אכן, היאחזות מעלה אפרים נמצאת אי-שם מעל פצאל, ואם אומר לכם שמהדשא רואים את הסרטבה, ישר לפניכם, וכמעט באותו הגובה, אז תבינו ש'רחוק' ו'קר' הם מונחים משמעותיים ומוחשיים מאוד. במעלה אפרים יושבים שני גרעינים 'רוגש' לקיבוץ איל ו'כנען' למחניים. ה'רומן' בין שני הגרעינים התחיל עוד בתקופת הבט"ש המשותפת. אנחנו פוגשים בצומת פצאל את רם מגרעין 'כנען'. הבקעה חמה וכבר בשמונה בבוקר ממשמשת ובאה תחושת הגיהנום. סגור מתגרב לוקח אותנו עד לשער היאחזות, שם עומדים שניים המוכנים לצאת הביתה. מסתבר שהחמצנו את 'מסדר היציאה' המפורסם.

במטבח מבשלים לשבת. 'הדבר הכי טוב למטבח של ההיאחזות', אומרות הבנות, 'זה שיש לנו פה סופרמרקט צמוד וזה בכלל לא 'בלוף'. ליד ההיאחזות הולך ומוקם יישוב חדש ששמו כשם ההיאחזות וביישוב בנו כבר סופרמרקט וגם קולנוע. 'פה נח"ל' אומרים החברה, 'זה לא סתם מדים ותג, זה המון עבודה. אנחנו עוזרים בביצור היישובים. הבנות עוזרות בבתי הילדים. אנחנו עובדים בכרם של גיתית. מרגישים את הנח"ל טוב טוב באזור, הכי קשה זה שאין חשמל. כשהחושך הגיע בפעם הראשונה אמרנו 'יופי הדלקנו נרות והיה רומנטי. עבר שבוע וזה היה פחות נחמד. כיום בהחלט נמאס. רוצים אור! ללא נמאס לגשש דרכים, לאחרים חסרים המים החמים, ואירים באה בשם המטבח להתריע שאי אפשר לעבוד בחושך. כולם מספרים בגאווה שפעם כל הירוק היה צהוב. הצמחייה היתה יבשה, כמעט מתה. המוצג המרכזי בחצר הוא נדנדה גדולה. כל מה שכאן - פסלים נדנדות וספסלים בנו החברה. שולחן יום שיש נערך סוף סוף ומי שאינו בין עורכי השולחנות ולא עומד במסדר יכול להתפעל בינתיים משקיעה נהדרת. הנוף כמעלה אפרים מביא אותך לחלום על בתי מלון שיהיו כאן. אך רק שיבוא כבר השלום. הולכים לישון לאור נרות. השומרים מפטרלים בזוגות בהיאחזות, מזרז בבוקר יתעוררו כולם, ישחקו כדורעף ויסרגו לחורף המתקרב, ויספרו ימים לשל"ת (הבנות) ולגדוד (הבנים). ההורים שכאו לבקר, ישאירו חבילות ויקחו כביסה".¹

כאמור, כניסת הנח"ל למעלה אפרים היתה זמנית, ואכן ב-5 במאוס 1979 כתב מנהל מחלקת הנח"ל לאריה מאיר מהנהלת החטיבה להתיישבות שהכוונה היא לפנות את מעלה אפרים באותו חודש לפי שהגרעין המצוי שם אמור לאייש את אשחר. ואכן, עם הקמת היאחזות אשחר, באפריל 1979, עזב גרעין הנח"ל האחרון 'עמק' את מעלה אפרים ועבר לשם.²

הערות:

1. כמחנה נח"ל, נובמבר דצמבר 1978, עמ' 7; על היישוב, נקודה, 29.8.80, עמ' 7.
2. כרשימת ההיאחזויות של האגף נרשם בטעות מועד פינוי המחנה - 7.2.79.

הגרעינים שעלו להיאחזות: כנען המחזה"ע למחניים ורוגש המחזה"ע לאיל. הגרעין שקיבל הכשרתו: עמק גרעין לנווה אור.

מעלה לבונה

המאחז הוקם כ-1 באוגוסט 1983 בהר שומרון, כ-5 ק"מ מצפון-מערב לעמק שילה, ונקרא בשם העיר המקראית לבנה נחלת אפרים. אחר כך ב-9 במאי 1984 ככפר קהילתי המשותף ל"אמנה".

המאחז הוקם בגל השלישי של ביצוע תוכנית שר הבטחון אריאל שרון להקמת 22 מאחזי נח"ל.

לראשונה נזכרת ההחלטה על הקמת לבונה כ"נקודה" ב-25 בינואר 1980: "בשבוע שעבר פורסמה באמצעי התקשורת החלטת ועד שרים להקים יישוב חדש במערב השומרון, 'במרחק כ-7 ק"מ ממערב לנווה צוף, סמוך לקו הירוק, לא רחוק ממגל התעופה בן גוריון, ההתנחלות החדשה תקרא לבונה...".

באוגוסט 1983 עלה גרעין דולב למקום. "באנו מהיאחזות ייבוק ואנו רגילים לתנאים גרועים בהרכה", מספר גבי מדור, מזכיר גרעין "דולב", היושב במקום, בוגר תנועות "מחנות העולים", "אנחנו עדיין ממורמרים מאוד מסיבות פוליטיות. כבוגרי התנועה אנו רואים סתירה בין ערכים שעליהם התחנכנו לבין ישיבתנו פה. צריך להבין שאנחנו כבעיה מצפונית קשה. מצד אחד אנחנו יושבים פה בפקודת הצבא ומוכנים לעשות כל דבר הנחוץ כעת שאין לו קשר לעתיד המקום".¹

טקס העלייה על הקרקע נערך במאחז מגדלים ב-19 בינואר 1984.

ב-1 באפריל 1984 ביקרה קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "במאחז גרעין מיטל לכפר החורש מחזור ע"ט - בניס 12 בנות 7, חיבור 4. תעסוקה: שירותים ופיתוח, פינת חי, מפעל חביות, גן-ירק, מפעל הדפסות משי, מתפרה. תעסוקה מבצעית - 2. מצב חברתי: הגרעין הגיע למאחז מפרק היאחזות בברוש, עם חשש לעשות פרק זהה נוסף. כרגע כל החששות התבררו והמצב טוב. יש מוטיבציה טובה להשקיע במקום. קשר למשק היעד תקין; ערכי תרבות מתקיימים בסדירות. יחסי סגל וחיללים תקינים. מוסר עבודה ברמה טובה. האשקוביות, המשמשות למגורי גרעין 'מיטל' המאכלס בימים אלה את המאחז, נראות קצת מזוהרות ברקע הפראי הזה, אך צמחיית הנרי המקיפה אותם מרככת מעט את המראה".

אורלי טיאר, חברת הגרעין סיפרה: "הגענו למאחז לאחר חצי שנה, שבה היינו בהיאחזות בה הוצאנו את כל המרץ לבנייה ולפיתוח. מסיבה זו כמעט ולא השקענו כאן בתחילת המחזור, עד שנוכחנו לדעת שאם לא נעבוד - לא נהנה כאן מהחיים. הגרעין שהיה כאן במחזור הקודם לא עשה כלום מסיבות עקרוניות. נוסף על עבודות האחזקה השוטפת, אנו עובדים גם במיני מפעל לקוצי גוי שקיבלנו מהמשק. בנוסף יש לנו מפעל חביות. אני רוצה לחיות בקיבוץ והנח"ל הוא דרך מצוינת להכיר מקרוב את החיים האלה - אם בקיבוץ ממש, ואם במאחז או בהיאחזות, שהם כמו מיני קיבוץ. בסך-הכל, עושים חיים ומחכים לשל"ת".²

ב-15 באפריל 1984 אישר עוזר שר הבטחון להתיישבות אורי בר-און את בקשת החטיבה להתיישבות לאזור את המאחז. ב-9 במאי 1984 התקיים טקס האירוח במעמד שר הבטחון משה ארנס ובהשתתפות מתנדיו דרובלס, ראש החטיבה להתיישבות, ואורי אליצור, מזכ"ל "אמנה".

הערות:

1. נקודה, 25.1.80, עמ' אחרון; במחנה נח"ל, דצמבר 1983, עמ' 13.
2. שם, מאי 1984, עמ' 35.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, פברואר 1984, עמ' 7; נקודה, 21.6.84, עמ' 26. הכתב טעה וכינה את המאחז מיטל על-שם גרעין הנח"ל שהיה מוצב שם. הגרעין שעלה למאחז: דולב למחניים וגרעין עולים יחדיו.

מצפה שלם

הוקמה ב-17 בדצמבר 1970 כמחנה צבאי וכמצפה חקלאי לסיירת נח"ל במדבר יהודה על פסגת מצוק, בצד כביש יריחו-סדום, כ-13 ק"מ לעין-גדי. נקראה על-שם נתן שלם, חוקר מדבר יהודה. ב-23 בספטמבר 1971 קיבלה מעמד של היאחזות נח"ל. אחרתה ב-6 בינואר 1977 כקיבוץ של איחוד הקבוצות והקיבוצים. לראשונה נזכרה הנקודה כסקירה על נתונים להקמת יישובים באזור שהוגשה על-ידי מחלקת ההתיישבות לישיבת הוועדה הבינמוסדית להתיישבות חדשה שהתקיימה ב-15 בפברואר 1970. בסקירה נאמר: "נח"ל קידרון (עין טראבה) בין קלי"ה לעין גדי. קרקע - נסקרו ונמצאו ראויים לעיבוד חקלאי לאחר הכשרת קרקע כ-1200 דונם. מים - טרם נבדקה ונחקרה אפשרות מציאת מים בגוש, בעין טראבה מספר מעיינות וכנראה אחד מהם בעל מים מתוקים. ניתן להעביר מים בצינור מהצפון. יש להשתית את האזור על 3 נקודות מהן אחת (מעין גדי) קיימת ומוצע להקים בשלב זה נקודה אחת כהיאחזות". בדיון שהתקיים ב-16 באפריל 1970 אצל צבי צור עוזר שר הבטחון, בהשתתפות נציגי המוסדות המיישבים סוכם להמליץ בפני ועדת השרים להתיישבות כראשות השר גלילי למקם בהקדם האפשרי יחידת צה"ל במדרגה העליונה של נח"ל קדרון. בישיבת ועדת השרים להתיישבות שהתקיימה ב-5 במאי התקבלה החלטה (שסומנה במס' 1 וכסודית ביותר) "להקים בעין טרייבה מצפה חקלאי טרום-התיישבותי המכוסס על גרעיני נח"ל אשר יעסקו בתפקידי בטחון ויערכו בשטח בדיקות בדבר הנתונים והאפשרויות להתיישבות קבע במקום. משרד השיכון יקצה את הסיכום הדרוש להקמת מחנה המגורים הזמני, מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית תממן הוצאות מים, גרסור והבדיקות החקלאיות. משרד הבטחון יכסה את ההוצאות לסלילה הכביש. החלטה זו היתה פרי פשרה בין הצרכים הבטחוניים להקמת נקודה על הצוק לבין חוסר הנתונים להקמת יישוב חקלאי, בעתיד הקרוב. שר הבטחון דיין, שלא השתתף בישיבת ועדת השרים להתיישבות שהתקבלה בה ההחלטה, כתב לרמטכ"ל, על גבי מכתב מזכיר הוועדה בנושא המצפה: "האם החלטה זו נתקבלה באישורך? לי יש ספקות אם אנחנו צריכים להשקיע גרעיני

נח"ל בתפקיד זה". לאחר שעזרו צבי צור הסביר לו שהמצפה יאויש על-ידי סיירת נח"ל הבקעה שתעסוק בפעילות צבאית רגילה, נחה דעתו.
ב-24 בנובמבר 1970 עלו למקום ראשוני הנח"לאים וב-17 בדצמבר נערך ביחזמת רחבעם זאבי אלוף פיקוד המרכז, טקס חנוכת המחנה הצבאי שנקרא על שמו של מורו לשעבר, הר"ר נתן שלם.

המועצה האזורית "תמר", שהיתה מעוניינת לקדם הקמת יישוב במקום בעתיד הודיעה למשה נצר, ראש האגף, במכתב מה-21 במארס 1971 "בדקנו את אפשרויות הפיתוח החקלאי, מסקנותינו שנתוני הקרקע והמים, הנמצאים כבר היום בידינו, מראים שניתן לבסס במקום יישוב על חקלאות תירות ותעשייה, לכן יש לדעתנו להחליט בהקדם האפשרי על הפיכת המקום להיאחזות לכל דבר". בעקבות המלצה זו החליטה ועדת השרים להתיישבות "לפתח את מצפה שלם, שהוקם כטרם-היאחזות, להיאחזות נח"ל".

המחנה שהוקם בזמנו התאים ליחידה צבאית העוסקת בפעילות בטחון שוטף. לקראת הפיכת המקום להיאחזות, בסתיו אותה שנה, תבע ראש האגף ממשד השיכון לבצע שיפורים והוספת מבנים בעיקר לצורכי המשק.

ב-23 בספטמבר 1971 הוכרז מצפה שלם בטקס חגיגי כהיאחזות נח"ל. בפקודת היום שקרא מפקד הנח"ל אל"מ צבי לבנון בטקס נאמר: "חברי הגרענים נגבר גלבע וחיילים כרדים עולים להיאחזות הנ"א של הנח"ל, מצפה שלם. היאחזות זו העולה לקרקע במדבר יהודה, לחוף ים המלח, מקשרת ומהדקת את תומת יישובי-הספר בין היאחזות הנח"ל קלי"ה והיאחזות הנח"ל לשעבר עין גדי". בטקס השתתפו מפקדים בכירים, אנשי הסוכנות, משרד השיכון וראש האגף משה נצר שציין בדבריו כי "בי"א באדר תשי"ג תקע הנח"ל לראשונה יתד של קבע באזור בהקימו את עין גדי. כעבור 15 שנה, לאחר מלחמת ששת הימים, חזר ונטה הנח"ל אוהלו בצפון ים המלח בהקימו את נח"ל קלי"ה". אחרון המכרכים היה רחבעם זאבי אלוף פיקוד המרכז ששיבח בתחילת דבריו את חזונו של ד"ר נתן שלם, כי "כאן יש מקום לשדות שלחין ומטעי תמרים; והכורח והצורך של התיישבות יהודית".

בשלב הראשון תוכננו להיאחזות 120 דונם שלחין ו-50 דונם מטע תמרים. בעתיד יתווספו להם עד כ-300 דונם שלחין ו-150 דונם מטע תמרים.¹

על המצב בהיאחזות כחודשיים לאחר הטקס נכתב: "רצינו לכתוב על מצפה שלם, היום לאחר החג. חשבנו כי בגובה 576 מ' מעל פני ים המלח, קרוב לשחקים, נפגוש פנים מבריקות ושמחות. היתה זו להם שנה קשה של התחבטות בין קיום המקום כבסיס צבאי וצורת היאחזות, בין חובות צבאיות כפעילות מבצעית, לפיתוח חיי חברה. נח"ל מצפה שלם מכינה עצמה לקראת כוא המחזור החדש, של הגרענים שיגיעו למקום לקבל הכשרה חקלאית כהיאחזות. משימות הבטחון השוטף 'הרגו' את הפעילות במקום. לבנות, לא היה מה לעשות כאן; הן עסקו בהחזקת השירותים בלבד. בערבים נשארו לבד - הבנים יצאו לספורים ומארכים. המשמעת כאן חזקה יותר מאשר במקום אחר. מקפידים על עניינים צבאיים שאינם קיימים בהיאחזויות אחרות. אולם אחרי הכל 'אנחנו נפוחים מגאוה'. יופה,

המדריך החברתי מקבוצת חרעאל, ניסה לרכז את הגישה הצבאית הנוקשה וליצור חברה בתנאים הקיימים. יש אכזבה, אין יחסים בכלל בין הסגל לחיילים. ניתן לקוות, שעם בוא המחזור החדש המקום יהפך להיאחזות רגילה יפתרו הבעיות והניגודים בקיום יחידה מבצעית יחד עם חיים חברתיים".²

לקראת בוא המחזור החדש הוכנה תוכנית משקית לשנת תשל"ב 1971/72: "קרקע - גן-הירק ישתרע בשפך נח"ל דרגות בחלקו המזרחי, השטח המוכשר עתה הוא בגודל כ-79-80 דונם.

מים - הכמות הנתונה היא 40 מ"ק/ש למשך 15 שעות ביממה. הצידור החקלאי הדרוש: טרקטור, מעמס קדמי, עגלה, קולטיווטר ו-3 מרססים. בשטח דרושה סככה סגורה לכלים החקלאיים. ציור טפטוף - במקום 10 דונם בטפטוף. לביצוע התוכנית החקלאית דרושים עוד טפטפות ל-55'.

בנובמבר 1971 הגיעו שלושה גרעינים להיאחזות. ענפי המשק שהיו ושתוכננו לא יכלו לספק עבודה לכל הנח"לאים, לפיכך נחתם הסכם עם קיבוץ עין גדי להעסקת 12 נח"לאים לפחות, יום-יום במשקם. כמו כן הוקם בית מלאכה לתכשיטים. במשך חצי שנה הכניסה התכשיטייה אלף ל"י רווח נקי.

עברה שנה ממועד הפיכת מצפה שלם להיאחזות ועדיין לא חלה התקדמות ממשית בענפי המשק. בתוכנית המשקית לשנת תשל"ג 1972/73 השטח שתוכנן לעיבוד כגן-ירק היה 85 דונם בלבד. כדי לתת תעסוקה נוספת לנח"לאים הם הועסקו בסיוע לעבודת הארכיאולוגים בחפירות באזור.

בשנת 1973 היו בהיאחזות שני אירועים שהשאירו רשמים בזכרונם של הנח"לאים. הראשון היה ביקורו של הסופר משה שמיר, ולאחריו שלח מכתב לחברי מצפה שלם: "לפני שכונות אחדים הסתובב אצלכם, למעלה, איש כבוד במקצת (בגוף ובשנים) והתפעל חרש ובנימוס מכל מראה עיניו ומשמע אוזניו ומטעם שפתיו. היתה גם איזו שיחה עם כנות ובנים מן הגרעינים השונים (יוסף מ'אולי, חנן מ'שנער ורונת מ'גונן), ולקחו אותו אל המצפה והראו לו את הים ואת הרי מואב, ואת החורצים הכהים של הזרקה והארנון. ונתנו לו שני גליונות של 'תצפיתון', והראו לו את המועדון. נזכרתי בימים שאף אני הייתי חבר גרעין ואני רוצה לומר לכם, שלא יספרו לכם מעשיות על הקיבוצים ההם ועל הפלמ"ח ההוא ובכלל הנוער ההוא של הימים ההם. אין הבדל בין דור תש"ח ובין דור תשל"ג, לא בגוף ולא ברוח! קראתי את גליונות ה'תצפיתון' שלכם, העשוי בטוב טעם ובהומור. בשניים-שלושה שינויים קלים יכול היה עלון כזה לבטא את הגרעין שלי במשמר העמק לפני שלושים שנה. יש אפילו - אומרים - מי שהולך לנח"ל לעשות חיים קלים. מספיק ביקור אחד בהיאחזות כמו שלכם, כדי להשתכנע שכל הדיבורים האלה אין בהם ממש. כל הניגוש אל הנח"ל רואה זאת מקרוב. בתחום החיים האישיים והחברתיים. הנח"לאי - וגם זה שלא התכוון לכך מתחילה - חי את תקופת שירותו מתוך מעורבות הרבה יותר גדולה מזו של המגויס הרגיל. חיי החברה, המתח התרבותי ההתמסרות לכניית בית (וכל היאחזות היא גם בית), התכונה לקראת היציאה להגשמה אחרי תקופת השירות, כאשר הם נוספים על

ההווי הצבאי הרגיל - תובעים את הגוף והנשמה גם יחד. נח"ל זה לא צה"ל מינוס. נח"ל זה צה"ל פלוס! מגדלים חלקת חצילים, והתמרים האמריקאים והאדמה שהוכאה במשאיות מפצאל, ועצי הנרי הראשונים, והלול הקטן, ובעיות המים - כל אלה מצטרפים למסכת אחת של איכפתיות איכרית אמיתית. זהו כפר עברי במדבר יהודה".

האירוע השני היה תרגיל כוונות: "ביום חמישי 2 באוגוסט 1973 בשעה 23.00 בדיוק, נפל בירכתי ההיאחזות פגז שנורה, ככל הנראה, ממזרח לים המלח. תחילה נפלו פגזים בודדים והכרח היה לנצל את השהות שבין פגז לפגז, כדי להבהיל את האנשים למקלטים. דוד, מפקד ההיאחזות, שהאש הכבדה הוציאה אותו מ'חרופ' עמוק ביותר, נטל את הפיקוד לידיו והחל מנצח על ההתארגנות בשטח. האש הלכה וגברה. במקביל, הלכו והתעצמו אותותיו של פישר שצעק: 'אני פצוע, עזרו לי'. מטרים ספורים מפישר, שכב אברם כשידיו פשוטות לצדדים וראשו שמוט לאחור. רגלו הימנית היתה שסועה מפגיעה ישירה. תחילה לפף אילן (החובש) את רגלו וקיבע אותה. דוד דיווח למפקדה הממונה על 'הפצועים' קשה ודרש שינחיתו מסוק לפנותם. בעוד שבמקומות אחרים היו מקפידים אולי על דומייה ברגעים שכאלה, החליטו בנות הנח"ל שאין טוב מלזמר לחימום הלב ופצחו במקלטם בשירה עזה. התותחים נדמו. מפקד ההיאחזות כינס את חייליו וסיכם את 'מהלך הקרב', כשהוא עומד על הביצוע (כהחלט טוב) ועל הלקחים (רבים), שיש ללמוד מהתרגיל".³

ב-1972 החליט מרכז האיחוד לראות במצפה שלם כאחד מיישוביו בעתיד. בשלהי מאי 1973 פנה מרכז ועדת המשק של האיחוד למנכ"ל מחלקת ההתיישבות של הסוכנות בבקשה להבטיח קרקעות קלי"ה ומצפה שלם. מאחר שלא היה ברור אם ניתן למצוא שטחי קרקע מתאימים באזור, תבע מרכז ועדת המשק להבטיח לשני המשקים שטח קרקע של 1500 דונם שלחין ו-700 דונם לנטיעת פורס באזור פצאל.

קיבוץ עין גדי, שהיה מעוניין בהקמת קיבוץ בשכונתו, העלה את הדרישה בפני הוועדה להתיישבות חדשה של האיחוד שהתכנסה ב-24 בדצמבר 1973 לאזרח את מצפה שלם. בדיון זה היתה אחידות דעים בדבר תביעת התנועה להקים שלושה יישובים באזור ים המלח שכללו את עין גדי, קיבוץ קיים שהיה זקוק למינסת קרקע, קלי"ה שהיתה עדיין היאחזות וקיבוץ שלישי שלגביו היתה מחלוקת אם זה יהיה מצפה שלם או קיבוץ חדש קלי"ה ב', באזור קלי"ה. הנושא לא הוכרע. בישיבת המרכז של התנועה שהתקיימה ביום 2 ביולי 1974 הוחלט שהיישוב השלישי באותו אזור יהיה קלי"ה ב' ולא מצפה שלם. עין גדי עירער על ההחלטה ולפיכך הוקמה ועדת שלושה, וזו המליצה להקדים את איזורח מצפה שלם להקמת קלי"ה ב'. המלצה זו אושרה בוועדה להתיישבות חדשה של התנועה וכישיבת מרכז האיחוד בעין גדי ביוני 1975. לאחר שהתקבלו החלטות אלו נסללה הדרך לאיזורח ההיאחזות, ונותר רק לקבוע את מועד האיזורח בהתאם להתפתחות אמצעי הייצור, המשק ומציאת גרעין מתיישבי הקבע לנקודה. בנוסף לזה, התעוררה הבעיה של מיקום נקודת הקבע. היו שלוש אלטרנטיבות: א. למעלה על

פיסגת צוק; ב. על הציר למטה; ו-ג. על "מדרגה" מדרום לדראג'ה משטח של כחצי ק"מ עם שטח רזרבי מתאים בגובה של 100 מ' מעל פני הים עם שיפועים נוחים מאוד ואקלים נוח. בוועדה להתיישבות חדשה סוכם לקבל את הצעה ג'.

בנושא הגרעין החליט מרכז האיחוד הצ"ו שהתכנס בפברואר 1976 בגשר הזיו: "שאגף הצעירים והנוער בשיתוף עם החטיבה ומחלקת הכסתות יטפל בריכוז בנים לשנת שירות מאוחר לשני גרעינים (אחד מהם למצפה שלם). הכוונה להקדים איזרוח היישובים האלה לפני בוא הגרעינים מתנועות הנער היינו סוף 1976".⁴ אשר למשק: בתוכנית לשנת 1974/75 הסתמנה התקדמות - 160 דונם של גן-ירק מושקה בטפטפות וכן כ-100 דונם מטע תמרים.

שש שנים עברו מיום הקמת המחנה עד שנקבע מועד האיזרוח. ב-24 באוקטובר 1976 עלה למקום החלוץ שמנה 8 בנים ובנות משקים, בוגרי צבא, כדי להכיר את המקום ולקבל בהדרגה את האחריות ליישוב.

טקס האיזרוח התקיים ב-6 בינואר 1977. "היום חג להתיישבות, חג למדינת ישראל", אמר ראש הממשלה יצחק רבין בטקס האיזרוח של מצפה שלם על-ידי גרעין בנים ובנות ממשקי איחוד הקבוצות והקיבוצים. "בפעולות ההתיישבות יש משום אתגר לאלה הרוצים לחזק, לבסס, להרחיב גבולות ולהציב עמדות הגנה לישראל". מפקד הנח"ל אל"מ רענן שריר אמר למתיישבי הקבע: "אנו מוסרים לכם, את אחד המקומות היפים ביותר בארץ. יישוב פורח עם תשתית כלכלית בריאה". כן נשאו דברי ברכה יחיאל אדמוני מנהל מחלקת ההתיישבות, יונה אפרת אלוף פיקוד המרכז ומשה נהוראי ראש אגף הנוער והנח"ל.⁵

הגרעין שעלה לא נועד להישאר במעלה הגבעה במקום שנמצאת ההיאחזות. הנקודה הקבועה אמורה היתה להיבנות במקום נמוך יותר, מדרגה אחת מעל שפת ים המלח. בניית הנקודה הקבועה היתה מתוכננת להתחיל באפריל אותה שנה והכוונה היתה לשתף את חברי הגרעין בבנייתה. חבר ועדת המשק של האיחוד סיפר שהקיבוץ החדש עתיד להתבסס על חקלאות, תעשייה תיירות וקיט. בענפי החקלאות יהיו רפת חלב, בריכות דגים, יהיו כ-600 דונם שלחין, גידולי ירקות, מיקשה ומספוא, מטע תמרים של כ-150 דונם ומטעים אחרים. אחת הכעיות היתה הפיגור בפיתוח מקורות המים. הקיבוץ תוכנן ל-50 משפחות.

על המצב ביישוב, ערב בוא גרעין הנח"ל דרגות של מתיישבי הקבע נמסר בדו"ח הוועדה להתיישבות חדשה של האיחוד מה-3 בנובמבר 1977 "כנגד השפל שהיה בקיץ, יש כיום שיפור ללא הכר במספר הבנים במקום (כ-30 מבני האיחוד), במורל ובאחזקת ענפי המשק. האומנות המסורה של עין גדי ובמיוחד הטיפול הנאמן של יצחק קרקעי, תרמו רבות לשינוי. בינואר 1978 יצטרף גרעין קבע, חברי גרעיני הנוע"ל ששרתו בנח"ל דרגות (צאל), המונה 40 חברים, ולצורך זה יתווספו מבנים קלים למחנה ההיאחזות. תיכנון יישוב הקבע מתמהמה, אך נקווה שכתקופה הקרובה ביותר יתחילו לעבוד בשטח".

הערות:

1. במחנה נח"ל, אוקטובר 1971, עמ' 22; על המשמר, הצופה ודבר, 24.9.71; איגרת - איחוד הקבוצות והקיבוצים, 3.10.71, עמ' 3.
2. דו"ח מיוחד ליום הנח"ל, במחנה נח"ל, נובמבר 1971, עמ' 6.
3. משה שמיר, מכתב, שם, ינואר 1973, עמ' 10; אילן ירדן, "המלחמה מבקרת", שם, ספטמבר 1973, עמ' 12;
4. דיונים והחלטות מוסדות האיחוד באיגרת, 17.4.72, עמ' 3; שיחה עם כצ'לה, שם, 26.12.72; 20.3.74, עמ' 6; 10.6.75, עמ' 2; 19.8.75, עמ' 8; 25.2.76, עמ' 2.
5. על האירוח: א. סדומי, דבר, 7.1.77; איגרת, 4.1.77, עמ' 17; שם, 6.12.77, עמ' 19; במחנה נח"ל, פברואר 1977, עמ' 3.

פרסומים נוספים

במחנה נח"ל, ציורים, זאב, ספטמבר 1972, עמ' 9; "אלה היאחזויות", אוגוסט 1976, עמ' 3; תמונת רודה"מ י. רבין בטקס אירוח, אלבום צה"ל בחילו - נח"ל, עמ' 113; דבר, 7.1.77, אירוח.

הגרעינים שעלו להיאחזות: גלבע הנוע"ל ליזרעאל, נגבר גרעין פרטי למבוא חמה.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות: גרנות הנוע"ל לאלומות, נווה נוע"ל נווה איתן, דולב הצופים לתל קציר, שמל"ת הנוע"ל למסדה, שחם פרטי לעין גדי, שנער הנוע"ל למעיין ברוך, אולי הצופים לבית העמק, לגונן הצופים לתל קציר, לאן הנוע"ל לכפר החורש, תוחלת הנוע"ל לאפיק, אשד הצופים לאשדות יעקב, אל-תל הצופים לתל קציר גבל הצופים למגל, דקלה פרטי להסוללים, דווקא הנוע"ל לאפיק, אש-חן חג. לאשדות יעקב, כרם השוה"צ לכרם שלום, אורן הצופים לגונן, צחיח הצופים לחצרים, עין גדי פרטי, גרנות איחוד החקלאי למגל, אילן הנוע"ל למשמור דוד, אל-צוק הנוע"ל לקליה, תורן פרטי לאפיק, תל קציר הצופים, תלם רפורמים ליהל, אל-ים הנוע"ל לראש הנקרה, גלבע הנוע"ל לכפר רופין, ערמון הנוע"ל ליפתח, רחל-התפרק, הידד אירוח - גרעין בני משקים הנוע"ל צריה, הנוע"ל לעין גדי.

מרווה

הוקמה ב-2 באפריל 1979 על רכס הר יודפת, נקראה תחילה עצמון על-שם הר עצמון. הועברה לגדנ"ע כחנות הכשרה ב-31 במאי 1981.

הרקע להקמת מרווה היה מיעוט האוכלוסייה היהודית בגליל. מחקרים סטטיסטיים הראו משנה לשנה וגופים ציבוריים וממשלתיים קראו, דרשו ויזמו פעילות. יש הקוראים לכך "יהוד הגליל", אחרים, רגישים יותר לדקדוקים סמנטיים, הקפידו על השם "איכלוס הגליל", אך אלה גם אלה עסקו באותה בעיה בסיסית - עליונות מספרית הולכת וגדלה של המיעוט הערבי בגליל לעומת המתיישבים היהודים. הכעיה שניצבה, איפוא, בפני המוסדות המיישבים היתה כיצד תופסים הלכה למעשה, מכסימום שטח במינימום מחיר וזמן. הפתרון שנמצא: העלאת 30 (!) מצפים בנקודות שונות בגליל תוך זמן קצר.¹ וכך לאחר כ-25 שנים (מאז שהקים את שגב ואת שזור במסגרת מבצע "יהוד הגליל" של 1953), חזר הנח"ל ליישב את הגליל. אמר על כך סגן שר הבטחון מרדכי ציפורי בעת ביקורו במרווה: "המעשה הגדול של הנח"ל גלום במשכצות ההתיישבות המשנות את מפת הארץ. כל הכבוד לכם, אתם שותפים למעשה גדול זה. עד לפני כשלוש שנים היה הגליל כחנינת תופעה עצובה ואף-על-פי שממשלה זו לא המציאה את רעיון איכלוס הגליל, הרי עשתה בפורעל להגשמתו. שלושים המצפים עליהם הוחלט, עומדים כמעט מוכנים ו-28 מתוכם כבר מיושבים".²

ב-2 באפריל 1997 עלו על ההר חברי גרעין "מורן" וקבוצת עולים חדשים מגרעיני "להב" ו"משמר", הגרעניים שהגיעו למקום לאחר תקופת הבט"ש, עשו במקום כחודש לפני טקס העלייה לקרקע, ועבודתם במקום ניכרת היטב. כל זמן שהותם בהיאחזות, עברו החיילים בבניית המקום ובגידור אדמות בגליל, מאוחר יותר יעבדו כיודפת ולוטם.

יש היאחזויות ששנים מביאים אליהן מים במיכליות. במרווה היו פני הדברים שונים. כשבוע לאחר ההקמה כבר חיכרו אליה צינור מים והביאו מוצפות לכל האוהלים כל זאת בזכות המדריך המשקי פאסי. והיה גם הבט אחר להקמת נח"ל עצמון בגליל; במקום שלא היה בו זכר לבני אדם, צצו לפתע סביב היאחזות מספר היאחזויות קטנות של שבטי בדואים.³

יש כמובן גם בעיות שעל פתרונן סוכם במפגש עם חבל הצפון של הסוכנות: כך למשל מנהל החבל יטפל ברכישת עדר עזים, הפעיל לחץ על דיור לעולה בנושא הבינוי, מסר כי יצאו מכרזים להתקנת מערכת החשמל והגנרטורים. כדי להבטיח תעסוקה חקלאית לנח"לאים פנה אריה מאיר מהמחלקה להתיישבות ב-4 ביולי 1979 לגורם המוסמך במטכ"ל וכיקש "לאפשר עיבוד חלקות אדמה קטנות שאומנם בשטחי אש, אולם אינן מפריעות לפעולות צה"ל. מתוך סיבות מובנות אין צורך באישור של גורם נוסף מאחר והשטח ברשות צה"ל".

אך לא כל הבעיות נפתרו. לאחר ביקור בהיאחזות מדווח קצין היאחזויות ב-20 באוקטובר 1979: "כמגורים צפיפות 6-8 בחדר. לא הושלמו מערכת החשמל, הכיוב המים והשירותים. קופת מחזור ויקה. הסגל והחיילים תרמו מכיסם סכום של עד 1,000 ל"י על מנת לכסות את ההוצאות הדחופות.

כשנה לאחר הקמת ההיאחזות היה ברור למוסדות המיישבים שאין בסיס משקי להפוך אותה ליישוב קבע; לכן נבדקה האפשרות להפוך אותה לחוות גדנ"ע. באפריל 1981 אישר סגן שר הבטחון את הצעתו של ראש אגף הנטר והנח"ל למסור את מרווה לרשות הגדנ"ע כבסיס לאימון/הכשרה של נער מחו"ל (בני יורדים וכד'). בהתאם למתוכנן מסר הנח"ל ב-31 במאי 1981 את מרווה לגדנ"ע.

הערות:

1. במחנה נח"ל, דצמבר 1979, עמ' 13.
2. שם, דצמבר 1980, עמ' 2.
3. שם, יוני 1979, ע"ע 2, 18.

6

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: פברואר 1979, עמ' 2; שם, מאי 1979, עמ' 3; מארס 1981, עמ' 5; דבר, 25.5.79.

הגרענים שעלו להיאחזות: מורן הנוע"ל להאון וגרעיני עולים להב ומשמר. הגרענים שקיבלו הכשרתם: צדף הנוע"ל לסופה, ימין גרעין פרטי לידפת, אפתת הנוע"ל לאפיק, שעל הצופים לסוללים, יצלח הצופים לחניתה, מגשימים נוע"ל לאומי לכפר גלעדי, גאות הנוע"ל לבית גוברין.

משואה

הוקמה ב-17 בנובמבר 1969 בבקעת הירדן בצד כביש יריחו-בית שאן, לרגלי קרן סרטבא. כונתה תחילה "פרעה" על-פי השם הערבי של הבקעה והנחל באזור. אורחה ב-14 במאי 1974 כמושב שיתופי של העובד הציוני. לראשונה הועלה נושא אזור פרעה בוועדת השרים לענייני בטחון ב-24 ביולי 1968 וסוכם להמשיך את החריש היבש באזור פרעה. בהצעה שהגיש שר החקלאות ב-8 בדצמבר 1968 לאישור הממשלה להקמת יישובים והיאחזויות בבקעת הירדן נכללה הקמת היאחזות באזור פרעה. נאמר בהצעה: "באזור פרעה מדרום לכביש אותרו כ-3000 דונם; מים - קיימות מספר בארות בבעלות הממשל (הצבאי) היכולות לספק 1-1.5 מיליון מ"ק מים לשנה". ב-6 במארס 1969 בדיון במחלקת ההתיישבות במטכ"ל סוכם להקים בתחילת אוקטובר 1969 את ארגמן ב', הכוונה היתה למשואה שמקומה במרחק לא רב דרומית להיאחזות ארגמן.¹

ב-3 באוקטובר 1969 דנו הגורמים המיישבים בלוח זמנים להקמת ההיאחזות וחלוקת המטלות. הכוונה היתה שהעלייה תתבצע ב-15 באוקטובר כדי להספיק ולנצל את העונה החקלאית. מאחר שההכנות לא הושלמו למועד קבע פיקוד הנח"ל ב-20 באוקטובר לוח זמנים חדש: עליית חלוץ באוהלים ב-5 בנובמבר והגוף העיקרי ב-17 בנובמבר, ההיאחזות תהיה בפיקוד יחידת הנח"ל 903. בהתאם למתוכנן ב-17 בנובמבר 1969 עלו למקום חברי גרעיני בני עקיבא - נחשון, להגשמה עין צורים ולהגשמה לביא. הטקס הרשמי של העלייה לקרקע

התקיים ב-1 בינואר 1970. את המתנחלים בירכו מפקד הנח"ל אל"מ צבי לבנון, ראש אגף הנוער והנח"ל משה נצר, נציג משרד השיכון ואלוף פיקוד המרכז רחבעם זאבי שאמר: "נח"ל משואה ידעה הפגזות כבר כימיה הראשונים. צריך להזדרז ולהקים את חומת המגן הרצופה של התיישבות עברית בבקעה זו". הנח"לאים והנח"לאיות ישבו כמבני קבע המצוידים כמיתקני מיזוג אוויר. את מימיה קיבלו מכאר והמים בעלי מליחות נמוכה. קידוחים נערכו בסביבת ההיאחזות.²

באפריל משואה לכשה שוב חג - חנוכת בית-הכנסת החדש והכנסת ספר תורה. "האלוף שלמה גורן, הרב הראשי לצה"ל עבר לאורך משמר הכבוד וכזרועותיו החזיק את ספר התורה המקושט. השר בורג שהוא אב לאחת מחיילות היאחזות, נשא את הספר עד לפתח בית הכנסת. שם גזר אל"מ צבי לבנון את הסרט התכול". החגיגות הסתיימו, באו ימי חול והתעוררה בעיית התעסוקה לנח"לאיות; לבנים לא היתה בעיה כי בנוסף לעבודה החקלאית היתה להם תעסוקה רבה בבטחון השוטף. כדי לפתור בעיה זו כמשואה וכהיאחזויות אחרות לקחה על עצמה קצינת ח"ן פיקודית, רס"ן ציפי, לפתור הבעיה על-ידי הכנסת מפעלונים למלאכת-יד.

במלאות שנה להיאחזות עשה "משואון" עלון ההיאחזות נסיון להשוות את המצב בהיאחזות במחצית השנה השנייה לעומת המחצית הראשונה, בה שירת מחזור הגרעינים הראשון. מסתבר שבמחזור האחרון לא חלה התגבשות כבמחזור הראשון, יחסי סגל-חיילים הורעו, נוצרה מחיצה כיניהם, הסגל הפריז כשמירת דיסטנס מהחיילים, דבר שפגע בהיאחזות. גם הפעילות התרבותית ירדה באשמת החברה. בדו"ח ליום הנח"ל, החל בכל שנה כחודש נובמבר, נכתב על מצב ההיאחזות במלאות לה שנתיים: "משואה דוגמה להיאחזות טובה. 'שחצנותם רבה', אולם מאחורי סכר שחצני יש עובדות. הגרעינים הדתיים המגיעים למשואה ידועים בגרעינים בעלי רמה מוסרית גבוהה. בעלי תודעת עבודה. אחראים, חרוצים ומאמינים בעצמם ובמקום. שינויים גדולים לא חלו כמשואה, היא מבוססת. נשענת על 500 דונם גן הירק. מתכננים לקראת קטיף החורף. משקים, מעשכים, מחליפים כוח לקראת המירון עם הזמן בחורף. אשכולות צעירים יושבים על המדרגות לפני חדריהם. גינוחים, מרוצים מעצמם. בחדר המפקד מונח גביע הכסף, זכו בו פעמיים בתחרות ההיאחזות הטובה. גידי המפקד (כן קיבוץ לבאי), ירוק כמשואה: 'הרבה דברים ששמרתי עליהם בעבר כמשמעת צבאית, כאן אני מוותר. אי אפשר להגיע ליחסים טובים בין סגל לחיילים מכלי להוריד את הדרישות. אין פקודות חד משמעיות, כי כל ההישגים כאן הושגו על-ידי הסגל והחיילים. היכן שעבדו החיילים, עבד הסגל. איש לא השתמט. ישנם שלושה אלמנטים שחברו יחד לצורת החיים של היאחזות הנח"ל: הצבאי, המשקי והחברתי. קורה לא אחת שהם מתנגשים, קשה לדרוש מאודם צעיר, להיות בעת ובעונה אחת גם חייל, גם חקלאי וגם איש חברה. לכן צריך המון גמישות והבנה בנושא. יש להלך כאן על חבל דק מאוד באיזון עדין ובגמישות זהירה ולהימנע מלהחליק. הנסיון, פרי העבודה והלקחים הנלמדים מרצף העבודה של אנשי הסגל, הוא אחד הגורמים החשובים להצלחה. משואה צריכה להיות קיבוץ ונקווה שבמהרה".³

גם במוסדות המיישכים סכרו שההיאחזות 'בשלה' לאיזרוח לכל דבר במקום הנוכחי, לכן סוכם להביא את הנושא בפני הוועדה להתיישבות (שליד המרכז החקלאי) כדי שהיא תקבע לאיזה תנועה התיישבותית שייכת משבצת זו כדי לקדם את מועד האיזרוח. באותו דיון נקבע תקציב ההיאחזות לשנה הקרובה (כולל פיתוח) - 320,000 ל"י. כמו כן סוכם שחבל ההר של הסוכנות ירכוש 5 נולי אריגה לשטיחים.

בספטמבר 1973 החליטה הוועדה להתיישבות חדשה בראשותו של אברהם הרצפלד על מסירת המשבצת של משואה לעובד הציוני. לאור זה הודיעה מחלקת ההתיישבות לאגף שכתיואום עם התנועה נקבע מועד האיזרוח לחודש מאי 1974. כדי להכין את המשק לאיזרוח התבקש האגף לאשר למספר חברי הגרעין (האזרחי) המיועד להתיישבות לשהות בהיאחזות בחודשי התורף שלפני האיזרוח. בחודש מארס 1974 פירסם המדור לתכנון ופיתוח של מחלקת ההתיישבות את הנתונים והשלבים לאיזרוח: "במשבצת יש כ-4000 דונם, מזה כ-1900 דונם ללא בעיות מליחות. השטח המרושת גודלו כ-500 דונם.

מים - המקור הוא קידוח אריה 1, ממנו מקבל ההיאחזות כ-75 מ"ק/שעה. בשלב א' יתיישבו במקום כ-15 משפחות במבני ההיאחזות. בניית נקודת הקבע החל משנת התקציב 1974/75. תוכנית האיזרוח בשלב א' כוללת 15 דונם שלחין אינטנסיבי וענף בעלי חיים (הורדים)". כ-13 במאי הגיעו 14 המשפחות הראשונות של המתיישבים. טקס האיזרוח התקיים ב-14 במאי 1974. נכחו בו השרים משה קול וגדעון האחר, מפקד פיקוד המרכז האלוף יונה אפרת, מפקד הנח"ל אל"מ אשר דר, ראש אגף הנוער והנח"ל יוסף יהלום, נציגי מוסדות ואורחים רבים. שר התיירות משה קול אמר, שהיישובים בבקעה מבססים את גבול הבטחון של מדינת ישראל ואנו מקימים יישובים אלה ומאזרחים אותם מתוך מגמה להשאירם שם לעד. שכן מפת היישובים היא מפת העתיד של המדינה. היאחזות נח"ל משואה הופכת היום למושב משואה, ה-23 למניין מושבי העובד הציוני".⁴

הערות:

1. דואר, "התיישבות בטחוניית לאחר מלחמת ששת הימים", ע"ע 38, 59, ארכיון י.ט. 25/מ, סדרה 23 נח"ל, מיכל 6.
2. "משואה היאחזות דתית חדשה", הצופה, 2.1.70, עמ' 1; במחנה נח"ל, פברואר 1970, ע"ע 3, 4.
3. שם, נובמבר 1971, עמ' 6; שאול מיזליש, "בני עקיבא מחזיק משואה", זרעים ביטאון בני עקיבא, גליון י"א, מנחם אב תשל"א, עמ' ח'.
4. "פעמיים כי טוב", במחנה נח"ל, יוני 1974, עמ' 15; הארץ, 15.5.74, עמ' 3.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: יוני 1971, עמ' 18; יוני 1973, עמ' 12; דצמבר 1973, עמ' 20, שמחת תורה, תמונת גן הירק ונוף כללי, "צה"ל בחילו" - נח"ל, עמ' 72. "מקבל ספר תורה", - במחנה נח"ל, אפריל 1970, עמ' 18; "שטיחים פרסיים" שם, ספטמבר 1970, עמ' 26.

גרעיני בני עקיבא שעלו להיאחזות: נחשון שדה אליהו; להגשמה - עין צורים ולביא.

גרעיני בני עקיבא שקיבלו הכשרתם: להגשמה - שלוחות, כפר עציון, בארות יצחק וסעד; יחדיו - טירת צבי, ראש צורים ומעלה הגלבע; מוריה - כפר עציון, שלוחות שדה-אליהו ולביא; עציון ב' לכפר עציון; מוריה תורני לכפר עציון; הראל - מושבי צפון לרמת מגשימים; מושבי דרום למחולה; הראל לעין הנצי"ב ולעלומים; צורים למעלה הגלבע.

גרעינים אחרים שקיבלו הכשרתם: והיה אם, הצופים לנחשולים, תל-גב הצופים לבארי וחריש פרטי למנרה.

משכיות

הוקמה ב-1 ביולי 1986 במזרח השומרון, 5 ק"מ מדרום למחולה. ההחלטה על הקמתה כללה בהחלטת הוועדה להתיישבות בסוף 1981 על "התוכנית לפריסת מאחזי הנח"ל בשנת תשמ"ב". בתוכנית זו היא כונתה נח"ל פלס. עברו כארבע שנים מבלי שנעשה דבר בנושא זה, בגלל העדפת ממשלות הליכוד להקים היאחזויות והתנחלויות בלב השומרון ויהודה. רק ב-16 באוקטובר 1985 הועלה נושא זה מחדש במכתבו של רמ"ח תכנון והתיישבות אריה מאיר סמנכ"ל חטיבת ההתיישבות: "שר הבטחון (רבין) והרמטכ"ל סיכמו על מיקום היאחזות משכיות (פלס) באתר מעלה המלוח, בצד המתקן הצבאי הקיים. אבקשם להפעיל בדחיפות את מערכות התכנון והביצוע שלכם כדי להקים את ההיאחזות, כך שתוכל להתאכלס כבר במעוד חילופי המחוזים הקרוב".

ב-1 ביולי 1986 עלתה למקום כיתת משמר של חיילי הנח"ל וכשלושה שבועות לאחר מכן עלו חברי הגרעינים משיח והנתיב. על השלבים הראשונים נכתב: "לפני ארבעה חודשים הגיעו למשכיות שבבקעה מפקד הנח"ל, אנשי אגף הנוער והנח"ל, ואנשי התנועות המיישבות, אחרי סיור בהיאחזויות השכנות, החנו את הרכבים שלהם באמצע שום מקום והגו בנקודה העומדת לקום. היום, כהגיעם, ממתנות להם הכורסאות במועדון המאוורר. משכיות קצת לאחר ההקמה, כמה מבנים, משרדי סגל, מועדון שבילים טריים, מבנה לגנרטור. כשהגיעו לפה בחילוף המחוזים, הגרעינים נתיב' לתנתון ר' משיח' להאון גם שבילים לא היו. הורכוחים בין הצבא, משרד הבטחון והתנועות המיישבות על מיקומה של משכיות ארכו זמן

רב. אך מרגע שהתקבלה ההחלטה - קיבלה הנקודה עדיפות עליונה. מורדי גיגי, מפקד ההיאחזות, מציין את עזרתם הפעילה של הסוכנות, מקי סלומון (שמסוגל להיות הרים) וענף התיישבות בנח"ל דני שטרנפלד. דברים שבדרך-כלל מתחילים לזוז בהיאחזות חדשה אחרי חצי שנה היו פה אחרי כמה שבועות. אפילו מגרש כדורסל כבר ניבנה במקום. למרות כל העזרה, ברור שמשכיות לא היתה מתפתחת בקצב כה מואץ אלמלא המוטיבציה המקומית. אחרי שהתגברו על ההלם הראשוני מהנוף הצהוב והאבק החלו בני הגרעינים להתלהב. בני ההיאחזות מועסקים בעבודות חוץ בבית השיטה ובכפר רופין. במשכיות עצמה יש כבר תכשיטייה, מתפרה וגרייה.¹

ב-25 בנובמבר 1986 נערך טקס עלייה על הקרקע. בין האורחים סגן שר החקלאות, אברהם כץ עז, אהרון ידלין מזכיר התק"ם, מתתיהו דרובלס ראש המחלקה, שמעון שכס עוזר שר הבטחון להתיישבות, נציגי אגף הנוער והנח"ל, תא"ל יורם גלבוע מפקד פיקוד הנח"ל.²

ביולי 1987 נערכה "ביקורת תחרות היאחזות טובה". בסיכום נכתב: "סקירה משקית - גן-ירק 4 דונם אבטיחים, קטיף כרווז 2000 ש"ח; פרדס החל קטיף; מתפרה - בגדים מכירות למשקים, תכשיטייה כנ"ל; עבודות חוץ החלו בכפר רופין, עברו למעוז חיים; נטיעות - החלו לפני חודש כרגע מטפלים בשטח. חברה ותרבות - מורגשת עבודה מעולה של שני הגרעינים. תפקוד ועדת התרבות טוב; הערבים על רמה ותוכן. גרעין רותם - הוכיח איך גרעין צעיר, לפני חסיבה ממזה את פרק ההיאחזות בצורה נאותה".

עוברות עוד שנתיים והתקדמות משמעותית בהיאחזות אין. בסקירה מספטמבר 1989: "מצבת כ"א - גרעין דולב - 7 בנים ו-5 בנות, גרעין יתר 8 בנים ו-12 בנות. פעילות צבאית - מטווחים לבנים ולבנות.

פעילות משקית - מפעל תדיראן - 5; תכשיטים - 1; בינוי - 2; גר - 1; עבודות חוץ - בית השיטה - 4 חיילים. דיר ורפת - 5 חיילים. פרדס - חצי דונם. גן-ירק - תירס 7.5 דונם, שומר - 5 דונם, דלורית 5 דונם וקישוא 5 דונם. סה"כ הכנסות - 79,504. סה"כ הוצאות - 17,060 יתרה 62,444 ש"ח.

פעילות חברתית: ערכי תרבות, ערכי יצירה, ערב רדיו, ערב רומנטי, ערב חלומות, ערב מרעה, ערב פנטומימה, ערב משחקי טלוויזיה. ערב יהונתן גפן, ערב ילדות. ערב אסוציאציות". [היכן ערב של שיחה בנושאים רעיוניים אידילוגיים? ! - יוק - י"ד].

כתב במחנה נח"ל ביקר במשכיות ותיאר סתם יום של חול: "5.30 בבוקר - רועי הצאן חזרו משטח המרעה. רונן שטיינברג הרס"פ ממהר לרחבת הדגל, שמה כבר עומדים החיילים. מסדר השכמה 87 עובר בשלום.

6.00 בבוקר משאית האספקה מתקרבת להיאחזות, מתגשפת ואיטית. משכיות זו התחנה האחרונה אחרי 'רותם' ו'בתורנות'. צריך לבדוק שירותם' לא גבנו לנו אוכל.

6.30 בבוקר - כרמל מתעורר מתוך סיוט. השעה מוקדמת מדי והוא הרי עבד בלילה במפעל.

7.28 בכורק. חגית בהאזנה. היא שונאת שמשכצים אותה בקשר. כמבט ציפור: אחד עשר גגות ורורים. הרעפים מסוג אכן גיר. במישור עומד מכנה תעשייתי ריכוזי עשוי פח. השביל הפונה ימינה מוביל לפינה קטנה מוקפת גדר. אונדס משוטטים בה, מתקוטטים על פיסת לחם רטובה. כמאה שישים דונם של גן-ירק קורא לי הצילו.

10.30 בוקר-צהריים - דואר של יום ראשון מגיע עם מש"ק ההיאחזות. אחד המכתבים לאורלי: 'הי חמודה אני לא יודעת אם עשיתי נכון. מי היה מאמין שאני אלך בדרכה של נילי, לעזוב את הגרעין זה נשמע כמו לסגור פרק בחיים אבל זה היה בלתי נמנע. פשוט לא יכולתי להתרגל לחיים בהיאחזות. נקודה. הלחץ, העבודה, האינטנסיביות ובייחוד הלחץ החברתי שתתומי, תתנדלי, תתאמצי, תשתתפי כל הזמן. ואז בא משבר כללי ולא הייתי מסוגלת לדבר עם אף אחד, לא היה לי כוח ללכת לישיבות לקום למסדרים. אני כותבת לך מהמשרד שלי בקריה, כל יום בבית. אבל חברים אמיתיים אין לי ואני לא מרגישה שאני עושה משהו חשוב. אני קופצת לקיבוץ ביום שבת, מקווה לראות אותך. נשיקות, דבי'.

11.20 צהריים - גולנצ'יקים צעירים מתאמנים בשטח אש קרוב. שתי פקידות פלוגתיות מגיעות עם מגשים גדולים. בנות ההיאחזות עוזרות להן ובני הגרעין מקנאים קצת שגולנצ'יק עוזן חולק איתם את הפינוקים של הבנות. רכושנות נח"לאית. בן הירק עוקרים עשבים שוטים, שנטפלו לשומר. לגולנצ'יקים קשה לראות את האידיליה הנח"לאית בעיצומו של יום לח וסמך, שמזמין 'מלחמת אחים', הסמל נותן פקודה לחזור לחלקה ולדרוס. אבל השלווה האמיתית מופרת כשאחד מהם צועק 'ממש נח"ל עבניות'.

12.00 צהריים, פעמון הגונג היכה שלוש פעמים. החברה של המפעל השכימו קום ולפי הפרצוף של דפי לא נראה לי שתדיראן היטיבה איתה כלילה. דנה ונעמה חזרו מעבודות חוץ במסדה, הן מנפנות בצ"ק. החברה מגן הירק מתדיינים על הפיזיולוגיה של תולעת המשי.

2.40 צהריים - אפרת ממהרת לאפרוחים. היא חוששת חשש מבוסס שעוד מסכן נפל לשחצנותו הבלתי מרוסנת של שרוליק - תרנגול ההודו.

3.00 צהריים - בדשא המרכזי התאספו אנשים משני הגרעינים 'מיתר' (צ') ו'מולד' (פ"ט), מוטי המ"כ מוכיר שהערב מגיעה להיאחזות קבוצה של אמריקאים: 'הם יהיו איתנו כמה ימים, יעבדו איתנו וישתתפו בכל פעילות'.

17.20 שלושה בנים נשלחים לכוונות בגשר אדם.

18.13 ה'מיניסטרים' של משכיות מתכנסים כמערון המשופץ לישיבה משקית, מרכזי ענפים מש"קי מ"פ ומלווה משקי. כל אישיות נותנת דיווח קצר על מצב הענף.

20.00 ערב - ארוחת ערב. בתפריט: זיחים, מתבלי גבינות, לחם מטוגן, יוגורט תות, תפוחי אדמה עם קוטג'.

20.41 ערב לילה - ועדת תרבות זוממת 'שבוע קולנוע'.

21.00 לילה - מסדר כוונות ליד רחב הדגל. מוטי בודק בקפידה את האפודים.

22.05 לילה - עובדי המפעל יורדים למלאכת המחשבת שלהם (ייצור שקעים).

חצות - בכי ורונן יוצאים למרעה. הוא עם אפוד ונשק. היא עם ערכת קפה ושק שינה שיוכלו להניח את הראש".³

בסוף שנת 1989 עוכדה "תוכנית מסגרת משקית משותפת להיאחזויות: רותם, משכיות וחמדת". מטרת התוכנית: עיבוד משותף על-ידי שלוש ההיאחזויות בסדר גודל של 600 דונם, בגאון הירדן בשטח "הציפור" - 350 דונם מרושתים, במשכיות 150 דונם מרושתים וכ-100 דונם ללא סידורי השקיה. ציוד חקלאי: 5 טרקטורים וכלים חקלאיים אחרים. מים: בשטח הציפור מים ללא הגבלה הנשאבים מהירדן. גידולים: עגבניות, אבטיחים ותבלינים.

ב-15 במארס 1990 בסיכום "ביקורת הדרכתית" נכתב: "החיילים הינם בעלי רמה אישית גבוהה. היחסים בין הגרעין (כחיל) לקיבוץ קדרים לא תקינים. גרעין אחד (חילף) הגיע להחלטה שלא להגשים בכית הערבה, אלא בדגניה. חינוך - קיים פוטנציאל עצום לפעילות חינוך. על הסגל לתת גיבוי לוועדת התרבות. משק - הדייר גדל והפך לענף משמעותי. ישנו קשר טוב בין המלווה המשקי לסגל ולחיילים. גן-ירק - יש מיצוי של השטחים החקלאיים".

הדו"חות משנת 1992 - שש שנים מאז הוקמה ההיאחזות, שיגרתיים ואינם מעידים על התקדמות ממשית והעיקר אין דנים בנושא איזרוחה של ההיאחזות ועתידה ההתיישבותי. "טבלת כוח אדם: גרעין משב לבית הערבה. לגרעין היסטוריה ארוכה של תחלופה משקים אומנים ומשקי יעד. עד שהגיעו לפתרון הסופי של בית הערבה, עזבו 14 חברים את הגרעין. הקשר עם בית הערבה טוב. גרעין צלם לכפר עזה - המצב החברתי טוב כלפי חוץ, אך הגרעין לא מתפקד כגרעין אלא כאוסף פרטים. הקשר עם משק היעד נשמר לאורך כל המסלול. גרעין עטלף - גרעין עולים, המצב החברתי טוב, הקשר עם אור טל סובל עליות וירידות. המזכירות בעלת משקל בהיאחזות. ישנה מעורבות של הסגל בוועדות השונות. לסיכום - ההיאחזות עם התשתית המשקית והפיזית הטובה ביותר בנח"ל. יש פה תנאי פתיחה טובה, הגרעינים בעלי יכולת טובה. עם המוטיבציה הקיימת צריכה להיות תוצאה טובה".

הכל טוב ויפה, אך השאלה אם זה יוביל לאיזרוח ולהקמת יישוב קבע? ! עתידה של היאחזות משכיות תלוי בהחלטת הממשלה על המעמד הפוליטי של בקעת הירדן.

הערות:

1. במחנה נח"ל, ספטמבר 1986, עמ' 17.
2. שם, פברואר 1987, עמ' 5.
3. שם, דצמבר 1989, עמ' 10.

הגרעינים שעלו: משיח הנוע"ל להאון ונתיב התנועה המסורתית לחנתון. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: הצופים - מישור לכפר חרוכ, משב למבוא חמה, רותם ליראון, אפשר לאשדות יעקב וראם למסדה. הנוע"ל - משב וחילף לבית הערבה, צלם לכפר עזה, כחל לקדרים. עטלף גרעין עולים לאורטל והגרעינים דולב ומיתר.

נגוהות

הוקמה ב-14 בינואר 1982, כ-13 ק"מ מדרום-מערב לחברון, השם סמלי. המחנה נמסר לצה"ל ב-1986 וכעבור שנתיים הפך למפקדת יחידת היאחזויות הנח"ל (905).

בדיון שהתקיים בלשכת סגן שר הבטחון מרדכי ציפורי ב-25 במאי 1981, סוכם להקים 3 מאחזים, ביניהם מצפה לכיש-נגוהות. אישור הקמת מאחז זה כלול בהחלטת הוועדה להתיישבות המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית, שהתקבלה באוגוסט 1981 על "פריסת מאחזי הנח"ל בשנת תשמ"ב". "הוועדה הרושמת לפניה את הודעתו של שר הבטחון [שרון]: כי על מנת להבטיח את התנאים והאתרים הדרושים על-פי התפיסה הכוללת - להמשך ההתיישבות בשלב מאוחר יותר, ובמגמה להפוך מאחזים ליישובים בשנים הקרובות, מבצע משרד הבטחון, בחיאום עם החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית העולמית, את התוכנית לפריסת מאחזי הנח"ל ביהודה, בשומרון ובבקעת הירדן (14 מאחזים)". ראוי לשים לב לניסוח המעורפל; הוועדה רשמה לפניה את הודעת שר הבטחון אך לא אישרה את הקמת המאחזים או היישובים בעתיד.

שמעון רביד מנכ"ל החטיבה להתיישבות, שלא ראה בעין יפה תוכנית זו הבהיר במכתב למנהלי החבל: "קיבלנו על עצמנו ביצוע התשתית, הקרקעית למאחזים: תרצה-עירית, מצפה לכיש-נגוהות וכית הערכה ב'. אחריותנו מוגבלת כשלב זה להכנת התשתית בלבד. צה"ל יעלה למקום מאחז נח"ל ומאהלים, כאשר כל ההחזקה וההקמה של המאהל מוטלת עליו. יש להיערך תכנונית ובהצעת תקציב לשלב של הפיכת המאחזים להיאחזויות מבחינת כינוי כמוקד ליישובים בעתיד. יש להיערך לכך, במידת האפשר, בעזרה לנח"ל במציאת תעסוקה לחיילים וללא השקעות בתשתית משקית".

במחנה נח"ל דיווח בגליונו מדצמבר 1981 כי "שני מצפים נוספו ליחידה במצפה גוברין-תלם ומצפה לכיש-נגוהות".

ב-14 בינואר 1982 החלה נגוהות לתפקד כהיאחזות. עוד לפני שעמד המאחז על תילו הודיעה עליה עמיר, מזכירת הקיבוץ הארצי במכתבה לראש האגף, רפול שפר: "הנני לחזור ולתבוע שלא לשכך את הגרעינים שלנו להיאחזות או מאחז מצפה לכיש כדי למנוע תסבוכת מיותרת". ראש האגף דיווח על כך לסגן שר הבטחון.

בניגוד לעמדת הקיבוץ הארצי, הסכים קיבוץ נתיב הל"ה, המשותף לקיבוץ המאוחד לאמץ את המאחז.

טקס העלייה לקרקע נערך ביום העצמאות תשמ"ב (1982) במסגרת "מבצע ה-11"; אחד-עשר טקסים נערכו באותו יום, מבצע ללא תקדים.¹

בתוכנית המשקית החצי שנתית, יולי 1982 - ינואר 1983, שהגיש המדריך המשקי יודקים מקטורה, כתוב היה: "הנקודה הזאת, שהיא מעל 700 מטר מעל פני הים, מארשת במשך חצי שנה על-ידי גרעין 'יוקטן' (תנועת הצופים) המיועד לקיבוץ קטורה שבערכה. הגרעין מונה 26 בנים ו-10 בנות. התנאים הטופוגרפיים באזור

הר חברון מהווים בעיה רצינית לפיתוח חקלאות במקום. כדי לנסות לפתור את הבעיה פנינו אל קיבוץ נתיב הל"ה, הנמצא במרחק כ-40 ק"מ מההיאחזות שיעסיק עד 10 אנשים במיון וקטיף תפוחי-עץ ואפרסקים. קיבוץ קטורה שמעוניין לשמור על קשר הדוק עם הגרעין פנה אל הגורמים המוסמכים לאשר משלחת של שני חברים כל שבוע שיעבדו במטע התמרים בקטורה. בהיאחזות עצמה קיים מפעל צבאי לחיקון מיטות וכסאות המעסיק 4 אנשים. הוחלט להכשיר שטח להקמת דיר בתוכנית לקנות 30 רחלות ואיל אחד, הסכום המוקצב לכך 100,000 שקל ו-50,000 שקל לדיר. הבנות עוסקות בייצור תכשיטים שיימכרו בחנויות בעיר. בעבודה בסחונות עוסקים 7 בנים ו-3 בנות.

בדו"ח ועדת ההכשרות של התק"ם מה-14 בפברואר 1983 נכתב: בהיאחזות פינת חי, אקווריום, מפעל צבאי ליצור מיטות, קשר עם מפעל מגבות בערד, קשר עם מפעל מוצרי חשמל. מדרוך משקי - מנשה עיני ממעוז חיים; מדריכים חברתיים - איתן קמיל מקדרים ורפי שמש משדה נחום".

ב-9 באפריל 1984 ביקרה במקום סגן ענת כן-יעקב קצינת חברה וגרעינים חיונחה: "בהיאחזות שני גרעינים, גרעין 'עזרה' לשדה בוקר וגרעין 'קדים' לחצרים בסך-הכל 28 בנים ו-31 בנות, סגל: מ"פ, רס"פ, מ"כית, 3 מ"כים, 2 חובשים, נהג. עודד משדה בוקר מדרוך משקי ורון מחצרים מדרוך חברתי. הקשר למשקי היעד טוב מאוד, יחסי סגל חילים תקינים. השילוב בין הגרעינים לא מוצלח. תעסוקה: עבודת חץ - בית גוברין, נטפים שלוחה מחצרים, מפעל חץ - כריות".

על הגעת מחזור חדש של גרעינים לנגוהות בסתיו 1985 נכתב: "באוטובוס הנוסע לנגוהות שני גרעינים: 'שגב' למגל, 'רגן עדן' להר אושם. 'גן עדן' סיים עתה את הסירונוט ו'שגב' סיים את פרק הבט"ש (הבנים היו כחטיבה והבנות במחלקת משק). מלבדם, נמצאים כאן סג"מ גאי, מפקד ההיאחזות וסמל יוג. ליד בסיס צה"ל באי שם, פונים ימינה מהכביש הראשי, 7 ק"מ מערבה מכאן, בתוך אזור מאוכלס בצפיפות בערכים שוכנת היאחזות הנח"ל לנגוהות. בחלל האוטובוס נשמעות צעקות: 'איזה פחד', 'איזה נוף', 'יא אללה, איזה חור!', 'אמא'לה, אני רוצה הביתה!', 'הנה ההיאחזות!', 'אני מתעלפת', 'איזה מגניב', מבט ראשון, מקרוב, אל הבית החדש מגלה כבר פגמים: 'נא לא לדרוך על הדשא!', קורא מישוהו בצניות מודגשת למראה קרחות הסלע. 'עקנה דשא מלאכותי ונשתל אותו פה!' 'ברוכים הבאים הביתה לנגוהות', פותח המ"פ גאי המדקלם להם את מטרות ההיאחזות וסוקר את ההיסטוריה של נגוהות. 'בתוך ההיאחזות אין תנועה עם נשק טעון מלבד בזמן השמירה. מחוצה לה, אין תנועה ללא נשק טעון. בנות יצאו מההיאחזות אך ורק בליווי חמוש עלינו לנהוג כאן כמלוא הזהירות, אם כי זה שטח שלנו ונהלך בו בחופשיות. אבטלה לא תהיה כאן, וכנ"ל - ערכים בלתי מנוצלים. ביום א' יתכנסו ועדות; ביום ב' אסיפת היאחזות; ביום ג' ערב מקשרים; ביום ד' - שיחת גרעינים; ביום ה' וכן באחד מערכי סוף השבוע - ערב תרבות, אם לא יהיה ערב תרבותי יהיה ערב צבאי. אני מקווה שההיאחזות תהיה לכם בית שכיף יהיה לכם לחזור אליה מחופשת שכת, שתעבדו בה למענכם, ולא למען הרס"פ, שתשמרו על עצמכם ועל הגרעין ולא תעשו את מה שאתם צריכים לעשות

בכוח הפקודות'. בן קיבוץ מגל, המלווה המשקי מדבר על החשיבות שיש לפרק ההיאחזות מבחינת החינוך להתיישבות. אחריו מתבקשים מזכירי שני הגרעינים לעשות היכרות בין הגרעינים. ב-18.00 מתחילים שומרי הלילה את משמרתם הראשונה וב-18.30 מקבלים את ארוחת הערב. רק לאחר חצות שוככת המהומה, אומרים לילה טוב - וזהו להיום. הם יהיו כאן חצי שנה".²

למרות שההיאחזות היתה קיימת למעלה מ-5 שנים, היו לה בעיות של הספקת מים כפי שכותב ב-10 בספטמבר 1987 סא"ל דני שטרנפלד, ראש ענף התיישבות בפקוד הנח"ל לענף תשתית ופריסה במשרד הבטחון: "בהיאחזות קיימת בעיית מים הנמשכת מספר שנים; להיאחזות צינור מים המוביל מים מהבוסטר שנמצא כקילומטר מההיאחזות. הספקת המים לבוסטר נעשית באחריות קמ"ט מים במפקדת יהודה ושומרון דרך מקורות. לכל היישובים הערביים באזור אין בעיות מים, רק להיאחזות אין מים רוב ימות השנה וצריך לעבוד עם מיכלית. אבקשך לטפל בנושא באופן דחוף". בדיון אגף עם פיקוד הנח"ל מה-5 בנובמבר 1985 סוכם כי "החל מהמחזור הבא, ינואר 1986, תוצב במקום ביתת משמר", כלומר שלא יציבו יותר גרעינים לפרק ההכשרה החקלאית אלא נח"לאים מפרק צבאי. אך קודם למועד זה פנה אריה מאיר מהחטיבה להתיישבות במכתב לשמעון שבס, עוזר שר הבטחון להתיישבות: "נגוהות היתה מאחז נח"ל בסיוע משקי ומיועד במחזור הבא (ינואר) לכיתת שמירה. לפי בקשת התנועה - משקי חרות בית", אנו מבקשים לערוך חילופין כאשר נגוהות תתפקד החל מהמחזור הבא כהיאחזות נח"ל עבור גרעיני חרות-בית"ר ולאדורה תיכנס כיתת שמירה, כי נגוהות מסודרת יותר מכל הבחינות לעומת אדורה". אכן כך היה: גרעיני בית"ר אילת ואיתל הוצבו לנגוהות, ולאחריהם גרעינים נוספים עד ינואר 1988. לבסוף נגוהות לא הפכה ליישוב קבע.

כאמור, בשנת 1988 נגוהות הפכה למפקדת יחידת ההיאחזות של הנח"ל 905, שהתפתחה מדהריה.

o

הערות:

1. במחנה נח"ל, מאי 1982, ע"ע 5, 10.
2. שם, ספטמבר 1985, עמ' 6.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: פברואר 1982, עמ' 4; פברואר 1984, עמ' 7; אוגוסט 1984, עמ' 4; ינואר 1985, עמ' 32; אוגוסט 1985, עמ' 4.

הגרעינים שעלו להיאחזות: 'משכוכית' גרעין פרטי לחולדה ו'פרא' - 'נוער לנוער' לשדה בוקר.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: דלק הצופים לקדרים, יוקשן הצופים לקטורה, קדים הצופים לחצרים, גל-עוזר הצופים לנח"ל עוז, ערוד גרעין פרטי לשדה בוקר, פלגים גרעין פרטי למשמרות, גאות הנדע"ל לבית גוכרין, גן עוז גרעין פרטי להר אושם, שחם הצופים לטללים, יגב הצופים למגל, צליל נוער לנוער לסופה, גנות בית"ר לנוודיה, יהב מושבים לבאר מלכה/צוקים, שילה בית"ר לנוודיה, צנובר, זוהר ודלק לקדרים, היד החזקה חב"ד לכני דרום, אילת ואית"ל בית"ר למושב תלם ונוודיה גרעין התנועה הציוני לנצנים, ישי תנועת עזרא לחפץ חיים.

o

נטופה

הוקמה ב-1 ביוני 1979 על הר טורען שבגליל התחתון. נקראה תחילה בית רימון ג'. אזורחה ב-18 באוקטובר 1983 כיישוב קהילתי של תנועת "אמנה". נטופה הוקמה בתהליך קבלת החלטות חריג. אחת הסיבות לכך היתה שמועד הקמתה נכרך באזורח היאחזות בית רימון, על-פי בקשת מפקד הנח"ל ובתמיכת ראש האגף. משהתקבל אישור מסגן הרמטכ"ל ב-25 במאי 1979 להעלות חלוץ למקום, ולאחר שעלה החלוץ התברר שלא היה אישור לכך מטעם המוסדות המיישבים כמקובל. דבר זה העלה את חמתו של סגן שר הכטחון מרדכי ציפורי. הוחלט איפוא שחלוץ הנח"ל יירד מהנקודה. כדיעבד, החלוץ לא ירד מהנקודה מאחר שראש האגף קיבל מכתב מלשכת הרמטכ"ל וכו' אישור עקיף להמשך ישיבת הנח"לאים בנקודה. אם נפתרה הבעיה הפורמלית, נותרה בעיה תקציבית של החזקת הנקודה, שלא תוקצבה על-ידי המחלקה להתיישבות. בעניין זה כותב ב-1 ביולי 1979 מנכ"ל המחלקה להתיישבות שמעון רביד לראש האגף רפול שפר, בתשובה למכתבו מה-20 ביוני: "הנני לחזור על סיכום שיחתנו עמך ועם מפקד הנח"ל".

1. אנו נדאג לתעסוקה, הדרכה ואספקת מים לקבוצת החיילים היושבת באתר המיועד להקמת היישוב (בית רימון ג').
2. בהנחה שבאוקטובר נקבל תוספת תקציב להשלמת המצפים נכלול את האתר במסגרת תוכנית המצפים ואז ייהפך המקום להיאחזות לכל דבר".
בעיתון הארץ מ-29 ביוני 1979 התפרסמה ידיעה קצרה: "לפני מספר ימים עלתה יחידת חיילים לקצה של הר טורען ומצפים שבימים הקרובים יאשרו השלטונות את הקמת היאחזות נח"ל חדשה שבעתיד צריכה להוות את הנקודה השלישית בגוש של הקיבוץ הדתי בגליל התחתון, ראשון הקיבוצים הדתיים באזור הוא לכיא". למעשה נרמז בידיעה, שהחיילים עלו למקום ללא אישור השלטונות וכי האישור בא לאחר העלייה למקום.

לאחר שנטופה הפכה להיאחזות קיימת, התכנסו נציגי פיקוד הנח"ל, האגף ומג"ד יחידת ההיאחזות 904 וסיכמו על עריכת טקס עלייה רשמי. ב-26 בספטמבר נערך

הטקס בהשתתפות מפקד הנח"ל אל"מ גבי מגל, ראשי תנועות ההתיישבות ואנשי הקיבוץ הדתי.¹

לאחר הטקס נכנסה נטופה למסלול הרגיל של היאחזות, עם בעיות - מחסור במבני ציבור: מטבח, חדר-אוכל, מועדון ומשרדים. אך היו גם הישגים: היא זכתה במקום ראשון בתחרות הסוכה הנאה.

כעבור מספר חודשים החלו בהקמת הבניינים הראשונים: "לצורך הבנייה העתיקו הנח"לאים מגרעין 'קהת' את האוהלים. סוף-סוף קיבלה ההיאחזות טלפון. וגם שם רשמי: "נח"ל נטופה על-שם בקעת נטופה שלרגלי ההיאחזות. אגב, סיפר לנו מנהל חבל הגליל בסוכנות, יעקב פרידמן, כי קו המים למקום עולה יותר מכל ההיאחזות".¹

כשנה וחצי מיום הקמתה כותב רמי סדן: "כדי להגיע לבית רימון ג' נאלצתי לצעוד כמה קילומטרים טובים בנוף גלילי הררי וכשהגעתי למרומי הר טורען הסתבר כי היה כדאי. נתקלתי בכמה אשקוביות שלמרות הרוח החזקה לא עפו ממקומן. גם חדר האוכל והמטבח שמוקמו באוהלי סיירים החזיקו איכשהו מעמד. במקום ישנו 'ספארימון' שבו שוכנים כמה תרנגולים, ברווזים ואפילו אורווה יש שם וישנו דיר לתפארת. מצאנו שם 16 כבשים. כשנה וחצי לאחר הקמתה גרעין גחלת, מאייש את המקום, מונה 34 חברים. הם מגדלים כרוב, חצילים, עגבניות ופלפלים. בקירבת לביא מגדלים גם חסה וסלק. לשמור חייבים כי ישנן בעיות עם הערכים. שני הצדדים טוענים לבעלות על אותה אדמה וחיכוכים נגרמים בשל כך. הנח"לאים יצאו לגדר את השטח של מאה דונם שהוקצו למרעה העדר. הערכים פורצים את הגדר, והנח"לאים שבים ומתקנים אותה. ההוראות שניתנו להם בדרך אומרות: תקנו את הגדר עד שיימאס להם". אכן, אחד התפקידים של הנח"לאים היה לשמור על אדמות הלאום על מנת להבטיח המשכצות המיועדות להתיישבות הקבע של שלושה יישובים בטורען.

על ההווי המיוחד בשבת בנטופה כותבת אריאלה: "בני גרעין 'גחלת' ערכ שבת חוזרים מן השדה כגדי ב'. הבנות שהספיקו להתקלח, עומדות ומגהצות במהירות את כגדי השבת שלהן ואת כגדי השבת - המדים של הבנים. דמדומים, הערב יורד והשמש מסתלקת. אחרוני החברים מגיעים לבית-הכנסת. מינחה. ערבית. השירה בוקעת מגרונות עייפים ומשרה אווירה של קדושה. יוצאים לרקוד. הבנים מכאן, והבנות - במעגל שני. חברים יושבים סביב שולחן שבת ושרים משיריה. מסיימים ומסכמים חלוקת תפקידים שיגרתית: שמירת לילה - משמרת מדי שלוש שעות. קשרית לילה ותורנית הצ'ופרים - העוברת כל הלילה בין השומרים, מחלקת להם עוגות ושתייה ודואגת לכך שלא יירדמו".³

על המצב בהיאחזות ביולי 1981 אנו למדים מדו"ח קצין ההיאחזות, גל יוסף: בהיאחזות שני גרעינים "חרמונית" לעין דיון וגרעין "נירן" לנערן. בסך הכל 65 חברי גרעינים.

תעסוקה: גן-ירק 4 דונם: מלפפונים קישואים ו-4 דונם אבטיחים. בחלקה ליד קיבוץ לביא - 10 דונם אבטיחים פלפל ומלונים. דיר מרינו - 35 כבשים. בעיות: אין חובשים ואפסנאים חברי גרעין; הדרך להיאחזות דורשת שיפור.

בעלון ההיאחזות מינואר 1982 אנו קוראים: "גן-הירק במשך החצי שנה שינה את צורתו. תחילה הפלפלים שהצליחו מאוד וחלקה של אבטיחים ומלונים שלא הצליחו. לאחר הפלפלים - החסה וסלק אדום. זרענו חלקה קטנה של צנונית שכימים הקרובים נתחיל לקטוף. במטע יש 15 עצי תאנה, 35 עצי רימון אשר ימלאו את השווקים בטבריה ובכפר תבור לקראת ראש השנה. לפנינו עומדת המשימה של גיוס העצים".

"ההיאחזות שהיתה מאוישת בגרעיני הקיבוץ הדתי עד לפני חצי שנה החלה, כך אומרים, לפרוח עם כואם של גרעיני התנועה הקיבוצית המאוחדת. שני הגרעינים, מסתבר חיים בשלום. ופה ושם נראים גם מקרים של 'התבוללות'. מקורות האמיתית של ההיאחזות כמפעל הכריות שבמקום. תפוקת המפעל צייק מגיעה כיום למאה כריות בחודש הנמכרות בשווקים ובחנויות שבערי הסביבה". בזכות כל זה זכתה נטופה כמקום ראשון בתחרות ההיאחזות הטובה.¹

על הנעשה בהיאחזות שנה לפני איזורחה אנו קוראים בדו"ח קצינת חברה וגרעינים (אוקטובר 1982): "בהיאחזות נמצאים הגרעינים 'גאל' לבית רימון רגלילות' ראש צורים, סך הכל 45 חיילים. תעסוקה: עבודת חוץ בגן-ירק של קיבוץ בית רימון - 10 חיילים גן-ירק של ההיאחזות 2-3 חיילים, דיר - 2. מצב חברתי: קיים שוני בין שני הגרעינים וכן שוני במספר. על רקע זה ישנם מעט חיכוכים שבאו לידי ביטוי בבחירת הוועדות ובעלי התפקידים. חברי הגרעינים הגיעו עם מוטיבציה גבוהה להיאחזות ודבר זה ניכר בעבודה וכתרבות.

קשר למשקי היעד: מאחר שגרעין 'גאל' היה בטירת צבי כשל"ת, הקשרים עם בית רימון החלו רק בתקופה האחרונה. עצם הקירבה הפיסית למשק והעובדה שחברי ההיאחזות עובדים במשק בית רימון עוזרים הרבה להידוק הקשר. לגרעין 'גלילות' קשר הדוק עם ראש צורים. מקשרים מהמשק עדיין לא הגיעו לביקור. המדריך המשקי הוא רואי מקיבוץ לביא. מדריך חברתי אין וחסרוננו מורגש".

ב-30 בספטמבר 1983 פונה הגרעין האזרחי "חלוצ" למוסדות המיישבים בעניין האזרח ונענה כי ב-18 באוקטובר תאזרח ההיאחזות הנח"ל מצפה נטופה ווקם במקומה יישוב קהילתי דתי שימנה כשלכ הראשון כ-15 משפחות עם כ-40-45 ילדים בגילאי 0-13. הגרעין המייסד גרעין "חלוצ", מורכב מ-60 משפחות דתיות מרחבי הארץ בעלי מקצועות חופשיים. במקביל, התקיים דיון באגף הנוער והנח"ל על דרך ביצוע האזרח. בין היתר הוחלט שהחיילים יעברו לנצרים שתחל לתפקד כהיאחזות רגילה לכל דבר. ב-9 באוקטובר אישר עוזר שר הבטחון להתיישבות אורי בר-און את מועד האזרח ופנה למטכ"ל "להורות לנח"ל להתכונן לביצוע האזרח".

כהתאם למתוכנן התקיים טקס האזרח ב-18 באוקטובר 1983. עוזר שר הבטחון אורי בר-און, שסקר את מסדר חיילי ההיאחזות, אמר, כי תקופה ארוכה לא התיישבו בחבל ארץ יפה זה, במרכז ארץ-ישראל. מפקד הנח"ל, תת-אלוף אמנון אשכול, הדגיש את עבודתם המסורה של הגרעינים - גרעיני הקיבוץ הדתי. את דגל ההיאחזות נשאו בני הגרעינים "יוחאי" ו"נחשושה" שלמחרת האזרח עברו לחדש את נצרים. בטקס השתתף גם ראש אגף הנוער והנח"ל לור מן. שר

הבטחון משה ארנס, שנבצר ממנו להגיע לטקס, שלח ברכה למזכיר גרעין "חלוץ": "יחד אתכם אני מקווה כי מצפה נטופה יהיה עוד נדבך בחיזוקה וקידומה של ההתיישבות החדשה בגליל. משרד הבטחון וצה"ל עשו יעשו כדי לקדם יעד זה. אני רואה אתגר מיוחד כי בד בבד יהודקו הקשרים ביניכם לבין התושבים הערבים של הגליל על מנת להגיע לדו-קיום וליחסי שכנות טובים". עם איזורחה הועברה נטופה לידי חברי גרעין "חלוץ" של התנועה הדתית "אמנה" שתקים במקום יישוב קהילתי ראשון של תנועתה בתחומי הקו הירוק.⁵

הערות:

1. הצופה, 27.9.79; למעשה הוקמו בגליל, לאחר הקמת נטופה, בשנת 1980 שתי היאחזויות בלבד: "יובל באזור תפן וצבעון באזור מירון. ייתכן שהכתב מנה היאחזויות אשחר ומרווה שקמו, באזור סחנין, כחודשיים לפני נטופה.
2. במחנה נח"ל, ינואר 1980, עמ' 2; שם, יוני 1980, עמ' 14; שם, דצמבר 1980, עמ' 20.
3. זרעים, חשון-כסלו תשמ"א, עמ' יג'; שם, טבת תשמ"א, עמ' ט; במחנה נח"ל, מארס 1981, עמ' 5; יולי-אוגוסט 1982, 'דף קשר' - 9; שם, פברואר 1983, עמ' 4.
4. שם, ינואר 1982, עמ' 13.
5. במחנה נח"ל, נובמבר 1983, עמ' 7; דבר 8.11.83.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, מארס 1981, עמ' 5; נובמבר 1982, אוקטובר 1983, עמ' 6; נקודה 3.2.84, עמ' 18.

הגרעין שעלה להיאחזות: גולן ב"ע לבית רימון.

הגרענים שקיבלו הכשרתם: קהת ב"ע לראש צורים, רעות ב"ע למעלה הגלבע; גחלת ורעות ב"ע לשדה אליהו; מנור ב"ע לכפר עציון; להבה ב"ע לעלומים; נירן הקבה"מ לנערן; חורמונית הקבה"מ לעין זיוון; אסף ב"ע לכפר עציון; מעגל (אלמוג) ב"ע למעלה הגלבע; גאל לבית רימון; גלילות לראש צורים; זאב ללביא; גיל לבארות יצחק; יחאי ליבנה; נחושה לטירת צבי.

נטור

הוקמה ב-3 בפברואר 1980 בדרום רמת-הגולן, כ-4 ק"מ מערבית לח'ספין. אוזרחה ב-1 ביולי 1980 בקיבוץ של הקיבוץ הארצי.

נטור היתה במעמד של היאחזות פחות מחצי שנה בשל הוויכוח איזה מעמד יש להקנות למשבצת ההתיישבותית הזו, שהמוסדות המיישבים החליטו להקנות לקיבוץ הארצי. עוד ב-1977 הוקצה גרעין המיועד ליישב משבצת זו והיה בטיפול קיבוץ בית זרע, אך עקב בעיות חברתיות הוסב יעדו לקיבוץ שניר.

ב-18 בדצמבר 1978 כתב יהודה הראל, מוועד יישובי הגולן, לראש האגף: "לאחר פגישה עם הח' אורי פינקרפלד מהקיבוץ הארצי ולאחר שהתקיימו אסיפות בנושא זה בקיבוצים של דרום הגולן, אנו רוצים להביא לידיעתכם את החלטותינו בנושא. איננו רואים כל הגיון בהקמת היאחזות נח"ל בתל נטור (גשור ב') מהסיבות הבאות: בין תל נטור לבין הגבול נמצאים שלושה יישובים אזוריים בהם חיים מאות ילדים. המקום מתאים מבחינת אמצעי ייצור להקמה מידית של יישוב אזורי. היאחזות נח"ל לא תתרום לצורך הדחוף של תוספת אוכלוסייה לגולן". ראש האגף לא קיבל את דעתו של הראל.

גם בין חברי התנועה לא היתה שכיעות רצון מקצב ההתקדמות ליישוב הנקודה: "החברים משוכנעים, שאין עושים די כדי לממש את החלטת המועצה בדבר הקמת היאחזות כשלב להתיישבות בנטור. עוד מעט יעמוד על הפרק משא-ומתן עם הסורים ואנו עלולים לאבד את הרכבת. יש להירתם לארגון קבוצה מקובצת של 20-25 איש". כדי להבהיר את המצב דנה מזכירות הקיבוץ הארצי והחליטה שמוסדותיה פעלו לכיצוע החלטות המועצה והוועד הפועל להקמת נטור כיישוב קבע. עם השלמת בינוי הנקודה תקום בנטור 'היאחזות נח"ל כשלב ביניים להקמת הקיבוץ'. יעשו כל המאמצים לפיתוח משקי מקסימלי.¹

גם במערכת הבטחון היתה התלבטות בקשר למעמד הפורמלי שיש להקנות לנקודה. תחילה ניתן אישור להכניס נח"לאים במעמד של "מחלקת משק", שהמשק ינוהל על-ידי הגרעין האזורי, אך בסופו של דבר הוחלט להקנות מעמד ותנאים של היאחזות החל ממחצית חודש ינואר 1980. ב-26 בדצמבר 1979 בדיון של כל הגורמים הוחלט: פלוגה מקובצת (13 איש) מתרכזת לעלייה על הקרקע ב-30 בדצמבר. הנח"לאים יגיעו ב-3 בפברואר 1980. מפקד הנח"ל דורש מהקיבוץ הארצי לגייס קצין לתפקיד מ"פ להיאחזות".

"ב-3 בפברואר 1980 התקיים טקס העלייה לקרקע של קיבוץ נטור, היישוב ה-26 ברמת-הגולן והשני של השומר הצעיר. ראשוני הקיבוץ החדש הגיעו לנקודת הקבע לפני כשבוע ועתה שוהים במקום כ-30 מתיישבים, חלקם צעירים חניכי 'השומר הצעיר', שבאו במסגרת עצמאית ובמסגרת שנת שירות. השאר - חברי גרעין נח"ל של השומר הצעיר, שחבריו עושים בנטור את שלב ההיאחזות. כאותו החודש תוכנן להגיע לנטור גרעין הנח"ל. בנקודה החדשה יש כ-40 יחידות דיור ובסך-הכל יהיו בה בעתיד כ-100 יחידות, המשק יתבסס על מפעל לאטכי כביסה וכן על 2000 דונם גידולי שדה, מטעים ואבוקדו. טקס העלייה לקרקע היה צנוע, בלי מחמנים רבים, ויזמו אותו ראשי ועד יישובי הגולן. יוסף לשנר בן 59,

ממשמר העמק הוא ה'אבא' של נטור. הוא ואשתו איה החליטו לעלות לשנת שירות כרמת-הגולן.

נטור הוא נסיון ראשון לשילוב היאחזות נח"ל וקיבוץ כבר בשלב ההקמה הראשון. כנטור אומרים שבשטח זה אין מרגישים משהו יוצא דופן. הנח"לאים חיים במסגרת הנח"ל והאזרחים במסגרת הקיבוץ. לדברי אמרי רן, ממשמר העמק, המרכז את משק נטור, גם המוסדות המיישבים מתייחסים לנו כאל קיבוץ לכל דבר.²

להלכה החל מה-3 בפברואר הנקודה היתה במעמד של היאחזות נח"ל ונח"לאים חיו כמשטר של היאחזות. לעומתם האזרחים והחלק המשקי היה במעמד של יישוב אזרחי. זה היה מצב חריג וגרם לבלבולים ולבעיות בין החלק האזרחי והצבאי, לפיכך זה לא היה יכול להימשך זמן רב. אכן, ראש האגף פנה במכתב לסגן שר הבטחון מרדכי צפורי (23.6.80) ומבקש שינוי מעמד נטור. למעשה יש כאן הודאה בכשלון הפתרון שהתקבל בזמנו ושהיה פרי פשרה בגלל לחצים מכיוונים שונים. סגן השר אישר את בקשת ראש האגף ובעקבות זה לשכת סגן הרמטכ"ל הודיעה לכל הגורמים הצבאיים כי "החל מתאריך 1 יולי 1980, ישונה מעמד היאחזות נטור ליישוב אזרחי לכל דבר, פיקוד הנח"ל ימשיך להחזיק במקום מחלקת משק במסגרת גודר נח"ל 904". המשמעות המעשית היא, שממועד זה, נח"לאים שהיו מוצבים שם יעבדו בתנאים של כל "מחלקת משק" העובדת בקיבוץ ותיק, או צעיר.

הערות:

1. השבוע, 6.4.79, עמ' 10; שם, 31.5.79, עמ' 2; שם, 15.6.79, עמ' 2; שם, 29.6.79, עמ' 2.
2. דבר, 4.2.80, עמ' 3; שם, 13.2.80, עמ' 8. כרשימת ההיאחזויות של האגף נרשם בטעות מועד העלייה 8.2.80 ומועד האיזרוח 3.7.80.

פרטומים נוספים:

במחנה נח"ל: יוני 1980, עמ' 14; שם, דצמבר 1980, עמ' 5; השבוע, 23.2.79, עמ' 3; שם, 9.5.80, עמ' 8; שם, 8.1.82.

הגרעין שעלה וקיבל הכשרתו בהיאחזות - שחף הנוה"ע חטיבה מקצועית, למסילות.

ניסנית

הוקמה ב-6 באפריל 1982 מצפון לעיר עזה, כפרברי בית להיא ובית חנון. נקראה על-שם צמח הגדל באזור. אוזרחת ב-22 ביולי 1984 כיישוב קהילתי. ההחלטה הראשונה להקים שני מאחזים בצפון הרצועה, בין בית להיא והקן הירוק, התקבלה בוועדת השרים להתיישבות ב-30 באפריל 1979. ב-15 במאי ערכו נציגי החטיבה להתיישבות סיור באזור ומסרו שלרשות קמ"ט נכסים ממשל עזה שטחי דיונות בהקף של 4000-5000 דונם בין בית חנון לבית להיא.

בהתאם להחלטת ועדת השרים, ניסנית הוקמה כמאחז עם סיוע משקי של החטיבה להתיישבות. לוח הזמנים של הקמת המאחז היה קשור לאיזורו גדיד ויציאת הנח"ל משם, כאשר ב-6 באפריל יעלה החלון לניסנית וישתכן באוהלים, וב-11-15 באפריל יועבר כל הציוד הסוכנותי מגדיד לניסנית. *

ביום העצמאות תשמ"ב, 28 באפריל 1980 נערך טקס העלייה לקרקע במסגרת "מבצע ה-11". שני הנציגים הבכירים של מערכת הכטחון שהופיעו בטקס העלייה לקרקע, נדרשו בדבריהם לנושאים אקטואליים. הראשון, נציגו של מפקד הנח"ל ומי שהיה בעבר מפקד הנח"ל, אל"מ (מיל.) רענן שריר, והשני, נציג משרד הכטחון, שלמה חייטב, שהוא ראש אגף האמרכלות במשרד, הדגישו בדבריהם, כי בשעת עקירת יישובים לטובת השלום מקים הנח"ל נקודות שלום.

בני הגרעינים יותם ותפנית הגיעו מהיאחזות גדיד שהועברה לאנשי ישיבת ימית המפונים. הנח"לאים עדיין יושבים באוהלים אך מצב הרוח טוב. לנקודה החדשה תעבור גם מפקדת היחידה (משל"ט 960). ההיאחזות תוכננה כדי למלא את שתי הפונקציות. עד לקטף הירקות יוסיפו הנח"לאים לעבד את גן הירק של גדיד, בהמשך יקבלו שלוש דונם גן-ירק מקיבוץ ארז - הקיבוץ המאמץ את ניסנית. הקיבוץ גם יקלוט נח"לאים לעבודה בו. בנוסף לכך יפעילו חיילי הנח"ל שלוחה של מפעל "כיתן" דימונה.¹

ב-7 בספטמבר 1982 ביקרה במקום קצינת יחברה וגרעינים ודיווחה: "בניסנית נמצא גרעין ענבר לארז המונה 27 בנים ו-13 בנות. תעסוקה - המצב מניח את הדעת. בגן הירק וכארז עובדים כשכרע האחרון 5-6 חיילים/ות. רוב העבודה מוקדשת לפיתוח המקום החדש, אליו עברו לפני שבוע וחצי. אפשר לראות כבר גינות מטופחות. מצב חברתי - שעות העבודה הרבות בתחילת הפרק הפריעו לתפיקוד החברתי תרבותי. כיום לאחר כחודשיים אפשר להבחין שהפעילות חסרה לגרעין. לדברי המזכיר, החברה חחרים תשושים מהעבודה ומסתגרים בחדרים. המזכירות מבינה את תפקידה ומנסה לעשותו בצורה הטובה ביותר. חלק מחברי הגרעין טוענים שטוב להם במצב הנוכחי כפי שהוא ופעילות חברתית לא חסרה להם.

הקשר עם קיבוץ ארז טוב מאד. הקשר מתבטא בעיקר בעבודה של החברה במשק. המדריך המשקי, אמנון מארז, משתדל לטפל גם בתחום החברתי, מאחר שהמלווה החברתי מגיע רק פעמיים שלוש בשבוע. קיבוץ ארז נתן 20 דונם שטח חקלאי להיאחזות".

"גן הירק של היאחזות ניסנית, היה לשם דבר כנח"ל כולו. הקישואים והאכטיחים של היאחזות הדרומית עשו חיל, אך עלו עליהם החצילים, ששווקו על-ידי "אגרסקו" לחו"ל ותמורתם זכתה היאחזות בסכום של למעלה מ-2200 דולרים. כדי לא לפגוע בחיי החברה החליטו חברי גרעין יתד לעבוד מעתה 'רק' שמונה שעות ביום. דבר זה, מסתבר, אינו גורע כמעט מהספקתם של הנח"לאים, אולם משפר ללא ספק את מצבם החברתי. דמות מרכזית היא דמותו של מפקד המקום, סגן ראובן, האומר: 'נתתי להם לנהל את הסידורים בעצמם, כי זאת בסך הכל היאחזות שלהם'².

בעלון היאחזות (פברואר 1983) אנו קוראים: "בישיבת המזכירות - טיפול בבעיות חברתיות ומשקיות. בעיות צבאיות מסופלות על-ידי המ"פ ולמזכירות הזכות להעיר על הפתרון הצבאי שניתן על ידו, אם תראה צורך בכך. המזכיר יכין סדר יום לאסיפת מזכירות. כל חבר מזכירות וכל חבר היאחזות יכול להעלות נושא לדיון בישיבת המזכירות. יינתן למזכירות דיווח שוטף על פעילות הוועדות מדי שבוע. כל ענף מרכז תוכנית עבודה לכל המחזור, תוכנית שבועית ויומית. כל אדם מחמן להגיש הצעה לפרויקט שבו הוא יפרט את הכספים הדרושים, כוח אדם, אפשרויות וזמן הביצוע. ועדת המשק החליטה בישיבתה האחרונה: פיתוח לול חדש כולל קניית פרגיות במקום המטילות. מכירת העגלים מסיבת צריכת מזון בסכומים גבוהים מדי. ועדת תרבות מונה חמישה חברים המהווים את הכלי שיפעיל את החברה בהיאחזות. הוועדה פתוחה להצעות. עומד לפנינו הפרויקט של פורים. היו מספר פעילויות: ערב היכרויות, ערב מולדת, ערב רבנים/יות".

ב-30 בנובמבר 1983 ביקרה קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "בהיאחזות שני גרעינים - גרעין זהב לרעים ומירקם לחולית, בס"ה 27 בנים ו-19 בנות. מדריכים אזוריים: חברתי - ששון מקיבוץ רעים; משקי - אבישי מקיבוץ חולית. גרעין מירקם - יש שיפור ניכר במערכת היחסים בין הבנים לבנות, משתפר הקשר לקיבוץ. גרעין זהב הקשר לקיבוץ בסימן עלייה מסתדר יפה בתוך עצמו. קיימת בעיית תקשורת בין הבנות בגרעינים השונים, הנובעת מהבדלי מנטליות. בנים של שני הגרעינים מסתדרים יפה. המזכירות חידשה את פעולתה עם כניסתו של המ"פ החדש. ועדת תרבות מתפקדת בצורה יפה. תעסוקה: מפעל מצרי עץ - 10-15 חיילים; ירק - 3-4 חיילים. מבכסה - חיילת אחת".

שנתיים לאחר הקמת המאחז הודיעה החטיבה להתיישבות במכתבה לראש האגף ומפקד הנח"ל: "נבקשם לרשום לפניכם כי אנו מנסים להיערך לאירוח היאחזות ניסנית עוד בתום המחזור הנוכחי (מחצית יולי)".

ב-10 ביולי 1984 הודיע עוזר שר הבטחון להתיישבות אורי בר-און למטכ"ל שאירוח ניסנית יתקיים ב-22 ביולי 1984.

הערות:

1. במחנה נח"ל, מאי 1983, ע"ע 4, 10.
2. שם, ינואר 1983, עמ' 14.

פרסומים נוספים במחנה נח"ל: נובמבר 1982, עמ' 3; שם, אוגוסט 1984, עמ' 21; נקודה, 21.9.84, עמ' 24; על המשמר, 3.7.84.
גרעניים שעלו למאחז: תפנית הצופים לניר עם יותם המכבי הצעיר למעוז חיים.
גרעניים שקיבלו הכשרתם: חת צופים לחולית, ענבר לארז, קדד לרביכים, בשור לכיסופים, זהב לרעים, מרקם לחולית.

נמרוד

הוקמה ב-31 בינואר בצפון כרמת-הגולן כ-2 ק"מ מצפון-מערב לבירכת רם. נמרוד - על-פי השם הערבי "קלעת נמרוד". תחילה נקראה הר קטע.
נמרוד הוקמה כמאחז, על-פי החלטת אורי בר-און עוזר שר הבטחון לענייני התיישבות בהתאם למכתבו ליהודה דקל מנכ"ל החטיבה להתיישבות, בו הוא מבקש: "לדאוג לתעסוקת גרעיני הנח"ל. הנושא נראה לנו חשוב גם להכשרתם החקלאית בעתיד. נהגנו לבקש זאת מהמחלקה להתיישבות גם לגבי מאחזים שכל הוצאות ההקמה, למעשה, היו על מערכת הבטחון".
לאחר שהתקבלה תשובה עקרונית חיובית לבקשה זו, כתב ב-17 בפברואר 1982 עודד ברידא למנהל חבל הגליל: "עקב הכותנות המשותפות שיש בינינו ו בין הנהלת החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית לתקצב את המאחז מבחינה משקית, אבקשכם להיערך לתכנון משקי ולעזור למדריך המשקי בעזרה ראשונית למקום".

ב-31 בינואר 1982 עלו לנקודה חברי גרעין גוונים, בנים בלבד בגלל חוסר תנאים מתאימים לקליטת חברות הגרעין.

ב-11 במאוס 1982 ביקרו במקום עודד ברידא מהאגף וקצינת חברה וגרעניים חגית. בדו"ח על הביקור נכתב בין היתר: "בהיאחזות נמצא גרעין גוונים לעין דיון. 24 בנים, הבנות נמצאות בעין דיון. הן הגיעו לבקר את הבנים במאחז. לטענת רוב הבנות, הן לא רוצות להגיע להיאחזות, טוב להן בעין דיון, במיוחד בגלל התנאים. לדבריהן, עדיף שהבנים יגיעו לעין דיון והגרעין יהווה מחלקת משק. הבנים הנמצאים בהיאחזות בד"כ עובדים, שומרים וישנים. ניתנה להם עצמאות כמעט מוחלטת בכל התחומים והם לא מנצלים אותה. הגרעין מאוד לא מגובש. אין מוסדות, אין ועדות. המזכיר והמזכירה עומדים חסרי אונים. מדריך משקי נמצא בהיאחזות ודואג לעניינים המשקיים. מדריך חברתי נמצא בעין דיון. הקיבוץ דואג בעיקר לתחומים הטכניים ולא להדרכה חינוכית".

טקס העלייה על הקרקע נערך ביום העצמאות תשמ"ב, 28 באפריל 1982, במסגרת "מבצע ה-11", בהשתתפות אלוף פיקוד הצפון אמיר דרורי ואורחים רבים. נשאו דברים אל"מ (מיל.) משה נצר, לשעבר מפקד הנח"ל וראש אגף הנוער והנח"ל שייצג את מפקד הנח"ל, עודד ברידא ממחלקת הנח"ל, שייצג את משרד הבטחון וכן שמעון שבס יושב-ראש ועד יישובי הגולן.

לאחר מאבק עז גברה היאחזות נמרוד על היאחזות אליפו וזכתה בתואר ההיסטורי: היאחזות ה-100 של הנח"ל. החלוץ עלה בתקופת החורף והיה טרף

לקור המקפיא. בימים אלה הפך מאחז נמרוד להיאחזות. כשקמה ההיאחזות ביקר במקום ראש המועצה המקומית מסעדה הדרונית.¹ במשך שנתיים דישרשה ההיאחזות במקום ולא היתה התקדמות ממשית בשטח המשיקי. בסיכום המשיקי לחודשים ינואר-יולי 1984 נכתב בין היתר: "הגרעינים רשף ומגוון ביצעו את פרק ההיאחזות בנמרוד. הגורמים העיקריים שהשפיעו על התעסוקה במחזור זה: מזג אוויר קשה חוסר תשתית (המחזור הקודם לא השאיר למעשה שום ענף מוכן והכל התחיל מחדש), להיאחזות אין שטח אדמה למעט 3 דונם מטע. שטח אדמה שהושאל ממרום גולן, נמסר לרשות ההיאחזות ביולי כמקום באפרייל. המתח ביחסים בין הסגל לחיילים השפיע בצורה לא חיובית על רמת התעסוקה וקביעת נורמות והסדרים. למרות כל הגורמים הללו נעשתה עבודה והושקע מאמץ בענפים השונים:

נגרייה - הופעלה מתחילת המחזור בליזוי והדרכה של קיבוץ נאות-מרדכי. הוחל בנסיון של ייצור צעצועים, אך יש בעיית שיווק.

מטע - שטח של כ-3 דונם צמוד לגדר ההיאחזות. נטעו עצי צפצפה כמשברי רוח. שקעים - עבודת הרכבת שקעים חשמליים שימשה כפתרון עבודה זמני בתחילת המחזור. העבודה מונוטונית ומשעממת והכנסה זעומה והיא הופסקה.

עבודות חוץ - היו המקור העיקרי של תעסוקת חיילי הנח"ל. הנח"לאים עבדו במושב קלע.

קיבוץ אל-רום העסיק 8-10 חיילים בענפי המשק השונים.

הר אודם - המושב העסיק 3 חיילים במטעי האבוקדו. בחודש מארס, כתוצאה מחוסר כוח אדם בהיאחזות הופסקה העבודה, למרות שביעות הרצון של שני הצדדים. גן-ירק - שטח של 10 דונם, השייך לקיבוץ מרום גולן נמצא מול האו"ם בקונייטרה. השטח רושט בקווי השקיה. גן-הירק מהווה ענף חשוב במערכת התעסוקה.

פינת החי - לא פותחה במשך החיזור. ייצור עגילים - הוא ענף חדש מעסיק 4 בנות.²

על ההיאחזות בחורף נכתב: "קור יבש חודר לעצמות, מכשר יחיד לחורף המתמהמה. בנמרוד מתכוננים היטב לחודשי חורף קשים. בשנה שעברה, מספרים, לא יצאו הנח"לאים את פתחי חדריהם במשך שלושה חודשים רצופים. כל עבודות ההיאחזות נעשו בין ארבעה קירות. גיבוש חברתי מוגבל, ויכוחים בלתי פוסקים עם הסגל והרגשה מחורבנת של בזכו. אף אחד מאתנו לא ראה כמויות כאלה של שלג כמו שירד כאן. היום יושבים בהיאחזות שני גרעינים נחשון לאשדות יעקב ופסגות למלכיה. בשלושת החודשים הראשונים עסקו פה בעיקר בגידול ירקות ובמיוחד בטיפוח הקולורבי שהוציא את שם ההיאחזות לגדולה. ההיאחזות פרודוקטיבית גם היום: קטיף אבוקדו ותפוחים בשנור ועבודה שוטפת במפעל הנעליים בקיבוץ דפנה. נמרוד היא ללא ספק, פנינה נח"לאית שאפשר להתגאות בה."²

נמרוד בת ארבעה חורפים, קיץ אחד ואין התקדמות ממשית לגבי עתידה ההתיישבותי, על כך מלמד מכתב ראש ענף התיישבות בפיקוד הנח"ל מה-22

ביולי 1986 לראש האגף בקשר להכשרת שטח לגן-ירק: "היאחזות נמרוד הוקמה על-ידי מרכז בינוי כמאחז צבאי. החטיבה להתיישבות מטפלת במאחז באחזקה משקית בלבד. המקום אינו עומד לאיזרוח בשנים הקרובות, ולפי כל התחזיות הוא יישאר כמאחז ובנקודה בטחוניית".

עובדות עוד ארבע שנים, גרעין נכנס וגרעין יצא ואין להבחין בשום התקדמות משמעותית בתשתית המשקית וגם לא ביחס לעתידה ביישוב קבע. המלווה המשקי ארנון, שומר על השיגרה ומציא חוכרת "סיכום מחזור ינואר-אוגוסט 1990": רוב ימי העבודה הלכו לכיוון עבודות חוץ, וזו היתה גם התרומה הנכבדה ביותר מבחינה כספית, אך מבחן ההיאחזות הוא בהתפתחות התשתית. הציפיות הגדולות שתלינו במפעלים - נגרייה ומתפרה - לא התממשו. היתה מעט מאוד עבודה עם תרומה צנועה בצידה. כדיר, ההכנסות היו בהתאם למצופה: העובדה ששבעה טלאים נטרפו, מנעה הכנסה גבוהה יותר. לסיכום, המחזור היה מוצלח בהרבה אם היה קצר יותר, יציאת הבנים לפעילות מבצעית פורקת את המתח בהיאחזות ונותנת הרגשה של סוף, עד כדי חוסר אכפתיות לשמירה כדיר וחוסר תשומת-לב שבעקבותיו אכלו הכבשים את המטעים. להיאחזות הגיעו שני גרעינים, גרעין שיפון לאור טל וגרעין נקלע לאלרום. ניכר שיתוף פעולה בין שני הגרעינים בכל התחומים. ברבע האחרון של הפרק חלה ירידה משמעותית בכל תחומי החיים. ירידת המוטיבציה חלה משני טעמים: יציאת כרבע מחיילי ההיאחזות לאימון ותעסוקה מבצעית לתקופה של חודש. הארכת המחזור ל-8 חודשים, כשהחודשים האחרונים היו שעמום וחוסר אתגר והמתנה שהזמן יעבור. כדי לשנות את המצב ולתת תוכן ומשמעות לשהייה בהיאחזות הוכנה תוכנית על-ידי קבוץ אל-רום לליווי ההיאחזות בחודשים אפריל-נובמבר 1991. "הפנייה לאימון ההיאחזות הגיעה ממחלקת ההכשרות של התק"ם. הכוונה באימון ההיאחזות להנחות את חברי הגרעינים לקיים חיים אוטונומיים הן כלכלית והן חברתית, כדגם של מיני קיבוץ. נקבעו שלושה חברים: פירט, גזר אלרום, שילוו את הגרעינים בתחום העבודה והגזירות, גלי ארבל וגיל שרון, שילוו בתחום החברתי. כמו כן יעקב אסרף ילווה את התחום של הקשר בין ההיאחזות לסוכנות. מרכזי הענפים באלרום ילוו את מרכזי הענפים המקבילים בהיאחזות. יאכלסו את ההיאחזות שני גרעינים - גרעין שעל לאלרום ונוכס שהיה מיועד לרביד. הגרעין למעשה ללא קשר עם משק היעד.

בדו"ח העשור להקמת נמרוד 2 בינוי 1992 נכתב: "בהיאחזות שני גרעינים - גרעין מחור לעין גב וגרעין לשם למרום גולן, בס"ה 22 בנים ו-10 בנות. גרעין מחור מצב חברתי טוב, קשר טוב עם הגרעין השני. הקשר עם משק היעד התהדק מאוד, המקשרים מגיעים כמעט בקביעות. החיילים מרגישים מאוד נחוצים ומעורבים בקיבוץ.

גרעין לשם - של תנועת הצופים. להיאחזות הגיעו חברי הגרעין מפרקים נפרדים, לאחר ניתוק הקשר בין הבנים והבנות. גם בהיאחזות הקשר לא חזר לקדמותו, אם כי המצב משתפר והולך. לבנים היה קושי עם שמירה על הקשר עם משק היעד בגלל הריחוק והניתוק מהבנות. הבנות, לעומתם, חיזקו מאוד את הקשר במחלקת

המשק. ימי העיון בתחילת המחזור תרמו מאוד לחיזוק הקשר. המקשרים מגיעים בקביעות להיאחזות. ישנו קשר טוב בין הגרענים. המזכירות מורכבת ממזכירי הגרענים והמ"פ ויש לה חופש פעולה כמעט מלא לפעול ולהחליט החלטות. יחסי הסגל והחיילים השתפרו. באופן כללי ההיאחזות כמצב עלייה.

התחום המשקי - למרות החורף הקשה ישנה יד מכוונת בהיאחזות. במתפרה מגוון יפה של עבודות, המרכות רצינית מאוד. דיר - המבנה הרוס ובעייתי. מטע - יש לטפל בנושא הקטיף שיחול בדיוק בחילוף המחזוריים. נגרייה - החביות ריפוי בעיסוק.

בסיכום ניתן ללמוד מדו"ח זה, שנמרוד הפכה למקום הכשרה התיישבותי חברתי עבור גרענים, אך אין בה כל התקדמות ואין מגמה להפיכתה ליישוב קבע. עתידה תלוי בעתיד כל ההתיישבות ברמת-הגולן.

הערות:

1. במחנה נח"ל, מאי 1982, ע"ע 4, 9.
2. שם, ינואר 1984, עמ' 18.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: נובמבר 1982; פברואר 1983, עמ' 7; מאי 1984, עמ' 44;
אוגוסט 1984, עמ' 4; ינואר 1985, עמ' 32; אוגוסט 1985, עמ' 4; ינואר 1986
עמ' 4; דצמבר 1987, עמ' 22.

הגרעין שעלה להיאחזות: גוונים גרעין פרטי לעין זיוון.
הגרענים שקיבלו הכשרתם: גרעיני הצופים - למרום גולן, תובל לתובל, שגיב (שיפון) לאורטל, מגוון לגוון, לחל קציר, עתיד לאור טל, רענן לבית העמק, מז למסדה, צלף לבית העמק. נקרות הנוע"ל לראש הנקרה, סנונית הנוה"ע חטיבה מקצועית לשדה נחום, עופר הנוע"ל לגושרים, אל הר מחה"ע משגב עם, עיט הנוער הציוני לתל יצחק, רביד הנוע"ל, תימרין הנוע"ל למלכיה ורכסים המכבי צעיר למשגב עם, שחק לקלע, שעל לאל רום, נובט לרביד, לשם הצופים למרום גולן ומחר לעין גב.

נערך

הוקמה: 24 בדצמבר 1970 כ-10 ק"מ צפונית-מערבית ליריחו, באזור ואדי עוג'ה. אורחה: ב-16 בנובמבר 1976 כקבוצת י"ט"ב, יד יצחק טבנקין. בתוכנית אב להתיישבות שהגיש ראש מחלקת התיישבות במטכ"ל ב-26 בנובמבר 1969 הוא כלל הקמת יישוב אזור עוג'ה. בדיון שהתקיים ב-15 בפברואר 1970 בוועדה הבינמוסדית להתיישבות חדשה בראשות של השר יגאל אלון סוכם: "להקים שניים עד שלושה יישובים באזור פצאל-עג'ה, כהתאם לתנאי המים והקרקע באזור".

ההחלטה על הקמת יישוב בעוג'ה התבססה על דו"ח של מינהל מקרקעי ישראל שבעוג'ה אותו ונתפסה חזקה בכ-1400 דונם של אדמות נפקדים הראויים כרוכס לעיבוד. אותו זכויות מים ומתנהל משא-ומתן לתפיסת זכויות מים נוספות. הממשלה החליטה ב-13 בספטמבר 1970 להחיש הקמת שתי היאחויות בבקעת הירדן, אחת מהן בעוג'ה. תא"ל גזית, מתאם הפעולות בשטחים, אישר את המיקום שהוצע להקמת ההיאחויות וקבע ש"יש לוודא כי מינהל מקרקעי ישראל יאשר פצויים נאותים לחוכרים במקביל עם ביטול החוזה של תכנון המים, במידה ויוכיחו הפסדים מצדדים".¹

ביום ב', 14 בחודש דצמבר 1970, עלה למקום החלון שהיה מורכב מחברי גרעין מיטל וכעבור 10 ימים עלו למקום יתר חברות וחברי הגרעינים.

על הימים הראשונים סיפרו חברי הגרעינים. משה הורוביץ מפתח-תקווה וחבר גרעין בית הערבה ב' זוכרים את היום הראשון בהיאחויות: "כאשר הביאו אותנו לכאן, היינו די מתוחים. כשהמשאית עלתה במעלה הדרך, ניסינו לנחש, כי בפיתול הבא יהיה המקום שלנו. כך עברנו פיתול אחר פיתול, עד שעלינו בסוף על ראש הגבעה הזאת. המראה של הגבעה החשופה כמעט גרם לחלק מאתנו דכאון. אבל מהר מאוד מצאנו עצמנו עסוקים מאוד בהקמת המאהל. כלילה הראשון לא היה כאן חשמל, מישהו נסע והביא מספר פנסי לוקס. הבנות הכינו את הארוחה הראשונה בהיאחויות ולאור הפנסים החלה שירה ספונטנית. עבדנו קשה מאוד אבל איש מאתנו לא רצה ללכת לישון. לא רצינו להפסיד את החוויה של היום הראשון. אני מרגיש את עצמי ממש חלון אמיתי. יש לי חלק בהקמת יישוב חדש במקום שנדמה, כי לא דרכה בו רגל אדם מזה דורות רבים".

ב-18 בינואר 1971 התקיים הטקס הרשמי של העלייה לקרקע. על-פי הנחיות המטכ"ל הטקס היה סגור לתקשורת. העיתון היחיד שנתן פרסום קצר היה ג'רוזלם פוסט 19 בינואר 1971: "היישוב השביעי שהוקם בבקעת הירדן מאז המלחמה נחנך אתמול. יישוב הנח"ל המכונה נערן על-שם יישוב תנ"כי. היישוב ייצר ירקות לייצוא. הוא מיועד להיות קיבוץ".

ההיאחויות כמעט בת חודשיים. "שלט חדש ומבהיק עדיין בכביש הבקעה, המוביל מיריחו צפונה לגשר דאמיה, מורה על הדרך המתפצלת לכיוון נערן. זוהי דרך עפר מהודקת היטב, המתפתלת ועולה בנח"ל-עוג'ה במקביל לאקוודוקט המוביל את מימי המעיין, עין-עוג'ה אל הכפר עוג'ה אל-תחת, היושב במקום, שם מתמוג אפיקו הרחב של הנחל עם אדמות הבקעה. על מיקומה של היאחויות הנח"ל השפיעו קודם כל שיקולים בטחוניים בלי לבטל את השיקולים החקלאיים, שכן נח"ל-עוג'ה, מסתבר, שימש לא רק נתיב עיקרי וחשוב למחבלים שבאו מהמזרח כנסותם להגיע אל ראש ההר ולהתבסס בכפרי יהודה ושומרון. הוואדי גם שימש מקום לאימונים של מחבלים. באזור מצויות אדמות בלתי מעובדות רבות ואת בעיות המים פתרו בהסכם עם תושביו של הכפר עוג'ה. אנשי ההיאחויות יקבלו במשך שמונה שעות אחת לשבוע כ-4,000 מע"ק. כבר עתה מעבדים כ-10 דונמים של עגבניות חורף. בחורף הבא עתיד להגיע השטח ל-500 דונם. בהיאחויות סניף להרכבת ממסרות מנען. המתיישבים בנערן משתייכים לשלושה גרעינים של

הקיבוץ המאוחד: 'מיטל', העתיד להשלים את קיבוץ כיסופים שבנגב המערבי, גשר, העתיד להצטרף לקיבוץ גשר, ו"בית הערבה ב", שלגביו טרם נקבע לאיזו נקודת התיישבות יילך כתום השירות בנח"ל. נח"לאים משלושה הגרעינים סיפרו, כי חיי החברה והתרבות בהיאחזות הם כה הומוגניים, עד כי קשה להבחין שהאנשים משתייכים לשלושה גרעינים חברתיים שונים, שלא הכירו זה את זה טרם בואם למקום.

חיילי ההיאחזות עובדים בהקמת המבנים, בחקלאות, בשירותים וכמובן בתעסוקה בטחנית, במסגרת מקומית ואזורית בהתאם לצורכי צה"ל. בנוסף לכך מקדישים זמן לא מתעט לאימון החיילות והחיילים. הרי הנח"לאים הם קודם כל חיילים בשירות סדיר. סגן ישי, אחד הקצינים המשרתים בנח"ל נערן, היה בין אלה שעלו ראשונים להקמת ההיאחזות. בתורת בן קיבוץ עין המפרץ ביקש ישי בהתגייסו לשרת בנח"ל זאת משום שרצה להכיר את צה"ל ולשרת דווקא ביחידות קרביות יותר. אבל עתה, בכואו לנח"ל נערן, אין הוא מצטער עוד. 'אין לי כל בעיה אידיאולוגית כיחס לצורך ליישב את השטחים המוחזקים, אני בהחלט דוגל בהתיישבות של קבע כאן בנערן', הוא אומר בתשובה לשאלה.

בהיאחזות נערן מתקיימים חיי חברה ותרבות ערים למדי. לעתים קרובות, מארגנים ערב מרכזי בכוחות חברי הגרעינים. מדי פעם מגיע למקום מרצה או אף להקה. יחסי השכנות עם היאחזות נח"ל גלגל הדוקים.

ייתכן שבעוד מספר חודשים, כשיצטרפו חברי הגרעינים ללכת למשקי היעד הוותיקים שלהם, יהיו רבים שיבקשו להישאר בנערן - אות לאהבתם את המקום.² במלאת לנערן ששה חודשים נכתב בעלונה: "בעצם נכון שנעבור עוד חודשיים למגורי הקבע. נבנו כבר עשרה בתי מגורים, מפקדה ומועדון. שני המקלטים במצב סיום וחדר-אוכל כשלב בנייה. את 'השיכון לזוגות צעירים' בונים פועלים ערבים, משלחות מיריחו, עזה ורפיח וכו'. כשבע שעבר הגיעו פועלים יהודים ומיהרו לנוס על נפשם. כנראה שהעזוזה נגרם להם ממראה מקום. שני גרסורים יפעילו את הדודים החשמליים, כך שתמיד יהיו לנו מים חמים. לנוחיות המכוניות יתקינו מוסך ולכדור שלנו נכון מגרש כדור סל".

נערן בת שנה ובדור"ח ליום הנח"ל נכתב: "בתי ההיאחזות החדשה שייבנו מאבן אינם גמורים. אין חשמל, מים וביוב. החלונות פרוצים לרוח, קרועי דלתות. הכל חדש חדש. הנח"לאים יושבים עדיין באוהלים. מסביב חומות הגנה מפני הרוח. צמחיית נוי וחלקת דשא קטנה - מעניקים רכות למקום, שהוא 'קצה העולם'. ממתנים לעבור לבניינים החדשים. מספר ישי עמית (מפקד ההיאחזות): 'את היחידושים העיקריים הבאנו לכפר הערבי עוג'ה. לימדנו אותם את שיטת הפלסטיקים לגידול חצילים ומלפפונים. הצגנו לפנייהם משאבת מים, ממטרות סוככות ועוד פטנטים. אנחנו כל הזמן בתהליך של הקמה. בונים ובונים".³

בדין של נציגי הסוכנות פיקוד הנח"ל והאגף שהתקיים ב-6 בינואר 1971 נאמר: "אין כל חשבוך כאשר לגוף שעתיד לאזרח את ההיאחזות. המקום מתוכנן להיות היאחזות לפחות לעוד 2-3 שנים. יעשה על-ידי הסוכנות להגדלת שטחי גן הירק שהם כיום 120 דונם. המחלקה להתיישבות תסייע להקמת מסלול של פירוק

ממטרות בהיאחזות כמוצע על-ידי קבוץ נען כן תעשה לזירוז בניית המבנים המשקיים".

למרות החלטות אלו לא הורגשה התקדמות בענפים המשקיים.

בדו"ח מה-16 ביולי 1972 נכתב: "גן-ירק קטן יחסית - 75 דונם (חצילים, מלפפונים, עגבניות ומקשה אביב). נבדקת האפשרות להקמת מפעל בקבלנות-משנה של גבעת ברנר לרהיטי ילדים. ייעשה להכשרת שטח קרקע נוסף בן כ-100 דונם".

בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד ב-18 בינואר 1973 הוחלט להביא למרכז הקיבוץ הקרוב שיעסוק בנושא ההתיישבות בבקעת הירדן, הצעת החלטה להקמת שני קיבוצים באזור גלגל-נערן על שתי משבצות בעמק פצאל. ראש האגף, יוסף יהלום, היה סבור שההחלטה מתייחסת גם לאזור נערן³ בתקופה הקרובה. בהחלטות מרכז הקיבוץ מה-12 במארס נקבע שאזור גלגל יהיה במאי ואזור נערן כעבור שנתיים.⁴

ההיאחזות המשיכה בשיגרה ללא התפתחות משקית משמעותית. שני ענפים עיקריים - גן-ירק ונגרייה. בגן-הירק כ-60 דונם, שחת 25 דונם מלונים ואבטיחים 40 דונם כוטנים 30 דונם. נגרייה - מפעל בת של נגריית גבעת ברנר לרהיטי ילדים בו מתעסקים כ-10 חיילים וחיילות. בתוכנית המשקית לשנת תשל"ה 1974/75, שנה לפני האזור, ישנם נתונים המעידים על התקדמות משמעותית: "לרשות ההיאחזות 250 דונם סמוך לעוגיה ו-200 דונם סמוך ליישוב בהכשרה, מהם יטעו במאי 1975 כרם. בגן-הירק - 30 דונם חצילים, 20 דונם מלפפונים וקישואים, כצל 10 דונם, עגבניות 20 דונם, דלועים 30 דונם ובוטנים 40 דונם סה"כ 150 דונם. הכנסות צפריות מהיבולים - 250,000 ל"י. מים - מוואדי עוגיה מסתכמת ב-16.5 ל-8 ימים.

ציוד חקלאי - 2 טרקטורים וכלי עבודה שונים - טנדר פדו.

נגרייה 'רהיט כל גיל', הייצור כולל הרכבה וגמר. מרכז הנגרייה חבר גבעת ברנר. הכנסה משוערת - 100,000 ל"י".

על המצב הכללי, ובמיוחד החברתי בהיאחזות שנה לפני מועד האזור, אנו למדים מדו"ח מאלף של המדריך החברתי אמציה עגני (מיצו) ממלכיה על שיחת הסיכום של הגרעינים ממחזור ס"ג שנערכה ב-17 בדצמבר 1975. "אחרי מסיבת סיום שרובה היתולי, לפני פרידה בת לילה שלם (ויקודים, שירה ודמעות) היה צורך בפרק סיכום אחד שיהיה רציני. היתה זו שיחה נוקבת ללא משוא פנים וללא פחד לומר דברים. השתתפו בה כל כוגרי המחזור, אנשי הסגל והמדריכים האזוריים. ניהל אותה מזכיר ההיאחזות דוד קדוש. את הנושא הצבאי ייצג המ"פ, דב. את הנושא המשקי, משה איזן, מרכז הנגרייה (גבעת ברנר), את הנושא החברתי החתום מטה. רוח הדברים היתה: המחזור היה טוב, אבל בכל שלושה התחומים, הצבאי, המשקי והחברתי עמד המחזור בכבוד אבל עדיין רבה הבקורת. ההיאחזות עמדה בדרך-כלל בבקורת הצבאית, זכתה במקומות הראשונים בבקורת 'ההיאחזות הטובה'. והביקורת: בצד הצבאי - לא היתה תוכנית אימונים עקבית ומסודרת. הושם דגש בדברים שבמשמעת או בברק חיצוני ולא נתנו הדעת

להכנה צבאית מהותית. הקצונה המקומית התחלפה לעתים קרובות מדי. הסגל לא נתן דוגמה אישית בחיי היום-יום. מצד המשקי: האנשים מילאו את תפקידם כראוי אבל בדרך-כלל ללא יוזמה אישית. דרושה חלוקת סמכויות והטלת אחריות יותר רבה 'כלפי מטה' כדי להגביר את המוטיבציה בעבודה. מערכת היחסים שבין הסוכנות להיאחזות לוקה בחסר. התחושה (של הנח"לאים) היא של זרות, 'דורשים מאתנו אך אין נותנים ד'. על אנשי הסוכנות לעמוד בקשר בלתי אמצעי עם אנשי ההיאחזות, ולא רק בקשר של ביקורת מלמעלה, או בקשר באמצעות מרכז המשק בלבד. בצד החברתי: גם כאן, למרות הפעילות היפה והרצופה, חסרה מאוד היוזמה האישית. החניכים עדיין לא הפכו לחברה מבוגרת ועצמאית ונוזקים למדריך דוחף ומכוון. מאוד היה חסר שיתוף פעולה מתואם בין מרכז המשק, המ"פ והמדריך החברתי. היו מגעים אישיים ויחסים טובים, אבל אף לא ישיבת סגל משותפת אחת עם שלושתם יחד. הסגל חסר הכנה מראש לתפקידו שאינו תפקיד פיקודי צה"לי רגיל".

לאחר הדיווח על שיחת הסיכום מביע מצי דעתו על תפקידו של המדריך החברתי. "הצורך במדריך חברתי בהיאחזות נח"ל ברור. תמוה בעיני מעמדו של המדריך, התלוי על בלימה. כמוהו כמקבץ נדבות הן במימון הוצאות התרבות והחברה והן בהסעות להן הוא נזקק לצורכי תפקידו או לנסיעות לביתו. הצבא, פיקוד הנח"ל, יכול לעזור למדריכים במתן הרשות ללבוש מדים שיזכו אותם בהסעות צבאיות, למרות היותם אזרחים. כן דרושה למדריך תעודה רשמית בה יאמר מי הוא ומה תפקידו כדי לפתוח בפניו שערים ולבבות אזרחיים וצבאיים.

דרוש תקן תקציבי לפעולות התרבות השוטפת. לא רק תקן של רצון טוב. דרושים ימי השתלמות למדריכים חברתיים בשיתוף עם אנשי הסגל האחרים, כמו שהיו בעבר".

בדיון שהתקיים ב-26 באוגוסט 1976 התקבלה ההחלטה לאזרח את נערך בנובמבר 1976. ואכן ב-16 בנובמבר 1976 התקיים טקס האיזרוח החגיגי של ההיאחזות, בו נכחו אלוף פיקוד מרכז, האלוף יונה אפרת, ראש אגף הנוער והנח"ל משה נהוראי ומפקד פיקוד הנח"ל אל"מ רענן שריר. לאחר הקראת פקודת היום מטעם מפקד הנח"ל, בירך האלוף הפיקוד את החיילים ואת המתיישבים באומרו: "איזרוחה של היאחזות הוא צל"ש לפיקוד הנח"ל ויחידותיו. התגשמותו של ייעוד הנח"ל ועל כך תבורכו".

ב-1977 הוקם כאזור פצאל יישוב (אזרחי) של הקיבוץ המאוחד בשם נערך.

הערות:

1. יאיר דואר - התיישבות בטחונות לאחר מלחמת ששת הימים, ע"ע 39, 40, 41 - ארכיון י.ט. 25/מ סדרה 23 נח"ל, מיכל 6.
2. יונה שמש, "נערות ונערים מתערים בנערך", למרחב, 12.2.71; תלמה גן, "נערה מנערך", במחנה נח"ל, 1.2.71, עמ' 13; מייק, "יישוב חומה ומגדל של שנות השבעים", בקיבוץ, 26.4.71, עמ' 5.
3. "הערכים למדו פטנטים", במחנה נח"ל, נובמבר 1971, עמ' 7.

4. בקיבוץ 19.2.73, עמ' 3; "החלטות מרכז הקיבוץ", שם, 19.3.73, עמ' 4. מכתב ראש האגף למוכירות הקיבוץ המאוחד, 7.2.73.
5. "נח"ל נערץ התאזרחת", במחנה נח"ל, דצמבר 1976, עמ' 2; "היאחזות נח"ל נערץ אתרחת", דבר, 17.11.76, עמ' 2.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: ינואר 1971, עמ' 18; "חלון עלה", ביקור הנשיא, אוגוסט 1973, עמ' 7; "אלו היאחזויות", אוגוסט 1976, עמ' 3; "הנגרייה בנערץ", שם אוקטובר-נובמבר 1976, עמ' 16; "קטעים נבחרים מתוך עלון הסיום, ספטמבר 1976, עמ' 14; "ייטב עולים עכשיו"; הנח"ל חוזר, נובמבר 1985; זאב צור, הקיבוץ המאוחד ביישובה של הארץ, כרך ד', ע"ע 292, 303.

הגרענים שעלו להיאחזות: מיטב הנוע"ל כיסופים; בית הערבה ב' פרטי לאל רום; גשר הנוה"ע חטיבה מקצועית לגשר.

הגרענים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות: דולפין חג. לאלות; אופיר פרטי למרום גולן; אשהר המחזה"ע לאל רום; אכפת המחזה"ע לגדות; אלמוג הצופים למרום גולן; יעף הנוע"ל לעין זיוון; אילת הכשרה צעירה לעינות; יודפת פרטי ליודפת; גוברין הנוע"ל לבית גוברין; ענבל הנוע"ל למלכיה; חישולים הצופים לנחשולים; רמות פרטי לעין זיוון; נציב פרטי למשאבי שדה; גלגל המחזה"ע לגלגל; זיוון הנוע"ל לעין זיוון; אחיטן הצופים לאל רום; האלה י' פרטי לנתיב הל"ה; נחלים הנוה"ע חטיבה מקצועית להגושרים; משאב הנוע"ל למשאבי שדה; צוק און הצופים ליראון; חם-שם המחזה"ע לגלגל; חגי הנוע"ל לבית גוברין; נבו הנוע"ל למלכיה; יחדיו המכבי הצעיר לבית גוברין; עתיד המחזה"ע לגברים; כנרת פרטי לאשדות יעקב (מאוחד); יאיר המתנח"ל הצעיר למלכיה; אביטל הנוע"ל לעין זיוון; שלנו המכבי הצעיר למרום גולן; נערץ הנוע"ל גם אתרח את נערץ.

נצרים

הוקמה ב-29 בפברואר 1972 כ-4 ק"מ דרומית-מערבית לעזה באזור המכונה "אבו מדיין". השם נצרים, שניתן לה על-פי הצעת אלוף פיקוד המרכז רחבם זאבי, הוא סמלי. בסמוך לה כפר ערבי נציראת. אתרחת ב-2 ביולי 1980 על-ידי גרעין אורחי, שהיה מיועד להתיישב קבע באזור קטיף. ב-18 באוקטובר 1983 חודשה ההיאחזות במקום. ב-22 ביולי 1984 אתרחת כקיבוץ קבע של הקיבוץ הדתי.

בסקר על רצונות עזה וצפון סיני, שהוגש לוועדה הבינמוסדית להתיישבות בפברואר 1970 נאמר: "אבו מדיין - האזור המרצע להתיישבות מוגדר על יד אותם השטחים הנמצאים כירי הממשל ואינם כבעלות פרטית ו/או אינם מעובדים. השטח המאוחד הנמצא בין נח"ל בשור ובין עזה. הקף השטח כ-4000 דונם ומתוכו כ-2200 דונם מוחזקים על-ידי תושבים מקומיים ונטוע בעיקר כרמים. השטח הפנוי כרגע, מהווה כ-1800 דונם. קרקעות האזור מוגדרות דיונות חול

ונתן להגיע לשדות חול על-ידי הכשרה לא כבדה. עומק החול 5-10 מטרים. למעשה נמצא השטח בתהליך 'כיבוש' על-ידי כרמים (של ערכים) החודרים מכל צד כמובלעות לתוך הרינונות".

בתוכנית שהגישה במאוס 1970 מחלקת ההתיישבות במטכ"ל לגבי הקמת היאחזויות נח"ל נקבעה ההתיישבות ברצועת עזה בעדיפות ראשונה. בספטמבר אותה שנה החליטה הממשלה "להחיש הקמת 2 היאחזויות ברצועת עזה - כפר דרום ואבו מדיאן".

ההיאחזות הראשונה, בכפר דרום, הוקמה במועד סמוך לקבלת ההחלטה, אך הקמת ההיאחזות השנייה - נצרים - נדחתה מחוסר תקציב ובשל המספר הגדול של היאחזויות שהחזיק הנח"ל באותה התקופה. בראשית 1972 עמד הנח"ל לאזרח את נח"ל סיני ונח"ל גולן ולפיכך התבטלה סיבה זו. אך לדעת משה נצר הזרמים ההתיישבותיים לא ראו אפשרות להתפתחות חקלאית במקום מה גם שסבלו ממצוקה מיוחדת של כוח אדם עקב הרחבת ההתיישבות החקלאית באזורים אחרים¹.

ב-26 באוגוסט 1971 התקיים דיון אצל שר הבטחון דיין בו סוכם שהשר מעדיף הקמת שלושה יישובים ברצועה היינו: אבו מדיאן, סומירי (קטיף) וח'אן-יונס (מורג). לאור חשיבות ההתיישבות ברצועה השר מוכן להסכים להקמת היאחזויות נח"ל, גם אם עתידן כיישובים לא ברור עדיין והיה צורך לפרק אחת או שתיים מהן. יצוין, שהחלטה זו היתה בניגוד למדיניות הבסיסית של דיין ביחס להיאחזויות נח"ל.

בעקבות הנחיית שר הבטחון, התקיים דיון ב-28 בספטמבר 1971 אצל מתאם הפעולות בשטחים בו הוצגה ואושרה הצעת מינהל מקרקעי ישראל (ולא מחלקת ההתיישבות, מאחר שהקמת הנקודה לא נכללה בתקציבה) להקמת הנקודה באבו מדיין. המינהל רשאי לנהל משא-ומתן עם בעלי הקרקעות המחזיקים והמעבדים, שלא כחוק, אדמות בתחום משבצת הנקודה, על מנת לרכז אדמות. ניתן אישור, יש להתחיל מיד בעבודות הכשרת הקרקע, כאמצעות קק"ל; כשלב זה עד 500 דונם. יש להתחיל בהקדם האפשרי בסלילת הכביש לנקודה. עם השלמה הכביש ימוקמו במקום סירת ו/או גרעין נח"ל.

לאחר דיונים נוספים סוכם על ה-29 בפברואר 1972 כמועד העלייה למקום של גרעיני נח"ל ולא סירת. מאחר שמועד זה חל בין מועדי חילוף המחוזים הרגילים של הנח"ל לא היו גרעינים זמינים מפרק שנת ההכשרה החקלאית לעלות לנקודה. לפיכך החליט פיקוד הנח"ל בעצה עם האגף, כחריג, להעלות למקום נח"לאים מפרק השל"ת. לתפקיד זה נקבע גרעין בראשית, שהועבר מסירת פארן, ועוד כ-60 נח"לאים שהוצאו מהמשקים בפרק השל"ת האחרון.

משרד העבודה קיבל על עצמו להכין עד מועד העלייה כביש גישה, 15 משטחי בטון לאוהלים (למגורים), חדר-אוכל ומטבח, קירות מגן סביב האוהלים, גדר הקפית, תאורת גדר ושירותים. משרד השיכון קיבל על עצמו להקים בתים, מאוחר יותר לאחר העלייה על הקרקע. מחלקת ההתיישבות הסכימה ל"נדב" הספקת מים, גרטרורים לחשמל ומשק עזר קטן להעסקת כ-10 נח"לאים.

ב-27 בפברואר עלו ראשוני הנח"לאים וב-29 כו, יום פורים, נערך טקס פנימי לציון העלייה למקום. למרות הרצון להצניע את האירוע דבר קיומו פורסם למחרת בעיתונות. "היאחזות נח"ל חדשה, נח"ל נצרים", השנייה ברצועת עזה הוקמה אתמול באדמות אבו מדין שבין עזה לדיר אל-בלח, מול פני הים. כיוון שמועד התחלותה הרשמי יחול רק בחודש מאי, כשיופנה לנקודה גרעין התיישבותי, לא נערך אתמול טקס עלייה רשמי. נקבצו שם אלוף פיקוד הדרום אריאל שרון, מפקד הנח"ל אל"מ צ. לבנון, סמנכ"ל משרד השיכון ש. אבני, מנהל חבל הנגב ש. נחמיאס והרימו כוסית עם אנשי היחידה, לציון המאורע. במוסדות ההתיישבות טרם הוחלט איזה זרם יתחיל בנצרים (שני הגורמים המעוניינים הם איחוד הקבוצות והקיבוצים והקיבוץ הדתי). היישוב החדש מרוחק כ-6 ק"מ מדרום לעזה ו-2 ק"מ ממערב לכביש הראשי הרצועה. בנייתו תושלם תוך שלושה חודשים. אנשי יחידות הנח"ל שנשלחו למקום, כבר שובצו בפעילות הבטחון השוטף באזור ומסיבה זו אין ביניהם בנות. מנהל חבל הנגב הגדיר את שלב ההתיישבות הנוכחי 'טרנס היאחזות', כי רק עתה יוחל בלימוד סיכויי הפיתוח החקלאי של האזור. עתה נשלמת סלילת דרך חדשה לנקודה. ומתבצע קידוח מים שהתגלו במקום. בינתיים מובאים המים ליישוב החדש מקיבוץ ניר יצחק שמעבר לקו הירוק. ההיאחזות תתחיל מיד בעיבוד שטח של 100 דונם, אך נראה שמלבד פיתוח החקלאות נודעת להתיישבות הנוכחית תכלית בטחונית-מדינית: 'לשלוח אצבעות יהודיות מהנגב המערבי דרך הרצועה אל הים'.

על גיוס הנח"לאים מהשל"ת למשימה והימים הראשונים בהיאחזות נכתב: "עם קיטבגים שמנים, זקנים ושפמים, נעליים אדומות (כוגרי נח"ל מוצנח) ושחורות וטפיחות 'אהלן', אחד אחד התייצבו הנח"לאים. יוסי, סגנו של המפקד, נעץ עיניים ככלום. גם משה גולדמן מאגף הנתער והנח"ל (האחראי על השל"ת באגף) נמצא פה והוא כודק עם יהודית, הפקידה, אם אכן הרשימות מעודכנות. הנח"לאים לא ידעו בדיוק מה מצפה להם במקום החדש. חלקם היו מרוצים וחלקם די חששו. בנח"ל כפר דרום (בסיס ההתארגנות לעלייה) נאנחו עובדות המטבח למראה הקבוצה הענקית שפלשה להיאחזות ומיהרו לערוך את השולחנות. בינתיים הסתדרו החבריה בשורה ישרה מול הנשקיה וקיבלו נשק, רצו לאפסנאות וקיבלו חבילה ענקית עטופה שמיכה, בדקו ציוד לוודא אם קיבלו את כל הציוד הדרוש. כשהגענו לנצרים ירד כבר הערב. מיהרנו להדליק את עששיות הנפט הקטנות ואז אפשר היה לראות שמסביב יש רק חולות וחולות וחומה שמקיפה את המאהל ולילה. עורכים מסדר כוננות. הקסדות לא מוסוות והחגור לא מתלבש כמו שצריך על הגוף. פונים לחדר (אוהל) האוכל, הארוחה - ביצה קשה ובצל ולקינוח - קפה פושר. הולכים לישון. לילה ראשון בנצרים. אין הורה סוערת ואין נגינת מפוחית ליד מדורה. מה שתופס את הלב פה, בנצרים, זאת הידיעה, שהכל נעשה כאן בפעם הראשונה. התצפיתן על מגדל התצפית, הקשר הראשון, המשמרת הראשונה כבר מופרטלת. בוקר יום שני. כולם עסוקים. כונים בכל פינה. כולם עובדים ברצינות. 'אני משתחרר בעוד חודש', אומר מרקו, האפסנאי, 'ואני שמח שלקראת סוף השירות שלי הגעתי לנצרים. כך אני מרגיש שעשיתי משהו בצבא. כשאראה בעוד

כמה שנים איך התפתח המקום, אדע, שזה התחיל מאוהל האפסנאות שהקמתי. הספר היחידתי מגיע למקום ומתחיל לקצץ במחלפותיהם הארוכות של השל"תיקים. בשעה 11 - הביקור הראשון, יוסקיה יהלום, ראש אגף הנוער והנח"ל. אחר-כך מופיעה סג"מ ורד, קצינת החינוך. יהודה, השליש, דואג לחותמת דואר צבאי למקום החדש. עד הערב כמעט ומשלימים את הקמת הבניין הטרומי הראשון במקום, ובלילה פעל הגרטור לראשונה. וכיום השלישי מגיעים למקום כל מיני אנשים חשובים להשיק כוסית. זאת הציונות של שנות השבעים".²

במאי 1972, עם חילוף המחוזים הרגיל בנח"ל, הגיעו להיאחזות הגרעינים הראשונים עם הבנות לעבור את פרק ההכשרה החקלאית שבמסלול הנח"ל, כמקובל ביתר ההיאחזויות. הוויכוח על מעמד המקום בין האגף ומחלקת ההתיישבות של הסוכנות נמשך. האחרונה המשיכה לראות במקום כמצפה חקלאי ולא היתה מוכנה להעניק למקום את התנאים והאמצעים הנהוגים בהיאחזויות. ראש האגף יוסף יהלום כתב בנושא זה לשר גלילי ולוועדת השרים להתיישבות ותבע להעניק למקום מעמד של היאחזות בהתאם להחלטת הוועדה מה-13 בספטמבר 1970.

בגלל תנאי הקרקע הקשים לא ששה מחלקת ההתיישבות להעניק למקום מעמד זה, עם זאת, היא החלה לתת להיאחזות אמצעים למשק חקלאי מצומצם, שהלך והתפתח במשך הזמן בלחץ האגף ופיקוד הנח"ל.

למרות שלא הוענק לנקודה מעמד של היאחזות נערך ביום ב', ה-6 בדצמבר 1972, הטקס הרשמי לעלייה על הקרקע. את מסרר חיילי ההיאחזות קיבלו אלוף פיקוד המרכז רחבעם זאבי, מפקד הנח"ל אל"מ אשר דר וראש אגף הנוער והנח"ל יוסף יהלום. בין המברכים היו גם סמנכ"ל משרד השיכון ש. אבני וסגן מנהל מחלקת ההתיישבות י. איגס שאמר שנח"ל נצרים הוא כיום במעמד של מצפה התיישבותי ונכונים בה, בשיתוף עם מכון וולקני אפשרויות של עיבוד חקלאי בתנאים של מיעוט קרקע ומים".³

למרות ההסתייגות העקרונית של מחלקת ההתיישבות להעניק לנצרים מעמד של היאחזות, הנתונים בתוכנית המשקית לשנת תשל"ד 1973/74 מצביעים על התפתחות משקית: כ-110 דונם קרקע מרושתים; התפוקה של הקידוח המקומי - 700 קוב ליממה, המליחות כ-100 מ"ג כלור לליטר. בגן הירק - 30 דונם עגבניות ובנוסף 10 דונם חלקה ניסיונית של עגבניות בהדליה בשיתוף עם מכון וולקני; 20 דונם חצילים, 35 דונם מלפפונים ו-15 דונם קישואים. בלול - 500 מטילות.

בתוכנית המשקית של השנה שלאחריה תשל"ה 1974/75 יש התפתחות נוספת: 170 דונם בעיבוד חקלאי - 50 דונם בספטוף ו-120 דונם מוכשרים לרישות שלחין. כמשך כשנתיים אוישה ההיאחזות על-ידי גרעיני תנועת בית"ר, החל ממאי 1974 אוישה על-ידי גרעיני הקיבוץ הארצי במשך כ-4 שנים עד ליולי 1978. הדבר נעשה בהסכמת מזכירות התנועה, שראתה בהיאחזות מקום הכשרה לגרעיני המיועדים להשלים משקים בנגב, ותו לא.

חוסר הבהירות לגבי עתידה ההתיישבותי ומיקומה של ההיאחזות (ברצועה) עוררו בעיות בקרב גרעיני השומר הצעיר, כפי שניתן להסיק מדו"ח ביקור של קציני

פיקוד הנח"ל: "הנח"לאים אינם מבינים למה קיימת ההיאחזות; לא רואים עצמם כשייכים למקום ושאלתם היא מדוע עליהם לשבת בשטחים? הבנות מרגישות עצמן מבוזזות. הבנים לא מרגישים עצמם חיילים לכל דבר. העבודה המונית (קטיפים) לא מבינים מדוע".

במשך שנים אלו ההיאחזות דישרשה במקום, התנועה כאמור, ראשיתה בהיאחזות מחנה-מעבר להכשרת גרעיניה, ללא כל מחשבה על עתיד התיישבותי.⁴ למרות מצבה הירוד של ההיאחזות, היא נבחרה בתחרות של מחזור ינואר-יולי 1977 כהיאחזות הטובה ביותר הודות לפעילותם ומאמציהם של גרעיני השומר הצעיר: ניר עוז, אל-עד לכית ניר וחברת נוער מקיבוץ גת.

לאחר שהיאחזות מורג אחרחה ביוני 1978 קיבל על עצמו האיחוד, שאייש עד אז היאחזות זו, לאייש ולטפל בהיאחזות נצרים, מבלי להתחייב לאזרח. לאור שינוי זה כתב ב-21 ביולי 1978 ראש האגף משה נהוראי במכתבו לחבל ימית של מחלקת ההתיישבות: "עם אימוץ מורג נותרה בחבל ימים היאחזות נח"ל אחת - נצרים. בשלב זה לא נראה כל אימוץ/שינוי מעמד להיאחזות זו. בכוונתנו להחזיר לה את ימי 'תפארתה' כהיאחזות בה מחזיקים לא רק צבאית, אלא גם מכשירים הגרעינים לצורת המשק אותו יצטרכו לקיים. עם כניסת תנועה חדשה, מחזור חדש ומדריכים חדשים, התברר לנו, שקורי צינורות השקאה, שנמסרו ב'השאלה' לכפר דרום, דרושים עתה בנצרים ואינם מוחזרים, התקציב התפעולי קטן. מצב מבני המגורים כבי רע. הריני מבקש לסייע להיאחזות בכל הנ"ל. אנחנו, מצידנו ובעזרת התנועה מחפשים גם ענף מלאכה". מאחר שלא נמצא פתרון מלא להעסקת הנח"לאים כענפי המשק כהיאחזות הסדירה התנועה עבודה לנח"לאים במשקים גבים וארז.

לאחר שהנח"ל החזיק בהיאחזות כשמונה שנים וחצי ואפשרות הפיכתה ליישוב קבע לא נראתה באופק, פנה ראש האגף רפאל שפר במכתב ב-19 ביולי 1980 לסגן שר הבטחון ציפורי לשחרר את הנח"ל מהחזקת ההיאחזות החל ממחצית חודש יולי 1980. המחלקה להתיישבות החליטה להפוך את המקום למחנה מעבר עבור גרעינים התיישבותיים המיועדים לגוש קטיף. עם זאת הסכימה המחלקה לאפשר לנח"ל להחזיק במקום מפקדת שליטה של יחידת היאחזויות. הסדר זה נתן גם פתרון לבעיות הבטחון של אזור זה.

ביולי 1980 נכנסו לנקודה חברי גרעין שהתעתד להקים מושב בשם גן אור. בחודש אוגוסט 1981 עזבה מפקדת יחידת ההיאחזויות של הנח"ל את נצרים. גרעין גן אור ישב במקום 3 שנים עד אז שעבר לנקודת הקבע בגוש קטיף. באותו חודש פנה אריה מאיר ממחלקת ההתיישבות לראש האגף וביקש ממנו לחדש את היאחזות נצרים מאחר "ובתכנון שלנו באזור זה, אנו מייעדים את משבצת נצרים להקמת 2-1 יישובים, מהם ישתייך הראשון, כפי הנראה לקבוץ הרתי".

בדיון שהתקיים באגף ב-26 בספטמבר 1983 הוחלט על חידוש נצרים כהיאחזות לכל דבר. ב-19 באוקטובר 1983 נכנס גרעין הנח"ל יוחאי להיאחזות נח"ל נצרים המחודשת והקימו את ההיאחזות בפעם השנייה. הפעם במגמה מצהרת של

הקיבוץ הדתי להקים במקום קיבוץ קבע של התנועה. שבוע לאחר מכן הצטרפו חברי גרעין נחושה.

עם כואם נתקלו הנח"לאים בקשיים, המקום היה מרוחק - מכלי המים לא היו נקיים והיה צורך להביא מים במכליות. עיקר העבודה בימים הראשונים היה ניקוי המחנה, בינוי ושיפוצים. הם החלו בפיתוח משק חקלאי 110 דונם שעורה, 40 דונם גן-ירק, ו-10 דונם גפנים וקיבלו אישור להשתמש בבארות-המים כאזור לצורכי השקאה. היאחזות נצרים החלה מתפתחת לקראת מועד האירוח המתוכנן בקיץ. הקיבוץ הדתי נאבק בוועדות גבתי כדי לקבל את המשכצת ההתיישבותית שכללה 3400 דונם אדמות מדינה, מתוכם כ-60 דונם נטועים גפנים. בנוסף לעיבוד השטח הקטן שעיבדו הנח"לאים, תפקידם היה לשמור על המשכצת הקרקעית של היישוב בעתיד מפני פלישות של התושבים המקומיים.

בפברואר 1984 ביקרה במקום קצינת חברה וגרעינים וכתבה בדו"ח: "בהיאחזות שני גרעינים - שניר לעין הנצי"ב ומעוז למגדל עוז. גרעין מעוז - יחסים חברתיים בין חברי הגרעין תקינים. מוטיבציה לפרק ההיאחזות נמוכה מאוד. בנים - שואפים להשקיע יותר בתחום הקרבי. לבנות - נמאס מאותה צורת חיים אותה הכירו באספר (מאחו בו שהו קודם לכוון לנצרים). מרגישות מבחבזות. האווירה שהגרעין יוצר אינה נעימה. הרבה מסתגרים בחדרים. המעבר מאספר לנצרים קשה מאוד לגרעין מבחינת הדישיות והמשמעת. קשר למשק היעד תקין. מקשר מהמשק מגיע כל שבת. גרעין שניר - גרעין שבא מטירונות. מוטיבציה להשקיע גבוהה מאוד. הגרעין מגובש בתוכו. יחסים חברתיים טובים, רמה אישית גבוהה. לא בריא שילוב שני הגרעינים (משני מחוזים). קשר למשק היעד - לא טוב, מאז תקופת הטירונות לא ביקר נציג המשק את הגרעין".

באפריל 1984 חזר משל"ט 960 (מפקדת יחידת היאחויות) לתחום המחנה של נצרים.

במכתב מזכירות הקיבוץ הדתי מה-17 במאי 1984 לעוזר שר הבטחון אורי בר-און הודיעה המזכירות, שהם רואים חשיבות להתיישבותו בנצרים לחיזוק הגוש ההתיישבותי בדרום - יחד עם סעד ועלומים, ושהכוונה לאכלס ולאזרח את נצרים במרעז שיוחלט על כך. בתשובתו, הודיע בר-און, שמערכת הבטחון מתכוונת לאזרח את ההיאחזות ביולי 1984.

למרות שלמועד שנקבע לאירוח לא היה לקיבוץ הדתי גרעין זמין ליישב את המקום, הוא החליט לקבל על עצמו את התפקיד מחשש שבבחירות לבנסת, שעמדו להיערך ב-23 ביולי 1984, יחול מהפך בשלטון והמדיניות לגבי יישוב הרצועה תשתנה.

מזכירות הקיבוץ הדתי פנתה לקיבוציה בקריאה לשלוח מספר מבני המשק לפלוגה המקובצת המתארגנת לעלייה למקום, באופן זמני, עד לארגון גרעין הקבע. ב-22 ביולי נערך טקס צנוע של העברת האחריות להיאחזות מהנח"ל לגוף האזרחי. "עשרות רבות של צעירים ואורחים מיישובי הסביבה ומן הקיבוצים הסמוכים הגיעו לטקס אשר במרכזו עמד ביקורם של נציג המוסדות המיישבים - ראש המחלקה להתיישבות מתתיהו דרובלס ונציג מערכת הבטחון - עוזר השר אורי בר-

און, שבידכו את הנח"לאים ואת המתיישבים. אחרון המברכים היה מזכיר הקיבוץ הדתי, יצחק פלזנר, שציין, כי 'למרות שכל ההתחלות קשות, אנו סומכים על חברינו הצעירים בקיבוצים הוותיקים שיעשו יד אחת עם בוגרי הגרעינים של ארגון בני עקיבא ובעזרת המוסדות המיישבים לרשת חבל ארץ זה ולביסוס הישיבה בו בפיתוח יישוב קיבוצי חדש ברוח תורה ועבודה. לאחר הרמת כוסית סירר האורחים בשטח הנקודה אשר במרכזה ניצבים בית-הכנסת, חדר-האוכל, מבנה מנהלה ובתי מגורים. שטחי מלפפונים עגבניות וקישואים וכן כרם ענבים קטן מהווים הבסיס המשקי".⁴

יום לאחר הבחירות תיגברו את המקום חברי גרעין הנח"ל גיל; נח"לאים נוספים המשיכו לתגבר את היישוב. בסיכום לאחר כשתים-עשרה שנים וחצי מאז שהוקמה ההיאחזות לראשונה ולאחר תהפוכות שחלו במקום - הוקם קיבוץ קבע. עמלם של הנח"לאים לא היה לשווא.⁵ לימים עזבו רוב חברי הקיבוץ ונצרים הפכה ליישוב קהילתי.

הערות:

1. יאיר דואר, התיישבות בטחונית לאחר מלחמת ששת הימים, ארכיון י.ט. 25/מ, סדרה 23, נח"ל, מיכל 6, ע"ע 40, 41, 51, 52.
2. דני צדקוני, היאחזות הנח"ל השנייה, דבר, 1.3.72; הצופה, 3.3.72; יגאל גלאי, במחנה נח"ל, 14.4.72, עמ' 24.
3. טקס עלייה, שם, נובמבר 1972 עמ' 22; סופר דבר בדרום, 7.11.72, עמ' 3. דני צדקוני, שם, 3.12.72, עמ' 3.
4. חגי הוברמן, "עלי נצרים", חוברת לשנה ליישוב, 5.8.85; אמי עפרוני, הצופה, 23.7.84; "עולים על אורחי", במחנה נח"ל, אוגוסט 1984, עמ' 21.

פרסומים נוספים:

במלחמת יום הכיפורים, במחנה נח"ל, דצמבר 1973, עמ' 25. מרק אריאל, "בקרר בשמירה", במחנה נח"ל, ינואר 1977, עמ' 11; שם, מאי 1977 עמ' 13. "ההיאחזות הטובה", שם, אוגוסט 1977, עמ' 2; יוני 1979, עמ' 11. נקודה, 15.8.80, עמ' 4; 29.8.80; 11.7.86 עמ' 48.

עלו להיאחזות: קבוצה מקבוצת נח"לאים כשל"ת וגרעין בראשית - בוגרי בתי-ספר חקלאיים למושב שיתופי נאות הכיכר.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות: רהב בית"ר לארגמן; שחר בית"ר לנאות סיני; אופיר בית"ר, יודפת פרטי ליודפת; פלג בית"ר לדקלה; שועלי שמשון בית"ר לנאות סיני; הנוער הציוני לדי-זהב; דשא השוה"צ לכרמיה; להב השוה"צ ללהב; מירון גרעין פרטי לסאסא; נווה השוה"צ לגעתון; שלהב השוה"צ לקיבוץ בית קמה; עוז פרטי ניר עוז; שחפים חברת נוער לסער ונחשון; ירדן הנוה"ע החטיבה המקצועית לרשפים; ורד הנוה"ע החטיבה המקצועית לשובל; אל דן הנוה"ע החטיבה המקצועית לדן; רעות הנוה"ל לרעים; מעוז הצופים לפלמחים; סלע פרטי

לבית גוברין; במכי השוה"צ לדבר; תקומה השוה"צ למגן; אגדה פרטי לגבולות; שסק השוה"צ לניר יצחק; אתגר פרטי לשמיר; נגבה הנוה"ע החטיבה המקצועית לנגבה; ניר עוז השוה"צ לניר עוז; אל-עד השוה"צ לבית ניר; אלונים חברת נוער לגת; צמרת השוה"צ לכרם שלום; רמות פרטי לרמות מנשה; סנונית הנוה"ע החטיבה המקצועית לעין המפרץ; גל"ן (נוער לנוער) לסופה; אחיד השוה"צ להראל; כפר שפיה פרטי לברקאי; חלמיש הצופים לטללים; אסף נוע"ל לסופה; אדם הנוע"ל לכפר עזה; בשור הנוע"ל לצאלים; פלג הנוע"ל לגרופית; שלהבת הצופים לניר עם.

עלו להיאחזות המחודשת גרעיני הנוה"ע הדתי - יוחאי ליכנה ונחושה לטירת צבי. הגרעינים שקיבלו הכשרתם כנצרים המחודשת: מעוז בני עקיבא למגדל עוז ושני צופים דתיים לעין הנצי"ב.

סוכות

הוקמה ב-19 באוגוסט 1974 כמאחז צבאי, כ-5 ק"מ דרומית-מערבית לרפיח, על הכביש לימית. אזורחה ב-17 בינואר 1977 כקיבוץ סופה של איחוד הקבוצות והקיבוצים.

סוכות הוקמה תחילה כמאהל במסגרת ההחלטה שהתקבלה במטכ"ל ביולי 1974 על הקמת המאהלים בפיתחת רפיח, באותו היום שהוקמה שכנתה מסורה וגם הטקס נערך באותו היום. "במקום, שאמור להיקרא בעוד שעות ספורות נח"ל סוכות, מצטחקים להם עשרות נח"לאים אל תוך הנוף המדברי. החבר'ה כאן מגרעיני 'מיטב' למצובה רגנית' למצפה שלם, חדורים בתקווה, יוזמה ורצון. מן תחושה של נכונות מנשבת לה באוהל ומנעימה את זמזום הזבובים והחום הכבד. הנרי 'מיטב' רואה במקום קו לאתגרים ויצירה. 'הנוף כאן מטריף חושים, אני בטוח שנצליח לבנות כאן בית נעים'. בטקס צנוע שנערך ביום העלייה השתתפו אותם האישים שהשתתפו בטקס במסורה. בתום הטקס הרשמי והופעה קצרה של להקת הנח"ל, "החלו האורחים נוטשים המקום. לילה ראשון בהיאחזות סוכות ומסורה שורה נוספת נכתבה בספר ההיסטוריה. לנו נותר לקוות למקום ירוק".¹

גורלה של סוכות מבחינה התיישבותית היה טוב יותר מזו של שכנתה מסורה. במרכז הפ"ד של איחוד הקבוצות והקיבוצים שהתקיים ביולי 1974 התקבלה החלטה על הקמת שני "ישובים בפיתחת רפיח. התנועה ראתה בסוכות שלב ראשון להקמת קיבוץ בעתיד. החלטה זו התקבלה לאחר דיונים מוקדמים ממושכים שהיו מלווים אף בהירהורים ובעירעורים מצד מספר חברים. דני ואלה מיטבתה שאלו: "מה פתאום פיתחת רפיח?" והם השיבו: "משום שקיימים לחצים פוליטיים ליישב את הפיתחה. משום שאסור לאיחוד להיעדר, משום שאסור לתת למושבים להשתלט על השטח, משום שמרכז האיחוד החליט בזמנו לקחת חלק בעיבוד רצועת עזה, משום שתנועות הנוער לוחצות להציב לגרעיניהם אתגרי התיישבות חדשה. זה בא על חשבון כל אותם יישובים ואזורים שיש לעודדם מיד. כדאי,

לעצור רגע לפני שמתחילים לגלגל הקמת אזור קיבוצים חדש ולבחון היטב היטב אם אין אנו 'קופצים' גבוה מדי".²

בסופו של דבר הקים האיחוד שני יישובים כפיתחה, בנוסף לסופה גם את חולית ב-1974. באוקטובר 1974 ביקרה קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "כמאחז שני גרעינים של האיחוד - גרנית, גרעין קטן המיועד למגל, משתלב יפה במאחז מבחינת עבודה ופעילות. מצב חברתי טוב בתוך הגרעין. חברי הגרעין מרוצים מהקשר עם מגל. המקשר מגיע למאחז אחת לשבוע. הגרעין השני, מיטב, גרעין גדול ומגובש מאוד, מיועד לכפר חרוכ, הגרעין יוזם פעילות הורי, אולם ללא פעילות תרבותית רצינית, החברה היו רוצים בקשר הדוק יותר עם המשק, אולם משלימים עם המרחק המגביל את יכולתו של המשק הצעיר לשאת בעול טיפול שוטף יותר. מזכירות המאחז חלשה ואינה מכירה בתפקידה. פעילות תרבותית חלשה מאוד. אדישות רבה מצד החיילים בנושא זה. כמאחז אין אף מדריך חברתי".

כדי לקדם את טיפול הסוכנות בנושא המשק, תובע ממנה האגף להעניק לסוכות מעמד של היאחזות עם כל המשתמע מכך החל מחודש דצמבר 1974.

עד ליצירת ענפי משק במקום שיחזו תעסוקה לנח"לאים, מתקבלת החלטה לשלוח 12 חיילים וחיילות לעבודה ולהכשרה חקלאית לכפר עזה, כמו כן הוחלט שמספר חיילות תעסוקנה בהוראה בשדות ונתיב העשרה.

עם השלמת בניית מבני הקבע וכניסת הנח"לאים אליהם הוחלט לערוך ב-14 באוקטובר 1975 טקס פומבי בהשתתפות שר השיכון, ואישים אחרים. "היה טקס חגיגי, ברכות נאומים ומסר צבאי. החיילים עברו מאוהלים וצריפים לכתיים יפים, מועדון וחדר-אוכל. אירוחה של סוכות יערך רק בעוד שנתיים, לכן החגיגה האמיתית עוד לפנינו".³

בתוכנית המשקית לשנת 1975/76 הוכאו נתונים אלה: קרקע 140 דונם, שטח בטפטוף 40 דונם, מים מקו שדות. גידולים מוצעים: עגבניות 20 דונם, מלפפונים 20 דונם, קישואים, חצילים ובצל 50 דונם; מלונים 10 דונם.

לקראת האירוח שתוכנן לינואר 1977 נערך סכום של פרק ההכשרה האחרון. בין היתר נמסר: "סכום ימי העבודה 1400 בגן הירק, 80 במשלחות עבודה, 40 בהשתלמויות במושבים כסביבה ו-40 ימי עבודה בניר יצחק. הגן הונח בשל חילוף המחזוריים, היעדר מדריך משקי קבוע בעל ידע. ועדת התרבות מנתה 6 חברים, לא נקבע מרכז, הורגש חסרונן של מדריך חברתי".⁴

כתשעה חודשים לפני האירוח, מסר חבר גרעין במרכז האיחוד בכגרת על הנעשה כהיאחזות: "נמצאים עתה שני הגרעינים העתידיים לאזרח את ההיאחזות (פרח ושיר). לפני שבוע ימים קיימנו יום הורים. בסיום היום נראה שההורים הסתגלו לכך שהבנים שלהם עומדים להתיישב במקום הזה. כאשר נשאלנו בתקופת הטיירות אם אנחנו מעריפים להגיע בפרק ההכשרה החקלאית למחלקת משק ביישוב מפותח בארץ או להיאחזות סוכות, היתה התשובה פה אחד: לסוכות! המטה היתה לזכות ברעיון ההגשמה ובביצועו מהשלבים הראשונים".⁵

ב-17 בינואר 1977 נערך טקס האיזורח במסגרת מכצע התיישבותי של הנח"ל שכוונה "מפעלות דוד" על-שם בן גוריון. "בטקס האיזורח נכח שר החינוך אהרון ידלין שאמר בין היתר: 'בחודשים הקרובים ימלאו 30 שנה להעלאת י"א הנקודות בנגב. אני מקווה שהאזור הזה יהפוך לחממות של גידולי חקלאות. ובירכתי למתיישבים שתעמדו במבחן ההתמדה'. מזכיר האיחוד מוסה חריף בירך את המתיישבים באמרו: 'בקיבוץ סופה, יש נסיון רב משמעות עם חקלאות חדשה בתי זכוכית, והיה עליה להוכיח עצמה'. בסופה ישנם 8 דונם בתי צמיחה מזכוכית, ועוד 4 דונם בהקמה וכן 14 דונם בתי רשת. הכל מיועד לגידולי חורף. בחודשים מארס-אפריל יתחילו בנטיעה של 200 דונאם מגו ואבוקדו. כבר מעבדים 2000 דונם לגידולי שדה וכן שטחים לגידול בוטנים, סלק סוכר וגזר. ממבט ראשון נראה שהתשתית המשקית מבוססת. המצב לוטה בערפל לגבי התשתית החברתית. ישנם שני גרעינים (שיר ופרח) שמקבלים את היישוב בשלב זה, ומתוכננת להם עתודה. נעשו מאמצים רבים לקבץ קבוצה של כני קיבוצים כדי לתת תמיכה חזקה לחברי הגרעינים. לא ידוע בדיוק מי וכמה יגיעו. בסיכום: יש תשתית כלכלית יפה, וסביר להניח שגם החברה תתגבש ובעוד זמן תהיה סופה לקיבוץ יפה ומבטיח".

לאחר הסכמי קמפ דייוויד וההחלטה על פינוי כל היישובים בפיתחת רפיח, הוחלט להעביר את קיבוץ סופה לאזור פיתחת שלום. החלטה גרמה לעזווע בקרב החברים "אנחנו די המומים. נכון שננסה, מספר חברים, לשמור על החברה הקיבוצית וללכת להקים במקום אחר אבל זה יהיה קשה מאד. כבר קשרנו את הקשרים למקום אנחנו מכירים את האוכלוסייה הערבית, חיים איתם, זה השלום האמיתי".⁶

ב-16 ביוני 1982 חגג הקיבוץ את "טקס עלייה לקרקע" במקום החדש. הנח"ל המשיך לתגבר את היישוב בגרעינים.

הערות:

1. במחנה נח"ל, ספטמבר 1974, עמ' 4.
2. איגרת א'יחוד הקבוצות והקיבוצים, 4.9.73, עמ' 13; 25.9.73; 20.2.74; 16.7.74.
3. שם, 29.10.75, עמ' 17.
4. שם, 1.6.76, עמ' 14.
5. שם, 18.1.77, עמ' 5; במחנה נח"ל, פברואר 1977, עמ' 2; עלון קיבוץ סופה לכבוד טקס העלייה.

פרסומים נוספים:

- במחנה נח"ל, אוגוסט 1976, עמ' 3; דצמבר 1976; נובמבר 1978; מארס 1984; דבר, 18.1.77, יום העצמאות 1982.
- הגרעינים שעלו להיאחזות: מיטב הצופים לכפר חרוכ, גרנית - האיחוד החקלאי למגל.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: גילה הצופים לכפר חרוב, תמורה הצופים למכוא חמה, שחף הנוע"ל לארז, שחל גרעין פרטי לצרעה, ארנס הנוע"ל לגרופית, כידור הנוע"ל לצאלים, מפרש הנוע"ל למעגן, מרגלית הנוע"ל לרמת רחל. איחרו את ההיאחזות: פרח ושיר הנוע"ל.

סיני

הוקמה ב-15 בדצמבר 1967 כ-8 ק"מ דרומית-מזרחית לאל עריש, ואורחה ב-15 במאי 1972 כמושב שיתופי של "משקי תנועת החרות-בית"ר".

הדיונים במטכ"ל על הקמת ההיאחזות החלו בספטמבר 1967, בד ככד עם הדיונים על הקמת נח"ל ים. אותה ועדת המיקום שסיירה בסיני ב-11 בספטמבר 1967 טיפלה גם בהיאחזות זו, שהיתה השנייה שהוקמה לאחר מלחמת ששת הימים, בשטחים המוחזקים. הסיכום שהתקבל בתום הסיור:

א. למקם את ההיאחזות במבנים הקיימים בחווה הממשלתית של אל עריש.

ב. לעשות שיפוץ יסודי ותוספת סידורים טניטריים.

ג. גמר שיפוץ המבנים אינו מונע העלאת חלוץ לפני תאריך הגמר.

ד. תאריך העלייה המתוכנן, ב-15 בנובמבר 1967.

לגבי מועד ההקמה לא היתה הנחיית שר הבטחון דיין, כפי שהיתה לגבי נח"ל ים, לפיכך הדרגים הנמוכים היו חופשיים לקבוע את המועד בהתאם לתנאים בשטח ולאפשרויות הכיצוע. מאחר שתילוף המחזורים הרגיל בנח"ל חל במחצית השנייה של נובמבר, קבע פיקוד הנח"ל את מועד עליית החלוץ ל-26 בנובמבר. הגוף העיקרי עלה למקום במחצית דצמבר.

לעלייה להיאחזות לא ניתן פרסום בעיתונים. הפרסום הראשון היה ב"במחנה": "היאחזות נח"ל חדשה באזור אל-עריש עלתה בימים האחרונים על הקרקע. היא מכונה בשם נח"ל סיני. היא שוכנת בשטחה של חווה חקלאית שהוקמה ופותחה בזמנו על-ידי השלטונות המצריים".¹ עלה כאן על הקרקע גוף המורכב משני גרעינים וקבוצה קטנה של מח"ל (מתנדבי חו"ל) דוברי אנגלית המדגישים: "לא רצינו להיות בקיבוצים וותיקים ומסודרים, אנו רוצים להיות במקומות כמו כאן, לעזור ולהשתלב".²

קרוב לארבעה חודשים עברו מיום עליית החלוץ למקום ועד לטקס העלייה הרשמי הפנימי שנערך ב-18 במארס 1968, ואורחיו האלוף רחבעם זאבי (נגדי), שר החקלאות חיים גבתי, מפקד הנח"ל אל"מ שמאלי. מזכירת איחוד הקבוצות והקיבוצים סנטה יוספטל אמרה בבירכתה: "בעקשנות נצמדים אל המטרה לשמור על אדמת ישראל, בכל מקום, בכל מחיר. ככחו הארגוני של צה"ל ובכוח ההתנדבות של תנועת הנוער קמות נקודות התיישבות חדשות. ברכת התנועה למתנחלים בסיני".³

כחלוף חצי שנה מאז הקמת ההיאחזות, המשק התפתח ועל-פי צוות מחלקת ההתיישבות ב-24 ביוני 1968 "עם פיגור חלקות שלב א' וקבלת חלקות מרשות הפיתוח במשכצת זו, הגענו לשטח של 750 דונם לפי החלוקה דלקמן: שטח

המחנה 50 דונם; זיתים נטועים כ-200 דונם; מטעים נסיוניים 50 דונם; גידולי שלחין 250 דונם - מזה 75 דונם גן-ירק, שטח לא לעיבוד חקלאי - 200 דונם. משלושה קידוחים מקבלת ההיאחזות כ-1,500 מ"מ מים ביממה במליחות של 1,200 מיליגרם כלור לליטר.

במסגרת המלצות ועדה שמנתה על-ידי משרד החקלאות, כרצע נסיון על-ידי צוות חוקרים בשיטות ההשקיה הכוללות - המטרה, טפטוף, והשקיה בשרוולי פלסטיק. פעולות הפיתוח המבוצעות: הכשרת קרקע על-ידי הקק"ל בשטח של 60 דונם ביצוע קורים מובילים וחיבור שלושה קידוחים לרשת מרכזית. החזמן ציוד להשקאת הזיתים. הוזמן טפטוף לשטח נוסף של 35 דונם ועל-ידי כך נגיע לשטח של 60 דונם בשיטת הטפטוף. תוכנית המשקית לשנת תש"ל, 1969/70 מצינת התפתחות נוספת במשק: 690 דונם מטעים בנוסף לזיתים מטעי מגנו, אבוקדו, אגונה אפרסק וענבים. גן הירק - 10 דונם. כמות המים הוגדלה ל-225 מ"מ בשעה.

העיתונים היומיים ממאוס 1969 בישרו: "יצא ירקות לאירופה מהיאחזות נח"ל סיני - כמויות נסיוניות של ירקות חורף נשלחו באחרונה לשוקי אירופה. הירקות כללו כארבע טונות עגבניות, חצילים ומלפפונים, והם נקלטו בהצלחה בשווקים. נעשים אף נסיונות לגידול מלונים ואבטיחים תחת כיסוי פלסטיק".

התפתחות משקית מרשימה זו העידה שההיאחזות בשלה לאירוח. בתשובה לפניית סגן ראש הממשלה ושר החינוך יגאל אלון כתב שר הבטחון דיין ב-12 בפברואר 1970: "המטה הכללי אינו רואה כל מניעה לאירוחן של היאחזויות קלי"ה או נח"ל סיני משיקולים צבאיים, זאת כמובן בהנחה שאות השיקול המשקי-החברתי שוקל משהו אחר". בעקבות מכתב זה פנה אלון למזכירות איחוד הקבוצות והקיבוצים, שגרעיניה אישו את ההיאחזות וביקש לדעת את עמדתם לגבי האפשרות לאזרח את ההיאחזות. במכתב התשובה לאלון כתבה סנטה יוספטל, מזכירת האיחוד: "המזכירות עומדת לדון על אירוח שתי היאחזויות נח"ל בקיץ 1971, מבין 3 ההיאחזויות המוחזקות כעת על-ידי גרעיני האיחוד: נח"ל גולן, נח"ל קלי"ה ונח"ל סיני. עדיפות ראשונה ניתן לנח"ל גולן. אנו מבקשים לדעת, האם לגבי שתי ההיאחזויות קלי"ה ונח"ל סיני, יש צורך באישור מיוחד לקראת אירוח". ממכתב זה ברור שהתנועה התלבטה בין אירוח נח"ל סיני לקלי"ה.

ההכרעה על העדפת אירוח נח"ל קלי"ה נפלה במרכז האיחוד בישיבתו ב-28 בספטמבר 1970, בה אישר המרכז את "מדיניות ההתיישבות החדשה לחמש השנים הקרובות 1970-1975". במסגרת תוכנית זו לא נכלל אירוח נח"ל סיני.⁴ על ההזוי והמצב החברתי בהיאחזות בתקופה זו סיפר גדי, חבר גרעין 'רביב', שהה בהיאחזות: "ההליכה למשק כמו גבים (כקיבוץ היעד), זה לא אתגר מספיק. אם הגרעין שלנו היה מיועד לאזרח את נח"ל סיני, הייתי הולך בבטחון גמור, כי אני אוהב את נח"ל סיני. יש כאן הרגשת חלוציות. החיים היום-יומיים אפורים. עובדים קשה, מקטרים אבל יש סיפוק עצום. כשמצאנו את המלפפון הראשון, זו היתה שמחה והילולה. אשר לחיי השיגרה האפורים - גומרים כ-3.00 לעבוד, כ-5.00

מסדר ואחר-כך השמירות, זה לא קל. האמת היא, כשמדברים עם אדם מבחון ואומרים לו: 'אני מנח"ל סיני' זה טוב להרגיש את המבט האוֹכִיִּיקִי שיש בו הערצה. אבל כשאני כאן, הייתי רוצה להרגיש שאני שותף יותר בפעילות המבצעית".⁵

לא הכל היה אפור, היו חיי חברה ותרבות תוססים. "אין כמעט ערב בו לא שועטות הרגליים בריקודי מעגל בחדר-האוכל. ועדת התרבות המקומית, המורכבת מחיילים ואנשי סגל, פעילה מאוד - ותוצאות פעילותה מורגשות היטב בכל. גם לסגל ההיאחזות הווי משלו. הבנות מטביעות חותמן על האווירה בהיאחזות. אחד הדברים האופייניים הוא הדאגה לבנים. שתי בנות מוסקדות מדי לילה על הכנת האוכל לשומרים. מי שלא ראה באיזו מסירות, אהבה ודאגה, מכינות הן את האוכל - ומקפידות שיגיע לכל שומר ושומר - לא ראה אהבה, מסירות ודאגה מימיו. בעיה מטרידה היא בעיית תעסוקתן של הבנות, והיא נפתרה עם העברת מפעל 'בנגלי' מהיאחזות נח"ל ים. זהו מפעל-בן של המפעל בקיבוץ גבעת ברנר, ועוסקים בו ביצירת קישוטים ותמונות משאריות נצרים ולבד. הבנות מאצילות נופך נשי וזן כחדרים: קישוטים מעשה ידיהן מצויים בכל. ההיאחזות בנויה בתים, מסביב לכל בית, חצר סגורה מוקפת בחומה גבוהה. חצרות סגורות ומדוּשאות אלו מאפשרות לדמיונם של בעלי הכשרון האמנותי בהיאחזות להרקיע שחקים. ציורים בצבעים לוחטים מכסים את הקירות הפנימיים, ערסלים תלויים בהם, מתנדנדים. שולחנות וכורסאות, פנסי רחוב הנראים כאילו נלקחו מארמונות של לואי-ה-14. תדיר אתה מוצא קבוצות קבוצות יושבות, חושבות ומדברות. מדברים על עתיד, מעלים זכרונות עבר. לרבים היו ציפיות גדולות מהחיים בהיאחזות, קיוו לאידיליה, שיוכלו בה לפתח חיי חברה ותרבות עשירים באין מפריע. כמידה מסוימת התאכזבו. לדעתם, קיימת יותר מדי הקפדה צבאית במקום ולא נמצא, עדיין, השילוב ההולם בין חיי צבא לחיי חברה, בין חיי משק לחיי תרבות. הוותיקים עורכים 'מתיחות' לחלוץ הגרעינים של המחזור החדש. הם 'מעבירים חתימות' על רכוש ההיאחזות: החיילים החדשים חותמים, בין השאר, על 200 מ' טפטפות, קן טלפון, מרצפות של מגרש הכדור סל, כל בארות המים בחצי סיני ועוד".

אך יש חוויות אחרות פחות נעימות: "התקופה שנחרתה היטב בזכרונם של אנשי ההיאחזות היא תקופת ההאפלה שבאה בעקבות שתי התקפות המטוסים על ההיאחזות. לאחר שסיטם ההאפלה חלף, ערכו סגל ההיאחזות וחייליה מסדר אשכבה חגיגי לחושך. לאחר טקס הדלקת האורות, פסעו חיילי ההיאחזות ובראשם הסגל בשדרה מוארת על-ידי לפידים לעבר הגרנטור. בתוך נשאו הם אלונקה, עליה שכבה גורייתו של החושך".⁶

למרות ההחלטה העקרונית של האיחוד לא לקבל את התפקיד של איזרוח ההיאחזות, המשיכו גרעיני התנועה לאייש את המקום עד מחצית נובמבר 1971. בחילוף המחוזים שהתקיים באותו החודש הגיעו הגרעינים הראשונים של תנועת בית"ר. ב-17 בינואר 1972 ביקר במקום שר הבטחון דיין וקבע שההיאחזות תאוזרח עם סיום מחזור הנח"ל במאי 1972. תת-אלוף שלמה גזית, מתאם הפעולה בשטחים במכתב לשר ישראל גלילי הסתייג מההחלטה על האיזרוח בגלל מצוקת

המים באזור אל עריש וכתב: "לאור תחזית עגומה זו יש מקום לדיון בנושא, כולל בחינה של הצדקת המשך קיומה של היאחזות נח"ל סיני כמות שהיא".

ב-27 בינואר 1972 התקיים בלשכת שר החקלאות חיים גבתי דיון בנושא בהשתתפות שר הכטחון, השר גלילי, מתאם הפעולה בשטחים ונציגי הנח"ל והמוסדות המיישבים, ובסיומו סוכם:

"א. תובא לוועדת השרים לענייני ההתיישבות הצעה להחלטה עקרונית של הקמת יישוב קבע.

ב. המחלקה להתיישבות תתחיל בהקדם כתכנון הנושא המשקי ומיקומו של היישוב בהתאם להנחיות הבאות:

1. היישוב לא יהיה מבוסס על חקלאות הצורכת מים כמידה גדולה, אלא על תעסוקת חוץ.

2. המחלקה להתיישבות תבדוק עם הצבא אפשרויות תעסוקה על-ידי הקמת מפעלי שירות לצבא, ביישוב עצמו.

3. התכנון יתבסס על כמירות המים הקיימים באזור כיום".

מהחלטות אלו ניתן ללמוד שהמוסדות המיישבים לקחו בחשבון את צורכי החקלאים המקומיים והגבילו את צריכת המים של היישוב היהודי החדש, כדי לא לפגוע בהם. חרף סיכום זה, מסתבר שהיו בעיות לקבלת החלטה חד משמעית על מועד האירוח כפי שכתב מתתיהו דרובלס, יושב-ראש מחלקת ההתיישבות של תנועת החרות, ליחיאל אדמוני, מנהל מחלקת ההתיישבות של הסוכנות בפברואר 1972: "לפי סיכומים מוקדמים שהיו לנו עם אגף הנוער והנח"ל ועם מחלקת ההתיישבות, נמסר לנו, שהשר ישראל גלילי הביע את הסכמתו העקרונית לאורח את נח"ל סיני בחורש מאי שנה זו. בשלב מאוחר יותר הודעת לנו בכתב שכלל חוסר בהירות בנושא המים באזור ידחה האירוח למועד מאוחר יותר. ברצוננו להודיעך, שאנו עומדים בכל תוקף שאירוח הנקודה יתבצע בחורש מאי, כפי שסוכם בשלב הראשון. בעיית חוסר המים אנו לוקחים על אחריותנו".

לדעתי, העיכוב בקבלת החלטה על האירוח נבע לא רק מבעיית המים אלא גם בגלל שיקולים נוספים: האחד, האם לכלול את אזור אל עריש בתחום גבולות הכטחון של ישראל בעתיד. השני, נבע מהמדיניות לא להקים התנחלויות באזורים המיושבים בצפיפות על-ידי ערבים.

התנועה המאזרחת קיבלה סיוע מראש אגף הנוער והנח"ל יוסף יהלום שפנה לשר ישראל גלילי. בעקבות הלחץ המשותף של הנח"ל והתנועה ומאחר שלפי לוח הזמנים של הנח"ל האירוח צריך להתבצע כמועד חילוף המחזורים, בחורש מאי, אושר מחדש הסיכום הראשון, שקיבל שר הכטחון בעת ביקורו בהיאחזות ב-17 בינואר 1972.

לאחר שנקבע מועד האירוח ל-15 במאי 1972 קיבל מפקד הנח"ל כמקובל, הנחיות מהמטכ"ל על אופי הטקס. ההנחיות ניתנו במכתבו של תת-אלוף שלמה גזית על עריכת טקס צבאי וסגור. ב-18 ביוני התקיימה "חגיגת אירוח המשק וציון העלייה על הקרקע" על פי הזמנות ששלחה התנועה וכאחריותה. למחרת ניתן פרסום על האירוע במרבית העיתונים.⁷

לאחר האירוח שהתקיים ב-15 במאי 1972 התעוררה בעיית שם היישוב. ראש האגף כתב למזכירות התנועה והבהיר להם: "שהמלה נח"ל, לפני השם, מתייחס אך ורק לתקופת היות המקום במעמד היאחזות נח"ל-צבאית. החריג הוא לגבי נח"ל עוז שהיתה הראשונה. ועדת השמות הממשלתית, לפי בקשת התנועה, אישרה את השם נחל סיני (ללא גרשיים). ראש האגף עירער על כך ובסופו של דבר היישוב נקרא נאות סיני. היישוב פונה בעקבות הסכם השלום עם מצרים.

הערות:

1. במחנה, עיתון חיילי ישראל, 2.1.68, עמ' 16.
2. איגרת לחברים, איחוד הקבוצות והקיבוצים, 24.1.68, עמ' 6.
3. במחנה נח"ל, 1.4.68, עמ' 16; איגרת, שם, 27.3.68, ע"ע 1, 4. כמועד העלייה מופיע ברשימה הרשמית של הנח"ל - 15 בדצמבר, שחל ביום שישי בשבוע. ככלל לא התקיימו ביום זה עליות להיאחזויות. למעשה הנח"לאים עלו למקום לפני מתעד זה. איני יודע מה הטעם לקביעת ה-15 ביום העלייה הרשמי, ייתכן ובאותו הערב התקיימה מסיבה פנימית בהיאחזות. טקס רשמי התקיים כשלושה חודשים מאוחר יותר.
4. איגרת, שם, 28.1.79; במזכירות, שם, 14.10.70, המפעל ההתיישבותי.
5. במחנה נח"ל, מאי 1970, עמ' 5.
6. בני פארן, "אנטומיה של היאחזות", שם, גליון ראש השנה תשל"א (אוקטובר 1970), ע"ע 3-8.
7. שם, יולי 1972, עמ' 18.

רשימות ופרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, מאי 1968, עמ' 7; אוגוסט 1968; פברואר 1969 - "ב.ג. מבקר"; מארס 1969, "פרידה מהמדריך אריה שפי"; אפריל 1969, "חקלאות בסיני"; יוני 1969, "חתונה ראשונה"; ספטמבר 1969, עמ' 7; יוני 1970, עמ' 19; נובמבר 1971, עמ' 8; יולי 1972, האירוח, עמ' 18.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: צפית הצופים לגלעד; יעד הצופים לבחן; יהל הנוע"ל לצאלים; ינוב הנוע"ל לכפר עזה; מגל הצופים למגל; הבונים ג.ע. לניר עס; ברק הנוה"ע חטיבה מקצועית לארז; פסגות הנוע"ל ליפתח; רביב הנוע"ל לגבים; תמיר הנוע"ל למשמר דוד; בוקר הצופים לשדה-בוקר; מצדה הצופים לחצרים; עתיד ג.ע. לניר עס; לשם הצופים לניר עס; אשכול הנוע"ל לניר אליהו; עשת הנוע"ל לחמדיה; שחל הנוע"ל לעמיעד; אשורת הצופים לתל קציר; משמרות הנוה"ע חטיבה מקצועית; ענבל הנוע"ל לראש הנקרה; קידר הנוע"ל כפר עזה; עתיד ג' ג.ע. לניר עס; משמרות ב' חטיבה מקצועית; מרת ג.ע. לבחן; רחב בית"ר למושב שיתופי ארגמן; תל חי בית"ר למושב שיתופי ארגמן. הגרעינים שאירחו את ההיאחזות: נחושת בית"ר וחלק מחברי גרעין תל-חי.

סלעית

הוקמה ב-1 בדצמבר 1977 במערב הר שומרון, כ-8 ק"מ מדרום לטול כרם וכ-3 ק"מ מזרחית לצור נתן. אורחה ב-28 באוגוסט 1979 כמושב שיתופי של חירות-בית"ר.

את ההחלטה להקים היאחזות באזור זה יש לראות כמסגרת ההחלטה הקודמת להקמת היאחזות צור נתן, ולפיכך היא כונתה תחילה צור נתן ב'; ביולי 1977 תחליט ועדת השמות הממשלתית שהיא תיקרא סלעית.

ב-2 בנובמבר בישיבה של הגורמים המיישבים שרנה בהקמת ההיאחזות, הוחלט שהעלייה תתקיים ב-6 בדצמבר 1977, אף שהחלוץ יעלה ב-21 בנובמבר. בהתאם למתוכנן, טקס העלייה לקרקע, ב-6 בדצמבר 1977, היה טקס צבאי פנימי.

ראש האגף, משה נהוראי שביך בטקס זה אמר: "עלייתכם לנח"ל סלעית מרחיבה את קנה נשימתה של ישראל. בכל הסדר שלום, אמהות וילדים בשנתם, עובדים שלווים בשדה וכמפעל בשפלה, בטחונם יגדל כאשר אורות סלעית ינצנצו להם בחשכת הלילה ממרומי ההר".

כעבור כשלושה חודשים נערך סיור של נציגי הנח"ל והסוכנות וממנו עלה שהושלמה הכנייה של מבני המגורים והמועדון, חדר-אוכל ובית-מלאכה נמצא לפני השלמה, מים מספקים בקו שהונח מצור נתן והחשמל זורם.

תעסוקה ומשק: לפחות 10 נח"לאים/ות עובדים בצור נתן; הוחל בהכנות שטח השלחין לגידולי האביב: 20 דונם קישואים, 15 דונם חצילים, בהכנה 2 דונם בתי צמחייה לציפורן. התרשמות הכללית טובה ומורגשת יד דואגת. ראוי לציון היחס החיובי של צור נתן, המתבטא גם באימוץ ההיאחזות בתרבות ספורט וכו'".

מדו"ח עבודה מחודש יולי 1978, ניתן ללמוד שחלה התקדמות נוספת - בגן-הירק עובדים 8-15 נח"לאים, בצור נתן 7-16 נח"לאים ועובדים גם בניר אליהו - 6-10 נח"לאים.

החלטת ועדת ההתיישבות המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית על איזורח ההיאחזות כיישוב של תנועת חרות-בית"ר התקבלה כבר ב-18 באפריל 1978, אך רק במאי 1979 התקיים הדיון הראשון על ביצוע האיזורח וסוכם ש"התנועה תאזרח את הנח"ל סלעית על-ידי גרעין המונה כ-15 משפחות שתוכלנה להיכנס להיאחזות לא לפני מחצית אוגוסט 79, כי רק באותו המועד יסתיים בניין 15 היחידות הראשונות".

ביולי 1979 זכתה סלעית כפרס "ההיאחזות הטובה" ובאותו החודש ביקר בה שר הבטחון עוזר ויצמן ולמד על מצבה ערב איזורחה. הוא שמע סקרים מהנוכחים ובקשה להוסיף לשטחם עוד שישים דונם אדמה, שתיועד למפעל תעשייתי.¹

ב-28 באוגוסט 1979 התקיים טקס האיזורח. בהתאם להנחיות לשכת שר הבטחון הטקס היה פנימי. הרקע להחלטה הזו היה המצב העדין עם מצרים ערב ביקורו של סאדאת בחיפה. באותו המועד כתב העיתון הקהירי "אל-אחראם": "כפגישתו עם מנחם בגין יפציר בו הנשיא סאדאת להחיש את שיחות האוטונומיה ועורר את שאלת ההתנחלויות כגדה וברצועה".²

הערות:

1. במחנה נח"ל, יולי 1979, עמ' 2.
2. ידיעות אחרונות, 30.8.79, עמ' אחרון.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: אפריל 1978, עמ' 2; פברואר 1979, עמ' 8; מאי 1979, עמ' 19; יוני 1979, עמ' 11.

הגרעינים שעלו להיאחזות: תמיר ובשן בית"ר למנרה.
הגרעינים שקיבלו הכשרתם: בסדר הצופים לבית העמק, לדרך הצופים לסוללים, עוזיאל תנועת עזרא למבוא חורון, אמונים בני עקיבא למושב קשת, נתנאל הנוה"ע הדתי למעלה הגלבו, נצר הצופים לייטב, הנוה"ע חטיבה מקצועית למעוז חיים.

עירית

הוקמה ב-14 בינואר 1982 בצפון השומרון, מצפון לעיר טובאס. נקראה תחילה תרצה על-שם עיר מקראית. עירית - צמח בר משפחת השושנים. ביולי 1986 הוצבה כיתת משמר ולא הרצבו יותר גרעיני נח"ל, ובכך הסתיים מעמדה כהיאחזות.

היוזמה וההחלטות להקמת עירית זהות לאלו של אחותה נגוהות. יחסה של החטיבה להתיישבות והסיוע שהיא העניקה לעירית זהים לאלה של נגוהות. לאחר סיור באתר שהתקיים ב-31 במאי 1981 סיכם ראש מחלקת תכנון ביחידה לבטחון לאומי במשרד הבטחון: "מיקום המאחז על גבעה 660. דרך הגישה תברוע כהכשרת דרך קיימת היוצאת מכביש טובאס-קבטיה ומגיעה עד ראס-אל-אקוע. עבודות בתשתית, בתכנון בביצוע חטיבת ההתיישבות יכללו: הכשרת הדרך, 12 משטחים מסביב למגרש המרכזי, מחפורות לתחמושת חפירות לשירותי שדה ומערכת אספקת מים: מיכל, מגדל, צנרת למטבח ולשירותים. מפקדת הנח"ל תעמיד כיתת משמרת במקום, מיד עם תחילת העבודות. הודעה על כך חייבת להינתן על-ידי החטיבה להתיישבות שלושה ימים מראש. בהתאם להתקדמות העבודה, ייבחנו במחצית חודש יוני הצורך להכשרת שטח למאהל זמני סמוך לאתר המיועד למאהל הקבע".

ב-10 ביוני 1971 הודיעה החטיבה להתיישבות לנח"ל שהעבודה באתר החלה יום קודם. רק לאחר כשנה הוקמו מספר מבנים ובסוף 1983 תבע הנח"ל תוספת מבני מגורים ל-40 חיילים, הגדלת חדר-אוכל, חיבור לרשת המים והחשמל, בניית שירותים ומקלחות, בניית מבנה תעשייתי, שיפוץ מבני מגורים ומבני ציבור ופריצת דרך מההיאחזות לשטח החקלאי.

טקס העלייה לקרקע התקיים ביום העצמאות תשמ"ב (28.4.82) כ"מבצע ה-11 של הנח"ל לעליית 11 היאחזויות נח"ל ביום אחד, מבצע ללא תקדים. אורחי הכבוד שר האנרגיה והתשתית מר יצחק מודעי, מפקד הנח"ל לשעבר אלי"מ (מיל).

צבי לבנון, ומנכ"ל משרד הבטחון בפועל, אברהם בן יוסף, שהביאו את כירכת משרד הבטחון והנח"ל. בנאמו הזכיר השר מודעי, כי "באזור השומרון לא פסק מעולם היישוב היהודי. המאבק על כל חלקי ארץ-ישראל רק מתחיל. נזכה להמשיך ולפתח את מדינת ישראל, תוך הבטחת חופש לשכנינו ביהודה ושומרון שיהיו גם הם בקרוב אזרחים במדינת ישראל".

"בהיאחזות הנח"ל עירית השוכנת מצפון לעיריה טובאס, יושבים גרעין 'אשדות' לעין גדי ו'ליראון' ומחברים רצ'רצ'ים (הכוונה לשלוחה של קיבוץ יראון, אותה הביאו עימם הלירונים). מלבד זאת עוסקים החברה בשיפוץ מיטות עבור מפעל צבאי, בעבודות חוץ בכפר רופין וכן בעבודת גידור כמושב ארגמן. גן הירק נמצא עדיין על הנייר בלבד, מה שכן עושים זה - סיקל. בעתיד יוקם גם דיר.

בנות ההיאחזות מספרות, כי רק בעיה אחת טורדת אותן משלוותן והיא: היעדרות הבנים, שפרט להיותם מעסקים בעבודות הקשורות לפיתוח הנקודה ובעבודות הייצור, יוצאים לפעילויות מבצעיות".

כתוכנית חצי שנתית של ההיאחזות שגובשה ביולי 1982, נכתב: "היאחזות עירית נמצאת על ג'בל אל-אקרע, שמעל העיר טובאס. את עירית מאכלסים שלושה גרעינים: ליעד הצופים לגלעד, עיטם הנוה"ע ליחזעאל וגרעין עולים חדשים לפרוד. יש לציין, שמגרעין עיטם נמצאות הבנות בלבד, בעוד הבנים נמצאים כרגע בלבנון ולא ידוע אם יצטרפו להיאחזות או לא. בסך הכל יש בהיאחזות 28 בנים ו-21 בנות ו-13 אנשי סגל. משימות צבאיות - בהיאחזות 6 חיילים/ות ובנוסף כיתת כוננות יום ולילה הפעלה על-ידי הגדוד. מחוץ להיאחזות החזקת נקודת שמירה ליד שכם על-ידי מ"כ ו-4 חיילים. בקורסים צבאיים - 4 חיילים.

פעילות חברתית/תרבותית: ערב שקופיות והרקדה, סרט, שיחת היאחזות, מתוכננים ימי עיון לגרעינים במשקי היעד שלהם.

במשק: לול פיתום 300, דיר צאן 40-50 ראש, עגלי פיתום 3, ירק 3/4 דונם, פסגוניות - 1 דונם. בנוסף עובדים בעבודות חוץ ובתיקון מיטות, בסך הכל בעבודה יצרנית 29 נח"לאים.

מצב חברתי: בתחילת פרק ההיאחזות בנות עיטם לא הסתדרו עם בנות ליעד והיוו גוף שלילי, האוירה היתה עכורה. לאחר ימי העין של הגרעינים במשקי היעד השתפרה האוירה בהיאחזות ובבחרה מזכירות היאחזות. בעקבות ימי העין השתפר הקשר של גרעין ליעד עם משק היעד גלעד. המדריכים שנמצאים בהיאחזות תורמים לקשר עם הקיבוץ. המדריך המשקי מגלעד יש נמצא כל הזמן בהיאחזות עובד יחד עם הגרעין ועוזר להם לנהל את ההיאחזות".

כדור"ח מה-16 בדצמבר 1983 אנו קוראים: "תנועה מטפלת - תק"ם וחבל התיכון של החטיבה להתיישבות. מקורות תעסוקה: גן-ירק 23 דונם בעל, זיתים 9 דונם, מפעל קרמיקה מכא דותן; חממה + דונם; לול לפיתום ועבודות חוץ ביחזעאל".

בספטמבר 1984: "מצבה - גרעין אלום לרמת מגשימים, התחיה בני עקיבא לאלוני הבשן, גרעין ענר יוצאי עליית הנוער להושעיה. קשר עם משקי היעד: אלרם תקין התחיה וענר לא תקין. ועדות נבחרו, עבודות צמוד לסגל ולמקשרים. ימי עיון לא

נערכו, יום עיון אחד נערך על-ידי הגדוד. יש לחץ רב בגלל התעסוקה הצבאית, שעות שינה מועטות, יש בעיות משמעת.

תעסוקה משקית: לול - 500 עופות לפיטום. גן-ירק - מתוכננים טרוב, כרובית ארטישוק ועגבניות, חייל אחד קבוע. מפעל חביות בתהליך בנייה, מפעל תכשיטים - מיצר עגילים - 2 חיילות קברנות; ומפעל קרמיקה מיצר מאפרות. עבודות חוץ במחלה - 8 חיילים. 19 דונם דתים לפני מסיק".

כדור"ח מה-15 בינואר 1985 על עבודתו כמדריך משקי, כותב אליעזר הוכנברג מאלוני הבשן: "ניסיתי ללמד את החיילים מוסר עבודה, ולמלא את התוכן בהיאחזות בעבודה, אבל בגלל בעיות סוכנותיות (תקציבים) וגם עקב זה שלא היו שטחי פלחה עם מים לעיבוד נוצרו בעיות. לשם הבאת מפעלים היינו צריכים מכנים, אך בגלל בעיות תקציב לא הוקמו. הצלחנו להגדיל את שטח גן הירק על-ידי סיקול. כלול היתה לנו הצלחה גדולה. לגבי לימוד ניהול דברים, חלק מהחיילים למד נושא זה, כולל סידורי עבודה. רצוני להודות במיוחד לאנשי איגוד המושבים על העזרה הגדולה שנתנו לי כציוד, בידע ובכספים".

סקירה אחרונה מפברואר 1986: מצבה: גרעין רמב"ם יוצאי כפר חב"ד מיועדים לשעלבים. פעילות צבאית - פתיחת ציר יומית. סיור אדמות מדינה. סריקת גדרות - פנימית והקפית. פעילות משקית: גן-ירק - 2 חיילים, נז' - 2 פינת חי - 1. פעילות חברתית תרבותית: מצב טוב, מתבטא בעזרה הדדית וועדות כשלבים ראשונים. אשר לעתיד הנקודה, היתה החלטה עקרונית של הממשלה לאזרח את המקום כיישוב קהילתי.

הערות:

1. במחנה נח"ל, מאי 1982, ע"ע 5, 8.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: נובמבר 1982, עמ' 3; אוגוסט 1984, עמ' 4; ינואר 1985, עמ' 32; אוגוסט 1985, ינואר 1986; עמ' 4.

הגרעינים שעלו להיאחזות: אשדות הנוע"ל לעין גדי ולירון הצופים ליראון. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: ליעד הצופים לגלעד, עולים לפרוד, דביר הנוע"ל לאפיק, איתן הנוה"ע הדתי לשלוחות, התחיה ב"ע לאלוני הבשן, עיטס לירעאל, ענר להושעיה, אל רם בני עקיבא לרמת מגשימים, שנהב לבית אורן, כרמון גרעין פרטי לעין כרמל, אביעד ב"ע ללביא, אל"ה ב"ע לאלוני הבשן, גרעין חב"ד לשעלבים.

נח"ל על

בחורף 1968 הוקם כדרום רמת-הגולן, ליד הכפר הסורי הנטוש "אל-על" מושב שיתופי שקיבל את השם אל-על. ב-27 במאי 1970 עלה הנח"ל למקום והקים היאחזות, לאחר שמתיישביו הראשונים עזבו את המקום. ב-15 בנובמבר 1972 עזב

הנח"ל את הנקודה והחזיר אותה לרשות ואחריות מחלקת ההתיישבות של הסוכנות. במאי 1973 הוקם במקום מושב עובדים בשם אלי-על.

לראשונה הועלתה ההצעה להעלות יישוב בנקודה על-ידי מחלקת ההתיישבות של המטכ"ל במכתב מה-30 באוגוסט 1967 בו נאמר: "מחנה אל-על - נמצא בלב שטח של 50 אלף דונם אדמה ניתן להעלות יישוב תוך 2 שבועות מההחלטה". בדיון אצל שר הבטחון שהתקיים ב-8 בספטמבר סוכם על הקמת שתי היאחזויות נח"ל, אחת מהן ברמת-הגולן באל-על. מאחר שמדיניות הממשלה היתה שאין מניעה להקים ברמת-הגולן יישובים אזרחיים, הוחלט לא להקים במקום היאחזות נח"ל, אלא יישוב אזרחי.

על עליית הגרעין המושבי האזרחי הראשון לנקודה כתב דני קריצ'מן: "תנועת המושבים, כדרכה, לא פעלה בפזיזות ולא נחפזה לקבוע עובדות. מזכיר התנועה, עוזי פיינרמן, כשבאו אליו חברים ודרשו לפעול, ענה להם ספק בכדיחות הדעת ספק בריצינות: 'תנו להם (לאנשי הקיבוץ המאוחד) לרוץ אל האזורים המפורסמים כגון קונייטרה חרמון וכיוצא בזה [הכוונה לעלייתם לעלייקה - קיבוץ גולן ולעין זיוון] שאינם טובים לחקלאות. כינתיים אנחנו נתארגן ויפלו כחלקנו כפירות בשלים האזורים הפחות מפורסמים והטובים לחקלאות'. התחלנו בחיפוש מזוהז אחרי גרעין התיישבותי, אשר לפי דרישות הצבא חייב היה למנות לא פחות מתשעה אנשים, והעלייה לנקודה צריכה להתבצע תוך ימים ספורים. באותו ינואר חורפי (1968), בקור, בשלג וברוחות החזקות של רמת-הגולן, צריך היה להביא את האנשים אל מקום מבודד, חשוף ופרוך, אשר העבודה הראשונה שלהם תהיה ניקוי אחד או שניים מהבתים (הסורים) כדי למצוא בהם מחסה. אחד מאמצים מצאנו תוך ימים ספורים שמונה איש. ביום שני אחד בשכוע הגיעו הבחורים עם מטלטליהם. 'אירגנו' למענם כמה פרימוסים וקצת מזון וקנינו שבתה על המקום בבית אחד בן שני חדרים, שאחד מהם שימש מחסן, והשני חדר מגורים, לשינה ולאכילה. הגרעין הראשון, כידוע, תפקידו היה לתפוס את המקום. מי ומי יהיו המתיישבים - על זה טרם דובר. אך לימים הסתבר שאותם הבחורים הראשונים, שרק טעמו טעם בראשית, דבקו במקום והתחילו לראותו כביתם גם בהווה וגם בעתיד".

תקוותו של דני קריצ'מן, שהגרעין הראשון יצליח להקים יישוב קבע, לא התגשמה. ב-2 בפברואר 1970 כתב עוזי פיינרמן מזכיר תנועת המושבים למשה נצר ראש האגף: "מאחר ומושב אל-על התרוקן זמנית ממירב חבריו, אני מציע שהנח"ל יקבל את המקום כהיאחזות למשך שנה, ממאי 1970 ואנחנו במשך זמן זה נארגן גרעין שיקבל מידכם את המקום במאי 1971 מהמתיישבים הקודמים נשארו עדיין במקום שמונה ואנחנו עושים מאמצים לפנותם". במכתב מה-18 במארס 1970 הודיע ראש האגף למחלקת ההתיישבות, כי "משרד הבטחון יתן הסכמתו להקמת היאחזות זמנית בתנאים אלה: שהמחנה והמשבצת החקלאית השייכים ליישוב יעמדו לרשותנו כתחילת חודש מאי ושהמתיישבים שנמצאים במקום כעת יעזבו את הנקודה לפני בואם של חיילי הנח"ל, או במקרה שיוחלט להשאירם, הם יישארו בפינה נפרדת מגודרת ביישוב הקיים, מחוץ לתחומי המחנה הצבאי שיוקם

בו". הכוונה היתה להבטיח לנח"ל את האפשרות לנהל את שיגרת החיים הצבאים הנהוגה בכל היאחזות.

על ההחלטה לעלות למקום אמר משה נצר: "איני רואה בעלייה לנח"ל-על, עלייה רגילה של היאחזות. בתולדות הנח"ל אין כמעט תקדים דומה, בו נאלצנו לחזור וליישב נקודה שהוקמה על-ידי אזרחים, ומסיבות כלשהן - חברתיות ואחרות - התפרק הגוף המיישב. לשיקול הבטחוני - הצורך להחזיק ברמת-הגולן, הצורך שלא להשאיר יישוב ריק ולאייש אותו על אף הקשיים - היה משקל נכבד בשיקולים שהביאו אותנו להסכם". ב-20 במאי 1970 עלה החלוץ המורכב מחברי הגרעינים להגשמה מחולה ורמת מגשימים. ב-27 באותו חודש עלו יתר חברי הגרעינים. "קבוצות קבוצות נחלאים פוזרות בשטח ההיאחזות כולה. חלקן מצוידות במעדרים ומגרפות ושאר כלים, עובדות מנקרות מגושים וחצרות; מערמים ערמות פסולת ושברי כלים. קבוצה אחת עוסקת בסלילת מדרכות ודרכי גישה חדשות, בבטון וכאספלט. הרגשה של חידושה של יצירה, של פריחה, שלאחר קמילה, משגשגת פה. מפקד ההיאחזות יוסי, בן קיבוץ עין כרמל, סבור, שעבודות ה'מע"ץ' (כלשון החברה) יימשכו עוד זמן קצר בלבד - ואחרי כן תתחיל העבודה המעשית היום-יומית. לפי התחזית עתה, הרי נעסוק בהיאחזות כ-3000 דונם פלחה, 50 דונם גן-ירק וכ-200 ראשי צאן, שהתעברו לידנו. קצת קשה עכשיו. קשה לנחלאים למצוא סיפוק מעבודות לא-חקלאיות, אולם זה יעבור. יהיה טוב".

טקס העלייה הפנימי נערך ב-4 ביוני 1970 בהשתתפות אלוף פיקוד הצפון, מרדכי גור, מפקד הנח"ל, צבי לכנון וראש האגף, משה נצר, שאמר: "יש משמעות מיוחדת לכך שבשעה ובזמן בהם מופגזות טבריה, בית שאן וקריית שמונה - יישובים אזרחיים - אין הנח"לאים מוכנים לראות יישוב יהודי בשוממותו".² בסקירה על ביקור משה פיקוד הנח"ל כשנה לאחר העלייה למקום סופר: "במשך 700 ראש בדר, בתנובת חלב יפה של 250 ליטר בממוצע ליום, 200 ראשים הודים; יתחילו לשווקם בעוד כ-3 חודשים. העבודה רבה וקשה קשה מאוד. הקצינים שביקרו במגורים חוזרים רטובים ומודיעים שהמצב מצוין. 'אנו נהנים', אומרת שרה מגרעין מחולה, שקמה לדבר. בעיקר מרוצים חברי הגרעין מיוזמתו של משק היעד להידוק הקשרים. חבר מזכירות גרעין 'רמת מגשימים' מרוצה אף הוא מהמצב ומציין את דודו מפקד ההיאחזות 'שמהווה דוגמה מופתית לכולנו'". כדיון משותף של האגף עם מחלקת ההתיישבות שהתקיים ב-16 ביולי 1972 נמסר על מצב המשק: 1500 דונם חיטה, 350 דונם בקיה, 200 דונם חמניות, 40 דונם גן-ירק, הודיה וצאן מרינו (150 רחלות). עוד נמסר, כי "היישוב מתוכנן לאירוח בנובמבר 1973 על-ידי חיילי נח"ל בשל"ת (דוגמת נח"ל סיני), גרעין של תנועת המושבים.

ב-7 בספטמבר הודיע מנהל מחלקת ההתיישבות לראש האגף, שמחנה אל-על יועבר החל מחודש נובמבר לידי קבוצת עולים מברית-המועצות, המבקשים להתיישב בגולן ולהקים יישוב קואופרטיבי תעשייתי. עם התקרב מועד פינוי ההיאחזות על-ידי הנח"ל התברר שקבוצת העולים מברית-המועצות אינה מספיק

גדולה ומגובשת לקבל את האחריות למחנה. ברגע האחרון ביקשה המחלקה להתיישבות מהנח"ל להמשיך ולאייש את ההיאחזות על-ידי נח"לאים ליד מספר קטן של משפחות העולים שיגיעו. הבקשה נתמכה על-ידי מחלקת ההתיישבות במטכ"ל. בסופו של דבר היתה ההיאחזות ריקה במשך חצי שנה ממתיישבים והמחנה נשמר על-ידי שומרים שכירים. לאחר שהתברר שהמחלקה להתיישבות לא הצליחה לארגן גרעין עולים המסוגל לאייש את המקום, היא ביקשה מתנועת המושבים והנח"ל ליישב את הנקודה העזובה, שבינתיים סבלה מנזקים וגניבות.

ב-23 במאי 1973 עלה למקום גרעין נח"ל המורכב מכני מושבים ובוגרי בתי-ספר חקלאיים בתנאי שירות ללא תשלום (של"ת). אך כנראה נגזר על היאחזות זו לעבור ידיים רבות ולסבול מבעיות. ב-15 ביולי 1973 "פלשו" למקום כ-30 חיילים משוחררים, בני מושב אליפלט שבגליל העליון, ובניגוד לדעת תנועת המושבים, קיימו טקס עלייה על הקרקע, בהשתתפות אורחים ממושבים שונים, הוריהם וחברי מושב אליפלט. הטקס נערך לאחר שנכשלו המאמצים להידברות בין חברי הגרעין לבין נציגי תנועת המושבים. טקס העלייה על הקרקע המקורי של גרעין הנח"ל אליעד שעמד להתקיים באותו מקום ובאותו יום בוטל. חברי גרעין אליפלט השתכנו בשלושה בתים חדשים ובשלושה בתים ישנים, הודיעו, כי באותו יום יתחילו בעיבוד השטחים והשדות שמסביב. במקום נמצאים שני גרעיני נח"ל, בין שני הגופים לא נוצר מגע, אך הם שומרים על השקט והסדר.

סכסוך זה ראשון מסוגו, העמיד את הנח"ל בפני מצב מיוחד ומביך. הנח"ל הודיע שאם לא יימצא פתרון, הוא יאלץ להוציא את גרעין הנח"ל שחבריו היו בשירות חובה בצה"ל. לאחר מספר ימים חוסל הסכסוך. תנועת המושבים הכטיחה לבני אליפלט שהיא תכשיר יישוב חדש עבורם ברמת-הגולן.⁴

בסופו של דבר הפכו חברי גרעין הנח"ל למתיישבי הקבועים של המקום, ותוגברו במספר גרעינים של הנח"ל בשנים 1974-1977. תחילה נקרא המושב אליעד ואחר כך שינה את שמו לאל-י-על, על-שם אלי כהן שהועלה לגדרום בדמשק.

הערות:

1. י. דואר, "התיישבות בטחוניית לאחר מלחמת ששת הימים", ע"ע 35, 47; ארכיון י.ט. 25/מ סדרה 23, נח"ל, מיכל 6; דני קריצמן, "אל-על וגבעת יואב" מושבי עולים אנתולוגיה, כרך א', 1969, עמ' 600.
2. "היאחזות חדשה ברמה" במחנה נח"ל, יוני 1970, עמ' 6; "נערך טקס", שם, יולי 1970, עמ' 18. "גרעין מושבי של ב"ע", הצופה, 5.6.70, עמ' 2; דבר 5.6.70.
3. "מטה ממונע", במחנה נח"ל, מארס 1971, עמ' 4; "ממונולוג של היאחזות", שם, נובמבר 1971, עמ' 5.
4. "יישובים חדשים", דבר, 18.5.73; "בני מושב אליפלט הכריזו על התנחלותם", שם, 17.7.73; "חוסל הסכסוך", שם, 22.7.73; "טקס עלייה", על המשמר, 17.7.73.

פרסומים נוספים:

"נזקים חמורים", הארץ, 4.7.73; "מבקשים התערבות ג. מאיר", דבר, 19.7.73; "רוה"מ נתבקשה להתערב", על המשמר, 19.7.73; הסכם עם גרעין בני אליפלט, הצופה, 23.7.73.

הגרעינים שעלו להיאחזות: להגשמה בני עקיבא למתולה ולרמת מגשימים. גרעיני בני עקיבא שקיבלו הכשרתם: להגשמה מושבי ב' לרמת מגשימים; יחדיו מושבי לרמת מגשימים; מוריה צפון ודרום לרמת מגשימים. כפיר צופים דתיים למעלה הגלבו. הגרעין שאיזרח את ההיאחזות: אל-על בוגרי בתי ספר חקלאיים ובני מושבים.

ענר

הוקם כמאחז ב-23 ביולי 1982 על הר מנוח ליד חברון; תחילה נקרא מנוח, אך ועדת השמות החליטה בדצמבר 1982 לקרוא לו ענר על-שם נחל ענר. ב-15 בנובמבר 1982 הועבר לאחזריות המרעצה המקומית קריית ארבע.

במכתב רמ"ח תכנון תשתית ביחידה לבטחון לאומי שבמשרד הבטחון לגורמי המטכ"ל העוסקים בהתיישבות ולפיקוד הנח"ל נאמר: "ענר שר הבטחון לענייני התיישבות אישר הקמת מאחז נח"ל על הר מנוח שמדרום-מערב לחברון. נבקשכם להנחות את המנהל האזרחי ביו"ש להקצות מידית הקרקע להקמת המאחז". מן הראוי לציין, שבניגוד למאחזים האחרים שהוקמו באותה התקופה, מאחז זה אינו כלול בהחלטת הוועדה להתיישבות על "פריסת מאחזי הנח"ל בשנת תשמ"ב".

ב-29 ביולי 1982 עלו חברי גרעין שנהב - הנועה"ע - החסיכה המקצועית למקום. על הימים הראשונים במאחז מדווחת אורית כהן, קצינת חברה וגרעינים ב-10 באוקטובר 1982: "במאחז נמצא גרעין שנהב לכית אורן המונה 21 בנים ו-9 בנות. במשך החודשים שהגרעין נמצא במאחז - התעסוקה העיקרית היא הקמת המקום, בניית עמדות, הקמת גדר, מתקנים מדרכות, נוי פינות חי ופיתוח המאחז כולו. בחדר-אוכל ומטבח עובדים 3 בנות ובן, ו-4 חברה בסיור. בסך-הכל ניכר שיפור רב במנוח ובהחלטה שהושקעה עבודה רבה.

מצב חברתי - התנאים הפיזיים הקשים, שקידמו את פני חברי הגרעין בכואם לפני חודשיים למאחז, נתנו את אותותיהם בתיפקוד החברתי הכללי של הגרעין. 4 חברה רצו לעזוב את הגרעין והתגלו חיכוכים רבים בין הבנים והבנות, וכל קבוצה בפני עצמה. לקבוצות המוצא, מהן מורכב הגרעין, הצטרפו בתקופת השל"ת קבוצה מחולון, שעזבה את גרעין פז. הכימיה בין שתי הקבוצות לא היתה טובה. עם שיפור התנאים הפיזיים, כגון בניית חדר-אוכל, שאיפשר מקום לכינוס חברת, חל גם שיפור ביחסים בתוך הגרעין. מזכירות הגרעין היא גנף מאוד חזק ועם גיבוי מלא מכל הגרעין. קשר עם משק היער - הקשר הראשוני עם בית אורן היה טוב. על בית אורן עבר גל עזיבות גדול והקיבוץ נמצא במצב מאוד לא טוב מכל הכינות. מצב זה השפיע על הגרעין. המדריכים הראשונים עזבו. הביקורים של

חברי הגרעין במשק מעטים וגם הם, לדברי החברה, משעממים ואין להם חברה בגילם. בית אורן רואה בגרעין שנהב סיכוי טוב להמשך הקיבוץ".

טקס העלייה לקרקע שתוכנן ל-17 בנובמבר 1982 בוטל בגלל התכנון להעביר את המקום לרשות אזרחים. במכתבו של אורי בר-און עוזר שר הבטחון להתיישבות ליושב-ראש מועצה מקומית קריית ארבע בנושא "הר מנוח (איזורח)", נאמר: "אחרי החלטת המועצה המקומית קריית ארבע בנושא שטחי המדינה באזור הר מנוח, המיועד להיות שכונה נוספת לקריית ארבע, ראינו אפשרות שמאחז הר מנוח המוחזק היום על-ידי הנח"ל יאזורח כבר היום על-ידי קבוצה שתשתייך לקריית ארבע. על מנת לאפשר איזורחו של מאחז הר מנוח יפנה הנח"ל את המאחז ב-15 בנובמבר 1982 והמאחז יעבור לאחריות המועצה המקומית קריית ארבע ויאוכלס על-ידי קבוצה/גרעין שייבדק על-ידי המועצה המקומית. הנח"ל יעביר בשלמות את המבנים והמיתקנים האחרים לחתימה בהשאלה למועצה מקומית קריית ארבע שתהיה אחראית עבור הנח"ל כלפי משרד הבטחון". לאחר שהמועצה קיבלה האחריות, עלה גרעין של תנועת "כך" והקים יישוב ראשון של תנועתם בשם "אל נקם", הנקרא על שמו של אלי הזאב הי"ד, מהדוגי בית-הדסה בחרון¹.

גם לאחר החלטת אורי בר-און על העברת האחריות למועצת קריית ארבע, הנח"ל לא פנה לגמרי את המאחז, נח"לאים נשארו ככוח אבטחה על חשבון פרק הבט"ש. "עם כניסתו של משה ארנס שר הבטחון, הוא הורה על פינוי אנשי כך מהתנחלותם אל נקם שהוקמה ליד מאחז מנוח של הנח"ל. תקופת מה לפני כן, אור ליום 20 בפברואר 1983, השתלטה קבוצה של אנשי הרב כהנא שהתגוררו בהתנחלות על מספר מבנים בתוך המאחז הצבאי של הנח"ל. פלישתם למאחז נעשתה ללא שימוש בכוח, כיום בו ירד שלג כבר באזור המאחז. כערכו של אותו יום, פונו אנשי אל נקם מתוך שלושת הבניינים אותם תפסו, זאת לאחר התערבותו האישית של מפקד הנח"ל שהגיע למקום, ושיכנעם לעזוב את המאחז מבלי שיהיה צורך לנקוט נגדם אמצעים אלימים"².

בראשית 1985 התעבר מחנה המאחז לרשות פיקוד מרכז עבור יחידה תעסוקה מכצעית. הנח"ל נפרד סופית ממאחז בעייתי זה, אך סיפור הר מנוח לא הסתיים.

הערות:

1. נקודה, 27.2.83, ע"ע 31-33.
2. במחנה נח"ל, מארס 1983, עמ' 5.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: נובמבר 1982, עמ' 3; ינואר 1983, עמ' 4 - תמונה.

עתניאל

המאחז הוקם ב-25 ביולי 1983 בדרום הר יהודה, כ-8 ק"מ מצפון-מערב לסמוע (אשתמוע). הוא אחרת ב-12 באוקטובר 1983, כיישוב קהילתי המשתייך לתנועת "אמנה".

המאחז הוקם כמסגרת תוכנית שר הבטחון אריאל שרון להקמת 22 מאחזי נח"ל. הוא הוקם בגל השלישי של ביצוע התוכנית. למעשה, עתניאל לא היה מאחז במובן המקובל מאחר שלא הוצב בו כלל גרעין נח"ל. הנח"ל החזיק שם כיתת שמירה במשך כשלושה חודשים.

לא נערכו טקסים לא של העלייה על הקרקע וגם לא של איזרוח, למרות שבשלב מסוים הינחה אנרי בר און את אגף הנער והנח"ל לערוך טקס איזרוח.

המג"ד של יחידת ההיאחזות באזור דיווח כי "ב-12 באוקטובר 1983 נמסר היישוב לאזרחים". בלוח השנה תשמ"ח-תשמ"ט של תנועת "אמנה", נכתב: "נוסד קיץ 1983 מדרום לקריית ארבע כ-15 ק"מ, על כביש חברון באר שבע, יישוב קהילתי דתי המונה 17 משפחות. מתוכנן כמרכז אזורי ליישובי הר חברון; כולל משכן מבנה המוצצה האזורית והחברה לפיתוח הר חברון במקום מבנה תעשייה. מדרום ליישוב תל רבד, המזוהה עם דביר - קריית ספר בשמה השני - נכבשה על-ידי עתניאל בן קנז - השופט הראשון לאחר יהושע שהעניק ליישוב את שמו".

צבעון

הוקמה ב-28 ביולי 1980 במרום הגליל, על הר קלעון, נקראת על-שם נחל צבעון שבמערבה. אחרת ב-19 בינואר 1987 כקיבוץ של הקיבוץ הארצי.

ב-8 באוגוסט 1979 כתב מנכ"ל מחלקת ההתיישבות לרפול שפר ראש האגף בנושא הקמת היאחזות בהר קלעון: "במסגרת עליית המצפים היינו מעוניינים עקב אי-זמינות של כוח אדם אזורי ובעיות נוספות, שבשלב זה יהיה המצפה בהר קלעון היאחזות נח"ל. היישוב מיועד להיות בעתיד, אם יוחלט עליו, קיבוץ של הקיבוץ הארצי, ובקשה זו היא על דעת התנועה ובהסכמתו".

הבקשה, בהמלצת ראש האגף, אושרה על-ידי סגן שר הבטחון מרדכי ציפורי והמטכ"ל. בהתאם לתכנון הנח"ל, החלוץ היה צריך לעלות ולקבל את כל המחנה של המצפה ב-5 בפברואר 1980, לאחר שמוקדם יותר נכנסו מספר נח"לים למבנה אחד כדי לשמור על המחנה, אבל בניגוד למתוכנן ומוסכם עם מחלקת ההתיישבות של הסוכנות, הגיע ב-13 בינואר 1980 לשר הבטחון מברק מגוף של בני מושבים בגליל שכינה את עצמו "ועד מושב קלעון" ותבע את הנקודה לעצמו. הנושא הובא להכרעת שר הבטחון שהחליט כי: "חילי הנח"ל לא יפנו את המבנה בו הם ממוקמים אלא על פי דרישת הסוכנות". מנכ"ל המחלקה להתיישבות הודיע במברק לראש האגף ש"אין כל חילוקי דעות שצבעון מיועדת כהיאחזות נח"ל ולאחר מכן קיבוץ של הקיבוץ הארצי, על אף הפלישה הבלתי חוקית (של בני

המושבים), אין כל כוונה של הנהלת המחלקה לשנות את הייעוד שנקבע על-ידי הוועד הבינתרבותי ומקובל עלינו.

על פרשה זו כותבת עליזה עמיר-זוהר מזכירת הקיבוץ הארצי: "ההתיישבות בגליל, היא הנושא המדובר ביותר והמוזנח ביותר מזה שנים. על רקע זה המציא מי שהמציא את רעיון המצפים, משמעותו, תפיסת מקומות הראויים להתיישבות, מבלי להעמיד את התקציבים הנדרשים להקמת יישוב של ממש. החלוקה בין התרועות, נעשתה על-ידי ועדת גבתי, שהיא ועדה ציבורית, המורכבת מנציגי כל תרועות ההתיישבות, ופועלת ליד המרכז החקלאי. במסגרת זו קיבל על עצמו הקה"א החזקת שני מצפים: הר קלען ותפן, בשכנות לכישור. נראה, שהעמדת ההיאחזות כסותרת את צורכיהם של בני המושבים בגליל - אין בה כל ממש. מה שבני המושבים זקוקים להם באמת, הם תקציבים לשיכון ולפיתוח חקלאי. המאבק שנייהלנו הוא מאבק נגד שיטת האלימות הרעשנית. קלען תפונה בימים הקרובים ועבודת הבנייה במקום תחודש וגרעין נח"ל שלנו יבוא להיאחזות".

יש מקום להבהיר כאן שהמצפים באותה התקופה היו: "דפוס חדש של יישוב האמור לפקח על אדמות מרעה או שמורות טבע ולמנוע הסגת גבול ועליית עדרים (של ערבים) על אדמות מדינה".

ב-23 ביוני 1980 אישרה לשכת סגן הרמטכ"ל מחדש את עליית הנח"ל לצבעון - החלוצ ב-3 ביולי והגוף העיקרי ב-13 ביולי 1980.

ב-2 בספטמבר התקיים טקס העלייה לקרקע במעמד ראשי מוסדות ואישי ציבור, מזכירות הקיבוץ הארצי עליזה עמיר-זוהר, יושב-ראש המועצה האזורית הגליל העליון אברהם ברוש, הנח"לאים, חברי הקיבוצים ברעם וסאסא (השכנים) וחברי הקיבוצים המאמצים את גרעיני ההיאחזות - 'צפריר', לכרמיה וינון-הר' להראל. לאחר תקופה של חוסר קשר בין הכנים, שהיו בתעסוקה מבצעית, והכנות, התאחדו הגרעינים מחדש. רפול שפר, ראש אגף הנוער והנח"ל הביא את ברכתו בשם סגן שר הבטחון והאגף ומפקד הנח"ל, אל"מ אמנון אשכול אמר: "נפלה לידיכם זכות גדולה להיאחזות ראשונים ביישוב חדש - חוליה נוספת בשרשרת יישובי מרום הגליל".²

צבעון, כאמור, עלתה על חקן של מצפה. עמיחי נווה, המדריך המשקי של ההיאחזות, העלה במכתב למנכ"ל המחלקה להתיישבות את בעיית מעמדה ותקציבה של צבעון. למרות זאת, זכתה צבעון כמקום ראשון בבית ב' בתחרות ההיאחזות הטובה ועל כך אומר מפקד ההיאחזות אמיר: "מהאוהלים עברו החיילים למגורים של ממש, הקימו מועדון, פיתחו פינת חי יפהפייה. פעלו כך שהחברה לומדים לפעול בעצמם. ומוסיף דובי, המדריך המשקי: 'הם השקיעו לא בשביל תחרות זו או אחרת אלא בשביל ההיאחזות שלהם בהרגשה שזהו ביתם ועליהם לשמור עליו'".

בסיכום פעילות משקית לסוף שנת 1982 נכתב: "בהיאחזות שני גרעינים רוקאד לגשור ומרום למסילות בס"ה 29 בנים, 22 בנות.

עבודה יצרנית: שלוחה של מפעל 'פס-קול' מקיבוץ יראון התחיל לתפקד ב-1 באוגוסט 1982 יש שני שטחי גן-ירק הגדול - 33 דונם והשני - 8 דונם בצל לזרעים.

עבודת חוץ בקיבוצים סאסא וכרעם, ושתי בנות בכית-הילדים. בנוי הושקעו רוב המאמצים, כדי שעם בוא החורף הנוי יהיה כמה שיותר מפותח. פנית החי הכפילה את עצמה מבחינת מספר בעלי החיים שבה. המועדון שופץ".

אך לצד ההישגים היו גם בעיות, אחת מהן היחסים עם השכנים הערבים בעיקר עקב תפקיד המצפים וההיאחזות לשמור על אדמות המדינה מפני כניסת רועים ערבים, אחד מהם כאמל "ששנים על גבי שנים היה רועה את עדר הפרות שלו בהרים שממערב לכפרו - גוש חלב. הוא קיווה שיניחו לו להמשיך לרעות את עדו הקטן. היתה תקווה שזה יהיה פתח ליחסי שכנות טובה בין הקיבוץ העתיד לקום, של השומר הצעיר, לכפר הערבי הסמוך אליו. לפני זמן מה פגשתי בחיילי ההיאחזות הנרעשים, המדריך המשקי החדש צביקה, חבר קיבוץ דן, הזמין את הסיירת הירוקה כדי שתגרש את כאמל. 'אני נציג תרועה ולא של עצמי', אומר צביקה. 'התפיסה שלנו ברורה: יש להתיישב בתחומי הקו הירוק על אדמות מדינה, כשהשאיפה היא לחיות בשכנות טובה עם הערבים. בקשר לשטחי מרעה קיימת בעיה. לצבעון מתוכנן עדר צאן שירעה על שטחים פתוחים השייכים למדינה. בשטח רועים עדרים מגוש חלב, ואנחנו מבקשים להצטרף לחבורה. כאמל עזר בגידור למשל ורעה על כל ההר. לאחר מכן מצאנו מספר פעמים את העדר בשטחי הירקות שלנו. ביקשתי מכאמל שלא ירעה באזור, אך למרות בקשותי הוא המשיך בשלו. כשכאמל שמע שהסיירת הירוקה בשטח, נפתרה הבעיה מבחינתי. אני דורש מהם שיבינו שהציונות הגיעה גם לפה!'.¹

על צבעון ארבע שנים לאחר הקמתה: "בלבו של הגליל, בתוך אזור מתוק מין ומבושם בריחה של השקדיה הפורחת יושבים חברי גרעין 'שדות' לנחשון ו'חמצן' לדביר. 'נחתנו כאן כאמצע החורף', מספרת גילה, מזכירת ההיאחזות, בת גרעין 'שדות'. 'כבר בשכוע הראשון ירד שלג וכרד ולקח לנו לפחות חודש להתאושש. ההיאחזות היתה כמצב רע כאשר הגענו. חילקנו תפקידים לרכזי ענפים ולוועדות חברתיות ומסתבר שגם הן התעייפו. מה שנעשה היום בתחום המשקי הוא רק תחילתו של תהליך ארוך שסופו הקמתו וביסוסו של קיבוץ חדש. בקץ הקרוב יתגייסו הגרעינים המייסדים שיאומצו על-ידי הקיבוצים שער הגולן ורשפים. המדובר בערך כמאה נחלאים, שיאזרחו את הנקודה לפי התכנון בסוף שנת 1985". אך לא כן היה. במכתב לאגף מ"2 בינואר 1986 הודיעה מזכירות הקיבוץ הארצי, כי 'בניגוד למה שנכתב במכתבו מה-16 בדצמבר 1985 אנו מבקשים לתכנן את צבעון כהיאחזות עד 1/87, מועד בו נאזרח את המקום". על צבעון חצי שנה לפני האזרחות נכתב: "קיבוץ צבעון רוצה להיוולד כבר, ליהפך מעובר-היאחזות לילד-קיבוץ, אבל אין לו מזל. איכשהו, כל העולם נגדו: לאמא-סוכנות אין עכשיו מספיק כסף, אולי גם כאשמת אבא - הקיבוץ הארצי, שלא הצליח לגייס בזמן מלווה חברתי, הדרוש כל כך לזוג הגרעינים העתידים להוות את גופו של הקיבוץ העתידי, גרעינים בעייתיים כשלעצמם. מה פלא שכל הגורמים מתפללים שבינואר

1987 ייולד סוף-סוף תינוק בריא. אם על הגייר אמורה הסוכנות לספק את האמצעים הכלכליים, והתנועות - את האנשים, המציאות בשטח היא שהסוכנות מבקשת מהתנועה להשקיע כספים. במקרה של צבעון, מתוך מודעות לחשיבות האזור בממד, עשוי הקיבוץ הארצי להקצות משאבים כלכליים משלו, כדי להבטיח את העמידה בלוח הזמנים. דחיית מועד האירוח, גררה שינוי במסלול הגרעינים. במקום לאזרח את צבעון בתום פרק ההיאחזות שלהם, יצאו בני 'און' ו'צבעון' (שאוחדו תחת שם אחד - 'צבעון') לאימון המתקדם, ורק לאחריו, ישובו לאזרח את המקום. מצבם של שני הגרעינים המאוחדים אינו מזהיר. היום יש ב'צבעון' 38 חברי גרעין, מתוכם 13 בנות. עמית, מפקד צבעון, שהמקום הזה כבר נשמתו, אומר בנחרצות: 'התנועה טעתה לכל אורך הדרך. שני הגרעינים הם גרעיני שומר צעיר קלאסיים, מאוד אינטליגנטיים, אבות טיפוס של 'ישראל יפה'. הם פונקו על-ידי המקשרים, אבל לא השכילו לגרום להם להרגיש שוב יחד. לחבריה אין שמחת חיים, הם לא יודעים לשבת ליד מדורה ולשיר, צבעון מעיקה להם על החיים, הם חושבים קדימה וזה עושה אותם כבדים'.

ב-19 בינואר 1987 התקיים טקס האירוח בנוכחות שר הבטחון יצחק רבין, ולאחר שבע שנות חאקי התעבר דגל ההיאחזות לידי חברי הגרעינים 'צבעון' ו'און'. שר הבטחון לחץ את ידי המתיישבים הצעירים ואמר: 'אירוחה של צבעון מהווה עבור הנח"ל, היישובים בצפון והמדינה כולה, הוכחה לכך, שהחלטנו לקיים אורח חיים תקין לצד היישובים השכנים לאורך הגבול הצפוני. זאקי ג'ובראן ראש המתעצה המקומית גוש חלב, התרגש והטעים: 'אני מאמן שכאמצעות שיתוף פעולה אפשר לכנות את הארץ. אנו, תושבי גוש חלב, שעל אדמותינו הוקם המצפה שקדם ליישוב, מקווים שתושבי הסביבה ירעו לחיות עמנו בשכנות טובה, ופעילות למען דו קיום אמיתי ואיתן'.

ב-6 בפברואר 1988 חגג קיבוץ צבעון את חג המשק הראשון שלו. לרוע המזל, צבעון לא זכה לחגוג את חג שנתו השלישית. בראשית שנת 1990 החליטו מוסדות הקיבוץ הארצי לפנות אותו מכל יושביו, לבד מקבוצת ה"ג המקומית. "חברי גרעין 'צבעון' מבקשים לדעת מתי יותר להם לשוב לקיבוץ, ממנו הורחקו שלא בהסכמתם. הקשר של 'צבעון' לקיבוץ היה חזק במיוחד. ראשיתו של האירוע, בינואר השנה. באותה התקופה עוד שהו במקום חלק ממיסדי הקיבוץ, שלא גילו אהדה יתרה כלפי חברי הגרעין וסירבו לקלוט אותם. במקביל, הוחלט בצבעון לקלוט את 'קבוצת הגליל', שחבריה, בני משקים מהצפון, חיפשו לעצמם קיבוץ צעיר. עם קליטתם של אנשי הקבוצה, החלו מתחילים בית הקבוצות השונות, מה גם שמקבוצת המייסדים נותר במקום רק חבר אחד, לאחר תקופה קשה של מאבקים הוחלט בקיבוץ הארצי, כאמור, על הפיגור. החלטת הקיבוץ הארצי, טוענים חברי הגרעין, הושפעה ממניעים פוליטיים, והגרעין לא שותף כלל בדיונים שקדמו לו. 'מתוך אחריות התנועה להקמתו וכיסוסו של צבעון, נאלצה מזכירות הקיבוץ הארצי לקבל החלטה קשה וכואבת, שמשמעותה, פיגור הקיבוץ מכל חבריו'.

על שקרה בצבעון נמשך הוויכוח גם בשנת 1991. על רקע זה התפטר מאיר פרי מתפקיד רכו ההתיישבות הצעירה. "הקש שאולי שבר את גבו של מאיר פרי היה

פירוקו של קיבוץ צבעון. הוא אומר: 'הרגשתי כמו חייל בפלמ"ח שנגמרה לו המחלקה. החייל שואל את מפקדו בקשר 'מה לעשות?' והתשובה היא: 'תמשיך לרוץ לייצר אש כדי שיחשבו שהכוח נשאר'. ודורון רות, 36, חבר שער הגולן ששהה עם חברי צבעון במשך חצי שנה ב-1990 אומר: 'אתה יודע למה עזבו הגרעינים המעולים את צבעון? כי הם רצו לנסוע לחו"ל, למצוא בן זוג, ללמוד משפטים. הם רצו להישאר יחד, חיפשו דרך ולא יכולנו להציע להם משהו מתאים. לא היתה להם דרך להיפרד ולאחר מכן להיפגש - בלי האחריות הכבדה של להחזיק בינתיים דיר ומפעל. ציפינו מהם להחזיק משק וזה כבל אותם. איזה צעיר ירצה היום להיתקע על הר עם עדר עזים? לשנה-שנתיים זה בסדר, אבל בגיל 25, הבן אדם מתחיל לחשוב מה הלאה'. בינתיים הקיבוץ הארצי התליט להפוך את צבעון לחוות הכשרה לגרעיני נח"ל.⁶

הערות:

1. השבוע בקיבוץ הארצי, 14.3.80, עמ' 2; על המשמר, 18.1.80, עמ' 10.
2. על המשמר, 3.9.80, עמ' 2; במחנה נח"ל, ספטמבר 1980, עמ' 29.
3. במחנה נח"ל, פברואר 1981, עמ' 11; שם, פברואר 1983, עמ' 5.
4. שם, מאי 1984, עמ' 7; שם, יוני 1986, עמ' 7.
5. השבוע, שם, 23.1.87; במחנה נח"ל, פברואר 1987, עמ' 7.
6. השבוע, שם, 7.1.88, עמ' 16; במחנה נח"ל, אפריל 1990, עמ' 11; שם, מארס 1991, עמ' 27.

פרסומים נוספים:

- במחנה נח"ל: ינואר 1980, עמ' 17; שם, אוגוסט 1980, עמ' 15; שם, דצמבר 1980, עמ' 21; אוגוסט 1984, עמ' 4; ינואר 1985, עמ' 32; שם, אוגוסט 1985, ינואר 1986, עמ' 4; השבוע, 16.8.85, עמ' 14.

הגרעינים שעלו להיאחזות: צפריר ונוף הר השובה"צ לכרמיה ולהראל. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: אפיק לניר יצחק, נחשונים השובה"צ, מיעד השובה"צ לעברון, רוקד השובה"צ לגשור, מרום הנוה"ע חטיבה מקצועית למסילות, ערגה הנוה"ע חטיבה מקצועית לניר דוד, עורב השובה"צ לכישור, צבעון השובה"צ לצבעון, צוקית השובה"צ לאדמית, שמים השובה"צ לפלך, נופר ועטור השובה"צ לנטור, חמצן לדביר, שדות לנחשון, ביחד השובה"צ לכישור, כרם השובה"צ לכרם שלום, אשכול לחורשים, שער הגולן, רשפים, וטיראן להעוגן, כיסן גרעין פרטי לכפר מסריק, אורג וחיוך השובה"צ לאדמית ולסער.

נח"ל צופר

הוקמה ב-8 באוגוסט 1968, בערבה, בצד כביש סדום-אילת, כ-20 ק"מ מדרום לעין יהב. אזורחה כמושב עובדים על-ידי תנועת המושבים ב-24 ביוני 1975. ההצעה להעלות היאחזות בעין (באר) צופר התעלתה לראשונה במסמך שעובד במחלקת ההתיישבות במטכ"ל ב-30 ביוני 1967. בדיון אצל שר הבטחון ב-8 בספטמבר 1967 בנושא היאחזויות הנח"ל נמסר על התוכנית להקים היאחזות בערבה בעין צופר או בקטורה. מאחר שההיאחזות תוכננה להקמה בתחום הקו הירוק, לא היה דרוש אישור מיוחד של שר הבטחון, והספיק הדיווח. במטכ"ל - ענף התיישבות הוחלט: שעיתוי העלייה - 22 במאי, הבנייה תבוצע על-ידי משרד השיכון ותהא דמוי חצבה דהיינו תקן יישוב קבע.¹

מאחר שלא היתה התקרמות בהכנת המחנה בהתאם לתכנון הראשון הוחלט על לוח זמנים חדש לעלייה למקום. הבינוי של המחנה ייעשה בשני שלבים: שלב א' עד כ-4 באוגוסט 1968 יכלול הקמת מבני שירותים, חדר-אוכל ומטבח ומשטחים לאוהלים צרפתיים למגורי החיילים. שלב ב' בראשית חודש ספטמבר, כולל תאורת גדר, מגדל תצפית, כיתן כן 4 חדרים למפקדה, מסגרייה ותאורה קבועה למגורים ולמפקדה; אשר לעליית האנשים, סוכם, ש"החלוץ חקלאי", המונה 5 אנשים, יירד לשטח ב-14 ביולי (יגור בחצבה) כדי להכין את השטח לפני העונה החקלאית באזור זה, שהיא בעיקר בחורף. כמו כן סוכם שהחלוץ המיועד להקים ההיאחזות יגיע למקום ב-4 באוגוסט 1968.

ב-8 באוגוסט עלה הגוף העיקרי המורכב מחברי גרעין ציחור, המשתייך לאיחוד הקבוצות והקיבוצים וזאת למרות שההיאחזות היתה מיועדת לקיבוץ הארצי כיישוב קבע. בנושא זה אמרה סנטה יוספטל: "היות ולרשות האיחוד יותר גרעינים, קיבלנו על עצמנו לאייש בינתיים את ההיאחזות. אולי יעמוד לנו נסיונו בערבה - אחרי הנסיון ביטבתה וכגורופית לקדם את נח"ל צופר מהר יותר משהיתה יכולה לעשות זאת תנועה שזה צעדה הראשון בערבה".²

על הימים הראשונים סיפרו חברי גרעין ציחור: "ראשונים הגיעו אנשי החלוץ כדי להכין את השטח לבני הגרעין העתיד להצטרף. גרנו בחצבה, מדי בוקר נסענו בטרקטור שעה וחצי עד לשטחים שלנו. קיבלנו 12 דונם וטיפלנו בשטיפת הקרקע המלווה. הזרעים הראשונים היו של מלונים. בהדרגה טיפלנו בשטחים נוספים".

"שכרונות מספר לאחר מכן, משהגיע הגרעין כולו, מצאו חבריו, להפתעתם, שטח ירקק שבישר את תחילת גן-הירק. ההיאחזות מוסתרת מהכביש על-ידי גבעה קטנה. המראה השיגרתי של היאחזות נח"ל עם המבנים הטרומיים וצורו המבנים המשכנים את חברי גרעין ציחור - נשבר קמעה על-ידי רחבה רבועה במרכז ההיאחזות. חדר האכילה מקדם פניך בנפיתת אוריר קרירה הבאה מהמצננים הקבועים בו. המפגש החברתי הראשון של גרעין 'צחור' עם שכניו נערך באחד מימי שישי. חברים וחברות מחצבה ועין יהב התכנסו בחדר האכילה, והשירה הסוערת שבקעה נסכה עצב בלב השומרים שלא יכלו להשתתף בשמחה".³

טקס העלייה לקרקע נערך ב-3 בספטמבר 1968 ונכחו בו שר השיכון, מרדכי בנטוב, מפקד פיקוד הנח"ל, אל"מ צבי שמאלי, אלוף ישעיהו גביש, אלוף פיקוד

הדרום, שאמר בדבריו ברכתו, כי נח"ל צופר מצטרף לשרשרת יישובי הערבה שתפקידם להבטיח את ה"סואץ היבשתי" של ישראל.

לרשות ההיאחזות קרקע של 2500 דונם מהם הוכשרו כבר לעיבוד 350 דונם. כיום מפיקים שני קידוחים שליד הנקודה כמות שנחית של מיליון וחצי ממ"ק מים שמליחותם 170 מיליגרם למטר מעוקב בלבד. ההיאחזות תעסוק בעיקר בפיתוח ענפי הירקות, המלונים והפרחים לייצוא. בעתיד יבוא גרעין של הקיבוץ הארצי, השומר הצעיר, שיהפוך את הנקודה ליישוב קבע אזרחי.⁴

בסוף חודש דצמבר 1968 הופגזה במרגמות ההיאחזות. בהפגזה נהרגה הנח"לאית רמים ולרצובר ז"ל ונח"לאי אחר נפצע קל.

על המצב בהיאחזות חודש, לאחר ההפגזה, כתב עלי מוהר ב"מחנה נח"ל" (פברואר 1969): "אוהלים צפופים, צריף מפקדה מאורך, ששקים הונחו על גגו לכל יעון ברוח, חדר-אוכל. כל אלה ערוכים בצורה מלבן, שבמרכזו מוריק אליך כר הדשא היחיד, סימן וראשית לענף הנז' שבוודאי עוד ישגשג כאן. נח"ל צופר, נקודה קטנה, רעננה, בדרום הפרוע. מעבדים כרגע 90 דונם של גן-ירק, מגדלים מלונים, עגבניות, קישואים, כצל ופלפל. עוד מעט יהיו גם תירס ואבטיחים. סדר היום כאן - קמים ב-5.00, עובדים בגן-הירק ובביצורים עד שעה 4.00 בערב. אחרי זה יש 'מסדר בוקר', שנערך בשעה זו, כי בבוקר אין זמן כשבילו, לאחר מכן מציבים שומרים. בערבים, אנחנו משתדלים להתארגן בעצמנו, פחות או יותר. קיבלנו מתנות מכל מיני ארגונים - ספרים, תקליטים. הבטיחו לסדר לנו בקרוב מועדון, בינתיים אולי נהפוך באופן זמני את בית-האריזה למועדון. השבעה צריכה לבוא להמת הנח"ל. בדרך-כלל יש ריקודים בערבים ואם לא רוקדים גם אז מלא חדר-האוכל עד השעות הקטנות. החבריה משחקים או סתם יושבים ומדברים, צוחקים. לפני כמה זמן קיבלנו תגבורת רצינית של בנות (לא נח"לאיות). אחת מהן היא פנינה רחנצורג, מנהיגה. זה אומנם רחוק, אך הוריה לא התנגדו. היא דווקא לא חשבה ללכת לנח"ל, לקיבוץ איננה חושבת שהיא הולכת. 'המקום משך אותי', היא מסבירה, 'יש-כאן הווי שונה לגמרי מן ההווי שבעיר. נקלטנו כאן טוב. כל המחיצות נפלו ובעצם כמו משפחה אחת. בייחוד אחרי ההפגזה שהיתה כאן. נדמה לי, שהחבריה השתנו. אפילו שצוחקים או רוקדים זה אחרת. הבנים ממשיכים בעבודות החפירה והביצורים, שכן כדברי מנחם (מפקד ההיאחזות) צריך להתחפר סה כמה שיותר מהר".

בחודש מאי 1969 החלו לאייש את ההיאחזות גרעיני הקיבוץ הארצי. בתוכנית המשקית לשנת תש"ל (1979/89) הסתמנה התפתחות ניכרת: שטח הקרקע המעובד כ-800 דונם מהם כ-400 דונם מרושת; מים באר צופר 90-1 ממ"ק שעה, באר-2 טרם צויידה במשאבה. שטח גן-הירק, מלונים אבטיחים ותירס - 160 דונם. על המצב בהיאחזות שנה לאחר הקמתה סיפר אבי מפקד ההיאחזות: "אנחנו ההיאחזות שמזיעה הכי הרבה, ההיאחזות שעובדים בה הכי הרבה עבודות מבצעיות, וההיאחזות הכי פחות מפורסמת. הקרן קיימת מכשירה לנו עכשיו חמש מאות דונמים נוספים. אבל עכשיו אין כמעט עבודה בגן. את גידולי הקץ אנחנו מגדלים בחורף. כרגע המנה העיקרית שלנו ב'תפריט' של סדר העבודה זה סיוורים,

מארכים, מירדפים ועיסוקים מבצעיים אחרים. ששה חברה שלנו שוככים בבתי חולים - שלושה מהם פצועים קשה; כחור אחד איבד את שתי רגליו, ובחור שני איבד רגל אחת. ההפגזות הן עניין שיגרתי מאוד אצלנו - עכשיו היו לנו שלושה שבועות של הפוגה. גוון מיוחד מוסיפים להיאחזות אנשי המח"ל, יוצאי ארצות אירופה הקרירות. מסתבר שלמרות החום, החיים זורמים. ובערב יבואו חייל וחילת מההיאחזות בברית הנישואין - חיים ומלכה מגרעין שמש".⁵

על שיגרת החיים בהיאחזות במאי 1970 מסופר: "נח"ל צופר העסקים כרגיל, משום שבכוקר בכוקר, בטרם זריחה, משכימים קום, קצת 'מקטרים', אבל אחרי כמה דקות כולם על הרגליים, או עם הזחל"ם (לסיור שיגרתי) או על הדג' - בדרך לגן-הירק. תועד כרגיל - מצלמים ומקליטים מהטלוויזיה הישראלית. לבד מן הפעילויות הבטחוניות והחקלאית השוטפת, מגבירים לאחרונה גם את אימוני הכושר לקראת האימון המתקדם שאיננו רחוק עוד. ואין טרוניות ואין טענות. כתום ארבע שעות לילות של מסע אלונקות אומרים 'בכלל לא היה קשה'."

על האופי המיוחד של גרעין "שלוש", שהגיע להיאחזות במאי 1971, נכתב: "הגרעין צמח מתוך 'החוג למחשבה עצמית', חוג שהורכב מתלמידי תיכון (תיכון חדש בעיקר) ובסיסו היה בקן צפון של 'השומר הצעיר'. לאחר שהחוג התפרק החליטו 20 מחבריו להקים גרעין נח"ל וכחורו להתיישב ב'כרם שלום'. 'היום אנחנו מארגנים דינמיקה קבוצתית', אומרת חברת הגרעין אורנה. 'זהו גרעין אורייגנלי, גרעין עם חברה טובים ומגובשים מאוד'.⁶

בראשית 1972 הבשילו התנאים בהיאחזות לאזרוחה. ב-6 בינואר התקיים דיון על עתיד ההיאחזות, בו נמסרו פרטים על מצב המשק: "גן-ירק בן 200 דונם והוריה מאולתרת; ישנה קרקע במידה מספקת ואין כל בעיות מים; התקציב המתוכנן לשנה הקרובה (כולל פיתוח) - 320,000 ל"י. עוד נמסר שהקיבוץ הארצי רואה את ישיבתו במקום כשייכת ארצי בלבד בשלב זה, מאחר שאין לו כוח אדם מתאים לאזרח את המקום. הוחלט ש"כתום השנה הנושא יועלה מחדש ובמידה שהקיבוץ הארצי לא יהיה נכון לאזרח את ההיאחזות - יקראו מגעים עם תנועת המושבים". סוכם עוד, כי "הואיל ואין עבודה במידה מספקת בחודשי הקיץ, ייעשה מאמץ על-ידי הסוכנות למציאת מפעל רציני". מספר חודשים מאוחר יותר התקיימה הסוכנות בית מלאכה לתיקון ממטרות מתוצרת נען עבור משקי הסביבה.

נח"ל צופר המשיכה לתפקד בהיאחזות, עם חילוף גרעינים כל חצי שנה; הורגשה ירידה בעבודה כענפי המשק; נציג הסוכנות התלונן, כי "עגבניות כמחיר של 2 ל"י לק"ג נרקבות על השיחים מאחר שאין מי שיקטוף אותן. היו 10 חיילים מסודרים בכדורגל. לא עבד אף חייל בנן, לא התקיים גיוס לקטיף ולא נקטפה אף עגבניה". כתוצאה מכך הסוכנות הקטינה את שטחי גן-הירק ל-70 דונם.

למעלה משנה וחצי עברו מאז הדיון על האזרוחה וב-24 באוגוסט 1973 כתב ראש האגף יוסף יהלום למנהל מחלקת ההתיישבות, יחיאל אדמוני וקבל שבהיאחזות נמצאים בעיבוד רק כ-7 דונם בשעה ש"בערבה אין כל סיבה לא להגיע ל-150-200 דונם. לצערי הרב, עלי לציין, שלא נעשה דבר הן מצד התנועה והן מצד מחלקת ההתיישבות כדי לקדם את המקום לקראת אזרוחו".

הקיבוץ הארצי החליט בינתיים (כיוני 1973) שהוא מעוניין להקים יישוב בערבה באזור קטורה. ב-12 במאי 1974 התקיים דיון מעשי על האיזרח, בו נטלו חלק מנהל המחלקה להתיישבות, מזכיר תנועת המושבים וראש האגף. הוחלט: "תנועת המושבים רואה בהיאחזות נח"ל צופר משכצת התיישבותית שלה ותאזרח את ההיאחזות בשנת 1975/76. תנועת המושבים תפנה ליועדת הרצל, לקבל אישור למשבצת הנ"ל, ותארגן גרעין, מיועד לאזרח את ההיאחזות, שישירת בנח"ל. מחלקת ההתיישבות תזרז את ההליכים המשקיים והתקציביים הקשורים באיזרח".

בספטמבר 1974 התגייס לנח"ל גרעין "צופר", המורכב מבוגרי בתי-ספר חקלאיים ובני מושבים. בדצמבר 1974 הגיע הגרעין להיאחזות להכשרה (כמחלקת נח"ל במדים) וכיוני 1975 הגרעין איזרח את ההיאחזות, שחבריו עדיין חיילים בשירות חובה אך בתנאי שירות ללא תשלום⁶ (של"ת).

טקס האיזרח התקיים ב-24 כיוני 1975. את חלקו הראשון והצבאי של הטקס פתח מפקד הנח"ל אל"מ רענן שריר: "דרך ארוכה עברה היאחזות נח"ל צופר מאז הוקמה לפני כשבע שנים. רבים גרעיני הנח"ל שעברו דרכה. היום הופכת ליישוב קבע אזרחי, עוד משבצת ירוקה במרחבי הערבה האפורים. תרומת הנח"ל ליישוב הארץ". אחריו נשא דברים ראש האגף משה נהוראי, שציין שמעטים הנח"לאים, שתוך כדי שירותם, נוטלים לעצמם את כתר יסוד יישוב אזרחי ועומסים על עצמם את המשימה הכבדה של הקמת יישוב עצמאי חדש ובחבל ארץ כה קשה. אלוף פיקוד המרכז, יונה אפרת, שענד את סרט האיזרח הזכיר: ואת גבולותינו האמיתיים קובעים לא המבצרים והגדרות, אלא היישובים⁷.

הערות:

1. י. דואר, "התיישבות בטחונות לאחר מלחמת ששת הימים", ע"ע 30, 31, 35, ארכיון י.ט. 25/מ, סדרה 23, נח"ל, מיכל 6.
2. איגרת, איחוד הקבוצות והקיבוצים, 18.9.68, עמ' 2.
3. במחנה נח"ל, ספטמבר 1968, עמ' 24.
4. על המשמר, 4.9.68, 5.9.68; הארץ, למרחב ודבר, 4.9.68; איגרת, שם, 11.9.68, עמ' 9; במחנה נח"ל, שם, שם.
5. "נח"ל צופר 500 דונם", במחנה נח"ל, ספטמבר 1969, עמ' 6.
6. ארנון לפיד, "נקודה ירוקה", שם, מאי 1970, עמ' 19; מיכאל שיר, "יום של מ.כ.", שם, נובמבר 1970, עמ' 12; "דינמיקה קבוצתית", שם, נובמבר 1971, עמ' 9.
7. במחנה נח"ל, אוגוסט 1975, עמ' 2.

פרסומים נוספים:

איגרת, שם, 21.8.68; 4.9.69 עמ' 3. במחנה נח"ל: "חומה ללא מגדל" לקראת הקמה - אוגוסט 1968, פברואר 1969, דצמבר 1969 - תמונת שער וכתבה עמ' 13, מארס 1972, אוקטובר 1977, עמ' 20. "צה"ל בחילו" נח"ל, עמ' 97, תמונה כללית.

הגרעין שעלה להיאחזות: ציחור הנוע"ל לגרופית.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם בהיאחזות: חופית הנוע"ל לניר אליהו, שחם הצופים לשדה בוקר, כחן ג.ע. לנאות מרדכי ובחן, ארז ח.ג. לגבעת עוז, מיר השוה"צ לשדה יואב, שמש ג.ע. לרכדים, גביש בני משקים לשניר, עירון השוה"צ לשדה יואב, מעיין ח.ג. למגידו, מושב השוה"צ לגעש, תגר השוה"צ לניר יצחק, שלמה לביא בני משקים לכרם שלום, חורשים השוה"צ לחורשים, ארזים ח.ג. לרמות מנשה, עידן בני מושבים לפראן, מסילות ח.ג., אדיר השוה"צ לסאסא, שלום השוה"צ לכרם שלום, שורק השוה"צ לרכדים, אלומות ח.ג. ללהבות חביבה, אכשלוס פרטי לכרם שלום, כרמיה השוה"צ לכרמיה, להבות השוה"צ לנירים, יעל השוה"צ לניר עוז, שכלול השוה"צ לשניר, ערכה בני מושבים לפראן, בית ניר השוה"צ, רשף השוה"צ למגן, יואב השוה"צ לשדה יואב, כלנית השוה"צ לנחשון, נינוה פרטי לזיקים, כרם השוה"צ לכרם שלום, לוטם השוה"צ לגבולות, דביר (צנון) פרטי לדביר, יבליית השוה"צ לחורשים.

איורחו את ההיאחזות: צופר - בוגרי בתי-ספר חקלאיים ובני מושבים.

צורף

המאחז הוקם ב-31 בינואר 1983 בהר יהודה, כ-5 ק"מ מדרום-מערב לכפר עציון. נקרא תחילה מאחז צורית. הנח"ל יצא מהמאחז ביולי 1985, במקום הוצבה כיתת משמר.

המאחז הוקם על-פי החלטת אורי בר-און, עוזר שר הבטחון להתיישבות, מאחר שהנח"ל היה עסוק בטיפול בחייליו בלבנון, נערך טקס עלייה לקרקע צנעו ומרכז באספר למספר מאחזים, ובהם לצורף. מלבד המוזמנים הסתובבו שם, עליזים וחסרי סבלנות בני הגרעינים. ראשון נשא את דברו תא"ל אמנון אשכול, מפקד הנח"ל. לכל התמהים הוא סיפר, שטקס עלייה לקרקע הינו פשוט אישור רשמי של דבר שמעשית כבר בוצע, בשכיל שיהיה רשום בספר. הוא הדגיש בדבריו, שהחיילים היושבים בנקודות האלו, קובעים את גבולות השליטה של הארץ. אחריו עלה על הבמה, נלהב ונאה יועץ שר הבטחון לענייני התיישבות שמהר להבטיח שלמרות שכיום אלו רק מאחזים, עתידם ההתיישבותי לא יאחר להגיע.¹

בדו"ח ועדת ההכשרות של התק"ם מה-17 בפברואר 1983 נאמר: "במאחז שלוחה של מפעל מכפר גליקסון. המדריך הוא עופר כהן מאותו הקיבוץ. חלק מהנח"לאים עבדו כקיבוץ נתיב הל"ה, שגם אימץ את המאחז. מספר חודשים אחר-כך עבדו הנח"לאים כמושב השיתופי אלעזר."²

ב-10 באוקטובר 1983 ביקרה קצינת חברה וגרעינים במאחז ודיווחה: "במאחז נמצא גרעין יוכל לאלוני הבשן, אין מדריך חברתי קבוע, ישנו מקשר מהמשק. תעסוקה - חברי הגרעין עובדים במושב אלעזר בגוש עציון, כל יום ששה אנשים בלול ובמטע. תעסוקה במקום - פיתוח ושירותים. המאחז לא נותן תעסוקה מבצעית. המצב החברתי במאחז בעייתי בשני מישורים - הקשר למשק היעד, ובעקבותיו מחלוקת בגרעין בנוגע להמשך הדרך. לחלק מהחברה ישנה הרגשה של ניצול הגרעין למטרות המשקיות של המושב. קיים חשש לפילוג הגרעין על רקע זה."

בדו"ח ביקור של קצינת חו"ג מה-28 בפברואר 1984 נאמר: "במאחז גרעין אלירם לרמת מגשימים 18 בנים ו-11 בנות.

מצב חברתי: יחסים חברתיים טובים, אין כעיות חריגות, קשר למשק היעד מצוין". מבחינה משקית במקום לא מסתמנת שום התקדמות. התנאים במחנה: אין הספקת מים זורמים עד המאחז נושא החשמל לא תקין ואין קו טלפון. בדבר מה-3 במארס 1985 התפרסמה ידיעה: "שר הבטחון, יצחק רבין, נענה לבקשת נציגי מועצת יש"ע לאזרח לאלתר שני מאחזי נח"ל, הנכללים בששת היישובים שהוחלט על הקמתם בהסכם הקואליציוני. בשני המאחזים, 'מגדלים' שעל כיבש חוצה שומרון ו'צורף' שבגוש עציון, נמצאים כיום חיילי נח"ל העומדים לסיים את שירותם במקום רק בעוד חודשים אחדים. רבין הכהיר לאנשי יש"ע, כי הוא מוכן לשחרר את חיילי הנח"ל כבר עתה אם רצונם להביא אזרחים במקום. האזרח תלוי עתה איפוא במשרד השיכון ובמחלקה להתיישבות של ההסתדרות הציונית".

כפרעל, המאחז לא אזרח והנח"ל שלא ראה לו עתיד התיישבותי החליט לא לשכך יותר גרעינים במקום. ביולי 1985 הציב לשם כיתת משמר המורכבת מנח"לאים מגרעינים שונים על חשבון פרק צבאי. במשך מספר שנים המשיך הנח"ל לשכך בצורף כיתות משמר עד אשר נעזב. לדעתי צורף לא הפך ליישוב קבע משתי סיבות: האחת שלא היו תנאים משקיים, השנייה שלא נמצא גרעין התיישבותי אזרחי. ב-1989 הוקם באזור כפר קהילתי חקלאי בשם בת עין. בשיחה שהיתה לי

עם מזכירות תנועת אמנה נאמר שהם מכנים יישוב זה - צורף - בת עין, מאחר שהם רואים בו הגשמת איזורח מאחד צורף.

הערות:

1. במחנה נח"ל, פברואר 1984, עמ' 18.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: נובמבר 1982, עמ' 7; אוגוסט 1984, עמ' 4; ינואר 1985, עמ' 32.

הגרעין שעלה למאחד: יובל בני עקיבא לאלוני בשן.
הגרעינים שקיבלו הכשרתם: אדמה השוה"צ לחריש, מדרים השוה"צ לסמר, זלף גרעין עולים, אלרם בני עקיבא לרמת מגשימים.

צלמון

הוקמה ב-23 בנובמבר 1976 בגליל התחתון סמוך ליישוב הקדום צלמון מימי בית שני. ב-4 במאי 1979 פונתה מגרעיני הנח"ל והפכה למפקדת גדוד היאחזויות (904).

במחצית שנות ה-70 ברור היה לקובעי המדיניות שהמצב בגליל לא יכול הימשך וכי יש לתת את הדעת לבעיה הדמוגרפית. אשר על כן ניתן דגש ביישוב הגליל, הוקם נח"ל כישור באזור תפן ונח"ל צלמון במרכז הגליל התחתון והוחל בהכנת התשתית להיאחזות בית רימון באזור טורען¹.

ב-23 בנובמבר 1976 התקיים הדיון הראשון, בהשתתפות ראש מחלקת ההתיישבות של הסוכנות, אנף הנורע והנח"ל ומפקד הנח"ל, בו סוכם: מועד העלייה המוצע - יולי 1976, מבני הציבור יהיו במבנים טרומיים ומגורי החיילים באוהלים. הביצוע רק לאחר החלטת ועדת השרים להתיישבות. במחצית אפריל הוחלט לייפות את כוחם של יושב-ראש הוועדה להתיישבות ושרי החקלאות והבטחון לאשר הקמת היאחזות בגליל המרכזי (צלמון-חלזון).

בהתאם למתוכנן נערך טקס העלייה לקרקע ב-23 בנובמבר 1976.

ב-23 בנובמבר התנהלה שיירה ארוכה של מכוניות על 'הדרך הלבנה' (מחמת החול הלבן והחצץ הבהיר שפוזרו על התוואי) לעבר המדרג הנמוך ביותר של הר צלמון. רבים מראשי האזור, מראשי המוסדות, אנשי פיקוד צפון ופיקוד הנח"ל באו לשם. כולם ביקשו לחזות בעלייה לקרקע, להיות עדים לחידוש היישוב בצלמון. אף שאין זה בדיוק אותו האתר שישבה בו משמרת הכוהנים לבית גנתן אחרי חורבן הבית, אלא בקירבת מקום, בהר הסמוך הקרוי אף הוא צלמון. הקרב על צלמון נערך לפני 1910 שנה. קרוב לוודאי שיהודים חזרו וישבו אחר-כך.

"תושבי האזור קיבלו את סלילת הדרך ברגשות מעורבים. מצד אחד, שמחו שניתן לגשת אל השדות ולמגורי הבדווים גם בחורשי החורף ברכב רגיל, במקום ללכת ברגל או לנסוע בטרקטור. ומצד שני, חששו, כי הדרך לא למענם נסללת. הם ראו

שמכשירים משטחים על מדרגות הר צלמון. הם ראו את הכשרת שטחי הייעור של הקרן קיימת לישראל. הם אמרו בגלוי: 'רוצים לעכור את מנוחתנו בהקמת יישוב יהודי כאן, אין פה אדמות פנויות ואין להם מה לעשות במקום הזה'."

"האישיות המרכזית בטקס, אלוף פיקוד הצפון, רפאל איתן, אמר: 'למרות שאולי אין הילה לשכתכם במקום שכזה, דעו להם שהעלייה כאן היא הסמל החשוב ביותר לרציפות המאבק על הארץ והבטחת התבססותו של העם היהודי בארץ-ישראל'". לאחר הקראת פקודת היום על-ידי מפקד הנח"ל, אל"מ רענן שריר, בירך ראש אגף הנדסה והנח"ל משה נהוראי את הגרעינים העולים "שלנו" ו"אביטל".

זמן קצר לאחר העלייה לקרקע ביקר במקום כתב "הארץ" יהודה אראל: "שער המחנה סגור. אישור כניסה אין. אפשר לראות המפקד. הלה מתנצל שאינו לבוש מדים עם דרגות וכן גם סגנו. החיילים עוסקים בתיקון אוהלי המחנה, בייבוש מזונו וכו'. עוד לא החלו להסתדר, וכבר באו הגשמים. במחנה הארצי נטועים האוהלים בסדר מופתי. תורן הדגל בתוך. השטח המוכשר למחנה זה, מחזיק כ-17 דונם. בחלק הדרומי החלו להקים כיטונדות למגורים. אכן, באזור זה מתכוננים עוד השנה למיבצע נטיעה גדולה, חיילי הנח"ל ישתתפו בנטיעה ובהחזקת היער. טרם סוכם מה עוד יעשו במקום, מחוץ למשימות בטחוניות".²

מאחר שלא היתה בהיאחזות תעסוקה לנח"לאים, נמצאו פתרונות תעסוקה אחרים: ביחמת "מרחבית תעשיות" (חברה-בת של הסוכנות) הופעלה שלוחה של מפעל "פלסטרו גבת" של קיבוץ גבת, בה הועסקו נח"לאים; הנח"לאים סייעו בעבודות בהר רביד (יישוב מתוכנן של הקיבוץ המאוחד), בגידור השטח, באבטחת העובדים וכשמירה על הגדר בלילה. כמו כן סוכם להקצות שטח של 60 דונם לגן-ירק חורף במשבצת של הר רביד; בעיית תעסוקה הנח"לאיות נפתרה בעבודה קהילתית בסבריה עלית. "בימים אלה אפשר למצוא כמניין בנות נח"לאיות, שבמסגרת שירותן הצבאי בהיאחזות נח"ל צלמון מתנדבות ובאות מדי יום ביומו לסבריה כדי לסייע למשפחות הנתונות בקשיים חברתיים וכלכליים. עבודות ההתנדבות נעשות כמקביל לעבודות ולתורניות השמירה, הקשר והמטבח היום-יומיות בהיאחזות. הנח"לאיות מסייעות³ בעבודות המרכז הקהילתי בסבריה עלית והכוללות בין השאר: חוגים מגוונים להורים ולילדים, סיוע למשפחות במצוקה, מתן שיעורי עזר לתלמידים ועוד פעילויות שכונתיות וקהילתיות רבות. מסכמת שושנה, האחראית על פעילות הנח"לאיות מטעם המרכז הקהילתי: 'התרומה של הבנות עצומה, ואף כי הן כאן רק כחודש יש לי הרגשה שהן אחי כבר זמן רב. כל הצלחה נותנת תנופה, התלהבות ומרץ לקראת הבאות'".³

ביולי 1977 התחלפו הגרעינים בצלמון, נכנסו הגרעינים נעמן מענה ועיינות. גם מפקדי ההיאחזות התחלפו.

המ"פ (מפקד הפלוגה - תואר מפקד כל היאחזות בנח"ל) הפורש נזכר: "כשהגעתי, הקרקע היתה מיושרת, אפילו בלי אוהלים. לאט לאט הפך המקום השומם הזה ליישוב קטן. התנאים בהתחלה היו די גרועים. גרנו באוהלים שהקמנו ונסענו לאחת ההיאחזויות הקרובות כדי להתרחץ במים חמים. אבל היה כאן הודו ורצא מן הכלל. פיתחנו גן-ירק יפה, אירגנו משק חי ולפני כמה זמן קיבלנו את

המבנים הטרומיים. המקום התחיל ממש לפרוח. ועכשיו, בפתאומיות כזו, כשהכל מתחיל לקבל צורה, אתה צריך לעזוב".

סרן גבי, לשעבר קצין צנחנים, המפקד המיועד של צלמון ישב עם המ"פ הפורש סגן אמנון ועבר על הסידורים הטכניים. לאחר שהסביר לו אמנון את כל נוהלי המקום, יצא גבי לסיור רגלי קצר יחד עם שאר אנשי הסגל. "אני יודע שיש להרבה נח"לאים הרגשה שהם באים להיאחזות על מנת לעשות חיים. נצטרך להבהיר להם, שלמרות שנעשה הכל כדי לעזור להם לפתח חיים חברתיים בריאים, אנחנו קודם כל אנשי צבא, הם יעברו כאן אימונים להעלות את רמת החיילות שלהם".

ביוני 1978 הראשונה בהיאחזות צלמון נשמע המשפט "הרי את מקודשת לי". לחבריה מוזר לראות פתאום את שני חבריהם להיאחזות בבגדי חתן וכלה. ביולי 1978 שוב חילוף הגרעינים - נכנסים פרוד, יהוד ומסיק; איה הגיינגית, אחת מחברות הגרעין הנכנס, מספרת: "כל מה שקיבלנו בירושה מהמחזורים הקודמים - הדשאים והגינות. אנחנו מתכננות גינה מיוחדת שתתאים לאקלים. חסרות פינות שקטות ויפות - 'פינות האהבה'".

משק החי בצלמון מאכלס כמעט את כל החיות האופייניות למשק חי בקיבוץ: תרנגולות, הודים, אווזים, ברכרים ואתון אחת. בצלמון סועד הצבא את קיבתו כהלכה. נורית, בוגרת קורס הבישול של ויצ"ו, טוענת, "בקורס לימדו אותנו לעבוד עם כמויות קטנות וכאן בשטח, אנחנו מבשלות בכמויות גדולות. זה לא משנה בדיוק אם צריך לשים ספל או ספל וחצי סוכר".

במכתב מה-5 ביוני 1979 כתב שמעון רביד מנכ"ל המחלקה להתיישבות: "היאחזות צלמון לא מתוכננת עתה ליישוב קבע. מאחר שפיקוד הנח"ל מעוניין בקבלת המחנה (למפקדת יחידת היאחזות 904), אין התנגדות למכור למשרד הבטחון את המחנה על מבניו".

בגלל בעיות מנהליות לא נרכש המחנה על-ידי משרד הבטחון, אלא נמסר לאחיות אגף הנער והנח"ל, בסטטוס דומה להיאחזויות אחרות אך עם תנאי תשלומי אחזקה מיוחדים.

ב-4 ביוני 1979 פסק המחנה מלהיות היאחזות והפך למחנה צבאי של מפקדת יחידת נח"ל. צלמון מילאה את תפקידה כבסיס להקמת מספר יישובים אזרחיים באזור. מיוני 1982 שימש המחנה לאימון קבוצות נוער יהודי מחו"ל במסגרת הגדנ"ע.

הערות:

1. ראה: זאב צור, הקיבוץ המאוחד ביישובה של הארץ, כרך רביעי, עמ' 290.
2. במחנה נח"ל, דצמבר 1976; הארץ 3.12.76.
3. שמעון ויס, דבר, 13.4.77.
4. במחנה נח"ל, אוגוסט 1977, עמ' 8; שם, אוגוסט 1978, עמ' 8; שם, ספטמבר 1978, עמ' 10.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, אוקטובר 1978, עמ' 2; שם יוני 1979, עמ' 11, מעריב 24.11.76, עלייה על הקרקע.

הגרעינים שעלו להיאחזות: אביטל הנוע"ל לעין זיוון וצוק און (שלנו) הצופים ליראון.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: לבוא המחנה"ע לאל רום, עינת הצופים ליראון, מעכה המכבי הצעיר לעין זיוון, נעמן הנוה"ע חטיבה מקצועית לאפק, מצוק הנוע"ל למלכיה, ענבר המכבי הצעיר לעין זיוון, פרוד פרטי למשגב עם, יהד המחנה"ע ללוטם, מסיק הנוע"ל למורן, אשד הצופים לאשרות יעקב (מאוזר), לוטם הצופים למרום גולן.

צרי

הוקמה ב-31 בינואר 1979 בבקעת הירדן, מצפון ליריחו, ליד הכפר הערבי נעימה ונקראה תחילה נעמה על שמו. במאי 1980 החליטה ועדת השמות הממשלתית לקרוא להיאחזות צרי.

בינואר 1985 הפכה ההיאחזות למחנה צבאי. מערבה להיאחזות בבקעה הוקם ב-1982 מושב בשם נעמה (נעמי).

פיקוד המרכז ראה בהקמת המאחז צורך צבאי בטחוני לסתום הפרצה למסתננים מאזור רמאללה לבקעת הירדן ומשם לעבר הירדן ובכיוון הפוך. השטח שהוצע על הגבעה היה קטן ולדעת החטיבה להתיישבות לא התאים להקמת יישוב אזרחי - מושב בעתיד - לכן הוצע להקים את ההיאחזות בבקעה מזרחית לגבעה המוצעת. גורמי הבטחון התנגדו. בסופו של דבר הוקמה צרי כמאחז צבאי על המקום שהציע צה"ל ולפיכך היא סבלה מתנאי דיור קשים ולא זכתה לציוד ולסיוע של החטיבה להתיישבות כמקובל.

"הגרעין הנחשוני שעלה למקום בינואר 1979 הוא גרעין גילהר. המפקד הוא רם לין, מקיבוץ משמר העמק. העבודה בהיאחזות היא בינתיים לתקוע יתדות לאוהלים, לגדר את שטח המחנה וכשגומרים תוקעים עוד ארבע יתדות, שמים מסביב גדר ותולים שלט לאמור: פינת חי. ואז המדריך המשקי, חברתי, תרבותי, אמנון רץ לירושלים ולמשקים בסביבה ומביא כלב אחד, שני חמורים, עזים, כבשים ועוד".

"נאווה, האחראית בהיאחזות על תרבות, עלון וחי חברת, מספרת: 'כיום אנחנו עובדים ובלילה צריך לבלות. אז ביום ראשון יש ערב בינגו וביום שני שיחת היאחזות, וביום שלישי מביאים מקרנה, שמים סדין על האוהל ועושים הצגת חצות, ביום שישי שירה בציבור, בשביל שלכל אלה שלא יצאו הביתה יהיה קצת שמח, ביום שבת מטיילים לפה ולשם, רואים מעיין ואוכלים שקדים מפלחים תאנים ומשתזפים. מישוהו אמר, שבהיאחזות חייב להיות עלון, כי יום אחד נגמרת תקופת ההיאחזות ומה שנשאר מהימים היפים האלה זה רק העלון ששמו הזמני נעמלון. ובינתיים, כולם מחכים ומחכים בבגדי א' וכומתה על הראש, עד

שבצהריים רואים פתאום שיירה ארוכה ארוכה של מכוניות, עם כל החבריה הסובים של הפיקוד ואגף הנוער והנח"ל והסוכנות, ויושבים כולם ביחד ושואלים מה יש ומה אין, ומה צריך להיות ומה רוצים עוד שיהיה. ומישהו כצד רושם שהם הבטיחו שני צריפים ומרצפות ומדרכות ושתיילים וטרקטורים ועיתונים ומ"כית וטלוויזיה ו-80 דונם גן-ירק".¹

ב-7 בפברואר 1979 החליטה הוועדה להתיישבות, המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית, על הסבת שלושה מאחזי נח"ל שעלו לאחרונה וכיניהם נעמה, להיאחזויות החל מה-1 באפריל ושיש להיערך תקציבית כמקובל לגבי היאחזויות.

למעשה, לא חל שינוי מהותי, מאחר שהחטיבה להתיישבות לא היתה מוכנה להשקיע באתר הזמני עליו הוקם המאחז. היא תכננה את כל תקציב ההשקעות למושב, בשם נעמה, שהיה מתוכנן, כאמור, בבקעת הירדן מזרחה למאחז.

לפיכך היה צריך לשפר את התנאים עבור הנח"לאים על-ידי שיכנוע נציגי המחלקה להתיישבות באזור ל'תרום': חלקי צריף שפורק ביישוב אחר, פינת חי וצווד למתנדון, כמו כן אותה שטח של 20 דונם, בחווה המשותפת להיאחזויות ויישובי הבקעה, עבור צרי.

בגלל התנאים המיוחדים הללו לא היתה התקדמות ממשית בפיתוח ענפי משק יצרניים. כדי לתת תעסוקה לנח"לאים יום נציג אגף הנוער והנח"ל הקמת מתפרה לתפירת כיפות עבור מערכת הבטחון. גם הנח"לאים, ביחמתם, ניסו לשפר את תנאי החיים במאחז "כשנכנסים למטבח ההיאחזות בנח"ל צרי (לשעבר נח"ל נעמה) נדהמים למצוא מטבח צבאי חמישה כוכבים. וכל זה למה? כי המשקיענים מגרעיני 'נשכ' ו'אוג' (למצפה שלם וקלי"ה) ציפו את ריצפת המטבח בלינוליאום ואת הקירות בחרסינה. אחרי חקירה ודרישה נמרצת נודע לכתבנו כי נעלמו הלינוליאום והחרסינה במלון הישן והנטוש שליד ים-המלח. ובמטבח אלתרו מצנן אוויר".²

ב-20 באוקטובר 1971 ביקר קצין ההיאחזויות סרן דני שטרנפלד ודיווח: "בהיאחזות שלושה גרעינים: 'כחל', 'שחר' ו'משוואה', בסך-הכל 58 בנים ו-30 בנות. תעסוקה: יש תעסוקה, צריך להפעיל את שני המפעלים - האחד תיקון מינשאים והשני מתפרת הקיטבגים לצה"ל, שאינם פועלים כרגע מסיבות שונות. גן-ירק: 10 דונם חצילים מעובדים ועוד 20 דונם יישתלו בקרוב, 30 דונם אינם מנוצלים. עבודות חרף: 5 חילים בגלגל ו-2 חילים בחווה בבקעה. תעסוקה מבצעית: 6 חילים במחסום (בבקעה ליד יריחו), 2 בגדוד ההיאחזויות".

כל הגורמים מתעלמים מהמעמד ומהמצב הבלתי נורמלי של צרי, מאחר שידוע וברור לגורמים אלה שבאתר זה לא יקום יישוב אזרחי ומושב בשם נעמה כבר קם ופועל בבקעה. התק"ם ממשיך ל"שרוף" גרעינים במקום.

שנה נוספת חולפת ואין שינוי משמעותי במעמד ובמצב ההיאחזות. בינתיים פרצה מלחמת לבנון. באוקטובר 1982 ביקרה קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "בצרי נמצאים גרעין 'יתר' לאילות וגרעין 'עילם' למעלה החמישה. סך-הכל מונה ההיאחזות כ-60 חילים/ות. תעסוקה: עבודת חרף בגלגל ובמושב נעמה כ-16

חיילים. עבודה ב'זור' (הכשרת קרקע) מעסיקה כ-4 חיילים, מטבח וחדר-אוכל - 10 בנות, כל השאר עובדים בפרויקטים (שיפוצים ושיפור פני ההיאחזות) ובנוי. תעסוקה צבאית במחסום 5 חיילים.

מצב חברתי: גרעין 'עילם' אמור לאייש את מאחז ברכה, חבריו נמצאים במצב של אי ודאות לגבי עתידם (המועד שיעלו למאחז ברכה). לגרעין יתד אין מזכיר מאחז שהוא נלקח מההיאחזות לתפקיד נהג נגמ"ש (בלבנון). אין חיכוכים בין שני הגרעינים (האחד של נוע"ל הלאומי והשני של מחה"ע).

ב-17 ביולי 1983 ערכה מפקדת גדוד נח"ל מרכז מסיבה לציון יום הולדתה הרביעי של צרי, אליה החמנו חברי הגרעינים שקבלו הכשרתם בה.

מאחר שהנח"ל המשיך להחזיק בצרי, ביקר סגן מפקד הנח"ל סא"ל דוד קליבנסקי במקום בנובמבר 1983 והגיש לחטיבה להתיישבות רשימת שיפוצים ותיקונים שהוא מבקש לבצע: "שיפוץ דרך הגישה, שיפוץ מגורים קיימים - דלתות חלונות; הגדלת המטבח וחדר-האוכל ל-80 חייל; הקצאת אמצעים למדרכות ושכילים; חיבור ההיאחזות לרשת המים ורשת החשמל; בניית מרעדון; בניית שירותים ומקלחות במקום ערכות השדה; שיפור מערכת הכיוב, תיקון מכלי מים ותאורת גדר ועוד ועוד".

ב-6 בספטמבר 1984 ביקרה במקום קצינת חברה וגרעינים לאחר חילוף מחזוריים ודיווחה: "בהיאחזות שני מדריכים: מדרך חברתי - צבי מגלגל, מדרך משקי - דוד ממעגן, ושני גרעינים - 'תלת' לגלגל ו'גל' למעגן, בסך-הכל 33 בנים ו-21 בנות. יש בעיות משמעת ועמידה כלוח זמנים, מוטיבציה כינונית אצל שני הגרעינים. קיימת אכזבה מהמקום ומאופי הפרק (הכשרה בהיאחזות); מזכירות ההיאחזות מורכבת ממזכירי הגרעינים. ועדת תרבות קיימת, אך זקוקה להכוונה. לא קיימת עדיין תוכנית תרבותית חצי שנתית. רוב חברי הוועדות מגרעין 'תל תל'. יש שילוב מוצלח בין שני הגרעינים, יחסים חברתיים תקינים בתוך כל גרעין. נעריך יום עיון בנושא מטרת פרק ההיאחזות. קיימות בעיות תיפקוד בין החיילים והסגל ולא מצליחים להגיע לשיתוף פעולה. לגרעין 'גל' קשר תקין עם משק היעד. גרעין 'תלת' אינו זוכה בביקורים של חברי משק היעד הצעיר, בגליל בעיות טכניות. ממליצה לבצע בחירה מחודשת של ועדות. הוועדות צריכות לקבל משנה תוקף וסמכויות. ועדת התרבות זקוקה להכוונה צמודה".

התוכנית המשקית האחרונה של צרי היתה לחודשים ינואר-יולי 1984, שאז איישו את ההיאחזות הגרעינים דברה לדברת ומעיין לנווה איתן. לרשות ההיאחזות עמדו 60 דונם בבקעה ליד מושב תומר. בענפי המשק עבדו 10 נח"לאים מתוך 37 שהיו בהיאחזות; היתר עסקו בפעילות צבאית ובשירותים. בינואר 1985, לאחר שש שנים, פינו גרעיני הנח"ל את מאחז צרי והמחנה הפך למפקדה צבאית של אחת מיחידות הנח"ל.

נשאלת השאלה מדוע החזיק הנח"ל באתר זה כבהיאחזות ומדוע התק"ם המשיך לשלוח גרעינים למקום זה, עם כל הבעיות שבו, לפרק ההכשרה החקלאית. השאלה חריפה יותר אם נזכור שמלכתחילה היה ברור שבאותו אתר לא יקום יישוב אזרחי משום שהחטיבה להתיישבות ומומחיה היו סבורים שמבחינה משקית

אי אפשר לקיים מושב עובדים במקום. החלטת סגן שר הבטחון מרדכי ציפורי, מיוני 1981, לאשר את איזרוח המאחז לא שינתה את המצב. לא מצאתי מסמכים הנוגעים תשובה לשאלה זו, אך סביר להניח, שהסיבה העיקרית היתה שצרי נמצאה באזור ההתיישבות, בקעת הירדן, התואם את ההשקפה הפוליטית של התק"ם וגם מבחינה גיאוגרפית קרובה לגוש ההתיישבות שם: ייט"ב, נער"ן וגלגל. בנוסף לזה, באותה התקופה החזיק הנח"ל ב-13 היאחזויות/מאחזים, מהם היו 8 ביהודה ושומרון, שהתק"ם התקשה לאייש והעדיף את צרי עם כל הבעיות והקשיים שלה.

הערות:

1. במחנה נח"ל, יוני 1979, עמ' 7.
2. שם, ספטמבר-אוקטובר 1980, עמ' 28.

פרטומים נוספים:

במחנה נח"ל: יוני 1980, עמ' 14, ספטמבר 1980, עמ' 10.
הגרעין שעלה להיאחזות: גיל הר הנד"ל לרמת רחל.
הגרעינים שקיבלו הכשרתם: קנה הנד"ל למצפה שלם, שונרה הנד"ל ליטבתה, יעלון ואדום רפורמים ליהל, תירוש הנד"ל לאפיק, חמה הצופים למבוא חמה, קצת אחרת נד"ל לאומי לחוליות, כחל הצופים לכפר חרוב, שחר הצופים לאשדות יעקב, משואה הנוער הצינוני לתל יצחק, נופר הנוה"ע חטיבה מקצועית לגבעת השלושה, נתיב הצופים לסוללים, יתד המחנה"ע לאילות, דברה הנוה"ע חטיבה מקצועית לדברת, מעיין הנוה"ע חטיבה מקצועית לנווה איתן, גל הנוה"ע חטיבה מקצועית למעגן, תל-תל המחנה"ע גלגל, עילם הנד"ל הלאומי למעלה החמישה.

קדש ברנע

הוקמה ב-27 בינואר 1977 באזור עין קדיראת, כ-9 ק"מ דרומית לקצימה, צומת הדרכים ביר חסנה - ביר חמדה. אורחה ב-10 באוקטובר 1977 כמושב של תנועת המושבים.

דיון ראשון לכדיקת האפשרות של הקמת היאחזות (מאחז) נח"ל באזור, התקיים במאוס 1976 בהשתתפות ראש מחלקת ההתיישבות בסוכנות, ראש האגף ומפקד הנח"ל. הדחיפה להקמת היאחזות-מאחז זה באה מראש אגף הנוער והנח"ל משה נהוראי ומתאם פעולות ההתיישבות בשטחים משה נצר. הם חששו, כי לאחר איזרוחן של 4 היאחזויות יחזיק הנח"ל ב-8 היאחזויות בלבד, שעה שהנח"ל היה מתוכנן ומסוגל לאייש לפחות 14 ואף יותר בעיקר בהתחשב במספר הגרעינים הגדול שהתגייס בשנים 1976-1977.

בהקשר זה מעניין לציין שעוד ביולי 1975 כתב משה נהוראי לאלוף (מיל.) אריאל שרון יועץ ראש הממשלה (רכין) בנושא "פיתוח מקורות מים לאחזקת כוחות

צה"ל בקו ג'ירי אבו-עגילה". במכתבו הביא נתונים של מומחים למים. למרות שבמוסדות טרם התקיים דיון על הקמת היאחזות באזור סיים נהוראי את מכתבו: "מציע כי הנושא ייבדק ויישקל ואולי תצא ממנו ברכה". העתק מכתב זה נשלח למשה נצר ולמטכ"ל. על המכתב כתב בכתב-יד למזכירתו "לתיק נח"ל קדש ברנע (חדש)". מכאן שנהוראי הגה את הרעיון כשנה לפני שהחלו הדיונים המעשיים.

ב-8 בנובמבר 1976 נערך סיור באתר המיועד להקמת המאחז, בהשתתפות נציגי המוסדות הקשורים לנושא, כדי לאתר שטח של כ-20 דונם לגידול חקלאי והבטחת מים בכמות הדרושה. בתום הסיור סוכם שמפקד אזור סיני יאתר בתיאום עם קמ"ט נכסים (קצין מטה בממשל הצבאי), שטח בסדר גודל של עד כ-50 דונם בקירבת המחנה הצבאי של קוציימה לאורך קו המים הקיים. הממשל ידאג לגידור השטח; הקק"ל תבצע את עבודות העפר הדרושה. חבל הנגב ידאג לביצוע כל המדידות והתכנונים הדרושים. כך או אחרת ב-6 בינואר 1977 הגיש מדור התכנון של חבל הנגב (הסוכנות) "פרוגרמה להבטחת תעסוקה חקלאית למאחז הנח"ל קדש ברנע". לאחר שצינו את התנאים המיוחדים והמגבלות של השטח והמים, הציעו המתכננים תוכנית משקית צנועה לעיבוד 20 דונם המבוססת על הספקת 50-70 מ"ק מים מעין קודיראת בשפיעה. שטח זה יספק תעסוקה ל-15-20 נח"לאים, בטח יגדלו מלפפונים ופפריקה לשיוק, ולאספקה עצמית: אכטיחים, מלונים, תירס ושמיר. כן תוכננה משתלת עצי יער, צמחי חול, בשיתוף הקק"ל, במטרה להגיע לגידול של כ-20,000 שתילים.

בהתאם למתוכנן ב-19 בינואר 1977 הגיעו חברי הגרעינים: מורל, שביב ושורש למחנה משמר קוציימה, וב-27 בו נערך טקס פנימי צבאי של העלייה לקרקע, ללא מזמנים וללא פרסום.¹

כדי לתת תעסוקה לנח"לאים בנוסף לעבודה בגן-הירק הוכנסה למאחז בסיוע של חברת "מרחבית תעשיות" שלוחה של "מאוררי גלאון".

כדי לרכוש את הציוד הדרוש להפעלה אישר אלחנן ישי, כתפקידו "כממונה של תיעוש ופיתוח התעשייה באזורי ספר ופיתוח" הלוואה לקרן הקיבוץ הארצי בסך 40,000 ל"י. למרות הפרוגרמה שהגישו מתכנני המחלקה להתיישבות של הסוכנות, הנהלת המחלקה דבקה בדעתה, שאין סיבה מדינית או בטחונית להקמת היאחזות במקום, "מה עוד שנתוני היסוד להקמת יישוב קבע בלתי ברורים לחלוטין".

משה נצר היה מעוניין לקדם את הנקודה ממעמד של "מאחז צבאי - משמר" למעמד של יישוב אזרחי ומצא שותף בתנועת המושבים שהיתה מוכנה להעמיד גרעין אזרחי למשימה זו. לפיכך כתב לחיים ישראלי, עוזר שר הבטחון, ב-12 באפריל 1977, וביקש "לקבל מהשר גלילי אישור/הסכמה להקמת 'מחנה עובדים' אזרחיים, באזור קסיימה, ליד או במקום היאחזות נח"ל. לאחר קבלת האישור לכרוך את האפשרות המעשית לעליית הגרעין ואפשרויות תעסוקתו במחנות צה"ל באזור".

לאחר שהתקבל האישור עלו ב-25 בספטמבר 1977 ראשוני חברי הגרעין האזרחי ונכנסו למחנה של הנח"ל. בשלב הראשון הם קיבלו מעמד של מחנה עובדים

בטיפול משרד הבטחון ותעסוקה בפרוייקטים של צה"ל באזור. בגליל הריחוק והתנאים המיוחדים, קיבלו מזון צבאי תמורת תלושי מזון שסופקו על-ידי אגף נוער והנח"ל. ב-10 באוקטובר 1977 הגיעו כל חברי הגרעין וקיבלו מהנח"ל את האחריות לנקודה ונערך טקס פנימי צנוע. לאחר זמן מה הם הפכו את המקום למושב עובדים, אך לא לזמן רב. עם פינוי היישובים בסיני לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים ב-1978, פונה גם מושב זה.

הערות:

1. במחנה נח"ל, פברואר 1977.
- פרסום נוסף: שם, נובמבר-דצמבר, 1978, עמ' 9.

הגרענים שעלו למאחז: מורל פרטי לרוחמה, שכיב פרטי לגבולות, שורש גרעין עולים.

הגרעין שקיבל הכשרתו: מגידו השוה"צ למגידו.

קטורה

הוקמה ב-15 בדצמבר 1970 בערבה, 10 ק"מ מצפון ליטבתה. אורחה ב-22 בנובמבר 1973 כקיבוץ של איחוד הקבוצות והקיבוצים. בנייר מטה ראשון שהגישה מחלקת ההתיישבות במטכ"ל, מיד לאחר סיום מלחמת ששת הימים, נכללה ההצעה להקים בערבה היאחזות נח"ל בצופר או בקטורה. הקמת ההיאחזות תוכננה לשנת 1968, אך בגליל בעיות תקציב היא לא הוקמה באותה השנה. בדיון שהתקיים במחלקת ההתיישבות במטכ"ל במאוס 1969 על לוח זמנים להקמת היאחזויות נח"ל, נקבע המועד להקמת קטורה בנובמבר 1969. למעשה, התחילה הבנייה של ההיאחזות רק בלמחצית שנת 1970. מאחר שקטורה היתה מיעדת מראש כיישוב קבע של האיחוד, המחלקה להתיישבות של הסוכנות לא היתה מוכנה להשקיע כספים במכנים זמניים עבור ההיאחזות.¹ היו לבטים ביחס לקביעת מועד העלייה. מבחינה חקלאית והתנאים המיוחדים של הערבה, המועד הטוב ביותר היה באוגוסט כדי להספיק ולהכין השטחים. אך למועד זה המכנים במחנה ההיאחזות לא היו מוכנים לקליטת הנח"לאים. לבסוף הוחלט על העלייה בדצמבר כאשר הנח"לאים יגורו באוהלים ובמכנים טרומיים. קיבוץ יטבתה, שהיה מעוניין בקידום הקמת היישוב השכן, הטיל על חברו חנן מורג את התפקיד של מרכז המשק העתידי. הוא הצליח לזרוע שטח של ששים דונם עגבניות מאוחרות ומלונים אביביים.

ב-15 בדצמבר 1970 עלו הנח"לאים למקום. על הימים הראשונים כתב מיכה יקיר: "כשהדלקנו את האורות בקטורה היתה זו חוויה כבירה ובמשך זמן מסוים היו המשאיות הכבדות החולפות בכביש הערבה צופרות צפירת ברכה ארוכה, בעוכרן על פנינו. סופות חול עזות, רוח זלעפות מכות בקירות החדשים של בתי ההיאחזות. בחדר-האוכל הארעי - אוהל מוקף קירות מגן - פוערת הסופה חורים

ביריעות ומטיחה גלי חול לתוך מרק והאוכל. מספר מפקד ההיאחזות - אסף בן כפר רופין: 'כשבאנו הנה לפני שלושה חודשים וחצי היו התנאים קשים ומכבידים; חדרים כמעט שלא היו, מים במשורה ומעל לכל חוסר דפוסים קבועים של חיים, דפוסים שיש להכניס יש מאין'. אך כקצין וכן משק-ספר לא זרות לו הבעיות של היאחזות. שני גרעינים נמצאים בהיאחזות גרעין עוזת המיועד לנח"ל עוז וגרעין אתה"ל (אל תקח הכל ללב) המיועד להאון. הגרעינים הגיעו עם מדריכיהם החברתיים והקשרים עם משקיהם כשורה. ישנה החלפת משלחות מסודרת עם משקי היעד. הצעירים והצעירות מתרגלים לאט לאקלים הקשה. מתרגלים לצאת לסיור ב'ציר' כאשר הסופה משתוללת ומתרגלים (אומנם לא בלי קיטורים) לצאת לגיוס בעגבניות אחרי שמירה ארוכה. הכנות השתלטו בצורה נהדרת על המטבח הארעי ולמרות התנאים הקשים, האוכל מצוין. יש לציין את עזרתה של רבקה'ה ונשטיין - מלכת מטבחי ההיאחזות - שהיתה כבר כאן שלוש פעמים ועזרה רבות. המדריך חנן מוסיף: 'לקראת העונה הכאה נכשיר כ-140 דונם. ההשקאה היא בשיטת הטפטוף והמים מבאר מקומית שמליחות מימיה ארבע מאות מליגרם כלור. מטעים וענפי בעלי-חיים יפותחו לקראת איזורת המקום.² טקס הרשמי של העלייה נערך ב-31 במארס 1971 בטקס השתתפו חיים גבתי שר החקלאות, ראש אג"ס האלוף דוד אלעזר, מפקד פיקוד הדרום האלוף אריק שרון, מפקד הנח"ל צבי לבנון ומאות אורחים מאילת ומיישובי הסביבה. ראש האגף, משה נצר, שהשתתף בטקס ציין כי "ללא ספק, אני רואה בקטורה שלב מתקדם בביצוע תוכנית 'עתיקת יומין', בת כ-20 שנה, ליישוב הערכה. תוכנית שהתחילה עם היאחזות הנח"ל השלישית - יטבתה - ונמשכה דרך כל היאחזות הנח"ל בערכה".³

כשנה לאחר הקמת ההיאחזות, בדו"ח ליום הנח"ל שחל בנובמבר 1971, נכתב: "ישבו שלושת מזכירי הגרעינים בנח"ל קטורה ודיברו. אמר ישראל ריינהרץ, חבר גרעין עוזת: "אנחנו נמצאים כבר מחזור שני בהיאחזות. היינו מאושרים שזכינו לייסד את קטורה ולכן ביקשנו להישאר כאן תקופה נוספת. אבל דווקא העובדה, שאנו ותיקים במקום גרמה לאדישות מסוימת אצל החברה. בהתחלה היה יותר חשק. כשאמרו לנו שצריך להגיע אלינו גרעין מ'הסקציה המקצועית' (חניתה), חששנו מאוד שלא נוכל להסתדר אתם. הסתבר, שהחשש לא היה מרצדק". אמר דני בן יאיר (חניתה): "כשהגענו מהטירונות לא ידענו מה זאת היאחזות: עד מהרה הבנו שכל מה שאנו משקיעים - מיועד לנו. ניסינו לארגן פעולות חברתיות, אבל התקשינו מאוד. חברה רבים עסוקים בפעילות מבצעית, חלק אחר יוצא לחופשה הכיתה, לפעמים גם הנשאים בהיאחזות, לא מגלים כל עניין במסיבות". הוסיף צבי עמית (שחלב): "רוב הפעילות התרבותית מיובאת מבחוץ. אסף, המפקד, דורש מאיתנו יותר פעילות עצמאית. הוא מזרז אותנו לארגן מסיבת סיום, למשל. הוא מעוניין מאוד בפעילות חברתית (הוא עצמו היה בעבר מדריך חברתי). את הגיבוש אנו מנסים ליצור בעבודה. העבודה נותנת לנו סיפוק עצום. הכפלנו את שטח גן-הירק ובקרוב נגדיל אותו עוד".

מוסיף ישראל: "עיקר הבעיות כאן מתעוררות ביחסים שבין הבנים לבנות. הבנות מסתגרות בחדרים ולא מגלות התעניינות רבה. בין הבנים לבין עצמם הגיכוש הוא ממש פנטסטי".⁴ בישיבת מרכז האיחוד לציון מלאת פ"ה שנים לבן גוריון שהתקיימה בכנרת ב-17 באוקטובר 1971 נמסר על תוכנית ההתיישבות של התנועה וכי לנח"ל קטורה שובץ גרעין של "יהודה הצעיר" מארצות-הברית והאומנות תהיה על-ידי קיבוץ אורים או חצרים.

בדיון משותף של נציגי האגף והמחלקה להתיישבות שהתקיים ב-6 בינואר 1972 נמסר, כי "ההיאחזות מתוכננת לאיזרח בשנת 1974 והמשק ייבנה בהתאם לכך. במקום גן-ירק 90 דונם ולול. בהיעדר תעסוקה מספקת בחודשי הקיץ ייעשה על-ידי הסוכנות מאמץ להעסקת מספר חיילים בחברת ייצור ופיתוח בניסיונות. הסוכנות גם מנסה למצוא מפעל למקום שיאפשר תעסוקה⁵ למספר גדול של חיילים.

בביקור של נציגי האיחוד, המחלקה להתיישבות ונציגי גרעין שחר (יצא תנועת יהודה הצעיר), המיועד לאזרח את המקום, שהתקיים ב-26 בספטמבר 1971 סוכמו הצעדים לקראת האיזרח: "הגרעין (א+ב) - מונה כ-50 חברים בזה 9 זוגות נשואים וילד אחד ועוד כ-25 חברים בגרעין ג' שיגיעו ארצה בעוד כ-4 שנים. שיכון - בהיאחזות 20 יחידות שהם 40 חדרים. יבנו עוד 20 יחידות ו-2 בתי-ילדים וכן מבני ציבור: מכבסה ומחסן כגדים וזה בנוסף למרפאה ולמזכירות הקיימים. תקציב: לשנת 1972-1973 לצידוד צרכני כ-3000 ל"י ליחידה. למשק מים, מבנים, כעל-חיים, כלים וציוד בסך-הכל 1,360,000 ל"י.

בדו"ח על המצב בהיאחזות מראשית ספטמבר 1973, כ-3 חודשים לפני האיזרח נכתב: "בהיאחזות נמצאים שלושה גרעינים - גב-רם לגבים, חולדה לקבוצת חולדה וטול לגיר עם. מעבדים בגן-הירק כ-200 דונם: 50 דונם עגבניות, 40 דונם חצילים 20 דונם מלפפונים, בצל 50 דונם ו-40 דונם גידולים שונים. בלול 160 מטילות. החיילים האחראים בגן-הירק עובדים עם רצון טוב, יתר החיילים אדישים לגבי הגן. הסגל לא עובד כגן פרט למ"כ אחד. פעילות חברתית חינוכית: הרצאה על החי והצומח באזור; טיול לעין קטורה על-ידי בית ספר שדה כאל. הופעת להקת פיקוד דרום והצגת החיית ואשת הסנדלר ביטבתה. החיילים מתעניינים בפעילות התרבותית. המזכירות התכנסה שבועיים לפני ביקורת ההיאחזות הטובה. פעילות מבצעית - בדיקת ציר אוסלו מדי יום ותצפית יום".

ב-31 באוקטובר, יותר מ-3 שבועות לאחר פרוץ מלחמת יום הכיפורים, בכנס של פעילי האיחוד שהתקיים בתל-אביב ולאחר שהמשתתפים שמעו סקירה צבאית מהאלוף שלמה גזית, הודיע מזכיר התנועה נחמן רוז כי בעוד ימים מספר (ב-13 בנובמבר) נוציא אל הפועל את איזרח היישוב קטורה בערבה על-ידי נוער ישראלי ואמריקאי. קיימות תכניות להקמת מפעל⁶ עשויי בקטורה המאוזרחת.

ב-22 בדצמבר 1973 נערך טקס האיזרח,⁷ בהשתתפות שר החקלאות, חיים גבתי, אלוף פיקוד המרכז, יונה אפרת, יוסף יהלום, ראש אגף הנוער והנח"ל, ומפקד הנח"ל אל"מ אשר דר. שר החקלאות ציין בברכתו, כי "זוהי הפעם הראשונה שבה יישוב חדש בערבה מוקם על-ידי גרעין חלוצי שהגיע מארצות-הברית והוא 'נדלק'

ברצון לבנות את ביתו כאן". גם מזכיר האיחוד נחמן רו ציין כי "אתם הראשונים לתנועת 'יהודה הצעיר' מייסודה של 'הדסה' שבארצות-הברית, המקימים קיבוץ בישראל. ראו נא את עצמכם ראשונים וחלוצים למחנה גדול, שהארץ מחכה לו כעולים וכמתיישבים. לכם, לצעיר קיבוצי ה'איחוד', ה-84 במספר, תעמיד התנועה את נסיונה ועזרתה, ובסיוע של קבוצות 'דורות' תדאג לקידומכם ולביסוסכם".

כמגילת האימרוח כתבו חברי גרעין השחר של "יהודה הצעיר": "היום אנו מתחילים ליצור חיים חדשים במרחבי הישימון, אל מול הרי מואב. איננו יודעים עדיין מתי יינתן לנו לכתת חרבותינו לאתים, ועוד כבדה המערכה; אך דווקא כשעה זו יש בו במעשה התיישבותנו אות וסמל לדרךנו ואמונתנו בחיים וכאדם".⁹ על המצב ביישוב החדש לאחר האימרוח כתב פנחס מור: "ילדים יהודים מגדלים ירקות בערבה. כמה בניינים טרומיים, מגרש חנייה; מגרל שמירה; גדר בטחון. תוכניות ההרחבה, שכללו הקמת הודיה והקמת רפת חלב משתהות בינתיים. רוב הגברים דווקא נמצאים במשק. חלקם - השתתפו במלחמה, רובם במסגרת הנח"ל. חלקם מחכה לגיוס. ביום בו הגענוו התגייסו שישה. כעולים חדשים, הם זכאים לרחיית שירותם ולהקלות שונות, וגילם מבוגר, בדרך-כלל, מזה של הישראלים המגויסים. מרחק חמש דקות נסיעה מהמשק, מצויה חלקת העגבניות של קטורה, כשהגענו קטפו בה. גדר הגבול, במרחק של מטרים ספורים - סתם חוט תיל, באמצע החול. ההבדל? אצלנו ירוק, כמו כאן. אצלם - צהוב וסלעי ושחון. מרק, העומד ומסכל מסביר: 'תראה, אפשר לחיות גם בניו-יורק, גם בלוס אנג'לס לא רע. אבל מה? באיזה מקום אתה יכול לעשות עוד משהו שהוא 'לראשונה אחרי 2000 שנה'?"

בשנת 1975 קיבל היישוב תגבורת של גרעין הנח"ל יוצאי הצופים - סופה. הנח"ל המשיך לתגבר את היישוב בעיקר בגרעיני הצופים.

הערות:

1. יאיר דואר, התיישבות בטחונית לאחר מלחמת ששת הימים, ע"ע 38, 37, 31, 30, ארכיון י.ט. 25/מ, סדרה 23, נח"ל מיכל 6; איגרת איחוד הקבוצות, 12.8.70, עמ' 2; שם, 14.10.70, עמ' 5; החלטת מרכז האיחוד ב-28.9.70, התיישבות חדשה.
2. "הנח"ל זורם", במחנה נח"ל, ינואר 1971, עמ' 18; מיכה יקיר, קטורה, איגרת, 31.3.71, עמ' 16.
3. "נח"ל קטורה עלתה על הקרקע", דבר, 1.4.71, עמ' 6; בני פארן, "היאחזות נולדת", במחנה נח"ל, אפריל 1971,
4. נח"ל קטורה, במחנה נח"ל, נובמבר 1971, עמ' 9.
5. על הטקס - במחנה נח"ל, דצמבר 1973, עמ' 26; דבר, הצופה, על המשמר והארץ, 23.11.73; איגרת, 4.12.73, עמ' 4.
7. במחנה נח"ל, פברואר 1974, עמ' 20.

פרסומים נוספים:

איגרת, 20.2.74 (3), מה נשמע; "הערכות התנועה", איגרת, 6.11.73, עמ' 2; שם, 20.11.73, עמ' 3.

הגרעונים שעלו להיאחזות: אתה"ל הצע"ל להאון; עזרת הנוע"ל לנח"ל עוז. הגרעונים שקיבלו הכשרתם: שחלב הצופים למפלסים; חניתה הנוה"ע חטיבה מקצועית לחניתה; הילה הנוע"ל למשמר דוד; רעות חג. לגונן; עופר הנוה"ע חטיבה מקצועית לגונן; נאות פרטי לעין גדי; אדכר הנוע"ל להאון; שונית הנוע"ל לניר אליהו; שחם פרטי לעין גדי; שחרות הנוע"ל לגרופית; יודפת פרטי ליודפת; יד חנה בנק"י ליד חנה; גברם הנוע"ל לגברים; סול פרטי לניר עם; חולדה הנוה"ע חטיבה מקצועית לחולדה.

אימרת גרעין השחר - יהודה הצעיר.

קטפי

הוקמה ב-29 במאי 1973 על תל סומירי בחולות שכין ח'אן יונס ודיר אלבלאח. אורחה ב-10 בפברואר 1977 כמושב "נצר חזני" של איגוד המושבים הפועל המזרחי.

הצעה להקים יישוב במקום הועלתה לראשונה בתזכיר שהגישה המחלקה להתיישבות של ההסתדרות הציונית לוועדה הבינמוסדית ב-15 ביולי 1970. בדיון שהתקיים אצל שר הבטחון דיון ב-26 באוגוסט 1971 בנושא התיישבות בשטחים סוכם, כי "השר מעדיף הקמת שלוש היאחזויות ברצועה ביניהן סומירי". בישיבת הוועדה הבינמוסדית להתיישבות שהתקיימה ב-12 באוקטובר ודנה בתוכנית ההתיישבות החלט לכלול את "ח'אן יונס שברצועה בתקציב לשנת 1972/73".¹ החלטות אלו היו עקרוניות ורק ב-6 באפריל 1973 בדיון שהתקיים אצל השר גלילי התקבלה ההחלטה שבחודש מאי תעלה לסומירי 'טרם-היאחזות'. נוסח זה התקבל מאחר ומחלקת ההתיישבות לא היתה מוכנה להכיר במקום כבשל ומוכן מבחינה משקית להקמת היאחזות רגילה שחייבה אותה להשקעות גדולות. סוכם איפוא שצה"ל ידאג לכביש גישה, גידור, תאורה ומגורים ארעיים ומחלקת ההתיישבות תדאג לקידוח ואספקת מים ותעשה בדיקות והכנות משקיות, כך שהפעולות המשקיות יתחילו בחודש נובמבר, בהנחה שער אז הנושא יאושר בוועדת השרים להתיישבות.

למרות שהדיונים הללו היו חסויים התפרסמה ב-12 במארס 1973 ב"הארץ" הידיעה: "גורמי ההתיישבות עורכים בשכונות אלה בדיקות ודיונים לקראת הקמת היאחזות נח"ל חדשה ברצועת עזה בסמירי, צפונית לחאן יונס. נודע כי ועדת השרים להתיישבות עדיין לא החליטה כנדון, אולם הנטייה לכך חיובית".

ב-3 במאי, פחות מחודש ימים לפני העלייה, התקיים הדיון המעשי של כל הגורמים על לוח זמנים וחלוקת המטלות לביצוע העלייה להיאחזות. עליית החלוק נקבעה ל-27 למאי. בטקס העלייה על הקרקע שהתקיים ב-29 במאי 1973 נטלו חלק אלוף פיקוד המרכז רחבעם זאבי, מפקד הנח"ל אל"מ אשר דר, ראש אגף

הנער והנח"ל יוסף יהלום, נציגי התנועות המיישבות והורים רבים. נח"ל גדישים (זה השם שניתן לו תחילה), שהוא הרביעי בשרשרת ההיאחזויות בחבל עזה, הוקם על-ידי הגרעינים 'אל יעד' של תנועת עזרא, ו"הראל" של איגוד המושבים הדתיים. בשלב הראשון להתנחלותם הצטמצם תפקידם של חיילי ההיאחזות בהגנת התשתית להתיישבות חקלאית ובהקמת מבני החממות לגידולים שיהיו מקור פרנסתם של שני המושבים שעתידיים לקום בעתיד במקום. חיילי גדישים השתלבו גם בפעילות הבטחונית במקום.²

שבתעיים לאחר העלייה נקבע השם קטיף להיאחזות על-שם תל קטיפה שבאזור. על הנעשה בהיאחזות כחודש לאחר הקמתה כתב נסים משעל: "הרוח הנושבת ברצועה בשעת כן הערביים מכה בחזקה בדגל ישראל, המתנופף בגאווה מעל לאוהלי המאחז. כאן במאחז משרתים צעירים דתיים, שאחדים מהם הינם בוגרי ישיבות גבוהות. על חשיבות יישובו של המקום, אומרת עמליה ברעור מכפר חסידים: 'אני מיישמת, במאחז זה, את האמירה 'מעשה אבות סימן לבנים', שכן אבי הקים באזור זה - במלחמת השחרור - את כפר דרום, בו אף נלחם וסבל. וכיום אני בתו, חזרת לאותו מקום לאחר כ-25 שנה, על מנת ליישובו, ואם נצטרך אף להגן עליו. מבחינה מעשית, אנו נושאות בעול המטבח. אך קיימת גם הנשיאה בעול התרבותי-חברתי של המאחז. למען האמת, קשה לארגן, במסגרת זו, פעילות תרבותית, כי הבנים עסוקים זמן רב כחעסוקה מבצעית. אך אנו מקוים שבמשך הזמן נוכל לארגן מספר חוגים, הרצאות ושיעורים תורניים. ביקשנו את עזרתו של הרב שטיגליץ מכפר מימון שיבוא להדריך אותנו בדיני כשרות במטבח המשרת מספר גדול של אנשים. אריה רייכרד, אחד מחברי גרעין עזרא אומר: 'כשעליתי לכאן, היתה לי הרגשה של יישוב הארץ במלוא מוכן המילה. כשעלינו למקום היתה לי הרגשה אישית של אודח ישראל התוקע יתד נוסף ביישוב השטחים השייכים לעם ישראל. בשבועות ערכנו כאן, בלב ליבה של הרצועה 'תיקון-ליל-שבועות'. יש לנו סגל שהוא ברובו לא דתי. כערכ שכת הם יושבים ושרים איתנו, מתעניינים ושואלים בנושאי השבת ולמדו להתייחס אל הדת בכבוד רב.

כשעה שסיירו במקום, הופיע שר הסעד מיכאל חזני, חבר ועדת השרים לענייני התיישבות, שסיפר: 'על-פי התוכנית יוקמו בעתיד הקרוב, במקום זה שלושה יישובים, נוסף למרכז כפרי, שכולם יהיו כמובן יישובים דתיים. הבעיה העיקרית, כאן, היא בעיית המים. אנו מקוים שחיפוש המים במקום יצליח'.

אין ספק, שהישיבה במאחז מסייעת לגרעינים להתגבש ולשמור על המסגרת החברתית. הם ידעו לשלב את הפעילות המבצעית ואת הפעילות החברתית תורנית, רק תנו להם מעט זמן להתארגן".³

במאי 1974 ביקר בהיאחזות ובאזור שר החקלאות והתרשם מההתקדמות וההישגים החקלאיים בהיאחזות נצרים שבאותו אזור. לאור זה החלט כדין שהתקיים אצל השר גלילי כי "יש לקדם את נח"ל קטיף מטוּרם-היאחזות להיאחזות שתתפתח ליישוב של קבע". החלטה זו המריצה את משרד השיכון להתחיל בהקמת בנייני הקבע ואת המחלקה להתיישבות לגשת לתכנון ענפי המשק. התוכנית המשקית לשנת תשל"ה (1974/75) כללה 130 דונם שלחין

והבאת בית זכוכית מהולנד (חממה) על שטח של דונם, בהשקעה של כ-140 אלף ל"י.

ב-21 באוקטובר 1974 ביקרה במקום קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "בהיאחזות שני גרעינים של תנועת המושבים הדתית. צורים - משק היעד מחולה; הקשר עם המושב רופף מאוד; אין מקשר בין הגרעין למושב. אינם מכקרים כמעט במחולה. לדבריהם, אין המושב מסוגל לקבל יותר מ-12 בנות לתקופת השל"ת, בעוד שהן 22 בנות. הגרעין השני - אש-דת משק יעד מבוא חורון. גרעין קטן מאוד הכולל 10 בנים בלבד אין בנות (תנועת עזרא). קשר לא חזק במיוחד עם מבוא חורון. מזכירות ההיאחזות חלשה וחסרת כל סמכות. ועדת תרבות אינה פעילה. קיימים חוגים ומתקיימות קבלות שבת. חסר מדרך חברתי אשר יעזור לדחוף את העניינים. אין בעיות בין הסגל לחיילים".

על הנעשה בהיאחזות כשנתיים לאחר הקמתה כתב אולי גלאי: "בכביש צר המתפתל בין דיונות, באנו בשערי נח"ל קטיף. 'אה יפה מאוד פה!' אמרנו. כל כך למה? משום שכשאתה עומד על הגבעה הקטנה עלייה שוכנת ההיאחזות הזאת ומסתכל מערבה, אתה רואה ים כחול וגדול במרחק כמה קילומטרים, ובינו לבין שטח של דיונות מכוסות צמחיה - שיחים, דקלים, אשלים וכל מיני יופי אחר. החול לבן חך, והשמיים צלולים. ועל השטח הזה נבנית עתה והולכת שכונת וילות. מתוך הלוכך הזה המלוח עולות משבצות ירוקות, רעננות של מלפפונים ובהוליה, זה גם כן נס באזור הזה. אבל יש משהו יותר רציני: חממה. הלבנו וייבאו מהולנד החביבה חממה על קרבה ועל כרעיה. על התוסים היוורדים מתקרתה לקרקע החולית, מטפסים שתילי עגבניות, האמורות להבכיר בסוף חודש זה. טפטפות מחלחלות את מימיהן לתוך אדמת החול המדופנת בשכבות של חומר דישון - והיבול הצפוי הוא פי שניים בערך מהכמות הרגילה".

במכתב של מתאם פעולות ההתיישבות בשטחים לשר הבטחון מה-18 במאי 1976 בנושא "תכנון היאחזותות שתאחרונה", תוכננה קטיף לאיחורו בינואר 1977, אלא שהטקס נערך בסופו של דבר ב-10 בפברואר. "מפקד היחידה קרא פקודת יום של מפקד הנח"ל אל"מ רענן שריר, בה צוין כי חיילי הנח"ל מוסרים למתיישבים האזרחים יישוב עם תשתית כלכלית שבפיתוחה עסקו מזה שלוש שנים. ראש אגף הנורו והנח"ל משה נהוראי ציין בברכתו כי הנח"ל פרץ לרצועה כלוחם במלחמת ששת הימים ועתה פרץ כמחדש ההתיישבות היהודית. "נצר חזני", בכור המושבים בדרום רצועת עזה וראשון בגוש התיישבותי דתי, שיוקם באזור הוא המושב ה-72 של איגוד המושבים של הפועל המזרחי, כך ציין בברכתו מזכיר התנועה חיים נדיבי. ראש המחלקה להתיישבות רענן וייץ, אמר שהיישוב החדש הוא ראשית הגשמת המפעל הדרומי של למעלה ממאה יישובים חקלאיים שהעיר ימית תשמש להם מרכז. ראש הממשלה יצחק רבין, שהביא את ברכת הממשלה, אמר, כי זהו יום גדול למדינה ולהתיישבות, יום המסמל את ביסוס אחיזתנו באזור, שמאז מלחמת ששת הימים נעשה לחלק בלתי נפרד מהמדינה ובטחונה. לאחר קביעת המזוזה על פתח אחד הבתים על-ידי ראש הממשלה ובנו של השר המנוח מ. חזני, ערך הקהל הרב ביקורי בית אצל המתיישבים החדשים. במושב, שהוקם סמוך

לחוף הים, כבר הושלמו 33 בתים ועד 20 בתים נמצאים בבנייה. מקורות הפרנסה העיקריים של המושב יהיו מבוססים על גידולי עגבניות, אבוקדו ומנגו".⁵

הערות:

1. יאיר דואר, התיישבות בטחונית לאחר מלחמת ששת הימים, עמ' 43, ארכיון י.ט. 25/מ, סדרה 23, נח"ל, מיכל 6, תיק 5.
2. במחנה נח"ל, יולי 1973, עמ' 5; דבר והצופה, 30.5.73.
3. "מאחז דתי ברצועה", הצופה, 22.6.73, עמ' 3.
4. "החול אודות קטיף", במחנה נח"ל, ינואר 1975, עמ' 6.
5. חיים פיקרש, "נצר חזני מושב חדש", הצופה, 11.2.77; דני צדקוני, דבר, 11.2.77 עמ' 3; במחנה נח"ל, מארס 1977, עמ' 3.

הגרעינים שעלו להיאחזות: הראל*מושבי בני עקיבא לרמת מגשימים; אל-יעד עזרא לחפץ חיים.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: גינת ח' הנוה"ע הדתי לכפר גינת; אש-דת עזרא למושב שיתופי מבוא חורון; צורים בני עקיבא למושב שיתופי מחולה; שח"ם בני עקיבא לניר גלים; גינת י"א הנוה"ע הדתי לכפר גינת; איילון עזרא לשעלבים; חופי השוה"צ לסער; נשנה השוה"צ לזיקים; שובה בני עקיבא לבני דרום; גל-גיל המח"ע לגילגל; חזון הנוע"ל לרכיבים; ישורון בני עקיבא לעולמי.

איזרח גרעין אזרחי של תנועת המושבים הפועל המזרחי.

נח"ל קלי"ה

הוקמה ב-15 בפברואר 1968 במחנה צבאי ירדני נטוש ליד קלי"ה הישנה - חוף רחצה ומלון - שהיו קיימים לפני מלחמת העצמאות על החוף הצפוני מערבי של ים-המלח (פירוש השם - ראשי תיבות של "קם לתחיה ים-המלח").

אוזרחה ב-8 במאי 1974 כקיבוץ של איחוד הקבוצות והקיבוצים הנמצא ליד חורבות קומרן.

היאחזות זו, השנייה שהוקמה בגדה, במסגרת תוכנית שהגיש המטכ"ל בשלהי יוני 1967 היא נכללה בקטגוריה של "היאחזויות במקום יישובים עבריים נטושים בגדה המערבית". על הקדמת ביצוע הקמת היאחזות באזור זה, לחצו בעיקר יוצאי קיבוץ בית הערבה אשר, עם פלישת צבאות ערב במאי 1948, נאלצו לפנות את יישובם. הם ראו בהקמת ההיאחזות כעין שיקום יישובם שנהרס.

ההחלטה על הקמת ההיאחזות התקבלה בדיון שהתקיים אצל ראש הממשלה אשכול, ב-31 בדצמבר 1967. ב-22 בינואר 1968 התקיים סיור של כל הגורמים כדי לקבוע את מיקום ההיאחזות וכן את שטחי הקרקע הפנויים הראויים לעיבוד ומקורות המים המתוקים. הבדיקה הראשונית הצביעה על מציאת 200 דונם קרקע הראויים לעיבוד ואפשרות סבירה להספקת מים למחנה ולשטח זה.

ב-1 בפברואר 1968 הוציאה מפקדת פיקוד הנח"ל את פקודת העלאת ההיאחזות. בהתאם לפקודה עלה החלוץ ב-11 בחודש והגוף העיקרי ב-15.

מאחר שיוצאי בית הערבה התפצלו לאחר הפילוג בין קיבוץ כברי (מאוחד) ובין קיבוץ גשר הזיו (איחוד) הוחלט שיעלו למקום שני גרעינים השייכים לשני הזרמים ההתיישבותיים ה"איחוד" וה"מאוחד".¹

בהתאם לפקודות לא ניתן כל פרסום לעלייה אף לא בבטאונים הפנימיים. ב-20 בפברואר 1968 חגגו בהיאחזות את העלייה לקרקע.

פרסום ראשון על ההיאחזות, ללא ציון שמה, ניתן במחנה נח"ל רק בראשית אפריל 1968: "קבוצת בניינים הפזורים על שטח נרחב, מפקדה מסודרת חדשה. מרפאה, אולם קולנוע מאולתר, וכל אותם מיתקנים אלמנטריים בהם זוכות היאחזויות, משרתים כבר את נח"לאי המקום. כל זאת פרי פעילותה הראויה לציון של הסוכנות היהודית. ההכרעה לגבי מיקומו המדויק של היישוב לא נפלה עדיין, ואת זאת מסביר יהודה דקל, מאנשי הסוכנות, בכך שמחפשים עדיין את הנקודה הנוחה ביותר להתיישבות מבחינה אקלימית. בעיה נוספת שלא באה על-פיתרונה היא זו של אספקת המים. עד עתה הגיעו ומגיעים מים במכליות, אולם בימים אלה עומדים לפתוח בסידרת קידוחים במגמה לגלות מים טובים לשתייה. 'באם התוצאות תהינה חיוביות', מספר דקל - 'נצליח להרחיב ולפתח כאן חקלאות ונטבילית. תוצאות שליליות מאידך, עשויות להביא אותנו לכלל ההחלטה שיש לספק להיאחזות מכונת התפלה גדולה'. בחורף הקרוב כך מקווים כולם כבר יעובדו 100 דונם ראשונים שינוצלו לגידולי חורף".²

ב-20 במאי 1968 נערך מסדר חגיגי לציון הקמת ההיאחזות. בניגוד למקובל בטקסים בהיאחזויות אחרות, לא השתתפו אישים מרכזיים, מספר המוזמנים היה קטן ולא ניתן פרסום בעיתונים. את המסדר קבל מפקד הנח"ל אל"מ צבי שמאלי (שהיה סגן מפקד חבל סדום ב-1948). כפקודת היום שלו "חברי הגרעינים 'חורב' 'ערס', חיילי מח"ל וחיילים יחידים" נאמר: "בערבה על גדות צפון ים-המלח, הנכם מחיים חזון התיישבות במרחבים הצחיחים והמלווים, אשר הומחש לפני למעלה מ-40 שנה ביד חלוצים. עלייתכם לנח"ל-קלי"ה מגשרת פער בין 20 שנה, מיום ניטשו בית הערבה וצפון ים-המלח, ומקשרת כחוליה שרשרת מנותקת של שנות התיישבות, במקום בו רחשו כוחות המחתרת של ההגנה ראשית צה"ל". על האירוע כתבה רות גפן דותן "אילו ניתן היה ביום י' באייר התש"ח - 20 במאי 1948, לאנשי בית הערבה להכיע רק שלוש משאלות. היו בוודאי מבקשים כי ביתם שלחופי הצפוניים של ים-המלח יכלל בתחומי מדינת ישראל בת חמשת הימים; כי הסירה אליה עלו, לאחר שנאלצו לעזוב את כל שהיה להם: בית ירוק, ובריכות המרצדות בכחול... אילו נתגשמה אותה משאלה שנייה היתה הסירה העצובה ההיא שכה וחזרת אל החוף. המשאלה השלישית, בוודאי היתה: שיקרה משהו פנימי בלב כל אחת ואחד מאיתנו ולא תיפרדנה דרכי חברי הקיבוץ המאוחד (דאז). בית הערבה לא נכללה אז בתחומי ישראל. הסירה העמוסה לעיפה עשתה את דרכה דרומה, בואך סדום, והקיבוץ המאוחד, ועמו יוצאי בית הערבה התפלג. כי אי-שם, בדרך המשאלות, נתעכבה משאלת התש"ח 'רק' כי שנים... מי שהעז

והתבונן בפניה ובעיניהם של חברי בית הערכה, החיים היום כגשר-הזיו ובכברי, ראה לפתע שמהו כביר קרה להם ופניהם יושרו וקומתם נודקפה ועיניהם מלאו זיו, וכששמעו במו אחניהם כי הניצבים היום על ים הערבה הינם גרעין כפול משל 'האיחוד' והקיבוץ המאוחד, ומשמעו את סנטה (יוספטל) וטבנקין בשימה אחת ומשעלו משואות על הים ואישה של תש"ח דלקה מול אישה של תשכ"ח ומסביב היה חושך אחד גדול ורק אצלנו אור גדול - וקולם של נח"לאים עלה בשיר - ידענו שגם המשאלה השלישית התגשמה. כי שבו אבות ובנים ונכדים הביתה!!!".

בדברי ברכתה ציינה סנטה: "הנח"ל כאן מהווה חוליה גם בשרשרת אחרת, זו המקשרת את עין גדי עם ירושלים, לא דרך באר שבע מרחק של כ-300 ק"מ, אלא עם סלילה הכביש עין גדי - קלי"ה, בקפיצת הדרך. נאחל להיאחזות כאן להיות במהרה לישוב פורח, חוליה לאיחוד התנועה הקיבוצית, חוליה המקשרת את קיבוצי הערבה עם ירושלים, חוליה בשלשלת מחושלת להגנת גבולותינו".

לאחר שהוסר מעטה הסודיות התרכו הפרסומים על אודות ההיאחזות. בסתיו 1968, כ-8 חודשים לאחר העלייה, נכתב: "סעו בעקבות המלוח, ככל שתרגיש כי חם יותר, ככל שתרגיש כי מלוח יותר, דע שאתה, קרוב יותר לנח"ל קלי"ה. עכשיו יש להם סימנים ראשונים של משק. פרה אחת, יונה שעפה מזמן. כבשה שנטרפה על-ידי כלב. כלב שנדרס על-ידי קומנדקר. קומנדקר שנוסע בקושי. אדמה מלוחה שפעם תצמיח עגבניות ומלפפונים והרבה הבטחות. הבטיחו טלוויזיה. הבטיחו וילונות. הבטיחו מיוזג-אוויר. כינתיים שלחו לוח שנה, עם פרסום למזגני אוויר. בשעה 4.30 בבוקר פחות חם. פחות מלוח. זו השעה בה מתחילה פה שעת העבודה. מנסים לגדל משהו. איזה פרח. איזה שושנה. וכינתיים פורחת פה רק שושנת ירחו. אחר-כך הולכים להיפגש עם ועדת התרבות. ועדת התרבות מורכבת מ-3 מכונות לשתיית מים קרים. כאן, לידן, נחתכים כל העניינים הגורליים של ההיאחזות. חייבים כאן לשנות 64 כוסות מים ביום. לכן כשאין לך מה לעשות, אתה הולך לשנות. הרס"פ דוד אגמון מגשר הזיו נולד לא רחוק מכאן, בבית הערבה. המפקד יליד וחבר קיבוץ שדה נחום, מלאו לו 23 שנים נראה 'קשיש' ומיושב על רקע חבורת עולי הימים המאכלסים את מחנה הצבא הירדני לשעבר, שמבניו הלבנים פזורים בין שפתו של ים לשולי כביש קלי"ה קומראן. המחנה המודרני על מבניו הנאים והרווחים, היה כבית הבראה חורפי לקציני הלגיון ולחייליו. אולם הוא נבנה על חורבנה של מושבת האשלג היהודית - בכוח הכיבוש הצבאי (הירדני) - על יסודות מפעל ושיכוני עובדים יהודים, שנמחקו מעל פני אדמת המלחמה.

לשליש מאנשי ההיאחזות נמצאה תעסוקה סביב התחלתו הצנועה של ענף מדברי שנוסד בעין גדי, והתפתח לתפארת כמקור ליכולי ברכה של ירקות מבכירים המיועדים לייצוא. הכשרת החלקות כרוכות בעבודות הכנה מסובכות, על-פי שיטת ה'סוף', העשוי מאבני כזלת מרוסקות, שפותחה בעין גדי (הידרופוניקה). אהוד, המדריך החקלאי מקיבוץ כברי שנולד בבית הערבה, סבור שמבנה הקרקעות הסמוכות לנח"ל קלי"ה עולה בטיבו על אדמת עין גדי, וחזה עתיד 'ורוד' לענף ה'סוף'. תוך כדי צפייה למי ההשקאה עוסקים עתה, גם בהכשרת 120 דונמים לגן-

ירק בהשקאה רגילה. רוב האנשים, הפטורים ממעגל הפיתוח החקלאי הזעיר, לפי שעה, שלוכים במערכת הכוחות הממלאים את משימות האחזקה הצבאית לאורך קו הפסקת האש".⁴

למשה נצר, ראש אגף הנוער והנח"ל במשרד הבטחון תחזית אופטימית: נחל קלי"ה יושב בצומת, ממנו מתפרשות שלוחות כביש אל הבירה במערב, אל בקעת הירדן, לצפון ובעוד כשנה - משתושלם פריצת הדרך וייסלל קטע הכביש לעין גדי, תימצא הנקודה על אם עורק התחבורה שיוליך דרומה, משפת ים-המלח עד לחופי ים-סוף. הכל תלוי במים, אומר נצר. אף חוזה ענף קיט משגשג בחופו הצפוני של ים-המלח.

ב-5 ביוני 1969 קרוב לשנה וחצי לאחר העלייה על הקרקע התקיים דיון מקיף, על הבעיות והעתיד המשקי של ההיאחזות, בהשתתפות כל הגורמים המטפלים והאחראים להיאחזות. משה נצר, שפתח את הדיון, העלה את הבעיה העיקרית, בעיית העבודה במיוחד בעונת הקיץ וכן תעסוקה לבנות. הוא הציע להוציא מדי פעם קבוצה של בנות ל-7-8 ימים לתקופת עבודה במשק היעד. הועלו הצעות נוספות לפתרון בעיה זו: עבודת סיקול של 200 דונם, קבלת עבודת אריזה של מוצרים שונים ממפעלים בירושלים, כגון עפרונות וכן העברת שלוחות של מפעלים קטנים. זאב ודני אפיק המדריכים במקום, העלו את בעיית הספקת ואיכסון מי השתייה, במיוחד בקיץ וכן את בעיית החשמל ומיזוג-האוויר. נציג הסוכנות יהודה דקל הבטיח לרכוש טנקר-מיכלית להובלת המים ולחפש פתרון לקירור המים. בסיכום הוחלט להקים ועדה קבועה משתי התנועות 'האיחוד' ו'המאוחד' שתטפל בכל בעיות ההיאחזות.

ב-5 בינואר 1970 הודיע מנהל מקרקעי ישראל להיאחזות שימסרו לה כ-3000 דונם ראויים לעיבוד, אחרי הכשרה, בצמוד לנקודה, שטח שלא עובד בעבר על-יד התושבים המקומיים, וכמו כן שהיישוב יקבל כ-1000 ממ"ע מים ליממה ממעיין עין קלט על-פי הסדר עם משפחת חוסייני, בעלי הזכויות על מעיין זה.

בסכמה את פעילות ה"איחוד" בשנת 1968 ציינה סנטה יוספטל: "היישוב שעל-ידו חופי ים-המלח מתחדש באמצעים הרבה יותר מפותחים, אחרי הנסיון שנצטבר בעין גדי. הכל כדי לקדם את הבסיס ההתיישבותי בצעדים מהירים. תקוותנו שיקום יישוב שני באותו אזור, ואז יהפכו ל-2 יישובי קבע: אחד שלנו ושני של הקיבוץ המאוחד - אם לא נגיע עד אז לאיחוד הקיבוצי". אך בינואר 1970, במכתב לסגן ראש הממשלה יגאל אלון, כתבה: "מזכירות האיחוד עומדת לדון על איזרוח 2 היאחזויות נח"ל המוחזקות כעת על-ידי גרעיני האיחוד". היא כללה את קלי"ה בין השתיים ובקשה לדעת אם יש צורך באישור מיוחד (של הממשלה) לגבי האיזרוח. האישור הבטחוני ניתן במכתבו של שר הבטחון דיין ליגאל אלון מה-12 בפברואר 1970, האומר: "המטה הכללי אינו רואה כל מניעה לאיזרוח היאחזות קלי"ה משיקולים צבאיים וזאת כמובן בהנחה שאת השיקול המשקי חברתי שוקל מישהו אחר". דיין העדיף לקדם הקמת היאחזויות - יישובים מצפון ליריחו ובמרכז בקעת הירדן, דבר התואם את תוכניתו המדינית, הכוללת יישוב כל בקעת הירדן.

לעומת הקיבוץ המאוחד, העדיף ה"איחוד" להתרכז בהקמת "ישובים באזור צפון-ים-המלח (בתקופה יותר מאוחרת הוקמו מצפה שלום וקידרון) כדי להוציא את עין גדי מבדידותה. בהתאם לכך אישר מרכז ה"איחוד" להקים נקודה אחת בבקעת ים-המלח, קרי איזרוח קלי"ה.³

החל מתורש מאי 1970 ועד לאיזרוח ההיאחזות אוישה על-ידי גרעיני ה"איחוד" בלבד.

לאחר שהתקבלו כל ההחלטות העקרוניות לאיזרוח המקום נותר לפתור את הבעיות המשקיות ולקבוע את גרעין מתיישיי הקבע. תהליך זה נמשך קרוב לארבע שנים.

כך מתאר עלון ההיאחזות מנובמבר 1970 את הנעשה במשק: "גן-ירק - נקטפו 6 טון מלפפונים, כ-11 עגבניות מהחלקות הישנות, ומהחלקה 'רחובות 13 החדשה' נקטפו כ-15 טון, כמעט 2 טון לדגום; מילונים מטפלים בחלקה וממתיינים להבשלת הפרי. הכרם מתפתח יפה; הירדופונים - נקטפו 6-7 עגבניות ומלפפונים כ-10 טון. הפלפל לא הצליח בגליל התקפת וירוס.

לול - בנסיון להקים לול הסתבר לנו, שבעונת החורף ניתן בקלות להחזיק בעופות. הבעיה התעוררה כאשר הגיעה תקופת החום. התחלנו בהתקנת מערכת ליצירת ערפילי מים בחלל הלול. במחזור הרצאי הלול כ-6000 ביצים.

ברוחיה - במחזורים הקודמים כללה הברוחיה כ-300 ברוחים במחזור. כיום אנו מסוגלים להחזיק בעת ובעונה אחת כ-1000 ברוחים".

בנוסף לעבודה בענפי המשק עבדו הנח"לאים בסיוע בחפירות ארכיאולוגיות באזור שבין נח"ל קדרון ומעלה שלם, שניהל הארכיאולוג פסח בר-אדון.

בדיון אגף עם פיקוד הנח"ל מה-6 בינואר 1972 נאמר שההיאחזות מתוכננת לאיזרוח בסוף שנת 1973. ובמידה שה"איחוד" יתן הסכמתו, ניתן להקדים את האיזרוח למאי 73. תקציב ההיאחזות (כולל פיתוח) 1,050,000 ל"י.

ב-16 במארס 1972 נקבעה עם משרד השיכון תוכנית הבנייה לשנת 1972/73 שכללה 28 יחידות דיור ומזגנים, חדר-אוכל ומני, מרפאה, מועדון ומגרש כדור סל והכטחה לבריכת שחייה בתקציב 1973/74.

מבני משק: מוסך - מסגרייה, סככה למכוונות, מחסן כללי, רפת והודיות. ביולי 1972 התגייס גרעין הנוע"ל (קלי"ה), שיועד לאזרח את ההיאחזות. בתום הטירונות הגרעין הוצב להיאחזות, כמחלקת משק במדים, כדי להכיר ולהתגל לאזור ולתנאיו המיוחדים. מחליפת המכתבים בין ראש האגף יוסף יהלום ומזכירות ה"איחוד" בחודשים פברואר-מארס 1973 מתברר שהיתה מחלוקת בדבר מועד האיזרוח. ראש האגף דרש שהאיזרוח יתבצע בהתאם למתוכנן בנובמבר 1973. הוועדה להתיישבות חדשה של התנועה תמכה בתביעת המשק האומן גבעת חיים לדחות את המועד ולאפשר לגרעין לבוא לתקופת הכשרה וגיבוש של חצי שנה לקיבוצם. ממכתב של ועדת המשק של התנועה למנכ"ל המחלקה להתיישבות, יחיאל אדמוני מה-29 במאי מסתבר, שהיתה בעיה של הקצאת קרקעות באזור פצאל ליישוב העתידי בקלי"ה. בשלב זה התקבלה עמדתו של

ה"איחוד", הגרעין הוצב לקיבוץ גבעת חיים בתנאי של"ת לתקופת הכשרה. באוקטובר פרצה מלחמת יום הכיפורים, מועד האיזרוח נדחה. בנובמבר 1973 הגיע להיאחזות להכשרה, כמחלקת משק במדים, הגרעין השני (כרק), שהיה מיועד לאזרח את המקום.

ב-8 במאי 1974 נערך טקס האיזרוח. "דברי האזרחים הכבודים שבאו לטקס מילאו לבבות, וכאלה היו רבים. שר החקלאות, מר חיים גבתי, הביא את ברכת הממשלה, ציין את חשיבות היישובים באזור כאתרים מושכי תיירות וקרא לנצל ניצול מרבי את תנאי האקלים המיוחדים. בנוסף לו נשאו דברים: מפקד הנח"ל, אל"מ אשר דר, אלוף פיקוד המרכז, יונה אפרת וראש אגף הנוער והנח"ל, יוסף יהלום, מנהל מחלקת ההתיישבות בישראל אדמוני, ומזכ"ל ה"איחוד", נחמן רח. לקול חצוצרות עלה והתנשא לו הנס אל על, דגל ההיאחזות נמסר לידי חברי גרעין קלי"ה א' ונציגי איחוד הקבוצות והקיבוצים. חברי גרעין הקבע יקימו קיבוץ חדש על שפת ים-המלח שייקרא על-שם יהודה אלמוג, שהקדיש את חייו לכיבוש חבל ים-המלח. 'אלמוג' הוא הקיבוץ ה-85 ברשת הקיבוצים של איחוד הקבוצות והקיבוצים".⁶ המתיישבים החדשים (כולם נח"לאים בשל"ת) קיבלו יסודות למשק מגוון שכלל 40 דונם חצילים, 15 דונם קישואים, 30 דונם עגבניות, 60 דונם תמרים ו-28 דונם בריכות דגים. שנה לאחר האיזרוח עברו המתיישבים לנקודה החדשה שנבנתה עבורם למרגלות הקומראן, הם המשיכו לקרוא ליישובם קלי"ה בניגוד להחלטת ועדת השמות. בנוסף לשני הגרעינים המאזרחים קיבל היישוב ביולי 1975 גרעין נח"ל גדול (אל-צוק). הנח"ל המשיך לתגבר את המקום במשך שנים רבות.⁷

הערות:

1. ראיון המחבר עם משה נצר, 9.11.72, ועם האלוף רחבעם זאבי, 30.11.72; מכתב לשכת ראש הממשלה, 31.12.67, ארכיון י.ט. 25/מ סדרה 23, נח"ל, מכלים 6 ו-11.
2. מרדכי גילת, "שתי היאחזויות חדשות", במחנה נח"ל, אפריל 1968, עמ' 15.
3. רות גפן-דותן, "לא שווא דיבר החלום", סנטה יוספטל, "חוליה בשלשלת", "איגרת", איחוד הקבוצות, 29.5.68, ע"ע 3, 4.
4. עמוס אטינגר, "אגדה בגדה", במחנה נח"ל, ספטמבר 1968, עמ' 14; אהרון דולב, "הנח"ל זורם באפיקי קלי"ה", "מעריב", 13.10.68, עמ' 12.
5. סיכום דיון של ועדת המשק של ה"איחוד", 15.6.69; "איגרת", 18.9.68, עמ' 2; זאב צור, הקיבוץ המאוחד ביישובה של הארץ, כרך ד' ע"ע 143-146; "איגרת", 14.10.70, עמ' 5.
6. במחנה נח"ל, יוני 1974, תמונת שער, ועמ' 14.
7. "ניו קלי"ה - שנה לאחר האיזרוח", מאי 1975, עמ' 22; "דבר", 9.5.74, עמ' 2.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: אפריל 1969, הנח"ל זורם עמ' 30; מאי 1969, "טייס על נח"ל קלי"ה" עמ' 23; ספטמבר 1969, "הידרופוניקה", עמ' 5; ספטמבר 1970, "עובדים בחפירות ארכאולוגיות", עמ' 18; אפריל 1971, "גדנ"עים בשירות לאומי", עמ' 19; נובמבר 1971, "בית חרושת לטוסטוסים"; ינואר 1972, "ברוכים הבאים"; דצמבר 1973, במלחמת יום הכיפורים, עמ' 24; מאי 1975, עמ' 22; יוני-יולי 1975, נח"ל זורם - עוברים למחנה חדש; "איגרת", 27.3.68, עמ' 5, מכתב יהודה אלמוג לחברי בית הערבה לשעבר. יצחק נשרי, שם, 22.2.72, עמ' 18; "קצה העולם", 15.2.77, עמ' 5; קלי"ה מזוירות שונות, שם, 24.12.75, חגי, מוותיקי בית הערבה בחוברת על ההיאחזות - מפקדת פיקוד הנח"ל - חינוך.

הגרעינים שעלו להיאחזות: חורב, הנוע"ל לנח"ל עז, ירעם המחזה"ע לגבר עם. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: עלומים הנוע"ל לארז, ענות המחזה"ע לגדות, סלעית הנוע"ל לעין גדי, פדות ג.ע. לאיל, רוגב המחזה"ע לרגבים, אל-גל הצופים לארז, יואב הצופים לארז, עפיר המחזה"ע לאיל, אילת ג.ע. לרגבים, קדרון הנוע"ל לרמת רחל, אשכר המחזה"ע לצובא, אשכול הנוע"ל לניר אליהו, כנרת הנוע"ל לאלומות, אראל הנוע"ל למעיין ברוך, נספים הנוע"ל ליטבתה, ערטל הנוע"ל לכפר רופין, חמד פרטי לחמדיה, שלהבת ח.ג. להברת, אמיר הנוע"ל לארז, בראשית האיחוד החקלאי לנאות הכיכר, אדבר הנוע"ל להאון, איתר"ת הנוע"ל לצרעה, גיחון הנוע"ל לרמת רחל, עתיר הנוע"ל לחמדיה, איתן המתנח"ל הצעיר להאון, קלי"ה הנוע"ל לקלי"ה (איזרח), יניב הנוע"ל לאלומות, עד הנוע"ל להאון, צאלה הנוע"ל ליוטבתה, אכדר הנוע"ל לצאלים, ברק הנוע"ל לקלי"ה (איזרח), להט הנוע"ל לגרופית, יחמור פרטי ליטבתה. איזרחו את ההיאחזות הגרעינים קלי"ה וכרק הנוע"ל.

קלע

הנח"ל קיבל את הנקודה הנמצאת בצפון הגולן כ-3 ק"מ מזרחית-צפונית לקיבוץ גונן כהיאחזות, כ-23 בינואר 1990. הנח"ל עזב את הנקודה ומסר את האחריות למתנחלים האזורית רמת הגולן כ-8 באוקטובר 1991. בחודש נובמבר התיישב במקום גרעין עולים מרוסיה.

בשנים 1985-1988 קלע היה קיבוץ של התק"ם ובסוף 1988 החליטו המוסדות המיישבים לנטוש את המקום, מסיבות כלכליות וחוסר יציבות של האוכלוסייה. במשך שנה היישוב לא היה מאוכלס ואחר-כך הנח"ל קיבל את האחריות והפך אותו להיאחזות.

הנח"ל קיבל את הנקודה שהיו בה: 53 אשקוביות למגורים, חדר-אוכל, מטבח, מכבסה, מרפאה ומשרדים, כמו כן מבנה תעשייה ומבנה מלאכה. הגרעינים הראשונים שאיישו את ההיאחזות היו גרעינים של הקיבוץ הארצי: "נופר לסאסא וגרעין לאור. בתקופה הראשונה לא היתה תעסוקה במקום, הנח"לאים עבדו

בעבודות חוץ. היחסים בין שני הגרעינים טובים מאוד. ישנה אכזבה מהפרק עצמו. הנח"לאים מבליים את רוב שעות היום בעבודה מחוץ להיאחזות וחוזרים עייפים ורצוצים. ישנה הרגשה שהחלק הצבאי הוא הדומיננטי בהיאחזות. החיילים הגיעו בתחילת המחזור עם מוטיבציה גבוהה; כשל התנאים הנ"ל, המצב נמצא בירידה. במחזור השני (1991) אייש את ההיאחזות הגרעין מכור ובו 23 חברים מיועד לקיבוץ גשור. הגרעין מורכב מ-3 קבוצות יוצאי בתי-ספר חקלאיים. במהלך הטירונות המקשרים הגיעו לביקורים. בפרק ההיאחזות חיזק הגרעין את הקשר עם משק היעד והמשפחות המאמצות. רוב חברי הגרעין בעלי מוטיבציה גבוהה להשקיע בהיאחזות ולהתגבש. הם מתקשים לעמוד בכל המטלות הצבאיות. בהיאחזות עוד 3 חברים מגרעין כלף, שגם הוא מיועד לגשור. הפעילות התרבותית מחולקת לתחום ידיעת הארץ, ערבי תרבות, סיורים, העשרה, כן מתוכננת סקירת חדשות יומית, אחת לשבוע מתעברת סקירה שבועית. בימי א' מתוכננים סיורים בעזרתו של בית ספר שדה חרמון. פעם בחודש מתוכנן יום עיון בעזרת הקיבוצים באזור.

תחום משקי: גן-ירק כארבעה דונם וחצי עובדים 3 חיילים. מתפרה - ייצור גומיות וסיכות - 2 חיילות. בעבודת חוץ בקיבוצים גשור ועמיר - 18 חיילים/ות". הנח"ל קיבל למעשה את קלע כפקדון. מאחר שלא התפתחו במקום ענפי משק וייצור, ההיאחזות לא שימשה מקום הכשרה נאות לנח"לאים, החזיר הנח"ל את הנקודה לאחריות מתעזה אזורית גולן, שקיבלה על עצמה לדאוג לשמירת הנקודה והנמצא בה מה-8 באוקטובר 1991.

הערות:

הארץ, 5.11.91.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: נופר גרעין פרטי לסאסא, לאור גרעין פרטי, כלף ומכור לגשור.

רחלים

המאחז הוקם ב-1 בינואר 1992 בצומת יתמא (תפוח) שבשומרון. ראשיתו של המאחז ביחמה הספונטנית של נשות שילה שקראו לנשות יש"ע: "מיד לאחר שטמנו באדמת שילה את רחלה דרוק אהובתנו, התארגנו, אנו נשות שילה וחברותינו מיישובי יש"ע, למשמרת זכרון לרחלה דרוק וליצחק רופא הי"ד במקום שבו נרצחו שניהם. אנו תובעות שיינתן לנו להקים במקום זה יישוב 'רחלים' לזיכרם. השם רחלים טומן בו גם את זיכרה של רחל וייס ושלושת ילדיה הרכים שנרצחו ביריחו באותו התאריך לפני שנתיים. כנבעה זו שבה אירבו הרוצחים, יש די אדמות מדינה להקמת יישוב קבע".

"מארגנות התיישבות הזכרון מספרות שביום ההקמה, מיד לאחר השלמת הקמת אחד האוהלים, הורו להן חיילי צה"ל לעזוב את המקום, אך הן התיישבו למרגלות

המאחז הצבאי הצמוד לכביש הראשי, וסירבו לזוז. לאחר משא ומתן עם גורמים צבאיים הותר להן לשבת במקום עד תום השבעה על ההרוגים. לאחר משא ומתן נוסף, בעיקר עם משרד הבטחון, קיבלו אישור לישיבה עד סוף השלושים".¹

ב-1 בינואר 1992 הוצבו למאחז חברי גרעיני בית"ר יגאל ושר"ך (בנים בלבד). במכתב מה-21 בינואר כותב המזכיר הצבאי לשר הבטחון לר"ש הרמטכ"ל: "במסגרת חילוף המחזורים הקרוב של הנח"ל, בכוונת אגף הנוער והנח"ל ופיקוד הנח"ל למקם במאחז רחלים, בצומת יתמא, גרעין שלם הכולל בנים ובנות. הנושא הוצג עקרונית לשיקול שר הבטחון (ארנס), שקבע שאין מגיעה למקם במאחז גרעין שלם. ברור מאלי - זאת תוך תיאום עם אגף הנוער והנח"ל, שיש להכין את המקום לקליטת בנות במקביל לבנים".

על הימים הראשונים של הגרעינים במאחז נכתב: "רחלים, היאחזות טרייה בשומרון, שלא כשאר ההיאחזויות, הוקמה בן לילה. עשרים וחמישה חברי גרעין 'שר"ך' יושבים במקום, טייפ אחד מרעיש את החלל שבין שלושה הקרוואנים הבודדים בשטח. הבנות הוקפצו ממחלקת משק בצפת (עבודה קהילתית), להצטרף בבהילות לבנים. החבריה למרות הבידוד היחסי, מלאים וגדושים ברעיונות לשיפור הנקודה, אבל אמצעים למימוש עדיין אין. חנן, מחילי ההיאחזות, מספר, שעוברים פה ימים לא קלים, 'טוחנים' שמירות וישנים בקושי ארבע שעות בלילה! הבנות לעומת זאת, בשמירות בקשר ועבודה במטבח. העבודה היצרנית היחידה היא תפירה ביישוב מגדלים הסמוך [היאחזות נח"ל לשעבר] לשלוש בנות".²

משקי חרות-בית"ר, שגרעיני תנועתם איישו את רחלים, היו מודאגים ממצבה של היאחזות זו, ללא סיוע של החטיבה להתיישבות ומעתידה ההתיישבותי, ופנו ב-5 בינואר 1992 למתניהו דרובלס, ראש החטיבה להתיישבות. כתשובתו כתב דרובלס: "הירני להודיעך שהחטיבה להתיישבות תסייע לרחלים כפי שהיא מסייעת לכל מאחז נח"ל אחר. אם וכאשר יוחלט לאזרח את המאחז ולמשקי חרות ובית"ר יהיה גרעין שיהיה מוכן לאייש את הנקודה, החטיבה תיקח בחשבון את ישיבת גרעיני בית"ר במקום ותמליץ למסור את הנקודה למשקי חרות ובית"ר".

ממכתבו של אלי כהן ראש אגף הנוער והנח"ל ב-11 במארס 1992 למוקה כהן, עוזר שר הבטחון (ארנס) לענייני התיישבות, אנו למדים על התנאים הקשים במאחז: "בסיוור שערכתי ברחלים נוכחתי, שמספר דברים חיוניים לקיום ההיאחזות בצורה סבירה חסרים, למרות המאמץ הרב שמשקיע פיקוד הנח"ל; אך עניינים אלה הם מעבר ליכולתו לפתור בטוח קצר. לפני מספר שבועות החלו בבניית גדר דו-שיפועית סביב ההיאחזות ומשום מה נפסקה הבנייה. חילי הנח"ל בנו גדר תלתלית סביב ההיאחזות אך זהו רק פתרון כיניים. שירותים - ישנם שני שירותי שדה שאינם מעוגנים היטב ובסופות האחרונות נותקו ממקומם. לסוכנות מבנה שירותים מבטון שניתן להעבירו להיאחזות מידית, אך יש צורך בהכנת תשתית של כור ספיגה".

עמודי התאורה הקיימים הינם ארעיים ומטים ליפול ויש צורך דחוף להקים עמודים קבועים כמו ככל ההיאחזויות. מיכלי הדלק הרכים המיוערים לחימום יוצרים

בעיות ויש צורך בהקמת מיכל אחד גדול. יש גרסאות אחד ונחון אחד נוסף. יש לבנות מיכל מים אחד מרכזי במקום כל אותם מיכלי המים המפוזרים.

כספטמבר 1992, בחילוף המחזורים, הגיע למאחז גרעין "אתגר" (13 בנים ו-8 בנות). הכנים הגיעו היישר מהטירונות. על היסודות שהוקמו מוסיף גרעין זה נדבכים נוספים: פיתוח הנגיף ויפוי המקום. מספר חברות גרעין יעברו קורס של מורות חיילות באריאל בנושא "ארץ מורשת". נוסף מפעל משקי - מתפרה עובדת כשיתוף עם מפעל אליטקס.

כחצי שנה לאחר שרכין חזר למשרד הבטחון הוחלף ראש אגף הנוער והנח"ל והמדיניות ביחס לפיתוח רחלים השתנתה, כפי שאנו למדים ממכתב מה-4 בינואר 1993 למפקד הנח"ל: "אבקשך להנחות את כל הנוגעים בדבר, כי יש להקפיד לשמור את מאחז רחלים כמאחז צבאי המוחזק על-ידי הנח"ל. אין להתיר כל פעילות אזרחית סוכנותית במאחז. אין להתיר כל פעילות פיתוח, כגון מעבר למשטח העליון, הקמת חממה, הצבת מבנים וכו'. אין מניעה לטפל במאחז לרווחת החיילים כמקובל במאחזים המוחזקים על-ידי הצבא".

רחלים ממשיך להתקיים כמאחז צבאי. מניסוח ההנחיות של ראש האגף ניתן ללמוד שאין בכוונת ממשלה זו לאזרח המקום.

הערות:

1. נקודה, נובמבר 1991, עמ' 13.
2. עלון "קשר נח"ל", מאי 1991.

הגרעינים שעלו למאחז: שר"ל ויגאל, שהתאחדו, של בית"ר.

הגרעין שקיבל הכשרתו: אתגר - בית"ר.

ריחן

הוקמה ב-29 באוגוסט 1977 בצפון-מערב השומרון, כ-5 ק"מ דרומית-מערבית למי-עמי; בשלבים הראשונים כותנה מי-עמי ב". אזורחה ב-27 ביוני 1979 כמושב שיתופי של העובד הציוני.

בתוכנית הקמת היאחזויות חדשות בשנת 1977 שהגיש לשר הבטחון שמעון פרס משה נצר, מתאם פעולות ההתיישבות, נכללה "הקמת היאחזות נח"ל מי-עמי ב' בתחום הקו הירוק, לשעבר, באזור מי-עמי - אום אל-פחם. היעד בעתיד - מושב. מתעד עלייה משוער - יולי 1977. התוכנית אושרה על-ידי ועדת השרים להתיישבות". שר הבטחון אישר ב-6 בפברואר 1977 תוכנית זו לביצוע.

באפריל 1977 החליטה ועדת השמות הממשלתית לבנות את היישוב החדש בשם ריחן.

ב-28 ביולי 1977 התקיים דיון על העלייה למקום שתהיה באמצע אוגוסט 1977, את ההיאחזות יאיש כוח אדם מגרעיני "רהב" ו"סנונית", סגל חרובית יעבר לריחן, אחריות תנועתית - השומר הצעיר. אמצעים שינתנו על-ידי הצבא -

אוהלים, שירותים, ציוד מטבח וחדר-אוכל נייד, אמצעים שיינתנו על-ידי הסוכנות - מים חשמל וציוד מטבח, הכשרת הדרך, משטח לאוהלים, 2 צריפים, שירותים ומקלחות.

ב-14 באוגוסט 1979 עלה החלוץ למקום וכעבור שבועיים כל הכוח. ב-11 בספטמבר 1977 התקיים מסדר צבאי לציון העלייה לקרקע ובהתאם להנחיה - לא ניתן פרסום.

בטקס העלייה לקרקע, בנוכחות נציגי צה"ל והמוסדות המיישבים, אמר משה לוי אלוף פיקוד המרכז: "אתם, העולים היום לקרקע, צריכים לראות עצמכם כממשיכי דרך ארוכה בעיצובה המשקי והחברתי של מדינת ישראל. בעבודתכם היום-יומית, וכרמת היחסים עם התושבים משני עברי הקו תלרי עתיד המקום". את ברכת הנח"ל נשא מפקד הנח"ל אלי"מ רענן שריר: "אתם, הגרעינים 'רהב' ו'סנונית', זכיתם להקים כאן 'ישוב חדש'. ראש האגף משה נהוראי איחל לגרעינים 'להעביר את ההיאחזות לידים אזרחיות בייסורים מעטים'.

לאחר שלושה חודשים כתבו על ההיאחזות: "אתה מגיע למקום המיועד ומוצא משטח כורכר שכל גודלו כגודל מגרש כדורגל. 'אבל איפה ההיאחזות? אתה שואל. 'מה זאת אומרת איפה? כאן! ...הופ! צץ האוהל הראשון בריחן! - משהו חמוד וכבר יש איפה לגור! וכמובן שיש על מה לשמור. השבועות הבאים הם ימים ארוכים. עבודת פרך - מקימים אוהלים, מסקלים, פורקים ומעמיסים, מבשלים וכמובן - שומרים ושומרים ו... חלוציות של ממש! כאן, אומר אביטל מגרעין 'רהב' - 'זה הרכה יותר רציני מאשר בחרובית. שם היו כולם אזרחים ואנו שימשנו עוזרים, פועלים - כאן המקום שלנו, מה שנעשה כאן זה מה שיהיה! יושבים ומעלים רעיונות כיצד לעצב את ההיאחזות החדשה. פה כיכר, שם גינה, המועדון (לכשיבנה) ימצא בצד עצי חרוב עתיקים. ושלטים - כמובן! הנה 'אנא לא לדרוך על הדשא' או 'הכניסה למועדון מסביב' ולמי משנה שאין כלל דשא ושהמועדון הוא עדיין חלום רחוק? ופינת הדלק, 'ריחנול'.

קיבוצי הסביבה מגלים עניין בייצור החדש, מציפים את המתיישבים בעוגות ובמתקים, בהזמנות לאירועים וכמובן - בביקורים ובהצעות עבודה. קמה ויקי והגתה רעיון מקורי להקים מפעל קטן לתפירת כובות ספוג. 'הכובות הראשונות הצליחו ויש כבר קונים'. קיבוץ דן, שאירח את גרעין 'רהב' בתקופת הבט"ש - הסכים להקים בריחן שלוחה של מפעל הממטרות שלו. ובכן - היום יש כמעט הכל וגדלים וצומחים ומתפתחים. אתמול הביא יגאל המדריך החברתי, מפת דרכים, שבה מופיעה ההיאחזות. גם הטלוויזיה צילמה את החיילות החינניות. 'ואפילו הנשיא קרטז דיבר עלינו בנאומיו. 'ישוב קטנטן עם משא כבד על הכתפיים, היאחזות נח"ל חדשה - 'ריחן', שהוא גם שם של צמח ריחני המשמש לערכים כצמח לתה".¹

כחצי שנה לאחר הקמת ההיאחזות מתואר המצב בהיאחזות בדו"ח על סיור שנערך שם ב-5 באפריל 1978: "כביש הגישה שובש כסחף שגרמו הגשמים. חלק מהמבנים טרם חובר לחשמל וכתוצאה מכך גם לא עובדת היכוויה. הגרסטר שהועבר להיאחזות, קטן מדי ולא יספיק לצרכים של ההיאחזות. הקבלן סולל את

המדרכות. החבל של המחלקה להתיישבות עם אנשי ההיאחזות מבצעים את הגינון. חיילי הנח"ל הקימו בכוחות עצמם צריף למעון. הציוד למטבח ולחדר-האוכל טרם סופק. התעסוקה הקיימת: 10 חיילים/ות בעבודת חוץ במי-עמי, 'כוכיה' 4-6 חיילות (לא מופעל עקב בעיות חשמל). עבודה בגינון ופיתוח ההיאחזות".

עוד בספטמבר 1977, סמוך להקמת ההיאחזות התקיים דיון במשרד השיכון על "הפרוגרמה לבניית מושב ריחן", אך רק ב-18 באפריל 1978 קיבלה ועדת השרים להתיישבות החלטה לאזרח את המקום ללא קביעת מועד.

ב-26 ביולי התקיים דיון באגף הנוער והנח"ל בהשתתפות נציגי המוסדות המיישבים ותנועת העובד הציוני, שגרעין שלה היה מיתעד לאזרח את המקום. בדיון זה נמסר על הכנות הנעשות לקראת האזרחות: "תוספת בניי תבוצע על-ידי המינהל לבנייה כפרית. במידה והתחלת הבנייה תהיה באוגוסט 1978, תיתכן האפשרות לאזרח הנקודה בינואר 1979, במידה ולא ידחה האזרח ליוני 1979. מים - כיום מקבל ריחן מים ממי-עמי וזה מה שיקרה כעתיד כל עוד לא יפותחו מקורות מים נוספים באזור, המשמעות - שאין אפשרות בשלב זה לתכנן עיבוד חקלאי נרחב, אפשר רק להקים בתי-צמיחה בסדר גודל של עד 2 דונם תוך שנה. קרקע - 250 דונם ליד ההיאחזות, 200 דונם ליד ברטעה לנטיעת מטעים טרופיים; 300-400 דונם באזור שטחי האש ובצורה מפורצלת. יחיאל, ממתישבי ריחן, החל וימשיך לתפקד כמדריך משקי ופעל לקידום ההיאחזות בכל התחומים".

טקס האזרחות התקיים ב-27 ביולי 1979, על גבעה מעל עמק דותן. הטקס היה צבאי ונטל בו חלק מפקד הנח"ל אל"מ גבי מגל. רפי לשם הביא את ברכת המינהל לבנייה כפרית ואת מגילת היסוד קרא חבר המושב מיכאל אסלין שאמר שהמתיישבים יפתחו במקום ענפי חקלאות וכן תעשיית ארנקים. הוא הביע תקווה שייבנה גשר הבנה וידידות עם האוכלוסייה הערבית באזור. את ברכת התנועה הביא המזכ"ל יצחק בר לבב, שאמר, כי עוד שני גרעיני נח"ל של חברי התנועה יצטרפו ליישוב הזה בסיום שירותם הצבאי.²

הערות:

1. במחנה נח"ל, אוקטובר 1977, עמ' 7; שם, נובמבר-דצמבר 1977, עמ' 13.
2. דבר, 28.6.79, עמ' 4; במחנה נח"ל, יולי 1979, עמ' 3.

הגרעינים שעלו להיאחזות: רהב גרעין פרטי להחורשים וסנתית הנוה"ע החטיבה המקצועית לעין המפרץ. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: חורב גרעין פרטי לסאסא, זאב הנוה"צ למירון, הנוה"צ למושב שיתופי אודם, פעמונים הנוה"צ לעין השלושה.

רימונים

הוקמה ב-8 בפברואר 1977 במזרח ארץ בנימין, 4 ק"מ דרומית למפגש "דרך ארץ המרדפים" בכביש יריחו-רמאללה, בקרבת הכפר הערבי רמון. אוזרחת ב-21 בספטמבר 1980 כמושב של האיחוד החקלאי.

הקמת היאחזות זו מופיעה בתוכנית הקמת היאחזויות חדשות בתחילת שנת 1977, במכתבו של מתאם פעולות ההתיישבות לשר הבטחון ממאי 1976. ועדת השרים להתיישבות, "כשיבתה ביום ג' 29.6.76, מחליטה לאשר הקמתן של שתי היאחזויות נח"ל חדשות - באזור מריאר ובכוכב השחר ב' - רימונים".

בדיון של נציגי הגורמים המיישבים שהתקיים באוגוסט 1976 הוחלט: לעלות להיאחזות בינואר 1977. המחלקה להתיישבות תעביר לאלתר לממשל ולמשרד הבטחון את איתור השטח המיועד לתפיסה ולסגירה. עד העלייה יש להשלים ביצוע שלב א' בהקמת ההיאחזות: דרך גישה, תשתית, מים, מכני שירותים, חשמל (פנים וגדר), אוהלים למגורים, אוהל חדר-אוכל ומטבח. בינוי שלב ב' (מבני ציבור ומגורים לבנות) ייעשה במקביל וכהמשך ישיר לביצוע שלב א'. המחלקה להתיישבות תכין תעסוקה יצרנית ליום העלייה להיאחזות.

בהתאם למתוכנן בתחילת ינואר נסגר השטח המיועד והחלה הכשרת הקרקע. הובאו מים במיכליות אחר-כך הניחה המחלקה להתיישבות קו מים. ב-19 בינואר 1977 עלה חלוץ המורכב מחברי גרעין אל-הב. לאחר כשבועיים הצטרפו אליהם חברי הגרעינים קסם גולן ואודם.

ב-9 בפברואר 1977 נערך טקס עלייה פנימי ללא פרסום אף לא במחנה נח"ל. במסדר שנערך קרא כמקובל מפקד הנח"ל אל"מ רענן שריר את פקודת היום, בה נאמר בין היתר: "אזור זה, שנחשב שנים רבות למדבר, הופך היום לשרשרת יישובים - קו שני ליישובי בקעת הירדן". ראש האגף, משה נהוראי, הביא את ברכת משרד הבטחון ואמר: "רק עם ישראל באהבתו לארצו, יהפוך מדבר וסלעיו לארץ נושבת ומארץ מרדפים לבית בו ישליו זקן אישה וילד".

לאחר הטקס התברר לנח"לאים שהמקום נותר מדבר: לא הוכנה תעסוקה יצרנית, לא תשתית חקלאית ואף לא גן-ירק קטן. לפי דו"ח העבודה מחודש מארס 1977 הנח"לאים עסקו בעיקר בבטחון שוטף ובעבודות חוץ כמושב משואה ואצל קבלן פרטי באזור. רק בסוף חודש מאי הועבר בית-המלאכה של תפירת גפות לנעלים, הקשור לקיבוץ גבעת השלושה, מחרובית לרימונים.

דו"ח שנכתב כעבור חצי שנה מלמד שלא היתה התקדמות ממשית בהיאחזות: "בית הרשת טרם הגיע טרם הוחל בהכשרת השטח עליו יעמוד בית הרשת, טרם נקבע על-ידי מתכנני חבל ירושלים מה הגידולים שיגדלו בבית הרשת. אנו עלולים לאבד את האפשרות לבצע גידולים בעונה זו. במטבח אין הרכבת מכשירים לפי תוכנית מוגדרת. טיב העבודה ירוד מאוד. קיים חוסר עבודה בולט לחיילים. הרכב ההיאחזות כולו על רמה יחסית נמוכה מבחינה גרעינית. מזכירות ההיאחזות כמעט ולא מתפקדת. הסגל עצמו מיואש מהגרעינים ונראה שגם הגרעינים עצמם (רנים,

גומא ורודר) מיואשים". ההתקדמות הממשית היא במחנה עצמו: "מצאנו, כי המחנה החדש מוכן לקליטת החיילים. עם המעבר למבנים החדשים, ימשך פיתוח פנים ההיאחזות על-ידי החיילים (מתיחת שבילים, גדרות אבן וגנין). בנות ההיאחזות יגישו למיקי סולמון (נציג החבל) הצעת מחיר לרכישת ציוד וחומרים לבית מלאכה למצוי עור בצמוד למתפרת הנעליים".

ב-10 באפריל 1979 קיבלה הוועדה להתיישבות, המשותפת לממשלה ולהסתדרות הצינית, החלטה על איזורח רימונים. ביוני 1979 יש להיאחזות 30 דונם גן-ירק אך ללא מזל: "כל השנה עבדו אנשי נח"ל רימונים בחווה החקלאית (חלקה שהוקצתה להם בבקעה) וטיפחו את שטחי העגבניות שלהם. כולם חיכו לרקע שבו הן יבשילו ויתחיל הקטיף. בוקר אחד ירדה מכת חום נוראה על הבקעה ושטחי העגבניות הבשילו תוך יום הבשלה מלאה, גם גיוס כל אנשי ההיאחזות מהבוקר עד הלילה וגם בקשותיו של ישו, המדריך המשקי לא עזרו. כמות גדולה של עגבניות לא נקטפה בזמן ונרקבה בשדות. חבל".

על האווירה והמצב בהיאחזות לקראת האיזורח נכתב: "שלוש שנים על הקרקע בגב ההר. במערב רמאללה, במזרח יריחו, בדרום ירושלים. גן-ירק בבקעה - חצילים, עגבניות. 'סבא' - מפעל לנעלים. בנים וכנות. נח"ל. סיפור רגיל. רק קצת קר".

"סביב אפי' המ"פ יושבים על כיסאות, או שרועים על שולחנות בנים וכנות של 'גמשי' זה ראש תיבות של 'עלה גרעין' - משאבי שדה, 'מיטל' גרעין להגושרים. הבנות על אזרחי, הבנים עדיין בכגדי עבודה בהם חזרו מגן-הירק. אחרי שהכל הסתדר כמו תמיד נוסגרו בעיות העבודה של מחר, עוברים החברה' למועדון, 'לערב בית התה' שהכינה ועדת התרבות. לאט לאט המועדון מתרוקן ונח"ל רימונים נכנסת לנחלה לילה, משמרת יוצאת ומשמרת באה".

בחדר-האוכל, מתנהלת (בשעה כזאת!) ישיבה של מזכירות ההיאחזות. עניינים שוטפים, אישורי חופשות, עוד שתי משמרות של שעותיים ברוח המקפאה לשומרים. ועוד 4 שעות יעלה הבוקר בין המדרכות החלקות. אחרי מסדר ההשכמה ירד הפד"ר עם הבנים לגן-הירק. הבנות תישארנה לעבוד במטבח, בפנית החי ואצל 'סבא' במפעל הנעליים. אז היאחזות, זה לא מה שהיה פעם 'סתלבט'. חוץ משמירות, יש את סיוט התורונות שנותנים הבנים ביחידה [מפקדת היאחזות באזור] וגם אימת המבצעים במארכים בבט"ש מרכז, שיוצא לכל אחד לעשות שבת.

ב-20 באפריל 1980 פנתה "אמנה", תנועת ההתיישבות של גוש אמונים, לסגן שר הבטחון מרדכי ציפורי בנושא איזורח רימונים: "ישנה החלטה במוסדות המוסמכים על איזורח רימונים. בטיפולנו, גרעין המונה כעת 25 משפחות המעוניינות לעלות מידית לרימונים. פנינו למחלקה להתיישבות לקבלת נקודה זו. הגרעין יכול לעלות בחודש תמוז תש"מ (סוף חודש יוני 1980) ולאזרח הנקודה". בעקבות פנייה זו מודיעה לשכת סגן שר הבטחון במכתב לראש האגף רפול שפר, כי "סגן שר הבטחון בעד לאזרח את רימונים". ראש האגף מעניין לזרז את האיזורח של היאחזות בעייתית זו (באזור מרוחק וללא תשתית משקית). האיזורח

חייב לקבל גם את אישור המחלקה להתיישבות, ושפר פנה למנכ"ל המחלקה להתיישבות: "עבור הנח"ל איזרוח רימונים חשוב וחיוני ובעיקר נוכח ריבוי המשימות העומדות בפני הנח"ל. הצעתי, כי תבדקו הסבת יעדים, כך שהגרעין של אמנה כן יקבל את רימונים וכן יאזרח ביולי 1980". מנכ"ל המחלקה, ש. רביד, לא נענה לבקשת שפר מאחר שגם גרעין של האיחוד החקלאי תבע את המשבצת ההתיישבותית הזו עבורו, אך הוא היה מוכן לעלות למקום רק בינואר 1981. בסופו של דבר, בדיון שהתקיים אצל סגן שר הבטחון בספטמבר 1980 בהשתתפות נציגי המוסדות המיישבים סוכם על ה-21 בספטמבר 1980 כמועד ליציאת הנח"ל והאיזרוח על-ידי גרעין של האיחוד החקלאי. כן סוכם, שיהיה טקס פנימי ללא נציגי התקשורת. בסוף חודש ספטמבר אוזרה היאחזות נח"ל רימונים בטקס צבאי צנוע במעמד ראש אגף הנוער והנח"ל, סגן מפקד הנח"ל, אנשי סוכנות, מזכירות ויצ"ו הארצית ונציגי האיחוד החקלאי אליו משתייך המושב החדש - רימונים. עם תום הטקס החלו אנשי הקבוצה המאזרחת מתפזרים לבתיהם שזה עתה הסתיימה בנייתם. כבר שנתיים אומר יעקב מירושלים מחכים אנו ליום זה, לעבור הנה. והילדים אף הם מאושרים: "פה יותר טוב".

"ילדי רימונים ילמדו, ככל הנראה באחד מיישובי הבקעה. שני היישובים [השני כוכב השחר] אמורים להיות קהילתיים ולהתבסס על תעשיות. באזור שטחים לא גדולים המתאימים לחקלאות והם יעובדו על-ידי אחדים מן המתיישבים. סלילתו של כביש ספר השומרון, זהו שמו הרשמי של 'כביש אלון', הושלמה בקטע רימונים-כוכב השחר-מעלה אפרים ימים אחדים אחרי איזרוחה של כוכב השחר".²

הערות:

1. במחנה נח"ל, יוני 1979, ע"ע 11, 19; שם, דצמבר 1979, עמ' 6.
2. שם, נובמבר 1980, עמ' 12; "נקודה", 30.9.80, עמ' 20; שם, 30.10.81, עמ' 18.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, יוני-יולי 1977; ידיעות אחרונות, 28.8.79, עמ' 21; שם, 23.12.79.

הגרעינים שעלו להיאחזות: אודם הנוער הציוני למושב שיתופי אודם, אל-הב הנוה"צ למושב שיתופי די זהב, קסם גולן הנוה"צ למושב שיתופי כפר גליקסון. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: רודר פרטי למשאבי שדה, גומא הנוה"ל לחולתה, רנים הנוה"ל לאיל, צבר המתנח"ל הצעיר לרעים, צקלג הצופים לגדות, אביתר הנוה"ל לנערן, מערות הנוה"ל לבית גוברין, גב-עם המח"ע למשגב עם, נקרה המח"ע לצובא, יסעור הנוה"צ לעין השלושה, עמית הנוה"צ לכפר גליקסון, נגמ"ש הנוה"ל למשאבי שדה, מיטל הנוה"ע חטיבה מקצועית להגושרים, איל המח"ע לאיל, לשם המח"ע לנתיב הל"ה, עוכדה המתנח"ל הצעיר לאילות וגובר הנוה"ל לבית גוברין.

רע"י (רמת עוזי יאירי)

הוקמה ב-11 במארס 1976 במזרח הרי שומרון, בעמק הבקע הצפוני, נקראה על-שם אל"מ עוזי יאירי, שנפל בקרב עם המחבלים במלון סכר. אזורחה ב-3 ביולי 1978 כמושב של האיחוד החקלאי.

ההחלטה על הקמתה (בשם בקעות ב') התקבלה בוועדת השרים לענייני התיישבות בדצמבר 1975. כדיון של גורמי התיישבות על ביצוע ההחלטה שהתקיים בשלהי אותו חודש הוחלט בין היתר: "הסוכנות היהודית תכין שטח כורכר להקמת אוהלים, רשת צינורות ומכלי מים, תאורת גדר ותאורה פנימית, גנרטור עם מבה, בשלב ב' תבנה הסוכנות את השירותים הציבוריים ומכנים וכן כביש גישה. הנח"ל יקים בשלב א' אוהלים. מועד העלייה 6 בינואר 1976 פירסומה רק באישור המטכ"ל".

מאחר שלא הוכשרו כל התנאים וגם לנח"ל לא היה גרעין זמין להעלותו לנקודה, נדחתה העלייה למקום לראשית חודש מארס, כאשר גרעין אקליפטוס, שהיה מוצב במאחז מסורה אשר בפיתחת רפיח, פינה אותה והועבר לרע"י. טקס העלייה על הקרקע התקיים ב-11 במארס 1976 והיה פנימי וצנוע. מפקד הנח"ל אל"מ רענן שריר פירסם פקודת יום לציון אירוע זה.¹

למרות הדחייה כמועד העלייה לא היו במקום תנאים של היאחזות המתאימים למתן הכשרה חקלאית לגרעינים. לפיכך בתקופה הראשונה ועד שהבשילו התנאים, בינואר 1977, התמקמה בנקודה פלוגת בט"ש של הנח"ל והגרעינים שובצו בנקודה על חשבון פרק הבט"ש. עם זאת, בלחץ האגף הסכימה הסוכנות, גם בתקופה זו, לרשת שטח של 30 דונם לגן-ירק. כך נוצר במקום שילוב של מפקדת בט"ש לפעילות בבקעת הירדן ומשק עזר שיעבדו בעיקר הנח"לאיות. ב-20 בדצמבר הועברה רע"י תחת פיקוד יחידת ההיאחזות 903 ובינואר 1977 החלה לתפקד כהיאחזות ושובצו אליה גרעינים כמקובל.

כדי לפתור בעיית התעסוקה, בעיקר לנח"לאיות, טוכם עם "יחידת ההתנדבות כחינוך ובקהילה בבית שאן" להעסקת 15 בנות בעבודה מלאה בעיירה; כחונכות כגני-הילדים ובתחומי חינוך אחרים. כן התחייבה היחידה לדאוג להסעת מההיאחזות לבית שאן.

באפריל 1977 התקיים דיון של כל הגורמים על קידום רע"י למצב של היאחזות רגילה. כדיון זה הוחלט בין היתר: תוכנית המשק תמשיך להתבצע ותוכן תוכנית לתקופה עד מאי 1978; בשלב זה אין מקום להכנסת תעשייה; ירכשו כלים חקלאיים וציוד אחר החסר; יוקצבו 3,000 ש"ח בפיתוח הנרי. כן הוטל על מרכז המשק בהיאחזות לעשות את כל ההכנסות הדרושות לאיסוף בצל לזרעים בהתאם להנחיות חברת 'זרע'. ביולי אותה שנה החלה הסוכנות לכנות בתים טרומיים (אשקוביות) למגורים לנח"לאים, שיתאימו גם לקבוצת החלוץ האזרחי שתעלה לנקודה. ב-18 באפריל 1978 אישרה הוועדה להתיישבות את התוכנית לאיזרוח המקום בקיץ 1978. יומיים לאחר קבלת החלטה זו התקיים דיון על פרטי ביצוע

העברת האחריות על ההיאחזות למתיישבים האזרחים. בין היתר הוחלט: "הגעת החלוץ ב-20 ביוני; האיזורים ב-3 ביולי 1978; הטקסים יהיו פנימיים בלבד וללא מוזמנים, גרד 903 ידאג להביא את משפחת עוזי יאירי ז"ל לטקס; 'ההגנה המרחבית' תדאג לשמירה החל מ-4 ביולי; הנח"לאים יעזבו את רע"י באותו בוקר".

הערות:

1. כמחנה נח"ל, יוני 1976.

פרסומים נוספים:

שם, יולי 1976, ומארס 1978.

הגרעין שעלה להיאחזות: אקליפטוס צופים לגדות. הגרעינים ששירתו בנקודה בפעילות של כטחון שוטף (כט"ש): שבוה ב"ע לראש צורים, יוכל ב"ע לכפר עציון, נשרים חג' עזרא למושב שיתופי מבוא מודיעים.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: שחקים פרטי למלכיה ומנרה, כיסופים הנוע"ל, נתיב הנוע"ל לנתיב הל"ה, בזמן המחזה"ע למשגב עם, קרן הנוה"ע חטיבה מקצועית לצובא, דולפין פרטי לרמת הכובש ותופע המחזה"ע לאל רום.

רותם

הוקמה ב-25 ביולי 1984 במדבר שומרון על בליטת ההר שנקראת "השער השומרוני", כ-5 ק"מ דרומית-מערבית לצומת מחולה. תחילה נקראה גבסנית. היאחזות קיימת. עתידה קשור להחלטה המדינית על גורל יתר ההיאחזויות וההתנחלויות.

הקמתה נעוצה בהחלטת ועדת שרים להתיישבות מה-30 באפריל 1979 "הקמה בצפון הבקעה של רועי ג' (רותם) ומחולה ב' כהתאם לתוכנית ההתיישבות בבקעה של החטיבה להתיישבות". הקמתה אושרה מחדש בהחלטת הוועדה משנת 1981 על פריסת מאחזי הנח"ל בשנת תשנ"ב". טקס העלייה לקרקע התקיים ב-12 בנובמבר 1984 בהשתתפות שר הכטחון יצחק רבין שאמר בכריכתו: "ההיאחזויות הן חוליות בקו ההגנה הראשון של מדינת ישראל. ולכם, המקימים את ההיאחזות ולבאים אחריכם - החג יעבור, הטקס יסתיים ומבחנכם האמיתי יהיה הקמת התשתית ליישוב פורח ומתפתח, הצליחו בדרככם זו". מפקד הנח"ל תא"ל יורם גלכוע וראש האגף לר' מן השתתפו בטקס ובירכו את הנח"לאים.

ברותם יושבים שני גרעינים: צנובר וסופה, העוברים על פרויקטים של פינת חי, סוכת צל, מועדון נורי. חלקם מועסקים בקיבוץ מעוז חיים. תמיר מניר עם, המלווה המשקי: "בין הגרעינים קיים קשר טוב והרוק", הוא אומר. "יש לנו הרגשה של בניית יש מאין". יואב, מזכיר ההיאחזות, אומר, שכולם ציפו לפחות משמעת

צבאית וליותר השקעה בתחום החברתי משקי. ברנרדו המ"פ מספר: "במחזור הקודם, ישבה כאן חוליה שרק שמרה ולא פיתחה את המקום. כך שאנחנו התחלנו מהתחלה. טוען, שצריך להוציא לחיילים את אווירת ה'סתלבט', להקפיד על מדים וכובע ותמיד מחזק את דבריו".¹

עם הקמת ההיאחזות נוצרו מגעים עם קיבוץ יגור להעברת שלוחה של מפעל "סינגל" של המשק. העברת השלוחה בוצעה רק כעבור שנה.

מדו"ח מה-22 באוגוסט 1985 אנו למדים שחלה התקדמות נוספת מבחינה משקית: "העבודה במפעל נעשית ב-2 משמרות, 10 חיילים בכל משמרת. בשטח, בגאון הירדן, עובדים 11 חיילים. במתפרה יעסקו בתפירת שרוולים. ליד מחסום מתולה יש להיאחזות גן-ירק של 15 דונם".

ביולי 1990 חגגו הנח"לאים כרותם את יום הולדתה השישי: "לרגל המאורע המשמח קיימו במקום 'שבת רותם'. האירועים נפתחו בטקס לילי מרשים, עשרות החיילים והחיילות ערכו צעדה סביב ההיאחזות. במסגרת אותו שבת נערך ערב שאלות כמו: איזה מחזור הביא להיאחזות את תרנגול ההודו וכן ארוחת ערב חגיגית ושירה בציבור, ועוד במהלך האירועים נתפרו וילונות חדשים לחדר-האוכל והוקם דגם מוקטן של ההיאחזות".²

הנח"לאים היו מרוצים ובצדק מאחר שהושגה התקדמות בענפי המשק, אך במטרה העיקרית - איזרח ההיאחזות, לא הסתמנה כל התקדמות. "אחד הענפים היותר מוצלחים ברותם הוא הלול. המדגר הראשון הותיר בקופת ההיאחזות רווח של 1,500 ש"ח, מתוך כ-8,000 ש"ח הכנסה ברוטו. גיא מלכה, מגרעין 'קירבה', מרכז המשק, הוא האחראי על הלול, יחד עם רכז הענף, פנימי מלאה: רזי המקצוע הם שבעבודה השוטפת דואגים שיהיו כל הזמן מים ותערובת, מפנים פגי אפורחים, ומכריים את סיבת המוות". ולשאלה אם מריחים אצלכם ריח מנגל? גיא עונה: "לא, שום דבר לא מגיע למטבח. אם תרנגולת מתה ממחלה אסור לאכול אותה, ועל פשיטות לילות אני אוסר".

על רותם כימי מלחמת המפרץ נכתב: "יום שלישי 22 בינואר, ליד השולחנות בארוחת הצהריים, סדאם אינו הנושא השיחה המרכזי, אלא דווקא פיליפ, תרנגול ההודו הנודע שהוצא להורג עקב גילו המתקדם. הלהיט הקולני ברותם, בימים טרופים אלה, הוא המלפפון המגיע היישר מהחממות המקומיות. במשך היום עובדים הנח"לאים כרגיל, צמודים למסכות, כמוכן. למרות שזה המקום הכי בטוח בעולם, בדברי המ"כית סליה, לא לוקחים צאגסים, ברותם אין סירנה, את ההודעה על האזעקה, מקבלים כקשר, והחיילים מתורגלים ומנוסים, מתפזרים לחדרים האטומים".

"זעקת החקלאים הגיעה גם לאחני ההיאחזות בבקעה ובערבה ואלה נרתמו לסייע לחקלאים השרויים במצוקה. ראש המועצה האזורית בקעת הירדן, דוד לוי, פנה אלינו וביקש עזרה בעבודה, מספרת סגן זיוה, ראש ענף ההתיישבות של פיקוד הנח"ל, 'המטרה הראשונית שלנו, היא לעזור למושבים, התשלום פחות חשוב, ואם העניין לא יסתדר, העבודה תהיה בהתנדבות'. החיילים מגיעים למושבים השכנים, עובדים בהם ככל עבודה נדרשת, בעיקר בקטיפים".³

כ-20 באוקטובר 1991 נערך מרתון משקי וחברתי, כהשתתפות אלי כהן ראש האגף, נציגי התק"ם מומי ורותם, נציג הנוע"ל גיורא מג"ד 903 וקצינים מפיקוד הנח"ל.

על ביקור זה מדווחת קצינת חו"ג התיישבות:

"סקירה חברתית: גרעין 'שאנן' לחנתון, השייך לתנועת נוע"ם של התנועה המסורתית, מונה 19 חברי גרעין - 13 בנות ו-6 בנים. מתחילת המסלול הקשר עם משק היעד בעייתי. בחודשים האחרונים השקיע הגרעין הרבה מרץ בהידוק הקשר הרעוע עם חנתון, ובמקביל, חיפש קיבוץ יעד אחר - קטורה. הגרעין השני 'עמיד' לבית השיטה. הגרעין הוא פרי איחוד בין שני גרעינים קטנים, אחד מהנוע"ל והשני מנוער לנוער. הגרעין יציב מאוד וחבריו לוקחים אחריות. כעבר היחסים עם משק היעד היו רעועים, הם התאכזבו מחוסר יחס. אולם מתחילת ההיאחזות יש מקשר חדש, שהצליח ליצור אמון כלפיו - אך לא כלפי הקיבוץ. הגרעין מנסה לעשות מהפך לקראת קליטתו בקיבוץ.

מוסדות ההיאחזות פעילים בעיקר ועדת התרבות המכילה ערבים יותר מהנדרש. הוועדה משתדלת לא להיות לתלויה במש"ק חינוך ולא בקצינת חינוך גדודית. תחום משקי: מבנה משק מגוון, המון יצירתיות. גן-ירק - כללית טוב מאוד. לול ונוחים נמוכים יחסית, אך זהו מקום עבודה מסודר שמכסה את הוצאותיו. תמרים - זוהי שליחות מעבר לענף. ההיאחזות קובעת שטח, החיילים עמדו במשימה זו בצורה יפה מאוד. זוהי משימה ציונית לשמה, המטע נמצא כעת בפסגה. נטפים - העבודה עם קיבוץ מגל, היתה חד-פעמית למחזור זה. תדיראן - ההתרשמות טובה עסק מאורגן.

ראש האגף אלי כהן מסכם: 'בהיאחזות זו יש הוכחה, שהפרק מלכד את הגרעינים ופותר בעיות של משק וכדומה'. ומוסיף רע"ג התיישבות - יואב: 'ההיאחזות עונה על כל הדרישות שהצבנו לעצמנו גם מבחינה משקית וגם מבחינה חברתית חינוכית. המטרה בסוף הפרק, שהבנות ירצו להגיע לקבוץ היעד שלהן'. נכון שזו אחת המטרות החשובות, אך נשאלת השאלה כיצד שבע שנים לאחר שהוקמה איש אינו מזכיר את המטרה החשובה השנייה של קידום ההיאחזות לקראת אחרון.

הערות:

1. במחנה נח"ל, נובמבר 1984, ע"ע 10, 31.
2. שם, אוגוסט 1990, עמ' 17.
3. שם, ינואר 1991, ע"ע 7, 14, 23.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: נובמבר 1983, עמ' 5; ינואר 1985, עמ' 32; אוגוסט 1985, עמ' 4; ינואר 1986, עמ' 4.

הגרעינים שעלו להיאחזות: סופה צופים ליראן וצנוכה.

הגרענים שקיבלו הכשרתם: הצופים: אלרן לרומים, ינון לתל קציר, תבל לכפר חרוב, גודן לנח"ל עזה, ליעד למגל, טל לאור טל. הנדע"ל: ששת לאפיק, מור ואילן לשדה נחום, זיק לעמיעד, בזלת לאפיק, הינום לרמת רחל, מוטב לייטב, פשוש לרביד. נחשון גרעין פרטי ליודפת, נצר המתיישב הצעיר לחוקוק; אגוז וגל עזה.

שיטים

הוקמה כ-23 בינואר 1985 בערכה כ-11 ק"מ מדרום לצומת ציחור, על-שם עץ השטה. היאחזות קיימת.

"מצפה שיטים היאחזות חדשה - באזור יעלון ושיזפון, במקום מוקמת תחנה נסיונות, במטרה ללמוד את תנאי השטח וקביעת אופי הגידולים, צריך לחפור בור ולהביא אדמה טובה, עבור כל עץ הניטע באזור. גם התנאים האקלימיים קשים מאוד. קר מאוד בלילה וחם ביום. עדיין ניכרת התלהבות באוויר. זוהי היאחזות טרייה טרייה, והסגל היה עסוק בהכנות לכואו של גרעין 'גית'. הקראוונים מצודים היטב וכן חדר-האוכל. מסביב הרבה שממה. על הגבעה הסמוכה מוקמת תחנת הנסיונות. אבי, בלונדי, במכנסיים קצרים, הוא האחראי על התחנה, שמטרתה 'להכיר את התנאים באזור, המאופיין באדמה מלאה חצץ ואבנים וכמוג אוויר קר יותר מאשר בכל היישובים באזור'. בתחנה יגדלו בוטנה (פיסטוק חלבי) פיג'ויה וענבים. כן יעשו נסיונות לגידול צבר בלי קוצים, חקלאות אורגנית (ללא דישון וריסוס) זרעים לבצל, אספרגוס ועוד. לנח"לאים יוקצה שטח לגן-ירק והם יעזרו גם בתחנה. מצפה שיטה הוא נסיון וטרם הוברר איזה יישוב יוקם פה. הרבה תלוי בהצלחת ההיאחזות בהקמת בסיס ליישוב העתידי".

בינואר 1986 נמסרה ההיאחזות לתק"ם לתקופה של שנה כמחנה זמני לגרעין של משפחות שהיו מיועדות לעלות לקיבוץ חדש - גוזה חריף.

בסיכום ביקורת שנערכה במארס 1990, כשלוש שנים לאחר ששיטים חזרה לתפקד כהיאחזות נכתב בין היתר: חברה וגרענים: גרעין תלמים ללוטן - 11 בנות ו-2 בנים. לגרעין לא היה מקשר בחודשים הראשונים והקירבה הפיזית למשק לא נוצלה. המקשר החדש משקיע בגרעין. ימי העיין שהיו מוצלחים, קירבו את הגרעין ללוטן ולהיפך. מצב הגרעין בסדר, ברוכו אינו מרצה בהיאחזות, בעיקר מהמצב החברתי. גרעין יתדן לטללים - 12 בנים ו-5 בנות. יחסי בנים בנות השתפרו במהלך הפרק וגם הקשרים עם משק היעד.

פירוט הענפים: שלוחה של ייצור מסגרות לפוטונים (ספות) מיעלון, המסגרות נמכרות בסכומים הנעים בין 250-420 ש"ח בהתאם לגודל המזרון ולצבע המסגרת. במפעל מתעסקים 4-10 חיילים. גן-ירק - עונת האביב הניכה יכול כמצופה. עבודות חוץ מתבצעות בערדום וכלוטן ולעתים גם בגרופית ובקטורה.

תעסוקה מכצעית: כיתת כוננות בגשרי הירדן, תע"מ בגזרת רפיח. אימון לפני תע"מ.

בסיכום "ביקורת קליטה ספטמבר 90 - נובמבר 90", נכתב: "את ההיאחזות מאיישים שני גרעינים גופרה לנח"ל עוז ומיישב למושב כמהין. גרעין מיושב שהוא חיובי, בעייתו העיקרית שהוא קטן. גרעין גופרה מסוכך בתוך עצמו והדבר מקרין על אופי פעילותו יכולת המוטיבציה של חבריו בהיאחזות. בצד המשק, החיילים מגיעים לידי ביטוי בצורה חיובית ביותר. הפן התרבותי-חברתי הוא חלש. לאחר הגעת הכנים מהתעסוקה המבצעית, נראית מגמה חיובית. המוסדות לקחו את ניהול העסקים בידיהם. הגרעינים מונים 16 בנים ו-19 בנות. המלווה החברתי - דודי מנח"ל עוז. מלווה משקי - פרבר יעקב מקיבוץ אילות. גן-ירק 6 דונם מלונים מזן ערבה ו-2.5 דונם עגבניות וזרעיה נסיונית של חצי דונם פול. 'שגיבון' שלוחה של מפעל ממשאבי שדה להרכבת ברו כדורי. מפעלון טוב. גובה יום עבודה 40 ש"ח. 'דיג' מפעלון למתג חשמלי דקורטיבי. גובה יום העבודה 22 ש"ח. בסיכום במחזור זה יש שני גרעינים שמהורס פוטנציאל לפעילות משקית ברוכה".

ב"סיכום פרק ההיאחזות אוגוסט 1992 - אפריל 1993" נכתב בין היתר: "נקלטו שני גרעינים 'דדרון' לגרופית ו'יתד' להר עמשא מחזור צ"נ. סה"כ 43 חיילים וחיילות. במהלך המחזור הסב גרעין 'דדרון' את משק היעד לקיבוץ עין גב. וביצע שם ימי עיון לקראת סוף הפרק. חיילי ההיאחזות הינם בעלי פוטנציאל ורמה אישית גבוהה וכן רמת חיילות טובה.

הסגל בהיאחזות ברובו ותיק ובזכות נסיון, חבונה והנהגה נכונה, הוביל את החיילים משך כל המחזור תוך הצבת רמת דרישות גבוהות בכל התחומים. הסגל הוביל את החיילים לעצמאות ולשיתוף, עודד יוזמות וכך סיפח את בעלי התפקידים. ההיאחזות השיגה הצלחות בתחומי המשק על-ידי עבודה משותפת ומאומצת בקיבוצי הסביבה ובגן-הירק שנוהל על-ידי חיילי ההיאחזות. הפעילות החברתית היתה אינטנסיבית, עקבית ובעלת תוכן. ההיאחזות 'ציידה' את החיילים במנות של מחויבות לאומית כגון העיסוק בקליטת עלייה, אימוץ מסגרת תלמידי שמיניות המיועדים לנח"ל".

דו"ח חיובי ומעודד, אך הבעיה שלא נאמר בו מאומה על קידום שיטים ליישוב קבע.

הערות:

1. במחנה נח"ל, מארס 1985, עמ' 10.

הגרעין שעלה להיאחזות: קים ליהל.

הגרעינים שקיבלו הכשרתם: הנוע"ל - פרא לשיזפון, לשם למשאבי שדה, יחד, עתיד ושגב להר עמשא, גופרה לנח"ל עוז, דדרון לגרופית. צופים - ממטר לרתמים, חי-עד לסללים. גתי המתיישב הצעיר ליטבתה, שלהבת הנוע"ל הלאומי למעלה החמשה, יתדן ללוטן, גרעין עולים לסופה, תנובה-ילה כשרים, אדמה, ומיישב למושב כמהין.

שיאון

הוקמה ב-20 בפברואר 1979 על הר דוב, ליד חורבת הכפר הסורי פשכול. נקראה על-שם נח"ל שיאון. בינואר 1986 הפסיק הנח"ל לאייש אותה בגרעיני נח"ל והוצבה שם כיתת משמר.

ב-13 בינואר 1978 הגיש האגף לתכנון התיישבותי של הסוכנות היהודית דו"ח בנושא הקמת ומיקום יישוב בהר דוב בו נאמר בין היתר: "במטרה לחזק נוכחות ישראלית מצפון לשניים ממקורותיו של הירדן (דן, ובניאס) - הוחלט לגשת להקמת יישוב נוסף על הר דוב. השטח המוצע - סביב נ.צ.מ. 215/298 - מזרעת זבדין הסמוכה לכביש העולה להר דוב ומתחבר לרכבל התחתון. האתר נמצא מבחינה גיאוגרפית על אחת השלוחות (הר הבתרים), היורדות מהר דוב לעבר עמק החולה".

בשלהי ינואר 1978 נערך סיור של הגורמים המיישבים וצה"ל לקביעת מיקום הנקודה, וכעבור כ-3 חודשים אישר סגן שר הבטחון ציפורי את הקמת ההיאחזות. ב-12 ספטמבר 1978 נערכה פגישה בשטח המיועד להקמת ההיאחזות של נציגי הגורמים המיישבים: הקק"ל, המחלקה להתיישבות וכן נציגי ההגנה המרחבית של צה"ל (הגמ"ר) פיקוד הנח"ל ואשר גופר מאגף הנוער והנח"ל שדיווח: "הוצגו התוכניות להקמת היאחזות הכוללים פריצת דרך של כ-300 מטר ומשטח לצריפים ובניית מגורים לכ-60 איש ומיתקני ציבור (חדר-אוכל, מטבח, מינהלה, מבנה לגרסור וכד'), כמו כן גידור ותאורת גדר. נציג הגמ"ר דרש מקלטים ומיגון הצריפים מפני הפגזות. הסוכנות ביקשה לדעת מי ישלם עבור הבנייה הבטחונית". נושא המיגון היה נתון במחלוקת בין פיקוד הצפון וגורמים אחרים בעיקר בגליל ההרצאות הגבוהות הכרוכות בביצוע עבודות אלו. לבסוף התקבלה הצעתו של ראש האגף הנוער והנח"ל משה נהוראי שלא יוקמו מקלטים אך יבוצע מיגון הצריפים על-ידי קירות "טי" מבטון שיסופקו על-ידי צה"ל. ב-20 בפברואר 1979 עלו למקום חברי הגרעינים אורן ותכלית - בנים בלבד - מאחר שעד למועד העלייה לא הוכנו כל סידורי הבטחון שאיפשרו עליית בנות הגרעינים. בעקבות ביקור במקום בינוי 1979, תבעו נציגי הקיבוץ הארצי במכתב לראש האגף "לעשות את כל סידורי הבטחון שיאפשרו עליית בנות הגרעינים (מגן ופיקן) כחלוף המחזוריים (יולי 1979)".

ב-9 חודשים לאחר הקמת ההיאחזות טרם נערך טקס עלייה לקרקע. רק ב-1 בנובמבר 1979 נערך טקס פנימי ולא לפרסום. על הנח"לאים הכי צפוניים בעולם (ללא בנות) כתב בוקי נאה: "אחרי המתנה ב'צומת הסנק' מגיע נ.ג. מגולני. אני שואל אותם לשיאון? והם עונים: תגיד לנח"ל. תעלה חביבי! עד עתה ידענו שהנח"לאים ג'ובניקים שיושבים בקיבוץ ומגדלים עגבניות. תכתוב שהנח"ל הכי קרבי בעולם. אנחנו באים ועוזרים להם לבנות ולשמור והם באים לעשות שמח ומביאים צ'ופרים מהקיבוץ. המפקד שלהם אומר שעוד כמה ימים צריכות לכוא לפה הבנות שלהם. יופי הגעת בזמן, אומר מנדי גרוס מפקד ההיאחזות, יוצאים

עכשיו לטיול, לוואדי שיאון, הנקרא בערבית ואדי אל-עסל (הדבש). בחדר מבצעים המשמש חדר טלוויזיה המופעלת על-ידי בטריות, יושבים כל אנשי הסגל ובני הגרעינים תכלית ואורן ומספרים על ימיה הראשונים של נח"ל שיאון. הכל התחיל בכוקר חורפי אחד. באותו בוקר עלו בני הגרעינים לנקודה תחת גשם שוטף, עם הרבה התלהבות. הקימו שני אוהלים ראשונים והתמקמו בהם. בשלב זה נחלצו לעזרתם אנשי גולני, מי באספקת מזון ומי בטיפול מסייע לבוך הקפוא. מקימים היאחזות, מגיעים מבנים, תוקעים יתדות, מגדרים שטח, בונים עמוד והתוצאה: ניצני היאחזות - חצי מוצב - חצי היאחזות. היאחזות על גדר המערכת בצפון ואפשר לקרוא להם: נוער חלוצי לוחם. ידם האחת במגל וידם השנייה בחרב - נח"ל שיאון".¹

אכן, מדו"ח מדור החיילים צעירה של הקיבוץ הארצי מאוגוסט 1979 אנו למדים, כי 30 בנות כבר נמצאות בהיאחזות, בנוסף ל-30 הבנים: "דיוור קיים: 13 יחידות, חסר שיכון ל-19 חיילים, זאת מאחר שנשרפו 2 חדרים. חשמל: גנרטור למאור הופעל וכן פעולות תאורת גדר ופנים. מים: מגדל המים גמור ומיכלים של 40 מ"ק. ביוב: הושלם פרט לכורות ספיגה; שירותים מותקנים כולל מים חמים במקלחות. חדר-אוכל - בשימוש פרט למים. אין מועדון בהיאחזות. תעסוקה: משקית - עובדים בשניר ובדן 24 בנים ובנות. בני ובנות חי בהיאחזות - 6. היערכות לקראת החורף: יש לדאוג לציוד צה"לי לתקן החרמון. יש לדאוג לחימום בחדרים ובמבני התעשייה. ללא היערכות מתאימה לחורף, ובזמן, קיימת סכנה שההיאחזות תינטש בחורף".

בנוסף לבעיית הבנות היתה לקיבוץ הארצי בעיה עקרונית-פוליטית לאיש את שיאון בגרעיני התנועה בעיקר בתקופה של חתימת הסכם השלום עם מצרים והחזרת סיני למצרים. כבר באפריל 1979 התפרסמה בשבועון התנועה ידיעה קצרה: "היאחזות נח"ל שיאון במורדות הדרום-מערביים של הר דוב בשלבי הקמה אחרונים. כוח החלוצ של הגרעינים נמצא במקום. אין כל התחייבות שלנו ליישוב קבע ואם יהיו תנאים ונתונים להתיישבות נדון ונחליט". בנושא מדיניות ההתיישבות לקראת שלום של הקיבוץ הארצי נאמר: "בחתימת הסכם השלום עם מצרים נפתח עידן חדש. ההתיישבות, כגורם מרכזי בדירה המדינית, חייבת לסייע בתהליך השלום ולא לסכנו. ערכה של רמת הגולן לבטחון המדינה ולהבטחת יישובי הגליל ועמק הירדן, מחייב לכלול חלקים מהרמה בתחום גבולות השלום וליישובם".

לצבי נווט מכית זרע יש דיעה קצת אחרת: "בהסכם זה (עם מצרים) הסכמנו שאין היישובים שלנו קובעים את הגבולות במציאות של 1979, הסכמנו שלמען השלום אפשר גם להוריד יישובים, עם כל הכאב והצער".²

ב-5 בינואר 1980 תאריך היסטורי בשיאון. המאורע שכולם ציפו לו, שלג. בתוך כמה דקות התכסה האזור בשכבה דקיקה של שלג. הגגות האדומים הפכו לבנים. לאחר השלג בא הקיץ: "החברה נטעו 600 גפנים בשיטה דרווית עתיקה: תוקעים את הזמורה בקרקע ומכסים אותה בארבע אבנים כבדות המונעות מחזירי הכר

לאכול אותה וגם שומרות על הקרירות. הזמורות נקלטו ואשר גופר מדווח על פריצת עלים ירוקים קטנים".

בהיאחזות פועלת שלוחה של מפעל ממטירי דן, הסתיימה בניית האשקוביות לקראת החורף. ואכן החורף הגיע כמצופה "קר בנח"ל שיאון, ויש ים של עננים מתחת להיאחזות. וכשיש זמן בין סיור אחד למשנהו, אפשר לעלות על ענן ולתצפת אל השל"ת ביחיעם ובלהבות חביבה (משקי היעד של הגרעינים 'טלמור' ו'יוגב')".³

ב-13 בנובמבר 1981 ביקר קצין ההיאחזות במקום ודיווח: "במקום 3 גרעינים: עדן, סיפן וניצוץ - בסך-הכל 41 בנים ו-34 בנות. תעסוקה: 'ממטירים' - שלוחה של מפעל קיבוץ דן, מעסיק 6 חיילות, 6 חיילים עובדים במפעל של קיבוץ דן; גידולי שדה: 30 דונם בצל בדריעה, 2 דונם מטע שזיפים ותפוחים, 30 דונם לא מנוצלים. מצב הנוי הוא טוב.

תעסוקה צבאית: 3 חיילים בשמירה על בונקר חסיכת; 4 חיילים סיור כהר רוב כל יום. סידרת חינוך בתל חי 4 חיילים ל-5 ימים. ימי עיון לגרעין אודם בקיבוץ. חסרים תנורים לעמדות השמירה".

על הבצל של שיאון נכתב: "ההיאחזות היא אלופת הנח"ל בגידול בצל, הצומח בשורות ישרות בשלושים הדונמים שמתחתיה. כשהגענו לשיאון מצאנו רק כמה בנות שנשארו במטבח ובתצפית. את שאר חברי גרעין 'סחף' וגרעין 'סופה' מצאנו זוחלים ביחד עם אנשי הסגל, בשדה הבצל, הכי במרץ עבד המ"פ החדש שהחליט ששיאון תהפוך להיאחזות מספר אחד בנח"ל".⁴

למרות שעתידה ההתיישבותי של שיאון אינו ברור, מכין המדריך המשקי "תוכנית משק לחודשים ינואר 1982 - ינואר 1983": מטע: טיפול בנטיעות הקיימות, נטיעות נוספות באפריל 82. גן-ירק: בשיאון: טיפול בבצל; בשניר: עיבוד והכנת השטח של 5 דונם (8 חיילים). אנוחיס: החלפת להקת הרבייה בלהקה לגידול ירוק (2 חיילים). צאן (לבשר): בניית דיר וקניית 100²50 רחלות. מפעל: המשך עבודה בון ממטירים (13 חיילים). בסך-הכל: תעסוקה אזרחית: (כולל בשירותים) 36; תעסוקה צבאית - 29 חיילים.

כדו"ח של קצינת חברה וגרעינים מדצמבר 1982 נאמר: "בשיאון נמצאים הגרעינים חיש למגידו ועוז לשמיר - 29 בנות ו-34 בנים. מדריכה משקית - מירב משמיר. כולם מרוצים ממנה. מדריכה חברתית - נעמי ממגידו - חדשה. נכנסת לפעילות הועדות. חל שיפור ביחסים בין שני הגרעינים, ובתיפקוד כל ההיאחזות. תעסוקה: עבודת חוץ בון ושמיר - 16. אין מספיק עבודה לכולם בטלה סמויה". ארבע שנים לאחר הקמתה המדריכים מכינים שוב תוכנית משקית חצי שנתית פברואר-יולי 1983: "ההיאחזות שייכת לקיבוץ הארצי ומחזקת כיום על-ידי שניים מגרעיניו - ברמה לרמת השופט ואבן דרך לטאסא. מאחר שעדיין לא נקבע תאריך לאירוח המקום, לא פותחה עד כה כל תשתית משקית. אין קו מים אל ההיאחזות וחשמל מסופק מגנרטור. למעט חלקת מטע קטנה ושטח בן עשרים דונם של טבק לא הוכשרו עדיין כל שטחים לטובת שיאון. בנוסף למפעל 'דן ממטירים' יכנס במחזור זה מפעל כובות של רמת השופט."

מאחר ששיאון לא נבנתה כהיאחזות רגילה, כי אם במבנים ארעיים, הצטברו במשך ארבע שנים בעיות תחזוקה ובעיות אחרות שמקורן בחוסר טיפול מתאים מצד המחלקה להתיישבות. בתשובה לקצין ההיאחזות שהעלה בעיות אלו, כתב מנהל מחלקת הנח"ל ב-14 באפריל 1983: "הבעיה הבסיסית של ההיאחזות היא עתידה כיישוב קבע, ורק לאחר סיכום בעיה זו ניתן יהיה לתבוע מהמחלקה להתיישבות פתרון יסודי לכל הבעיות שהעלית. ראש האגף יפגש עם מזכירות הקיבוץ הארצי לכדוק האם ומתי הם מתכוננים לאזרח את ההיאחזות".

מאחר שהתנאים בהיאחזות לא שופרו, הרצאו הגרעיניים "תור" ו"פתאל" ממנה והועברו למשקי היעד שלהם: נטור ושמרת. בעקבות צעד חסר תקדים זה נפגש מפקד הנח"ל, אמנון אשכול, ראש האגף לרי מן, נציגת הקיבוץ הארצי עליזה עמיר ומנהל מחלקת הנח"ל יאיר דואר, וסיכמו: "א. הגרעינים יוחזרו לשיאון ב-18 בספטמבר 1983 בפקודת מפקד הנח"ל. ב. מוסכם על כל המשתתפים שבמצב הפיזי הנוכחי של ההיאחזות, אין להסכים להימצאותם של הגרעינים במקום עם בוא החורף. ג. כל הגורמים ילחצו על הסוכנות ויחייבו אותה לעמוד בהבטחתה לתיקון כל התקלות במבני ההיאחזות, ללא דיחוי. ד. אם ניכנס לחורף, והמצב לא יבוא על תיקונו, יפנו הגרעינים מן ההיאחזות. ה. מהלך פיגוי הגרעינים מן ההיאחזות, שנעשה ללא כל תיאום מוקדם עם התנועה, גרם נזק וסבל בלתי מוצדק לגרעינים".

בשנת החמישית - השיגרה נמשכה: המדריכים עיכדו תוכנית משקית לחודשים פברואר-יולי 1984, "החלו בהפעלת מפעל החביות, לעציצים ובארים. הוגדל הדיר ב-20 ראש. הוכן שטח של 20 דונם לחמניות. ההיאחזות קיבלה דחיפה בשיפור המבנים. ההיאחזות עצמה בנויה בצורת מלבן, כאשר פתחי החדרים מופנים אל הרחבה הפנימית, המוריקה. בקצה הרחבה נבנת עץ מפוארת. בדרך אל חדר-האוכל פזורים פסלים העשויים מכלים חקלאיים עתיקים ואפילו מכלי נשק שיצאו מכלל שימוש. השיא בשיאון הוא המועדון. על המדפים מסודרים גביעים ותעודות המעידים שתואר 'המועדון היפה ביותר' הוא רשמי ובר תקף".⁵ בזכות כל אלה זוכה שיאון לפרס 'ההיאחזות הטובה של הנח"ל'. בעלון "משלנו", שהוציאו הגרעינים "חרמון" ו"עין-גל" (יוני 1984), אנו קוראים: "זיתים - את הגיזום גמרנו ומכרנו את הגזם. התחלנו בקטיף הקישואים, הרווחנו כ-15,000 שקל. ממפעל החביות 15,000 שקל העשירו את קופת ההיאחזות. וגם פעילות תרבותית עניפה מתקיימת - ימי עיון, טיול בעקבות לוחמים, חגיגות ל"ג בעומר ושבתות ועוד". בדו"ח קצין ההיאחזות מפברואר 1985 נאמר: "מספר החיילים לפי הענפים: גן-ירק - 6, פרחים - 3, דיר - 3, חביות - 4, עבודות חוץ כדן - 6. להיאחזות שטח זיתים שנקנה על-ידי החברה להגנת הטבע. תיעשה בדיקה על-ידי החבל (סוכנות) לקניית בלטות למגרש כדור סל".

מבלי לדעת מה יהיה עתידה של שיאון, המדריכים מכינים תוכנית משקית לחודשים ינואר-יולי 1985. היא שוב זוכה בתואר ההיאחזות הטובה ביותר. בשנתה השביעית ומאחר שלא התמלאו התנאים להפיכתה ליישוב קבע ועל-פי בקשת פיקוד הנח"ל והאגף, אישר שמעון. שבס, עוזר שר הבטחון להתיישבות, כי:

"החל ממחזור ינואר 1986, לא יאכלסו את ההיאחזות גרעיני נח"ל, אלא כיתת משמר. מכיוון שהמקום נשאר מאוכלס (על-ידי כיתת המשמר) ומכיוון שיש לצפות לשינויים בעתיד, אין לפנות ואין להעתיק מן המקום מרכיבי בנייה או תשתית". אך מאחר שלא חל כל שינוי מבחינה התיישבותית ומאחר שצה"ל לא היה מעוניין לקבל את המחנה עבור אחת מיחידותיו בגלל קירבתו לגדר המערכת, ההיאחזות פורקה ב-1987.

הערות:

1. במחנה נח"ל, מאי 1979, עמ' 5.
2. השברע, 6.4.79, ע"ע 2, 6.
3. במחנה נח"ל, דצמבר 1979, עמ' 17; שם, פברואר 1980, עמ' 16; שם, יוני 1980, עמ' 14; שם, ספטמבר 1980, עמ' 8; שם, דצמבר 1980, עמ' 20.
4. שם, פברואר 1982, עמ' 5.
5. שם, מאי 1984, עמ' 44; יולי 1984, עמ' 30; אוגוסט 1984, עמ' 4; אוגוסט 1985, עמ' 4.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: פברואר 1979, עמ' 2; יוני 1979, עמ' 11; דצמבר 1981, עמ' 18; ינואר 1983, עמ' 16; מאי 1983, עמ' 30; ינואר 1985; דבר, 5.12.79, היאחזות על הר דוב; הארץ, 2.11.78.

הגרעינים שעלו להיאחזות: אורן גרעין פרטי לרשפים, תכלית השוה"צ לשמיר. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: מגן השוה"צ למגידו, פיקן השוה"צ לנטור, דליר הנוה"ע חטיבה מקצועית לדליה, יוגב השוה"צ ללהבות חביבה, ירדן השוה"צ לשמיר, עדן השוה"צ לכפר מסריק, ברמה השוה"צ לרמת השופט, שקמה השוה"צ לשוכל, חיש השוה"צ למגידו, עזה גרעין פרטי לשמיר, עין-גל השוה"צ למצר, שא-אש הנוה"ע חטיבה מקצועית לשער העמקים, שופע הנוה"ע חטיבה מקצועית לאילון, נועד השוה"צ לבר עס, אחזה בוגרי בתי-ספר חקלאיים ללהבות הבשן, ירדן השוה"צ לעמיר, ניצוץ עולים, אבן-דרך השוה"צ לסאסא, חרמון השוה"צ לעמיר, אחיאב השוה"צ לנחשון, סחף השוה"צ לשניר, תור השוה"צ לנטור, פתאל הנוה"ע חטיבה מקצועית לשמרת, טלמור הנוה"ע חטיבה מקצועית ליחיעם.

שלח

הוקמה ב-7 בפברואר 1979 מערכית לכביש בקעת הירדן, כ-3 ק"מ דרומית למושב מחולה. אזורחה ב-17 בינואר כמושב שיתופי - שדמות מחולה - המסונף לאיגוד המושבים של הפועל המזרחי.

ההחלטה להקמת שלח (מחולה ד'), בשלב ראשון כמאחז צבאי, התקבלה על-ידי מערכת הבטחון בדומה לאחותה צרי. גם לגבי שלח התנהל ויכוח בין מערכת הבטחון לחטיבה להתיישבות, על האתר בו יוקם המאחז. המערכת הבטחונית-צבאית היתה מעוניינת להקים את המאחז בנקודה בעלת חשיבות בטחונית, בעוד החטיבה להתיישבות תבעה להקימו בשטח המיועד להקמת היישוב האזרחי בעתיד - מחולה ד'. בסופו של דבר הוקם המאחז באוהלים, באתר שנקבע על-ידי מערכת הבטחון ויישוב הקבע האזרחי הוקם כק"מ דרומית למאחז.

ב-7 בפברואר 1979 החליטה הוועדה להתיישבות המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית על הסבת 3 מאחזי נח"ל להיאחזות החל מה-1 באפריל 1979. החלטה זו כללה את מחולה ד' (שלח). ב-7 בפברואר 1979 עלו חיילי הנח"ל למחנה אוהלים שהוקם באתר. על הימים הראשונים נכתב: "בוקר אביבי אחד והנה עוד היאחזות נח"ל. שיפון הוא שם הגרעין המייסד המיועד לקיבוץ עין זיון. סמ"ר קוניו, מפקד על היאחזות ומשקיע כמו ביום הגיוס שלו, לפני ארבע שנים, כבר גרעין לקיבוץ סוללים. הכל כל כך חגיגי, צבעוני ומקושט. מפקד הנח"ל נשא דברים על חשיבות העלייה לקרקע והדגל עולה ומשהו זה בלב כשאחזן הרס"ר פוקד לעגוד את סרט היאחזות על דגל היחידה, שיש עליו כבר עשרים ותשעה סרטים כאלה. ילדי מחולה השכנה מגישים לנח"לאים הצעירים זר פרחים וקיבוצניק אחד מסריס את המאורע לטובת הדורות הבאים".¹

ב-23 באוגוסט 1981 ביקרה קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: ההיאחזות מורכבת מ-3 גרעינים: עמיחי מחולה, מיועד למושב שדמות מחולה מחזור ע"ה. עמיחי יונתן, מיועד למושב יונתן מחזור ע"ד, עשה את הבט"ש בהיאחזות כרמל. גרעין חב"ד, מיועד לחפץ חיים, מחזור ע"ד, עשה את תקופת הבט"ש בגדי. הגרעין מורכב רק מבנים. סה"כ מונה ההיאחזות 37 בנים ו-13 בנות. עבודה: בשטח הגן שליד ההיאחזות מתחילים לבנות את בתי המושב, לכן אי אפשר לעבד אותו. השטח ליד מחולה מעובד כולו. נזרעו פלפלים, נשתל בצל. בימים רגילים יורדים לעבודה בגן 2-3 אנשים, לעבודות המוניות מגייסים את כל ההיאחזות. עבודות נוספות: לול, פינת חי, נוי מטבח, תעסוקה צבאית. למרות שלכאורה נראה שיש תעסוקה מלאה, נוצרת אבטלה, מכיוון שהעבודות בתוך ההיאחזות מבוססות על כך שהחברה יזמו דברים לשיפור ההיאחזות. הרצון לשיפור ולייחוס לא קיים אצל כולם בייחוד אצל גרעין יונתן, כתוצאה מכך - כאשר נגמרת העבודה היום-יומית מתבטלים. מצב חברתי: קיים הבדל משמעותי ברמה הדתית של הגרעינים השונים היושבים בשלח. על רקע זה נוצרים חיכוכים בין הגרעינים, כגון התביעה של בני גרעין מחולה לא לשמור בשבת בבוקר כדי שיהיה מניין לתפילה. בנוסף לזה יש הבדלי מנטליות בין הגרעינים, וקשה להם למצוא מכנה משותף ליצירת פעילות תרבותית פנימית. גרעין יונתן מרגיש חוסר שייכות להיאחזות וחוסר טעם בשהותו שם. הרגשה מתריפה לאור העובדה שגרעין מחולה מיועד ליישב את שלח וכל דבר שנעשה לפיתוח המקום נעשה כאילו בשבילו. היה קשה לחברי הגרעין להתרגל לדרישות צבאיות גבוהות יותר מאלו שהורגל להן. כתוצאה ממצב זה יש בעיות של מוסר עבודה. גרעין חב"ד, שהיה בעייתי בבט"ש, ממשיך בצורה דומה

בהיאחזות. 4 בנים עשו נפקדות. כדי לשפר את המצב יזמה מזכירות ההיאחזות חוגי דיון כבעיות: מוסר עבודה, שמירות, סמכויות המזכירות. אין ליווי ממשי מצד תנועת המושבים (של הפועל המזרחי). המדריך המשקי ממחולה נמצא בהיאחזות חלק מימות השבוע, אין מדריך חברתי, יש בעיות טכניות רבות שמקשות על אירגון פעילות תרבותית. לגרעין עמיחי מחולה קשר טוב עם אנשי מחולה. לגרעין יונתן היה קשר טוב למשק היעד יונתן בתקופת היותו במאחז כרמל. הקשר נותק בתקופה האחרונה בגליל התפטרותו של המקשר. לגרעין חב"ד אין כל קשר לקיבוץ חפץ חיים, לא ברור לחברי הגרעין אם חפץ חיים מעוניינים בהם. בסיכום: יש לחפש מקורות תעסוקה נוספים. מאחר שיש בעיה לגייס מדריך חברתי מהמושבים, רצוי לדאוג למש"ק חינוך טוב שיהיה צמוד להיאחזות.

פרט לבעיות, היתה התקדמות בשלח. "מבנים חדשים מהם יהננו הגרעינים 'עגור' ו'תפוח', שהועברו מכוך השחר. הגרעינים 'עתידין' 'חוליות' ו'תבור', שאיכלסו את שלח, הופנו למחלקת משק בקיבוצי דן ולהבות הכשן". ויש גם פעילות תרבותית. בהיאחזות שלח התקיים יום עיון על מסלול הנח"ל בהשתתפות איציק נשרי, חבר ארז וקצין חינוך לשעבר של הנח"ל. קבוצות דיון דנו במהלך היום על המסלול האידיאלי של הנח"ל.²

ברו"ח של סגן מפקד הנח"ל מספטמבר 1981 נכתב: "תעסוקה משקית: כלול עובדים בן וכת, בגן-ירק 12 דונם, בית מלאכה לתיקן כיסאות (לצה"ל) עובדים 4-5 בנים, בנוי - בן וכת. בממוצע עובד כל חייל 5-6 שעות ביום. בפעילות מבצעית במחסום, מתחלפים כל שבועיים 6 בנים ומ"כ.

חברה: הפער במנטליות בין שלושת הגרעינים (עמיחי מחולה, עמיחי יונתן וחב"ד) הצטמצם והחיכוכים העקרוניים ביניהם לא קיימים, יש שיתוף פעולה של רוב חברי ההיאחזות ובעיית חוסר המוטיבציה, של חלק לא קטן, כמעט נפתרה. מתקיימים ערכי תרבות בתדירות סבירה. ההיאחזות במגמת התקדמות, יש לפתור את בעיית הקף העבודה בהתאם להמלצות: הגדלת חלקת גן-הירק, עבודה במחולה, שיפור כיסאות בניית מדרכות".

עתירה של שלח עמד במוקד דיון באגף, בהשתתפות נציגי תנועת המושבים של הפועל המזרחי, סוכס, על דעת כל הנוכחים, ששלח תמשיך לתפקד כהיאחזות ולקראת חודש יולי 1982 יוחלט אם יבוא מחזור נוסף או שהיא תאחר. כן הוסכם שמחולה תמשיך להעמיד לרשות ההיאחזות חלקת גן-ירק עד האיזורים. החטיבה להתיישבות לא קיבלה את הסיכומים הללו. במכתבו כתב לראש האגף אריה מאיר מהחטיבה: "לאחר דיון נוסף שהתקיים אצלנו עם המנכ"ל וחבל הצפון הגענו למסקנה לפרק את היאחזות שלח עם החלפת המחוזים בינואר 1982. ככוונתנו להעביר את המבנים של שלח להיאחזות חמדת (יבוק) ולהטיב את תנאי המגורים שם. היאחזות שלח תיהפך ליישוב קבע כאשר המינהל לבנייה כפרית, יתחיל בינואר 1982 את בניית הקבע". אך לא כן היה; שלח המשיכה לתפקד כהיאחזות שנה נוספת וזאת בשל התנגדות מערכת הכטחון להשאיר את מחנה שלח, שהיה באתר ששלט על כביש בקעת הירדן, ריק ללא חיילים או מתיישבים.

לאור זה, הכין המדריך המשקי תוכנית משקית לחודשים ינואר-יוני 1982: "שטח החלקה המעובדת - 15 דונם מהם - 6 דונם עגבניות, 2 דונם פלפל, 4 דונם שעועית ו-2 דונם קישואים.

משק חי - לול של 120 מטילות; ברווזים - להקה של 100.

מפעלי תעשייה - מפעל חניטת פרחים סדורים; בזמן הקרוב ייפתח מפעל קטן לתפירת כובות. העבודה בשטח הצפון: לצורך עיבוד 1200 דונם שולחים תיגבור של כ-5 חיילים מדי יום לעזור בהכשרת השטח".

התוכניות יפות, אך המציאות קצת אחרת. ב-19 בינואר 1982 ביקרה קצינת חברה וגרעינים ודיווחה: "בהיאחזות נמצאים שני גרעינים: בית קמה וברק לרוחמה. תעסוקה - אין מספיק לכל חברי ההיאחזות; הבנות רובן עובדות כענפי השירותים, שתי בנות עוסקות בעבודה קהילתית בבית שאן, בהמשך לעבודתן בתחום זה בתקופת הבט"ש. החלקה מעסיקה כ-3 חברים ובעונת הקטיף מעסיקה את רוב חברי ההיאחזות. בנוסף לכך מספר חברים עובדים בזרז וחלק נמצאים במחסום. יש כוונה להביא מפעל להיאחזות אך עדיין לא ידוע באיזה תחום.

מצב חברתי - גרעין בית קמה הגיע מהסירונות ואילו גרעין ברק הגיע מהבט"ש. עובדה זו גורמת לשוני בציפיות מההיאחזות. המוטיבציה של גרעין ברק נמוכה מזו של בית קמה וכתוצאה מכך עלו בעיות כגון: חוסר רצון לקום לעבודה. המצב השתפר עקב לחץ מצד גרעין בית קמה. בשבוע הראשון נבחרו ועדות.

מדריך משק - לרוב אינו נמצא בהיאחזות.

מדריך חברתי - צעיר ועדיין אינו מנוסה אך בעל רצון חזק לפעול.

סיכום - חשוב מאוד לדאוג לתעסוקה נוספת".

דו"ח קצינת חברה וגרעינים מה-24 בספטמבר 1982: "בהיאחזות נמצא גרעין שיטל לאורטל המונה 33 בנים ו-22 בנות.

תעסוקה - גן-ירק מעסיק 3-4 אנשים. בית השיטה עבדו עד כה 14 חבריה בשבוע האחרון ירד מספר ל-10. במפעל חביות עובדים 4-5 אנשים, פינת חי - 2, לול - 1. שעות העבודה מ-5.00 עד 13.00. אין בעיות מוטיבציה ומוסר עבודה טוב. השבוע החלו משלחות עבודה לאורטל - 2 בנות וכן.

פעילות צבאית - בגדוד נמצאים 2 בנים ואחת לשבועיים גם 2 בנות, במחסום 4 חבריה. מצב חברתי - בתחילה פרק ההיאחזות נוצרו בעיות חברתיות רבות בגרעין בעקבות עזיבתן של כ-10 בנות. לאחר שהבנים חזרו מאימון חל שיפור ניכר. מזכירות הגרעין חזקה ומושכת את הגרעין לתיפקוד נכון. האווירה טובה והיחסים בין החברים טובים. הקשר למשק היעד אורטל רופף, יש לעודד אותם".

דו"ח קצינת חברה וגרעינים מה-10 במאי 1983: "בהיאחזות נמצאים: גרעין יובל לאלוני הבשן, גרעין אריאל מחולה המונים יחד 30 בנים ו-21 בנות. שני הגרעינים מתנועת המושבים (הפוח"צ). שני הגרעינים מסתדרים יפה מאוד כל אחד בתוך עצמו. היחסים בין שני הגרעינים טובים. העובדה שגרעין אחד בוגר מהשני, מוסיפה לאיזון בהיאחזות. לגרעינים הרבה מוטיבציה להשקיע במקום (כי הם מודעים שבמקום יקום מושב מתנועתם). יחסי טגל/חיילים טובים. מוסר עבודה גבוה מאוד. המצב החברתי תרבותי בהיאחזות מצוין. קשר למשק היעד - בין

אריאל למחולה, הקשר הוא טרכ מאוד ואינטנסיבי. בין יובל לאלוני הבשן, היתה בעיה בתחילה. היום המצב נמצא בעלייה. מהמשק מגיעה כל שבת משפחה. תעסוקה - כגן-ירק של 30 דונם, נעשה כבר קטיף שני. כן עובדים בחביות וכלול. עבודות חרץ במחולה. עבודה קהילתית בית שאן 4-6 בנות".

בחודש מאי 1983 עלתה שוב הבעיה של המשך קיום ההיאחזות, בעיקר מצד החטיבה להתיישבות. מי שהודאג מעניין זה הוא מרכז משק "שדמות מחולה" שעמד לקום על אתר זה. לפיכך הוא פנה לאריה מאיר מהחטיבה להתיישבות באמצע מאי 1983: "על-פי הידוע מתחלף מחזור הנח"ל הקרוב בתחילת חודש יולי, כאשר אנו אמורים לעבור ליישוב קבוע רק בחודש אוקטובר/נובמבר. היות תעשוי להיווצר מצב בו יישאר האתר ריק לתקופה של כ-4-5 חודשים הרגעי פונה אליך כדי שתבחון אפשרויות הכנסת מחזור נח"ל נוסף להיאחזות שלח, דבר אשר יבטיח שלמות האתר ואף יאפשר לקיים איזרוח היישוב כהלכתו. אם פיקוד הנח"ל ידרוש זאת נהיה מוכנים לבדוק אפשרויות דחית המעבר לחודש ינואר (1984) שהוא המועד הקבוע לחילוף המחזורים בנח"ל)".

אכן כך היה, הנח"ל הכניס גרעין נח"ל (יונתן) למחזור נוסף. בהתאם למתוכנן טקס האיזרוח התקיים ב-17 בינואר 1984 בהשתתפות מפקד הנח"ל תא"ל אמנון אשכול ועוזר שר הבטחון לענייני התיישבות אורי בר-און. רובם של בני מחזור הנח"ל הנוכחי, העשירי בשלח, עובדים ביישוב הסמוך מחולה. למבנים החדשים (40 יחידות), שכבר הוקמו ביישוב הקבע, ייבנסו בעוד כחודשיים אנשי שדמות מחולה, הבאים מן היישוב מחולה, השייך לתנועת המושבים הדתית - 'הפרעל המזרחי'. שלושים ושמונה משפחות יאכלסו את היישוב שלח בקרוב. גרעין הנח"ל ילכו להתיישבות (היאחזות) יצהר ואספר. בנוסף ל-670 דונם של מטעים ו-1000 דונם המיועדים לגידולי שדה, מתוכננים אנשי היישוב להקים שני ענפי בעלי-חיים - לול ורפת; ובנוסף למפעל למערכות הידראוליות, הנמצא כעת ברישותם, הם מקורים לפתח ענפי תעשייה נוספים.¹

הערות:

1. במחנה נח"ל, יוני 1979, עמ' 3.
2. שם, ספטמבר-אוקטובר 1980, עמ' 28; שם, דצמבר 1980, עמ' 5.
3. שם, פברואר 1984, עמ' 4.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, ינואר 1981, עמ' 20.

עלה להיאחזות גרעין שיפון המכבי הצעיר לעין זיון.

הגרעיני שקיבלו הכשרתם: לבונה תג' עזרא לחפץ חיים, גבע בני עקיבא למחולה, תבור ללהבות הבשן, רעות בני עקיבא למושב יונתן, ליאב הנוה"ע חטיבה מקצועית לשריד, ליעם השוה"צ לאדמית, ברכ לרוחמה, בית קמה השוה"צ, שיטל הצופים לאורטל, עגור הנוע"ל לנערן, תפוח המחה"ע לאל רום, תבור השוה"צ ללהבות הבשן, עתידן השוה"צ לרן, עמיחי ב"ע למחולה, עמיחי ב"ע ליונתן,

אריאל ב"ע למחולה, יובל ב"ע לאלוני הכשן, יונן (להב) ב"ע למושב שיתופי יונתן, איתם ב"ע לראש צורים.

שמעה

הוקמה ב-2 ביולי 1985 בדרום הר חברון, כ-15 ק"מ ממזרח לקיבוץ להב, כ-5 ק"מ ממזרח להיאחזות אשתוע אתר עתיק מתקופת המשנה והתלמוד. אוזרחה ב-12 ביולי 1988 כיישוב קהילתי כפרי-חילוני המשתייך לתנועת אמנה.

תחילה נקראה ההיאחזות נטע, אך ועדת השמות הממשלתית התנגדה לשם מפני שקיימת חוות מטעים בשם זה, ליד היישוב בני עי"ש. השם שמעה לא נראה לראש אגף הנוער והנח"ל משום שלדעתו הנח"לאים יתקשו לבטאו. הוועדה לא קיבלה את עירעורו של ראש האגף.

בדצמבר 1983 החלו התהליכים להוצאת צו תפיסה ותכנון של האתר המיועד. כמאי 1985 ביקש שמעון שבס, עוזר שר הבטחון להתיישבות מעוז ראש אג"ס להורות לנח"ל להיכנס לנטע. ביולי 1983 עלו למקום חברי הגרעינים שפיפון וארגמן, שהגיעו מהחטיבה מפלוגות הרצף, אחרי בט"ש. שפיפון לא רצו להיות עם ארגמן ועל האחרונים ריחפה המלצה לפירוק. כששמו אותו בחדרים מעורכים, הסתבר מהר מאוד, שמצב העניינים רע. הסגל ועמוס, המלווה החברתי, לקחו צ'אנס והחליטו לא לעסוק בפתרון בעיות פנימיות, אלא ליצור תלכיד על-ידי הטלת משימות משותפות. ששה חיילים ראשונים יצאו לגדר ארמות מדינה והעבודה המשותפת המיסה כמה שכבות של ניכור עד שלמדו לחיות ביחד. ההתחלה היתה קשה כמו כל ההתחלות: הסוכנות לא הפשירה כספים, התק"ם (שקיבל על עצמו את האחריות על ההיאחזות על-פי הצעת החטיבה להתיישבות ממארס 1985) הרים ידיים, כשהתברר שאין מלווה משקי - ועמוס עשה הסבה והתחיל לחזור על הפתחים, כשהמטרה היא מציאת עבודה לכמה עשרות חיילים כי היה ברור לו שהתיפקוד החברתי מעור לכישלון, בהיעדר מערכת משקית שתתפקד ותפעיל את האנשים יום-יום, כחיי שיגרה.

עמוס ציין את מוסר העבודה הגבוה של אנשי שמעה: "בכל מקום שעבדנו, השארנו מאחורינו הרבה הערכה לנח"ל ולחיילי שמעה. תשאלו במושב כרמל [היאחזות נח"ל לשעבר] ובקיבוץ שובל ודורות. החבריה לא עשו חשבון של שעות עבודה. כך יצרנו גוף שעובד ביחד, החזקנו אותם עם הרבה משמעת והגישה הזאת הוכיחה את עצמה. חבל שלא היה מישור שיקדיש עצמו לפעילות חברתית-תרבותית. היום פועלים שלושה מפעלונים: של כריות, שלוחה של רשת חנויות שילב, שעבורן תופרות חיילות תיקי נשיאה לתינוק ושלוחה של קיבוץ דורות - המכצע השחזות של חלקי מתכת יצוקים. כשלב הנוכחי אין אפשרות ליצור תשתית חקלאית במקום. עיבוד והכשרת האדמה מצריכים השקעה כספית גבוהה, והכסף - שאיננו - מכריח את המתכננים להתמקד בייצור תעשייתי".¹

ב-18 בחודש דצמבר 1985 נערך טקס העלייה לקרקע. אריה שמחוני, ראש אגף הנער והנח"ל, אמר בטקס, "שלשמעה פוטנציאל התיישבותי רב והוא מקווה כי

לא יתאחר היום בו תאחרת שמעה! התנועה הקיבוצית מיישבת את אנשיה בדרום הר חברון מזה שנתיים. לעלייתה לקרקע של שמעה קדם יסודו של קיבוץ הר עמשא הסמוך. האזור בו הוקמו הנקודות החדשות היה שנוי במחלוקת בשנים האחרונות, ורק לאחרונה הוחלט בתק"ס לכלול בתוכניות ההתיישבות של התנועה. מפקד הנח"ל, תא"ל יורם גלכוע, קרא את פקודת היום לכבוד העלייה לקרקע.²

בשמעה התעוררו בעיות בקשר להכרזת "אדמות מדינה" וגידורם. במכתב ממאוס 1985 כתב רמ"ח תכנון ההתיישבות והתשתית במשרד הבטחון לראש אגף הנוער והנח"ל: "לקראת איכלוס מאחז נטע ועל בסיס פיתוח האזור כאזור לגידול בקר וצאן וצרי לגדר את אדמות המדינה בגדר בקר. אבקשך להנחות על ביצוע הגידור". בסקירתו מאוגוסט, המדריך המשקי בהיאחזות כותב: "התחלנו לבצע את גידור המחנה והשטחים. בהתחלה היו בעיות עם אספקת החומר ממשרד הבטחון וכרגע יש מחסור בכלי עבודה. בביקור של מפקד הנח"ל וראש האגף נקבע תאריך יעד לגמר הגדר ודובר על גדר של 2 חוטים. לדעתנו, גדר כזו היא סמלית בלבד, שלא תעצור את העדרים ואינה מאפשרת רעייה בתוך השטח. הגדר המתאימה היא של 5 חוטים".

ב-23 באפריל 1986 פנו שלושה תושבי הכפר דהריה לשר הבטחון במכתב שעניינו "עזר על סגירת אדמות חקלאיות". אחד מהם מציין במכתבו: "בתקופת מחלתי שנמשכה ששה חודשים, האזרחים במנהל האזרחי סגרו לי את האדמות - בערך 80 דונם - ובתוכם בורות מים, ולכן אבקש מכבודו לטפל בנושא ולאשר לי לעבוד באדמה ולהשתמש בבורות המים".

לאחר בדיקה על-ידי יחידות שונות בממשל הצבאי שטיפל בנושא, נשלח ב-2 ביולי מכתב מסכם של יחידת מתאם הפעולות באיו"ש: "מאז ביצוע הגידור על-ידי חיילי מאחז שמעה חוזרות ונשנות תלונות מצד תושבי דהריה על כך שהגידור כולל גם אדמות פרטיות שבבעלותם. עלינו להבהיר פעם נוספת כי הגידור צריך לכלול רק אדמות מדינה שאושרו והוכרו כחוק, ללא חריגות. אם קיימות מובלעות פרטיות בתחום אדמות המדינה, יש לאפשר גישה חופשית אליהן על-ידי בעליהן".

ב-4 באוגוסט 1986 נערך סיור משקי בהיאחזות, בסיכום נכתב: "מצבה: 60 חיילים/ות כולל סגל. תוכנית משקית: ההיאחזות קיבלה גן-ירק של 10 דונם השייך להר עמשא. כעבודות של מפעל 'שילב', יעסקו 4 בנות.

עבודות חוץ: בקק"ל כניסעות ואחזקת יער יתיר. דיר: יש 26 עזים, חבל הנגב ידאג להוספת 5 עזרים מהיאחזות אמיתי. מפעל דורות: ההיאחזות תמשיך לעבוד בשלוחה של הרכבת כרזים.

מטע זיתים: יש 3 דונם הנטועים בהם 270 עץ, עובד חייל אחד. על המצב בהיאחזות כחצי שנה לפני היאזור נכתב במחנה נח"ל: "הדרך מובילה הלאה, לעבר השממה הצהובה והחד גונית של דרום הר חברון. גרעיני 'מרום' ו'שונית' עושים את דרכם לכאן בפעם הראשונה. 'איזה חור', פולט מישהו, 'מפחיד לחשוב על המרחק מפה לדיזנגוף'. רגעים ראשונים בבית החדש. הבעת השתוממות על פני

היורדים מן האוטובוס. האנשים נקראים להסתדר ברחבת ההיאחזות לחלוקת נשק וציוד. הבנות מנהלות ויכוח סוער בנושא איכלוס החדרים. כולם טרודים בהכנות מסדר כוננות קפדני שנערך כל ארבע שעות על-ידי המפקד. כשטח ניכרים סימני יאוש ראשוניים. 'די נשבר', אומרת ליאת מגרעין שונית. 'אני רוצה לעזוב. היאחזות זו לא בשבילי. יותר מדי צבא יש בעניין'. אחרים אופטימיים יותר. הם הבלגן הגדול, כולם בחדרים בדוקות של חמישה-ששה איש. החדרים הקטנים מרוהטים רק במיטות שדה וארונות. באחד החדרים, בו שוכנים בנים וכונות מגרעין שונית, מתפתח ויכוח לוהט מי יהיה רוצה העיזים של ההיאחזות - התפקיד הקוסם ביותר בשטח. 'אפילו כתפקיד הרועה יש מימד בטחוני', מסביר יגאל המפקד המקומי. 'הוא שומר אדמות אדמות מדינה. עליו להיות אחראי שלא יבנו על האדמות מבנים לא חוקיים ולפקוח עין על השכנים בכפרים הסמוכים'. החכר'ה ממהרים להתקלח, ולפשוט את המדים המיוזעים. אחר-כך מתהלכים יחפים על השבילים בין החדרים. כמה אנשים מגרעין מרום מתיישבים על הדשא ומביטים בנוף. 'נוף זה שומם אך מה רכות טמון בו', נזכר אמיר בספר ציטוט מדברי הנסיך הקטן. כן, גם בשבת שומרים. ש"ג, מגדל תצפית, חדר קשר. אך לא השמירה תהרוס את חדות השבת. בשבת בבוקר זוכים החבר'ה לפגישה ראשונה עם פינת החי. בצהריים מתכנסים שני הגרעינים לישיבות. בתום הוויכוחים הלוהטים מתכנסים כולם לשיחה והיכרות עם איציק, המדריך המשקי והמלווה החברתי. כצפוי: 'מהיום אין שני גרעינים אלא היאחזות אחת'. השבת יוצאת, הבנות על הדשא כשורה דו גרעינית. הבנים במסדר".³

לקראת האיזרוח התעוררה בעיית המבנים היבילים שהיו במחנה. בזמננו, המבנים נרכשו, הובאו והוקמו על-ידי מרכז הכינוי של צה"ל בתקציב משרד הבטחון. בהתאם לנוהל לא ניתן היה להעבירם לרשות המתיישבים האזרחים, לפיכך הוחלט שהנח"ל ימסור את המחנה לחטיבה להתיישבות של הסוכנות היהודית, במסגרת ההסכמים הקיימים בינה לבין משרד הבטחון.

טקס האיזרוח התקיים ב-12 ביולי 1988, בין האזרחים סגן ראש הממשלה השר דוד לוי. "הנה למרות הקשיים", הוא אמר, "ההתיישבות נמשכת". יחד איתו, על הכמה, ישבו שמעון שבס, עוזר שר הבטחון, ראש אגף הנוער והנח"ל מוסקה אילת ותא"ל בנצי ויינר מפקד הנח"ל. דוד לוי התחבק עם שבס והבטיח לקהל שהם סגרו עסק וכיחד יסללו כאן כביש שיעלה כמיליון וחצי ש"ח. 17 משפחות מבאר שבע התכוננו להגיע למקום כעבור חודש, עם הכאת קראוואנים. עופר בר-דוד אומר שהם חילונית בעלי מקצועות חופשיים שרוצים לברוח מהעיר. הם יסעו מכאן יום-יום לעבודה בבאר-שבע. היישוב שיוקם על קרקעות המדינה, נמנה עם ששת היישובים שעל הקמתם הוחלט בהסכם הקואליציוני בין המערך לליכוד. בהתחלה התכוון התק"ם להקים כאן קיבוץ, בשם עשאל. המקום מדגדג את גבול הקונסנסוס, 24 ק"מ מבאר שבע, אבל התק"ם לא הצליח להביא לכאן אנשים, וגוש אמונים קפץ על המקום בשמחה".⁴

הערות:

1. במחנה נח"ל, פברואר 1986, ע"ע 8, 9.
2. שם, ינואר 1986, עמ' 7.
3. שם, ספטמבר 1987, ע"ע 16, 17.
4. דבר, 12.7.88 עמ' 3; 13.7.88, עמ' 39.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, אוקטובר 1986, עמ' 6.
 הגרעינים שעלו להיאחזות: שפיפון הנוע"ל לכפר עזה וארגמן הנוה"ע חטיבה מקצועית להחותרים.
 גרעינים שקיבלו הכשרתם: הנוע"ל: נטע לארז, אשד לבית גוברין, ודובדבן לרמת רחל. הצופים: זיפן לטללים, הרועה לשדה בוקר וגל לפלמחים ומרים ללכון. והגרעינים: קונה ושונית.

תוכל

הוקמה ב-16 בינואר 1980 בגליל העליון, כ-6 ק"מ צפונית-מערבית לכרמיאל, מקור השם מהתנ"ך. אוזרחת ב-5 בינואר 1981 כקיבוץ של התק"ם.
 ההחלטה הראשונה התקבלה בוועדה להתיישבות חדשה של איחוד הקבוצות והקיבוצים באוגוסט 1975 שהחליטה להקים 2 קיבוצים באזור תפן בגליל. על הנוגעים בדבר להכין פרוגרמה של שני יישובים אלה. המועד המדויק להקמתם ייקבע מאוחר יותר. אולם סוכם שיוקמו החל משנת 1979. בספטמבר 1977, נערך סיור ראשון באזור המיועד, לאחר שהתקבלה החלטה בוועדה להתיישבות חדשה על ייעוד שני גרעינים לנקודה, גרעין חלמיש (שמיניות) מודרך על-ידי גניגר וגרעין כ' שביעיות מודרך על-ידי חניתה.

בישיבת מרכז ה"איחוד", שהתקיימה בינואר 1979, אושרה הקמת תוכל (תפן 1). בכל ההחלטות הללו המדובר הוא בהקמת יישוב אוזרחי, אך ב-17 בדצמבר 1978 פנה אהרון דגן, ממזכירות איחוד הקבוצות והקיבוצים, לראש האגף, נהוראי, בבקשה לאשר, בשלב ראשון, להקים במקום היאחזות נח"ל, עד לעליית גרעין הקבע האזרחי. בקשה זו אושרה על-ידי מנכ"ל המחלקה להתיישבות שמעון רביד למחזור אחד.¹ גם סגן שר הבטחון מרדכי ציפורי אישר בקשה זו.

כדי ללמוד על תהליך קבלת החלטות במערכת הבטחון, מעניין לציין שמפקד הנח"ל, אל"מ גבי מגל, שכנראה לא שש להקים היאחזות צבאית באזור המיושב ביישובים אזרחיים רבים וללא בעיות בטחון מיוחדות, לא היה מוכן לקבל את החלטת סגן השר. רק כשקיבל הוראה מעוזר ראש אג"ם במטכ"ל (20 דצמבר 1979) קיבל את הדין.

ב-3 בינואר 1980 נמסר המחנה לאחריות יחידת ההיאחזויות 904 ונכנס החלוץ מהנח"ל.

ב-12 בינואר 1980 התקיים טקס הכרזת גרעין "מעון" המיועד להקמת היישוב תובל. כעבור 4 ימים נכנסו חברי הגרעינים יאיר ודקר למחנה וממועד זה החלה לפעול היאחזות. ב-28 בפברואר התקיים טקס העלייה לקרקע. הטקס היה פנימי ולא לפרסום. כדי לתת תעסוקה לנח"לאים הועברה מתפרת חיתולים, שלוחה של קיבוץ מצובה, לתובל. בדיון שהתקיים ב-21 ביולי 1980 בוועדת המשק של ה"איחוד" על תובל, הוחלט: "מבנה הלול מיובא - בדרך לארץ; בית צמיחה, בית העמק, המשק המאמץ, הומלץ על-ידי שמעון רביד כקבלן; ישכרו טרקטור לעבודת הסיקול. הכשרת קרקע - מדובר על 300 דונם למטע. מדריך משקי ממי מזרעאל; מדריך חברתי - ממצובה. אוכלוסייה 66 חיילים + 10 אנשי סגל. עובדים 20 איש בשירותים, 4 בבטחון. פנויים 42 איש. תיבדק האפשרות להעסיק חיילים כעבודת חוץ במצובה ובמשקים אחרים".

דו"ח תכנון וביצוע עבודה יצרנית בחודשים יולי-ספטמבר 1980 מלמד שכרעו 250 ימי עבודה בסיקול שטח חקלאי של 20 דונם. כחיתוליה כרעו 80 ימי עבודה. עבודות חוץ - בבית העמק - 50 ימי עבודה; מצובה - בננות 54 ימי עבודה. 60 ימי עבודה בהקמת תשתית והכנת שתילים למשתלה בתובל.

ב-3 בנובמבר 1980 הודיע אשר גופר מהאגף לכל הגורמים, שהוחלט לאזרח את תובל בחילוף המחזורים בינואר 1981. ואכן, ב-5 בינואר התקיים טקס האזרחות. "לא כל יום מזדמנת להם, לחברי קיבוץ בית העמק, חגיגה שכזאת. הנה שניים מגרעיני טיפוחיהם עולים לאזרח את היאחזות תובל. חוץ מאנשי בית העמק, הופיעו גם הרמטכ"ל לשעבר, רב-אלוף (כמיל') חיים לסקוב, מפקד הנח"ל, אל"מ אמנון אשכול, מזכיר האיחוד, מוסה חריף ואישים אחרים".²

"אוכלוסיית היישוב האזרחי תובל כוללת היום את גרעין הצופים 'מעון', המונה 15 בנות בשל"ת ו-18 בנים המשרתים עתה באימון מתקדם בנח"ל; גרעין 'הבונים' מדרום אפריקה, המונה 10 חברות וחברים שקיבלו הכשרתם בצרעה ובבית העמק; וגרעין 'הבונים' מאנגליה בתוספת כמה מצורפים, המונה 20 חברות וחברים שגם הם קיבלו הכשרתם בבית העמק. לפי שעה נמצאים במקום רווקים בלבד המתגוררים ב-40 יחידות דיור. תובל מתוכננת להיות בעיקר יישוב תעשייתי ובשלב ראשון עובדים חכרו כקבלני משנה כחיתוליה של מצובה. ענפי החקלאות המתוכננים הם אבוקדו, לול, עדר עיזים, משתלה וגן-ירק".³

שנה לאחר האזרחות: "תובל קיבוץ לכל דבר: שבילי בטון, דשא, גינות קטנות ליד בתי המגורים, עשרות תושבים, מחצית האוכלוסייה מורכבת מעולים מדרום אפריקה (שרובם שירתו בצבא) ואילו המחצית השנייה - נח"לאים בפרקי מסלול שונים. מזכיר הקיבוץ, סטיל, עלה ארצה מדרום אפריקה בינואר 1980. בתובל מתפרנסים מלול לפיתוס, חממות של גרניום לייחורים, מעט גידולי שדה, מעט כלניות וירקות. כמו כן יש מפעל לקופסאות צילום. בתובל חיים רק שני זוגות נשואים. אכן נשואים וילדים שיבואו בעקבותיהם ישנו את אופי המקום, שיהפוך מרוקיה למבנה קיבוצי משפחתי וטבעי. הבעיה המרכזית של הקיבוץ הצעיר היא ניירות האוכלוסייה. המחצית הנח"לית באוכלוסייה מתחלפת כל חצי שנה,

ובקרוב יתגייסו העולים והתהליך יחריף. רוב הנח"לאים עדיין מחפשים את דרכם".⁴

הערות:

1. איגרת 19.8.75, עמ' 8; שם, 18.9.77, עמ' 9; שם, 16.1.79, עמ' 7.
2. במחנה נח"ל, דצמבר 1980, ע"ע 5, 21.
3. שם, פברואר 1981, עמ' 16; יחד, 23.1.81, עמ' 2.
4. במחנה נח"ל, דצמבר 1982, עמ' 7.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, ספטמבר-אוקטובר 1980, עמ' 28; איגרת 16.11.79; דבר, 7.10.79, עמ' 8; על המשמר, 6.1.81.

הגרעינים שעלו להיאחזות: גיא הצופים לגלעד; דקר הנוער הציוני לניצנים. הגרעינים שקיבלו הכשרתם: לגליל הנוע"ל למצובה, אגוז פרטי לחרעאל; יאיר הנוע"ל הלאומי לכפר גלעדי.

תלם

הוקמה ב-31 בינואר 1982 על כביש חוצה יהודה, כ-8 ק"מ מצפון-מערב לחברון. תחילה נקראה מצפה גוברין. אחרחה ב-13 בנובמבר 1983 כמושב שיתופי של חרות-בית"ר.

בישיבתה ב-28 בינואר 1981 החליטה הוועדה להתיישבות המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית (ועדת שרים) על הקמת מצפה גוברין.

עוזר שר הבטחון להתיישבות הנורה למטכ"ל-יולנח"ל "להקים היאחזות במצפה גוברין בינואר 1982. במקום הוקמו יחידות דיור (אשקוביות). היאחזות אמורה לעלות לקרקע עם אזרחים וחילים. הסוכנות תקצה מבני ציבור בנדרש, לחלופין, יועבר התקציב הנדרש לצה"ל".

עלייה בצוותא של אזרחים וחילים להיאחזות מהווה חריג לנוהל המקובל. החלטה דומה התקבלה בקשר להיאחזות מסחה (1977). לאור זה התקיים ב-4 באוקטובר 1981 דיון של הגורמים המיישבים והנח"ל על "שילוב הנח"ל בתלם (מצפה גוברין)", ובסיכומו נאמר: "משקי חירות-בית"ר מתכוון להקים בתלם מושב שיתופי. הקמת היישוב הנמצאת בשלבים מעשיים דורשת להערכת משקי חירות-בית"ר הפעלתה בשלבים הראשונים כהיאחזות נח"ל תוך כוונה לאזרחת בתוך שנה וחצי - שנתיים. כיום נמצאים באתר 3 אזרחים וכל הגרעין מונה 14 גברים (שניים בעלי משפחה), ברובם בוגרי גרעיני נח"ל של בית"ר. האזרחים יהיו כפופים למפקד ההיאחזות מהבחינה הבטחונית (יחתמו על הצהרה בנושא זה) וישולבו תוך תיאום כסידור העבודה ובכל שיגרת החיים במקום. כשטח האתר מוקמים בימים אלה 10 יחידות דיור משפחתיות. 10 מבנים בני 3 חדרים עם

שירותים ומקלחות כבר קיימים. ח"א, מטבח, מועדון, משרדים, מרפאה וכו' יוקמו בהקדם".

ב-14 בינואר 1982 עלה למקום החלון וב-31 בינואר עלה הגוף העיקרי. "מושב שיתופי, יעד ראשון לגרעיני בית"ר, יוצא לדרך, כשלצד גרעין "משל"ת" (מצדה שנית לא תפול) הנח"לאי מושכים בעול גם אזרחים בעלי משפחות. תלם מיועד להיות משק היעד של גרעיני תנועת בית"ר, שעד כה הופנו לקיבוצי התק"ם [מחוסר יישובים של התנועה היכולים לקלוט נח"ל].

מבחינה גיאוגרפית נטועה תלם במקום אסטרטגי, לאורך כל הכביש אין נקודה יהודית אחת. עובדה זו גורמת לדאגה בקרב ההורים של בני הגרעין, אך הללו (הבנים) מודעים לסיבת היותם במקום. אומרת דליה: "אין אף חבר גרעין שנמצא כאן במקרה. רוכנו חברי בית"ר זה שנים וההורים מבינים את נחישותנו. מאז שהתגייסנו אף אחד לא עזב - עובדה מפליאה לגבי גרעין נח"ל! בהחלט אפשר להגיד שאנשים פה יותר אידיאליסטים. אנחנו לא רואים את תלם כדרך להעביר את השירות כי אם דרך חיים". דליה הנתנייתית בת גרעין משל"ת לתלם, המתנה עשרים אנשים. בנוסף נמצאים בתלם כ-6 אזרחים השוהים במקום זה כחצי שנה. בקרוב עתידיים להצטרף עוד 4 אזרחים ובתוכניות הקליטה כללות משפחות עם ילדים. הרוכ עובדים בחקלאות ביישוב השכן "שקף". יש גם תעסוקה לכמה אנשים ב"מפעל" - שלוחה של המפעל בבית שמש. בערב מקיימים הרכה מאוד "פעולות גיבוש". יש מפקד היאחזות לו כפופים, גם האזרחים, לבנים יש בינתיים "הקפצות" מעטות. גרעין משל"ת יעבור תקופת שירות שלא תהיה מקבילה למסלול הנח"ל הרגיל. נקבע, כי הבנות (שהטירונות והשל"ת הראשון מאחוריה) יהיו בתלם במשך כל יתרת השירות שלהן, והבנים אף הם יהיו זמן ניכר מן השירות במקום. במקום אין אדמה חקלאית, לכן יתבסס המשק בשלב ראשון על שני לולים, מפעל תעשייתי, ואולי מחצבה. אומר חיים המדריך המשקי: "אין כאן תנאים אידיאליים, אך ישנו גרעין. מבינים שיש פה צורך לאומי, שלא לדבר על חשיבות תלם לבית"ר ולגרעינים של התנועה". אומרת דליה: "כולם מאמינים בדרכות בתלם. המטרה פה להקים פה יישוב. אפשר לומר שיש פה חזון!".

טקס העלייה לקרקע נערך ביום העצמאות תשמ"ב במסגרת "מבצע ה-11" של הנח"ל. הטקס עורר התעניינות רבה של כלי התקשורת בשל העובדה שההיאחזות מהווה בעצם את היישוב הבית"רי הבכיר שיכשיר את גרעיני תנועת בית"ר היוצאים להתיישבות וכן בשל השתתפותו של שר הבטחון, אריאל שרון, שהכל קיוו כי יצהיר בנאומו הצהרות פוליטיות חשובות.

בין האזרחים נראו אלוף פיקוד המרכז, אורי אור, ראש מחלקת ההתיישבות מתי דורבלס, ראש האגף רפול שפר, מפקד הנח"ל אל"מ אמנון אשכול וסגנו [סא"ל קליבנסקי], ואזרחים רבים נוספים.

בעוד השר שרון נואם ולפתע נשמעה צעקה מכיוון הקהל ובעקבותיה נראו קומץ אנשים פושטים את חולצותיהם, תוך קריאות נגד השר ודבריו, ונותרים בגופיות עליהם הכתובות שלום עכשיו. המפגינים הניפו את דגלי המדינה, השמיעו קריאות נגד הקמת המאחזים. על אף המהומה שקמה - המשיך השר לנאום: "אין תשובה

טובה יותר מול הדרישה להקים מדינה פלשתינאית ומול הטרור מאשר התיישבות יהודית; ממשלת ישראל עומדת בדיבורה. היא אמרה שתפנה את ימית ואכן פינתה ואילו לגבי יהודה ושומרון וחבל עזה היא אומרת לכולם שלא תפנה ואכן היא לא תפנה, אלא תמשיך ותבנה אותם. אין קשר בין פינוי סיני לבין האזורים הללו. כאזורים אלה יחיו יהודים וערבים אלה לצד אלה לעולם!²

לכבוד "מבצע ה-11" העניק שר הבטחון שרון אות הערכה לנח"ל: "בשנה ה-100 לחידוש ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל ועליית היאחזות ה-100 לנח"ל, כמעמד זה, של הקמת היאחזות נח"ל תלם, אחות לעשר היאחזות נוספות שעולות היום על הקרקע, מנח"ל נמרוד שבצפון ועד אליפו שכערכה, אני מעניק בזאת אות הערכה לחיל הנח"ל, החיל, שבשלושים שנות קיומו הוכיח עצמו כהמשך למסורת המפוארת של התיישבות וכטחון מסורת הנמשכת מאז ראשית ההתיישבות בארץ-ישראל. אני מעניק לו אות הערכה זה על מאות ההיאחזות והיישובים שהקים, שיקם ותיגבר, על אלפי המתיישבים שחינך בשורותיו, על נצחנותו בשדות הקרב של מערכות ישראל; על מעורבותו בחברה ובחינוך הנוער".³

במגילת ההכרזה של הגרעין העולה לקרקע נכתב: "אנו חכרי גרעין הנח"ל משל"ת - מצדה שנית לא תיפול - וחכרי הגרעין האזרחי תלם כוגרי תנועת בית"ר, התכנסנו להכריז בזאת על הקמת היאחזות הנח"ל ה-97, על שיפוליו המערביים של הר חברון ערש היהדות, כאן חיו אבות האומה, כאן נקנתה האדמה היהודית הראשונה היא מערת המכפלה".

כדו"ח של קצינת חברה וגרענים מה-7 באוקטובר 1982, נכתב: "בהיאחזות נמצאים הגרענים "משל"ת", המונה 12 בנות ו-13 בנים, המיועד לתלם, וגרעין "יוצר" מחזור ע"ז המיועד לעין השלושה, המונה 12 בנות ו-13 בנים. גרעין "משל"ת" נמצא בהיאחזות תקופה ארוכה, כ-9 חודשים. הקשרים בתוך הגרעין טובים. חברי הגרעין מרגישים התחייבות להישאר במקום מבחינה אידיאולוגית וכלפי התנועה בית"ר. גרעין "יוצר" מורכב מישראלים ועולים גם יחד. בין שתי הקבוצות ישנם הבדלי מנטליות. הגרעין לא מגובש. הקשר עם עין השלושה טוב. שני הגרענים מסתדרים ביניהם טוב. יותר ממה שציפו. הפעילות התרבותית אינה מרובה, למרות שערכים ספונטניים של שירה וריקודים או ישיבה בצוותא קיימים לעתים. ההיאחזות מאומצת על-ידי קריית גת".

"מקורות התעסוקה: גן-ירק - שטח של דונם וחצי המחולק לשלושה גידולים - מלונים, אבטיחים וקישואים, משמש מקום עבודה לעובד קבוע אחד ועובדים נוספים במידת הצורך. העיבוד והכנת השטח נעשו בידיים, ללא שום מיכון חקלאי, מאחר שאין גישה בכלי רכב חקלאי לשטח. יכול גן-הירק מיועד לצריכה עצמית ולא לשיווק. מפעל החביות הוא פרוייקט שנמצא פה מהמחזור הקודם. כריות - משמש כמקום תעסוקה חלקי לבנות. החומרים הם שאריות בדים מהמפעל בקריית גת. המוצרים המוגמרים עומדים כרמת איכות גבוה ואמורים להימכר בכוזר שיערך באחד הקיבוצים בסביבה. פינת חי - מהווה את גולת הכותרת ליוזמה ליצירה ולמסירות המתבטאים בשעות עבודה בלתי מוגבלות, נוי - עם תחילת

המחזור החלה העבודה בפיתוח בשתילה של צמחים והתקנת שבילים. את המקום אפשר להפריד לשני אזורים: מגורי האזרחים ומגורי החיילים.
דיר - עדר צאן המונה 60 ראש. בית מלאכה לאלומיניום, שלוחה של מפעל רציני בקריית גת, מנוהל על-ידי בעל מקצוע. עבודת חוץ - במושבים של משקי חירות בית"ר, שקף ואמציה".

במכתב מה-2 בנובמבר 1983 למטכ"ל כתב עוזר שר הבטחון להתיישבות אורי בר-און: "לפי בקשת התנועה המיישבת וחטיבת ההתיישבות של ההסתדרות הציונית ברצונם לאזרח את היאחזות תלם כ-13 בנובמבר 1983. אבקשכם להורות לנח"ל להתכונן לכיצוע האזור בתאריך הנ"ל".

טקס ממלכתי של האזרח נערך בתאריך שנקבע. "לפני כשנה וחצי הגיעו לתלם (מצפה גוברין דאז) שלושה 'משוגעים' לדבר מתנועת בית"ר: עופר כרמל, חזי ו'מץ'. השלושה החזיקו את הנקודה כשהם לנים באוהל רעוע. כיום יושבים בתלם בני גרעין מדו"ב וגרעין משל"ת בשל"ת. טקס צבאי קצר, בהשתתפות שר הבטחון, משה ארנס, סגן שר החקלאות, ראשי אגף הנדסה והנח"ל ומכובדים אחרים. מפקד הנח"ל תא"ל אמנון אשכול בירך בקצרה את המתיישבים הצעירים ושר הבטחון, אשר גדל וחונך בבית"ר, הזכיר את מאורעות טריפולי [ההתקפות על מחנות פלשתינאים ואש"ף בזמן מלחמת לבנון]. 'על רקע אירועים אלה קשה להבין שרגשי התיסכול שהתעוררו בקרב ערביי ארץ-ישראל מופנים דווקא נגד שלטונות ישראל. אנחנו לא נשלים עם הפרות סדר אלה'. שר הבטחון קרא לערבים, לעיתונאים ולכל מי שיש לו מעמד בקרב הערבים בערים ובכפרים - לרסן את הגורמים הפראיים ולשתף איתנו פעולה כדי לקיים חיי שיתוף תקינים בין יהודים וערבים בא"י. הטקס הצבאי תם. תלם - מושב שיתופי חדש, נאחז באדמת הטרשים, במכשולים שיצר הטבע ובמכשולים שיוצרו מוחו והגיונו של האדם בארץ-ישראל".¹

המצב בתלם עם האזרחות: 6 משפחות, 9 ילדים ועוד מספר משפחות בהליכי קליטה שונים, 5 רווקים, 15 חיילי נח"ל המשתייכים לגרעין משל"ת, נמצאים בפרק השל"ת. תעסוקה: עבודת חוץ ביישובי הסביבה, עיבוד של כ-300 דונם גידולי שלחין; דיר צאן - 100 ראש. מגורים: 10 יח' משפחתיות ו-30 מבני מגורים לרווקים ישולמו. התוכניות לבניית מבני קבע ליישוב התעברו למשרד השיכון.

הערות:

1. במחנה נח"ל, מארס 1982, עמ' 6.
2. שם, מאי 1982, ע"ע 5, 9; השבוע, 7.5.82, עמ' 9.
3. במחנה נח"ל, דצמבר 1983, ע"ע 8 ו-27.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל: דצמבר 1981, עמ' 7; פברואר 1982.

הגרעינים שעלו להיאחזות: משל"ת בית"ר לתלם, יוצר הנוער הציוני לעין השלושה.
הגרעינים שקיבלו הכשרתם: אית"י ומידו"ב.

תפוח

הוקם ב-30 בינואר 1978 בשומרון, כ-10 ק"מ מדרום לשכם. אוזרח ב-17 באוגוסט 1978 כיישוב קהילתי של גוש אמונים.
ההחלטה להקמת מאחז תפוח התקבלה על-ידי סגן שר הבטחון מרדכי ציפורי במסגרת החלטתו מה-7 באוקטובר 1977 להקמת שלושה מאחזים. הדיון על דרכי הביצוע של הקמת המאחז התקיימה במפקדת פיקוד הנח"ל ב-6 בינואר 1978 והיתה משותפת גם להקמת מעלה נח"ל. לגבי שני מאחזים אלה נקבע שהחלוץ יעלה ב-15 בינואר 1978 והציוד והמבנים יסופקו על-ידי צה"ל. לגבי תפוח ניתנה הוראה על-ידי סגן שר הבטחון לסגור את השטח המיועד להקמת המאחז כשטח אמונים.

יחידת הבינוי של צה"ל, לאחר שסיימה את הקמת המבנים במעלה נח"ל עברה לתפוח. לפי התכנון היה צריך להתקיים טקס פנימי צבאי לציון העלייה ב-30 בינואר 1978, אך בגלל הרגישות המדינית ביחסים עם מצרים באותה התקופה, הוא בוטל, בשעה שבמעלה נח"ל התקיים טקס צבאי פנימי ללא כל פרסום.
ב-3 במאי 1978 ביקר במקום אשר גופר, הממונה על ההיאחזויות באגף, ודיווח: "חזות ההיאחזות - מראה כללי - יפה מאוד. נראה מאמץ להוכיח שגם כאן אפשר לעשות בצורה יפה נקייה ומסודרת (למרות השטח הקטן וחוסר תקציב מהסוכנות), משקיעים גם בנוי וגם בפינת החי. סידור העבודה מנוהל על-ידי סדרני עבודה - חיילים/ות והסגל הצבאי. מבקשים להחזיר למאחז את העבודה במיון חגור עבור צה"ל. ממליץ לדאוג לאדמה עבור הגינון".

כחצי שנה לאחר הקמתה אישר סגן שר הבטחון ציפורי "לאזרח בהקדם את המאחז ולהוציא משם את הנח"ל". הוא ביקש מראש האגף "לתאם עם גורמי צה"ל, החטיבה להתיישבות וגרעין המתיישבים לוח זמנים לאזרח. יציאת הנח"ל תעשה ללא פרסום".

ב-15 במאי 1978 התקיים דיון במטכ"ל על "העלאת גרעין (אזרחי) ברקת למאחז פתוח". ובסיכומו נאמר: "בהתאם למכתב שר הבטחון מ-5 מאי 1978 מאושר עקרונית לגרעין 'ברקת' להקים יישוב במסגרת המאחז הקיים בתפוח, בתחום שטח התפיסה. עליית אנשי הגרעין למקום טעונה אישור נפרד של שר הבטחון. בהתאם לאישור סגן שר הבטחון במכתבו מה-14 מאי 1978, ניתן כזה אישור להכשיר קרקע ולהעלות חמישה מבנים בתוך מסגרת השטח התפוס בתפוח עבור החלוץ של הגרעין. העלאת אנשי החלוץ טעונה אישור נוסף. חטיבת ההתיישבות תעביר תוכניות היישוב לאג"ת/מחלקת בנייה צה"ל. היישוב יתוכנן בצמוד למאחז הצבאי ולא יהיה גדר, כניסה נפרדת או כל מכשול מלאכותי אחר, כשלב זה, בין מבני המאחז הקיים ומבני היישוב, כולל מבני החלוץ. הקף החלוץ - עד 20 איש. החלוץ

יהיה עצמאי בכל הקשור לכלכלה, שירותים ושהייה בשטח, למעט אספקת מים, שיסופקו על-ידי המאחו. ייקבע רכוז בטחון שוטף מבין אנשי החלוצי שיהיה כפוף בנושאי בטחון שוטף למפקד המאחו. אנשי המאחו יאיישו נקודת שמירה אחת בתוך המאחו, הם יצוידו בתעודה פנימית של המאחו שתקנה להם זכות כניסה למאחו. אין לתת פרסום כלשהו לפעולות הקשורות בהעלאת גרעין 'ברקת' או החלוצי לתפוח".

ב-22 במאי 1978 כתב קצין מאגף התכנון במטכ"ל לכל הגורמים הנוגעים בדבר: "עחר יושב-ראש ועד השרים להתיישבות, מר אור בר-און, הודיעני, כי בכוונתם להעלות חלוצי (עד 20 איש) של גרעין 'ברקת' לתפוח, ביום א' 28 למאי 1978. ב-28 במאי אישר המטכ"ל את עליית החלוצי".

הנוהל המסובך המפותל של העלאת מתיישבים אזרחיים בתוך מאחו צבאי של הנח"ל הוא תוצאה מיחסי הכוחות במערכת הבטחון ומהלחץ של גוש אמונים. הדורקים של נח"לאים כמדים ומתיישבים אזרחים אינו יכול להימשך זמן רב. ב-14 באוגוסט 1978 נתן סגן שר הבטחון אישור לעליית כל גרעין 'ברקת' למקום החל מ-17 באוגוסט והוראה לא לערוך כל טקס. ב-18 באוגוסט 1978 עזב הנח"ל את המקום, מפקדת אי"ש הציבה כיתה בת 8 חיילים לשמירה במקום.

הערות:

1. אין כמעט פרסומים על תפוח אף לא בעיתון המתיישבים ביש"ע "נקודה". במחנה נח"ל יש תמונה בגליון ספטמבר 1978, עמ' 18.

הגרענים שעלו להיאחזות: אלה הנוע"ל הלאומי לגבים, השלושה הנוע"צ לעין השלושה. הגרענים שקיבלו הכשרתם: אל גב הנוע"ל לגבים, בריה הנוע"ל לארז.

o

תקוע

הוקם ב-30 ביוני 1975 בגבול מדבר יהודה, כ-2 ק"מ דרומית-מערבית להרודיון. אוזרח ב-30 בנובמבר 1977 כיישוב קהילתי של גוש אמונים. ההחלטה על הקמת תקוע כמאחו צבאי התקבלה על-ידי שר הבטחון פרס ב-9 בדצמבר 1974 באותו מועד שהתקבלה ההחלטה על הקמת כוכב השחר.

בעקבות החלטה זו התקיים דיון אצל משה נצר, מתאם פעולות ההתיישבות, בהשתתפות נציגי המוסדות הנוגעים בדבר, והוחלט לסגור שטח של 80 דונם, לפרוץ דרך גישה באורך כ-1.5 ק"מ, שהמחנה ייבנה מרכז בינוי של צה"ל, כדוגמת מאחו כוכב השחר ותפיסת השטח החל מ-1 באפריל 1975.

ב-25 ביוני עלו חברי גרעין בני עקיבא שח"ם למקום. וב-3 ביוני נערך טקס העלייה לקרקע.

"תקוע, עירו של עמוס הנביא, שתי פנים לה; מערבה, היא פונה להר חברון הגבוה. מזרחה, היא פונה לעבר המדבר, השם היאחזות נח"ל, טרם הוענק למאחו והוא

כמחנה צבאי לכל דבר. בטקס צבאי צנוע עלו חברי גרעין שח"מ - כפר עציון ותקעו אוהליהם בין סלעי המדבר. אלוף פיקוד המרכז, יונה אפרת, סקר מסדר חברי הגרעין ועיטר בסרט את דגל המאחז. ראש אגף הנוער והנח"ל, משה נהוראי, עמד בדברי ברכתו על דמותו של עמוס הנביא, איש אמיץ ונועז שלא ידע נסיגה ומפקד הנח"ל אל"מ רענן שריר קרא את פקודת היום. הטקס תם בברכת 'ברוך מציב גבול אלמנה' מפי הרב הצבאי של הנח"ל. כדי לסייע לחברי הגרעין בלימוד תורה ושמירת מצוותיה, למרות התנאים הקשים, הכדידות והניתוק, גויסו מספר רבנים ואנשי תורה אשר ישוהו במאחז זמן מה כל אחד ויתרמו לעיצוב חיי תורה במקום".¹

ביוני 1976, העניקה ועדת השרים להתיישבות מעמד של היאחזות למקום, אך כשטח לא חל כל שינוי. עברו כשנתיים עד שהחלה להתגשם תקוות הנח"לאים לגן-ירק. לאחר טיפול ממושך של משה נצר והתגברות על בעיות מנהליות הוחל ביוני 1977 לרשת שטח של 20 דונם לגן-ירק. באותה השנה זכה תקוע במקום ראשון בתחרות "המאחז הטוב".

במקביל, נעשו מאמצים להכניס למאחז ענף מלאכה, תחילה עשיית נרות ואחר-כך הרכבת חלקים חשמליים בשיתוף מפעל אור-צורים של קב' ראש צורים. אך התעסוקה העיקרית היתה ונשארה התעסוקה הצבאית (למעלה ממחצית הבנים). כגליל האופי המיוחד של המאחז, שלא איפשר הכשרה התיישבותית נאותה לנח"לאים, לחצו האגף והפיקוד שישחררו את הנח"ל מהחזקת הנקודה.

באוקטובר 1977 אשר סגן שר הבטחון מרדכי ציפורי הוצאת גרעיני הנח"ל מהמאחז, פרט לקצין ולכיתת חיילים, וב-30 בנובמבר הועברה האחריות על ההיאחזות לגרעין האזרחי מגוש אמונים.

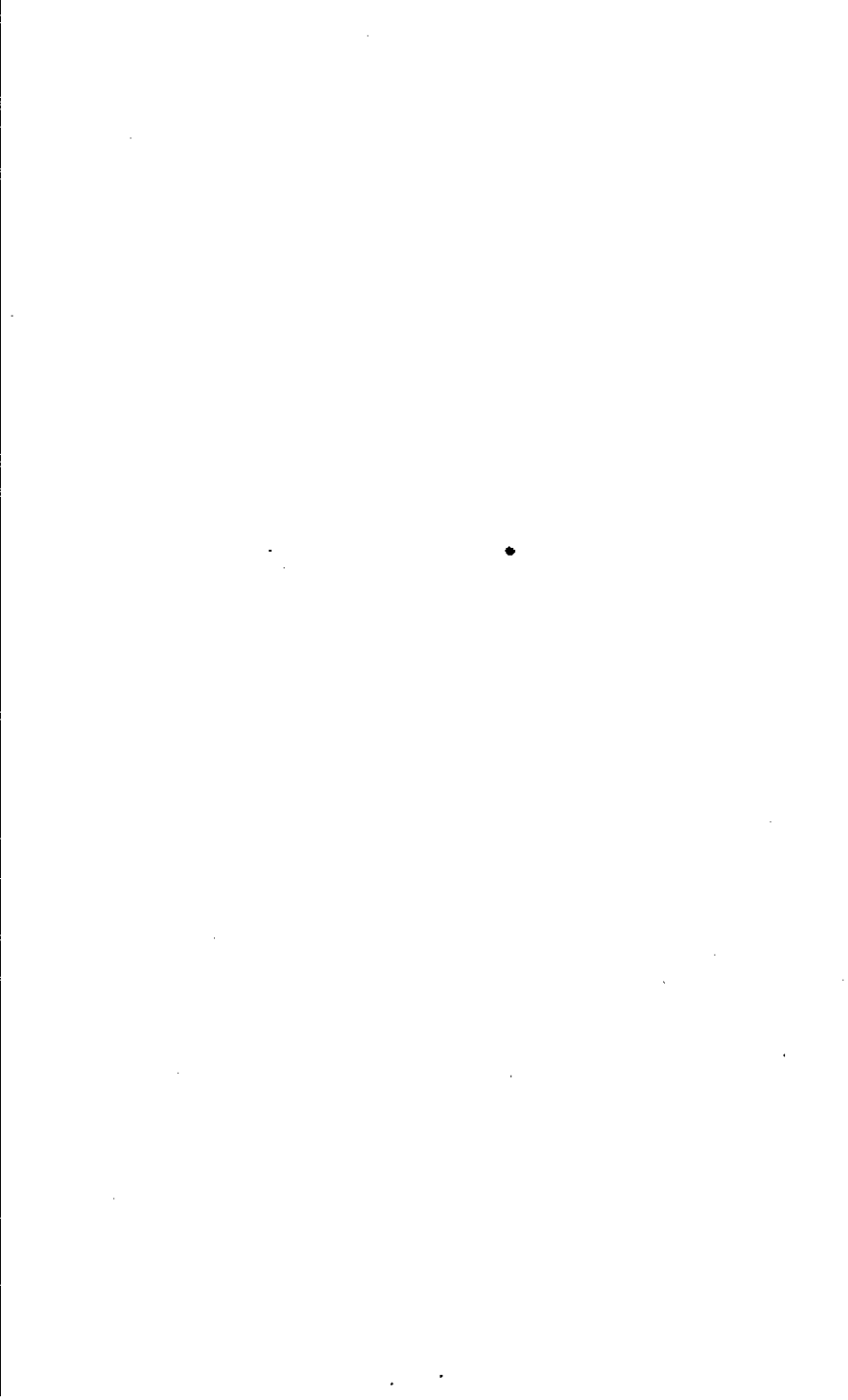
הערות:

1. זרעים, בטאון בני עקיבא, אלול תשל"ה; במחנה נח"ל, אוגוסט 1975.

פרסומים נוספים:

במחנה נח"ל, פברואר 1977 (2); "יתר", בטעון יישובי יש"ע, 8.2.80; "נקודה", 6.8.82.

הגרעין שעלה להיאחזות: שח"מ בני עקיבא לכפר עציון.
הגרעינים שקיבלו הכשרתם: שובה ב"ע לשדה אליהו, שובה ב"ע לעלומים, יונתן פרטי למושב שיתופי יונתן, ינון הנוה"ע הדתי לראש צורים, ישורון ב"ע למושב שיתופי קשת, וישורון ארגוב ב"ע לרמת מגשימים.

בחלק הראשון של ספרו "לנו המגל הוא חרב" טיפל
יאיר דואר בהתיישבות הבטחונית-מדינית לפני
הקמת המדינה ומאז 1948, תיאר את הרקע להקמת
ההיאחזויות ושירטט את מפת ההתיישבות של הנח"ל
עד מלחמת ששת הימים.
בחלק השני דן המחבר במדיניות ההתיישבות אחרי
מלחמת ששת הימים ומספר את סיפורם של
94 היאחזויות ומאחזים שהקים הנח"ל מאז 1967
ועד לשנת 1992.

יאיר דואר, איש אגף הנוער והנח"ל וחוקר במכון
גלילי לחקר מדיניות ההתיישבות, הבטחון והחוץ
ב"יד טבנקין", השלים את עבודתו אך לא זכה
לראות את ספרו זה.

עטיפה: צילום-לונג

יד טבנקין

משרד הבטחון - ההוצאה לאור